

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

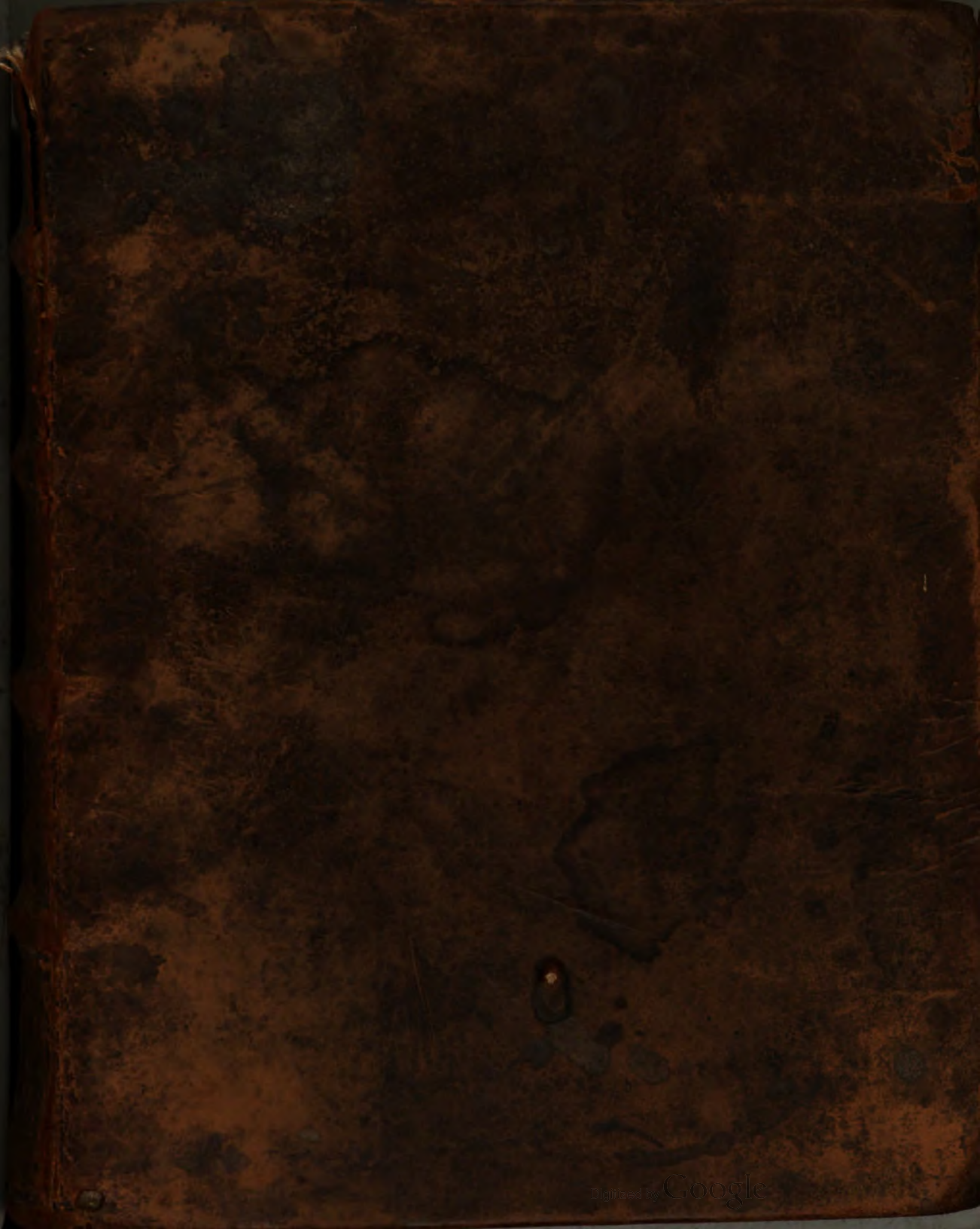
Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

H. 552

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK GENT

111
100

22 - 20
16 - 10
15 - 10
11 - 10
9 - 10

12 1 12 1 12 1

10 - 10
10 - 10
10 - 10
10 - 10
10 - 10

H. 552

[Faint handwritten text, possibly a date or number, such as '179' or '180']

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK GENT

111
150

12

23 - 20
26 - 20
27 - 20
28 - 20

29 - 20
30 - 20
31 - 20

32

33 - 20
34 - 20
35 - 20
36 - 20
37 - 20
38 - 20
39 - 20
40 - 20
41 - 20
42 - 20

de 100000 francs
pour la construction
de cette Livre a partir de J. de Hoff

Waaragtige en Aanmerkenswaardige
HISTORIE
van
LAPLAND en FINLAND.

AMSTERDAM. By **JAN** tcn **HOORN.** 1682. W. Luyken Inyverdr.

Waarachtige en Aen-merkens-waardige
HISTORIE
Van
LAPLAND:

Ofte een Beschrijving van
Desselfs oorspronk, Landschappen, Ge-
berchten, Gewassen, Gedierten, Metalen, Steenen,
Wateren, en voornaemste Geschiedenissen.

Beneffens

Der inwoonderen Zeden, Regeering, Godtsdiensten,
Oorlogen, Drachten, Koophandel, Gebouwen, van
Teuten, Schepen, Sleden, &c.

Als ook

Van hare Tover-trommelen, en Wind-koopery.

Met noch

Een kort bericht van den Toestand der

F I N N E N.

Nieuwelijks uit het Frans van den Heer Scheffer vertaalt.

Met kurieuse kopere Platen.

AMSTERDAM,

By JAN ten HOORN, Boeckverkooper, over't Oude Heeren Logement,
1682.

VOORREDEN

AEN DEN LESER.

L over lang heb ik getragt de wereld iets te doen sien, behellende de Policyen, Lanschappen, Koopmanschappen, Tooveryen en maniere van leven der Laplanders. Terwijl mijn geest met deze gedachten beswangerd was, heb ik een Werk gevonden, 't geen my eenige geletterde Luiden, die van dusdanige beschryvingen een zeer naaukeurig oordeel weeten te geven, aangeraden hebben te doen vertalen; en zeker 'k twijffel niet of mijn iever zal hier in gepreezen worden, dewijl dit zelve Werk om sijn byzondere netheid, en zeer ongemeene aanmerkingen, alreeds in 't Hoogduits, Engels, Latyn, en Frans, gedrukt is geweest. 'k Oordeelde het derhalven raadzaam den Nederlanders ook te doen zien, wat'er in die Gewesten omgaat, daar wy tot noch toe geen goede beschryving af hebbengehad; want wat het geen belangt, daer de Liefhebbers zich zo lang mee behulpen hebben, zy zullen hier uit bevinden, dat het meer met Kinderachtige sprookjes, als met waarheden, vervuld is, en dat zelfs

Voorreeden

de Waarheden op zulk een vreemde wijs verhandeld zyn, datze daar naauwelijks voor aangenomen kunnen werden. Altijds pleeg uit *Africa* iets nieuws voort te komen; maar geen minder hoorn van overvloed geeft ons de Noorder Pool. 't Geen wel eertijds van andere Schryvers fabelachtig en enkelijk door giffingen geschreven is, werd alhier op verscheide plaatsen wederlegt; en dezewederleggingen zijn hierom te geloofwaardiger, dewijl onsen Auteurs dese dingen zelfs onderfogt heeft. Nu is het, gelijk een ieder weet, altijd voor een staale wet gehouden, dat een Oog-getuyge meer geloofs verdiend, als tien Oorgetuygen, vermits het gesicht op ver na zo dick wils niet bedroogen word, als het gehoor. 'k Twijfel derhalven ook niet, te meer dewijl zo veele Natien dit werk waardig gekend hebben om het in hun taal over te brengen, of mijn Landtsgenoten sullen alle argwaan aan een kant zetten, en aan dingen, die zo krachtig ondersteund zyn, geen geloof ontzeggen, immers zo 't hen maar belieft onzydig te gaan, en niet uit een enkele vooringenomenheid te verwerpen.

Om alle wanorder te vermijden, en een behoorlijke gestalte aan dit Lighaam te geven, hebben wy het selve in drie byzondere deelen afgedeeld, in welker *eerste* gehandeld word van de Landen, der zelve verdeling, Volkeren, Toveryen, en meer diergelyke zaken: in het *tweede* van de Regering, Gods-diensten, Koopmanschappen, Regtsaken &c. en in 't laatste of 't *derde* van de Beesten, Kruyden, en Metalen.

Den

aan den Leser.

Den Heer *Scheffer* heeft uitstekend veel moeyten angewend om met de voornaamsten van 't Koninkrijk Sweeden correspondentie te houden , ten einde sig te kunnen dienen van alle publike en autentike stukken. Ook heeft hy persoonlijk veel gemeenschap met de Lappen gehad , niet alleen met de Priesters, maar ook met der zelve Overigheden en Gouverneurs ; waar door hy erworven heeft verscheidene Kabinetten en Afschriften te mogen sien , van de welken hy ettelyken in dit Werk heeft doen verbeelden , die veel geloofwaardiger sijn als die van *Olaus Magnus*.

Wyl nu de Finnen (volkeren die een groote gemeenschap met de Lappen hebben) weinig bekend sijn , hebben wy hier agter aen een korte beschryving gevoegd , uyt dewelke men gemakkelijk kan beschouwen , dat dese twee volkeren in de meeste zaken weinig van elkanderen verschillen.

Wilt dit derhalven , waarde Leser , voor yts raars aannemen , vermits het komt gelijk van een nieuwe Noordse Wereld , die te vooren als in een diepen nacht begraven is geweest , sijnde t'eenemaal onbekend , even als America placht te sijn ; doch de tijd en de naarstigheit der Menschen brengen veele dingen aan den dag , die men niet en wist dat in weesen waren , of ze verlichten de
genen,

Voorreden aan den Leser.

genen, daar men alreeds eenige, doch geen naauwkeurige en zelfs een fabelachtige kennis af had. De geene, die d' andere beschrijvingen van dit Land geleezen hebben, zullen dese waarheid wel haast bemerken. Indien gy nu eenige erkentenis voor onze moeite betuigt, zal ons zulcks opwekken tot de Druck pars wel haast weer aan 't gaan te helpen. Vaart ondertusschen wel, en doet uw voordeel met de dingen, welke gy in de volgende bladeren geschreven sult vinden.

Waar-

Waar-

Waaragtige en Aanmerkenswaardige

H I S T O R I E

V A N

L A P L A N D.

Behelsende

Deszelfs Oorspronk , Landen , Godsdiensten ,
Tovery , 't Gebruik des Tover - Trommels ,
en Wind koopen , by haar in swang gaande.

E E R S T E B O E K.

I. H O O F T S T U K.

*- De naam van Lapland en deszelfs Volkeren. Kleeden.
Samojeden.*

En noemt LAPLAND, *Lappenland*, en d'Inwoonders, *Lappen*, *Lopen dikilopen*, en *Laplanders*. De Wilde *Lappen* hebben nog Sout, nog Brood, nog iets anders waar mede sy haar lust kunnen boeten. *Zieglerus* is van gevoelen, dat *Lapland* van de Hoogduitsen *Lapsia* is genoemd. De Volkeren van die Landen, segt hy, hebben alsoo weinig oordeel als vernuft; En in 't Hoogduits is het woord van *Lap* of *Laplander* soò veel te seggen, als *die niet een woord op sijn pak kan doen of by brengen*; dog die saak is duister.

De Hoogduitsen hebben *Lapland* niet gekend dan lange tijd na de *Finnen*, *Sweden* en *Moskoviters*. d'Oudste Histori-Schrijvers van

A

Duits-

Naem.

Wat die te seggen is.

Duitsland, spreken niet minder dan van *Lapland*, of dat het selfde woord iets *ongerijms* of *ongemaniers* sou beduiden. Door gansch *Moskovien* en *Rusland*, werden de *Laplanners* niet anders genoemd dan *Lappen* of *Lopen*. En gelijk de spraak der *Moskoviters* en der *Russen* niet gemeen heeft met d'andere Talen van gansch *Europa*, soo is 't niet waarschijnlijk dat de *Moskoviters* en de *Russen* dat woord van *Lappen* van d' Hoogduitsche Natie ontleent hebben.

Geboer-
duurde
Kleeden.

Duitsland is te ver van *Rusland* en *Moskovien* gelegen, hebbende derhalven de minste *Commercie* met die Volkeren niet. De *Laplanners* zijn anders soo qualijk geschikt niet als men sig soekt wijs te maken. Sy oefenen verscheidene *Konsten*; maken ook *Naalde-werk*; En hebben *Kleeden* na haar gelegenheid, met *Goud* en *Silver* geboerduurt; alhoewel seker *kurieus Edelman* van mening is dat sulks alleen *Tin-draad* is. Soo dat het niet en schijnt, dat het woord van *Laplanner* van *Lappen* of gelapte *Kleeden* afkomt, 't welk in 't *Sweeds stukken* of *gescheurde Lappen* beteikent; Even of men wilde seggen dat de *Laplanners* *gescheurde* en *stukkende Kleeden* droegen: 't heeft al soo veel schijn als of men seyde, dat *leupen* en *lopen* van 't *loopen*, (dat in 't *Sweeds* *loopen* te seggen is) af komt; want de *Lappen* *loopen* niet, maar *glijden* alleenig met haar *Schoenen* met een *wondere snelheid* op het *Ys*, settende *haar selven*, met in 't *ys* te *prikken*, voort.

Samoje-
den.

Om my niet langer tegen alle de meeningen aan te kanten, ik ben van *gedagten* dat *Lapland* dusdanig niet en is genoemd geweest, uit oorzaak, om dat het het laatste *Gewest* is van *Scardien*, en 't uiterste van de *Golf* van *Botnia*; maar om dat die van de *Lappen* bewoond is, welkers naam in de *Finlandse* *Taal* soo veel bedied als *afgedreven Land* en *verstootten* tot de *Landen* die *verre* *afgelegen* zijn. De *Lappen* zijn dan ten laatste *gedwongen* geweest, *Finland*, uit welke sy *oorspronkelijk* zijn, te *verlaten*; en zijn daarom van de *Finnen*, *Sweden*, *Moskoviters*, en eindelijk ook van de *Duitsen Lappen* en haar *Land Lapland* genaamt. Maar de *Lappen* noemen haar *Land Samojedden-land*: Want sy en *dulden* niet, dat men se *Lappen* noemt, welke is een *nieuwe* en een *smadelijke* naam. Sy schijnt *nieuw* te zijn, om dat de *Griekse* en *Latijnse* *Schrijvers* als ook *andere*, die van de *Finnen* *schrijven*, geen de minste *gewag* van *Lapland*, ik laat staan van de *Lappen*, maken.

Saxo, welke geleefd heeft *Anno Christi* I C X C. is d'eerste die van *Lapland* en de *Lappen* *gesproken* heeft, en zelfs is *Lapland* soo lang niet.

niet bekend geweest sedert die tijd onder die Naam aan de Volkeren van *Europa*.

II. HOOFSTUK.

De gelegensheid van Lapland. Hoe by ouds gehieten heeft. Bepaling. Langte en breedte.

Dit gansche groote Land, 't geen men heden *Lapland* noemt, is d'ouden niet bekend geweest, dan onder de naam van *Biarmia* en *Scritfinnia*. Het begrijpt veel Volkeren, en strekt sig uit tot aan de Bergen van *Noorwegen* na 't Westen toe; aan de Noord of *Ys-Zee* na 't Noorden; Witte Zee en 't Meir *Ladoga* aan 't Oosten: aan 't Zuiden heeft het *Finland*, *Cavalen* en *Tavasthaa*, welke zijn aan 't Oosten van de *Bosnise Zee* boesem; aan 't Westen heeft het *Angerman* met *Jamptie*.

Hoe Lapland by d'Ouden geheeten heeft.

Bepaling.

't Voornaamste deel deses Lands is tegen 't Zuiden gelegen, sonde na 't Koninkrijk *Sweden*, en is *Sweeds-lapland* genoemd. Het heeft tot zijn Land-palen aan 't Noord-Westen *Finmarken*, of *Fintoppen*, van waar de Volkeren komen die men *Finnen* noemd, welke aan de Zee woonen; Sy zijn ook *Lappen* geheeten, en haar Land *Deus-lapland*, om datse van de Konink van *Denemarken* afhangen. Dit is het *Lapland* 't welk van d'ouden met de naam van *Scritfinnia* is bekend geweest.

Finnea.

Scritfinnia der ouden.

Het *Sweeds-lapland* strekt sig uit na de *Noord-Kaap*, die d'uitere is na 't Noorden, zijnde na 't Oosterdeel van 't Noorden; dese is seer na aan 't Woud *Biarmia* der ouden, dat ook *Trenne* genaamt is, welke gaat van het Kasteel *Wardbuis* tot aan de Witte Zee. Het Volk van dit *Biarmia* draagt de naam van *Lappen*, maar wijlse onder den *Czaar* van *Moscovien* staan, noemt men haar *Moscovise-Lappen*, en haar Land *Moscovisch-Lapland*.

Muscovische Lappen.

Ik en spreek alhier niet van die *Lappen*, nog ook van de *Deuse*, maar die onder *Sweden* behooren. Het *Sweeds-lapland* strekt sig soo verre uit, dat het by na soo groot is als gansch *Sweden*: men rekend dat Land wel meer dan hondert Duitse mijlen lang, en wel t'negentig breed. Deszelfs gelegentheid na *Polen* is omtrent vier-en-t'fentig Graden van de Noordse breedte, tot twee-en-t'feventig toe. De

lang-

langte is omtrent negen-tien Zuyd, van twee-en-dertig tot een-en-
vyftig; En befaat van daar *Noorwegen*, van waar zy na het Westen
gaat tot na het Zuiden van 't *Muscovifch-lapland* tegen 't Oosten.

Tafel der
langte en
breedte.

Ik voeg hier by een Tafel van de langte en de breedte der voor-
naamfte Plaatsen van 't *Sweedfe Lapland*, na d'opmerkingen die door
twee vermaarde Mathematici *Aron Forsius* en *Hier. Birkolten* gedaan
zijn, welke van *Karel de IX. Koning van Sweden*, in 't Jaar M. DC.
uitgefonden zijn, om de Landpalen van fijn onderhoorig *Lapland* af
te meten.

	LANGTE.		BREETE.	
	Graden.	Minuten.	Graden.	Minuten.
<i>Uma</i>	38	0	65	11
<i>Pita</i>	40	0	66	14
<i>Lula</i>	40	30	66	30
<i>Torna</i>	42	27	67	0
<i>Kimi</i>	42	50	67	1
<i>Lappjarf</i>	42	33	70	9
<i>Antoware</i>	44	4	70	26
<i>Tenokile</i>	46	0	70	50
<i>Porfanger</i>	44	2	71.	42
<i>Lingen</i>	37	30	70	30
<i>Troens</i>	32	30	70	25
<i>Ewens</i>	33	35	70	0
<i>Titifare</i>	37	55	69	40
<i>Piala</i>	41	40	68	15
<i>Siguar</i>	38	35	68	59
<i>Tinguvar</i>	38	0	69	40
<i>Ronnula</i>	39	30	69	47
<i>Kontokrine</i>	42	0	69	17
<i>Watanger</i>	45	0	71	35
<i>Lanzord</i>	45	35	71	26
<i>Huvalfund</i>	42	40	71	12
<i>Skrifoe</i>	38	50	71	18
<i>Trumsa</i>	35	52	70	55
<i>Andacess</i>	32	0	70	30
<i>Sergen</i>	32	20	69	3
<i>Wardhus</i>	52	0	71	55
<i>Norkeap</i>	45	30	72	30

III. HOOFT-

III. H O O F T S T U K.

Van 't Climaat en den aart van Lapland. Lange nagten en dagen. Maanligt. Winden. Menigte Snee. Regen. Sneebbergen. Hebben geen Lente nog Herfts. Het Veld en Boomen zijn binnen 15 dagen Groen.

Lapland is soo dicht aan *Polen*, dat des Somers de Son daar niet onder gaat, en 's Winters niet op den Horizon verschijnt. De *Lappen* hebben 's Winters drie Maanden nagt, en 's Somers soo veel dag. Als het seer schoon helder weêr is, of in 't midden van de Somer, lietmen de Son soo wel des nagts als by daag; maar de Winters is een geduurige nagt.

Drie Maanden dag des Somers, en drie Maanden nagt des Winters.

Seker Auteurschrijft, dat de Son in de Somerse zonnestand, veertig dagen lange blijft sonder onder te gaan, en datse des nagts met een Wolk bedekt is, die deszelfs Ligt seer verduistert. Dit stoot niet om verre 't geen men van *Lapland* in 't generaal gevoeld, want 't een gedeelte van dit Land is seer na aan *Polen*, en een ander gedeelte daar seer verre van daan; 't Eene meer van 't Oosten, en 't ander van 't Westen, soo dat sulks niet volkomen van 't gansche Land kan gezegt werden.

De *Laplanders*, terwyl 't de gansche Winter nagt is, weten elke dag het naderen van de Son, welke dan een seer klare nagt maakt: want sy hebben de Schemer-tijd des ogtens en die van den avond. Dese Schemer-tijden zyn seer klaar, en niet lang duirend. Sy werden van het Mane-licht beschenen, dat in *Lapland* soo veel te klaarder schijnt, als de Son meerder weg duikt, want de Maan seer hoog is, verbredende des te beter sijn klarigheid over alle dingen om dat sienbaar te maken; En dat soo wel, uitgenomen een weinig tijds, datmen in *Lapland* sijn dingen soo wel aan 't Mane-licht verrigten kan, alsmen in andere Landen by het Sonne-licht doet. Men komt daar by elkander, men Vischt; En men doet sijn dingen die men buiten s' huis te bestellen heeft: Dit doense soo lange als sy Maan-licht hebben en door den duister haar werck niet hoeven te staken. Het heldere weêr dat sy dikwils hebben, de klarigheid der Sterren, en de wittigheid der Snee, die het Sterre-licht sig seer verre doet verspreiden, begunstigt haar, om te verrigten 't gunt tot haar levens Nooddruft vereiit werd.

Schemertijden des ogtens en 's Avonts.

By het helder Mane-licht verrigten sy haer Werk.

6. *Historie van Lapland,*

- Winden.** Den Hemel is gemeenlijk helder in *Lapland*; de Logt rein en sui-
ver, om datse van seer groote Winden beweegt werd; maar die Logt
verandert soo ras als die betrocken werd. De Winden regeren daar
met groot geweld, en by na geduurig: sy hebben een geduurige
Wind die uyt de Zee komt, en in 't hertje van de Somer sulke groote
donkere Wolken maakt, datse beletten verre van sig af te kunnen sien.
Dese Wind is oorzaak dat 's Wintors sulken vervaarlijken menigten van
Sneeuw komt te vallen, welke, wanneer die op het Land overvalt,
kan men sig niet beschermen, maar sy gaan dan leggen op d'aarde neer,
sig met een Mantel deckende, latende sig soo lang besneuwen tot dat
de quade Buye over is. Dan komen sy van onder de Sneeuw kruipen,
met welken sy beladen waren, en verbergen sig in d'een of d'andere
Tent, die daar naast aan is.
- 't Geweld der winden.** 't Grootste geweld der Winden gevoeld men op de Bergen, en sig-
ten alles op 't geen sy ontmoeten, settende 't selve seer verre van die
plaatse af. De *Lappen* welke sien aan 't geweld van de Storm dat de
Bergen met dicke Wolken bedekt zyn, meinen dat die Wolken met
sig slepen, die gene, welke boven de Bergen zijn; En sy schrijven de
Wolken toe 't geen 't geweld van de Wind en 't Onweer, die de Wol-
ken aanblazen, moet toegerekend werden. En om sig voor dese ge-
weldige Stormen te verbergen, verschuilen sy in de hoolen en spelon-
ken der Klippen met al haar Vee dat sy hebben, en blyven daar soo
lange tot het Onweer over is.
- Regen.** De Regen is daar weinig of veel, na dat het jaar veel of weinig re-
genagtig is. 't Regend daar selden in 't hertje van de Somer: 's Win-
ters is 'er soo veel Sneeuw, dat het Aardrijk bedekt is, op welke tijd men
gemackelijker Reist als anders: het Land is dan vast door de Sneeuw,
want men gaat rasser op de betreden Sneeuw. Dan kunnen sy van twee
Beesten meer getrocken werden dan van tien wel ingespanne Paarden
op het vlakke Veld.
- Sneeuwbergen.** Men vind in *Lapland* seer hooge Bergen met Sneeuw bedekt, sonder
dat die van de Son kan gesmolten werden; Maar op andere plaatsen
van dat Land, smelt die alle jaar. Daar is seer dicke Mist, die het sien
seer verhindert, en de Reisigers dikwils van haar weg doet af dwalen.
- Mist.** De Koude is in *Lapland* seer groot, en hare Natuuren zyn we-
derom na den aard van 't Land om te kunnen verdragen; het bevroest
'er alles, zelfs de aldersnelste Rivieren zijn wel een, twee, en dik-
wils drie Ellen diep bevrooren. De Meiren en de Zeen zyn daar soo
vast
- Koude.**
- Vriesen.**
- Wat de Lappen in de Sneeuw doen.**
- Verchuilen in de Rotzen voor 't Onweer.**

vast van Ys, datse gemackelijk seer groote swaarten daar op kunnen dragen.

De Hitte des Somers is soo groot in *Lapland* niet, als de Kou in de Winter: want de stralen der Sonne zyn daar nog swak, om datse daar niet regt op d'Aarde neerschijnen, soo dat sy de swacke warmte verliefen die sy van de Son hebben wanneer die in 't Teiken van de *Kreeft* komt. Maar de warmte van de stralen vermeerdert yder Maand, sonder dat de koude van de Logt die kan om stooten. Die deselve temperen zyn de dampen van de naastgelegen Zee, en de Sneeuw welke de heele Somer blyft in de hoolen van eenige plaatsen alwaar de schaduw is, en onder de toppen van de Bergen.

Hitte des Somers.

De *Lappen* hebben nog Lente nog Herfts, want de tijd die tusschen de koude van de Winter is, en de warmte des Somers, is maar weinig dagen geduurende. 't Sou hier een ongemeene saak zyn het Veld groen te sien, alwaar 't vyftien dagen te vooren met Ys en Sneeuw bedekt was.

Hebben nog Lente nog Herfts.

Olaus Petri verhaalt dat hy den vier-en-twintigsten Junii Anno M. D. CVL tot *Torna* komende, bevond, dat op sekere plaats de Boomen uitbotteden, en de Kruiden uit d'Aard begonden te spruiten: En vyftien dagen daar na weder komende op de selfde plaats, waren de Kruiden en bladen aan de Boomen soo groot als sy behoorden te zyn; waar over hy sig seer verwonderde, soo dat hy het qualijk sou geloof hebben, indien het hem was verteld geweest.

Het veld en bomen zyn binnen 15. dagen groen.

De Aarde is nog vet nog mager, maar vol steenen en klippen, sulks dat 'er Koorn daar niet wel wassen wil. D'Aarde is op verscheide plaatsen soo vogtig en nat, datm'er diep met de voeten insinkt, want 'er seer Morassig is met loopende Waters versien: Men vind 'er nauwelijks een plaats die bewerkt kan werden, al was 't datm'er al de vlijt van de wereld toe aanwende, en geen kosten en spaarde.

Vogtig en waterig Land.

Maar *Olaus Petri* segt het tegendeel van het Zuidelijk *Lapland*, om dat het onder het deel van de Zone of Lugt-streek behoord; en van 't eigenste Climaat is als *Botnia*: welke de selfde Logt heeft; en bewerkt zynde, soo overvloedig Koorn kan voortbrengen als *West-Botnia*: Dog het temperament van de Logt sonder goede hoedanigheden der Aarde, is niet genoeg om goed Koorn voort te brengen.

Is beter in 't Zuider *Lapland*.

Sy hebben in *Lapland* goede Weyen om Beeften vet te maken. Daar zyn veel kleine Boomsjes, welke sonder geplant te werden, sig voortsetten: De Kruiden zyn seer goed om t'Eten, en dat van ver-

Weyen. Boomen. Kruiden.

schei-

scheiden soorten; want het hier alsoo Groen is, als elders in de Wereld.

Bosscn. Aan de voet van de Bergen, welke *Noorwegen* van *Lapland* scheiden, zijn groote en lange Boschagien, alwaar d'eene Boom d'andere in langte niet behoeft te wijken: en ook Meiren en Morassen.

Bergen. *Lapland* is vol Klippen en Bergen: Die gene, welke de *Dofrins* genoemd zyn, maken een scheiding tusschen *Noorwegen* en *Sweden*. Sy zijn vervaarlijk hoog, met seer sterke Winden boven op haar toppen, die soodanig woeden, dat de Boomen daar niet kunnen wortelen.

Valcjen. Beneden aan de Heuvelen van *Lapland* zijn seer bekoorlijke Valleyen, die van een menigte en by na ontelbare vermakelijke Fonteynen besproeit werden, met seer aangename Beekjes, die sig in de Riviere ontladen, of in de Meiren en de daar omtrent gelegene Golf van *Botnia*.

Vogels. *Lapland* heeft 's Winters en 's Somers een ongelooftelijke menigte van wilde Beesten, mitsgaders seer veele Vogels en Visschen, soo dat de meeste Inwoonders sig daar van spijfgen. Om kort te seggen, 't is 'er soo overvloedig van Gevogelte en Jagt, dat de *Lappen* gemakkelijc alle andere spijfen missen; en nog handeling met de nabuurige Natien die daar omtrent gelegen zyn, met haar Gevogelte en vangt kunnen doen.

IV. HOOFSTUK.

De Verdeeling van Lapland. Wat Mark te seggen is.

Verdeyling van Lapland. **G**ansch *Lapland* word verdeeld in *Deens-Moscovisch*- en *Sweeds-Lapland*. Het *Deense* strekt sig langs den Oceaen, en is *Finmarken* genoemd. Het *Moscovise* beslaat al het Land, 't geen is tusschen 't Kasteel *Warhuis* tot aan de Mond van de Witte Zee; 't welk in 't *Sweeds Trienne*, in 't *Laplands Pibinie*, en in 't *Moscovisch Terschana Voloeh* genoemd is.

Wat Mark te seggen is. Het *Sweeds*, waar van wy jegenwoordig in 't bysonder spreken, geeft men den naam van *Lapmarken*, of *Zuid-Lapland*, zynde in ses Deelen gescheiden, van welke een yder *Mark* gehieten is, dat is soo veel als een Land of Provincie. De Namen van de *Marken* zijn aldus:

Annguer

Annguet-Manland Lapmark.

Uma Lapmark.

Pisba Lapmark.

Lulu Lapmark.

Torna Lapmark.

Kiemt Lapmark.

Yder *Mark* krijgt zijn naam van de Rivier, diefe binnen fig hebben. De *Marker* van *Angermanland* heeft *Angerman* met *Jempis* aan 't Zuiden, en de *Marker* van *Uma* aan 't Noorden. De *Uma* is binnen *Angermanland* na het Zuiden, en de *Marker* van *Pisba* is aan de Noord-zy, aan de Grenfen of Frontieren van *Lulu*. Dese drie *Marken* zijn de Wefterlijkfte.

Eene van haar Deelen die meest aan 't Weften is, gaat tot de *Toppen* der *Bergen* die *Sweden* van *Noorwegen* fcheiden. En haar ander Deel van d'Ooftzijde ftrekt fig uit tot het Weften *Botnia*. De *Mark* van *Torna*, die in de Noordfe Geweften van *Lapland* is, neemt fijn uiterfte van de *Botnife* Golf, en gaat na de Noord-Zee tot aan de Zeeplaatfen die men *Noord-Kaap* noemd. De *Marker* van *Kiemt* welke aan *Torna* gevoegt is, gaat van 't Noorden en kromt fig om na 't Ooften. Door een van fijn zijden, is die aan 't Zuiden digt by 't Oofter *Botnia*. Van die zelfde zijde van 't Ooften is die by *Cajane* en *Carelien* zijnde gepaalt aan 't Noorden door het *Moskovifch Lapland*.

Uitgenomen de *Marker* van *Angermanland*, die niet heeft dan een *Biar*, welke men *Aofalha* noemt, alle d'andere *Markers* hebben veel Deelen, die de *Sweden Biars* noemen, dat is foo veel te seggen als *Landsftreken*, of *Contreijen*. De *Marker* van *Uma Lapmark*, heeft 'er vier:

Uma,

Lai, of Raanbi,

Granbi,

Vapfleen.

De *Marker* van *Pisba Lapmark*, feven:

Graotreskbi,

Arfuvejeffbi,

Lochetebi,

Arrieplogbi,

Wifjerfbi,

Norueterbi,

Wefterbi.

De *Marker van Lula Lapmark*, vijf:

<i>Jocmoch,</i>	<i>Zerkulocht,</i>
<i>Sochioch,</i>	<i>Rantomjaur.</i>
<i>Topenjaur,</i>	

De *Marker van Tornea Lapmark*, agt:

<i>Tingawaara,</i>	<i>Pellejerf,</i>
<i>Sieggewaara,</i>	<i>Kantekiemo,</i>
<i>Sondowara,</i>	<i>Awiowara,</i>
<i>Ronslabi,</i>	<i>Tenouthsejochki:</i>

De *Marker van Kiemi Lapmark*, ook agt:

<i>Enarabii,</i>	<i>Koulajert,</i>
<i>Sanbeaabii,</i>	<i>Mansialka,</i>
<i>Ksemikela,</i>	<i>Saodenkila,</i>
<i>Kiedsajertf,</i>	<i>Kitilabi.</i>

Deze zes *Markers* hebben niet meer dan drie-en-dertig *Biars*. Elke *Biar* heeft veel vuuren oft Familien, die de *Sweedens Rekar* noemen. Yder *Rekar* heeft om sig te voeden (en desselfs onderhoorige) een seker stuk Lands: in welke zijn Boomen, Meiren, loopende Wateren, zijnde met geen Gragten nog Muuren af-geslooten. Daar zijn gemeenlijk in yder *Biar* soo veel *Rekars* als'er Volk is, die van haar Renten leven; drie-en-vyftig in 't Land d'*Arsalha*, en meer of min in d'andere, na dat de *Contreijen* groot of klein zijn. Yder *Rekar* heeft sijn befondere naam. Ik wil die niet alle op-halen, wijl het te verdrietig en overvloedig is.

V. H O O F T S T U K.

Van de manieren der Lappen, haar Natuur en Aart. Zijn kleine Menschen. Oorzaak. Leelykheid. De Vrouwen zijn moyer. Magerheid. Swart hair. Vaardigheid in 't loopen. Bloodheid en onnuttigheid in 't Leger. Konnen buiten haar Land niet leven. MOLTE een harer Koningen. Tovery. Boosheid. Laiheid. Maken haar eigen Gereedschap.

Sijn kleine
Menschen.

DE *Lappen* zijn de kleinste Menschen van 't Noorden, gemeenlijk drie Elleboogs langten groot, en somwyls veel kleinder. Deze kleinte komt haar van de koude en de hoedanigheid

heid der spijs. Hare kost is van weinig voedsel. De natuurlijke warmte van haar Maag is strijdende door de hevige kou, en t'eenemaal besig om sig te beschermen; de kooking der gegeten Spijs, geschied niet soo 't behoort, 't welk d'oorzaak is datse niet groot en werden.

Oorzaak.

De *Lappen* zijn leelijk en krom, maar de Vrouwen zijn moyer. Se hebben swart Hair, en in haar Aanfigt een sekere natuurlijke roodigheid met wit gemengt, 't welk seer schoon te sien is. Hare quade gestalte schijnt te komen, door datse geen sorg genoeg dragen om haar te reinigen, en niet afweiren de moeyelijkheid die de schrikkelijke koude haar aan doet; als ook de rook in haar Hutten, alwaar sy nagt en dag verblyven.

Haer leelijkheid.
De Vrouwen zyn moyer.

Sy zijn bleek en bruin van aansien, het lighaam swart en als rood; Zyn mager. meest seer mager; sulks dat het iets zeldsaams is een vette *Laplander* te sien. De kou droogt haar uit en maakt haar gesond. Se hebben een groot hoofd, een groot en breed voorhoofd, blauwe oogen, diep in de kop staande, snel bewegend; een korte neus, plat; een breed aanfigt; ingevallen wangen; lange kin; kort hair, regt neerhangend, hard; een heldere baard, kort, het hair van 't hoofd en de baard zijn seer zwart, gantsch anders als d'andere Noordse Volkeren hebben.

Swart hair.

De *Lappen* hebben een groote maag, kleine buik; dunne dyën en voeten, die haar om te loopen seer vaardig maken. Sy zijn sterk, geweldig en kragtig, overtreffende die van d'andere Volkeren. Sy kunnen een Boog sonder moeite buigen, daar de sterkste uit *Noorwegen* geen kans toe sou sien om tot de helft te buigen. Haar gewoonlijke oefening is te loopen, op de klippen te klauteren, en op de hoogste Boomen te klimmen.

Veerdig om te loopen.

Sterkheid.

Exercitie.

De *Lappen* zijn overgeloovig, bloode en vreesagtig. Sy vlieden alle de Gebouwen die sy aan de Zee merken, als ook de voetstappen die een vreemde gegaan heeft; daarom gebruiktmen heden geen *Lappen* in het Leger; En wanneer d'andere Landen die onder *Sweden* behooren een seker getal Volks moeten uitleveren, soo geeft *Lapland* 'er geen: En heeft ook noit te vooren een eenig Mensch voor de Koning van *Sweden* gegeven: 't welk de publieque Registers en Rollen, daar de Namen der Soldaten in geschreven zijn, genoegsaam kunnen toonen. 't Is ook niet waar dat *Gustavus Adolphus* een Regiment van *Lappen* in sijn Leger gehad heeft. De *Lappen* kunnen ook buiten haar Land niet leven; want soose daar uit trekken, vervallen sy tot

Zyn bloode.

Onnut in 't Leger.

Konnen
buiten haer
Land niet
leven:

Siekten. Sy konnen geen soeter Logt verdragen, maar die alleenig van haar Geboorte-plaats. Het zout, brood en gekookte spijs, welke wy gebruiken, beschadigt hare maag soo veel, als hare gedroogde visch en rauw vlees onse mage en gefondheid schadelijk is. Daar is noit van *Lapland* in *Duitsland* ymand gekomen, die onder enig verdrag, datmen met haar maakte, om 'er daar te houden, niet en heeft gepresen de stand van sijn eigen Land boven die van *Duitsland*; en die de gedagten had om niet weder in *Lapland* te gaan, is terstond gestorven. *Stenon* de jongste Prince van *Sweden* sond aan *Frederik* Hertog van *Holslein* ses Rheën met een *Laplander* en sijn Vrouw te samen. Dese twee luiden sig buiten haar Land bevindende, en onder een vreemde magt, sonder hoope van oit haar Vaderland weder te sien, en te leven op haar manier, stierven beide binnen korten tijd met hare Rheën.

Ander ge-
voelen van
Zieglerus.

Zieglerus schijnt om verre te smijten 't geen ik van de bloedigheid der *Lappen* gesegt heb. Hy verhaalt dat dese Volkeren lange vry zijn geweest, en datse hebben de Wapenen van *Noorwegen* en *Sweden* tegenstand gedaan. En dat onder de Regering van *Molte* haar Koning, men haar niet heeft konnen temmen door den *Herald met schoon haer*, welke Souverain van *Noorwegen* was, en een deftig Overwinnaar. Maar daar blijkt evenwel de kragt van *Molte* niet uit, nog ook die van de *Lappen*. *Snarron*, van welke men geleert heeft, 't geen men weet tot voordeel van dese Prins, dese spreekt niets van 't groote Meesterschap deser *Molte*, maar wel van sijn Toover-cirkels.

Molte een
harer Ko-
stogen.

Zyn quaed
vermoed-
dende.

De *Lappen* zijn seer quaadvermoedende, maar dit zijn teikenen van yrees en kleinertigheid. Sy dragen by sig waar mede sy haar vyand heimelijk onder de hand komen te schaden, en om die door het geheim van haar Toover-konst om te brengen. Seker *Laplander* had lange tijd vergeeffse moeite aangewend, om een ander om den hals te brengen; hy vond hem eens op een tijd onder een groote steen slapende, hy doet soo veel door de kragt van sijn Besweringen, dat de steen brak en hem verpletterde.

Kragt van
Tovercn.

Zyn boos
en brutool.

De *Lappen* zijn seer boos en beestachtig: men kanse qualijk te vrede stellen, wanneer men haar sart: de vrouwen voornamelijk, sy vallen aan, die haar eerst queld; sy slaan, maken geweld, en sparen sig soo weinig in haar doen, datse laten sien de deelen, die de schaamte hoorde te bedekken.

Zyn bedrie-
gers.

De *Lappen* zijn bedriegers en leugenaars; En op haar Koop-handel seer geslepen: sy bedriegen met vermaak, en spotten met vrolijkheid

met

met die genen, diefe in haar kluwen krijgen. Sy zijn lafterende, en noit by elkander of fpreken quaad van dees of geen; alle vreemde Natien, die fy veragten, gevenfe fmadelijke woorden.

De *Lappen* zijn genegen goederen te vergaderen. Onderwylen zijne leuy, en foo gewoon niets te doen, datfe nog werken, nog zaayen, foo dat haar Land onbebouwd blijft. Sy dragen nauwlijcx forg voor haar Beesten; foo dikwils fy fig dan tot het werken begeven, dat gefchied uit gedwongen noodzakelijkheid. Sy fullen nog Jagen nog Viffen, foo lange fy eenige kost hebben. Die luyghed is oorfaak van weinig liefde tegen haar oude en sieke Ouders. Want fy veragten die, en verlaten de zelfde. Sy willen haar liever vroeg van kant maken, om haar goed, dan lang op d'Erve te wagten: 't verdriet haar te werken om perfoonen t'onderhouden, daarse geen genut af hebben.

Zyn genegen Goederen te vergaderen.

Zyn luy om te werken.

De *Lappen* hebben een uitsinnige genegenheid om te minnen; en dat komt ten deele dat de mannen, de vrouwen, de foons met de dogters nagt en dag in eene Tente blijven. Sy maken weinig werks om hare driften te matigen tegen de vrouwen. Daar zijn geen Inwoonders van gansch *Lapland*, dan die van *Torna*, welke ingetogener en eerlijker leven. Sy hebben nog eenig medelijden met haar arme en sieke Ouders: fy beminnen haar; Trouwen een Vrouw en brengen haar leven in haar trouw met eeren door.

Zyn Vrouw gek.

die van Torna leven eerlijker.

Al is 't dat de *Lappen* fchelman onder haar hebben, foo zijn'er egter nog al die goed zijn. Sy hebben een afkeer van't rooven; een yder geniet fijn goed in ruste. De Koop-luiden bedekken daar alleen bare Waren in korven, om die voor de Sneeuw te bewaren, en latenfe wel een mijl verre in 't Veld leggen, sonder daar over bekommerd te zijn.

Zy Rooven niet.

De *Lappen* zijn feer liefdadig ontrent de Armen van haar Land. Sy herbergenfe in hare Tenten, en voedenfe wel vyf of zes maanden. Sy staanfe by met fulk een yver, dat, foo een *Lap*, die geen middel heeft om Rheën te hebben, men drie, vier, ja wel meer, van een rijke gaat verbidden, 't geen hem feer felden geweigert werd.

Liefdadigheid tegen de Armen.

Sy zijn ook wel-doende tegen de Vreemde, en de Reifigers: ontfangen haar met feer groote getuigenis van goede wille, gevende haar fpijs en alle noodige verversing. Wat de rest belangt, daar is de minste aardigheid niet in, in vergelijking van andere Volkeren van't Noorden.

En Vreemde.

daer is geen aardigheid in.

Maken haer
eigen reed-
schap.

Sy maken haar eigen Kleden, Schoenen, Huisraed, en alle andere dingen, welke sy tot het Visschen, Jagt en Huishouding noodig hebben.

VI. HOOFSTUK.

Oorsprong der Lappen. Finnen zijn sterk, verschelen weinig van de Lappen. Getuigenis van Tacitus, Saxo, Andr. Andriesse, en Ol. Petri. M. Kurk is niet seer oud; bewijs. Verscheide Kapiteins. Oorsprong des naams van Skruidfinns. Biarmers wat te seggen is. Oorlog tusschen de Finnen en de Sweden. Oorlog tegen de Kajaners. Hoe de naam van Biarmers opgehouden heeft; zijn te vooren geen Lappen genoemd. Oorlog van Errik Banning van d' on-Christenen. Zijn niet van de Tartaren afkomstig. Verandering van Taal. Finnen bouwen 't Land en Huisen. Fontein. Verjaeging der Lappen. Kurk is van den Adel. Brengt de Lappen onder Contributie. Schattingen. De naam der Lappen.

Haer oorsprong.

DE Lappen hebben na alle waarschijnlijkheid haar oorspronk van de *Finnen*, oft *Finlanders*. De Lappen noemen sig in haar Tale *Sabmi* of *Same*, en de *Finlanders* in de hare *Suomi*, soo dat dese woorden geen verschil hebben dan in 't uitspreken; De Tale der Lappen en der *Finlanders* komen soo wel over een, datse verscheide woorden hebben, die elkander seer gelijken:

FINLANDSE WOORDEN.

LAPLANDSE WOORDEN.

God, - -	<i>Jumala,</i> - - -	<i>Jubmal,</i>
Het Vuur, - -	<i>Tuli,</i> - - -	<i>Tolle,</i>
Een Berg, - -	<i>Waori,</i> - - -	<i>Wara.</i>

Finnen zyn sterk.

Gestalte.

De *Finlanders* zijn sterk, en t' samen gedrongen als de Lappen; hebben swart hair, breed van aanzigt, een quade logt, gelijkende na die der Lappen. De Lappen en *Finnen* kleden haar selven by na op d'eigenste wijs. 't Welk men siet aan het Afbeeldsel van een *Finlander*,

der, dat in de Kerk van *Storckir* is, in *Ooster Botnia*, alwaar een Schildery is, welke een Doodslag verbeeld, gepleegt door de *Finlanders*, aan de persoon van den Bisschop *Henrik*; soomen de kleding dan vergelijkt met elkander (waar van in 't XVII. Hoofdstuk deser Historie gesproken is) sal men daar geen onderscheid in vinden.

Kleding.

De *Lappen* en *Finnen* zijn van d'eigensten aard en genegenheid. Gelijk de *Finnen* een slegt leven leiden, alsoo is 't ook met de *Lappen* gelegen; want sy werken niet, 't en sy haar de noodzakelijkheid dwingt. De *Finnen* fullen nooit haar voornemen verlaten, datse eens genomen hebben; aldus is 't ook met de *Lappen*. De *Finnen* zijn tot de Tovery genegen; maar hebbense soo gemeen niet als die van de *Lappen*. Dit toond eindelijk dat de *Lappen* van de *Finnen* afkomstig zijn: dit is het gene *Tacitus* van d'oude *Finnen* segt, 't welk men nog onder de hedendaagse *Lappen* siet. De *Finnen*, segt hy, hebben geen Wapenen, hairt, nog huis-Goden: Sy leven meest van de Kruiden die op het Veld groeijen: De Aarde is haar bed; de Vellen haar kleeden. Maar hooft steekt in de Pijl en Boog, diese met beenen scherp maken: Sy leven van de Jagt; de Vrouwen gaan met haar, en dragen de helft van 't geen gevangen werd. Het selfde van diergelijke dingen, zijn nog hedendaags by de *Lappen* in 't gebruik.

de Lappen en Finnen verschillen weinig van Aert,

Getuygenis van Tacitus.

De verbeelding welke ons *Saxo* van d'oude *Finnen* vertoond, is ook de selfde om de *Lappen* te verbeelden. De *Finnen* zijn de laatste Volkeren van 't Noorden. Sy hebben niet een plaatsje by na in haar Land dat goed is om te bebouwen, of bequamenlijk te bewoonen. Sy bedienen sig van worp-Pijlen die seer scherp zijn, en daar is nauwlijks een Natie die soo veerdig is om te werpen. Sy begeven zig tot allerley soort van Bezwingen; verstaan haar wel op de Jagt; hebben geen vaste Wooning, maar verblijven, daar haar yder Beest stil houdt. Men siet uit dese Beschrijving dat den aard en manieren der oude *Finnen*, die van de *Lappen* soo gelijk zijn, dat men daar aan niet en kan twijfelen, of het zijn d'eigenste Volkeren, en dat de *Lappen* haar oorsprong van de *Finnen* of *Finlanders* hebben.

Getuygenis van Saxo.

Men mogt vragen hoe het mogelijk was, dat de *Lappen* van de *Finnen* komen, daar de *Finnen* Krijgs-helden zijn, en de *Lappen* niet? item dat de *Lappen* mager zijn, en de *Finnen* grof en vet? Maar ik geef tot antwoord, dat dese verschillen niet konnen om stooten, datse van deselve afkomstig zijn. Het voedsel verandert de hoedanigheden des Lighaams. De *Finnen* eten kragtige en sware spijzen, die haar

Vrage.

Antwoord.

Vet

Vet maken ; En dese werden in *Lapland* niet gevonden.

Oorspronk
door haar
eigen ge-
tuigenis.

De *Finnen* hebben anders geen ongemeene genegtheid tot den Oorlog, want sy verbergen sig, wanneer een *Party* haar iets wil aandoen ; En soo'er al goede Soldaten zyn, is't uit dwang, en door de goede tucht en Discipline, die haar doet omsigtig zyn. Maar waarom soo veel redenen te borde gebragt, om vast te bewysen dat de *Lappen* van de *Finnen* voort komen ? De *Lappen* zelfs zyn daar in de geloofwaardigste, welke meenen, datse haar oorsprong van die *Voikeren* hebben. Sy verskeren dat se afkomstig zyn van eenen *Mieschogiesche*, welke, volgens het verhaal van hare voor-Vaders, van *Finland* na *Lapland* overquam.

Relaes van
Andries
Andriesse.

Andries Andriesse heeft over eenige Jaren deselfde saak verhaald ; maar de naam van de Kapitein is d'eigenste niet in sijn Verhaal. Dese *Andries* welke dagelijks met de *Lappen* omging, verdiend wel hier aangehaald te werden. Hy segt, dat de *Lappen* van 't Verdrag, datse met de *Finnen* hadden, afgegaan, en in de Landen door een, genoemd *Thins Kogreh*, vergadert zijn : Maar de waarheid schijnd te wesen, datse van haar eigen Volk uit haar Land gejaagt zyn ; welke onder 't gelei van een Kapitein genaamt *Mathias Kurk*, haar heeft geslagen, berooft, en gedwongen na verlatene en by na onwoonbare plaatsen te gaan.

Getuygenis
van Olaus
Petri.

Olaus Petri Niurenius, Vader van *M. Plantin*, getuigt by na het selfde ; derhalven sal't niet quaad zyn, deselfs woorden hier over te schrijven : Sekere Huisgesinnen trokken uit de Buurt van *Birkala* en *Rango*, gingen dwers door het Bosch *Tarastia*, en quamen tot aan de zyden van d'Ooster *Botnise* Zee ; setten haar neer, alwaar sy tegenwoordig zyn te *Nerpi* en *Mustasara*, in plaatsen die noit bewoont waren : Sy zijn daar met geen Tributen belast, wijl de *Finnen* in haar eigen Land zijn gebleven : Alwaar se groote ruste hadden, en binnen korten tijd magtige Rijkdommen vergaderden ; kregen veele Koopmanschappen, diese Jaarlijks in haar Land te koop bragten. Sy begonden daar na meerder te werden dan de *Finnen* ; en men onderscheidense aan de rijkdom van de Kleden ; haar spijsse was seer delicaat, haar leven seer lekker, haar Inkomsten groot, en haar Meubilen ongemeen kostelijk ; want sy genooten daar een goede Fortuin.

De *Tarasthen* in die Provincie uit welke die Familien zyn gegaan, konden dit geluk sonder grimmigheid niet aansien nog gedulden ; soo kooften sy tot Kapitein een van de voornaamsten onder haar, genaamt

Ma-

Mathias (hy wil seggen *M. Kurk*.) aan welkers beleid fy haar aanslag overgaven. Een groot getal van dese *Tarasthen* volgde desen Commandeur; hy bestreed kloekmoediglijk de Huifen deser Familien, vervoerde alles wat hy kon besetten; hy verjaagde en dreesse aan de Rivieren *Kimi* en *Torna*. Na eenige jaren veritonden de *Tarasthen* dat die Familien aan de selfde Rivieren, op haar gemak leefden; doen tasten fy haar nog eens aan, en mishandelden haar met sulck een wreedheid, datse gedwongen waren in de Wildernissen te vlugten; alwaar fy tegenwoordig zijn, soo dat niet geoorloft is Mensch of Beest weder te keeren.

De *Lappen* houden sulks voor waaragtig, en seggen gesien te hebben eenige seer oude Patenten, in welke de naam van eenen *Kurk* was: Maar 't is niet te denken dat dese Naam seer oud is, want den Adel heeft sulke toenames niet gehad, wijlse daar t'eenemaal onkundig af waren. Desen M. Kurk is niet seer oud.

Mathias Kurk heeft niet geleefd dan lange tijd na d'opregting der Christelijke Relige binnen *Finland*. Maar hoe kan hy *Mathias* hieten? want men vind die nergens onder de namen der Heidenen, die van d'oude Histori-schrijvers en publyke Acten nagelaten zijn. En 't is niet te gelooven dat de *Lappen* soo laat in dat Land gekomen zijn, 't welk sy jegenwoordig bewoonen: Men kan ten minsten toestaan, dat dese Landen voor hare komste niet en zijn Bewoond geweest. 't Is ondertusschen de waarheid, dat de *Biarmen* en de *Skridsfinns* daar geweest zijn, eer het Christendom daar begon te blikken; de naam alleen van de *Lappen* geeft genoeg te kennen, datse na dese Volkeren gekomen, en uit *Finland* uitgegaan zijn, weseude een Colonie der *Finnen*. Werd beswefen.

Men is ook van meening dat de *Finnen* in dat Land waren ten tijde van den *Heralt* met *Schoon-hair* oft *Harfager*, Koning van *Noorwegen*, en sijn Soon *Eric Blodax*; welke doe ter Zee ging, en voer na 't Noorden tot aan *Finmarken*, en van daar na *Biarme*: Alwaar hy met de *Biarmers* Slag leverden, en zegenpralende met een groote buyt wederom quam. Van *Noorwegen* gaande, trok hy ter Zee na 't Noorden, om in *Finmarken* te komen; soo moet dan *Finmarken* digt by 't *Noorwegen* zijn, uit oorsake dat dat Meir Noordelijk is, aan de Zee gelegen; dat is te seggen, dat het 't eigenste *Finmarken* is, 't welk heden ten dage nog de naam draagt. En alhoewel die Provintie alsdoe sijn Inwoonders had, die men *Finnen* noemd, Finmarken legt digt by Noorwegen.

gelijk de naam van 't Land betoond; soo heeft men egter geen fondement te gelooven, datse eerst is door de *Lappen* bewoond geweest; als ook verdreven en verjaagt van 't Zuider *Botnia*, door desen *Mathias Kurk*.

Sy hebben ook de naam van *Lappen* niet gekregen; om datse verjaagt waren; men noemde alrede alsoo van de tijden van *Saxo*; En men sal my niet ligt wijs maken, dat den aanslag van desen *Mathias Kurk* heel oud sou zijn.

Ander be-
ginfel der
Lappen.

Men moet dan een ander beginfel opsnuffelen van de *Lappen*, op wat wijze sy van Land verandert zijn, om klaarlijk te sien waarom sy *Lappen* zijn genaamt. Ik ben van gevoelen dat de *Finnen* meer dan eenmaals in 't Land der *Lappen* zijn geweest, 't welk door de naam der Oversten schijnd bekend te zijn, die buiten twijfel niet altijd de selfde is geweest, wyl d'eene heeft gebieten *Tins Kogre*, en d'andere *Mieschogiesche*.

Verscheide
Kapiteins.

Biarmen
zijn Finnen
van Af-
komst.

Het schijnd dat haar eerste en alder oudste verandering van Land geweest is, die, welke de *Biarmen* dede opkomen, van welke sy haar oorspronk nemen. Want ik geloof dat d'oudste der *Biarmen*, *Finnen* zijn geweest, om datse Goden gehad hebben die genaamd waren in de *Finlandse* Taal; Ook dat haar aard en manieren volkomenlijk over-een quamen met die van de oude *Finnen*; En dat al de vreemde haar *Skriidfinns* hebben genoemd, dat is te seggen een *Finlander*; om dat de naam van *Biarmen* haar onbekend was, wierd hen de naam gegeven van *Skriidfinns*, in plaats van datmen haar *Biarmers* hiet. Sy hebben na alle waarheid, van de *Finnen* de naam van *Biarmers* gekregen, om datse na de Bergagtige plaatsen varen geveken; Want het vwoord *Biarmia* is van gelijke kragt als het vwoord *Varama*,

Oorspronk
vande naam
der Skriid-
finns.

Wat Biar-
men te seg-
gen is.

Wat Skriid-
finns te
seggen is.

Hebben
dikwils
eenen Ko-
ning gehad

't vvelk in de *Finlandse* Taal een Bergagtig Land beduid. Maar om dat de Vreemdelingen hadden hooren seggen, dat dese Volkeren op houte Instrumenten langs de Sneuvv gleden; en dat de *Sweeden* met hare Nabuurige (die haar dat sefegt hadden van de *Finlandse Biarmers*) die vvyse van op de Sneuvv te glijden, *Ait-Skrida* noemden; hebben in plaats van *Biarmers* (vvelk vwoord haar ongehoort vvas) de naam van *Skriidfinns* gekregen. En wyl de *Finnen* en *Biarmers* van eene oorspronk zijn, soo is 't gebeurd datse dikwils eene selfde Koning hebben gehoorfaamt; 't welk blijkt ontrent de persoon *Cuson*, die ten tijde van de Coning *Holter* Commandeur was in *Finland* en *Biarmie*.

Wy

Wy konden dan niet ligtelijk ontdekken d'oorfaake van haar eerste verandering; soo wy die niet en willen schuiven op de vrees die voor de *Sweedens* hadden, wanneer de Koning *Agnus*, *Finland* den Oorlog aandeê, soo streed hy met *Frostus* Koning der *Finnen*; alwaar doe een neêrlaag over de gansche Provincie quam, en een onge-meene groote buid gemaakt wierd.

Oorlog tus-
schen de
Finnen en
Sweden.

Laat ons nu eens van haar tweede verandering van Land spreken. Ik mein dat het quam, wanneer de *Russen* begonden Wapenen te dragen, en haar Rijk tot aan het Meir *Ladoga* uitstrekten. De meesten verlieten doe haar Land, en gingen in *Laplant* over; soo waren sy seer wreed tegen de Volkeren die sy onder sig hadden. 't Geen my sulks doet gelooven, is dat de *Russen* aan de *Lappen* de naam van *Kajennens* geven, om datse met die van *Kajare* Oorlog gevoerd hadden, en meinen dat die Volkeren in 't Land der *Lappen* zyn gekomen. De *Russen* hebben dat niet anders kunnen wijs worden, dan op die wijze; wantse de Historie van d'andere Natien niet en wisten, en niets en schrijven van 't geen 'er gedaan is.

Tweede
verande-
ring van
Land.

Oorlog
tegen de
Kajanners.

Men kan by na besluiten, dat dese veranderinge is geweest ontrent de sesde Eeuw na *Christi* geboorte, wanneer de *Russen* de Landpalen van haar Gebied begonden uit te setten. En zijn misschien d'eigenste Volkeren, welke van de *Finnen* zijn uitgegaan, en door de *Sweedens*, *Deenen*, en *Noorwegers* de naam gekregen hebben van *Finnen*, *Siafins* of *Fieldfins*; De naam van *Biarmers* heeft opgehouden in gebruik te zijn, om dat de *Finnen* of *Finlanders* haar in getal overtreffen.

Wanneer
verandering
is geschied.

Hoe de
naem yan
Biarmers
opgehouden
heeft.

De verandering van naam begint meest na de dood van den Heralt *Harfager*, Koning van *Noorwegen*, welke, na dat hy over Zee in *Finmarken* gekomen was, en aan 't Noorden tot *Biarmie* quam, maakte hy groote neêrlagen onder de *Biarmers*, plonderde 't gansche Land, en bracht hen onder sijn Gebied.

De *Finnen* die doe ter tijd die Landen bewoonden, quam niets quaaads over; dog ondertussen wierden de *Biarmers* seer qualijk gehandeld, en by na alle dood geflagen, soo datse haar waarschijnlijker-wijs niet hebben kunnen redden; De *Finnen* wierden seer sterk, en de naam van *Biarmers* verdween allenkskens.

Siet dan de veranderingen van 't Land, die dese Volkeren is overgekomen, eer men haar *Lappen* noemde; want te vooren noemde men haar geen *Lappen*, maar *Finlanders*, *Scritofins* en *Biarmers*.

Zyn te vooren
geen
Lappen ge-
noemd.

Maar na verloop van tijd heeft mense *Lappen* genoemd: Wyl *Adam van Bremen*, welke leefde in 't Jaar na *Christi* geboorte M. LXXVII. niets daar van gefegt heeft; en dat *Saxo* daar eerst gewag van maakt, die in 't Jaar M. CC. leefde, is 't gelooflijk dat 'er een derde Veranderinge gevolgt is tuffchen die tijd, na welke men haar de naam van *Lappen* gegeven heeft.

Derde verandering.

Indien ymand de moeite belieft te nemen om de Historien t'onderfoeken, die 'er in die tijd gefchied zijn; die fal ook de laft wel op fig nemen, om die beweging te vinden, welke de *Finnen* genoodfaakt heeft van Land te veranderen; Soo 't maar niet en is den Oorlog van de Koning *Errik* (gemeenelyk de *Heilige* genoemd) die in *Finland* gefchiede; welke Schatting of Tribuit gaf aan 't Koninkrijk *Sweden*, en die het ligt dede opklaren van de Christelyke Religie.

Oorlog van Errik.

Wanneer geweest is.

Desen Oorlog was in 't Jaar M. C. L. en fchijnt gefchied te zijn, om dat de meeste *Finnen* haar Land voor de derde reis verlieten, en na *Lapland* vertrokken. Want fy zagen fig onder een vreemde Regeringe, vreesende een Religie aan te nemen, waar van fy altijd soo een afkeer gehad hadden, welke rege aan ging tegens de gene dien fy van haar voor-Ouders hadden. Dese dingen fcheenen ten uiterften onverdragelyk te zijn, 't welk geen wonder was. Derhalven fogt yder een vond, om fig daar van t'ontwikkelen. 't Sal dan niet fwaar zijn, de reden t'ontdekken, waarom fy van andere *Lappen* genoemd zijn; Om dat die gene welke Christenen geworden waren, en fig onder *Sweden* gegeven hadden, haar voor verlaters hielden, welke voor de Magt van *Sweden* vreesden; want die een tegen-fin in de Christelyke Religie hadden, wierden van haar party verlaten. Ook is 'er een Koninklyk Edict geweest, dat al die het Heidendom niet en wilden verzakken, gebannen soude worden: soo dat het niet sonder reden is, datse *Lappen* en *Lapländers* genaamt zijn.

Uitbanning die geen Christenen wierden.

Meining datse van de Tartaren af komen.

Word wederleid.

Siet hier mijn gedagten rakende d'oorsprong der *Lappen*, en de wyfse hoe fy van Land verandert zijn, tot datse in *Lapland* haar vastigheid genomen hebben. Daar zijn eenige geleerde Luiden, welke meinen datse van de *Tartaren* afkomen; maar ik kan fulx niet toestemmen. Men fiet niet dat de *Tartaren* tot het Noorden zyn gekomen: Sy zijn gewoon te Rooven, en leven gansch in Oorlog; fy leven nog bestaan niet dan van 't gene fy betrappen. In tegendeel leven de *Lappen* als Schaap-herders en Jagers, dat tegen den Oorlog strijd. Al de vlijt en 't vermaak der *Tartaren* is een groot getal Paarden

den te hebben, van welke fy sig bedienen om te Reifen, en om sig te voeden. De *Lappen* zijn van een heel ander leven, fy hebben soowenig kennisse van Paarden, datse qualijk een woord in haar Taal hebben om een Paard te noemen: Ook zijn de Talen deser twee Natiën seer onderscheiden. En of schoon de Schrijvers seggen dat de Taal der *Lappen* niet en komt van de *Finnen*, soo kan men daar niet byhangen. Die daar-en-boven seggen, dat eenige Geleerden en seer bedaarde Mannen, in de Taal der *Finnen* en der *Lappen* het tegendeel verskeren.

Konnen nauwliks in haer Tael een Paard noemen.

Want alhoewel men verscheide woorden by de *Lappen* vind, welke geen gemeenschap met de *Finnen* hebben, soo hoeft juist noodzakelijk niet te volgen, dat dese twee Talen t'eenemaal verscheiden zijn, wyl sulx wel kan komen, niet uit de verscheide Talen, maar door de lankheid van Jaren, 't welk groote verandering in de Talen brengt; Gelijk men ook een groot getal *Sweedse* woorden vind, die met de hedensdaagse niet over een komen; welke daarom egter niet na laten goede *Sweedse* woorden te zijn, makende geen onderscheidene Taal.

Verandering der Tael door lankheid van tijd.

Die daar nog aanhangen dat de *Lappen* haar oorsprong van de *Finnen* niet en hebben, zyn geduurig met een vervaarlijke walg tegen de *Lappen* ingenomen; en dese meening is soo slegt datse niet aanneemelijk is; want dese afkeer is de heele wereld wel bekend, zijnde ongefondeert wegen de verscheidentheid deser twee Natiën.

Men moet in deser manieren redeneren, dat de *Finnen* werken, haar Land bebouwen, vaste Huisen timmeren, en meer andere dingen doen, die de *Lappen* onbekend zyn. Want sy moeten sig reguleren na de natuur van 't Land daarfe in zyn, waar door sy ligtelijk hebben kunnen vergeten, 't gene by haar niet meer in 't gebruik was.

De Finnen bouwen 't Land en Huisen.

Voorts die de laatste uit *Finland* gegaan zyn, hebben, soo my dunkt, haar eerste verblijf genomen onder aan 't Woud *Tarastia*, in welkers midden men een kleen Meirtjen siet, zijnde rond van gedaante, rondom beset met eenige Dijkinge, even of die daar door Menschen handen gemaakt was. D'Inwoonders by dat Meir, noemen het selve *Lapia Kajano*, dat is te seggen, een *Fonteine der Lappen*; 't welk een teiken is datse daar meer gewceft zyn.

Het Meir Lapia Kajano.

Fontein der Lappen.

't Is waarschijnlijk dat d'armoede, diese daar leden, en de nabuurschap der *Finnen*, die hare Grensen allenkskens verder en verder tot aan *Tarastia* uitstrekten, 't geen noit en was beboud, en altijd ver-

laten,

laxen, gedwongen waren te vertrekken, en meerder na de Golf *Bothnia* te naderen, om daar in volkome verskertheid te woonen, en overvloed te hebben van dingen die tot onderhoud van 't leven noodig waren.

De meeste der *Lappen* hebbender langer dan eene Eeuw gewoond, tot de Regeringe van *Magnus Ladulaos*, dat is, tot het Jaar M. CC. LXXII. Dese Koning sig seer swak liende om de *Lappen* te temmen, vvelke nog hare Vryheid genooten en van niemand a' hongen; be- looft een vrye Authoriteit aan sijn Onderdanen, vvanneer se de *Lap- pen* onder de Kroon van *Sweden* konden brengen.

Magnus
Ladulaos.

Belooft
Vryheyd.

De *Birkarlen* vol moed op dese belofte, gingen om de *Lappen* op te speuren; en na veele dagen de o'gebragt te hebben, kregen se haar onvrsiens, slaande een groot getal ter neer, en bragten se ten ondet tot aan de Noord en Zuid-Zee. Sy kregen geduurig Brieven van den Koning, door vvelke hy haar volkome last gaf, als ook d'n gansch Tribuit d'esse van de *Lappen* kregen, vvelke aan de Grensen van *Bothnia* vvoonden.

Hoe de
Lappen
verjaegt-
zyn.

Dit schijnt dan klaar gesegt te zijn, dat de *Lappen* ten tijde van de Koning *Magnus Ladulaos*, nog langs de Golf *Bothnia* vvoonden; 't vvelk accordeert met h t gene te vooren gesegt is, dat de *Birkar- len* haar groete schade toebagten, en haar verre van daar verjoegen; en dat de *Lappen* 't Land verlieten, 't vvelk sy ontrent de Golf *Both- nia* bezaaten.

Gelijk men hier boven heeft bevestigt, dat, eer de *Lappen* van de *Birkarlen* qualijk waren gehandelt, de *Tarasthen* haar alreeds op 't lijf hadden gevalen; die haar van de Golf *Bornia* joegen, seer verre van daar. Indien men sorgvuldig de tijd van dese daad wil ondersoe- ken, sal men misschien bevinden, dat die nog niet lang geleden is; En als men ten minsten die niet en kan verhalen, dan tot op de tijden van de Geboorte JESU CHRISTI.

Historie
van Ol. Pe-
tri.

Kurk is van
den Adel.

Olaus Petri bringt nog een Historie by: Ik heb gesproken van eenen *Mathias* Kapitein der *Finnen*, wanneer hy de *Lappen* over- won, en haar seer verre van daar, tot aan de Noordse Wildernissen verjoeg. Een yder meind dat hy van de Adelijkste Familien sou zyn der *Kurken* in *Finland*; welke niet op-hield de *Lappen* seer veel spuls te maken, soo lange tot se beloofden Jaarlijkse Schatting te betalen. Maar de lange tijd verdroot haar, en de Reis viel haar moeyelijk; sy begonden met eenige Inwoonders van *Birkarla* te handelen, welk een

een Buurt van *Tarastia* is; die haar Authoriteit geeft over de onderhoorige *Lappen*, en de Jaarlijkse Schatting diefe betalen: Hy kreeg daar voor een weinig Lands binnen *Finland*.

't Gebeurde, dat seer waaragtig is, dat de *Lappen* Jaarlijks aan de *Birkarlen* deselve Schatting betaalden; En 't was niet toegelaten, dan aan de *Birkarlen*, met haar te handelen. Men vind nog seer oude Luiden, welke Contracten van *Kurk* gesien hebben, die bewaart wierden door *Johan Nilson* van *Ersnas* in de Parochie van *Lula*. Alle die dingen zyn in deser manieren, welke niet schijnen geschied te zyn in een Eeuw, die soo na aan de Geboorte *Christi* was, gelijk *Olaus Petri* dat begcert te hebben; En kan ook niet veel later zyn als van de Regering van Koning *Magnus Ladulaos*: Indien 'er niet en was 't welk ons dit oordeel gaf, soo moest het over-een komen met de geheugnis van *Buraw*; dat de *Tawasten* van *Olaus Petri*, die zyn, welke *Buraw*, *Birkarlen* noemd; wyl de *Birkarlen* zijn d' Inwoonders van *Tawastien*, want sy kosen *Kurk* tot haar Kapitein; en onder sijn beleid en Order, verjoegen sy de *Lappen* van gansch *Ooster Bothnia*, doende haar Schatten geven.

De *Lappen* wierden door *Kurk* onder Contributione gebragt.

De Brieven nu welke waren afgevaardigt, waren soo seer die van *Kurk* niet, als wel van Koning *Magnus Ladulaos*, in welke hy met de *Lappen* hadde geaccordeert, datse aan de *Birkarlen* de Schatting gehouden waren te betalen; En met dese Privilegie, om alleenig te mogen met haar handelen. Want wie sou konnen gelooven, dat *Kurk*, een algemeen Bevelhebber van dit Volk, welke hem gekooren hadden, van haar Hoofst-man hebben konnen toe-eigenen 't Gesag over de *Lappen*, om van haar een Jaarlijkse Schatting te krijgen, en die door een Contract aan de *Birkarlen* over te doen?

't Is niet gelooflijk dat *Kurk* de Schatting aan de *Birkarlen* heeft overgedaan

Want de *Tawasten* zyn van geen Souverain afhangende; en alsoo de gansche Overwinninge haar toebehoorde, gelijk sy die hadden gekregen, wanneer sy waren onder de Regering van een Koning, soo kon men aan ymand niet weg geven, 't geen een ander met regt toebehoorde.

Indien de *Birkarlen* aan *Kurk* de Land huisen, en andere diergelijke dingen gegeven hadden, soo is 't gelooflijk dat 'et soo veel niet en is geweest, om van hen met geweld een Contract te verkrijgen, wegen 't regt om de Schatten der *Lappen* te leveren, als wel om hem te bedanken en te vergelden voor de moeiten die hy in den Oorlog hadde gedaan.

't Zy

Lappen syn
vande Rus-
fen nog
Tartaren
afkomstig.

De naem
van Lappen
komt

om datse
de Christe-
lijke Reli-
gie niet wil-
den aenne-
men.

't Zy hoe't zy foo van *Kurk*, als der *Tarasten*, 't is ten minsten seer vast, dat de *Lappen* niet van de *Russen* afkomstig zijn, nog van de *Tartaren*; maar alleen van de *Finnen*, welke haar uit 'er Vaderland gejaagt hebben; en datse tot tweemaal van Woon-plaats zyn verandert: En ten laatsten komen woonen in dat Land, daarse jegenwoordig in zyn; welke laatste verandering haar de naam van *Lappen* heeft doen hebben: welke naam gegeven is aan Volkeren, die men te vooren *Finlanders* noemde; want de *Sweden* hebbense die naam gegeven, die een groot gedeelte onder haar gehoorzaamheid hadden.

Dat sulx eindelijk geschied is, na dat *Sweden* haar hadde rondergebracht, komt uit d'eige mond der *Finnen*; om dat dese vlugtende en verjaagde Volkeren niet en wilden de Christelijke Religie om-ermen; en daarom genoodsaakt waren een andere nieuwe Woonplaats op te speuren. Wyl dan nu de *Finnen*, te deser oorsake, haar *Lappen* noemden, soo heeft *Sweden* haar ook de selfde naam gegeven; soo dat dan dese naam (volgens kennisse der *Dceenen*) daar van daan gekomen is: welke door de geduurige gewoonte, de Volkeren, die tusschen de *Botnize Golf* en de Noord-Zee woonden, *Lappen* noemden; en na dat dit Landschap onder *Sweden* is geraakt, is het *Lapland* ghieten; behalven een klein gedeelte, dat aan de zyden van *Noorwegen* leid, en nog sijn oude naam van *Finland* behoud; en een ander, 't geen aan de Witte Zee is, dat de *Moscoviters Cajane* noemen: En foo men die Volkeren al *Lopen* noemd, hebbense die naam van haar Gebuuren de *Finnen* gekregen.

VII. HOOFSTUK.

D'eerste Religie der Lappen. Heidendom. De God Jumala, Thor en Turrifas. Koning Torrus. Verscheide Goden. Eere diemen Jumala aan doet; gelykt na Thoron: Opper-God: is van Hout gemaakt; Offering van Goud. Goude Tas. Hoe de Tempel is. Wat het woord Hof is.

De Lappen
waren Hei-
denen voor
't Christen-
dom.

E Er datse de Christelijke Religie aannamen, waren de *Lappen* Heidenen; en haar Godsdienst had weinig verschil van die der *Finnen*; Maar men kan niet wel weten wat Religie de *Finnen* had-

hadden, wyl men niet een tittel vind van 't geen iets van d'oudheid deser Natie gewaagt. Men moet dan soo eenige giffingen maken onder d'oude *Biarmen* en *Skrüdsfinns*.

De gedenk-schriften van *S. Olaus* Koning van *Noorwegen*, en die van *Herod*, leeren ons, dat de God der *Biarmen* genoemd wierd *Jumala* of *Jumala*. Dit woord is seer verschelend van 't gene de Historie-schrijvers gebruiken, om een God te seggen; want sy stellen dat als een woord dat de *Biarmers* eigen is, en datse zelfs niet en kennen: En wyl dese Historie-schrijvers *Gotthen*, *Noorwegers*, of *Tslanders* zijn, soo is 't noodzakelijk, dat dit geen woord is van d'oude *Gotthen*, maar van eenige andere Natien. Indien men dan ondersoekt, wat voor een Volk dit geweest is, bevind men dat 't *Finnen* of *Finlanders* zijn; onder welke dit woord *Jumala* nog in 't gebruik is, en een God bedied: Ook soo kanmen niet twijfelen, of dit woord *Jumala*, is niet gekomen van de *Finnen* tot de *Biarmers*; En ook dat de *Lappen* 't selve onder haar niet souden behouden hebben: Zedert datse uit *Finland* zijn getrokken, zijns met de *Biarmers* vermengt, en zyn niet dan een Volk geworden.

Jumala,
God der
Biarmen.

De *Lappen* hebben nog voor haar God aanbeden, welke de *Sweden*, *Thor* noemen; Dit is niet alleenlijk blijkbaar, om datse sekeren *Torus* eeren; maar sy hebben nog eenen *Turrifas*, zijnde een God van de Oorlogen en Overwinningen; en is die gene welke men *Torus* noemd: Dese is een der Goden, die onder d'oude *Finnen* is aanbeden, besonderlijk van de *Tarasten*.

De God
Thor of
Torus.
Turrifas
God der
Oorlogen
en victorif.

't Is meer als seker dat de *Finnen* by oude tijden een Koning gehad hebben, met name *Torrus*, die een is geweest van de Voor-ouders des Konings *Nori*, van welke *Norigen* oft *Noorwegen* komt, en sijn naam bekomen heeft; welke is geheeten geweest *Nori-Rige*, even of men seide, 't Koninkrijk van *Nori*.

Koning
Torrus.
Noorwe-
gens naam,
waer van
daen die
komt.

't Is een seer gemeene saak, dat d'oude Koningen de naam van hare Goden aannamen; En hier van daan komt het dat men by d'oude Grieken veele *Jupiters* en veele *Neptuins* vind. De Koning *Torrus* heeft alsoo ook gebruikt de naam van den ouden *Torrus* oft *Turrus*, die de *Finnen* aanbidden als een God. Op d'eigenste wyse is ook de God *Thurris*, *Tor* of *Torus* van de *Finnen* gevuurt; en dit is ook die der *Lappen*, welke van de *Finnen* geleert hebben, hoe se hare Godsdienst moeten aanstellen.

d'Oud:Ko-
ningen ne-
me de naem
van hare
Koningen
aen.

Onder hare Goden hebben de *Lappen* nog de *Son*, en 't geen my

Sy bidden
de Zon aen.

D

sulks

sulks doet gelooven, is, datse onder de rang van hare Goden ook 't Gesternte stellen; want het is een ruimen tijd datse by-na een geduurige nagt hebben, met een seer bittere koude; derhalven is 't wel waarschijnlijk, datse de *Son* aanbidden, zijnde de *Vader des Ligts*.

Hebben
versehede
andere
Goden,

Die over
haer Land,
Vrugten en
Vee zyn.

't Is onseker
hoe sy hare
Goden eere
bewyfen.

Hoe *Jumala*
geëert
werd.

Geleijk wel
na *Thoron*,
God der
Zweden.

Is haer Op-
perste God.

't Is ook gelooflijk datse ook andere Goden hebben, want de *Finnen* en de *Volkeren van Carelien*, hebben nog geëert de God *Rongothaus*, welke de Rogge bewaart; *Pellonpeko* die opsigt over de Gerst heeft; *Wieracannos* hebbende de sorg over de Haver; *Egres* die over de Moeskruiden gesteld is, als Erwtten, Rapen, Linnen, en Kennip: *Uko* en sijn Vrouw *Roune*, die 't gesag hebben over 't Zaisoen van 't Jaars; *Kakre* die opsigt over de Kudde heeft, om van 't wild Gedierte te verhoeden; *Hyste* welke over de Wolven en Beiren gebied; *Nyrcke* begunstigt de Jagt van Eikhoorentjes; en *Hyttavanes* die van de Hasen. Ik en twijfel geenins of de *Lappen* hebben dese alle aanbeden, en meer andere dese tot haar behulp noodig dagten, en tot voordeel van hare besigheden dienden; gelijk als daar zyn de Goden van de Jagt, en die hare Kudde van de wilde Dieren beschermen.

Men kan met weinig sekerheid spreken, op wat wyse sy hare Goden eere bewyfen; 't geen men seker weet, is van *Jumala*, welke vertoonnd werd onder de gedaante van een Mensch, sittende gelijk als op een Altaar, met een Kroone om sijn hooft, vercierd met twaalf kostelijke Gestenten; met een gouden Halsband van drie hondert mark Gouds om den hals. Sommige seggen, dat in plaats van een gouden Halsband, *Jumala* om sijn hals sou hebben, een Lint, aan het welk een Voort van een Medalie (die gegraveert is) sou hangen, met kostelijke Gestenten bezet.

't Is seker dat *Jumala* aanbeden is onder de gedaante van een Mensch, met een Kroone van kostelijke Steenen op sijn hooft; En op die wyse geleek *Jumala* seer wel, de *Thoron*, God der *Sweden*; welke ook verbeeld was als een sittend Mensch, met een Kroon van twaalf Steenen op het Hooft, met de Gesternten; 't geen my doet gelooven dat de *Biarmsers* en de *Lappen* na haar, een en de selfde God hebben aanbeden onder verscheide namen; waar doorse in beide Goddelijkheden verbijstert zyn geweest.

Sy hebben haer Opperste God *Jumala* genoemd, van welke sy eenige kennisse hebben gehad; eensdeels door het licht van 't verstand, anderdeels door 't gemeen geroep, als ook door d'overlevering der Ouders; En zedert dat de naam van *Tornus* is vermaard geworden, heb-

Laplantse Affgödt JUMALA. San Luyken invente et sculpsit.

hebben fy die eigenfte God ook *Torus* gebieten, of fy hebben liever het woord van *Torus* aan haren *Jumala* toe-ge-eigend. Ik neem dit befluit, om dat de *Lappen* jegenwoordig aan haren *Torus* toefchrijven, 't gene te vooren *Jumala* toequam: namelijk, 't gezag en 't gebied over de kleine Goden, en 'in 't befonder over de boos-en-quaad-doenders, over de Logt, blixem en Donder, 't Leven en de Dood, en andere dingen van die natuur.

Dit is dan d' Afbeelding van *Jumala*: maar 't is nog niet te feker waar die uit gemaakt is; ik geloof dat diè uit Hout was: want *Karel* willende het Snoer, aan welke de Medalie hing, afhouden, gaf sulken grooten flag, dat hy het gansche Hooft afhiel. En in de *Histori van Herrodi* fiet men dat het Goud en alle de kostelikheden, uit den Tempel van *Jumala* zijn gedragen, en het Beeld des Gods, en alle d'andere Heilige dingen verbrand zijn, en tot affche gebragt: Derhalven blijkt hier uit dat deselve *Jumala* van Hout geweest moet zyn.

Jumala is van Hout gemaakt.

Bewys.

Die van het Goud in hare Boeken spreken, maken ook gewag van dese God. 't Is 't goud dat dese *Biarmers* met groote Eer-bewijfing, als een geheiligd present, in soo grooten menigte als haar mogelijk is, in de Schoot van haren God *Jumala* werpen; welke op fijn knyën een Taffe hangende heeft van Goud gemaakt, die soo fwaar en groot is, dat vier menfchen groote moeite fouden hebben om die uit te drinken, indiense met eenige vogt gevult was.

Krygt van de Biarmers veel goud.

Een goude Tas.

Olaus verhaald dat dese Taffe van Silver was, vervult met stukken van 't selfde Metaal; 't welk doet gelooven dat de *Lappen* gemunt geld moeten gehad hebben: En dat dit Goud voor de tijden van *Olaus* met de goude Taffe verlooren is: om dat de *Biarmers* soo veel niet weder hebben konnen bekomen, om deselve in fijn voorige stand te ftellen; waar door fy genoodfaakt zyn geweest, haar God een Silvere Taffe te maken.

Blijk van gemunt Geld.

Meining dat de Tas van Silver is geweest.

De *Biarmers* hebben niet over-al de God *Jumala* aanbeden; maar alleenig aan sommige plaatfen, en miffchien dat'er maar een plaats is geweest in 't midden van het dikfte Bosch, toebehoorende aan Koning *Harker*.

Jumala is niet overal aanbeden

Men fiet in dat Bosch een foort van een Tempel gebouwt, aan welke de Volkeren, die verre foo wel als die na-by woonen, die God met gebeden vereerden. Dese foort van Tempel was alleen met eenige Heggen afgefchut. Het woord *Hoff*, van welke fy haar bedienden, is eigentlijk dat te feggen, en beduid heden ten dage nog een plaats het is.

Hoe de tempel was.

Het woort Hoff was het is.

die van alle zijden omringt, en altijd op een plaatjen open is.

De God *Iumala* was dan in soo een soort van een Tempel, in een Boschagie, alwaar een seer hooge Hage was, met een Poort toegelooten, om af te weiden die gene, welken het niet toegelaten was, die God te naderen. Dit is dan het gene, dat de Historisch-schrijvers van *Iumala* seggen, en van de Eer die de *Biarmers* hem bewijzen.

VIII. HOOFSTUK.

De tweede oft Christelijke Godsdienst der Lappen. Zijn verledene Eeuw eerst Christenen geworden. Brieven van Errik. Meining van datse over 500. jaren Christenen zijn geweest. Slegten yver, verschilt weinig van de Heidense. Veele laten sig niet Doopen. M. Michel eerste Priester. Kerken en Scholen, door Christina gebouwt. Is van de Sweden gestigt. Overfetting van Boeken. De Priester pleeg een Vertolker te hebben. Patent-brieven. Skytt krygt geld voor de School. Toeneming der School. Aeting of estime voor de Priesters en Sacramenten. Verbranden der Goden. Historisch verhaal.

De Lappen fouden verledene Eeuw eerst Christenen geworden zyn.

DE *Lappen* seggen datse in de Christelijke Religie niet onderregt zijn, als in de verledene Eeuw, in welke men haar het *Evangelium* heeft beginnen te Prediken. Maar 't is swaar sulx te gelooven; want het is vast, dat, voorse de Christelijke Religie kenden, en eer ymand onder haar deselve aannam, is ten tijden van *Zieglerus* geweest, welke geleefd heeft in 't begin van verledene Eeuw.

Desen Auhour vermerkt dat de *Lappen* Christenen wierden alleen door insigt van de Koningen, die haar geboden Christenen te werden.

Het schijnt dat de naam van *JESUS CHRISTUS*, en desselfs Leere daar al bekend is geweest, niet alleen ten tijde van *Christierne*, en in de verledene Eeuw, maar ook nog onder d'andere voorgaande Koningen: want daar werd geschreven, dat dese Religie seer oud soude zijn onder de *Lappen*, en al over veele Eeuwen bekend. Want 't is wel te gelooven, dat soo veele Christelijke Koningen sorg droegen, om het

het *Evangelie* daar te doen Prediken en voort te planten, en werks genoeg gedaan hebben om haar te temmen, maar niet willende luiteren, haar hebben laten leven sonder in 't Geloof t'onderregten.

Wy hebben in tegendeel Brieven van *Errik van Pomeren*, Koning van *Deenemarken*, *Noorwegen* en *Sweden*, in welke hy bevestigt het Capittel van de Kerk te *Upsal* en Priesters in *Lapland* te fenden. Wat fal men daar op antwoorden? Sy hebben tot hare gebuuren gehad de *Birkarlen*, de *Finnen* of *Sweden*, welke al over lange Christenen zijn geweest, met welke sy handelden; en ten tijde van Koning *Magnus Ladulaos*, aan deselve Schattinge betaalden, die al over vier Eeuwen geleeft heeft: Soo datse, door te verkeerem met de *Birkarlen*, ten minsten de naam van *Christen* geweten hebben; en men niet kan staan de houden, datse eerst verleden Eeuw 't Christendom fouden om-ermt hebben.

Brieven van Errik.

Ik geloof in tegendeel, dat ten tijden van Koning *Magnus Ladulaos*, eenige *Lappen* Christen zijn geweest, of ten minsten die veinsden foodanig te wesen. Want als *Lapland* veroverd was, en tot Provincien onder 't Koninkrijk van *Sweden* gemaakt, is 'er geen twijfel aan te slaan, of *Sweden* heeft de kennisse van 't Christendom daar bekent gemaakt, en dat ten tijde wanneer hy het Rijk vast stelde.

Christenen ten tyde van M. Ladulaos.

Indien onse giffing mag waar bevonden werden, dat de *Lappen* van de *Finnen*, door den Oorlog van *Errik de Heilige*, zijn uitgegaan; om dat hy daar het Christendom wilde inbrengen: soo hebben se doe wel van den Naam *Iesu Christi*, en sijn Leere, hooren spreken; veragtede die doe ter tijd, en niet willende aannemen. Hebbende, van d'andere sijde, de *Finnen* altijd tot hare gebuuren gehad, soo fal men sig niet laten wys maken, dat de *Finnen* soo veel Eeuwen gebuuren van de *Lappen* geweest zyn, sonder haar oit iets het minste te hebben geseft van *Christus* en het *Evangelium*.

Dit schijnt my onwrikbaar te zyn, dat de *Lappen* kennisse van *Iesus Christus* hebben gehad ten tijde van *Errik de Heilige*, dat is, over vyf hondert Jaar; wanneer sy de Godvrugtigheid en de Christelijke Leere geduurig hebben verworpen, en dat soo lange totse in vrygheid woonden, en van niemand ahangende waren; maar na datse onder de magt van *Sweden* waren gebragt, hebben sy het Christendom aangenomen, of door haar egen drift, of om de Koningen te believen, of om eenige andere Staatkundige redenen.

De seckerheid van datse over 500. jaer het Christendom hebben gekend.

Dit is dan geschied onder de Regering van Koning *Magnus Ladulaos*.

zijn. *D. van Goos*, heeft reden gehad te klagen, dat 'er geen kennis Gods was, nog van *Iesus Christus*, onder de *Lappen*.

Alles 't geen wy nu komen te seggen, doet genoeg verstaan, wat een agting wy moeten hebben, en in wat voor een sin dat wy moeten nemen, 't gene *Olaus Magnus* heeft voort-gebragt: Dat een groot gedeelte der *Lappen*, door het aanraden van de Catholijke Priesters daar toe zyn gebragt; en 't is meer en meer te hoopen, datse d'gelijks in het Catholijke geloof sullen toenemen.

Na dat de Koning *Gustavus* was op den Throon geseten, heeftmen met meerder sorg gearbeid ontrent de Religie, door sijn gansch Koninkrijk, en dat ook onder alle de *Laplandse* Provincien. Eene saak begunstigde desen aanslag seer: dat de *Lappen* geduurig de Schatting aan de *Birkarlen* hebben betaalt, liever dan aan de Koningen; derhalven vielen de Koningen haar daar niet moeyelijk over.

Na *Gustavus* werd aen de Religie meer gearbeid.

Gustavus begonse onder sijn gelei te brengen, en die na het goed dunken des Konings te schikken: men maakte dan een vast besluit, om op een seker tijd des Jaars t'samen te komen, 't welk 's Winters was op een bestemde plaats; alwaar sy dan te samen vergaderden, om aan d' Officiers des Konings de Schatting te betalen. En gebieden datse de Priesters hare Kinderen souden brengen om te Doopen; die haar wederom d'Articulen des Geloofs souden uitleggen, haar leeren alles wat tot de Oeffeningen van de Christelijke Godsdiensf nodig is; en haar het volgende Jaar examineren, om rksenschap te geven van de wijze van leven in 't Christendom.

't Is dan seker dat dese ordonnantie gemaakt is ten tijde van Koning *Gustavus*, want sijn Voorfaten hebben noit Schattingen van haar ontfangen; sy vergaderden doe soo niet om de Contributie te betalen.

Olaus maakt daar ook weinig gewag af; het soude soo dikwils in 't vergeet niet geraakt zijn, by aldien men haar daar toe hadde gewend: in tegendeel segt hy, dat het meer dan twee-honderd Italiaanse mijlen daar van daan gelegen was; en dat dit d'oorzaak is, datse tot de Christen Kerken niet konden naderen, dan seer zelden: Alle die met dankbaarheid Christenen wierden, gaven tekenen van seer groote gehoorzaamheid; de Kerken een reis of twee jaarlijks versoekende, alwaar de Fontein was om te Doopen: Sy doen hare Kinderen, die aan de Borsten leggen, in een Bak als een korf gemaakt: sy ontkleedense tot aan de schouders, en brengense soo ten Doop. Op die tijd was 'er geen vergadering by de *Lappen*. Sy hebben ook geen Priester, die

Manier van Doopen.

die haar gaat bezoeken, of haar Kinderen Doopt; maar gaan in de Kerken, welke dicht by *Sweden* zijn. Soose dan niet uit eigen drift dese Kerken naderen, is 'er niemand die haar bestraft.

Veel Lappen laten sig niet dopen.

Oorsack.

Men kan dat weten uit de Brieven van *Gustavus de eerste*, die sig daar over beklagt, dat 'er soo veel onder de *Lappen* waren, die sig niet en hadden willen laten Doopen. D'oorzaak is, dat de *Lappen* sig inbeelden, dat de perfoonen die tot hooger jaren gekomen waren, op de sevende of agtste dag, na datse gedoopt waren, stierven.

De Priesters gingen na Lapland met de Officiers.

Maar jegenwoordig en ook ten tijde van *Gustavus*, wanneer de Officiers na *Lapland* gingen, om daar haar Regt te halen, gingen de Priesters met haar, die Doopten de Kinderen, en onderwefen haar in de Christelijke Religie. 't Was niet genoeg datse een enkele Predikatie deden, maar sy verbonden haar toe te luisteren, t'onthouden, en te seggen, 't geen gepredikt was, daar reden van te geven; om haar te doen kennen de nuttigheid die daar uit hadden.

Op dese tijd begonden sy aandachtelijk op het Woord Gods te letten, en met ernst in 't werk te stellen, om als een waare Christen te leven. Derhalven kanmen niet seggen, dat haar het *Evangelie* niet eerder dan verleden Eeuw soude gepredikt zijn.

M. Michel eerste Priester.

Zedert die tijd heeft men haar Priesters beginnen te senden, om haar te onderrigten; gelijk wy uit de Brieven van *Gustavus* bemerken, die dit bevel gaf aan *M. Michel*, met order dat de *Lappen* wel souden toeluiseren, om te komen tot de regte kennisse van den waren God, Doop, en Godsdienst der Christenen. Ik geloof dat die d'eerste Priester is, die zedert de veranderinge in *Sweden*, gesonden is, aangaande de Religie.

Kerken en Scholen in Lapland.

Dit is in de volgende jaren beter uitgevoerd, onder de Regering van *Karel, Gustavus Adolphus*, en *Christine*; doe zijnder Kerken en Scholen voor d'eerstemaal in *Lapland* opgerecht. *Karel de negende*, is d'eerste geweest, welke in yder Land, Kerken heeft laten bouwen; en tot yder Kerk, Priesters, op sijn eigen kosten t'onderhouden. Op 't laatste van sijn Regering begondmen twee Kerken te stigten, in *Torna*, op kosten van deselve Koning; d'cene in 't Jaar M D C. genoemd *Tenotekü*, en d'andere dry Jaren daar na, met de naam van *Iukasjarff*.

Christina laet Kerken bouwen.

Dit exempel is door de Koninginne *Christina* nagevolgt, welke (soo ras een Silver-mijne in die quartieren ontdekt wierd) Patent-brieven gaf, ontrent het Jaar M. D C. XL. tot op-bouwing van vier

vier andere Kerken, genaamd *Alwitzjerf*, *Arieplug*, *Silbojoch*, en *Nasafiel*.

Na die tijd warender geduurig Christen Kerken in *Lapland*, en men vind'er daar van heden ten dage nog een in *Lapland* van *Aongermannia*, welke men noemd *Aofala*; men heeft'er ook een in *Lapland* van *Uma*, die genoemd werd *Lyksala*. Men heeft'er vier gebouwd in *Lapland* van *Pishta*, genaamt *Graatrask*, *Arwitzjerfs*, *Storasawawjks*, en *Arieplugs*. Daar was ook nog een vijfde, *Silbojochs* gehieten, welke over eenige Jaren verbrand is, en t'eenemaal door de *Deenen* verdelgt. Nog is'er een met namen *Iochmoch*, in *Lapland* van *Lula*; En nog een ander diemen *Nasrilocht* noemd; maar't is niet lang geleden, dat'er't vuur in quam, en datse tot allchen toe verbrand is.

Verscheide Kerken in Lapland.

Men telt'er dry in *Lapland* van *Torna*: *Iukkochserfs*, *Iournala*, en *Enotaches*; En een in *Lapland Kimi*, met namen *Enare*. Alle dese Kerken, uitgenomen *Silbojochs* en *Nasrilochs*, zijn nog in goede stand, en werden geduurig door de *Lappen* klogt.

De Koningen van *Sweden* hebben die Kerken gebouwd: *Karel de negende* is d'eerste geweest, die daar toe geld uit de gemeene beurs, als ook uit sijn eigen gegeven heeft.

Swede heeft de Kerken in Lapland gestigt.

Sy hebben niet gehad als eene Kerk, in't Land van *Rounala*, in het *Mark* van *Torna*, gelegen tusschen de *Bergen*, welke *Sweden* van *Noorwegen* scheiden: Sy hebben geen gehad seg ik, als die eene, welke gebouwd is op kosten van dry *Laplansche* Gebroeders, die op die plaats woonden; zijnde daar toe Rijk genoeg. Dese dry Persoonen sagen wel, dat men door het Bouwen van Kerken in *Lapland*, den yver tot de Godsdienst soude aanmoedigen; hebben daar toe eene op haar eigen kosten laten bouwen in haar Land. Haar Godsdienstigheid bleek daar uit te meer, en verdiende groote lof; 't welk haar ook over de *Bergen* van *Noorwegen* dede gaan, door hulpe van hare *Rheën*, zijnde een seer lange en moeilijke weg te reisen; brengen de met haar allerlei Hout dat noodzakelijk was tot het Bouwen; koopeude voor haar eigen geld, een Klokke, ten dienste van deselve Kerk.

Een gebouwd door drie Laplanders.

De Kerken waren seer eenvoudig, maar wederom seer eigen. De stoffe was tronken van Boomen, van welke men in *Sweden* gemeinlijk Huisen bouwd. Men heeft daar nog een Klok-huis by gemaakt; met Kamers voor de Priesters; en om het Volk onder te vergadren, die van verre quamen, en sig by het vuur in de Winter te verwarmen.

De Kerken waeren seer eenvoudig.

E

De

Gust. Adolphus heeft eerst Scholen in Lapland laten oprigten.

De Scholen zijn in *Lapland* eerst door Koning *Gustavus Adolphus* gebouwd, in de Stad *Pitha*, voor het 19. jaar van dese Eeuw. *Nicolaas Andriesen*, *Prochiaan* van dese Stad, had de gunst van sijn dienst in dese Stad te doen. Men heeft aan hem het Boek gegeven, op dat alle de Orders van *Sweden* met de gansche Aarde, alwaar het Christendom aangenomen is, souden verstaan, de groote goedheden die sijn Majesteit aan de *Lappen*, soo wel als aan alle d'andere Volkeren, die onder sijn Gebied zijn, heeft doen blijken. Want hy heeft door een gansch Koninklijke Magnificentie, Scholen laten oprigten, en de Kinderen der *Lappen* daar in laten vergaderen, om die in de Religie, en andere Letteren te onderrigten.

Infigt om de Scholen te bouwen.

Het grootste infigt dat *Gustavus Adolphus* daar Scholen liet bouwen, was, dat hy merkte, dat de vreemde Predicanten, dat is, die in de *Sweedse* Taal spraken, weinig vrugt onder de *Lappen* dede, wijlse tot nog toe geen andere gehad hadden. Want ten tijde van sijn Vader *Karel*, sondmen door deszelfs bevel, de Kinderen der *Lappen*, na *Upsal*, alwaar sy meest qierven; konnende niet verdragen een Land dat soo tegenstrijdig het hare was, soo in logt als voedsel. Even als die gene, welke een sagter en milder leven gewend zijn, als dat van *Lapland*, daar niet heen souden willen; want de verandering van logt en voedsel sou haar doen sterven.

Eerste School te Pitha.

Dese Schoole dan te *Pitha*, was d'eerste in gansch *Lapland*; soo om de Godsdienst te leeren, als andere dingen. De *Parochiaan* was Voor ganger van dese School. Koning *Gustavus Adolphus*, gaf hem last, om alle Boeken uit het *Sweeds* in 't *Laplants* over te setten, die hy nootfakelijk voor de Jonkheid agtede, op datse in de Christelijke Religie wel souden onderwesen werden.

Oversetting van Boeken in 't Laplands, voor d'eerste reis.

De *Lappen* hadden te vooren nog konnen Lesen nog Schrijven; nog nooit was 'er een Boek in haar Taal geweest. Doe ter tijd dan begonnen in 't *Laplants* te Schrijven. En 't eerste Boek was (mein ik) het A. B. boek, 't geen men de Kinderen eerst geeft; met de voornaamste stukken der Religie: als, de tien Geboden Gods, d'Articulen des Geloofs, 't Vader onse; en eenige andere, die door den selven *Nicolaas Andriesen* t'zaem-gevoegt wierden.

Welk het eerste Boek was.

Hy heeft ook eerst in 't *Laplants* gemeen gemaakt, de manier der Godsdienst, een klein Boekjen met gesangen, de wijze om de Misse te houden, te bidden en te singen.

Dit zijn dan d'eerste boeken die in 't *Laplants* gedrukt zijn, op dat die

die Natie sig daar van mogte bedienen, om d'eerste beginselen der Christelijke Religie te leeren. Hier op zijn verscheidene gevolgt, door andere Autheuren beschreven: Een Boek genaamd het *Handboek*, overgeset uit het *Sweeds* in't *Lapländs*, door *Johann Tornæus*, Pastoor en Prevoost tot *Torna*.

Hier waren in begrepen de *Psalmen Davids*, de *Sprenken Salomons*, den *Prediker*; de *Catechismus* van *Luther*, *Heilige Liederen*; de *Evangelien*, en *Brieven*; met eenige gewoone *Gebeden*: *Historie* van *Christi* Lijden; *Verwoesting* van *Jerusalem*; de *Risuele Dienst*, en allerlei *Gebeden*. Dit Boek was in *Ottavo*, gedrukt tot *Stokholm*, by *Hendrik Keiser*, in't Jaar 1648. En opgedragen aan de *Koninginne Christina*.

Olaus Stephani Graan, *Lapländer*, Meeſter van de Schoulen, en Pastoor by de *Lappen* te *Lykzala*, heeft diergelijken Boek uitgegeven, onder d'eigenſte Tytel; gedrukt in't Jaar 1669. tot *Stokholm*, by *Nicolaas Wankiſ*. Dit Boek heeft inhoudende de *Evangelien*, *Brieven*; de *Sondagen*, met de *Collecten*, en een kleine *Kerkelyke Ordormantie*, welk is de *Kerken-dienst*; de *Historie* van't *Lijden Christi*, en eenige *Gebeden*.

Verscheide Boeken van Olaus Graan.

Het is van't eerste verscheleude, om dat dit nader met de *Dialect* der *Lappen* van *Lapmark*, van *Uma* en *Pitha* over een komt.

Den selfden *Olaus* heeft twee jaren te vooren 1667. tot *Stokholm*, by *Georgius Hautsch* laten Drukken, de *Catechismus* met de *Vragen* en *Antwoorden*, in't *Sweeds*, met het *Lapländs* daar tegen over. En in't Jaar 1668. by desselfs *Weduwe*, de *Vragen* en *Antwoorden*, getrokken uit het *Vraag-Trefoor* van *Paulin*.

Het derde, 't welk aahmerkens-waardig is, is, dat *Koning Gustavus Adolphus* een stuk Lands gaf, soo om de *Kinderen* op te voeden, te kleden en te reden, als tot andere nootſakelykheden, om de *Meeſters* t'onderhouden, die een groote gagie hadden, om haar best te doen; op dat de *Lappen* des te gewilliger en te grager hare *Kinderen* na die *Schoole* souden ſenden.

Want sy geloofden te vooren, dat dese kosten vergeefs waren; zijnde ook voor d'Ouders seer swaar, hare *Kinderen* soo verre van haar af te ſenden: Dese moeyelykheid geduurt nog, alhoewel sy haar *Ouders* niets en kosten, tot opvoeding en kleding. D'een voor an d'ander na zijn tegenſtrevig met tranen, diese widdorten, wanneerſe

Tegenſtreving der Ouders om de Kinderen te laten leeren.

vertrekken; de Kinderen gaan dikwils ter sluips al heimelijk weg, en komen niet meer t'huis by d'Ouders.

d'Overfettinge doet groote nut. De *Lappen* dan hebben hier groote hulp door gekregen; en by gevolg met grooten ernst de Christelijke Godsdienst beginnen t'overdenken, om die met grooten yver in 't werk te stellen; want sy hebben dese verborgentheden nu niet meer in een vreemde Taal, maar in haar eigen.

Die haar te vooren onderrigten hadden geen kennisse van de *Laplandse* Taal, sy spraken in 't *Sweeds*, 't welk dese Volkeren nauwlijks konden verstaan, niet anders wetende dan haar Moeder Taal: En foose al iets van buiten hadden geleerd, wisten sy niet wat de woorden beduiden.

De Priester had een Vertolker. De Priester stond geduurig op een stoel, en voor hem stond een ander op een lager plaats, welke de Priesters woorden uitleide op 't *Laplands*, soo goed als hy kon.

Al dese sorg was niet genoegzaam: want den Vertolker was maar een gemeen eenvoudig Man, onwetende, en by-na sonder geest of oordeel; konnende niet wel uitdrukken na behooren, 't geen de Priester hadde gesegt; en de Priester kon ook niet wel weten, of sijn woorden getrouwelijk na gesegt wierden. Maar dese Boeken deden haar groot voordeel, want doe begonden sy de bediedenis der woorden, en andere Christelijke Onderwysingen volkomentlijk te verstaan; derhalven behoefden niet meer in 't *Sweeds*, maar in haar eigen Taal te Prediken.

De Kinderen nemen toe in wysheid. Dit soo zijnde voorgegaan, heeft men 'er sommige onder de Jeugd der *Laplandse* Kinderen gevonden, die in de Wetenschappen grootelyks voortvorderden, als ook in de kennisse der Religie: Na dat mense van dese School hadden overgebracht tot de Universiteit te *Upsal*, en daar volmaaktelyk hebbende geleerd, de *Liberale* Konsten, en de verborgentheden van ons Geloof; zijns bequaam geagt, om haar mede Landsluiden in haar eigen Taal t'onderrigten.

Drie werden Priesters van de *Lappen*. *Olaus Petri* noemt 'er drie, die tot dese weerde zijn verheven, welke allenxkens de Logt gewennende, zijn na d'Academie gegaan, en na hare gedane Studiën bequaam geagt om Priesters te werden. Dit waren de drie eerste, die elk na een *Mark* gefonden zijn; Prekende onder de *Lappen* in haar eigen Taal; krijgende de waardigheid om de Sacramenten uit te deelen.

Dese goede wijze is nog in haar goede fleur; wijse nu Priesters hebben.

ben van haar eigen Natie, die de Godsdienst waar-nemen, en openbaarlijk leeren in de Taal van haar Land: Derhalven is de Heer *Christiaan Kortholt* hier in bedrogen, wanneer hy zegt, datmen den Dienst en Predicatiën binnen *Lapland* in de *Sweedse* Tale doet. Doe lieten sy haar Kinderen Doopen; en men sondse om het *Evangelie* te hoo-ren Prediken, en kregen verstand van *JESUS CHRISTUS*.

Tot soo verre zijn d'eerste forgen van *Gustavus Adolphus* gegaan, tot vervoordering van de Christelijke Religie in *Lapland*. Maar gelijk de beginfelen van alle dingen altijd eenige tegenstrevingen hebben, alsoo was het ook in 't Prediken van 't *Evangelium*. Men overwoog te vöoren een andere gewigtige zaak, eer datmen dit begon, want men had in 't eerst groot werk om een Schoole buiten *Lapland* op te rigten, en daar buiten de Jeugt te laten komen leeren.

Swartigheid.

Soo dat de Heer *Skytt*, Baron van *Duderhoff*, en Raads-Heer van 't Rijk, sig verpligt vond, den Koning *Gustavus Adolphus* te gaan spreken; en dese verworf soo veel door sijn lang aanhouden, dat hy daar door een onsterfelijke naam heeft gekregen; soo dat'er op nieuws verordeht is, dat men dese Schoole soude houden, maaf zelfs in *Lapland* overbrengen, in het *Mark van Uma*, by de Kerk van *Lyksala*; van welke de Kerk de naam van *Lyksa* gekregen had.

De Schoole werd in Lapland overgebracht.

De Koning oordeelden het ook seer noodig en voordeelig, wyl de jonge Kinderen der *Lappen* geduurig gewend waren haar eigen Logt te ademen, en waren ook niet gewoon haar natuurlijke spijs te veranderen; en 't was verdrietig een leven te leiden, datse ongewoon waren.

Dese tweede Schoole der *Lappen* is gebouwt en vast gestelt door Patent-brieven van sijn *Sweedse Majesteit*, in 't Jaar M DC XXXII. 't welk de Heer Baron van *Duderhoff* dank te wijten is. Al is 't dat dese groote Monarch in *Duitsland* met een swaren Oorlog geringel-oort wierd, heeft hy sig egter niet minder bekommert met de saken die *Lapland* raakten, en de Christelijke Godsdienst voor te staan: Dit is dan de Patent-Brief van *Gustavus*:

Vaststelling door Patenten.

Wy, *GUSTAVUS ADOLPHUS*, door Gods genaden Koning van *Sweden*, *Gotland*, *Wandalen*, &c. verklaren, wyl onse seer lieve Vader *Zaliger KAREL IX.* voor desen Koning van *Sweden*, sig heeft bekommert, gelijk wy jegenwoordig nog doen, na dat wy door Gods voorsienigheid, op den *Throon* zyn geseten; wyl, seg ik, dat wy ons hebben begeben om sorg te dragen, dat onse *Onderdanen*, die in de verre gelegene

Patent-briefs inhoud.

Provinciën van't Noorden wonen, gemeenelyk Lappen genoemd, in de Letteren en liberale Konsten tot haar behoudenis sullen Onderwefen werden; de menigte moeyelykheden, Tumulten van Oorlogen, en Troebelen, hebben geduurig ons goed voornemen tot de Liberale Konsten omver gestooten. Uit vrees dan dat ons goed oogmerk niet en soude sonder werking zijn; Ordonneren Wy en constiüeren Wy daer toe onsen getrouwen Raeds-Heer van het Rijk van Sweden, en Gouverneur Generael van Livoniën, Ingrien en Carelien, onsen dapperen Heer JOHAN SKYTT, Vrij-Heer van Duderhoff, Directeur van de Schoole der Lappen die te Uma is; welke sig selven heeft aengediend om dese sake uit te voeren, en onder de zegen Gods te voltrekken. De Bestieringe van dese Schoole sal altijd in de Familie van de Skytten wesen. Om dan dese Schoole met sijn Meefter te onderhouden, geven Wy haer de Inkomende Tienden, welke de Parochie van Uma van't Koorn heeft, na dat de ordinare Subtractie van de geseide Tienden gedaen is: Dit sullen dan de Tienden zijn van't Graen soo wel als van andere giften, welke den boven-geselden JOHAN SKYTT kan effectueren door sijn neerstigheid te krügen; hebbende de volle Magt om die s' employeren tot profijt en onderhoud der geseide School, soo als het den selven sal oordeelen noodig te zijn. Wy dragen niet te min sorg voor de Kroon en onse Successseurs, het Souvereine Reglement en volkomene Dispositie van't gene in't toekomende noodig is. Tot confirmatie van't boven-geseide, onderteikenen Wy dit met Onse eigene Hand, en doen Ons Koninklyk Zegel daer aen hangen. Gegeven in Oud Stetin in Pömeren, den twintigften Junii, Anno Christi M DC XXXI.

Binnen
Lapland
was nooit
een School
gewest.

Door dese Brieven dan is'er een School in Lapland, en in 't besonder te Uma, opgerigt; 't welk genoeg bewyft dat'er te vooren nooit geen geweest is. Behalven dese School, was'er nog de oude te Pitha buiten Lapland; op welke alleen een Pastoor het opsigt had; maar hier was een Directeur en Raadsheer van 't Rijk van Sweden, welke vry grooter gefag had.

In de tweede plaats vergenoegde men niet met de gagie en inkomsten des Meefters en der Scholieren; maar hier waren vaste Goederen, de Tienden van Uma, alwaar sy haar Penningen en betaling uit kregen.

Maar gelijk men voorfag dat dese Inkomsten nog niet genoeg en waren, soo quam men over een met de Heer Skytt, wegens de volkomene

dispo-

nè dispositie of schikking van d'andere goederen, welke hy door andere wysen tot sijn effect kon brengen.

De Godsdienstigheid desus Heers jegens sijn God, en den yver tot de goede Letteren voort te setten, stonden niet stil; doende daar geduurig soo veel weers toe, dat hy'er nog by kreeg de somme van vyf duisent Daalders, dat is, meer als drie duisent Kroonen van een Once, of drie duisent Rijksdaalders; zijnde een gedeelte van sijn eigen goed, en een gedeelte van sijn Vrienden.

Skyttkrygt
nog een
goede somme
gelds
voor de
School.

Hy aanbod dese Somme aan de Koninginne *Christina*, om gebruikt te werden tot het werk van de Kooper-mijnen, op voorwaarde, dat de Schoole te *Uma* daar Jaarlijks haar Renten sou van hebben, diemen anders gewoon was aan de Kroon te betalen, door eenig Landgoed van die Parochie.

De Koninginne en toefde niet lang om dit door Patent-brieven vast te stellen, gegeven twee Jaren daar na, en uitgevoerd door de Voogden van't Rijk. Hier volgt de Brief.

WT, CHRISTINA, by der gratie Gods verkooren Koninginne, en Erf-Princes van Sweden, Gotten en Wandalen, Groot-Princes van Finland, Estonie en Kareljen, Vrouw van Ingria: verklaren, gelijk te vooren den Hoog-verheven en Magtigen Koning van Sweden, Onse seer lieve Vader, welke door een groote liefde van Godsdienstigheid ingenomen was om Gods Kerke te vermeerderen, en de barbarische Volkeren, welke op de ver af gelegen Frontieren van het Noorden woonden, te bekeeren, en te brengen tot de volle kennisse Gods en Christi; soo heeft Hy geordonneers een Schoole binnen Lapland, in't Mark van *Uma*; waar toe hy gesteld heeft tot Directeur, onsen getrouwen Raedsheer van't Koninkryk Sweden, President van't Koninklyk *Vonnis* in *Gotland* van *Junecopi*, Cancelier van d'Universiteit te *Upsal*, en Wet-gever van aen dees sijde gelegene *Finland*, onse Vriend en Voordestige Heer *JOHAN SKYTT*, *Vry-Heer* te *Duderhoff*, Heer van *Groenci*, *Stroomstum*, en *Skytteholm*, Ridder van de Gulde Ketting: Na welkers dood heeft hy geaccordeert met sijn Heeren van't Regt en d'Authoriteit der Bedieningen van de geseide School; soo heeft hy door sijn mildigheid daer by gedaen de Tienden der Koorn-folden van *Uma*, welke jaarlijks aen de Kroon betaelt wierden. Derbalven bevestigen Wy niet alleen 't geen Onse voornoemde Vader door Godsdienstigheid vast gesteld heeft; maer doen ook ten desen tijden weten, dat den

Patent-brief
van *Christina*.

voor-

voor-gaenden Uitmuntenden Heer JOHAN SKYTT, tot profijt der Scholen in Lapland heeft opgebracht; en van de Sjins, met eenige andere devote Persoonen heeft vergaderd, de Somme van vijf-duisend Daelders, gemunt geld, die hy aen de Compangie van 't Kooper heeft aengeteld: Soo versoecken Wy beleefdelyk, dat de voorseide Somme, voor Ons en voor de Kroon, in dese Compangie des Koopers bewaerd werde, en dat Wy tot een Jaerlykse Rente van dit geld, tegen agt ten honderd aen de voorseide Schoole der Lappen, van d' Inkomsten van Norland geven; op Conditie dat de Mayers der selve, aen deselve School haer Contribusien betalen; 't welk Wy Approberen; haer gevende tot Hypotheek, de geseide Land-goederen, die Ons en de Kroon toebehooren, gelegen in de meer-gemelde Parochie van Uma, en West-Botnia; namelyk van

Roebæk, twaelf Pagt-goederen 3

Van Stæksioe twee $\frac{3}{16}$

Van Krabbiler drie $\frac{9}{16}$

Van Baggaboelet twee $\frac{27}{32}$

Van Kuddis twee $\frac{5}{16}$

Van Bræneland twee $\frac{11}{16}$

Dese Pagt-goederen sullen alle Jaren aen de Laplandse School, de ordinare en Extraordinare Taxen betalen, die haer tot nog toe zijn opgeleid; en dat door de handen van de Mayers, of die de Landen bewoonen: 't Welke on-op-houdelyk en geduurende al den tyd, dat Wy by Ons de voorr: Somme van vijf-duisend Daelders, in handen van die Compangie hebben; en tot deselve weder aen de Schoole der Lappen, tot huer onderhoud als anders mogt gegeven werden. Om deser oorsaken, verbieden Wy alle onse Officiers, en alle de gene welke op-gemelde Hypotheek dier Schoole mogt komen te pretenderen, voor dat die geseide Penningen haer mogten zijn geresitueert, niets te doen of toe te laten dat eenig molest aen die Schoole gedaen werden, tegen 't Verbod van dit tegenwoordig Edict. Tot Confirmatie van dese Acte, hebben de Voogden en Administrateurs van dit Koninkryk, die met Haer eigen Hand Ondersteikend, en het Koninklyke Zegel daer aen doen hangen. Actum in Stokholm den vyfden November, M DC XXXIV.

Dit

Die zijn de Namen van de Administrateurs:

Gabriël Oxenstierna, Gustavi F. R. Drotsetus.

Jacobus de la Gardie, R. Opper-Mareschalk.

Karel Karoli Gyldenhielm, R. Admiraal.

Pietser Baner, R. Kancelier.

Gabriël Oxenstierna, R. Threforier.

Deze School heeft reeds louter toegenomen, krijgende Luiden De School
van een goeden geest; die haar gelijk onse Natie, seer Christelijk aan- neemt toe-
stellen. Men vind 'er zedert die tijd een menigte van jong Volk, daar
men grootte moeite in de gehad heeft, omse tot dese Godvreesend-
heid te brengen; soodat 'er nu dit Jaar M DC XXXIV. al verschei-
dene door het Examen zijn gepasseert.

De Kinderen doeten daar eerst te samen singen de Psalmen Da- 't Singen
vids, in 't Sweeds overgeset, gelijk men die al eenige Jaren in die der Kinde-
kerke in 't gebruik gehad heeft. Sy singen seer wel; daar na seggen- ren.
se een voor een in 't A. B. boek haar Lesse op; in welke niet alleen de Het opseg-
Letters zijn, maar ook de Vragen van de Catechismus, 't Gebed des gen.
Heeren, de twaalf Articulen des Geloofs, de tien Geboden, met
het Formulier van den Doop, en 't Heilig Avondmaal; het voor- en
na-Gebed aan de Tafel, met d'Ogent en Avond Gebeden. Inhoud van
't A. B.
boek.

De Kinderen lesen dat Boek volgens de gewoonte diese in de Schoo-
len van dat Land hebben; die van grooter Geest zijn, seggen beschei-
dentlijk van buiten de Vragen op, sonder te haperen; lesen de Evan- Opseggen
geliën 's Sondaags en op de Feest-dagen, in 't Sweeds overgeset. der Vragen

De Examineurs hebben bevonden, dat dese barbarise Kinderen
soo wel leeren, en toenemen in soo korten tijd, de Fondamenten
van 't Geloof, en andere Letteren, datse d'Onse niet hoeven te wij-
ken; in soo korten tijd (seg ik) dat de Kinderen dikwils langer doende
zijn om te leeren lesen.

Deze Schoole te *Liksa* of liever *Liksala*, werd door een aansienlijk Groote fre-
getal van Jonge *Lappen* dagelijks besogt, welke vry bequaam zijn om quentie van
verder te leeren, waar toe men zijn best doet om tot hooger dingen te jonge Lap-
Oefenen; alhoewel men veel moeiten aangewend heeft, met haar te pen in de
doen leeren 't geen noodig is, om als een goed Christen te leven. School.

Men kan jegenwoordig sien, met wat een brandende yver d'Ou- Yver der
ders hare Kinderen na de Schoole van *Liksala* stuuren: Waar uit Ouders.
men genoegame blijken siet, dat de Christen Kerke nu in een ander

fatsoen geraakt is als te vooren; alwaar het Geloof doe ter tijd, maar als gedwongen en om de Koning te behagen, aangenomen wierd.

Kosten der Koningen. 't Heeft ook den Koningen niet weinig moeiten gekost, om de Kerken en Schoulen daar te stigten, en die te versorgen met Priesters, Leer-meesters, Boeken en andere nootsakelijkheden, om haar t'onderwijfen: Dese Priesters en Meesters verrigten nu al haar dingen in de *Laplandse* Taal.

Het *Mark* van *Uma* heeft een Kerk met een School, en een *Laplandse* Priester, die alle Jaren de seer verre gelegene Huisgefinnen in alles volkomenlijk onderwijft.

't Getal der Priesters op verscheide plaetsen van Lapland. 't *Lapland* van *Pischa* heeft dry *Laplandse* Priesters, welke op dry verscheide plaetsen woenen; en van de Koning onderhouden werden: De *Lappen* zijn in die hoek, seer na by haar Priesters, en daarom konnen sy van deselve dikwilder in 't Jaar besogt werden.

In *Lapland* van *Lubla* heeft men niet meer dan een *Laplandse* Priester, die veel moeite heeft, om dat de Huisgefinnen verre af gelegen zijn; soo dat hy genoodsaakt is sig dikwils moede te maken, indien hy sijn Bediening wel wil waarnemen.

De twee overige van *Torna* en *Kimi*, welke grooter zijn als d'andere, hebben elk een *Laplandse* en een *Sweedse* Priester; die eens Jaarlijks haar Volk gaan besoeken, als het Jaarmarkt is, dat gemeenlijk in de Maand van *Februarium* komt: Wanneerse daar komen, Doopen sy de Kinderen, en onderwyfen het Volk in de Christelijke Leere.

Yver der Priesters. Dit doet ons dan gelooven, dat de Priesters in haar Dienst niet sloffig zyn, en haar Leere van God gezegend werd, ontrent het Onderwyfen der *Lappen*. Sy hebben voor haar moeiten een sekere betaling, welke genoegzaam is om haar Huis op te houden. Men geeft Desselfs Inkomsten. haar een derde van de Rheën, die de *Lappen* anders aan de Kroon moesten geven; met het derde van alle Tienden, welke zyn, of een paar Schoenen, of een witte Vos, of de helft van een Snoek.

En haar Estime. De Priesters werden van de *Lappen* seer bemind, en in groote waarde gehouden, diese de naam van *Hersai* geven, dat is in onse Taal *Heeren* gesegt: Wanneer 't gebeurt datse de Priesters van verre sien, om hare Rheën te halen; soo brengen sy de Priesters in haar Tenten, die gemaakt zijn van Berken-boomen Takken, in d'aarde gesteken, en met Vellen van Rheën overtrokken.

Dan komen al de *Lappen* van die Familie aanloopen, en na datse haar

haar hebben gegroet met een groote Eerbiedigheid, seggen sy, *Saateroue tulemaß Lapinmaa*, dat is te seggen: wy zijn seer verblijd over uwe komste hier in *Lapland*.

Hoeft gegroet werden.

Haar Tafel is een Berd dat op d' aarde neder legt; en dienen eenige drooge Visch voor, met gedroogt Rheën vleis, gebraden Tongen, met eenige Beenen daar sy het Vet uit braden; welke van haar Wild-vangts is.

Hoe de Priesters onthaeld werden.

Sy Eten hare spijs sonder Brood of Zout. Maar de Priesters nemen met haar Brood, Zout, en Wyn, (Bier is daar om de groote Koude niet in 't gebruik) en de *Lappen* geven haar dan eenige Napjes, uit welke sy gewoon zijn water te drinken, zynde uit basten van Bomen gemaakt.

Gebruiken Brood oog Zout.

Sy hebben over het gansche Land niet de selfde wyse; want (volgens het berigt van *Lundius*) de *Lappen* van het *Mark de Uma*, dragen hare Priesters grooter Eerbiedigheid toe, haar meer ontsiende, ten minsten voor het uiterlijke oog. Sy gaan ook meer te Kerken, als wel de *Lappen van Lula*, doen; die soo veel agtings voor haar Priesters niet hebben; sprekende haar trotselijk aan, voornamentlijk dronken zijnde: Niet jegenstaande dit, zijne mild op haar plaatsen, en vriendelijker als andere; haar dikwils opschaffende een groot hart, en menigmaal kaas, drooge visch, en vleis.

De maniere van beleefheid jegens de Priesters is overal niet eveneens.

De *Lappen* vieren de Sondag seer Godsdienstig, ja fullen het minste werk niet doen, soo sy het maar verby konnen; want sy agten dat Gbd op die dag meerder moet ge-eert werden als iets anders, dat minder is. Des Saterdag breken sy af van haar werk te doen; sy laten hare Kudde rusten, als ook de Paarden; sy fullen selfs op die dag niet Melken; hare Rheën latense door het Veld gins en weer loopen, sonder te doen werken.

Sy vieren den Sondag seer.

Wanneermen in de Kerke Predikt, zijase seer nauw toeluiserende; singen de *Psalmen Davids* met malkander: De *Laplanders* van *Torna* singen met soo een hevigheid, datse daar op roemen, wie de beste singt.

Singen met grooten iver.

Sy maken groot werk van de Heilige Sacramenten, diese met een groote Eerbiedinge gebruiken, boven al dat van den Doop; Om dat de Vrouwen, na datse tien of twaalf dagen oud Kraams zijn, een lange reise, over Berg en Dal, Bossen en Meiren, aanvaarden, om haar Kinderen selfs in de Kerk ten Doop te brengen.

Eerbiedigheid voor de Sacramenten.

Sy Communiceren met een groote Eerbiedigheid, en eer sy de

Tafel des Heeren naderen, belijden sy hare sonden, en gaan daar aan zitten, na datse vergiffenisfe gekregen hebben.

Sy veronagtsamen ook d' andere Christelijke Godsdienstigheden niet; sy sullen niet Sweren nog ymand Vervloeken, of Lasteringe spreken: Zijn seer liefdadig tegens d'Arme; Sy verkeeren onder elkander met groote beleefdheid, malkander Eerbiedigheid bewysende, en somtijds besoekende; onderhoudende groote vriendschap, voornamentlijk wanneerse van een Landschap zijn, of van eender Familie. Hoe meer sy in de Christelijke Religie geoeffend zijn, soo veel te liefdadiger werdense bevonden.

Liefdadig-
heid.

Verbranden
hare Go-
den.

Maar gelijk sy seer nauwkeurig alle dese dingen waarnemen, 't welk door de submissie of gebod der Kerkelijke Wetten herkomstig is; soo verbreken en slaan sy nog onstukken hare Trommels, en verbranden d'Afgoden, de tronken van Bomen, vermorselende de Steenen, die se voor Goden pleegden te houden.

Verhael van
ymand die
van d'Af-
god een
Teiken be-
geerde.

't Is gebeurd dat sekeren *Laplander*, genaamd *Pieter*, woonende in 't Landschap van 't *Lapmark* van *Torna*, op een tijd, den Afgod *Seitan* had aanbeden: Hier mede vorderde hy soo veel, dat zijn Rheën binnen seer weinig tijds quamen te sterven. Dese toeval verplichte hem, om na zijn *Seitan* weder te keeren, en hem te bidden, dat dese Plaaq mogte afgeweert werden: maar zijn Gebeden waren vergeefs; want zijn Rheën stierven als te voeren.

Verbrand
den Afgod
Seitan.

Hy begeeft sig met zijn gansche Familie op de weg; brengende op die plaats, daar zijn Afgod *Seitan* was, een groote menigte van droog Hout: hy sette rondom den Afgod eenige groene tacken van Mastboomen, uit welke sy Hars trecken; en dede hem Offerhande; bragt hem vellen, hoorns en hoofden van Rheën: Hy viel ter Aarde neder met zijn gansche Huisgesin, en bad met lang aanhouden, hulpe van zijn God *Seitan*; en begeerde door een Teiken te weten, of hy een ware God was. Geen Teiken konnende krijgen, alhoewel hy met een ernstigen yver den ganschen dag Gebeden had; soo rees hy met al zijn Volk op, en seide het drooge Hout rondom den Afgod; 't welk in brand gesteken zijnde, brande hy de God *Seitan* van dat Landschap.

Wierd een
Christen.

Sijn Gebuuren wilden hem hier over doodslaan; maar stelde haar te vreden, door dese Antwoord: Seggende, waarom laat gy-lieden niet toe, dat dese God hem selven wreeke? Dese *Laplander* wierd daar na seer vast en volstandig in de Christelijke Religie; want, wan-

ngcr.

neer 't gebeurde dat d'andere hem dreigde, door hare Toveryën om hals te brengen; Song hy Liederen, met een groot vertrouwen op den waren God, die Hemel, Aarde en alles wat daar in is, gemaakt heeft; want hier door wierden hare voornemens onkrachtig en onnut: Hy sprak het *Symbolum* der Apostelen, 't Gebed des Heeren, en andere Gebeden meer.

Hy verbrande van doe ter tijd af alle de *Seitans* die hy maar kon besetten. Hy sond sijn oudste Soon na *Enareby*, met order om alle Afgoden te vernielen die hy vinden kon. Maar dese Soon, genaamd *Wualloba*, was om dit doen gedwongen na *Noorwegen* te vlugten; vreesfende voor de lagen en verspiedingen, met welke die van *Tnare* hem vervolgden.

Send sijn Zoon uit om d'Afgoden te vernielen.

Gelijk als desen den *Seitan* verbryfelde, even soo dede een *Laplander* van *Tenobie*, met sijn Trommel: welke te vooren na de verboddinge van den Priester niet en wilde luisteren. Sijn Moeder quam eens in een seer sware Siekte te vervallen: Hy dede veel moeite om eenig middel door sijn Trommel aan te brengen; maar na veel moeite gedaan te hebben, quam sijn Moeder evenwel te sterven; Waar door hy een afkeer van sijn Trommel kreeg, en bryfelde hem in duisend stukken; Belydende, door ervarendheid bevonden te hebben, dat sijn Trommel nergens toe en diende.

Verbryfeling vanden Trommel.

't Gene wy dan hier boven gesegt hebben, doet genoegsaam blijken, dat de *Lappen* heden ten dage, de Christelijke Religie toegegaan zijn; die nu veel beter en nauwkeuriger geoeffend werd, als in de voorige Eeuwen.

IX. HOOFSTUK.

Van't overige Heidendom, 't geen nog jegenwoordig onder de Lappen in swang is. Uitroying der Superstitie: Oog-Christenen: groote Superstitie. Feestdagen. Goden in de logt. Komen weinig te Kerk. Yver van een Priester. Grootte Goden, Storjunkare en de Zon. Bidden Stammen van boomen aan. Seiten. De God Wirku-Accha, de Lijf-landse Lier. Graf-goden. Spoken en Duivels. Goede en quade Geesten.

Uitroying
der Super-
stitie.

DE Koningen en Priesters hebben tot nog toe geen moeite nog arbeid gespaart, en alle raadslagen aangewend, diese ten uitersten louden kunnen doen, om de Overgeloovicheden uit de gemoederen der *Lappen* te royen, wyl daar nog al vry wat over gebleven is; Want al is 't dat de *Lappen* niet grooten yver voor goede Christenen soeken te gaan, willende doen blijken datse in God gelooven, doende hare kinderen ook Doopen; komend Jaarlijks een reis te Kerk, in welke sy met groote opmerkinge na de Predicatie luisteren; al war sy ook met groote Godsdienstigheid het Heiligste Sacrament van den Altaar krijgen: Soo zijns egter nog seer op d'oude dwalingen van hare voor-Ouders versot; want d'Afgoderyen, welke nog onder haar wonen, geven ons reden om te gelooven, datse na schijn meer Christenen zijn, dan in der daad: 't is waar dat het met een voor-oordeel van alle sou gesproken zijn; maar egter doet d'ondervinding het tegendeel van sommige blijken.

Sommige
Lappen zyn
Oog-Christenen.

Konnen
nauwlyks
hare Super-
stitie laten.

Dese groote moeyelijkheid van dat de *Lappen* hare Overgeloovicheden niet en konnen agter laten, komt hier uit, om dat de Priesters nog geen sorg genoeg dragen, om dese Volkeren wel te onderrigten; want, onder voorgeven van onderrigten, soeken sy allenig Tribuuten op te halen. De *Lappen* ondertusschen die de rijkste in middelen niet en zijn, konnen niet verdragen datmense verbind om Schatting te geven; want sy daar door verarmen.

De *Lappen* werden niet wel Katholijken, 't en zy met groote moeite; alsook om de afgelegenheid der Kerken, diese niet dikwils konnen bezoeken: Maar men heeft de Kerken wat nader gebouwt, tot welke men veel beter, sonder soo een groote weg te reisen, kan geraken; derhalven is 'er hoop om haar gemackelijker te bekeeren.

De

De overgrootte Bygeloovigheid doet haar beſwaarlijk Chriſtenen werden : Dese komt meelt om datſe in een Land woonen , dat ſeer vervaarlijk en naar is , met dicke Boſſchen beplant , vol van Wildgedierte ; ook datſe altemaal afzonderlijk woonen met hare Huiſgeſinnen , en verr' gelegen van een ander : Levende veel op de Jagt ; welke wijs van leven, dapper na de by- of Overgeloovigheid helt , en gemeenſchap met den Duivel heeft.

Reden
waerom.

't Gene haar nog meerder genegentheid van liefde tot de Bygeloovigheden maakt , is , datſe die agten als een Erfgoed , dat van haar Ouders is nagelaten ; voor welke ſy een groote agting hebben ; oordeelende het onmogelijk te zijn , dat deſelve van verſtand dusdanig fouden berooft hebben geweest , van niet te kunnen weten , welke ſy voor haar God moeſten houden.

De Super-
ſtitie is haer
aengeerft.

Daarom denkenſe onredelijk te zijn , d' Inſettingen van haar Ouders te verlaten , en die al ſtilſwygende van ongoddelijkheid en onwetentheid te beſchuldigen : Wanneer men haar ſegt , datſe harer Ouderen dwalingen niet en moeten navolgen ; ſoo antwoorden ſy maar : dat haar Ouders daar wel mede hebben kunnen te rechte geraaken , en datſe die moeten navolgen.

Dit is dan de reden, datſe nog onder de *Lappen* ſoo Bygeloovig en Superſtitieus zijn ; 't welk men in ſoo korten tijd niet heeft kunnen vernielen of uitroyen.

Wy kunnen al het geen de Bygeloovigheid der *Lappen* aangaat , tot twee Hooftſtucken brengen : d'eerſte zijn , welke van de Heidenen herkomstig zijn : maar de tweede beſtaat in Toveryen.

Hare Superſtitieuſe inbeeldingen , en deſelve welke alle d'oude Heidenen de Natuurlijke dingen toegelchreven hebben , zijn van d'eerſte rang. Gelijk als te gelooven dat de Wereld eeuwig is ; datſe van alle Eeuwigheid is , en altijd geduuren ſal.

Dat de quade Geeſten de Maan verſlinden , ter tijd als'er een Eclypſis ontſtaat ; en hulpe noodig heeft : Wanneer ſy die ſien verdwijnen , houden ſy alle hare Muſquetten na den Hemel toe. Sy naderen hier in de gevoelens der Afgoden-dienaars ; welke gelooven dat men door de Toveryen de Maan van ſijn Hemel kan doen afbrengen ; en datmen verbonden is die te hulp te komen in ſoo een groote verdrukkinge.

Verſcheide
Bygeloov-
igheden

Dat (gelijk de Heidenen ſeggen , dat *Jupiter* door den Blixem de quaad-doenders werdelgt) de quade Geeſten van den Blixem werden geſla-

geflagen; en om sulx af te weiren, verbergen sy haar onder het Lighaam van den Hond: hierom is't dat sy al de Honden uit haar Tenten jagen, soo-ras sy het hooren Donderen.

Feeftdagen
en Hoog-
tijden.

Onder dese gevoelens geveuse nog agt, op de Tijden en Sayfoenen, en stellen twee soorten van dagen; 't eene noemen sy de witte, en 't ander de swarte Dagen. Sy rekenen voornamelijk onder de swarte dagen, het feeft van *St. Catharina*, van *St. Clement*, en *St. Marcm*. Dese inbeelding maakt datse op die tijden geen dingen van groot belang by der hand nemen, en onder andere onthouden sy sig van het Jagen. Want, seggens, indiense op die dagen ter Jagt gingen, hare hoogen en pijlen, wanneer sy wilden schieten, souden breken; en sy souden het gansche Jaar niets kunnen vangen.

Door de selfde reden houden sy ook het Feeft van Kersnagt, en dat om quaad te verhoeden. Op dese Hoogtijden blijven de oudste der Familien in hare Tenten, en komen daar niet uit dan selden, om te Kerk te gaan; sig vergenoegende met alleenig hare Kinderen en andere Huisgenooten te senden.

Goden in
de Logt.

Sy veronschuldigen sig wegens vreesse, datse door de menigte Spoken souden qualijk gehandelt werden; of van de Goden, welke sy haar inbeelden, dat ten tijde van Kersnagt in de Logt loopen; en datse verbonden zijn haar met offeren te versoenen. Ik ben van gevoelen dat dese Bygeloovigheid gekomen is, door datse de Priesters qualijk verstaan hebben, wanneerse feiden op den dag van de Geboorte *Christi*, dat d'Engelen van den Hemel daalden, en de Herders sulx siende, wièrd hare geest met vreesse bevangen.

Oorsprong

Sy nemen ook een Bygeloovig oogmerk, over het eerste Dier datse ontmoeten, wanneerse uit haar woon-plaatse gaan: En uit dese ontmoeting Voorseggen sy quaad of goed, van 't geen op die dag gebeuren sal. Wanneer sy dan een Beest ontmoeten, uit het welk sy quaad voor sien, gaan sy weder in huis, en komen de geheele dag niet buiten de deur.

De Vrouw
mag door
d'eigenste
deur niet
gaen, daer
de Man
heeft door
gegaen.

Sy laten geensins hare Vrouwen toe door d'eigenste deur te gaan om te Jagen, uit welke de Man is gegaan; want dit is een misdaad; vermits de Jagt dan qualijk befaat, indien de Vrouw desselfs voetstapen heeft na getreden.

Smijten de
Pooten van
de Rheen
in't water.

Men kan ook onder het getal der Bygeloovigheden rekenen, de gewoonte diese hebben, van de Pooten der wilde Rheën in de Rivieren of Morassen te werpen, welke sy gevangen hebben; na datse het vleis

vleis daar rondom afgegeten hebben. Sy fouden geen maaltijd houden of fy hebben haar Tafel elders mede gedekt, 't zy met defe of gene stofte om haar Eten op te leggen; want indienfe defe Ceremoniën nalieten, alle hare Rheën fouden in 't begin van de Reife moede werden, en flap en fwaar om te werken.

Dekken de Tafel met een kleed.

Sy komen niet of weinig te Kerk; luifteren ook weinig na de Predicatie, zijnde sonder luft of yver; komen fy daar al, is 't meer uit vrees, dan uit vrye genegenheid. Sy geven weinig geloof aan de twaalf Articulen des Christelijken Godsdienfts; en onder andere van dat de Zielen weder met de Lighamen fullen vereenigen, 't welk op den laaftten dag des Oordeels foudc zijn.

Komen weinig te Kerk.

Sy gelooven ook niet feer hard dat de Lighamen weder uit den dooden fullen Op-rijfen, nog in d'onfterfelijkheid der Zielen; want fy gelooven vattelijk, dat de Zielen der menfchen en der beeften van de zelfde eigenschap zijn, welke na de dood op de zelfde wijfe ophouden te wesen: En de meeste van haar konnen niet gelooven, dat na dit leven nog een ander leven te wagten is. En is 't dat 'er al eenige onder haar gevonden werden, diemen fulx kan doen gelooven, dat 'er een Ziel na de dood over blijft, foo wetenfe egter nog weinig van de ftand der Zielen; fy weten ook niet waar die gaat en van daan komt.

Klein geloofghheid.

Den yver van feker Priester van *Lapmark de Torna*, met namen *Georgius*, zijnde een *Laplander* van geboorte, heeft defe ftrijdende dwaling doen blijken, en was als van den Geest opgenomen om het Artykel van de Dood te verklaren; welke wilde in de Kerk van *Roumala* by fijn mede Lands-luiden begraven zijn; om wanneer fy nog leefden, datfe mogten blijven in 't geloof van d'Opftanding; welke niet hem ten laaftten dage fouden opftaan, gelijk hy haar foo menig reis gepredikt had.

Yver van een Priester

Evenwel laten fy niet agter ongeloovig te blijven, van dat 'er iets na de dood foudc blijven leven, wijl fy niet precies en konnen seggen wat de Ziele is.

De *Lappen* zijn van gevoelen, dat den waren God en fijn Soone, **JESUS CHRISTUS**, Med'gezellen zijn en ingebeeide Goden, aan welke fy ook de eigenfte Gods-dienft oeffenen, en op gelijke maniere Eer bewiften.

De *Lappen* van *Pitha* en van *Luhla* hebben twee Goden, *Thor* oft *Thordoën*, *Storjunkare* en de *Zon*, welke hare groote Goden zijn.

Groote Goden.

D. Goës verhaalt datfe het *Vuur* aanbidden, gelijk de *Persianen*, en

Storjunkare en de Son byu Goden.

de *Steene beelden*; maar dese Beelden zijn niet dan de gelijkenis van *Storjunkare*, en het Vuur die van de *Zon*. Dog het is een leugen dat de *Lappen* het Vuur voor een God agten, wyl niemand daar kennis van draagt.

Johan Tornam segt wel van eenige Leeraren onser Kerk, die geschreven souden hebben, dat de *Lappen* navolgers zijn van d'Oosterse Volkeren, welke het Vuur aanbidden; maar na een neerftig onderzoek, werd'er by gedaan, datmen aldaar geen teikenen van vernomen heeft.

Bidden
Stammen
van Bomen
aen.

Peucerus segt ook datse de Stammen der Bomen aanbidden; maar dit zijn stukken van Bomen, van welke sy hare Afgoden *Thor*, *Thoron*, of *Thor*doen maken.

3. Goden.

Storjunkare is onbekent

De *Lappen* (of ten minsten die van *Pitha* en *Lula*) hebben niet meer dan drie Goden, *Thor*, of *Tordo*en, *Storjunkare* en de *Zon*; maar het schijnt dat die van 't *Mark de Uma* en *Angermanland* de naam van *Storjunkare* niet en kennen: Sy scheren'er de gek mede, en houdense voor onsinig, die haar daar gewag van maken. De *Lappen* van *Torna* en *Kims* weten'er van gelijken niet af, voornamelijk van *Storjunkare*; maar in plaats van dese drie Goden, hebben sy'er een, dieze voor den Oppersten en Souvereinen God houden; welke sy soo wel als de kleine Goden met de gemeine naam van *Seiten* noemen: elk heeft soo een Afgod in sijn Familie, en aan de kanten van de Meiren. De *Lappen* van *Uma* en *Angermanland* hieten die *Pedde*, zijnde hare Huisgoden.

Seiten.

Den Grooten Seita.

Soo dat (het woord *Seita* in't generaal by de *Lappen* alle Goden beteikenende) men gelooven moet, dat die van *Torna* en *Kimi* die ge-eert hebben onder de naam van den *Grooten Seita*, welke gelijk het Hooft van alle d'andere is,

De God die de *Lappen* van *Luhla*, *Tiermes* of *Auke* noemen, is soo veel te beduiden als den Donder-God of Groot vader, van d'andere *Lappen*, *Thorus* gefegt; welke hem ook aanbidden, onder de naam van de *Kleine Seiten*; zijnde de God welke d'Inwoonders van *Luhla*, *Stoorjunkare* noemen.

Soo dat al de verschillen die'er zijn, meer afkomen van de namen, dan van de Goden: En dat de *Lappen* van *Torna* liever de algemeine naam gebruiken; en die van *Luhla* sig beter bedienen van de bysondete namen; want gene hietense onderscheidtlijk soo groote als kleine Goden; met de naam van *Seiten*; die de *Lappen* van *Luhla* de groot-

Laplantse Afgodt WIRKU-ACCHA.

groote een naam geven van *Tiermes* of *Anke*, en haar kleine Goden *Stoorjunkere*.

Onder de voorname Goden der *Lappen* van *Pitna*, *Lubla* en hare naaste gebuuren, hebben sy nog andere Goden die van minder belang zijn, soo wel als de *Lappen* van *Torna*, gelijk wy die gesien hebben; welke ook aan hare kleine Goden de zelfde naam gewen als die van de groote.

Dog uit dese algemeine regel is een God uitgesondert, die seer wijd vermaart is, zijnde gestelt in 't midden van 't *Mark* van *Torna*, van d'Inwoonders *Wirku-Accha* genoemd, 't geen te seggen is, de *Lijf-landse Lier*; dese heeft geen Menschelijke gedaante; maar is alleen een Stam van een Boom, gelijk d'andere Goden. Alle de naastgelegene *Lappen* bidden die aan, en hebben hem seer lange tijd Offerhanden toegebracht; tot dat de *Birkalen* van *Torna*, aan welke het geoorlooft was met haar te handelen, den selven God hebben omver' gehaald, en niet alleen ter aarde neêr gesmeten, maar hebben hem daar nog verre van daar vervoerd; zijnde een korten tijd daar na nog gevonden, en op sijn voorige plaats gesteld, alwaar hy ter deser ure nog staat, gansch vergaan en verrot zijnde.

De God
Wirku-Ac-
cha,
de Lijf-land-
se Lier.

Werd afge-
smeten.

En weder
opgerigt.

Ik ben van gedagten dat het d'eigenste is van welke *Olam Petri Niurenis* spreekt, welke boven op een afgehouden Boom geset was, hebbende een gedaante van een Mensch; Maar sy noemen hem in plaats van *Wirku* of *Wiru-accha*, met een quade naam van *Virosaka*; en hy schrijft die toe de *Lappen* van *Kimi*, in plaats van de *Lappen* van *Torna*, die hem eeren, onder een bysondere naam, die tegenwoordig vernietigt is, en daarse sig niet meer af bedienen.

D'andere kleine Goden hebben deselfde namen als die van de groote; maar *Torneus* heeft vergeten te seggen welke de kleine Goden zijn, en waarom de *Lappen* van *Torna*, die by ouds hebben aangebeden, en die nog hedendaags Eer bewysen; Men kan wel eenige gissingen maken, van 't gene men ontrent de Godsdienst aan de kleine Goden van d'andere *Lappen* geschreven heeft.

Sy eeren dan de *Manes* oft Graf-goden onder die naam van welke die is, waht sy gelooven dat het de Zielen zijn die van de verstorvene over blijven: Waar voor sy seer vreesen, en agten datse haar quaad sullen doen, tot datse weder (gelijk *Pythagoras* meinde) in een ander lighaam zijn overgegaan.

Manes of
Graf-goden

De *Lappen* hebben onder dese *Manes* oft Graf-goden, de *Spoken* en

Spookten en
duivels.

de *Demons* oft *Duivels*; die sy seggen dat de Rotzen en Bergen rondom afknagen, die men omtrent de Rivieren en Meiren heeft; aan welke sy een sekere soort van Eere bewijzen, gelijk de *Romeinen* aan hare Bos- en Vee-Goden deden, als ook aan hare *Tritons* en Boom-Goden.

Goede en
quade Gees-
ten.

Daar is ook nog een soort van *Goede* en *quade Geesten*, welke sy noemen de Troup van *Juhluis*; om datse sig inbeelden dat dese Geesten in groot getal door de Logt loopen; voornamelijk ten tijde van de Feesten der Geboorte *Christi Jesu*. Dese Hoog-tijden noemen sy in haar Tale *Juhl*; dese naam hebbense daar aan gegeven, om dat het by d'ouden soo veel te seggen is, als Nieuwe Jaar.

Dit is dan voor het meerder gedeelte van de valsche Goden, welke de *Lappen* gelooven datmen aanbidden mag, sonder den waren God en sijn Soone *Jesus Christus* te vergrammen.

X. HOOFSTUK.

Van de Heidense Goden der Lappen, en d'eere dieſe aen de ſelve bewijzen. Drie Goden. Thor. Aijerke is Donder-God. Eeren Thor. Storjunkare komt veel eere toe, en laet ſig ſomtjids ſien; is God van de Vangſt. De Son is de derde God. Elke God heeft ſijn beſondere vuur-plaetſen. Seithe en Thoron verſchelen weinig. Tempel van Thoron. Nagt-spoken. De goddelijke plaetſen zijn menigte in getal. Reſpect aen Storjunkare. Waerom de Vrouwen daer niet by komen. Berken-houſe Goden. Gedaente van Thoron en de Seitans. De Zon werd niet verbeeld. Rang der Seitens: zijn rouwe ſteenen: koleur, de mannen Offeren alleen. Door de Trommel en ringen weten ſy wat Offer aengenaem is. Vernieuwen Thoron alle jaer. Order in't offeren. Offer van Storjunkare. Godsdienſt der Seitens. Wiſen van Offeren. Watmen aen de Zonne offert, Ceremonien. Kleine Goden. Begraven het Offer. Juhlen, desſelfs Feest.

III. Godent

Thor.

DE *Lappen* eeren drie Goden, welke sy gelooven dat grooter zijn als d'andere. D'eerſte is in 't *Sweeds* genoemt *Thor* of *Thoroen*, dat

Laplanse *Algodé* **THORON.**

par Lesclapart Inven et fecit.

dat is te seggen de Donder-God, of de Donder. Maar de *Lappen* noemen die in haar Taal *Tiermes*; 't welk soo veel by haar beduid, als iets 't geen eenig vreeslijk geweld maakt: En soo men nog verder op dit woord wil speculeren, sal het soo veel te seggen zijn, als of men by de Latijnen *Jupiter* den Donder-God noemde; even soo gaat het ook met de God *Tarami* of *Tarani*. 't Is altans seker en waarschij- nelijk dat de *Lappen* hedendaags het woord van *Tiermes* gebruiken, om daar mede het geluid van den Donder te beteikenen; welke sy met een sonderlinge deugt meinen bezielt te zijn, zijnde die in den Hemel is, en het geluid van den Donder veroorzaakt.

Tiermes.

Tarani.

Daar en boven geven sy nog aan dese God de naam van *Aijeko*, 't geen in haar Taal soo veel te seggen is, als Groot-Vader, Oud-groot-Vader en Over-oud-groot-Vader. Sy noemen hem even als de Latijnen aan *Jupiter* een gefaggelijke naam geven van *Vader*, en de *Sweden* van *Gubba*, willende daar mede te kennen geven, als een goede Vader, onse goede Groot-Vader, of onse over-groot-Vader: Welke, wanneer hy Donderd is hy *Tierme*; en om alles gelijk te seggen, by de *Scythen*, *Tarami*, dat is in 't *Sweeds* soo veel als *Toro* of *Toron*.

Aijeko.

De *Lappen* bidden dese God *Aijeko* aan, om 't geraas van den Donder en 't geweld van den Blixem, diese *Tiermes* hieten. Sy eeren hem ook, uit oorfake dat hy magt heeft over Dood en Leven, gefondheid en siekte. Sy schrijven hem ook het gesag toe over de quade Geesten, die op de toppen van de Rotzen en Bergen, als ook in de Meiren woonen. Sy agten dat hy haar voor dese quade Geesten beschermt, deselve bestraft, haar somwijls met Blixem slaat, en doet sterven, sig inbeeldende dat sulx het voornaamste is dat den Donder veroorzaakt: gelijk de Latijnen wel by ouds meinden dat *Jupiter* over de goddeloofe en andere booswigten dede Donderen en Blixemen.

Bidden de God Aijeko aen om den donder en Blixem.

Sy geven daarom aan dese God *Thoron* een Boog, die sy verbeelden te zijn de Regenboog aan den Hemel; hier mede kan hy sijn Bijlen schieten, dooden en ombrengen alle de quade Geesten, die niets uitrigten dan schade te doen aan 't Menschelijk geslacht. Dese Regenboog werd in haar Taal *Aijekedauge* genoemd, dat is soo veel als de Boog van Groot-vader, of de Boog van de Vader die wel en goed doet, die haar bewaard als sijn Kinderen, en haar tegen alle quade stooten van dese Geesten behoed en beschermt.

De God Thoron heeft een Boog.

En Hämer. Ook beeldense sig in dat dese God een Hamer heeft, diese *Aijeke-wesobera* hieten, met welke hy aan den bals der Duivels of Geesten slaat, en die den kop vermorfeld.

Geven hem meer eere als andere Goden. Sy gelooven ook datse verbonden zijn meer Eere aan desen God *Tiermes* schuldig te zijn, dan aan d'andere Goden: want sy zijn in 't gevoelen dat hy het leven aan de Menschen geeft, haar gefondheid bewaart, en datse sonder sijn believen niet en kunnen sterven: Dat hy het is, die de Duivels verjaagt, welke haar beletten, niet een beeft, vogel of visch te kunnen vangen: En wanneer dese Duivels haar eenig leet doen, datse dan van hem getormenteert en geplaagt werden.

de tweede principale Godt *Storjunkare*. De tweede van haar voorname Goden werd *Storjunkare* gesegt. Welke naam sy van de *Noorwegers* ontleend hebben, want de *Lappen* hebben die niet in 't gebruik, nog geven die aan hare Goden niet.

't Is de gewoonte in *Noorwegen* datse de Gouverneurs en Hoofden van hare Provinciën *Junkare* noemen. 't Is gelooflijk dat dit woord seer traag by haar in gebruik geraakt is, en datse het selve alleenig maar hebben aangenomen, zedert die tijd, datse onder de Magt van *Noorwegen* gebragt zijn.

Zy noemen hem ook *Stourra-passe*. Nog noemen sy desen God *Stourra-passe*, 't welk soo veel beduid als *Heilig* en *groot*: 't geen men genoegzaam uit de gezangen kan afmeten, wanneerse, onder het Offeren ter eeren van hem, Lieder en singen. Sy agten het een God te zijn die seer veel Eere toekomt, en die gelijk een Licutenant is van haar God *Aijeke* of *Tiermes*, en als een Kommandeur van de Koning, maar veel grooter als d'andere Kommandeurs.

En doen hem seer veel eere aan. De reden waarom dese *Lappen* soo veel Eere aan den God *Storjunkare* bewysen, is, om datse sig inbeelden, dat de meeste goederen die de Menschen hebben, door sijn Dienaar haar toegestaan werden. Sy zijn van gevoelen dat de Beesten en wilde Dieren, als Beieren, Wolven, Vossen, Otters, Rheën, Visschen en Vogels in sijne vermogen en bestiering zijn.

Want gelijk *Aijeke* of *Tiermes* het gebied en 't gezag over de Goden, Geesten en Menschen heeft; alsoo volgt *Storjunkare* hem de naaste als een Vicaris, hebbende over de Beesten en wilde Dieren te seggen en te gebieden; derhalven werd hy grootelijks ontrent de Jagt ontsien; wetende dat sy van de Jagt niets kunnen opdoen of vangen, als door sijn toelating en gonst.

Dewyl dan alle Gedierten hem toebooren, waar van de *Lappen* moc-

moeten leven en zig kleeden, wie liet dan niet de groote hoogdringende noodzakelijkheid, om den selven met alle Godsdienstigheid te Eeren? De Reden.

Ioban Tornau getuigt, dat de *Lappen* voor seer waaragtig honden, dat de God *Storjunkare* seer dikwils aan de Viissers en Jagers verschijnt, in de gedaante van een fray wel besneden Man, in 't swart gekleed, op die wyse gelijk de Edelen onder haar de gewoonte hebben te dragen. Soo dikwils, seggende, wanneer hy aan den Oever van de Rivieren of haar Schuitjes verschijnt, hebbense een gelukkige vangst; En dat hy veeltijds met sijn eigen Mosket de Vogels in de vlugt geschoten heeft, die latende aan de gene welke op de Jagt waren uitgegaan. Dese God laet sig somtijt sien

Sy seggen ook, dat desen God voor d'eerstemaal sig aan andere Natiën heeft laten sien, in deser manieren: Seker Gouverneur van de Koning uitgedonden zijnde, ging over een Berg, alwaar men de plaats sogt daar *Storjunkare* sig op-hiel; de *Laplander* die hem tot een Gidze of geleidsman diende, stond daadlijk stil, hy stak de steel van sijn Byl in de gevroore Sneuw, en draaide die in 't rond; daar mede te kennen gevende, dat sulx ter eeren van die God was, die sijn woonplaats aldaar hadde, om dat hy de Menschen soo veel goeds toebragt. Verschijnt aan een Gouverneur.

Alle dese saken komē wel over een met de voorgaanden: d'Een soo wel als d'ander maakt *Storjunkare* Meester van de wilde Dieren, Vogels en Viissen, meinende niets te kunnen vangen sonder sijn gonste. Men moet geen swarigheid maken, van datmen maar van een Berg gesproken heeft, alwaar dese God woonde; want dese Gouverneur heeft misschien maar over eene gegaan; en dese *Laplander* is niet verbonden geweest van meer te spreken. Zy kunnen niets vangen sonder gonste van *Storjunkare*

De *Lappen* kunnen aan desen God ook een naam gegeven hebben, die met deszelfs hoedanigheden, gedaante van Kleding, Officie en Bedieningen over een quamen; voornamelijk die *Lappen*, welke digt by *Noorwegen* woenen, en boven'al, die van *Luhla*.

Maar wijl hy in 't *Lapland* van *Torna* en *Kimi*, niet met eenderlei Dragt en kleeding verschenen is, soo is 't ligtelijk gebeurd, datse hem niet onder d'eigenste naam hebben aangebeden, maar alleemig met de algemene benoeming van *Saitan*, van welke sy alle profijten en voordeelen van 't vangen der Beesten, Vogels en Viissen, hebben.

Dit zijn dan de twee voornaamste Goden der *Lappen*, welker eene genoemd is *Ibor*; zijnde Gouverneur over de Goden, Geesten en

Mens-

Menschen; en d'andere *Storjunkare*, die over de Beesten te seggen heeft: d'Eene om 't leven te geven en gefondheid, en d'ander om haar door alle noodfakelijke Leefstogt in 't leven te houden.

Derde God, Ik koom dan tot de derde God overtreden, diese by na met alle andere Heidense Natiën gemeen hebben; welke by haar de naam draagt van *Bairwe*, dat soo veel beduidt als de *Zon*.

Is de Zon, welke sy eeren. Sy eeren hem voornamelijk de gansche Somer door, soo lange sy hem sien konnen; om dat hy haar het Ligt geeft, doende haar verdwijnen de duisternisse daar sy te vooren onder waren; welke haar de warmte geeft, verjagende de koude, waar voor sy hem dank bewijzen. Sy bidden hem ook aan, om datse gelooven, dat hy alles doet voortkomen en uit d'aarde wassen.

Autheur dat alles voort komt.

Sy zijn ook in meininge, dat de *Zon* besondere forge draagt over de Rheën, welke hy door sijn warmte bewaard, waar doorse wel groeyen en sterk werden. Derhalven dan sig inbeeldende sulke profijten en nuttigheden van de *Zon* te krijgen, als ook het voornaamste voedsel van haar Rheën, gelooven sy, datse de *Zon* Goddelijke Eere moeten aandoen.

Deze Goden werden elk in 't bysonder gevierd. Vorders dese Goden vyeren sy elk op een besondere maniere, welke in dese drie dingen bestaat: Sy hebben daar sekere geheiligde plaatsen toe, alwaar sy besondere Figuren oprigten, en haar verscheidene Sacrificiën op-offeren.

de plaats om aan te bidden.

De plaats alwaar de *Lappen* haar God *Thoron* of *Tiermes* aanbidden, is gemeenlijk agter hare Tenten, hebbende omtrent de afgelegentheid van een pijl schoot; sy regten daar een deel planken of groote berden op, die seven of agt voeten hoog staan, op d'aarde met voeten ondersteund; en op dese Tatel of planken setten sy de gedaante van haar God.

Verciering omtrent die God.

Dese planken zijn gemaakt als het satsoen van een Altaar; rondomme planten sy eenige Takken van Berken en Mast-boomen, met welke sy de groote en de spatie van een Tempel af-teikenen; ook maken sy een weg van de geheiligde plaats tot haar Tente, die netjes, met Takken van deselve Bomen verciert is.

Verhael van Tornæus aengaende de Seithe.

Johan Tornæus verhaald by na de selfde saak van de *Seithe* der *Lappen* in *Torna* en *Kimi*; Sy setten (seggt hy) dese God in kleine Boomtjes dicht aan de Meiren en Morassen, en sy maken een plaats aldaar, die geduurig met schoone groene Kruideren bedekt is. Dese God is de gansche Somer door met groene Takken geladen, soo wel

als

als de plaatse daar hy staat ; en in de Winter is hy verciert met Takken van Pijn-boomen , die in kleine stukjes gehakt of gescheurt zijn ; Soo ras die beginnen te verdorren of haar groene koleur te verliefen, doense die weg , en brengen daar weder versch gesnedene.

Men sou uit dese woorden kunnen besluiten , dat tusschen dese *Seithe* en *Thoron* geen of weinig verschil is , dan alleen in de naam ; al is't dat *Tornaus* wel niet en spreekt van dese Tafel , en die liever wil toepassen op de God *Stoorjunkare* , om dat hy dese plaats omtrent de Meiren en Morassen , gelijk als een gemeine plaats om te wonen , wil hebben. Ik sou wel van gevoelen zijn , dat de *Lappen* van *Torna* , niet alleenig hare *Seishen* aan de Meiren en Morassen oprigten , maar ook wel op andere plaatsen verre daar van afgelegen.

Tussen Seithe en Thoron is weinig onderscheid.

Het schijnt dan waaragtig datse dese twee Goddelijkheden onder eene naam hebben gevyert ; w^{at} dat *Tornaus* weinig bekommert is geweest , om een goed onderscheid tusschen beide te maken.

Deseu Autheur leerd ons ook dat den Tempel , welke *Thoron* of *Tiermes* toegewijd is , ook ten dienste van de Sonne was ; want sy op geen andere plaatse aanbaden , en op de selfde Tafel soo wel voor d'een als voor d'andere Offerden. 't Geen my doet gelooven , dat'er geen twee onderscheidene Goden zijn geweest , maar een en de selfde God ; soo dat'er in de saak geen verschil en was , maar in de naam ; want die selfde God is *Tiermes* of *Aijeke* genoemd , wanneer sy hem aanriepen tot bewaring van 't leven , en om haar van de Geesten of Duivels te beschermen ; En wanneer sy hem *Baiwe* hieteden , soo baden sy hem om het licht en de warmte , en ook al het gene haar van de koude kan beschermen.

De Tempel van Thoron is ook ten dienste van de Zon.

De plaats nu daar sy haaren *Stoorjunkare* eerden , is seer verschillig ; want elke Familie heeft de sijne. Die is of aan eenige Klip , kant van een Meir , of eenige holligheden van Bergen , die niet toegankelijk zijn. En alwaar sy denken dat dese God sijn woonplaats heeft , aldaar agten sy verbonden te zijn om hem aan te bidden.

De plaats daer Stoorjunkare aan gebeden werd.

Sy hebben nog eenige Spookten of nagt-Geesten , die haar dikwils 's nagts op de Klippen verschijnen , als ook op de Bergen , en aan de lange Morassen ; 't welk haar een vast teiken is , dat *Storjunkare* aldaar sijn woning heeft. Met dese verschijninge geeft hy te kennen , dat hy die plaatsen bemind. Daarom houden sy die als geheiligt , en eerense met een groote Eerbiedigheid.

Spookten welke by nagt verschijnen.

Indien het een Klip is of Berg , noemen sy die in 't bysonder *Passe-*

H

war-

Heilige
Berg, wat.

Watta, dat is soo veel te seggen als *Heilige Berg*; en meinen datse geen sekerder Godsdienst aan een andere plaatse kunnen doen, dan op die, daar die God sijn meeste vermaak schept.

Sy zijn nog gewoon die met sekere Palen af te teikenen, zijnde de geconsecreerde of geheiligde plaats voor haar God *Stoorjunkare*; hier aan kan een yder weten, hoe verre de Heiligheid deser plaatse sig uitstrekt, op dat niemand die sonder agterdenken ontheilige; en om niet van desen God gestraft te werden, wanneer hy die had geschonden of ontheiligt; en om aan sijn Godsdienst altijd te denken.

dese Godde-
lijke plaat-
sen zyn seer
veel.

Dese plaatzen zijn dan in 't besonder aan de Godsdienst van *Stoorjunkare* toegeheiligt; Wijl dan yder Familie sig tot dese *Superstie* oft Bygeloovigheid inlaat, elk voor sig in 't bysonder, kan men ligtelijk besluiten, dat'er een seer groot getal in *Lapland* moeten zijn.

XXX. in
Luhla.

Samuel Rheen telt'er tot dertig, alleen in 't Landschap van *Luhla*, van welk de Namen dese zijn:

D'*Eerste* is aan de Rivier *Waikijaur*, een halve mijl ontrent van de *Laplandse Kerk Jochmochs* genoemd.

De *tweede*, aan de voet van de Berg *Piadnackuvari*, een weinig meer dan een halve mijle van de selfde Kerk.

De *derde*, is in een seker Eiland van de Riviere *Porkijaur*, anderhalf mijle van daar.

De *vierde*, op de Top van een seer hoogen Berg, die genoemd werd *Ackiakikuvari*, dat is te seggen, de Berg van Vader of van *Thoron*; digt by *Porkijaur*, vyf mijlen boven *Jochmock*.

De *viijde*, by het Meir van *Skalkatrask*, agt mijlen van de selfde plaats.

De *sesde*, aan de val van 't water van *Muskoumokka*, welk is elf mijlen van de selfde plaats.

De *sevende*, op het top van een seer hooge Berg, genaamt *Skierphi*.

D'*agste*, op de top van den Berg *Tiackeli*.

De *negende*, op de Berg *Haoraoaos*.

De *tende*, op de spitse van den seer hoogen Berg *Kasta*; digte by een klein Meir, genaamt *Sabbut*.

D'*elfde*, op een Berg, een half mijl van *Wallauvari*.

De *twaaifde*, op een hooge Berg, die van een vreeslijke hoogte is, die men *Darrawaori* noemd; twee uren van de boven-gemelde plaats.

De *dertiende*, by *Kiedkiewari*.

De

De *veertiende*, is op een plaats die men gemeenlijk *Nobbel* hiet, by het Meir *Wirrijaur*.

De *vijftiende*, aan de kant van 't Meir *Kaskajaur*.

De *seftiende*, op de Berg *Enudda*, na *Noorwegen* toe.

De *seventiende*, op de Berg *Rarto*, by het zelfde Landschap.

D'*agtiende*, in 't Eiland van het Meir *Luhlairask*; welke fy noemen *Hiertshulos*.

De *negeniende*, op een feer hooge Berg, by *Noorwegen*, genoemd *Skipoiwe*.

De *wintigste*, aan de kant van 't Meir *Sajivo*.

D'*een-en-wintigste*, tot *Olla-passi*, welke een feer groote Inham van 't Meir *Stoor-luhlairask* genoemd.

De *twee-en-twintigste*, by het Meir *Lugga* gefegt.

De *drie-en-twintigste*, op den Berg *Kierkowari*.

De *vier-en-twintigste*, op den Berg *Kauroom-jaurbij*.

De *vijf-en-twintigste*, aan de val van 't Water *Sao*.

De *ses-en-twintigste*, op een feer hooge Berg, genaamt *Kaitzikie*.

De *seven-en-twintigste*, by het Meir *Ryggrask*.

D'*agt-en-twintigste*, op den Berg *Piouki*.

De *negen-en-twintigste*, in 't Eiland van 't Meir *Vuaikejaur*, genaamt *Lubyshulos*.

De *dertigste*, op een Berg met namen *Vuarieluth*, by de Rivier *Juleo*.

Dit en zijn wel juist niet alle de geheiligde plaatsen van dit Landschap; maar daar zijnder nog al vry meer, van welke men de regte kernisse niet en heeft; want die tot dese Afgoden-dienft genegen zijn, verbergen het soo veel als fy kunnen, vreesende dat fy van Godloofheid fouden verdagt werden; en dan van d'Opfienders een dappere berifping krijgen, volgens hare verdienften.

Daer zyn nog meer geheiligde plaatsen.

Sy houden die plaatsen in't geheim

Het getal is in 't overige *Lapland* nog al vry grooter; 't welke de moeite niet waardig is om alles op te tellen, want het den Leser maar verdrietig fou vallen en niets vervorderen.

D'overige *Laplanners* hebben een groote Eerbiedigheid voor dese plaatsen; soo wel die, welke *Thoron* en de *Zome* toege-eigent zijn, als die van den God *Storjunkare*.

Men kan wel merken dat fy daar groote Eerbiedigheid voor hebben, en dat uit dese omftandigheid: Dat de Vrouwen daar van daan gejaagt werden, en niet toegelaten zijn die plaats te naderen; nog

Teikenen van respect voor *Storjunkare*.

agter de Tente te gaan, na de plaats die *Thorus* toegewijd is; nog aan de Huwbare Dogters: Of een voet te setten op d'aarde die *Storjunkare* toegewijd is. Is 't datse ymand vinden die over dese Heining oft bepaling treed in de plaats van *Storjunkare*, soo gelooven de *Lappen* dat die persoon al sijn leven lang elendig sal zijn, en dat de Duivel hem altijd sal plagen.

Sy schijnen geen andere reden te hebben, om de Vrouwen daar van af te weiren, als om datse meinen dat de persoonen van die sexe niet rein genoeg zijn, boven al wanneer sy haar gewoonlijke Maandquale hebben. Ik besluite ook sulx dat dese Omheining is om de huwbare Dogters af te weiren, wanneer sy agten datse tot Trouwen bequaam zijn, dese quale, gelijk de Vrouwen onderhavig hebben: En wanneer sy niet regt bepalen kunnen wanneer die tijd is, (want men sulks juist aan alle Vriesters niet wel kan gewaar werden,) daaron jagen sy het gansche Vrouwelijke geslagte daar van daan; uit vrees dat een besmet persoon, dien God tot toorn verwekken sou.

De duivels
konnen de
Vrouwen
suivering
niet verdra-
gen.

't Gene van *D. Goës* verhaald werd, onderschraagt seer wel onse gissinge; dat de *Lappen* meinen, dat dese Duivels of Goden, niet wel der Vrouwen suiveringen konnen verdragen; Want na dat hy heeft doen sien, dat de *Lappen* de Schepen door haar Toverkonst konnen vast houden, in 't midden van haar vaart; doet hy daar by: dat, wanneer men met het bloed, 't welk de Dogters maandelijks quijt werden, den Overloop of banken van het Schip bestrijkt, bevrijd is van der *Lappen* Toveryën, en datse die dan in 't snelste van haar loop niet stuiten konnen.

De Goden
zyn van
Berken-
hout.

De *Lappen* eeren hare Goden onder verbeeltenis van eenige Figuren. De gedaante van *Toron* of *Tiermes* is altijd van Hout gemaakt; welke daarom *Muora-Tubmel* genoemd werd, 't geen in haar Taal soo veel beduidt als een *God van hout*. En alhoewelfe Goden van Hout in *Lapland* van *Torna* hebben, soo wel als in 't andere *Lapland*, soo is 't egter waarschijnlijk, datse daar waarlijk de God *Tiermes* aanbidden, alhoewel sy hem *Seite* noemen. Sy gebruiken daar toe het Berken-hout, 't welk haar bequaamst schijnt te wesen om desen God te verbeelden.

Ligtigheid
van een
God te ma-
ken.

Desen God maken sy op een rouwe en ondaantige wyse; soo dat het bewerp alleen schijnt een hoofd van een Mensch te zijn. Sy maken het Hoofd van desen Afgod van de wortel eens Berkenbooms, en 't overige van 't Lighaam, uit de Stam van de selfde Boom. Sy heb-

hebben weinig werks om foo een Figuur te maken, en foo een Hoof te formeren; want de Berke-boomen, welke op Morasagtige Landen wassen, hebben haar onderste deel van de wortel by na als een ronde bolle, alvvaar kleine worteltjes aangroeyen, en fig aan de zijden uitstrekken.

Hoe de Berkeboomen wassen.

Eindelijk als sy desen God *Thoron* maken, booren sy een gat beneden den hals, door vvelke sy aan de regter zijde een houten Hamer steken; 't vvelk een bysonder teiken is, vvaar door sy hem van andere Goden onderscheiden. Op het Hoof slaan sy nog een spijker van staal of yser, aan de welke sy een Vuurkei hangen; op dat dese *Thor* vuur sou kunnen maken, wanneer het hem behaagde. Soo dat d'eerste *Lappen* dese God na alle waarschijnlijkheid als een verbeeltenisse van 't Vuur opgerigt hebben; waar door sy de Son hebben aanbeden, onder het weten van den Afgod *Thoron*. Siet hier van nader de Figuur.

Gedaente van *Thoron*

Op dusdanigen wijze maken de *Lappen* dan haren *Thor*, en men vindt by yder een, voornamentlijk in 't *Lapland* van *Torna*; daarse niet aanbidden dan een enkel stuk Houts: want hare *Seitans* zijn niet dan stammen van Bomen, die nog in d'aarde sitten, of het zijn tronken van Bomen diese daar geplant hebben.

De *Seitans* zyn tronken van Bomen

Sy hebben geen afbeeldsel van de Son, om datse die misschien aan den Hemel selfs kunnen sien; en dat d'aldergeheimste wetenschappen van sijne Heilige verborgentheden niet anders zijn dan eene Godlijkheid met *Thoron*.

Beelden de Zon niet af.

De gedaente oft Figuur van *Storjunkare* is van Steen, en dit zijn de beelden van dese God, waar van d'Autheuren spreken, wanneer sy seggen dat d'Afgoden van *Lapland* groote steenen zijn, leggende in de Bossen en verlatene plaatsen, of op Bergen; 't welk altemaal plaatsen zijn diese *Storjunkare* toegeheilgd hebben.

Steene beelden van *Storjunkare*

De Steenen van *Olaus Petri Niurenius*, hebben de selfde gelijknisse in gedaente van een sekere Vogel. *Lundius* bevestigd dese meining nog, en segt datse dese Vogel de naam van *Sedde* geven.

Gedaente van Vogels.

Dese Steenen zijn rouw, alsoofse daar geen Konst of werk toe doen omse netjes op te maken; maar sentense neder, en maken daar Beelden af van dese God, gelijk men op de Klippen, Bergen, kanten der Rivieren, en Morassen vind.

Zyn rouwe steenen.

Sy verwonderen sig over dese steene Beelden, die niet door geluk of door de natuur geschieden, maar door een besondere orden van

Verwondering over de Beelden.

Storjunker; wyl die Steen hem toege-eigend is, en onder de Figuur van soo een Steen wil aanbeden zijn. Dese Steen noemen sy *Kied-kie Iubmal*, 't welk soo veel beduidt als een *God van steen*.

Plaets der Seiten. Men vind dikwils wel *Seiten* die een Menschelijke gedaante hebben. Dese *Seiten* zijn in een Eiland in order gestelt, gelegen in 't midden van een Water-val van *Darra* of *Tornatrask*, die aan den oorsprong eener Riviere is. D'eerste *Seite* heeft de hoogte van een lang Man, die vier andere kleine rondom sig heeft, hebbende op haar Hoofden een soort van hoeden.

Rang der Seiten. Gestalte. Hoogte. En dewylmen dit Eiland niet wel naderen kan, sonder sig in groot gevaar des levens te stellen, om dat het water daar seer sterk loopt, onthouden de *Lappen* sig van dese plaats te besigtigen; soo datmen nog niet te seker weet of dese *Seiten* aanbeden zijn, wat voor Gods-dienst men omtrent haar pleegt, en op wat wyse men die Steenen daar heeft konnen brengen.

Gevaer om daer by te komen. Maken altyd meerder en meerder Seiten. Sy vergenoegen sig niet met een bysondere *Seite* te maken; maar sy maken van tijd tot tijd al meerder en meerder rondom hem, na dat haar een klein of groot getal bejegend. Aan de grootste en de voornaamste geven sy de naam van *Storjunker*, en doen hem eerbiedigheid onder die naam. De tweede hieten sy *Affe*, 't welk soo veel te seggen is als sijn Vrouw. De derde noemd men sijn Soon of Dogter, en alle d'anderen sijn Dienaars en Dienaresen.

Groot agting. Sy poogen hier in na te volgen, 't geen men in de Menschelijke saken, voornamelijk die het leven belangen, doet: Even gelijk sy aangemerkt hebben dat de Gouverneurs, die van de Koning uitgesonden werden, een Vrouw, Kinders en Dienaars hebben. Aan d'andere zijde agten sy haren *Stoorjunker* van geen minder Staat, (want sy maken hem Lieutenant van *Thoron*, en Vicaris, oft tweede na die God,) daarom geven sy hem dese schoone Familie, en dese groote sleep agter sig. Hier van kan men sig uit de Figuren bedienen, diemen daar heden ten dage siet.

Twee Af-teikeningen van steenen. Ik hebbe hier twee Steenen afgeschetst, welke sy voor Goden houden, volgens de beschrijvingen die andere daar van gedaan hebben. Mijn Heer *Grape*, een deestig Jongman van verstand, heeft my met d'Af-tekening van eene Steen begunstigd, zijnde gebragt van het *Mark* van *Torna*; ik laat u-lieden daar van oordeel vellen.

Ik doe hier by de andere Figuur deser Steenen, welke van het eigenste *Mark* gevonden is, en onder andere kurieuse Rariteiten, in 't Ko-

Koninklijk Kabinet van d'Antiquiteiten van *Zweden* bewaard werd ; in 't Collegie van de Stad *Upsal*.

De tweede is soo rouw als d'andere, hebbende geen gelijkenisse na een Menschelijke gedaante, nog na eenig Hooft van een Dier ; in, met een woord, nergens na gelijkende ; Het zijn voorwaar niet dan rouwe steenen, sonder eenige order, vol gaten en uitsteekfels, gelijk men in menigten aan de wegen vind. Sy hebben de hoogte van een Romeinse voet ; zwart van koleur, die ik niet geloof dat haar eigen is ; maar van het Bloed en smeer, 't welk daar in 't Offeren op gegooten word, waar van d'eige natuurlijke koleur veel verandert.

Rouwe Steenen die nergens na gelijkende.

Hoogte. Koleur.

De natuur van dese Steen doet ons gelooven, datse van een swarte en witte gemengelde koleur is, 't geen wy een grauwe of asch-koleur hieten, gelijk d'andere Steenen van *Lapland* zijn ; welke sy *Grao-steen* (dat soo veel te seggen is, als grauwe oft grijse steenen) noemen.

Ik stap nu over tot de Offerhanden en Eerbiedigheden, die de *Lappen* aan hare Goden doen. Daar zijn niet dan Mannen die het Offeren toegelaten is ; de Vrouwen zijn daar van t'eenemaal vry, die ganschelijk van het Offeren afgeweert werden ; ja mogen, als boven segst is, in de gewyde plaatfen niet komen.

Offeren is alleen de Mannen toegelaten.

Sy Offeren noit aan *Thoron*, de *Zon*, of *Storjunkare*, 't en zy men eerst beproeft heeft of d'Offerhande aangenaam zy, die sy toebereid hebben. Dit ondersoek doen sy door middel van een Instrument, genaamt *Kannus*, hebbende by na de gelijkenisse van een Trommel der ouden ; en geven die gemeenlijk de naam van een *Laplandse* Trommel. Hebbende dan de Offerhande agter aan de Tente gehangen, trekken sy een Hair uit de hals van 't selfde Beest, 't welk sy aan een Ring van de Trommel vast binden, van welke sy haar willen bedienen. Een van allen slaat dan op de Trommel, waar op de Mannen en Vrouwen beginnen te singen, seggende : *O gy God en Vader THORON ! wilt gy dat voor tegenwoordig mijn Offerhande uw' wel gevalle, die ik ter eeren van uw, begeerd hebbe op te Offeren ?*

Beproeving of 't Offer aangenaam is.

't Welk door middel van Ringen en een Trommel gedaen werd.

Wys van doen.

By aldien dan de Ringen, aan welke een het Hair der Offerhande gebonden is, en die te vooren onbeweeglijk waren, sig in die selfde tijd bewegen, wanneer men op de Trommel slaat, en stil staat op de Figuur van *Thoron*, is 't haar een seker en vast teiken, dat d'Offerhande seer aangenaam aan dese God is : Soo niet, blijven de Ringen altijd vast op haar plaats, sonder sig te bewegen, alhoewel men op de Trommel slaat.

De:

De selfde slagting Offeren sy aan *Stoorjunkare*, en slaan voor de tweede reis op de Trommel; singende alle gelijk op de selfde wijze, seggende: *Wat is uw believen, o groote en Heilige God! wilt gy dat wy dese slagting op-offeren?* Sy spreken daar ook nog by de naam van den Berg, op welke sy wilca Offeren.

Andere
wyse.

Soo de Ringen dan altenkens van plaats veranderèn, en sig op de plaatse setten daar het Beeld van *Stoorjunkare* is, agten sy dat dese God het toestaat. Maar soo de Ringen sig niet meerder bewegen als d' eerste maal; soo geven sy sig na de Son, en doen dit met deselve plegtigheden, om te weten, of het de Sonne aangenaam zy, hem dit op te Offeren.

Verhael van
Peucerus.

't Geen ik seg van de Trommel, is alreeds ook van *Peucerus* verhaalt, seggende: dat de Trommel van Kooper is; Maar in plaats van Ringen, spreekt hy van een Metale Kik-vorsch in de logt hangende, die dan valt op de Figuur van soo een Beest, met welke die God geeft wil zijn; maar, dit verschil komt nergens anders van daan, dan dat men hem qualijk berispe heeft, of dat de saak van hem niet wel verstaan is.

Beesten tot
de Offer-
handen.

't Geen haar tot d' Offerhanden diend, zijn in 't gemeen Rheën; somtijds ook wel andere Dieren, als Katten, Honden; Hoenders of Lammers: voornamelijk in *Lapmarken* van *Lubla*. Dog men sou hier konnen tegenwerpen, dat sulke Beesten in gansch *Lapland* niet gequeekt werden; maar sy doen deselve uit *Noorwegen* komen.

Sy Offeren
inde Herfts.

De *Lappen* verkiezen in 't bysonder den Herfts, om met alle Eerbiedige plegtelijkheden hare Goden op te Offeren: om dat dan de Winter naderd, of liever de lange winterse nagt; op welke tijd sy meinen datse de Goddelijke bystand meest van nooden hebben.

Sy vernieu-
wé Thoron
alle Jaren.

Sy vernieuwen alle Jaren op de selfde tijd het Beeld van *Thoron* met Offerhanden diese hem Offeren, en maken hem een nieuwe Beeltenis, veertien dagen voor St. *Michiel*. Sy keelen dan by desen houten Afgod een Rhee; sy scheiden daar van de beenen, het vleis, en leggen het by elkander; daarom smeeren sy het Beeld van die God met het Vet en Bloed van de Rhee, 't welk die van koleur doet veranderen; dan begraven sy de Rhee met sijn beenen op de selfde plaats.

Waer toe sy
verbonden
zyn.

Dit is dan de toe-eigening aan de God *Thoron*, diese alle Jaren ge- woon zijn te doen. Want sy zijn verbonden alle reifen als sy Rheën Offeren, een andere op te rigten. Sy plaatsten geduurig dese Beelden d'een naast d'ander op de Tafel, die in de gewijde plaatse is, agter hare,

Laplantse Afgodt

STORIUNKARE.

van Loyken byvat v. Frick.

hare Tente: dan dooden sy het Slagt-offer, en maken d'Offerhande toe.

Thans houden sy dese order: voor eerst hangen sy agter hare Tente het Slagt-beest, 't welk te vooren door hare Trommel bekent gemaakt is, of het de God *Thoron* mogt aangenaam zijn; Het is de meefte tijd een mannetjes Rhee, welke sy Offeren: sy booren hem het herte door met de punt van een mes, en vangen in eenig Vat het Bloed dat naaft aan het herte is, om daar mede den Afgod *Thoron* te smeeren. Het Beeld dan op fijn plaats gefet zynde, gansen daar by, en ftrijken hem het hoofd en de rug met groote eerbiedigheid, met het Bloed defer Rhee; sy trekken eenige liniën op fijn borst, in maniere van een kruis, en bidden hem aan.

Order om-
trent het
Offeren.

Sy ftellen agter de gedaante van *Thor*, het hout en de groote beenen van het hoofd der Rhee. Sy fetten voor dit Beeld ook een foort van een Schotel, gemaakt van Berken-fchors, vol van kleine stukjes Vleis, genomen uit al de deelen van een Rhee, met het Vet daar op gegooten: Het overige van het Vleis der Offerhande, gebruiken sy in hare Huishouding. Dit zyn dan de Ceremoniën die de *Lappen* waarnemen, wanneer sy haren God *Thoron* Offerhande doen.

Maar foo dese ftagting aan *Stoorjunkare* moet opgeoffert werden, ('t welk gemeenlijk een mannetjes Rhee is) fteken sy eerst een roode band door 't regter Oor, en hangen hem agter de Tent, op de zelfde plaats daarse *Thoron* gewoon zijn fijn Offerhande te hangen; dan foo Offeren sy op d'eigenfte wyfe, vergaderende ook het Bloed dat naaft aan 't hert is. Die dan de Offerhande doet, neemt het hout van d'Offerhande met de beenen, hoofd, hals, klauwen en pooten, en brengt het op een Berg, die aan *Stoorjunkare* toege-eigent is, 't welk dan aldaar ter eeren van hem opgeoffert werd.

Offer aan
Stoorjunkare

Soo ras een *Laplander* op die plaats is gekomen, en de geheiligde Steen genadert heeft, ontdekt hy fig met een groote Eerbiedigheid, buigt fig feer laag, valt op fijn kniën neder, en doet hem alle eer, die hy fou konnen by brengen: dan ftrijkt hy de fteen met het Bloed, dat hy mede gebragt heeft, en met een deel Vet van 't zelfde Beest; Hy brengt agter den Afgod het hout, hangende aan de regter zijde het teel-deel van dit Dier; en aan de linker hoorn, een roode band, dwers door een stukjen Tin gefteken, met een klein stukjen Silver.

Eerbiedig-
heid.

De *Lappen* van *Torna* vergaderen (op sekere tijden) rondom hare *Seiten*, voornamelijk op de Feest-tijden; of wanneer haar eenig ongeluk

Godsdienst
aan de Sei-
ten.

geluk is bejégent, of dat sy groot verlies gehad hebben. Sy vertoonen sig daar bedekt met haar beste kleeden; naderen den Afgod: sy storten hare Gebeden uit, en bidden hem aan. Ook brengen sy met sig allerlei soort van Offer; en 't gene sy het beste onder hare Rheën vinden, als het vleis en 't vet, de huid zelfs, het hout, de klauwen; men siet daar een grooten hoop, op de plaats daarmen de *Seiten* aanbid.

De selfde Godsdienst werd by na ook aan de *Seiten* gedaan, gelijk men *Stoorjunkare* doet; waar uit blijkt dat de God der *Lappen* van *Torna* de selfde is, als die van *Lubla* en *Piiba*; en dat'er geen ander verschil is als de naam alleen.

Groote
hoopen met
Hout.

Men vind somwylen rondom dese Steene Afgoden, een groote menigte Houts, dat aldaar met het Offer der Rheën gebragt is; ja men telt'er dikwils meer dan duisent, alleen op haar order geschikt, d'een boven d'ander, 't welk dese plaats rondom als een Heining afsluit: Dit werd van de *Lappen* genoemd *Tioorfuwigardi*, 't welk soo veel te seggen is, als de werf of plaats, die rondom met Hoorns is beset. Die gene welke belast is het Hout daar te brengen, op sijn orden en over einde te setten, heeft de gewoonte, van voor een yder een tak van een Berkenboom te hangen, die in maniere van een hoep omgeboogen is; hier aan hangen sy van yder deel der Slagt-offering, een stukjen.

Dwaling
van sommi-
ge.

Dese plegtigheid doet een yder dwaalen, welke dese dingen niet verstaat; want sy gelooven dan, dat de *Lappen* het hout deser Rheën aanbidden, en voor haar God houden. De groote stapels deses Houts, die men op menigte plaatsen vind, heeft dit geloof bevestigd; van welke ik het oordeel laat aan die gene, welke willen gedenken, dat het alleinig Hout van d'Offerhande is, en dat sy sulks hare *Seiten* op-offeren. Want sy aanbieden haar niet alleen het vleis en de beenen van de Rheën, maar ook het hout en de klauwen; en 't vleis 't geen'er van overblijft, werd in haar Huishouding verbruikt.

Andere
wyse van
Offeren.

Onder d'order diese gemeenlijk onder het Offeren waarnemen, met welke sy *Stoorjunkare* eere aandoen, hebben sy nog dese twee wysen: Sy slagten het Offer-beest by den Afgod, en doen het vleis kooken, makende daar een Feest met hare vrienden; 't welke sy het Feest van *Storjunkare* noemen: Sy Eten dan het vleis van het hoofd en van den hals, en laten de huid op sijn plaats uitgestrekt, die daar vele jaren dikwils op blijft. Dit werd juist niet over al gansch *Lapland*

land door gedaan , maar alleenig op sommige plaatsfen in 't befonder, alwaar dese God op dusdanigen maniere wil aanbeden en ge-eert zijn.

Welke hier overal ge-bruikelijk is

Sy Offeren nog op dese wijze : wanneer de Berg al te hoog is , en dat sy met d'Offerhande niet wel boven op den Berg kunnen komen, soo nemen sy een steen , die in het Bloed van de Rhee gewentelt is , welke ter eeren van *Storjunkare* was opgeoffert ; en dese wepen sy na derst top des Bergs , alwaar sy gelooven dat dese God woond : En dusdanig doen sy hun best om haar Religie te oefnenen.

Nog een andere wyse

Gelijk sy dan gewoon zyn (boven dese Offerhande) den God *Thoron* met nieuwe Beelden te vereeren ; soo doen se ook diergelijke Eerpligten aan *Storjunkare*, met nieuwe takken van Berken of Pijnboomen , die se rondom de gewyde Steenen planten ; Dese plegtigheid geschied tweemaal 's Jaars ; eens in de Somer , 't welk sy doen met Berken-takken , en eens des Winters met Pijnboom-takken ; want de Berken-boomen zyn des Winters niet groen.

Eerpligten aan beide Goden.

Sy nemen de gelegentheid van dese plegtigheid waar , om het gevoelen van desen God t'ontdekken , namelijk of hy haar bemind en lief heeft of niet : Want ten tijde als sy dese takken leggen of planten , bevinden sy , dat dese Steen seer ligt is , en makkelijk kan opgeligt werden , dan soo hoopen sy dat dese God haar gunstig sal wesen ; maar is 't dat dese Steen seer swaar is , vreesen sy dat de God nog toornig is , en haar nog quaad sal doen . Dit verplicht hen sijne hevigheid voor te komen , en hem te versoenen door een Belofte , die se buiten op het Land doen , van hem eenige Offerhande toe te wyën.

Waerom dese Ceremonie waargenomen werd.

Dit gevoelen schijnt ook *Peucerm* te bevestigen , wanneer hy segt , dat , wanneer de *Lappen* op het punt staan van te sullen Jagen , of Visschen , sy eerst hare Goden raad vragen , doende eenige Bezweeringen , en veranderende haar van plaats : Indien hare Goden sig dan ligtelijk laten bewegen , betuigen sy daar door , dat hare aanslagen gelukkig sullen uitvallen , en dat sy een goed gevolg te gemoet te sien hebben ; dog soose niet als met groote moeite , bewoogen werden , hebbense weinig goeds te hoopen : En indien sy onbeweeglijk blijven , sonder van de plaats te kunnen verfet werden ; werd haar door dese wederstand te kennen gegeven , dat se beleedigt en in een groote toorn zijn.

Swaerheid en lichtigheid der Goden wat beduid.

Wanneer de *Lappen* aan de Sonne Offeren , gebruiken sy daar geen Mannerjes Rheën toe , nog die oud zijn ; maar altijd die nog jong zijn , van het Wyfjes geslagt.

Wat sy aan de Sonne offeren.

Trekken
een witte
draad door
het regter
Oor der
Rhee.

Men observeert daar by na alle de selfde plegtelijkheden, waar van wy te vooren gesproken hebben; behalven datse een witte draad door het regter Oor der Rhee trekken, om te doen blyken, dat het een Offerhande is, die men de Son toegeheiligt heeft; want in d'andere gebruikt men een roode draad, wanneer die aan *Stoorjunkare* wierd toegewijd.

Hangen het
Offer vleis
aen een
Hoepel.

Ten tweeden, nemen sy niet, gelijk in d'andere Offerhanden, een Berkenboomen tak, maar van een Wilgen-boom om een hoepel te maken, hebbende de groote, als die om een half vat biers zijn. Aan dese hoepel hangen sy kleine stukjes vleis, uit elk deel van het Slagt-beest genomen; dit hangen sy agter hare Tente, op een foort van een Tafel, op de selfde plaats, alwaar sy de God *Thoron* offeren: op dese Tafel leggen sy alle de voornaamste beenen van het Beest in ordre als een Cirkel. Dit zijn dan soo de plegtigheden die de *Lappen* omtrent het Offeren van de Sonne in gebruik hebben.

Kleine
Goden.

Behalven de drie boven-gemelde Goden, hebben sy nog meer andere kleine; als daar zyn de *Grafgoden*, of de Zielen der verstorvene, en de *Bende* oft vergadering van de *Juhlen*.

Grafgoden.

Sy gevense juist de naam van *Grafgoden* oft *Manes* niet, maar sy noemen alleenig de Dooden in 't generael *Sitte*. Sy regten geen Beelden op ter eeren van haar, gelijks wel aan *Thoron* en *Stoorjunkare* doen, sig alleen vernoegende met eenige Offerhanden. Evenwel poogen sy in 't besonder te weten de wille der Dooden, maar dan bedienen sy sig van de Trommel, waar uit sy weten wat Offerhande sy haar sullen toebrengen. Sy slaan op de Trommel al singende, seggende: *Maiste vuerro Iabnike Sitte*; 't welk te seggen is: *Wat een Offerhande beliest het, ô Grafgoden! dat wy u-lieden sullen Offeren?* De Ring (waar van boven gesproken is) wyft dan, wat Offer aangenaam zy; dan trekken sy een zwarte wolle draad door het regter Oor, die se aan de Hoornen vast maken.

Op wat
wyse sy ge-
offert wer-
den.

Eten van
het Offer.

Dit Slagt-beest dusdanig geheiligt zijnde, gaan sy het offeren: Etende het vleis, alleenig een klein stukjen van het hert bewarende, en dan nog een stukjen van de long, die se elk in driën verdeilen; door welke sy hout speetjes steken, wentelende het in 't bloed van het Beest; die doen sy dan in een foort van een korf, gemaakt op de wijze van een *Laplants* net.

Begraven
van het
Offer.

Sy begraven dan desen korf met de beenen die van 't vleis ontbloot zijn, welke in een hout schootel (zijnde daar expres toe gemaakt) gelogt

gelegd werden. De *Lappen* dan die nog aan de Overgeloovigheden van hare voor-Ouders hangen, observeren dese plegtigheden, wanneer sy de *Grasgoden* willen versoenen.

Ik stap dan over tot de Bende der *Juhlen*, diese *Juhlafolket* noemen; sy rigten geen Beelden oft Statuën op, ter eeren dese *Juhlen*, alsoo weinig als aan de *Grasgoden*. De plaats welke geset is om haar te eeren, is op eenige Boom, omtrent een pijl-schoot agter hare Tente. Dese Godsdienst eindigt in een Bygeloovige Offerande, zynde tot eer en dienst van dese zwervende Troep der *Juhlen*; welke in de Logt loopen door de *Boschen* en naast-gelegene *Bergen*, 's nagts en op den dag der Geboorte onses Heeren *Jesu Christi*; 't geen sy noemen het Feest van de *Juhes*.

Sy vasten dan eerst op *Kersnacht*, of liever sy onthouden sig op die dag van vleis te Eten; maar nemen een stukjen van andere spijs, dit bewaren sy seer sorgvuldig, en dit geschied ook op den dag van het Feest, op welke sy niet sparen om goede cïer te maken. Sy hebben een klein Koffertjen van *Berken-boomen-schillen*, gemaakt op de wyse van een Schip met sijn zeilen en riemen; hier smijten sy dese twee stukjes spijs in, na datse die twee dagen hebben bewaart; over welke sy een weinig vet leggen. Dit Schip hangen sy dan agter hare Tente aan een Boom, die een pijl-schoot daar van daan is: Dit is dan voor de Bende oft Troupe der *Juhlen*, die in de Logt loopen door de *Boschen* en de *Bergen*.

D'ouden hadden ook diergelijke wyse van Godsdienst en Sacrificie, welke Offerhanden waaren diemen de *Natuur-Goden* op-offerden. Maar waarom maken de *Lappen* die Offerhande in eenig klein Schuitjen? Dog sy weten het zelfs niet, want sy konnen daar geen reden van geven: 't Is waarschijnlijk dat hare voor-Ouders, daar door hebben willen te kennen geven, dat de *Christelijke Religie* haar van verre is toegebracht, door *Christenen*, die waarschijnlijk met *Schepen* zijn gekomen: En dat dese *Christenen* haar by ouds hebben ingeblasen, het Choor der Engelen te moeten vyeren; welke de Boodschap der Geboorte van *Jesum Christum* bragten. Hier van daan schijnt dan d'inbeelding van de Troep der *Juhlen* te komen.

Dit is dan 't gene wy van d'*Afgoden-dienst* der *Lappen*, en der selver Offerhanden, die nog onder haar geduurt, te berigten hadden; niet wel juist van alle, maar van een groot getal, die d'ervarentheid ons dagelijks openbaart.

Bende der
Juhlen.

Feest der
Juhlen.

Vasten.

Koffertje
van *Berken*
boomen
schillen.

Op de wyse
als een schip

Wyse der
Ouden.

Hoe dese
Godsdienst
sijn oor-
spronk
schijnd ge-
nomen te
hebben.

Mocelyk-
heid om
alles op te
speuren.

't Is na de waarheid, 't geen men daar met groote mocité heeft van konnen ontdekken; want men moet bekenen, dat indien men alles netjes wilde beschrijven, men by alle de Offeranden behoorde te zijn, om op alles nauwe agt te slaan: 't Selfde sou ook dienen te geschieden, waneer men alles, wat haar Toverkonst belangt, op 't Papier wilde stellen; want dese soeken sy te verbergen; men kan 'er niet wel agter komen, 't en zy, wanneer sy dronken zijn, en dat de Wijn haar doet spreken; of door middel van hare Kinderen, aan welke sy strengelyk gebieden, daar van niets aan de Sweeden te seggen.

XI. HOOFDSTUK.

Van de verborgene Toverkonst. Tover-trommels. Betoveren de Menschen. Tover-meesters. d'Oxers leeren die de Kinderen. Toverye is een erfgoed. Siekte der Tovernaers. De Duivel vertoont sig al singenae. Werden van haer sinnen berooft; wat haer overkomt. Paredti. Aenmerking. Trommel, waer uit sy gemaekt is. Hoe de boom sig draait. Figuur der Trommel, is een Ketel-trom gelijk, figuren daer op gemaekt: verscheidentheid van Charactfers en groote. Bos met ringen en een hamer: benaming. Gten Vrouws-persoonen mogen de Trommel aen-raken. Gebruik des Trommels, Ceremonien. Sy weten door de Trommel wat in verre Landen geschied: Exempelen: wyse om te weten: Vlieg: de ziel gaet uit het lighaem: legt als voor dood: Order in 't Jagen. Tovering door woorden: Wind-verkoopen, koorden met knoopen, drierderlei Wind. Tover-pijlen. Tover-beurs vol blauwe Vliegen. Verhael. Braken der Slangen.

De Lappen
zyn groote
Tovenaers.

DE Histori-Schrijvers verhalen, dat de Lappen seer vaerdige en seer gevaarlijke Tovernaers zyn; zijnde soo wel op het Toveren afgeregt, dat het tot een groote verwonderinge strekt voor de gansche Werelt; want sy houden de Schepen vast in 't midden

den van haar loop; soo dat'er geen Volk is, die meerder op de Toverkonst geslepen is als de *Lappen*.

D'Authouren die van de *Laplandse* Toveryen getuigen, hebben van de *Biarmers*, hare Voor-ouders, geen inder gevoelen; 't welk ons ook niet doet twijfelen, of het is een en deselfde Natie.

Biarmers zyn ook Tovernaers.

De *Biarmers* kunnen wonder wel de Menschen betooveren; sy leggen haar vrijheid van regt, of doen haren Geest verliezen, en brengen sig dikwils om hals. *Saxo* verhaald een voorbeeld van de Toveryen der *Biarmers*, datse in een gevegt de Wapenen door Konst betooveren; vervullende de Logt met dikke Wolken, waar uit den Hemel groote stort-regene doet vallen.

Konnen de Menschen betoveren.

Maar de *Lappen* oeffenen voor tegenwoordig, de Toverkonst soo dikwils nog soo openbaar niet; hier aan siet men dat der selver Ouders dese Superstitie meerder hebben geoeffent en bygewoond; waar van het meerder-deel der *Lappen* nu ten dage van verschoont zijn; want het Land nu wel wat meerder daar van gesuivert is, uit oorzaak dat de Koning van *Sweden* deselve met groote dreigementen vry vyat heeft weten te temmen; alhoewel der eger nog al een groote menigte gevonden werd, die sig daar op beiveren.

De Toverkonst werd heden ten dage soo veel niet geoeffend.

Soo men d'oorzaak daar van wil opspeuren; mein ik dat het is, om dat de *Lappen* sig inbeelden; dat de Toverkonst haar onwederprekelyk noodig is, om d'aanvallen en 't geweld der vyanden af te schutten.

Waarom die noch geoeffent werd.

Om dit te doen, hebben sy voor eerst Meesters, die haar dese Konst leeren, haar onderrigten, en daar seer vaerdig in maken; en de Vaders, die in 't minste geen swarigheid maken, van hare Kinderen by sulke Meesters ter Schoolen te zenden, om die Toverkonst te leeren. Hier toe diend het geen *Sturlesonius* in een Historie van seker Digter verhaald, met namen *Gunilde*, en de Vader *Odzor Huide*; woonagtig in *Halogaland*, zynde gefonden aan Koning *Mosto* van *Finmarken*; dat is, van *Fin-Lapland* van *Noorwegen*; om te haren leeren en t'ondervijfen de Konsten der *Finnen*; desoversteld in 't breedte, van de Toverkonst van nog twee andere *Finnen*.

Tover-Meesters.

D'Ouders zijn dikwils selfs de Meesters en Onderwyfers van de Konst, die hare Kinderen daar van jongs aan in opvoeden; dese hebben geduurig het oog daar op, om die in soo een vervloekte Konst op te voeden.

d'Ouders leeren die somtyds de Kinderen.

De Jonge *Lappen* zyn onderwijlen seer geleerd en doortrapt in dese Konst;

**Verfchei-
gentheid
van verftant** Konft; maar wijfe niet alle zyn van eenen aard, en even gelijke verftandigheid, foo is 't dat d'een foo verre niet en komt als d'ander; d'Eene word daar seer bequaam in, om dat zijn natuur daar wel toe gesteld is; d'andere wederom blijven altijd botterikken en weetnieten, zijnde t'eenemaal onbequaam om dese Konft in 't werk te stellen, hoe wel het haar, gelijk als met een trechter is ingegooten.

**Toveryc is
een Erfgoet** De tweede oorzaak is, dat de Vaders aan hare Kinderen geven en als een Erfgoed nalaten, die quade Geesten, welke tot hare dienst zijn geweest; Soo dat ook de Duivels of *Demons* die van andere Huisgefinnen konnen overwinnen, wanncerse hare vyanden zyn. 't Is seker dat gansche Familien hare besondere *Demons* hebben, die van andere Huisgefinnen verschillende zijn, en gemeenlijk van contrarie tijd, zynde d'een tegen d'ander opstaande.

**Yder Fami-
lie heeft sijn
besondere.**

Niet alleenig hebben de Familien sulke verscheidene *Demons*, maar nog een yder *Laplander* in 't bysonder heeft sijn gemeene en Huis-*Spiritus familiares*, 'tzy een, twee, drie, of dikwils meer; Een om d'aanslagen van een *Demon*, die sijn vyand is af te slaan; een ander om alle quade gedagten te weiren; en een derde om te beschadigen en afbreuk te doen, en om geen tegenstand te hebben.

**Ja elk Per-
soon heeft
de syne.**

**Het win-
nen der
Demons.**

Sommige *Lappen* winnen hare *Demons* door haar werk; van andere werden sy gewonnen tot haar profijt door gebeden en aanhoudingen; van andere worden sy ontfangen sonder daar moeite voor te doen, sonder onderzoek van lager ouderdom, en verftaan de Toverkonft als uit de natuur. De Duivel kend haar op een prik, hebbende een volmaakte wetenschap van haar; want hy weet op een hair, wie tot dese dienst alderbequaamst is; Hy werpt haar als van Kinds gebeent in sekere quaal; terwyl dese geduurt, vertoond hy alle beelden, en gesigten, door welke sy dese Konft (foo veel haar ouderdom toe laat) leeren.

**Quael die
de Tove-
naers onder
werpen sijn**

Die voor de tweede reis in dese quaal vervallens, hebben meer gesigten als in d'eerste; en verftaan door dese ligen, de Toverkonft buiten gemeen wel, ja duisentmaal beter als d'eerstemaal. Soo 'er dese quaal voor de derde maal aankomt (waar door sy groot gevaar lijden van het leven te verliefen) worden alle de Duivels gesigten haar openbaard, voor soo veel haar noodzakelijk is, om volmaakte kennis in de Toverkonft te hebben. Dese laatste zijn soo geleerd als sy konnen werden, hebbende geen Trommel van doen, voornamelijk van saken die verre afgelegn zyn; de Duivel is dan altijd Meester van haar

Gefprek van een Laplander met den Dwyvel en zyn Kaboutermannetjes.

haar Geeft, en die doet haar zien 't geen fy willen of niet willen.

Tornam die fulx verhaald, verteld een ondervinding, die hy in een *Laplander* gedaan heeft, welke nog in 't leven is, gevende hem zijn Trommel in handen (na dat *Tornam* verscheide reizen sig hadde beklaagt, om dat het hem niets toebagte) verklaarde, dat hy altijd kon sien, 't geen hy wilde sien: En om hier een proeve van te geven, wist hy van stukje tot beetje te seggen, wat *Tornam* op de weg, wanneer hy in *Lapland* quam, wedervaren was. Dese *Laplander* beklaagde sig selfs, om dat hy groote moeite had, en zijn ooggen niet konde gebruiken gelijk hy wilde, die alle dese dingen moesten vertoonen.

Experiment
in een
Laplander.

Daar zijn nog andere *Lappen*, welke de Duivel in 't midden van haar ouderdom krijgen; 't geen op dese wyse geschied: De *Laplander* gaande om zijn dingen te verrigten in een Bosch, en daar reeds zijnde, vertoond sig de Geeft aan hem, sprekende langen tijd met malkander van de hulpe, die de Duivel hem heeft toegebragt; dese Geeft singt dan op de selfde tijd een gefang, 't geen de *Laplander* onthoud. Des anderen daags moet hy op de selfde plaats weder komen, en by aldien de Geeft beslooten heeft hem in zijn dienst aan te nemen, verschijnd hy wederom, singende de selfde Sang: Maar is 't dat desen *Laplander* hem niet behaagt, verschijnt hy ook niet meerder.

Andere
wyse.

Hoe de dui-
vel al sin-
gende sig
vertoond.

Dog soo het gebeurt, dat de Duivel aan hem verschijnd, moet hy op die plaats verscheide reizen komen; d'eene reis vertoond hy sig in de gedaante van een visch, op een ander tijd als een vogel, slang of draak; of op de wyse van een Kabouter-mannetje, zynde een Elle hoog. Dese Geeft verfelchapt sig nog met andere drie Kabouter-mannetjes van deselve groote; somtijds zijnder ook wel vier of vyf, of wel meer, na dat hy het goed vind; maar noit zijnder boven de negen.

In wat ge-
daante de
duivel
verschijnt.

Soo rashy dan de Duivel gekregen heeft, geven sy sulks door hare wonderlijke gesten te kennen, want sy zijn dan als dol; en even als die van haar sinnen berooft zijn; 't geen wel ses Maanden duurd, in welke tijd sy niet lijden konnen dat ymand van haar naaste vrienden by haar is, ja selfs niet haar eigen Vrouwen nog Kinderen. Sy gaan dan in het Bosch, in afgelegene plaatsen, om daar in eenigheid te leven; zijnde vol melancholien en gedagten; qualijk iets genuttigende, ten uiterste zwak en ongedaan. Wanneermen dan de Kinderen vraagt, waar, en op wat wyse hare Vaders sig in 't leven houden? gevense

Sy werden
dan als van
haer sinnen
berooft, en
woonen op
eenige
plaatsen.

K

tot

tot antwoord : datse door haare Duivels gevoed en onderhouden verden.

Exempel
van een
Jongen.

Men verhaald een sonderling exempel , zijnde seer aanmerkens waardig , 't welk gebeurd is in de Schoole van *Likzala* , aan een Jonge *Laplander* , met namen *Olaw* , omtrent agtien Jaren oud : Dese jongen quant begon dol , rasend , en uitfinnig te werden , hebbende een vervaarlijk gesigt ; seggende : dat hy met kragt en geweld in de Helle moest , en dat sijn Geest in sulken benauwtheid was , dat hy niet en wist op wat plaats sy waar ,

Soo ras hy een Boek in handen kreeg , in het welk d'aanbiddelijke Naam van *JESUS* geschreven was , smeet hy het ter aarden neder ; Dese dulle verwoedheid had al een lange tijd geduurd ; dog hy begon sig allengskens wat beter te bevinden : want , als men hem vroeg , of hy iets vreemds , terwyle dese buitensinnigheid geduurde , had gesien ? Antwoorde hy : gesien te hebben , een groote menigte van sikken ; en dat hy een groote rasende Hond by sig had , welke hem met sijn voorste pooten vast hield , om hem niet los te laten.

Wat hem
d'eerste rei-
se over
quam.

Hy verhaalde tusschen beiden , dat d'eerste reise wanneer hem dit over quam , hy buiten sijn woonplaats ging , om sijn water te maken , dat hem een groote vlamme verscheen , die hem aan de ooren sloeg ; ook verscheen op de selfde tijd voor hem een gesigt , als een naakt mensche ; en 's anderen-daags omtrent den avond , gevoelde hy een seer groote hoofdpijn , 't welk hem seer heftig dede schreuwen en roepen ; verscheurende alles wat hem in de handen quam.

Was zwart
van gedaan-
te.

Dese ongelukkigen Jongeling , had een aanzigt soo zwart als een kool ; en seide , dat de Duivel geduurig voor hem stond , in de gedaante van een Priester , hebbende een lange Mantel aan , 't welk somtijds was in gedaante van een schaduwe ; En in sijn vervoering , seide hy : dat 'er negen of tien kleine Menschen aan sijn zijde waren , die hem kwalijk handelden , alsoewel de bystanders niemand sagen.

Klimt op de
Boomen.

Hy klom dikwils boven op de toppen van de hooge Mast-boomen , en dat met meerder vaerdigheid als d'Eekhoorentjes ; sprong dan weder af , vallende , sonder sig iets te beledigen ; Hy onthield sig in de eenigheid , konnende geen menschen by sig veelen : Hy liep somwijls soo ras als een paard , ja 't was onmogelijk van ymand agterhaald te werden ; sprekende in 't midden van 't Bosch alleen by sijn selven , even of hy in een geselschap van veele Menschen geweest waar.

Spreekt by
sijn selven.

Ik ben van gevoelen dat dese Geesten aan de Ouden niet onbekend

zyn

zyn geweest ; en dat het de selfde zyn, welke *Tertullianus* de naam van *Paredri* geeft ; van welke de Heer de *Valois*, in de Noten van d'*Ecclésiastike* Historie van *Eusebius* spreekt.

Paredri der Ouden.

Als de *Lappen* sig van haren familiaren Geest willen bedienen, roepen sy hem, dat hy kome ; alleenlijk zingende dat Lied, 't welk sy leerden, wanneer hy d'oerftemaal haar verscheen ; En wijl sy weten, datse soo dienstbaar zyn, noemen sy die in haar eigen Tale *Sueie* ; 't welk soo veel te seggen is, als Medgezellen van haar werk en hulpe.

Hoe sy hem roepen.

Daar is nog een seer aanmerkens waardige fake over : dat dese soorte van Duivels, sig noit aan de Vrouwen laten sien, nog tot haar dienst gebruiken laten ; van welk men d'oorzaak niet en weet, of men moest gissen, dat het is door hoovaerdye, of door een afkeer dese van de Vrouwen hebben, als zijnde veel swakheden en onmagten onderworpen.

Aenmerkens waardige fack.

Die onder de Vrouwen de Toverkonst oeffenen, noemen sy in haar Taal *Kuepekis*, 't welk soo veel gefegt is, als *Toveressen* : dese mompelen eenige Tover-woorden, makende wat omslag van Ceremoniën en Characteren, welke sy gebruiken om andere te schaden.

Om nu te komen tot die gene welke opligt over dese Konsten hebben, soo schijnt het datmen se tot twee orders kan brengen in 't generaal ; want, d'eene gebruiken geen Instrumenten, en d'andere hebben wederom twee deelen, en dat met verscheide Instrumenten, die se tot de Toverkonst gebruiken : d'Eerste bedekken hare dingen door het gebruik des Trommels ; de tweede hebben Knoopen, Worp-spiessen, Gebeden, en andere diergelijke dingen meer.

Twee orders die opligt over dese Konst hebben.

Wy sullen dan nu eerst van de Trommel spreken : die by de *Lappen* sonderling is, dese werd van haar gemeenlijk genoemd *Kannu*, en somtijds ook wel *Quobdu* ; en om de gelijkenis dese heeft met onse Trommels, sullen wy die *Laplandse Trommels* noemen, of *Tover-Trommel*, om datse diend tot hare Overgeloovigheid van hare Toverye.

Naem van de Trommel.

Dese Trommel werd gemaakt uit een Tronk van een Boom dese uithollen, 't is gemeenlijk een Pijnboom, Mastboom, oft Berkenboom, daarmen die van maakt ; maar sy moeten een Berkenboom boven anderen stellen, welke op sekere plaatsen wast, en sig na de loop van de Sonne omdraait, zijnde geensins van een strijdige loop als de Sonne is. *Pencerus* is dan bedroogen, geloovende dat dese Trommel van Koper was.

Stoffe uit welke de Trommel gemaakt werd.

Hoe de
Boom sig
draait.

Men zegt dat een Boom sig draait volgens de loop der Son, wanneer de Stam al zijn kleine takjes foodanig geboogen heeft, dat alle de buigingen van onder naar om hooge gaan, foodanig dat de regter zijde na de linker helt. En dese bewegingen van de Berken-boomen, meinen sy misschien dat de Sonne aangenaam is.

De figuur
van de
Trommel.

Dit Hout is een vast stuk, namelijk een gedeelte van een tronk van de gespleten Boom, en dat ten halven doorgeklooven is; de platte zijde doen sy boven, over welke sy een Vel spannen; de ronde zijde is d'onderste, by welke sy die vast houden. Sy zijn gewoon dat deel soo te maken, na datse twee lange gooten gemaakt hebben, welke dienen om de vuist daar in te steken. 't Geen aan de zijden over is, daar winden sy de Huid om, cirkels gewijs, zijnde niet volkomen rond, maar by na een Ei-rond of ovaal gelijkende; den Diameter is weinig meer dan een half Elle, en dikwils minder. Men vergelijktse by de *Bukors*, of *Sweedse* Ketel-trommels die de Ruitery gebruikt, welke gemeenlijk ronder en holder zijn; En dese Trommels zijn langer en platter, en het Leer is'er met geen yser-draad opgespannen, maar met kleine houte spijkertjes; alhoewel wy'er sonder dese spijkers gesien hebben, zijnde het Leer daar aan vast genaait met gedroogde darmen van Rheën.

Is de Ketel-
Trommel
gelijk.

Mislag
van Olaus.

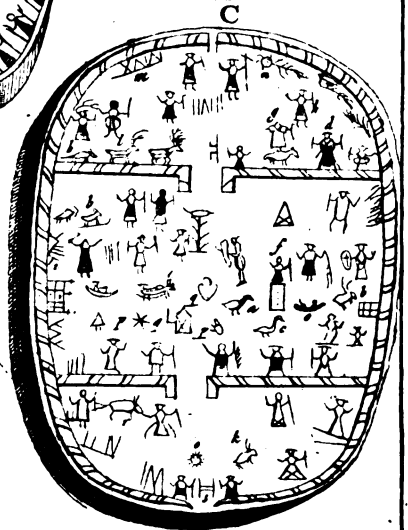
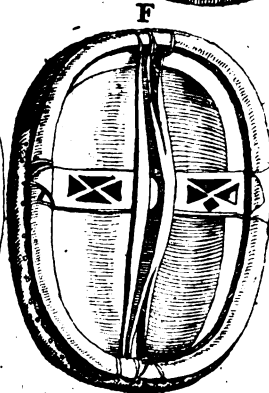
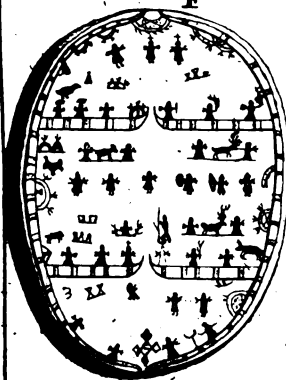
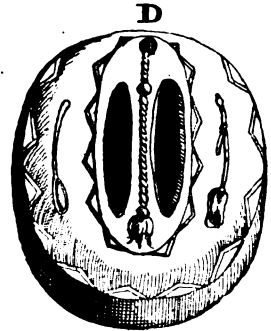
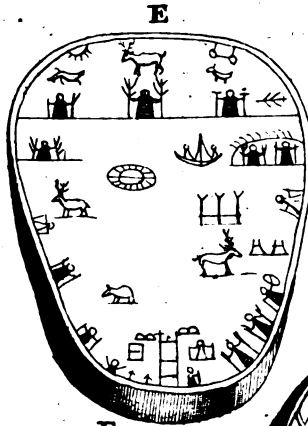
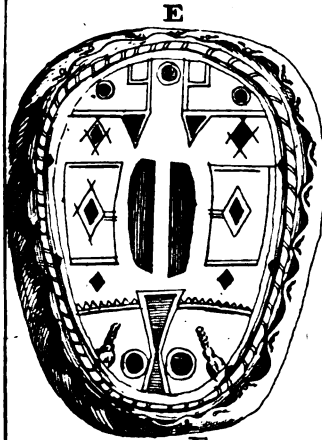
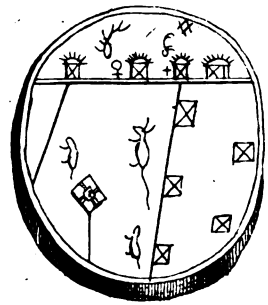
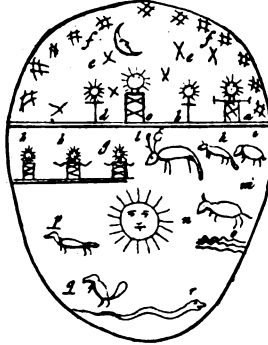
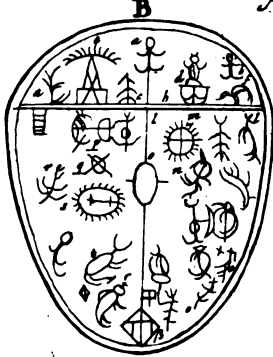
Dit is dese Trommel waar van *Olaus* heeft willen spreken, wanneer hy die oneigentlich een Aanbeeld noemde: Dit woord heeft de Schilder bedroogen, die niet wel heeft gelet op het begin van dit Capittel. Ik en weet niet wat voor een Aanbeeld hy daar door verstaat, met een Slang daar boven op, by welke hy nog een springende Kikvorschen doet, en een Smits hamer: 't welk geheel strijdig tegen dese Figure, en buiten 't gebruik van dese Trommel is; aan welke *Olaus* de naara van een Aanbeeld gegeven heeft, om datmen daar met een Instrument op slaat, 't geen seer na een hamer gelijk.

Wat figuren
sy op de
Trommel
schilderen.

Het Leer of vel dat over 't lighaam deser Trommel gespannen is, beschilderen de *Lappen* met een roode koleur, die van Elsenboomen basten gekookt werd. Sy maken eerst op dese Trommel een of twee rechte Liniën, die over dwers gaan; aan het opperste deser liniën, plaatsen sy de Goden, diese meest in agt houden, gelijk als *Thoron* met zijn Dienaars, en *Stoorjunkare* met de sijne.

Sy maken dan nog een andere Linie veel lager, die met de eerste even wijd of parabel is; maar die niet gaat dan tot het midden van de Trommel. Het beeld van *JESUS CHRISTUS* en eenige sijner Apostelen,

Figure der A Trommels

Lapländische Tover Trommels

stelen, zijn daar onder geteikent; 't geen dan onder dese linie is, be-
duid de Maan, de Sterren, en 't gevogelt. Sy teikenen onder de
selve ook een Sonne, staande in 't midden van d'andere Planeten;
over welke het bos met kopere Ringen is, wanneer sy de Trommel
willen slaan. Sy stellen dan onder de Son allerlei soort van Aardge-
dierten, en verscheide Beesten, als Beiren, Wolven, Rheën, Otters,
Vossen, Serpente, Meiren, Zee'en, Rivieren, en andere dingen
meer.

Siet hoe dat *Samuël Rheën* de Beschrijving van de Trommel
maakt, by welke hy dese Figuren doet.

Beschr-
ving van
Samuel
Rheën

Uitleg der teikenen van de Trommel A.

A. is Thor, B. sijn Dienaer, C. Soorjunkers, D. sijn Dienaer, E.
de Vogelen, F. 't Gesternt, G. Jesus Christus, H. d' Apostelen, I.
een Beer, K. een Wolf, L. een Rhee, M. een Offe, N. de Zonne, O.
een Meer, P. een Vos, Q. een Eekhoorensjen, R. een Slang.

Uitleg van de tweede Trommel B.

A. God de Vader, B. Jesus Christus, C. de Heilige Geest, D. sint
Jan, E. de vreeslyke Dood, F. een Geit, G. een Eekhoorensjen, H.
den Hemel, I. de Zon, L. een Wolf, M. de Visch Siik genoemd, N.
een wilde Buffel, O. de vriendschap met de wilde Rheën, P. Anun-
dus Ecrici (die de Trommel toebehoort) slaat een Wolf dood, Q. de
giften, R. een Otter, S. de vriendschap van d'andere Lappen, T. een
Zwaan, U. een teiken om te weten in wat stand d'andere zijn, offe
van hare ziekten sullen opstaan of niet, X. een Beer, Y. een Verker,
Z. een Visch, V. die de Ziel in de Helle overbrengt.

Ik vermerk dat alle de Trommels niet en zijn van deselve Figu-
ren, want ik heb'er drie in mijn Cabinet, die in Schilderwerk van
elkander verschelen, waar van gy eene hebt geteikent met de Letter
B, die ik hier by gedaan heb.

Verschei-
dentheit der
Trommels.

Johan Tornæus geeft daar van een Afbeelding, die weinig van dese-
verscheeld, waar van ik heb willen spreken. Alle de Figuren zijn
in haar plaatfen verdeild, in welke sy drie voorname hebben.

D'Eerste beteikent *Noorland*, en veele Provincien van *Sweden*;
dese is aan 't Westen der Trommel, zijnde van d'andere door een
Linie onderscheiden: hier in zijn voornamelijk begrepen de naaste

Schilderin-
gen van
Landen op
de Trom-
van mels.

van alle de Steden, alwaar de *Lappen* Jaarlyks gewoon zijn haar goed te Markt te brengen; By voorbeeld, op de Trommel die te *Torna* gemaakt is of te *Kimi*, is de Stad *Torna* met sijn Kerk, Priester, Gouverneur der *Lappen*, en alle andere met welke sy te doen hebben, op geschildert. De weg is ook afgeteikent die van *Torna* derwaarts geleid; op welke sy sien, wanneer sy de Priester, de Gouverneur, of eenig andere moeten gaan spreken; en ook alles wat'er op de weg ontmoet.

Aen welke zyde Noordwegen, en Lapland op de Trommel is.

Noorwegen is aan 't Noorden geteikent, met alles 't geen het begrijpt. *Lapland* vertoond sig in 't midden van dese twee Provinciën, en beslaat het grootste gedeelte van de Trommel, alwaar ook verscheidene soorten van Beesten zijn, welke men onder de *Lappen* vind. Sy hebben daar Wolven; en veele andere wilde gedierten, om te beteikenen; dat men die in haar Land heeft; hier uit kunnen sy weten waar men de *Rhee* vindt, wanneer die verloren is; En of de jongen van hare R. een in 't leven sullen blijven; of se met den Angel gelukkig Visch sullen vangen; of de Sieke sijn gefondheid weder sal krijgen of niet; of de swangere Vrouwe gelukkig sal verlossen; of desen of gene haast sullen sterven, tzy op dese of gene maniere, en meer andere seldsamen dingen.

Beesten op de Trommel.

Waarom de Trommels verscheiden zyn.

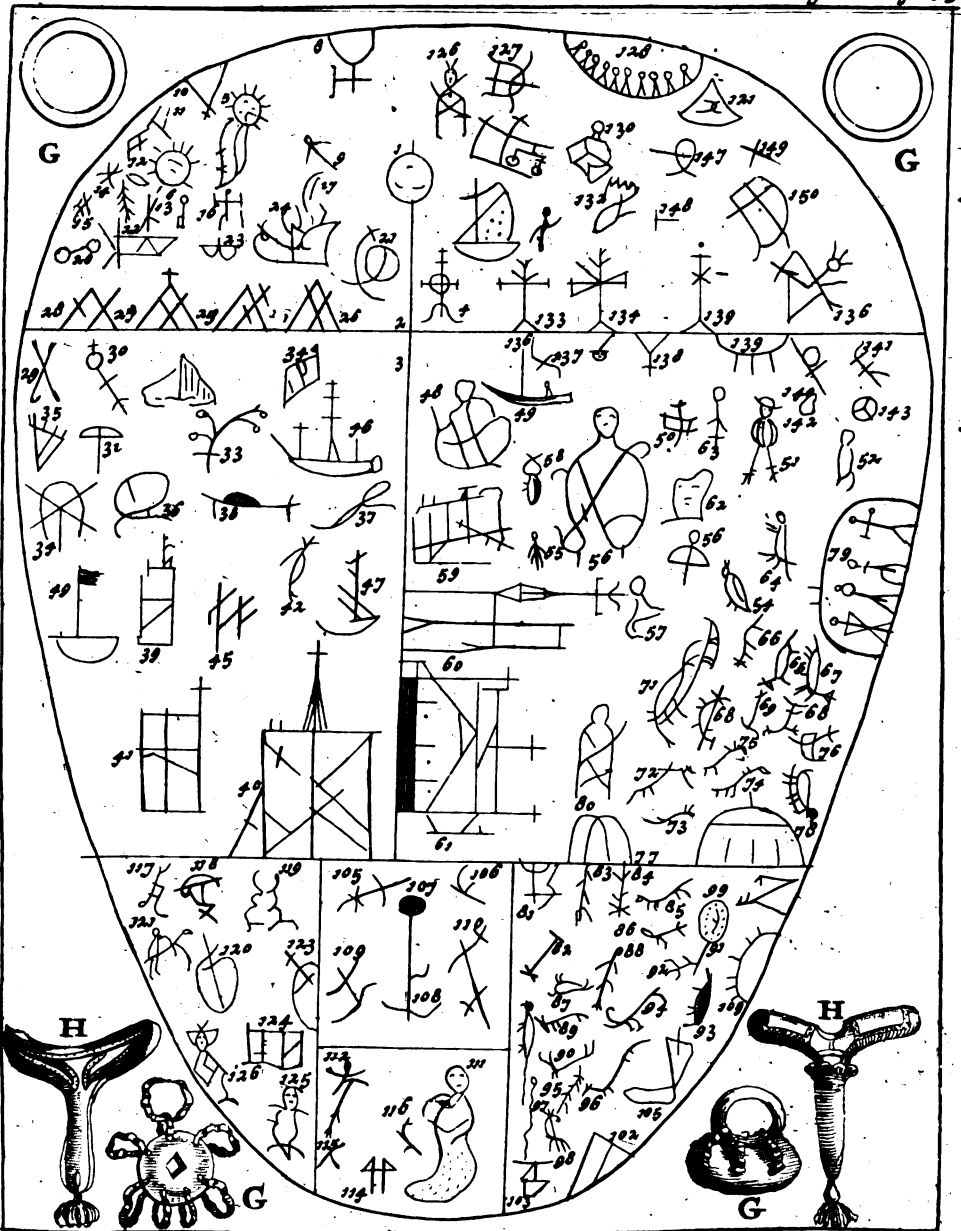
Ik weet d'oorzaak niet wel waarom dese Trommels soo verscheiden zijn; of 't moest zijn dat d'een sig meer op de Toverkunst uit gaf als d'ander, welke genegen zijn meer quaed te doen als anderen. Dit geeft my dese gedagten, datse eenige Beeltenissen op hare Trommels maken, die ieder een kan af laten en volkomentlijk na sijn sin veranderen, na de verscheidenheid van sijn werk, tot welke hy die gebruiken wil.

Om dese nu gemakkelijker te verstaan, soo voeg ik'er twee by, die ik in 't Cabinet van den uitstekenden Heer *Cancelier van 't Rijk*, gevonden heb.

Uitleg van de Figure C.

A. Het teiken van een Vogel, B. Zwarte Vossen, C. de God Tiur, D. de God Thoer, E. den Hamer van Thoton, F. Stoorjunkare, G. een God van hout gemaakte, H. de Dienaar, I. een sterre, K. een Os, L. een Bok, M. een sterre, N. de Maan, O. de Zon, P. een sterre, Q. de selfde, R. een Wolf, S. *Norias Fjord*.

Uitleg

Laplandtse Torer Trommel Figür G.

Uitleg van de Figuur D.

D'Een en d'ander vertoon en te gelijk van agter en vooren 't zelfde fatsoen : Sy hebben beide eenderlei teikeningen en beduidingen , gelijk men my berigt heeft , en van de Trommel B. beschreven is.

't Voorste wesen des Trommels, E.

De goedheid van desen uitstekenden Graaf , heeft my niet alleenig Uitnemen-
de groote
Trommels versien met dese twee Trommels , maar heeft 'er ook een derde by gedaan , gemerkt met de Letter E. zijnde van een ongemene grootte , welkers gelijke ik geloof dat noit gevonden is ; waar by ik nog doe dese vierde , gemerkt met de Letter F : welke de Heer Baron *Hendrik Flemming* , Colonel van een Regiment , my heeft vertoond , en gemeen gemaakt.

Ik en kan my niet onthouden van een Figuur eenes Trommels te Een andere
van onge-
meene
grootte. geven , die alle d'andere in groote en menigte van Figuren en Characteren te boven gaat ; Dese is toebehoorende aan een Borger tot *Stokholm* , met namen *Laurens Alshmack* . Den Heer *Laurens Norman* , heeft my daar van een schets en uitlegging , toe laten komen ; volgens het berigt , dat de *Lappen* tot *Torna* , 1673. den 16. Junii , daar over aan *Christoffel Utterius* gedaan hebben.

Explicatie der Figure G.

1. Paulus van Torna. 2. Riviere van Torna. 3. de Beke van Torna. 4. de Rigter des Winds , welke het Noorden wijst , door een linie met een kruis gemerkt. 5. God. 6. de Zon. 7. de Maan. 8. de Donder oft Ture. 9. d'Engel Gods. 10. d'Engel Gabriël. 11. St. Jan. 12. St. Pieter. 13. St. Mattheus. 14. St. Martin. 15. St. Lucas. 16. de Geregts Dienaar voor God. 17. den Regen. 18. 's Zonne-licht. 19. de Wind. 20. de goede Fortuin. 21. de tegenspoedige Fortuin. 22. d'Aarde. 23. 't Water. 24. 't Vuur. 25. d'oude man van de Bergen die tot de Sacrificie gedestineert is. 26. d'oude vrouw der Bergen zijnde tot de Sacrificie geschikt. 27. den berg Stadeberg behoorende tot de Sacrificie. 28. den Berg Tirro tot de Offerhande bestelt. 29. Sweden. 30. Rusland. 31. Holland. 32. Engeland. 33. Spangnen. 34. Vrankrijk. 35. Keulen. 36. Turkyen. 37. Lapland. 38. Finland. 39. de steden van Finland. 40. de steden van Sweden. 41. de steden van Duitsland. 42. Boere Dorpen. 43. d'Oorlog. 44. de Kredde. 45. Luiden die se Kerke gaan. 46. een

46. een groot Schip. 47. een Chaloup. 48. d' Afgod der Lappen. 49. de bark des Duivels. 50. de geheiligde Boom der Lappen. 51. een Borgerman. 52. een Borgers vrouw. 53. een Boer. 54. Boerinne. 55. een Laplander of zijn Vrouw. 56. de Gouverneur der Lappen. 57. een Ruitervan de Gouverneur. 58. een Boog-schieter. 59. de Kerk der Lappen. 60. de Kerk van de stad Torna. 61. de Kerk der Boeren van't Mark Torna. 62. een geheiligde steen der Lappen. 63. een geheiligde Tronk van een Boom der Lappen. 64. een Beer. 65. een Koe. 66. een fier. 67. een Wolf. 68. een Rhee. 69. een schaap. 70. een Verken. 71. een Paard met een slede. 72. een Kraan-vogel. 73. een Zwaan. 74. een Ojevaar. 75. een groote wilde Haan. 76. een Laplander met zijn slede reisende. 77. de Bergen van Lapland, die tot het Offer geschikt zijn. 78. een Laplandse Tent. 79. de gevaarlijkste Tovenaars, die't meeste quaad doen. 80. een Priester. 81. een Man. 82. een Eckhoorentjen. 83. een Mast-boom. 84. een Pynboom. 85. een Haas. 86. een Vos. 87. een jonge Rhee. 88. een Berkenboom. 89. een Kat. 90. een Geit. 91. een Moras, en in dat Moras Visen met een schuit. 92. een Bever. 93. een dier genaamt Jerf oft Geulu. 94. wilde Geit. 95. een Hond. 96. een Orneskre oft ornskre, zynde een gebroken woord, 't welk misschien te seggen is, de huid van een serpent. 97. een serpent. 98. een Kikvorsch. 99. de God Nao. 100. de Kuil der Duivelen. 101. de Berg-geest. 102. een heuvelsjen van de Helle. 103. de Dood. 104. een Otter. 105. Lucifer. 106. Asmodea. 107. een Tyrus, dat is een Tover-bal. 108. Tover-pjlen. 109. de wille van de Duivel is geschied. 110. de wille van de Duivel is niet geschied. 111. de selfde Duivel. 112. zijn Opperpasser, die hem seer na by is. 113. de groote Keiel van de Hel. 114. de Spoken. 115. Weerwolven. 116. de Helsche Rave. 117. d'Eerste Opperste van de Vergadering der Tovenaars. 118. de tweede Opperste van de selfde Vergadering. 119. de derde van de selfde. 120. de vierde. 121. de Toveressen, die tot haar Vergaderinge naderen, met haar Kinderen, om de Toverkonst te leeren. 122. de Plaats atwaar de Toveressen vergaderen; haar Opper-meester. 123. de Hoek van Tronthem. 124. de Galg. 125. de Beul of scherp-regter. 126. de Regter van't Vonnis. 127. het schavot ofte de Wet. 128. de twaalf Regters. 129. de Kamer atwaar de Regters 't Vonnis wijzen. 130. den Oppersten der Regters van't viertal. 131. den Regtrvaardigen. 132. den onregtrvaardigen. 133. het Feest van de geboorte Jesu Christi of't Kerstijd. 134. het Paas-feest. 135. het Pinxster-feest. 136. het Feest van Epiphanius. 137. den dag van

van de H. Maget Maria. 138. de Zondag. 139. den dag van St. Eri-
rik. 140. den dag van St. Jan. 141. den dag van St. Pieter. 142. St.
Jacobs-dag. 143. St. Michiels-dag. 144. Dat men sonder nitneming
moet Sacrificie doen. 145. Die de waerheid streekt. 146. Die gene wel-
ke d'Aerde en de Zee schade aenbrengt. 147. De gezondheid. 148. de
Ziekte. 149. de doodelyke slag van de Tover-pyl. 150. Datmen geen Sa-
crificie aen een Berg-God moet doen, nog aen eenigen Tronk van een
Boom, nog aen enige steen; want dit teiken beduid, dat sulks onnut
en sonder gevolg is.

Dit is dan d' Uitlegging van dese Trommel, welke men uit de Fi-
guure kan besigtigen.

Twee saken zijnder noodig om sig van dese Trommels te bedie- Twee din-
gen welke
noodig zyn
om dese
Trommels
te gebruikē
nen: het Teiken, en den Hamer. Het Teiken beduid, datse eenige
begeerde saken vertoon door de Figuuren die op de Trommel staan:
Den Hamer is om daar op te slaan. Ik noem alhier het teiken of het
Merk, het bos met koopere Ringen; want sy nemen hier een groote
koopere Ring toe, aan welke sy alle d'andere kleine Ringen hangen,
die met malkanderen een bos uit maken. Alhoewelfe niet altijd de
selve gedaante hebben; want d'eene deser Teikenen is gemaakt van
seer vast Koper, en van groote in den omtrek als een Rijcxdaalder,
met een vierkant gat in 't midden; als ook kleine Kopere ketting-
jes, welke aan de Ringen hangen, en sig in 't rond te samen voegen.

D'andere is dikwils van Speauter gemaakt, aan welke een klein Van wat
stoffe de
Ringen ge-
maekt zyn.
rond Koper plaatjen is gehangen, aan seer dunne Kettingjes.

'K hebber een van Been gemaakt gesien, hebbende de Figure
van een Griexse driekantige Δ , met d'aanhangende Ringen; andere
zijn weder van een ander maakfel. 'K heb mijne Trommels onder
de Letters A. en B. afgeschetst, en d'andere heb ik met de Letter G.
geteikent.

Maar dewyl men seer dikwils de Ringen gebruikt, en dat sels die Eenvoudi-
ge Ringen.
seer eenvoudig zijn, (want de teikenen der Trommels van den Can-
celier van Sweden zijn geen andere,) soo is'er een Handschrift van
sekere Autheur sonder naam, die ik dikwils hebbe aangehaalt; dese
noemde simpeljk maar, Ringen.

Olaus Magnus noemt die Serpenten of Kopere Padden; niet om Dese ringen
werden Ser-
penten,
Padden, en
dat dese Ringen Padden of Serpenten in der daad zijn, of daar van de
figure hebben; maar om datse Padden of Slangen verbeelden, of in
plaats van de selvige zijn: welke Beesten van de Duivel seer bemind

L

zyn;

zyn; en om dat men gewoon is sulke Beelden te gebruiken, om te doen dat gene, 't welk men aan hem vraagt.

Kikvorfen *Peucerus* geeft 'er de naam van Kikvorfchen; want 'er weinig onderscheid tusschen een Kikvorfch en een Padde is. De *Lappen* noemen die *Arpa*: Dese Teikenen zijn niet alle van Koper; want men vindte ook van yser, speauter, silver, en ander Metaal.

Den Hamer uit wat stof-
ge maakt.

Haer
gedaente.

Het Instrument met welke sy gewoon zijn op de Trommel te slaan, noemen sy een Hamer. De voorbeelden en exempelen die ik uit de Schrijvers hebbe te berde gebragt, bevestigen dese naam; alwaar aangemerkt is, dat de *Lappen* hare familiere Geesten verfoeken, al slaande met een houte Hamertjen op een vel. Het en is geen Smits hamer, gelijk de Teikenaar in 't Bock van *Olaus Magnus* sig schijnt ingebeeld te hebben; maar een besonder Instrument, ook een Hamer van de *Lappen* genoemd, gemaakt van het Rhe'en hout; invougen dat beide einden van d'agterste Tacken de gedaante van een Vork hebben; vertoonende de Figuur van een yser eenes hamers: het overige van het hout diend tot het handvatfel. Ik heb de gedaante van dit Instrument onder de Trommels A. en B. geteikent, gemerkt met Letter H.

Sy kloppen met een
Hamertjen
op de
Trommel.

De *Lappen* dan kloppen met dit klein Hamertjen op de Trommel; niet om een-groot geluid te maken, maar alleen om de Ringen die boven het Leer gehangen zijn, te doen bewegen; om wanneer als sy door al de Beelden hebben gelooopen, te weten, 't gene sy begeerden. Siet dan hoe de Trommel der *Lappen*, welke Schattingen aan *Sueden* betalen, gemaakt is.

De Finnen hebben een
ander soort
van Trom-
mels.

De *Finnen* die digt by *Noorwegen* zijn, en onder het Rijk van *Denemarken*, die hebben een andere wyse van Trommels, welke van onse voorgestelde verschelende is; volgens het oogmerk van den Geleerden *Olaus Wormius*, 't geen hy daar van heeft uitgegeven. Alhoewel ik niet geloof dat dit onderscheid komt van dat dese *Finnen* een ander soort van Trommels hebben, als de *Lappen*; maar om dat die van *Wormius* van een ander Volk is, en tot een ander gebruik gehouden wierd. Het soude te wenschen zijn, dat hy die hadde afgeschetst; maar siet dit is de Beschrijving die hy daar van doet:

Laplandse
Trommel
van *Wormius*.

De Trommel van de *Lappen*, waar door sy hare Toveryen oeffenen, en kennisse van veel dingen krijgen, slaan sy met de maat; S' is van een ovaal-rond hout gemaakt, dat geboogen is; hebbende de langte van een voet, en tien duim in de breedte; waar op ses gaten zyn,

zyn, met een vuift-gat, door het welk men gemakkelijk de linkerhand kan steken, soo lange als men met de regter daar boven op slaat. Boven op is'er een Vel gespannen, rondom met gedroogde darmen daar aan vast genaait; geteikend met verscheide monstrueuse Gedier-ten, soo hier en daar in 't wild geschildert met bloed, of eenige andere roode Colour. Daar op doense een stukjen Koper, in de gedaante van een vierkant, een weinig rondagtig; de middel-lijn of Diameter heeft de groote van twee duim, aan de hoeken en in 't midden is een klein Koper Kettingjen. Het Instrument, met het welk sy op de Trommel slaan, is ses duim lang; van dikte als de kleinste vinger; vertoonende sig als een Latijnsé T.

Voorders gebruiken sy dese Trommels tot veele dingen, en brengen veel te wege, van 't gene sy haar inbeelden, door dit middel: Dit is d'oorzaak waarom sy die in sulken grooten agtinge stellen: Houdende die geduurig geslooten en bedekt met den Hamer en de Ringen, in een Schape vel. Mijn Boek segt het eigenste; ik vinde geduurig in een ander Boek het woord *Loomskin*, welk geen Schapen-vel te seggen is; maar van een sekere Vogel, die sig geduurig in 't water onthoud, welke in dat Land *Loom* genoemd werd.

De *Lappen* gelooven ook dat dese Trommel een geheiligde sake is, en tot de Religie behoort; daarom laten sy niemand van hare Huwbare Dogters die aanraken. En selfs wanneer sy die van d'eene plaats in d'andere brengen, dragen sy die alderlaats na d'andere dingen, en na dat alle de personen van dat Huisgesin zijn vertrocken; Dese overbrenging geschied dan met groote sorgvuldigheid, door het geleide van de Man, en niet van de Vrouw.

Sy zijn in dese gelegentheid gewoon een weg te nemen die buiten gemeen is, seer verscheiden en afgelegene van de gemeene wegen, door welke sy niet gaan. Sy vreelen, dat indien drie dagen na dat de Trommel is vervoert, iemand, en in 't besonder een Vrouw of huwbare Dogter, haar op de selfde weg by geval tegen quam, sy op het Veld niet verblijven souden, of daar sou haar een groot ge-vaar over komen, 't geen sy seggen dikwils geschied te zijn.

Maar dit niet tegenstaande, kan 't egter gebeuren, dat een Vrouw door eenige noodzakelijkheid verbonden is, dese selfde weg te gaan; dan soo komt de Duivel seer sagt, en seid, datse een Speautere Ring sal geven, die tot het gebruik van dese Trommel sal gebruikt werden, tot token van sijn dienst en onderwerping.

Gebruyk.

Hoe sy die
bewaren.Geen vrou-
wen mog
huwbare
dogters
mogen de
Trommel
aanraken.War'er ge-
daen werd
als een
Vrouwe
tegen konk

Maar wijl d'inbeeldingen van hare saaken met dese Trommel veel zijn, laat ons eens bespiegelen welke die zijn, en welke plegtigheden sy oeffenen, om sulcx te verrigten. *Olaus Petri* brengt 'et tot drie Hoofdstucken, tot de Jagt, Offeranden, en tot de keninge van dingen welke in verre afgelegene Landen geschieden:

Tot wat gebruiken sy de Trommel gebruiken.

Maar *Samuel Rheen*, teld 'er vier op: d'*eerste* om t'ontdecken 't geen in verre afgelegene Landen geschied: ten *tweeden*, om te weten het goed of quaad gevolg van 't gene sy ondernemen sullen: ten *derden*, om de Siekten te genezen: ten *vierden*, om te weten wat Offer hare Goden best behagen mogt. Dog de wijze om sulcx uit te vinden is niet overal de selfde.

Eerste wyse van Ceremoniën met de Trommel.

D'Eerste wijze zijne gewoon te oeffenen ontrent alle de soorten van plegtigheden, dat is, rondom het perkement wel t'omwinden; toonende het opperdeel des Trommels aan het vuur, diese dan een weinig hoog houden. Onderwylen slaat de *Laplander* al rondom het teiken oft Merk; dog dit slaan geschied seer sacht, tot dat het Merk begint te springen, en sig te bewegen; 't welk geschied na de maat dat deselve sig veel van die plaats afgeeft, alwaar die in 't eerste was; en waar die sig aan eenige zijde naderd, slaat hy seer hard, en dat al meer en meer, tot dat die gekomen is op de plaats, alwaar hy iets voor had te ramen.

Vallen dan op de kniën

Sy nemen dit nog in agt, dat wanneer sy op de Trommel slaan, niet over einde staan, maar op de Kniën neder vallen; 't welk ook alle die gene doen, die daar rondomme zyn.

Aangaande dit; waarom sy op de Trommel slaan, daar van hebben wy elders gehandelt; derhalven is 'er overig, voortgegaan, en tot d'andere over te stappen; van welke d'eerste is, te verklaren 't geen in verre gelegene Landen passeert.

Sy weten door de Trommel wat in verre gelegen Landen geschied.

Die gene welke verlangen hebben of begerig zijn te weten, in wat stand hare vrienden of vyanden zijn, vyf-honderd Mijlen of meer daar van daan woonende; en wat sy doen; soo behoest men maar een *Laplander* op te soeken; of een *Finlap* van *Noorwegen*, zijnde in dese Konst wel afgerigt, en hem een linnen Kleed, of geld belooven te geven, soo sal hy uw alles openbaren, 't gene gy begeert.

1. Exempel.

Petrus Claudius verhaald het eigenste, bevestigende het door een exempel, dat in de Stad *Berg* gebeurd is, aan een van de grootste Koop-luiden van *Noorwegen*; 't geen hy daar van segt, staat in 't

Boek.

Boek dat hy uitgegeven heeft ; alwaar hy aanteikend alle de faken, die desen *Duitsen* Koopman dede.

Seker *Finlander* quam by eenen *Johan Delling* , Commissiõnaris van een Hoogduits Koopman : desen Commissiõnaris was woonende binnen de Stad *Berg* ; hy bad den *Finlap* hem te seggen soo hy kon , wat sijn Meester in *Duitsland* dede ? de *Finlap* beloofde hem sulcx te seggen ; en begon op staande voet te roepen , soo ras hy Dronken was , en op te springen van vreugde ; na dat hy een reis of twee in 't rond had omgeloopen , viel hy op d'aarde neder , en bleef soo eenige tijd leggen , even als of hy gestorven waar. Daar na regte hy sig op , als een die uit den Dooden opstaat ; en vertelde alles wat sijn Meester dede. 't Welk hy terstond in een publycq Koopmans Boek schreef ; en naderhand wierd hy gewaar , dat sulx geschied was , op d'eigenste wyse gelijk de *Finlap* hem verteld hadde.

II. Exempel

Seker *Laplander* die nog in 't leven is , vertelde *Johan Torneus* , door order en groote dwang , allès 't gene hem op den weg gebeurd was , wanneer hy voor d'eerstemaal in *Lapland* was gekomen : *Torneus* bevindende dat hy alles netjes wist te seggen , gelijk het gepasseert was ; soo loochende hy het egter seer hertneckig : Willende quansuis desen *Laplander* voor een Leugenaar uitmaken , om hem niet te sterken in sijn ydele glorie ; meinende dat de Duivel hem alles segt , en dat daar na niemand haar meer geloof sou geven.

III. Exempel.

De Schrijvers komen niet over-een in de maniere oft wyse , hoe de *Lappen* komen te weten , die dingen welke van verre zijn.

Wre wyse sy dingen weten die in verre gelegen Landen gebeurten.

Olaus Magnus beschrijft het op dese wyse : De *Laplander* sluit sig en sijn Vrouw , en nog een Man alleen (zijnde een Medemacker) in een Kamer ; hy geeft mer een Hamer , een seker getal van slagen , op een Kikvorsch of een Kopere Serpent , geleid op een Aanbeeld ; dan soo mompeld hy eenige Versen tusschen sijn Tand en draajende die van d'ene sijde desmonds tot d'andere ; dan vallen sy ter selver tijd op d'aarde neder ; zijnde soo bly , dat hy gelijk als van sijn selver neder valt ; dan soo verblijft hy soo eenige tijd als of hy dood was. Sijn Medemacker neemt onderwyl en sorgvuldig agt op seker levendig ding , 't zy een Vlieg of mugen , of iets anders hem niet aan en raake.

Syn. Mäcker draegt sorg voor de Vlieg.

Sijn Geest maakt door sijn deugt dese wormen , hebbende tot Geleids-man de Duivel ; hy brengt van 't seer verre gelegene Land eenige teikenen ('t zy een ring of mes) tot bevestiging dat hy Commissie

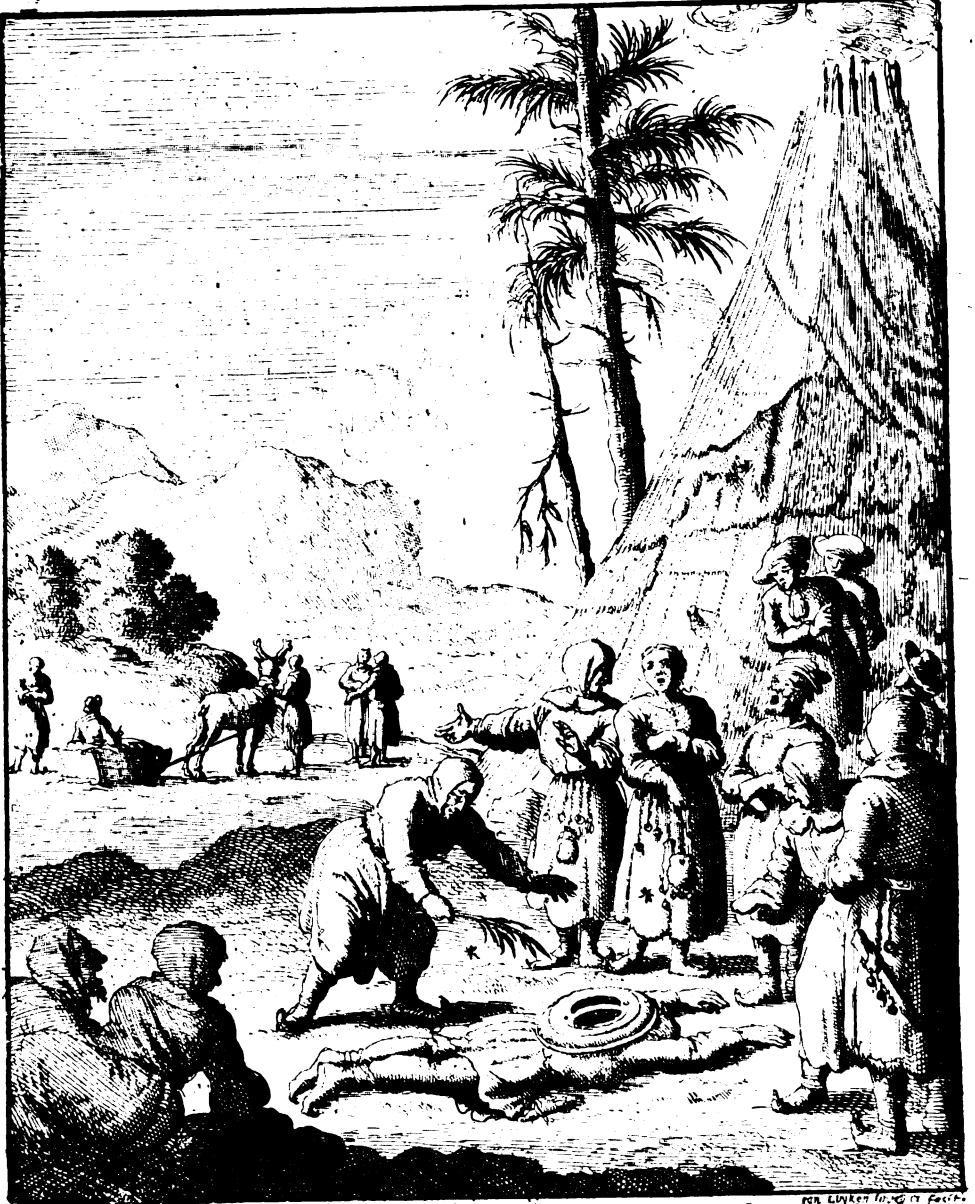
missie heeft; terstond dan opstaande, toond hy aan sijn Leider de selfde teikenen, en verklaard hem alle d'omstandigheden van sijn affairen.

Verhael van Petrus Claudius. *Petrus Claudius* spreekt op dese wyse, hoedanig de *Lappen* konnen ontdekken, die dingen, welke in verre Landen gebeuren: De *Laplander*, segt hy, werpt sig ter aarde neder, en werd gelijk een dood Mensch, hebbende een aanzigt soo blauw als Loot. Hy verblijft een ure of twee in die staat, na dat het Land, waar van hy iets weten wil, verre of na hy gelegen is: Wanneer hy dan komt op te staan, verteld hy alles 't gene op die plaatsen is geschied; en alle andere dingen, waar van men wetenschap zoekt te hebben. Dese Auteurs spreekt van geen Trommel, nog van Gesang, nog van Medemackers, nog van teikenen van sijn Reise, en de dingen welke hy daar deed.

Wat in agt te nemen is: Derhalven moetmen hier in agt nemen, dat d'eene Schrijver het eene, en d'andere iets anders heeft aangeteikent; na dat een yder gedagt heeft, dat dit of dat waardig was aan te merken, en in 't Gedenkboek te setten; daarom hoeftmen niet voor-oordeelig van d'Auteurs te gevoelen, datse souden eenige leugens gestoffert hebben. Want alle die dingen, welke wy voor tegenwoordig van den Trommel hebben te berde gebracht, behoefmen niet te twifelen of sy zijn by de *Lappen* in 't gebruik.

Hoe de Trommels van agter zyn. Hy heeft anders niet bysonders, als het gene, hoe men weet de saken die in verre Landen zijn; 't welk op gemeene Trommels geschied, hebbende van agter een Handvat als een Kruis, 't geen dit deel gelijk als in vieren verdeelt; werdende gehouden van die gene, die de *Toveryen* in 't werk stellen. Sulcx fiet men op de Trommel die my de Heer Baron *Flemming*, Colonel van een Regiment Ruitery, heeft gemeen gemaakt. Siet hier de *Figure* van de Trommel.

Sy hangen de beenen en klauwen aen de Trommels. De *Lappen* hebben nog voor een gewoonte, de *Klauwen* en *Beenders* van verscheide gedierten diese gevangen hebben, aan hare Trommels vast te hegten en te hangen. Wanneer sy willen weten wat 'er in andere vreemde Landen omme gaat; een onder haar slaat de Trommel, in deser manieren: Hy doet boven op de plaats, alwaar het beeld van de Sonne is geteikent, een quantiteit *Speautere Ringen*, met een *Kettingtjen* van 't eigenste Metaal aan malkander gebonden; Hy slaat dan op foodanigen wyse op de Trommel, met een gevorkte *Hammer*; en maakt dat door een been, dese *Ringen* sig bewe-

Posituur van een Laplander zoo als hy met de Toover-trenmal ter aerde legt

wegen. Hy Singt op de selfde tijd seer distinctelijk seker Lied oft Singet. gefang, dat de *Lappen* gemeenlijk *Jonke* noemen; Alle de gene die daar by zijn, soo wel de Vrouwen als de Mans van hare Natie, die doen yder haar gefangen daar by; aan welke sy geven de naam van *Davra*; De Mannen gebruiken een seer hooge Toon, maar de Vrouwen een seer laage. De woorden diese spreken zijn seer distinct, wanneer de naam van de plaatse uitdrucken, waar van sy begeerig zijn iets te weten.

Na dat'er eenige tijd op de Trommel geslagen is, leid hy die op Hy leyd de sijn hooft, en valt ter aarden neder, even of hy in de slaap viel, of Trommel als of hy in swijm of qualijkte viel; dan blijft hy leggen als een dood op sijn Mensch, van welke de ziele uit het lighaam is gegaan; want men Hooft. vind daar geen beweging, gevoelen, pols-slag, of eenig ander teiken van leven in. Valt neder als dood.

Dit geeft gelegenheid en reden aan een yder om te gelooven en te verfekeren, dat de ziele van dese Man waarlijk uit sijn lighaam gaat; De Ziele gaet niet uit het lighaam zijnde geleid van de Duivel: dese gaat dan in 't verre gelegen Land, van 't welk hy de nieuwe tijdinge wil weten; en die weder komende, zijn daar eenige teikenen, tot bewys dat hy sijn Reise afgeleid heeft. Maar dit geloof is een belagchelijke saak.

Dese Man blijft op d'aarde leggen in de selfde gedaante, zijnde van Maer sulks doet de duivel. den quaden Geest soo bekneveld, dat de behoortlike bedieningen in 't Lighaam hun voortgang niet kunnen hebben; derhalven gelijk hy wel te slapen, of van sijn selven te leggen; zijnde het aanzigt soo blauw als een stuk loots. Hy lijd dan op die tijd in soodaniger manieren, dat hem het zweet by het Hooft neder loopt, en niet minder uit alle d'andere deelen des Lighaams, blijvende op die tijd soo stijf als een steen. Siet in de Figuur op hoedanigen wijze sy leggen na dat sy neêrgevallen zijn.

Alle de Mannen en de Vrouwen, die omtrent dese daad tegenwoordig zijn, zijn gehouden geduurig te singen, en daar in te volharden, tot dat die, welke de Trommel geslagen heeft, van sijn slaap Niemand mag hem aanraken, nog ophouden te singen, of hy sou sterven. is opgestaan; om hem te doen herdenken 't gene men boegeerde te weten: want hy mogt vergeten de saken, waarom hy henen gesonden was.

Soo sy ophouden van singen; sterft dese Man, en komt nooit weder tot sijn selven. Dit eigenste geschied ook, wanneer ymand onder den hoop hem wil opwecken, rakende hem niet de hand of voeten,

aan, soo lange hy in dese stand is : Dit is misschien om d'eigenste reden, dat d'Omstanders groot werk maken om de Vlieg, die rond-om hem vliegt, af te keeren; 't welk ook wel andere soorten van beesjes zijn : Sy lijden nog dudten dat hy het minste aangeraakt werd.

Op de vlieg moet werden gepast;

ja, ook geduurig.

Peucerus segt dat het noodig is, dat daar geduurig ymand is, om het lighaam sonder ziel gade te slaan; want indien men hem afweerd sonder agt te geven, brengt de Duivel daar geduurig in 't geen niet waar en is; maar dit gebeurt alleen, soo'er eenig Dier hem aanraakt, dat hy dan niet meer wacker werd.

Het opstaen vande Laplander.

Alle dese Ceremoniën zijnde in seer korten tijd aldus geobserveert, soo staat de *Laplander*, die de Trommel geslagen heeft, weder op uit zijn slaap; hy schijnt dan het leven en de Geest weder gekregen te hebben: Dan soo begint hy te antwoorden, op al het gene hem gevraagd werd, brengende alles te berde, 't geen hy door het middel van de Trommel heeft geleert; verklarende de stand van alle de saken en affairen, die in het vreedige afgelegene Land geschieden.

Het blyven leggen is lang of kort.

Peucerus segt: dat se eerst opstaan, ten einde van vier-en-twintig uren; maar dit is niet seker, want dit geschied wel rassor en wel traeger, na dat de weg lang of kort is; diese hebben heen te reisen. Vier-en-twintig uren is wel het langste van de tijd; diese noodig hebben, om te weten 't gene sy begeren; en op alle de vraagstukken te antwoorden, die men haar voorstelt, van het verre gelegen Land.

Groot gebruik.

Eindelijk om alle twijfelingen weg te doen, diemen aan de waarheid mogt hebben welke hy verteld; soo brengt hy uit dat Land een teiken, 't welk men hem had belast mede te brengen: gelijk als een Mes, een Schoen, Ring, of eenig ander ding. Dit is dan tot bevestiging dat hy zijn reise in dat Land gedaan heeft. Dit is dan 't eerste gebruik van haar Trommel, zijnde de voornaamste ende grootste dienst diese daar van hebben.

Sommige Lappen gebruiken geen Trommel.

Daar werden ook wel *Lappen* gevonden, welke sonder het gebruik des Trommels weten, 't geen in verre afgelegene plaatsen geschied; sulcx hebben sy door de groote familiariteit van hare Geesten, (gelijk ons een *Laplander* van *Torna* heeft gesegt) sendende die heen in plaats van haar, op de plaatsen of Markten daarse moeten wesen; met order om haar weder te seggen, of de *Sweden* of andere Koopluiden daar zijn gekomen: Zijnde seer verre van hare Tenten, soo senden sy hare Geesten henen om te sien wat'er passeert; hoe haar Vrouwe, Kinderen en Rheen al vaaren: welke Geesten in 't weder komen,

Exempelen.

haar,

haar, daar van Kondfchap doen. De *Lappen* die Meeftterlijk in defe Konft afgeregt zijn, is aldaar in meerder agting, Eer en gefag, als d'andere; men geeft hem den Eer-tytel van Heer oft Koning der *Fellicen*, (dat is: der *Bergen*, die tuffchen *Laplant* en *Noorwegen* zyn) defen heeft dan d'authoriteit en Heerfchappye over haar, verpligten- de haren Geeft fijn Commande t'onderwerpen.

't Tweede gebruik haares Trommels is, wanneer fy begeren te weten d'uitkomfte van hare faken; dat is: hoe, het gene fy voorne- men te verrigten, goed of qualijk fal uitvallen: of hare Jagt ge- lue- kig fal zijn; of, het gene fy vangen fullen, hare wensch fal voldoen?

Tweede gebruik des Trommels, is,

Want fy gelooven, datfe alle defe dingen door gonfte des Trommels kunnen weten, op welke fy haare Ringen leggen; namelijk, op die plaats alwaar de Son geteikent staat: dan ftaanic daar op, fingende op de zelfde tijd eenig gefang. Indien dan het bos met Ringen fig beweegt, en van de linker na de regter zijde gaat, volgens de loop der Sonne; foo hebben fy daar een Teiken aan, dat alles wel fal beftaan: En dat die Siek is, fijn gefondheid weder fal krijgen; of haar Huis- houding fal vermeerderd werden; of haar Familie in Kinderen fal vergroot werden, en of fy rijkdom fullen krijgen door hare Beeften.

Omtrent voorfpoed, en

Maar indien dan dit bos met Ringen, van de regter zijde na de linker gaat, tegens de loop der Sonne; foo voorfleggen fy het tegen- deel, van Siekten en menigte andere dingen. De reden van defe gif- finge is klaar genoeg.

Tegen- fpoed.

Want fy gelooven, dat de Son den Autheur en uitwerker van de vermeerdering en voortfetting aller dingen is; Alfoo ook, wanneer de Ringen (die de bedieningen defer Teikenen doen) zijn, hun loop volgen; willen fy d'aanwas voorfeggen, die haar groote vreugde veroorzaakt; volgende de voetftappen van defe Planeet, welke is de Fontaine daar alle vreugde van fijn oorfprong heeft.

In defer voegen bedienen fy haar in alle hare faken, welke van eenig belang zijn: By voorbeeld, wanneer fy eenige reife te Lande willen ondernemen: op de Jagt gaan, verhuifen, of eenige andere diergelijke faken verrigten.

Sulks doen fy in alle dingen van belang.

Wanneer fy defe Trommel gebruiken, om te weten, wat order fy moeten observeren in 't Jagen; foo letten fy voornamelijk meest aan wat zijde de Ring fig draait, of hy na het Oosten, Westen, Zuiden of Noorden gaat, of tuffchen eenige Liniën, welke tuffen defe generale winden in zijn, en met wat Beest te vangen fy fullen

Wat order fy moeten houden in 't Jagen.

ophouden. Dit ramen en de Jager, krijgen sy door hare onderwysinge, om te sien aan wat zijde sy die dag sullen uit Jagen gaan; of wat gediert of Vogel, Visch, of eenig ander vuild gediert sy moeten naspeuren, soose begeeren dat hare Jagt gelukkig zy:

Het derde gebruik des Trommels, is, om te weten wat Offer de Sieken sullen doen.

Het derde gebruik des Trommels is, agt te geven op de Siekten: Daar van zijn tvveederlei soorten; vwant soo ras sy sig bevinden met eenige Siekte beladen te zijn, soo onderzoeken sy eerst d'oorfaken; Derhalven die op de Trommel slaat, vveet dan te seggen, of dese Siekte uit een natuurlijke oorfsake komt, of by eenig geval. Sy appliceren daar op het middel, poogende te ramen, met vvat Offerhande sy haaren vertoornden God vvederom sullen versoenen; en in't bysonder welke *Stoorjunkare*, sonder goed vermaak te hebben, gelooven sy dat de Sieke sijn gefondheid niet weder kan krijgen.

Eindelijk de Sieke moet belooven aan sekere *Stoorjunkare* die op dees of gene Klip gestelt is, te Offeren, 't zy een Rhee, Stier, Bok, Ram, of eenig ander ding: dog dit en staat niet in de verkiefinge van de Sieke; maar dit is een expresse order en bevel van die gene welke de Trommel slaat; toonende doorsijn Trommel slaan, wat'er te-doen is; waar op terstond prompte executie komt te geschieden: Die gene welke met sijn Trommel ramen sal, aan wat God men sal offeren en Sacrificie doen, wat Slagt-offer men sal verkiefen, is haar niet even veel; sulx werd ook niet dagelijks nog ten allen tijden gedaan: die dit dan doet is een persoon daar toe gestelt en geordineert; en de Sieke moet sig onderwerpen aan die gene, welke hy daar toe stekt:

De Sieke geeft aan de Trommelflager twee Ringen.

Dit is dan de methode oft wyse diese in't gemeen in sekere voorvallen waarnemen. De Sieke moet eerst aan die gene welke de Trommel sal slaan; een Ring van Speauter geven, en een andere van Silver; bindende die beide aan de regter arm; welke by hem verblyven tot recompense oft betaling van sijn gedane werk: Hy hangtse dan, na dat hy sijn dingh heeft verrigt, aan het Bos ringen, die hy te vooren tot het slaan des Trommels altd gebruikt heeft.

Hy slaat dan daar terstond boyen op, doende daar by een klein solemneel gefangetje; alle de Mannen en Vrouwen die dan daar by zijn, singen alle op d'eigenste wyse; de Mannen met een hooge en sware toon, maar de Vrouwen met een stem die wat swacker en lager is. Dese persoon weet dan, door het bewegen, plaatsing en stihouding der Ringen op het ves des Trommels, de faken, van welke wy komen te spreken.

Want

Want, wanneer een *Laplander* uit *Lapmark* van *Uma*, in een Siekte komt te vervallen, soo laat men een van zijn naaste Volk komen, diemen agt dat ervarents is, op het gebruik des Trommels; welke terstond de grootste Rhee van den hoop, 't zy van de Sieke of zijn voornaamste vrienden, doet kelen; en aan zijn Afgod doet offeren: hy slaat zijn Trommel, en valt ter neder als dood; werden de het lighaam soo hart als een steen. In dese stand verblijft hy omtrent de tijd van een uur; d'omstanders beginnen dan eenig Gesang of Lied, daar toe bequaam te singen, 't welke sy te vooren geleert hebben: Tot zijn selven komende, staat hy op, neemt zijn Trommel, hy doetsle dicht aan zijn oor, en slaat daar sagtjes op.

Slagting
van een
Rhee.

Valt ter
neder.

Gesang.

Hebbende dit een weinig tijds gedaan, sit hy heel in gedagten, en begint te seggen, hoe het hem op die tijd gegaan is: Hoe hy onder de aarde is geweest by de *Antipodes*, oft by de Volkeren die met hare voeten tegen d'onse aangaan; welke seer schoon en een groote Eere waardig zijn: dat zijn Geest daar gebragt is door zijn *Spiritus familiaris*; dat dese Volkeren afkeerig waaren, van die gene welke daar quamen: datse alle de poorten hadden toegeslooten, om te beletten dat'er niemand soude inkomen; maar dat hy door hulpe van zijn familiaren Geest een gat hadde gevonden om door te komen; hier drong hy sig door: Item, dat dese Luiden of Inwoonders feker ding hadden, 't welk aan de Sieke toebehoorden; 't zy zijn Hoed, of eenig ander ding: en segt dat hy het daar heeft kunnen vinden, of niet.

Wat hem is
wedervaren
by de Te-
genvoeters.

D'Omstanders krijgen dan goeden moed, wanneer, het gene de Sieke mist, van den Trommel-slager, weder kan gekregen werden; maar indien 't gebeurd, dat hy sulx niet weder kan krijgen, sal de Sieke sterven, na dat hy veele pijn en miserie heeft uitgestaan.

Alhoewel datse gelooven, dat de Geest van desen *Laplander* waarlijk uit zijn lighaam gaat, en geweest is, daar hy segt geweest te zijn: Soo seggense ook, dat in 't wederom komen, desen familiaren Geest dese ziele heeft wederom gebragt, over de Klippen en Bergen; met soo een snelligheid, dat het zand, de sterven, en alles vvat'er op de vveg ontmoet, sig oplicht en mede vvil vliegen.

De Ziele
gaet uit het
Lighaem.

M. Paulus, Venetiaan, verhaalt iets diergelijcx van de *Tartaren* in de Provincie van *Arkladam*.

Dit zijn dan de gebruiken en diensten, die men gemeenlijk van de Trommels heeft.

Maniere
om door de
Trommel
te beledigē.

Daar is nog een manier diese gebruiken, om hare Toverye in 't vwerk te stellen, en om andere Sick te maken, of om 't leven te brengen. Dog dit gebruik werd weinig onder haar uitgevoerd, en daarom niet seer gemeen; vwant sulx niet is toegelaten, en niet dan quaad kan aanbrengen; en dat alleen d'andere gebruiken zijn toegelaten, die geen schade kunnen by brengen: soo datse gehouden zijn die te tellen onder die dingen, welke tot de Trommel niet dienen dan om te schaden.

Bestaet
meest in
woorden of
Toveryen.

Lundius segt dikwils, dat de *Lappen*, welke de Trommel gebruiken, geen quaad-doende Geest hebben; en datse die niet anders kunnen gebruiken dan tot de Jagt, en te weten waarmen Vogels sal vangen, en om hare kurieusheid te voldoen; Maar soo'er gebeurd datse ymand beleedigen, dat is door woorden of eenige Toverye, diese van andere *Lappen* hebben geleerd, vvelke een quade Geest hadden.

Werden
verbrand.

En alhoewel sy alle dit gebruik niet en weten, soo weten seer wel te vinden, die sig daar al te dikwils van bedienen. *Johan Tornau* teikend aan, dat in 't Jaar M D C L X X I. een seer groot getal van *Lappen* van *Kimi*, waaren met een menigte Trommels versien; datse waren genoodsaakt die op die plaats te verbranden, wyfse niet wel anders verdelgt konden werden.

Voorbeeld
van een To-
venaer die
met de doot
gestraft
wierd.

Hy doet daar by een exempel van een vier-en-tvintig jarige *Laplander*, welke beleed van sijn selven: in sijn Kindsheid de Toverye geleerd te hebben van sijn Vader; En dat hy in 't Jaar 1670. voor een paar Mouwen, door sijn Toveryen, een Boer van *Kimi*, in een Val-vvater had doen verdrinken.

Dese vvierd met de doot gestraft; maar als men hem geleide van *Lapland*, in de naaft gelegen Stad van *Bothnia*, Toverde hy al sittende op de siede (vvant hy vvas van goede gefondheid en sterk van kragten) en deed sig selven in een oogenblik door de Toverye sterven; volgens het gene hy had voorsagd, namelijk, dat hy sterven sou eer hy in de Beuls handen quam.

Houden
dese Konst
seer ver-
borgē.

D'Autheuren, vvelke van d'andere gebruiken des Trommels gesproken hebben, en seggen niets van haare Ceremoniën, nog van woorden, nog van haar gebaren, nog teikenen, diese ten dien einde in 't werk stellen. Ik geloof dat dese Volkeren, alle die quade Konsten seer verborgen houden, en niet wel mogelijk is daar agter te komen; en men die niet vvel leeren kan, sonder grootelijcx met

To-

Toverye befmet te zijn, en te pafferen voor een Duivels kind.

Wy hebben in't particulier van dese *Lapländse* Trommels genoeg gefproken. Laat ons verder gaan tot het gene fy door fekere Instrumenten uitvinden. 't Eerfte dat fig opdoet, is een Instrument, om alle quade dingen mede uit te werken, diefe begeeren; 't zy Sneeuw, om het na hare wil koud te maken, en de koude te vermeerderen; 't welk meest van de Vrouwen gedaan werd, en alleen door die, welke in de Winter gebooren zijn; want d'andere konnen sulcx niet verrigten. Koud maken.

Sy maken dan een kleine menschelijke gedaante in de Sneeuw, dan knauwen fy de Bast van Elfen-boom, en befmeren het Hoofd met dit roode speekfel, diefe op het aanzigt spuwen, op de handen en voeten. Sy knauwen dese Elfen fchorfe nog anders, want fy spuwen die op de weg door welke fy gaan, of wel aan de kant van de linker of regter zijde des wegs. Wyfe.

Wanneer de *Lappen* dese groote Koude willen matigen, nemen fy de Huid van een Beir, welke fy heel blood in de Koude leggen; en de *Lapländer*, soo ras hy opftaat, neemt eenige teenen, met welke hy seer lange dese Huid slaat, en meind dat dan de Koude door dit slaan verfoet werd: Maar ik ben van gevoelen datfe daar eenige Toverwoorden by doen, diefe alleenig binnen's monds, tusschen de tanden spreken. Wyfe om de Koude te matigen.

Sy hebben nog een heimelijke maniere om het selfde uit te werken: Sy nemen de Huid van een seer groot jong Dier, soo jong als fy kunnen bekomen: dit slaan fy in stucken, soo groot als een hand, en dit smijten fy in't vuur, terwijl fy een seker lang Gebed daar over spreken. Een ander manier.

Sy bedienen haar van meer andere dingen; maar het voornaamste is een Koorde met eenige Knoopen, welke fy gebruiken om Wind in de Zee te doen komen: dit is een faak die men onder de Superstieten van de Heidenen houdt. Sy verkoopen op hare wyse de Wind, en leveren die aan de Koop-luiden, welke door onweder aan hare Kusten moeten landen, of door stikte en contrarie wind. Koord met knoopen.

Sy bedingen eerst soo veel als fy kunnen, en 't geld of ander goed ontfangen hebbende, geven fy hem tot een geschenk, een Riem met drie Toverknoopen versien: met dese conditie, dat, soo ras fy d'eerste Knoop hebben ontknoopt, een voorspoedige Wind komen sal, die Dese knoopen veroorsaken drie-derlei wint.

die seer soet en aangenaam sal zijn ; En wanneer sy de tweede Knoop los doen , sal de Wind nog harder waayen ; maar soo ras sy de derde openen , hebben sy een vreeslijk Tempeest , soo hevig datse op het voor-Schip niet kunnen passen , dat het van Klippen bevrijd is om niet stucken te stooten ; ja kunnen op den overloop van 't Schip niet gaan , om de zeilen in te trecken ; op het agter-Schip kan men niet duuren om iets uit te regten , of het Roer te stuuren.

Olaus Magnus verhaald sulx van de *Finnen* , 't welk *Zieglerus* de *Lappen* toefchrijft ; waar van *Samuel Rheen* , en *Johan Tornæus* nog jonge Schrijvers zijn , maar maken daar het minste gewag niet van : 't Schijnt dan dat de *Lappen* sulx niet en oeffenen , want sy in 't midden-Land gelegen zijn , en aan geen Zee en komen.

Soo dat ik geloof , dat , die de Wind in de Zee kunnen verwecken , de *Finlapse Noorwegers* zijn ; alwaar een yder 't gesag , en als een volkomene magt heeft , over die Wind welke waait , op die stond wanneerse gebooren werden ; d'eene over dese Wind , en gene over een andere : Het schijnt wel dat dese Duivelsche kragt eenige band oft verbintenisse met hare geboorte heeft , en daar van alle haar uitwerkinge van ontleend.

Sy hebben de selfde soort van Winden , segt *Pieter Claudius* , even als wy boven hebben aangemerkt . By aldien het gebeurd , seid hy , dat een Koopman een Wind heeft gekogt , en d'eerste Knoop van de koord oft geknootte Lind komt los te doen , krijgt hy een Wind die middelmatig waaid ; maar soo ras hy de tweede Knoop ontdoer , word de Wind veel sterker , maar is egter niet tegen wensch van de Scheep-luiden ; is 't dan dat men de derde Knoop opend , is de wind soo sterk blaasende en woeden ; dat 'er gevaar is om met Schip en al te vergaan.

Ik itap dan tot het derde over , welke bestaat in kleine Tover-pijlen , van Loot gemaakt , seer kort , hebbende de langte van een vinger . Sy werpen dese Pijlen na verre gelegen plaatfen , tegens hare vyanden , willende sig wreken . Door dese Toverye senden sy haar eenige Siekten toe , die soo gevaarlijk zijn , en van soo een jammerlijken pijn , datse haar wel drie dagen by blijven , niet konnende deselve verdragen , dese verandert dan in vreetende Siekte , Kanker oft iets anders aan Armen oft Beenen .

Ik geloof seker dat *Zieglerus* , welke dese dingen verhaald , en

Olaus

Olaus Magnus, die sulx feer vast daar van verskert, sig t'eenemaal hebben bedroogen; en dat de beschrijvinge van dese loode Pijlen, diefe op 't goed geloof hebben gegeven, soo schadelijk niet en is. Want men vind niemand, die daar de minste kennisse van heeft; *Samuel Rbeen* maakt daar het geringste gewag niet af, nog ook eenige andere Autheuren: 't Is ook noit door 't gemeene gerugt tot onse ooren gekomen, welker mond dog vol is van Toveryen.

Dwaling
der Schrij-
vers we-
derlegt.

Maar waarom offe dog dese Pijlen van Lood gieten? Voor my, ik geloof dat het woord *Skott*; 't welk de *Lappen* hedensdaags in 't gebruik hebben, om dit Tovervolk uit te drucken; soo is *Zieglerus* dan in doolinge gevallen: Want als dit Volk een mensch siet, of eenig ander gediert, welke te vooren alle de teikenen van gezondheid had, en in sijn volle kragt was; op een stond Siek ter neder valt, al sijn wackerheid verliest, en dikwils op het Veld dood blijft; Dit Volk, seg ik, schrijven dit dan de Toveryen toe, en geven het de naam van *Skott*, dat is soo veel als *pijl* oft Toverye, met welke hy meind dat die mensch of het beest geslagen is.

Wat Skott
te seggen is

En wijl *Zieglerus* van *Skott* heeft hooren spreken, heeft hy gelegenheid gekregen om sig Tover-pijlen in te beelden, en te gelooven datse van Lood gemaakt waren; maar sulcx is aan onse Schrijvers onbekend, en meinen dat dese Toverye op een andere wyse in 't werk gestelt werd.

Pieter Claudius noemt het *Gan*, 't geen de Tovernaars laten gaan; en segt dat het na een Vlieg gelijk, dat is, de Duivel oft *Demon*: en dat onder de *Noorweegse Finnen*, de gauwste van die Konst, veel van dese *Gans* bewaren, en een yder alle dagen uitsenden.

Gan gelij-
kent na een
Vlieg.

Hy verhaald een aanmerkelijke Historie hier van; welke ten sijnen tijde geschied is, aan een Man die nog binnen het *Helieland* woond; hebbende op sekere dag ondernomen op de Jagt te gaan, om Beiren te vangen, en dat op de Bergen van *Noorwegen*; en komende by geval by een Hol onder een Klip, vond hy daar een feer rouwe Figuur, zijnde een Afgod van d'een of d'andere *Finlander*: De Tover-beurs van dese *Finlander*, welke sy *Ganeska* noemen, was vlak regt tegen over de Figuur; die open doende, vond hyse vol van blauwe Vliegen, welke gaan; en waren de *Gans* van dese *Finlander*, dat is te seggen, de Geesten; welke sy gebruiken, om alle quaad voort te brengen 't geense begeeren, sendende die alle dagen uit.

Historie.

Toverbeurs
vol blauwe
Vliegen.

Dese

Wat men
door Gan
verftaet.

Deze Schrijver geeft dan door het vwoord *Gan* niet anders te kennen, als dat het een faak is, vvaar mede de *Finnen* het leven en gezondheid van andere kunnen berooven. Hy doet hier nog by, dat dese *Finlander* niet in vrede kan leven, soo hy dagelijcx niet een *Gan* uitsend; dat is te verftaan, een Vlieg oft *Demon*, die hy uit zijn *Ganeske* oft *Ganhiid*, oft zijn leere Beurfe, vvaar in hy die bevvaard, laat uitgaan. Hy send elke reis zijn *Gan* op de naastgelegen Bergen: alwaar hy de Klippen op een vvervaarlijke wijze doet splijten.

Moet da-
gelijks een
uitsenden.

Die de
Klippen
splijt.

Groote
schade van
de Gan.

Een Toveraar send gemeenlijk zijn *Gan* om seer geringe saken tegen de Menschen uit, die hy dan doet omkomen. Men siet dan door dese woorden, dat dese *Gan* de Menschen vry wat schade kan toebrengen, en ook niet weinig aan het Vee en andere dieren, tot welken einde sy die uitsenden.

De Pyl van
Zieglerus,
en de Gan
schijnt het
zelfde te
zijn.

Daar is dan geen twijfel aan of is de selfde faak welke *Zieglerus* een Pijl noemd; wijl hy spreekt van werpen gelijk men de pijlen doet: en het woord *Skiuta* by die Volkeren die selfde daad bedied.

Stellen hare
Tovery de
een tegen
d'ander in't
werk.

Siet dan alhier het derde Hoofstuk van hare Tover-konst, diese niet alleen in 't werk stellen tegens andere menschen, maar selfs d'een tegen d'ander; ja ook tegen die gene welke soo kundig in de selfe zijn als sy selver.

Historisch
verhael.

Dezen Autheur verhaald een voorbeeld, 't geen ten sijnen tijde geschied is: Sekere *Finlander*, segt hy, om dat hy seer ervaren en doorslepen in dese Konst wilde zijn, en boven andere uitsteken, (zijnde genoemd *Asbiarn Gankonge*) willende een ander om hals brengen, aangaande eenig geschil datse met elkander uitstaande hadden, sonder zijn voor-nemen te kennen te geven, want *Asbiarn* sig de sterkste bevond; gebeurden 't op een tijd dat *Asbiarn* onder een Rotze sig te slapen ging leggen: zijn vyand dese schoone gelegenheid waarnemende, sond'er zijn *Gan* na toe, die de Rotze in stukken liet vallen, en vermorfelde den geen, welke daar onder te slapen lag.

Tot hoe
verre haer
toegelaten
is.

Den selfden *Petrus Claudius* verhaald nog, datse hare dingen konnen tot hier toe uit rigten, namelijk om haar *Gan* uit te senden, en met gewekt den *Gan* te verjagen, die een andere Toveraar heeft uitgesonden.

Vegten.

Sy vegten dikwils genoeg in deser manieren d'een tegen d'ander, selfs

selfs tot groot gevaar van die de fwakste is; 't geen gemeenlijk op de Markten gebeurd, vvanneer sy dronken zijn, of vvanneer sy maar de minste oneenigheid met elkander hebben. Sy zitten op d'eigenste plaats, zijnde rug tegen rug; en dit noemen sy in haar Tale *Killode*, dat is soo veel te seggen, als te beproeven de Konst van sijn Mede-macker: yder doet soo veel boosheid tegen sijn tegen-party als hy kan; en dese, van welke sijn Duivel de sterkste bevonden werd, verdelgd sijn vyand volkomentlijk: hy doet hem al sijn Rheën sterven, hy belet hem 'er geen te kunnen vangen, of iets te kunnen Viisschen; somma dat hem niets wel gelukt, 't zy wat hy by de hand mag nemen; ja komt hem soo verre, dat hy hem het leven sou kunnen benemen.

Wyse.

't Welk d'ondervinding ons heeft doen leeren: want twee *Lappen*, zijnde geseten rug aan rug in hare Tente, soo stelde d'eene sijn Tover-konst tegen d'andere in 't werk; vveinig tijds daar na, viel die gene dood ter aarden, wiens Duivel de fwakste was geweest; loopende het Bloed hem ten monde, ooren, oogen en neuse uit.

Verhaal.

Alhier komt ons een fake voor, die wel verdiend aangemerkt te werden, namelijk, datse gemeenlijk seggen, dat de Tovenars met haar *Gan* niets uitrigten kunnen, of eenig Mensch schade aanbrengeu, welkers Vaders naam sy te vooren niet en weten: dog ik weet niet of sulcx plaats heeft onder d'andere Toveryen; maar 't is seker (volgens haar eigen getuigenisse) dat een *Laplander* die een Tovenaar is, een ander niets beledigen kan, soo hy hem te vooren geen quaad heeft gedaan.

Aanmer-
kingswaer-
dige saek.

Eindelijk men segt, dat d'andere *Lappen* doen met haren *Tyre*, alles wat de *Finnen* van *Noorwegen* met haren *Gan* doen.

Tyre.

Dese *Tyre* is niet anders als een ronde Bol, hebbende de groote van een Noot, of van een kleine Appel; gemaakt van de fijnste Dons oft hairtjen van een civet Kat, of van eenig ander gediert; zijnde aan elkander geplakt en gebonden; gepolystert, en buiten op heel glad en sagt.

Waer van
die gemaakt
is.

Sy is van een gemengelde geele, groene en grauwe Kolor, maar is altijd een weinig geelder. Ik heb 'er een gekregen van de Heer *Osso Sylvesker*, die ik in mijn Kabinet bewaar.

Men segt dat de *Lappen* desen *Tyre* verkoopen; welke door eenige

Tyre werd
verkogt.

ge Konst bezield is, en sig beweegt, soodanig dat diese heeft gekocht, hem kan brengen daar het hem belieft.

Sy hebben de gewoonte van sig in te beelden, en poogen dat ook andere wijs te maken, datse de magt hebben met dese *Tyre* uit te senden, alles wat sy begeeren, als Serpentes, Padden, Muisen, en andere diergelijke gedierten; met welke sy pijnigen en tormenteren, die gene, welke willen dat quaad sal overkomen.

Gebruik. Sy seggen daar nog by, dat dese *Tyre* soo snel gaat als een draaywind, of soo ras als een pijl uit een boog: En sooder eenig levendig gediert van deselve op de weg ontmoet werd, soo ontfangt dit Dier dat quaad, 't welk voor een ander bereid was: Soo dat 'et dikmaals gebeurd, dat dese *Tyre* niet en komt ter plaats daar hy gesonden is, en een onnoosele op den hals komt.

Sijn snelheid.

Komt een quade op den hals.

De *Lappen* oefenen menigmaals hare Tover-konst alleenig door woorden, mengende een seker getal voor den dag op een sonderlinge wijze, gelijk wy elders hebben aangemerkt omtrent de geschilden, diese mogen krijgen.

Lundius verhaalt 'er een voorbeeld van, dat gebeurd is in 't Land van *Suarthgu*, by de Stad *Lula*, aan twee Boeren, die langen tijd groot quaad in den sin gehad hadden:

Historisch verhael.

Sekere oude *Laplandse* Vrouw, vroeg op een tijd een ander van haar Natie, om een Aalmoesse; die daar om gevraagd wierde, seide, dat het haar wel rijkelijk weder soude geloond werden, soo sy door haar Konst kon uitwerken, dat de Slangen in het Lighaam van sijn vyand quamen; en maakte haar op de selfde tijd met Brandewijn dronken.

Slangen braken.

Sy begon sulcx terstond in 't werk te stellen, mompelende en sprekende eenige vvoorden tusschen hare Tanden binnensmonds. D'andere Boer begon sig van stonden aan qualijk te gevoelen; en braakte ses Slangen ten monden uit: Ondervylen had hy geen kleine pijn gehad, die hem dapper aantafte; vvant hy daar af storf.

Doe kroopen uit het Lighaam van de doode, een groote menigte van Slangen, d'een door de mond, d'andere door de neus; hebbende verscheidene koleuren, grauuv, vvit, svart en groen: het Lighaam svvol, en vvas opgespannen als een Trommel.

Ander verhael.

Desen selven *Lundius* verteld ons nog een aanmerkelijke Historie, vvelke ten sijnen tijde in de Stad *Lula* geschied sou zijn:

Sekere

Sekere vervaarlijke oude *Laplandse* Vrouvv, die afgrijselijk vvas om aan te sien, quam in de Kamer van een Invoonder, vvelkers Vrouvv in de Kraam vvas, en alleenig in Huis; dese Toverheks vroeg om Eten, en na Brandevvijn; de Sieke niet konnende opstaan, door hare swakheid, bid haar, datse wat wilde wagten, tot de Meid was t'huis gekomen, dat die haar soude helpen.

't Oude Wif werd over dit antwoord boos en toornig, om dat haar op staande voet juist niet gegeven wierd, 't geen sy eischte: Sy ligte sig op in de Logt, en nam een gedeelte van het dak met haar, 't welk sy verbrak en tot stof maakte; soo dat men tot nog toe niet en weet, hoe het gedeelte van het dak soodanig gevvornden is.

Einde des eersten Boeks.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT
5720 S. UNIVERSITY AVE.
CHICAGO, ILL. 60637
TEL: 773-936-3700
WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

PHYSICS 435

Waargtighe en Aenmerkenswaardige

HISTORIE VAN LAPLAND.

TWEEDE BOEK.

I. HOOFT-STUK.

Van de Republijk der Lappen. Civile zaken zijn tweederley. Gouvernemenschap. Koning Motle. Magnus Ladulaus eerste Koning van Zweeden. Zijn voornemen. Errik de Goud-smids verspieding, gevegt en bedrog. Gehoorzamen de Birkarlen. De president gaat in 't Rood gekleed, en werd van de Koning van Sweden bevestigd. Regten en vryheden. Schattingen.

DE Civile zaken zijn onder de Lappen gemeenelyk tweederley; namelijk *Publyke* en *Particuliere*. Men dient dan eerst te spreken van de Publyke, welke besluiten de vastigheden van hare Societeit en Gouvernement, onder welke dese volkeren tot nu toe zijn. Het schijnt datse in desen stand al over ettelyk eeuwen zyn geweest, en al voor men haar de naam van *Lappen* heeft gegeven, want sy onder niemand van hare gebueren gestaan hebben, maar sy stellen selfs order in haar eygene saken, onder het bevel van eenig Koning, diese uyt haar eygen natie verkiesen.

In deser voegen hebben zy sig van eenig Gouvernemenschap bedient ten tijde van den Herout Koning van *Noorwegen*, *Harfager*; wanneer *Fryk* d' overwinner 't gesag over de *S* van welke het Rijk afviel ontrent het negenhondertste was. *Ging inde sneeuw leggen.*

A a

boorte *Jesu Christi*. Dit is seer zeker, ten minsten ten opzigt van de *Lapfinnen* en *Siafinnen* of *Finlanders* die aan de zee leggen, welke men tegenwoordig *Finlappen* noemt, dese woonen dicht by *Noorwegen* langs den Oceaan, en hebben een Koning gehad met namen *Motle*, die als Souverain over dit gansche land regeerde: en dat, voor en na de tyd van Herout *Harfager*, die gansche *Noorwegen* onder sijn gebied bragt, hy roofde geheel *Biaromie* uyt, zonder dese *Finlanders* aan te raken, welke als te vooren woonen onder het gebied van haareygen Koning, en in haar eerste vryheid.

Koning
Motle.

De naam
Lappen
onbekent.

De naam van *Lappen* is in die tyd nog niet bekend geweest, daarom behouden zy noch de naam die haar voor-ouders gehad hebben, namelijk, dese gemeen gehad hebben, met die gene, van welke zy afkomstig sijn. Daar is de minste blyk of waarschijnlijkheid niet van, datse een andere Regeering of onder een ander Gouvernement hebben geweest, na datse de naam van *Lappen* gedragen hebben; dat is te seggen, sedert datse nieuwe Volk-uytsettingen oft Colonien in 't midden-land hebben geplant, zijnde aan d' andere sijde der Bergen, welke *Sweiden* en *Noorwegen* van malkanderen scheidten. Want die gene welke uyt haar Land sijn gegaan, en andere nieuwe wooningen hebben opgesogt, hadden een hooft van nooden, die het gezag voerde. 't Is kwalijk te gelooven, dat, na datse vreedsame besitters sijn geworden van die landen, sy hem niet als Koning en Oppervoogt van haar land souden aangesien hebben. Zijn Rijk was doen soo vast grond, dat het in geenderley wijsse mogelijk was, dat sijn volk tot een vreemde Regeringe konden afvallen, en op een tijd, wanneer 'er niemand gevonden wierd, welke den oorlog aan soo een groot getal elendige vlugtelingen sou willen verklaren, sijnde in soo een woest land in de bosschagien, midde van de sneeuw, met een onverdragelyke koude.

De Muscoviters
doen op
haer geen
aansla-

De *Moscoviters* van dese elendige stand der *Lappen* verwittigt sijnde, veranderden hare gedagten om haar aan te randen, daar sy se onder d' ooggen hadden, 't hadde de grootste sotternye van de wereld geweest en niet min gevaarlijk, waar op een quaad gevolg soude gekoopt sijn. 't Was met een woord niet raadzaam soo een arm verhongert mpelen en te plunderen. Derhalven hebben de *Lappen* 'd in hare vryheid gewoont, sonder van eenige nabuurhagen.

Magnus

Magnus met toename *Ladulans* is d'eerste der Sweeds Koningen geweest, die voorgenomen had haar t'onder te brengen; Dese leefde ontrent het jaar na de geboorte *Christi* een duifend, twee hondert, seven-en-seventig. Dan dese Koning bevond lig in dusdanigen stand, dat hy de *Lappen* onder de kroon van *Sweden* niet kon brengen, welke *Lappen* tot noch toe van niemant afgingen, maar offerde dit op aan die gene, welke de moed had om haar te temmen en onder sijn gezag te brengen, belovende daar by, dat die gene welke sulx konde uyt-werken het gouvernement over haar zoude hebben. Het schijnt niet dat hy de kosten heeft willen doen van een rechtvaardigen oorlog, hebbende voornamentlyk dese overdenking, dat hy hem zouw moeten achtervolgen als de wilde Beesten; evenwel kon hy onderwylen niet lyden, dat soo een naa-gelegen volk, die hare wooninge by na in't midden van sijn onderdanen hadden weigeren souden de Kroon van *Sweden* te gehoorsamen.

Magnus Ladulans eerste Koning van *Sweden*.

Zijn voornemen.

Hy vermoorde daar van eenige particuliere luiden om te sien hoe se dese Natie souden meester werden, haar aanporrende en aanmoedigende met groote voordeelige beloften, indien zy haar temden, sulx te sulden vergelden. De saak had een volkomen uytflag, volgens het voorstel: want de *Birkarlen* hare nagebuiren ondernamen sulx, sijade niet souden groote hoop van overwinning, en geen kleyne buyt en winst te doen, hebbende na een seer gelukkigen aanslach, victorieuslyk het veld behouden.

Worden vande *Birkarlen* overwonnē.

't Berigt welke een deser *Birkarlen* in dese gelegentheid doet blyken, verdient hier gedagt te werden. *Burans* welke dit in geschrift heeft na gelaten, heeft in de Conferencien doen sien, hoe se hebben gevonden een Goud-smit van *Lubla* met namen *Errik* een man van groote eer en aansien, welke verzekert zulx te hebben verstaan uyt de mond van de Heer *Andreas* Priester en Prochiaan van *Päha*.

Errik Goudsmit van *Lubla*.

Dese *Birkarler* ging doe alleen na *Lapland* toe, om het Land en de wegen hier en daar te verspieden, door welke zy van *Birkarlen* na haar huis toegingen. Hier dient aangemerkt dat'er op die tyd niet een eenige woninge was, en dat'er niemand aan't noorder deel van dit Land en woonde, sijnde woest en onbebouwt, alwaar hy in't midden van de weg ging leggen en sich met sneeuw van sijn vrouw liet bedekken, om reden dat de *Lappen* in't wederkeren waren en gedwongen souden sijn over sijn lighaam te passeren, 't welk dusdanig bedekt

Verspieding.

Ging inde sneeuw leggen.

4 Historie van LAPLAND,

was. D' een na d' ander daar ter plaatse in de nacht komende, merkte hy datse vyftien sterk waren; sijnde die welke het gesag over de andere *Lappen* hadden. Soo ras sy waré verby gegaan, rees hy dadelyk van onder de sneeu op, en spoedigde sijn weg door de kleine paadjes soo ras als hy kon; op dese wyse sloeg hy met sijn swaart d' een na d' ander door, die niet tot verwering mede genomen hadden, want uyt gaande, sy daar niet af dagten, datse sulc een ontmoeting souden hebben, want sy de minste vyand niet te vreesen hadden. Die gene, welke achter aan ging (gelyk het gemeenlyk gebeurt datmen achter malkander gaat, wannermen een lange reys te doen heeft) kon niet weten dat de voorste omgebracht was, wijl hy door den duyster van de nacht niet en konde verr' voor hem sien, want sy waren verre van malkander af; dese versloeg hy dan tot de laatste ook op de selfde plaats gekomen was, welke siende de doode lichamen van sijn reys-broeders ofte kameraats, groot geweld deed, en hem met alle macht tegen stont. Dit gevecht ging vry war rou in sijn werk, een yder van haar vocht tot behoud van sijn-leven; maar den *Birkarler* moest op 't laast sijn vrou tot hulp roepen, doch hy bragte al te maal om dat 'er niet een ontsnapte, aldus behield hy de overwinning.

Gevecht.
Roept sijn vrouw tot hulp.

D' andere gaven sich over.
Bedrog.

De sterksten, machtigsten en aansienlijksten der *Lappen* in deser maⁿ niere omgekoomen sijnde, onderwierpen d' anderen sich seer licht, sonder de minste tegenstand. Sommige Auteurs schrijven, datse op de selfde tijd door de *Birkarler* bedrogen sijn; desen dan door den Koning *Magnus* aangemoedigt sijnde om de *Lappen* te dwingen datse sich onder de Kroon souden stellen, gingen die opfoeken, hebbende aan beyde sijden stilstand van Wapenen voor eenige dagen. Onder tusschen de *Birkarler*, welke in de Parochie van *Birkarla* woonden, besprongen haar, daar sy nergens om vyanden dachten, en na dat 'er een goed getal waren dood geslagen, maakten sy sich meester van alle d' andere die 't Land bewoonden aan de zee van 't Noorden en 't Westen.

Stilstand van Wapenen.

Wijl dan hier boven gewag gemaakt werd van een stilstand van Wapenen, moetmen noodzakelyk gelooven, dat; eer sy overwonnen sijn geweest, Oorlog tusschen de *Lappen* en *Sweden* geweest is, door welke desen Koning *Magnus Ludolau* haar niet en heeft onder het gebied van *Sweden* konnen krijgen. Misschien spreekt *Zieglerus* hier de waarheid, seggende, dat de Laplandse Natie een seer sterk volk is, die

die zeer lange hare vrygheid bewaart hebben , tegenstaande ondertuffen de wapenen van *Noorwegen* en *Sweedn*. Zoo dat ik geloof , dat de vryheid der *Lappen* , welke den Authuer hare magt toefchrijft , liever voortgekomen is door een verachting diemen tegen hare natie heeft : gelyk als wy sien dat door de *Mascoviten* hare nagebuuren is in 't werk gestelt , hebbende altyd geloofd dat de *Lappen* , om hare groote armoede , de kosten niet verdienden , om met recht een oorlog tegen haar te voeren , 't welk dan alleen de reden is , dat men haar niet en heeft onder de heerschappye gebragt. Wy moeten dan ook van gelyken geloven dat de *Sweden* in dat zelfde gevoelen sijn geweest ; zoo datmen bespeurt , dat de *Lappen* niet en sijn overheerst , dan alleen door de parochie der *Birkarlen* : en zoo de Koning *Magnus Ladlaus* die niet onder sijn gezag had gebragt , dat is juyft niet sijn onmagt toe te schryven , al of hy zulx niet doen en kon , maar dat hy om zoo een volk te bestryden de nodige kosten niet en heeft willen doen , om een ontzag-gelyk leger uyt te rusten.

Hare vryheid ontstont uyt haar verachtelykheid.

De *Lappen* waren doe overwonnen door hulpe vaneen klein getal particulieren perzoonen , ontrent het jaar na de geboorten *Jesu Christi* een duyzent , twee hondert , zeven en zeventig : sijnde gedwongen aan de *Birkarlen* te gehoorzamen , en by gevolg aan de Koning van *Sweden*. De *Sweden* sijn dan d'eerste geweest die haar hebben 't ondergebragt , en hare gebuuren hebben dit voorbeeld nagevolgt ; d'inwoonders van *Noorwegen* hadden haar gevangen door een deel van haar land , en de *Moscoviters* van d'andere. Zoo dat het by verloop van tyd geschied is , dat de *Lappen* welke in 't midden van dat land woonen en tuffen de gebergten , sig gedwongen sien om te gehoorzamen , en schattinge aan de Koning van *Sweden* , *Noorwegen* en *Rusland* te betalen.

Sy sijn gedwongen aan de *Birkarlen* te gehoorzamen.

Wat aangaat *Sweden* , 't is onwederfprekelyk datse seder eenige eeuwen de helft van alle de rechten hebben gehad , zoo wel in kerkelyke als civile zaken , rakende namelyk de schattingen of de straffe der misdaden , dat is der menschen of der quade bedryven ; en de helft van de Jurisdicte over de *Lapfinnen* en de *Finnen* die het land aan de Zee bewoonen , dat is van *Tidisfjorden* tot *Walanger* , 't andere gedeelte behoort aan de Kroon van *Denemarken* en *Noorwegen* ; 't welk uyt de ordere blykt , welke *Karel* de negende aan d'ambassaduers die na de Koning van *Denemarken* gingen , gegeven heeft. Maar aangaande 't

Sweden heeft het gezag over haar.

Driedelen land dat van *Malanger* strekt tot *Waranger*, daar van heeft *Sweden* altyd een derde gedeelte bezeten, hebbende de volkeren van *Noorwegen* het tweede deel, en de *Moscouiter* een derde gehad tot het jaar een duifent, vyf hondert, vyf-en-negentig. Wanneer door een ander Publyk tractaat de *Sweden* dit laatste derden-deel van de *Moscouiters* gekregen hebben. Zy sijn voor het overige geduירig alleen meester van 't land geweest, als ook van de bergen, en d' andere noort gelegen landen, diefe tot noch toe onder haar hebben: zy hebben ook Justitie over alle d' inwoonders de tyd van ontrent vier hondert jaren goeoffent, na de tyd van *Magnus Ladulans*.

forme van
't gouver-
nement.

De forme van 't gouvernement, is van 't begin af onderhouden, op dese voorwaarde volgens d' uytpraak van de Koning *Magnus* gedaan: alle de *Lappen* welke woonen aan de kant van de Golf *Boetnia* zouden sijn met hare visserien van de *Salm*, in volkomen magt van de *Birkarlen*, welke haar mogten schattingen opleggen, hebbende noch de vrygheid om met haar te handelen en te ruile-buiten in allerhande waren en koopmanschappen, doen de haar profyt zoo veel het mogelijk is. Tot erkentnisse dan van dese Souverejne Authoriteit des Koninx, sijn dese zelve *Birkarlen* jaarlyks gehouden een vereering te doen van een zeker getal grauwe Eenhorentjes vellen.

Vereering
aan de
Koning.

Presiden-
ten.

Dit is het zelve 't gene *Olaus Magnus* van de *Lappen* schryft, dat ze, namelyk, presidenten of opsigters hebben, welke ze na hare wille verkiesen, 't gene door gemeene stemmen van 't ganfche volk geschied diefe *Berchara* noemen, 't welk zoo veel te zeggen is als *Bergmanschen*; dese houden haar in groot aanzien, doende haar veel eer en respect aan, gevende aan haar veel schoone vellen, en allerley soorten van visch; zoo om de schatting te betalen diefe de Koning schuldig sijn, als wel uyt een zuivere vrye genegentheid. Sy geven aande *Birkarlen* de hoedanigheid van Presidentschap van *Lapland*, want zy hadden geen anderen op die tyd, die haar uyt naam des Konings beheerschte.

De Presi-
dent is
Koning
genoemt.
Gaat in 't
root gekle.
en niemad
anders.

Om deser oorzaken zegt *Zieglernus* dat desen President de naam van Koning gehad heeft, om dat de Koning van *Sweden* haar 't gezag en de magt gaf van over de *Lappen* te gebieden; welke in het rood gekleed was tot teiken van sijn Koninklyke waardigheid.

Uyt dese rode kleding blykt kragtig, dat er geen andere is, welken de bediening van Presidentschap bekleed, als die alleen, hebbede de

de grootste Authoriteit; want *Olaus Magnus* spreekt Positief, namelijk dat zijn rode rok hem voor zoodanigen doet kennen. Een dan der *Birkarlen* (te weten op die tyd van den Autheur) gebied over de *Lappen*; en misschien dat zy van't begin af, datse aan den oever van de golf *Boimia* gewoont hebben, niet meer dan een Bevelhebber hebben gehad; maar na datse sig verder hebben uytgebreid, is dit land in verscheide *Lapmarken* in 't bezonder verdeilt geworden, zoo dat daar na een yder deser Provincien zijn eigen President heeft gehad.

Meer com mandeurs. Reden.

Ik maak dit besluit hier uyt, te wete, dat in de brieven van de Koning *Gustavus* d'eerste, gesproken is van *Birkarlen* van *Lubla*, van *Pisba* en *Torna*, van welke *Birkarlen* de *Lappen* van *Pisba* zedert haren Commandant hebben gehad; de *Lappen* van *Lubla* de haren, als ook van gelyken die van *Torna*, en hebbense yder haren Koning genoemd, die de roderok draagt, als een teyken van zijn gezag: en dat tot de tyden van Koning *Gustavus* d'eerste; 't welk zeer waarschijnlijk is, want *Zieglerus* maakt geen meer gewag dan van een President; maar *Olaus* spreekt als van meer, en segt niet, een President van *Lapland*, maar spreekt in 't getal van velen, Presidenten.

Waar uyt dese gifting voortkomt.

Dese Schrijvers verdienen beyde haar geloof in dit geval; dese Presidenten wierden met gemeene stemmen van de *Lappen* uytgekoren om te gebieden; maar echter moest de Koning van *Sweden* dese gekorenen personen in hare bediening bevestigen, en haar zodanigen magt geven, op voorwaarde datse haar onder zijn Majesteit moesten stellen, en aan hem de schattingen uyt de naam van *Lapland* betalen.

Beide schryvers zijn geloofwaardig. De Koning van *Sweden* bevestigt de presidenten van *Lapland*.

Een yder kan hier toe komen, welke van de outsten der *Birkarlen* is, en tegenwoordig verschijnt; *Bureus* zegt datse zijn uyt de parochie van *Birkarla*. Maar *Olaus Magnus* is van een gansch ander gevoelen; want hy noemt die *Berchara*, dat is zoo veel te zeggen, als *Bergmannen*, het woord *Berg* deduid zoo veel als een berg, en *Charar* oft *Karar* is een mensch of man te zeggen. Maar wat of de reeden is waarom men haar zoo een naam geeft, of van wat berg zalmen dit moeten verstaan? ten kan vande *Noorweegze* bergen niet sijn, want op die tyd woonden niet een *Laplander* op die bergen; en over die bergen en vindmet geen andere, als men kan zeggen, dat'er hebben gewoont. Doet hier noch by dat de *Birkarlen* onder de Koning van *Sweden* gestaan hebben. Derhalven stoten de publike Acte de meeningen van *Olaus* heel omver; want de *Birkarlen* sijn niet genoemd geweest *Bergekari*, maar *Birkarleboa*.

verscheide gevoelens der Autheuren.

't Ge-

De beste opinie. 't Gevoelen daar men meest op vast mag gaan, is dat van de Parochie van *Birkarla*; want *Olaus Petri Niurenius* stelt die onder den Rang van de Parochie van *Tavastia*, en men vind die heden-daags in de geographise Kaarten geteikent. Aangaande dat *Gustavus* d' eerste in zijn brieven van de *Birkarlen* niet en spreekt van eene Parochie alleen, maar van meer, en niet en noemt de Parochie van *Birkarla*, maar van *Lubla*, *Pitha*, en *Torna*; dit komt hier van daan, dat in 't vervolg eenige *Birkarlen* in *Tavastien* geboren sijn, diese verkoren en vast stelden in de steden van *Lubla*, *Pitha*, en *Torna*, om aldaar over de *Lappen* te gebieden, en door dat zelfde middel met haar te handelen: en wyl de Koophandel met de *Lappen* niet geoorlooft was dan aan de *Birkarlen*, roemt *Burans* die Koopluiden, en teikent aan dat de inwoonders van *Bohnia*, en ook d' andere die men *Birkarlen* noemt, sig besighouden met in de zomer de Koopluiden t' onfangen welke van den oever van de Botnise Zee komen, brengende hare koopwaren, diese wisten dat de *Lappen* geern hadden, dese bragtense in de winter, wanneer de Meiren en Rivieren dige bevroren waren.

De *Birkarlers* sijn niet van eene Parochie maar van ganfch *Bohnia*. Hiet sietmen d' inwoonders van *Birkarla*, datse niet van eene Parochie sijn, maar van ganfch *Bohnia*. Ten zy wy liever willen zeggen, datse by outs niet en hebben gewoont als in de Parochie van *Birkarla*; en datse zedert die tyd het land vorder hebben bewoont, en in alle de Landen en Steden de Rechten en Insettingen bewaart, diese in 't begin ten tyde van Koning *Magnus Ladulaus* gekregen hebben.

Rechten der *Birkarlen* wat die sijn. Dese *Regten* of 't *Wetten* waren, datse alleenig 't gezag over alle de *Lappen* hadden; op dat niemand anders mogt optaan en dit volk eenige schattingen opleggen; ook was 't aan niemand geoorlooft met haar te handelen als aan haar alleen; en 't is zeker dat dese wetten lange onderhouden sijn geweest; sijnde aldus gebleven tot de tyden van Koning *Gustavus* d' eerste, by welke men nog gesien heeft het Traetaat met de *Birkarlen*, dat gemaakt is tot *Upsal*, d' eerste dag van *April* in 't jaar vyftien hondert, agt-en-twintig, 't welk in sig bevat de Pligten die zy gehouden sijn jaarlyks aan de Kroon te voldoen, voor alle de gemakkelikheden en profyten diese uyt de *Lappen* trekken: want dese gemakkelikheden of *Commoditeiten*, welke specialeyk aan de *Birkarlen* behoren, sijn geen anderen als die uyt de particuliere *Regten* voortkomen, daar zy haar zoo wel by gevonden hebben ten tyden van Koning *Magnus Ladulaus*.

Dese

Deze Wetten ofte Rechten sijn elke reise vast gestelt, sijnde vande Vaders tot op de Kinderen altyd gestorven, en niemand kon die genieten ten zy by een *Birkarler* van geboorten was; dit kan genoegzaam gesien worden uyt debrieven vanden zelven Koning *Gustavus*, welke d' eerste waardigheid begrypen die d' oude *Birkarlen* hebben gehad over de *Lapplanders*, namelyk, dat hare Kinderen die Regten van hare Ouders hebben ontfangen. Deze Koning bevestigt haar alle dese Regten, als ook de magt om die aan hare Kinderen over te dragen als ook aan hare nakomelingen, met dese veranderingen alleen, dat zy onder de naam van schattinge eens zoo veel zouden betalen, als zy wel van ouds gewoon waren.

Deze Regten sijn altyd vast gestelt en vernieut.

Dit is dan de magt geweest die de *Birkarlen* op de *Lappen* hadden, en dat onder 't gezag van de Koning van *Sweden*; dese magt is gekregen door hulp en behendigheid; vast gestelt door 't Koninklyk gezag; bewaart alleen van de Natie der *Birkarlen*, en by na drie Eeuwen agter een aan hare Kinderen overgolevert, tot dat Koning *Gustavus* d' eerste dit wat heeft verandert.

Dit sijn dan hare Regten.

De groote baldadigheid van sommige *Birkarlen*, haar uytstekende rykdommen, schatten en d' onderdrukking der armen onder haar, sijn de meeste oorzaken geweest van dese veranderinge, want 'er niemand was die 't gezag over de *Lappen* had als zy, tot welke alle de profijten alleinig quamten. Derykste en de magtigste konden van andere niet langer verdragen werden, niets aan de armen uytdeilende, als het slegste en geringste, bewarende voor haar zelven het beste. Deze armen menschen door zoo een onregtvaardige handel mishandelt sijnde, wierde aangeport, om tot de Koning *Gustavus* haas beklag te doen, beschuldigende hare rykdommen. Deze Koning, de zaak ondervorschte hebbende, deed *Hendrik Laurens* in 't gevangen-huys zetten, verwysende hem tot drie groote boeten, en ontfang zelfs zedert die tyd de schatting van de *Lappen*, gevende aan alle zoort van Perzoonen de vrygheid om met de *Lappen* te handelen.

Die verandert wierden.

Door de insolentie der ryken.

Vryheid om te handelen.

Deze *Hendrik Laurens* was ten tyde van Koning *Gustavus* een van d' aansienlykste der *Birkarlen* en misschien de broeder van *David Laurens*, welke met *Niclaas Jomas*, sijnde beide van de *Birkarlen* afgevaardigt, onder hare naam handelden in 't jaar vyftien hondert, agt-en-twintig met de zelfde Koning *Gustavus*, wegen de schattinge der *Lappen*; door welke men kan weten, dat dit reglement weinig tyd daar na door *Gustavus* gemaakt is; en dat dese regten, die de *Birkar-*

Hendrik Laurens

De beste opinie. 't Gevoelen daar men meest op vast mag gaan , is dat van de Parochie van *Birkarla* ; want *Olaus Petri Niurenius* stelt die onder den Rang van de Parochie van *Tavastia* , en men vind die heden-daags in de geographise Kaarten geteikent. Aangaande dat *Gustavus* d' eerste in sijn brieven van de *Birkarlen* niet en spreekt van eene Parochie alleen , maar van meer , en niet en noemt de Parochie van *Birkarla* , maar van *Lubla* , *Pitha* , en *Torna* ; dit komt hier van daan , dat in 't vervolg eenige *Birkarlen* in *Tavastien* geboren sijn , diese verkoren en vast stelden in de steden van *Lubla* , *Pitha* , en *Torna* , om aldaar over de *Lappen* te gebieden , en door dat zelfde middel met haar te handelen : en wyl de Koophandel met de *Lappen* niet geoorlooft was dan aan de *Birkarlen* , roemt *Burans* die Koopluiden , en teikent aan dat de inwoonders van *Boschnia* , en ook d' andere die men *Birkarlen* noemt , sig besighouden met in de zomer de Koopluiden t' onfangen welke van den oever van de *Botnise Zee* komen , brengende hare koopwaren , diese wisten dat de *Lappen* geern hadden , dese bragtense in de winter , wanneer de *Meiren* en *Rivieren* digt bevroren waren.

De *Birkarlers* sijn niet van eene Parochie maar van ganfch *Boschnia*. Hiet sietmen d' inwoonders van *Birkarla* , datse niet van eene Parochie sijn , maar van ganfch *Boschnia*. Ten zy wy liever willen zeggen , datse by outs niet en hebben gewoont als in de Parochie van *Birkarla* ; en datse zedert die tyd het land vorder hebben bewoont , en in alle de Landen en Steden de Rechten en Insettingen bewaart , diese in 't begin ten tyde van Koning *Magnus Ladulaus* gekregen hebben.

Rechten der *Birkarlen* wat die sijn. Dese *Regten* of 't *Wetten* waren , datse alleenig 't gezag over alle de *Lappen* hadden ; op dat niemand anders mogt opstaan en dit volk eenige schattingen opleggen ; ook was 't aan niemand geoorlooft met haar te handelen als aan haar alleen ; en 't is zeker dat dese wetten lange onderhouden sijn geweest : sijnde aldus gebleven tot de tyden van Koning *Gustavus* d' eerste , by welke men nog gesien heeft het *Traetaat* met de *Birkarlen* , dat gemaakt is tot *Upsal* , d' eerste dag van *April* in 't jaar vyftien hondert , agt-en-twintig , 't welk in sig bevat de *Pligten* die zy gehouden sijn jaarlyks aan de *Kroon* te voldoen , voor alle de gemakkelikheden en profyten diese uyt de *Lappen* trekken : want dese gemakkelikheden of *Commoditeiten* , welke specialeyk aan de *Birkarlen* behoren , sijn geen anderen als die uyt de particuliere *Regten* voortkomen , daar zy haar zoo wel by gevonden hebben ten tyden van Koning *Magnus Ladulaus*.

Dese

Dese Wetten ofte Rechten sijn elke reise vast gestelt, sijnde vande Vaders tot op de Kinderen altyd gestorven, en niemand kon die genieten ten zy by een *Birkarler* van geboorten was; dit kan genoegzaam gesien worden uyt de brieven vanden zelyven Koning *Gustavus*, welked' eerste waardigheid begrypen die d'oude *Birkarlen* hebben gehad over de *Lapländers*, namelyk, dat hare Kinderen die Regten van hare Ouders hebben ontfangen. Dese Koning bevestigt haar alle dese Regten, alsook de magt om die aan hare Kinderen over te dragen als ook aan hare nakomelingen, met dese veranderingen alleen, dat zy onder de naam van schattinge eens zoo veel zouden betalen, als zy wel van ouds gewoorn waren.

Dese Regten sijn altyd vast gestelt en vernieurt.

Dit is dan de magt geweest die de *Birkarlen* op de *Lappen* hadden, endat onder 't gezag van de Koning van *Sueden*; dese magt is gekregen door hulp en behendigheit; vast gestelt door 't Koninklyk gezag; bewaart alleen van de Natie der *Birkarlen*, en by na drie Eeuwen agter een aan hare Kinderen overgelovert, tot dat Koning *Gustavus* d' eerste dit wat heeft veranderd.

Dit sijn dan hare Regten.

De groote baldadigheid van sommige *Birkarlen*, haar uytstekende rykdommen, schatten end' onderdrukking der armen onder haar, sijn de meeste oorzaken geweest van dese veranderinge, want 'er niemant was die 't gezag over de *Lappen* had als zy, tot welke alle de profijten alleenig quamem. Der rykste en de magtigste konden van andere niet langer verdragen werden, niets aan de armen uytdeilende, als het slegste en geringste, bewarende voor haar zelyven het beste. Dese armen menschen door zoo een onregtvaardige handel mishandelt sijnde, wierde aangepoort, om tot de Koning *Gustavus* haar beklag te doen, beschuldigende hare rykdommen. Dese Koning, de zaak ondervorscht hebbende, deed *Hendrik Laurens* in 't gevangen-huys zetten, verwyfende hem tot drie groote boeten, en ontfing zelfs zedert die tyd de schatting van de *Lappen*, gevende aan alle soort van Perzoonen de vrygheit om met de *Lappen* te handelen.

Die verandert wierden.

Door de insolentie der ryken.

Vrygheit om te handelen.

Dese *Hendrik Laurens* was ten tyde van Koning *Gustavus* een van d' aansienlykste der *Birkarlen* en misshien de broeder van *David Laurens*, welke met *Niclaas Jonas*, sijnde beide van de *Birkarlen* afgevaardigt, onder hare naam handelden in 't jaar vyftien hondert, agt-en-twintig met de zelve Koning *Gustavus*, wegen de schattinge der *Lappen*; door welke men kan weten, dat die reglement weinig tyd daar na door *Gustavus* gemaakt is, en dat dese zegten, die de *Birkar-*

Hendrik Laurens

len tot nog toe genoten hadden, een eynde kregen en dat by na met hare heerschappye.

Dese ontrovinge der Regten en Privilegien, diese schandelyk hadden misbruikt, tot dat de armen begonde te klagen, was niet alleen een daad van gerechtigheid, maar van een groote voorsienigheid; want men aanmerkte de groote magt, welke op zulk een klein getal van Perfoonen rustede, over zulk een groot volk, en verre uytgestrekt land des Koning, zoo-maakte men overdenking op de rykdommen, die van de Koning zeer nodig waren; hy beleetede dan datse dese schattingen niet meer op en haalden, maar liet de vryheid algemeen sijn, en dat aan de arme *Birkaren*, waar door zy konden prospereren.

Vryheid.

Gustavus zend volk in *Lapland* om de schattinge op te half.

Het Gouvernemenet van de *Birkaren* op die wyse sijn einde hebben de genomen, zond de Koning *Gustavus* volk in *Lapland*, welke uyt naam des Koning de Schattingen zouden ophalen, en voorts alle zaken afrigten, die daar te verhandelen stonden. Dit volk wierd dan van de *Sweden Lapfouder*, en van de *Lappen Kominga Olmai* genoemd, dat zoo veel te zeggen is als Koning volk. Men heeft van haar gesproken in de brieven van *Gustavus* de eerste en toe-gestaan aan de Heer *Migchel* d' eerste Laplandse Priester, *Anno Christi* vyftien hondert, negen-en-vyftig.

Waar-schijnlijkheid datse de zaken alleen hebben verrigt.

Dit land is in verscheyde delen gedeelt geweest.

Daar is eenige waarschijnlijkheid dat het dit volk in 't begin alleen is geweest, die alle Publique zaken in hare handen hadden, hebbende niet alleen de generale inkomsten van alle de schattingen, maar datse ook onder de *Lappen* Justicie oeffenden. *Karel* denegende hebbende zedert die tyd gansch *Lapland* in verscheide portien verdeelt, en de zaken tot een beter stand gebracht, versterkte het getal der opsigters, waar van d' eene kennisse van zaken zoude dragen, en d' ander zou de schuldige dagvaarden, en d' overige zouden alle d' andere bedieningen waarnemen. Dit heeft zoo lang geduurt tot dat de republyke der *Lappen* haar fatzoen heeft gekregen, op die wyse als men haar jegenwoordig siet, ofte, na de Koning, heeft yder Provintie sijn eygen Regter, sijnde een der rode Heeren, van de *Sweden Lagman* genaamt en sijn Leutenant *Under Lagman*, de uitlegger des Wets *Laglasaren*, en eenige andere die de zulken verstaan en vonnis geven.

President.

Zy hebben nog een President van de Provintie *Landzhoefdingh*, met de overste van *Lapland Lapafouften*, en hare Officiers *Landzman*, die d' andere zaken verrigten, zy straffen de misdadige daarse

toe

toe veroordeelt ſijn, s' ontvangen de ſchattingen, zy handhaven het gemeene beſt, en hebben de zorg van alle d'andere zaken van die natuur.

Zy hebben nu niet meer, dan een Overſte oft voogt in 't *Lapmark* van *Uma*, *Pitha* en *Luhla*, die de *Lappen* in groote agtinge houden, gevende getuigenis van een zonderlinge eerbiedigheid. Zy presenteren hem, wanneer hy aankomt, een kaas, welke zy *Nesſeſt* noemen, met een ſtuk vleis, dan krygenſe van hem wederom drie lepelen brandewijns, 't geen zy *Puriſtneſta* hieten, dat is zoo veel te zeggen als de ſamen komt. Een der *Lappen* buigt dan het hoofd, en lighaam, dankt God om dat hy haar een overſte gegeven heeft, die een man is van uytnemende en buiten gemeene kennis, en ſig door middel van een tolk doet verſtaan, indien den Overſten de *Lapländſe* tale niet en weet.

Hebben maar een Landvoogt.

Houden hem in eer.

Plegtelykheid van een *Lap*.

Dit is dan het gene dat van de publyke zaken der *Lappen* te zeggen valt, als ook de order en wiſje hoeſe hedendaags door de *Sweden* gegouverneert en geregeert werden.

II. HOOFDSTUK.

Van de Juſtitie onder de Lappen. Juſtitie en ſchatting ſijn twee voornamen zaken. Het regt werd in Sweden uytgesproken. Toverkonſt wert meeſt geſtraft. Drie Rigt-kamers en drie Rigtſers. Oeffenen tweemaal des jaars Juſtitie.

DAAR ſijn twee voornamen zaken onder de *Lappen*, een die op de Juſtitie ſiet, en een andere op de ſchattingen. Ik vinde weinig dingen wegen de Juſtitie, waar van het waarſchijnlijk is, dat hare Koningen Opſigters ſijn geweest, en die geoeffent hebben, want deſe Natie nog hare vryigheid geniet: maar na dat de *Birkarlen* overjhaar hebben geheerſcht onder den naam van *Preſidentē*, zoo ſijnze haar *Gouvernement* altyd onderworpen geweest. *Zieglerus* erkent geen *Regter* onder de *Lappen*, en zegt alleen, datſe in *Sweden* komen moeten om hare twyfelagtige geſchillen te effenen; ik geloof dat hy wil ſpreken van zaken en *Proceſſen* van groot belang, daar de *Birkarlen* niet en derven of konnen van oordeelen. Want deſe dingen onder de *Lappen* zeer zelden voorvallen, want zy weten daar niet te ſpreken van dieven, rovers, moordenaars, overſpeelders, of van eeni-

Twee voornamen zaken, de Juſtitie en de ſchatting.

In *Sweden* werden hareregtzaken uytgesproken.

ge andere misdaden : zulke buitensporigheden sijn buiten gemene-zaken van Proces , van welke de Raad-kamers en de Rigtplaatse by alle d'andere Natie gehouden werden.

De too-
verkonft
werd hier
voornam-
lijk ge-
straf.

Daar is ook onder dit volk niet anders dan de godloose tooverkonft gemeen ; die haar de geheele tijd scherpelijk verboden werd , en daar zy seer heftig over gestraft worden ; want na datse den Doop hebben aangenomen , heeft niemand dese konft opentlijk dorven in 't werk stellen noch een ander leeren , en dat om de strenge wetten , die met de dood straffen.

Na de
Birkarlen
werd op
alles nau-
wer acht
gegeven.

Maar soo ras als Koning *Gustavus* d'eerste dese *Birkarlen* van haar Gouvernement had afgezet , en aen de *Lappen* byzondere Oversten gegeven , wierden alle dingen niet nauwer forgvuldigheid nagevorst , alles ging beter in order , soo van processen als andere rigt-faken. *Karel* de negende heeft zelfs de moeyte genomen om de wet-ten van Steden aan dese Presidenten te doen verstaan , en verplichtte hen , soo veel het mogelijk was , haar manier van leven na de wetten en ordinantien van Steden te schikken. Dit ging dan door de instructie des Konings , die hy gaf aan *Lourens Lourens* , gegeven in *Stokholm* de tienden dag van *October* , seftien honderd tien , door welke hy hem bevestigde als Overste van *Lapland* , van *Uhma* , *Pitha* , en *Lubla*.

Drie Rigt-
kamers.

Drie Rig-
ters.

Die geen
tegt spre-
ken als
ter presen-
tie van een
Priester.

De *Laplanders* hebben heden ten dage drie Rigt-kamers , d'eerste is voor *Lapland* van *Anundlia* of van *Aongokmanne* : de tweede voor *Lapland* van *Uhma* , van *Pitha* , en van *Lubla* ; de derde voor die van *Torna* en *Kiemi*. Sy hebben daar toe ook drie Oversten , tot elke Rigt-kamer een , van welke alle zaken komen ; sy zijn verbonden Justitie te doen aan alle haar volk , uyt naam van de Kroon , en in tegenwoordigheid van de Rigger en Priester ; aanmerkt hier de omstan-digheid dat de Priesters by de Oversten zijn gevoegt . om dat het ge-zag des Priesters de Oversten verplicht geen publijke saken te veron-agtsamen.

Sy oeffe-
nen twee
maals des
jaars Justi-
tie.

Ik vinde in geen Historie op wat tijd van 't jaar sy Justitie oeffenen ; voor my soo het gissen plaats heeft , dunkt my dat zulx geschied ten tijde wanneer men markten houdt , om de Koopmanschappen te verhandelen , wijlze dan op die plaatsen in groote menigte van alle kanten te zamen komen , want alle diergelijke zaken dan best koanen afge-daan werden. Men heeft de gewoonte van zulke vergaderingen twee maals in 't jaar te hebben , door ordinantie van Koning *Karel* de negende ,

negende, d'een 's winters, en d'andere 's somers. Sy hebben jegenwoordig (gelijk elders) zekere markten in yder *Lapmark*, terwijl dese vergaderinge geschied, alwaar d'Overste dan Justitie uyt naam van de Kroon van *Sweden* oeffent, waar toe gestelt zijn de maanden van *Januarius* en *Februarius*.

III. HOOFT-STUK.

Van de Schattingen der Lappen, waar in die bestaan. Op-halen der Schattingen. Statuten van Koning Karel. Tienden. De Schattingen bestaan in drierley saken. Plaatsen daar men vergadert om Schattingen te betalen.

IK stap dan over tot de *Schattingen*, welke in't eerst bestonden uyt *Schattingen* *vellen van wilde dieren*, die meer betaalt wierden door de *Birkarlen* *gen.* *gen.*, als door de *Lappen*; niet soo zeer tot proffijt strekkende van de Kroon, als om dat zulx alleen zou zijn tot een teiken van gehoorzaamheid der *Birkarlen* aan het Koninkrijk *Sweden*, en daarom hebben sy het gezag over de *Lappen*. *Waar in die bestaan.*

Het biljet van *Burans* spreekt alleenlijk *Neogra timber graoskin*: *Biljet van* *Graoskin* is te zeggen grijse vellen van Eekhoorentjes, welke al te-maal *Burans*, zoodanig van kleur in de winter zijn: *Timber* beduyd soo veel als het hoe het getal van veertig huiden, elke *timber* is een bosje of pakket, te samen luyd. gebonden van veertig velletjes. Dit biljet drukt niet uyt hoe veel pakjes met vellen daar in getal juist moesten zijn, welke de *Birkarlen* tot schattinge betalen.

Her Tractaat *van Gustavus* d'eerste met haar heeft in-gegaan, *Tractaat* *van Gusta-* *uus.* maakt gewag van agt pakketen, dat is te zeggen drie hondert en tzeftig Eekhoorentjes-vellen en twee Martes-vellen, die de *Birkarlen* van *Luhla* en van *Pitha* altijd aan de Kroon hebben betaalt; gelijke tribuyt oft schattinge betaalden ook de *Birkarlen* van *Torna*, om dat zy het regt hadden over de *Lappen*. Dit is de schattinge waar van *Zieglernus* heeft gesproken, en dit's d'oorzaak dat de *Lappen* de kostelijkste vellen van de wilde dieren moeten geven: want weynig tijd na dat dit geschreven was, en dat onder *Gustavus* de eerste, heeft men geen veranderinge gehad, dan alleen dat de schattingen de helft zijn vergroot, 't welk het zelve Tractaat in dese termen uytwijft. *Schatting* *daar Zie-* *glernus van* *gesproken* *heeft.*

De Birkarlen van Luhla en van Pitha zullen alle jaren heden ten da-
gen.

Inhoud des Tractaats. *gen seftien pakkeften (diese timber noemen) van Eekhoorens-vellen, betalen, en vier van Martel-dieren; de Birkarlen van Torna gaven voor haar deel ook soo veel; soo dat de geheele somme twee-en-dertig pakken met Eekhoorens-velletjes bedroegen, en agt van Martel-dieren. Dit Tractaat is geratificeert in 't jaar vijftien hondert acht-en-twintig, het welk in 't eygerste jaar geschied is wanneer de schattingen zijn opgesteld, dat namelijk de Birkarlen eens soo veel souden betalen.*

De Oversten moeten zelfs de schattingen op halen.

Bemiddeling ontrent de schattinge.

Statuten van Koning Karel.

De menigte veranderingen bezwaart de schattingen.

Dit reglement heeft niet lange stand gehouden.

Reden.

Maar na dat de *Birkarlen* van haar regt zijn verfteken, heeft de Koning geordineert dat dese Oversten de schattingen van de *Lappen* zelfs souden halen; 'tis dan zeer waarschijnlijk dat zulx haar een groote veranderinge heeft by gebragt: wijl dan in 't vervolg van tijd, de *Lappen* die aan de Kroon *Sweden* onderdanig zijn, geen zeker reglement van hare schattingen hadden, niet wetende hoe veel zy juyft betalen moesten, of wat voor een soort van goed, noch in wat quantiteyt. Maar dese zaak is in 't jaar seftien hondert twee bemiddelt, te weten, datse in plaats van vellen voortaan de tiende van hare Rheen, en tien ten hondert van de Stokvisch zouden opbrengen.

Dit ziet men in de orders en statuten van Koning *Karel*, die hy aan d'Oppersten van *Lapland* gegeven heeft, namelijk aan *Olaus Burman* en *Hendrik Benegtzon*, gedateert in *Stokholm* den twee-en-twintigsten van de maand Junii, van 't zelfde jaar. 't Is dan waarschijnlijk dat zedert den tijd van Koning *Gustavus* d'eerste, de Koningen schattingen van de *Lappen* hebben op-gedist, soo veel namelijk van de vellen, en soo veel van andere dingen, na datse veel of weynig tot haar gebruyk konden verbezigen.

Dese veranderingen soo dikwils komende, beswaarde de schattingen grootelyk, en 't beschikte een goede dekmantel aan de Oversten om hare particuliere zaken te verrigten, onder den dekmantel van het publike te bevorderen, houdende de *Lappen* dagelijx in onsekerheid, en onwetendheid, datse niet en wisten wat en hoe veel sy voor schattingen moesten op-brengen.

Doch dit reglement van 't jaar seftien honderten twee is niet lang in stand geweest, om dat het misschien al te weynig beschaaft was, of datse niet konden daar in voort-varen, sonder merkelyk alle de *Lappen* grooten overlafst te doen, door een groote verminderinge van hare beesten. Dese overweging geschiede vier jaar daar na, in 't jaar seftien hondert ses. Men verordende doe dat yeder natuurlyke *Laplander*, soo ras hy seventien jaren was geworden, gehouden

was

was twee mannetjes Rheen te geven , of drie wijfjes , of acht pond groot gewigt gedroogde vifch; men nam ook de tiende van de jonge beesten der huys-Rheen , en de tiende tonne van de Vis-vangft. Tienden.

Deze ordenantie was nier alleen voor de *Lappen* , maar ook dienftig voor alle de *Birkarten* , welke op de vergaderingen of markte der *Lappen* quamen , en aldaar handelden op zulke een maniere als het beft van haar kon gefchieden; zy waren dan gehouden aan de *Sweedfje* Kroon te betalen , in forme van fchattingen , het tiende van alle de vellen diefe wilden verkopen , en het tiende pond van de vifch diefe daar te koop brogte; zoo ymand dan Rheen had , was hy van gelyken gehouden het tiende daar van te geven : want daar is een uytdukkelyk gebod geweest aan alle d'overften om die vast te houden : deze ordinantie fchijnt allange tyd in agting genomen te fijn , en door de zelfde Koning *Karel* in 't jaar zefstien hondert tien vernieuwt te wesen. Deze ordi-
nantie was ook voor de *Birkarten*.

De fchattingen der *Lappen* beftaan tegenwoordig in drierley zaken , in zoort van gelt , in Rheen , en vellen , of wel dingen die tot zekere gebruiken dienftig fijn , of andere vreemdigheden , waar van men het gebruik nog niet en heeft. Deze fchattingen betalen zy na proportie en na de groote van de Provintien , die onder de *Lappen* verdeelt fijn. De beste en de grootfte deser Provintien noemen zy *Landen van een volkomenheid* , of van een *Volkomene fchattinge* , maar d'andere onvrugtbare en kleine , hieten zy *Landen van een halve fchattinge* , alfoo werden d'anderen ook na proportie aangemerkt. Die nu een Land heeft van een volkomene fchattinge , moet jaarlyks aan de kroon twee Ryksdaalders in foort betalen , diefe *Skattadabler* noemen; die nu aan d'andere zyde woonen en zoo veel Land niet en hebben , nog zoo veel niet te beurt gevallen is , betalen maar een Ryksdaalder in 't jaar. Vernein-
wing deser ordinantie. De fchattingen beftaan in drierley zaken.

Maar wijl het meenigmaal gebeurde dat velen onder haar geen Ryksdaalders hadden , gaven zy vellen of vifch in de plaats. De vellen waren gemeenlyk van voffen of Eekhorentjes : vyftig Eekhoren-velletjes wierde gefchat op een Ryksdaalder; en een vel van een Vos met een paar *Laplandfje* fchoenen , was van d'eigenle waarde. De vifchen moeten gedroogt fijn , waar van twee pond groot gewigt een ryksdaalder doet. Maar men moet by dese groote gewigten nog vyf andere gemeene bydoen , volgens de gewoonte , want het gewigt vermindert wel zoo veel indien de Vifch niet volkomelyk gedroogt is. Zy noemen dese zoort van ponden oft gewigte *Skattpond* , 't welkt zoo veel te zeggen is als. Verscheyde namen der lande , die fchattinge moeten geven. Sooymand geen Ryksdaalders heeft geeft hy vellen of vifch.

als een pond of gewigt met welke zy gemeenlyk hare schattingen betalen.

Tiende van de Rheen.

Ten tweede geven zy ook de tienden van hare Rheen, sijnde elke Rhee op twee daalders geld geschat: dese schattinge gaat op yder Land, en niet over byzondere huysgefinnen, volgens het geral van de Rheen, die yder Land gehouden is te geven: die gene, welke gezet is op een prijs van yder Rhee, is ten desen insigte, datse liever willen in geld betalen dan aan Beesten, doch het staat haar vry, en men kan haar dan niets meer aspersen.

Tiende der vellen.

Het derde dan dat de *Lappen* aan de *Sweedse* Kroon moeten betalen, is de *Tiende van de vellen*. Yder hoofd van een Familie is gehouden of een vel van een witte Vos te geven of twee paar *Lapländsche* schoenen: en is 't datse sulx niet kunnen by brengen, moeten se een half pond groot gewigt aan gedroogde Snoeken leveren.

Dit sijn dan de schattingen die dese volkeren jaarlyks aan de Kroon betalen, waar van een deel aangewend werd tot onderhoud des Priesters, welke in dat Land woonen en de *Lappen* in de Gods-dienst der Christenen onderwijzen. Maar wijl alle dese dingen door zeer lange wegen, zoo ter Zee als ter Land, moeten gebragt en gevoert worden, tot de plaats daarmense oordeelt best te wesen; heeft men geordineert, dat yder *Lapländer* daar by zou geven, namelyk by het gene hy gemeenlyk moet opbrengen, een paar *Lapländsche* schoenen; 't welk zy *Haxapalcka* noemen, dat zoo veel bedied als de prijs van d' overvoering, oft vragt-geld.

Lapfoug-
dar oft
Oversten.

Dese hoofde oft Oppersten der *Lappen*, die uyt naam vande gemeene stand, de schattingen ophalen, sijn in de *Sweedse* tale *Lapfougdar* genoemd, en sijn gestelt voor d' eerste maal van Koning *Gustavus* d' eerste, nadat de *Birkarlen* van dese bedieninge de schop hadden gekregen, gelyk als wy voren verhaalt hebben. Elders is van dit officie oft dese bedieninge gesproken, onder de brieven van *Gustavus* de negende: Soo van die welke in 't jaar zeffien hondert en twee gegeven zijn, om *Olaus Burmon* en *Hendrik Bengtson*, als van die, welke gegeven zijn aan *Lourens Lourense* in 't jaar tien van deselfde Eeuw. In welke yder belast is schattingen op te halen van de *Lappen* en uyt yder *Lapmark*, op de zelfde wijze als de Koning door sijn Edict in 't jaar zeffien hondert, zes hadden geordineert.

De *Lappen* sijnde d' onderzaten des Konings van *Sweden*, betalen aan niemand de schattinge dan aan hem, maar echter sijne dan van alles

alles nog niet quytgefcholden, om alle de pligten aan te wenden diefe gehouden zijn: want zommige onder haar zijn verpligt aant wee Heeren te betalen, en d'andere aan drie, welke zijn de Koning van *Sweden*, de Koning van *Denemarken*, en de Groot Vorft van *Moscovien*. Niet om datfe dese drie Princen voor hare drie wettelyken Souvereinen erkennen; of om datfe hier door haar onderdanen zouden zijn: maar alleen om datfe groote gemakkelikheden uyt yder Land hebben, 't welk aan dese magtige Heeren toebehoort, gelyk als de toelating van de Jagt, en de Vifferyen.

Zijn nog aan *Sweden*, *Denemarken* en *Moscovien* gehouden te betalen.

Reden waarom.

Alle de Parochie van *Torna*, die over de bergen leggen, zijn van dit getal; welke, uyt oorzaak dat men haar in de zomer toelaat dat hare Beesten op de toppen van de bergen loopen, alwaar de warmte grooter is, als ook in de valleyen om laag en aan de kant van de Zee, om de zelve aldaar wat te doen verversen en verfriffen, ook om dat men haar op die tijd de viffelijen toelaat, gewoon zijn, tot erkentenisfe van dese goust, om den Koning van *Denemarken* te betalen, aan welke dese Landftrcken toebehooren; maar dese fchattingen zijn niet half foo veel, alsfe wel aan den Koning van *Sweden* betalen. De Parochien die over de bergen gelegen, en verplicht zijn fchattingen te betalen zijn dese: *Kontokime*, *Ajovara*, *Teno*, en *Uziocoki*.

De Parochie van *Torna*, waar voor die betalen moet.

De Lappen van *Kiemi*, welke in de Parochie van *Enara* wonen, zijn van de zelfde: en al-hoe-wel datfe gaan jagen en viffchen in de Landftrcken, die een gedeelte aen de Koning van *Denemarken* toebehooren, en in andere welke van een gedeelte den Groot-vorft van *Moscovien* onderhoorig zijn; foo betalen zy om dese reden, de helft aan de Kroon van *Denemarken*, en een vierden aan de Grootvorft van *Moscovien*, in waarde als zy gemeenlikaan haren Souverein de Koning van *Sweden* betalen.

Wat de Lappen van *Kiemi* betalen.

d'Ontfang van dese fchatting deed men van ouds foo dikwils als het den Overften beliefsde; maar daar na is die in de winter vast gefteft op zekere dagen en zekere plaatsfen, alwaar zy by elkander vergaderen in form van Horden; elk *Lapmark* heeft zijn zonderlijke plaats, die tot dese vergadering bestelt is.

Plaatsfen daarse vergaderen om te betalen.

Dese order is niet verandert tot dat men de markt en vermaarde koop dagen had vast gefteft, om in 't openbaar te verkoopen alle de Waren die men daar bragt: want het is daar na vast gefteft, dat de Lappen de fchattingen op die zelfde tijd zouden op-brengen, en op de zelfde plaats daar de markten gehouden wierden; welke d'Overfte

Verandering van d'order om te betalen.

Verandering van d' order om te betalen.

dan van daar vervoerde om die aan den Koning over te leveren. Dese regel is dan noch in 't gebruyk. Wanneer wy nu in 't vervolg van de Markten sullen spreken, willen wy preciselyk te kennen geven, op wat tijd zy de schattingen moesten betalen.

IV. HOOFT-STUK.

Vande markten welke onder de Lappen gehouden werden : als ook de plaatsen bestemde tyd. Op hoedanigen wyse de Koophandel toe gaat. Wat waren zy verhandelen : wat geld by haar omgaas.

Koopmanchapp.

DE *Commercie* en *Koop-handel* die de *Lappen* met de naastgelegen *Natie* hebben, heeft de voornaamste rang onder alle hare *Publyke* zaken. Dog men weet niet al te wel hoe die by outs is toegegaan : *Paulus Fovius* zegt, dat de *Koopluiden*, die hare waren te koop brengen, de zelven op zekere openbaare plaats zetten ; en die daar altyd weder van daan halen ; als de *Lappen* dan koopen, en een behoorlyke waarde van alles gemaakt hebben, brengen zy daar by 't geen haar meest behaagt, en maken een ruiling met zeer witte vellen, diese *Armelinen* noemen.

Op wat wyle zy plegen te verkopen.

Geschied zonder spreken.

Dese manier van *Koop-handel* geschied, zonder dat de *Koopman* of den *Kooper* een woord spreken. Dese *Koopman* dan uyt de vergadering lopende, maakt al weder een ruiling op nieuw met andere onbekende *Personen*: dereden hier van meint men te sijn, om dat dit een wilde *Natie* is, al meer als men wel geloven zouw, vol achterdogt, welke zoo ras de vlugt neemt, als zy met een vreemde gehandelt hebben, of wanneer se maar van verre een *Schip* in *Zee* gewaar werden.

Den verkooper, waarom die weg loop.

Zieglerus verwerpt dit.

Maar *Zieglerus* verwerpt dese meening, en zegt volgens de waarschijnlijkheid, dat de *Lappen* met andere volkeren handelen zoo doog ruiling als geld, en dat door enkele tekenen van een stilwygende en stomme toestemminge, zonder een woord te spreken ; al hoe wel zulx niet en komt van datse niet en zouden kunnen spreken, nog datse vreesachtig oft onbeschoft zouden sijn, maar om datse een taal hebben die aan hare gebuirtige *Natie* t' eenemaal onbekent is.

Aanmerking van *Herbestenius*.

Herbestenius volgt dit gevoelen, en doet daar over dese *aanmerkinge*, dat de *Lappen* niet komende onder het vermangelen en ruijen, dan haar eygen *Tale* spreken, en die van d' andere *Natie* de zelve niet kennende verstaan, hebben de vreemde *Koopluiden* zich ingebeeld datse stom waren.

Het

Het is zeker dat de *Koop handel* der *Lappen* alleenig door teikenen geschied, nog geen ware koop oft verkoop verrigt werd door dese wyse, maar dat 't een soort van reuling oft verwisseling is, *Dami-* Wisseling.
us en *Olaus* verzekeren en zeggen datse dit zonder geld doen: dese woorden doen my gelooven dat *Zieglenus* misschien zonder geld heeft geschraven, in plaats van dese woorden *met geld*, gelyk als in myn editie staat.

In d'eerste Eeuwen hebben zy niet welanders konnen *Koop-handel* dryven, dan door reuling, 'teen voor het ander te geven, wijsse Koophandel pleeg in reuling te bestaan, zonder geld.
geen geld dat gemunt was in 't gebruik hadden, zoo by haar als by hare nagebuiren. Dit is ligt te weten uyt *Sweden*, alwaarmen by ouds geen gemunt geld en vond, en 't geen m'er vond quam uyt de naastgelegen Eilanden als *Engeland* en *Schootland*; want de *Sweden* hadden de wetenschap niet van geld te slaan.

Men heeft zich dan niet zeer te verwonderen, datmen onder de *Lappen* zoo weinig geld vond, want in de volgende Eeuwen, na datse onder de magt van de *Birkarlen* waren gebragt, is de manier van met geld te handelen nog niet gebruikelijk geworden; want de *Birkarlen* hebbende altyd behouden (als een byzonder regt) de magt om met de *Lappen* te handelen en Koopmanschap te dryven, gaven haar geen geld, maar ruilden 't een voor het ander, 't geense wisten dat haar noodzakelyk en tot gebruik strekten. Zoo dat de *Lappen* tegenwoordig nog geen kennisse van geld en hebben, want Ryksdaalders en halve Ryksdaalders sijn haar maar alleen een weinig bekend geweest, zy krygen ook geen ander geld tot betaling, niet het minste werk makende van andere munt, zoo van Gout als Zilver oft koper. Hadden geen kennisse van geld.

De kennisse van dit geld is dan by de *Lappen* niet lang in swang geweest, want de Ryksdaalders sijn een zeer nieuwe munt, hebbende nog niet lange gangbaar geweest, als zedert dat de *Valei van Joachim* ontdekt is geworden. Zy maken ook weinig werks van dese stukken, is 't datmen haar Zilver in klonten geeft van het zelfde gewigt, zoo rekenen zy elken Ryksdaalder tot twee oncen aan Zilver; om dat by haar een Ryksdaalder oft twee oncen Zilvers de zelve zaak is. Dit doet my dan gelooven dat de Ryksdaalder by outs haar onbekent sijn geweest, en dar zy die voor hare Koopwaren niet hebben ontfangē, tot dat zy jaarlyks voor haar hoofd een Ryksdaalder hebben moeten betalen, zoo dat ik hier uyt besluit datse maar over weinig jaren die uyt noodzakelykheid hebben leeren kennen. Is daarom niet lang in 't gebruik geweest.

Dwaling
van D. Gots

Dit oogmerk doet dat ik niet wel kan verstaan 't geen *Damius Goës* wil seggen: *Dat de Lappen hare Provifien niet vergaderen, dan door ruilen en gemunt geld.* Maar wat ruyling of mangeling van geld of dit fal zyn? en waarom fouden zy rijkdommen in geld op-garen, wijl zy sig daar niet van bedienen, ja zelfs niet in haren Koop-handel met hare naaftgelegene bueren? Defen Autheur fal men miffchien leefen moeten: *Sy vergaderen niet dan Provifie en niet door geld*: Dit is de fin van de woorden, want de *Lappen* hebben nog weinig moeite gedaan om gemunt geld te krijgen, maar alleen om hare Provifien of voorraad op te doen, en 't gene sy tot onderhoud van haar leven noodzakelijk hebben. Want 't gene hy segt van de Provifie en eet-waren, kan niet waar fijn.

De *Lappen*
doen geen
moeite om
geld te be-
komen

als tot haar
Hooft-
fchatting.

De com-
mercie ge-
fchied niet
meer door
teikenen
maar
woorden.

Sy drijven
met haar
geburen
Koopman-
fchap.

Volmagt
der *Birkar-*
len.

Maar om ons niet op te houden met het gevoelen van defen Autheur; het is vast en feker dat de *Lappen* eertijds niet anders handeling gedreven hebben, dan door ruilen en vermangelen d' eene koopwaren voor d' andere. En dese gewoonte werd nog by haar onderhouden, want men fiet haar feer felden met geld betalen, fy en konnen niet wel anders betalen dan met het eene goed voor het andere te geven: met een woord, de *Lappen* vragen noit na geld voor haar waren, als alleent voor foo veel fy hare Hooft fchattingen daar mede betalen moeten.

De Commertie oft Koophandel werd onder haar niet meer door teikenen verrigt, gelyk wel eertyds pleeg te gefchieden, maar door woorden gelyk onder ons gefchied; want men vind 'er verscheidene jegenwoordig, die de taal van hare nabuiren verftaan, of zy gebruiken een tolk, die men onder haar in groot getal vind.

Die gene welke met de *Lappen* Koopmanschap bedryven, fijn gemeenlyk hare gebueren, van d' eene zyde de *Sweden* en de *Noorwegers*, en van d' ander zyde de *Finnen* en *Ruffen* of de *Mofcoviters*. De Commertie is noyt zoo geweest, als fe wel was ten tyde wanneer se onder de magt van de *Birkarlen* waren, welke alle naaftigheid aanwenden om het regt van de *Laplandze* handel te houden en te bewaren, voornamentlyk met die, welke de naafte aan *Sweden* waren; ja botften zoo veel alle andere vreemde Natie uyt, als zy konden.

Dit heeft gebleken door de volmagt, welke Koning *Magnus Ladulaws* aan de *Birkarlen* over de *Laplandze* volkeren gaf, te weten het regt van den handel, fijnde het grootfte en voornaamfte dat zy hadden; welk regt zy langen tyd hebben behouden, ftervende van de *Vader* op de *Soon* als een erfregt, gelyk als Koning *Gustavus* de eerfte daar van melt.

Karel

Karel de negende raakt geduurig dese zaak aan in zijn brieven van het jaar zestien hondert en twee: door welke hy in 't toekomende aan de *Birkarlen* de vryheid weigert om na *Lapland* te gaan handelen, 't zy met huiden oft andere dingen, gelijcke te voren altijd gedaan hadden.

Erin-
ring van
Karel.

Voor die jaar dan waren de *Birkarlen* of de eenigste, of de voor- naamste die dese Koophandel met de *Lappen* dreven: zy bragten hare waren door gansch *Lapland* heen, en maakten daar na groot geld van hare vellen. Ziet daar dan de uytkomst der *Birkarlen* over de *Lappen* ten tijde wanneer Koning *Gustavus* d' eerste regeerde.

De *Birkar-*
len waren
de princi-
paalste
handelaars

Dese Koning kon echter hare konst niet t'eenemaal tegengaan, want na dat hy alle hare Authoriteiten ontnomen had, diese over de *Lappen* hadden, zoo lieten zy evenwel niet af met haar te handelen, want zy wisten beter de stand en hoedanigheden van dat Land, als ook de manieren en gewoonte van die Natie: maar *Karel* de negende heeft

De Koning
kan haar
niet t'ee-
nemaal te-
gen gaan.

door zijn Edikt van 't jaar zestien hondert twee, haar van dese magt ganschelyk berooft, als ook dat se geen verlossen hadden door gansch *Lapland* te gaan, want die Koophandel van alle de velle voor de Kroon gehouden wierd, welke de *Lappen* te koop bragten; konnende die soe- wel op prijs zetten als de koop-waren, die de *Lappen* tot keur nemen om te reulen.

Werden
door *Ka-*
rel daar
gansch van
berooft.

Dese Ordinantie is weder hernieuwt in 't jaar zestien hondert en tien. By welke men alleen gedaan heeft een reglement, zangaande de Elanden welke in *Lapland* gevonden wierden, namelijk dat het vleis van yder gevangen Eland toequam aan die gene die het ge- vangen had, maar dat hy de huid moest uytkeeren en dat die bewaart moest werder voor de Koning en de Kroon.

Hernieu-
wing deser
ordinan-
tie.

De *Lappen* hebben tegenwoordig zeer groote vryheid om met an- dere Natie te handelen en Koopmanschap te drijven; die op de bergen woonen welke *Noorwegen* van *Sweden* scheidt; handelen met die van *Noorwegen* en *Sweden*; die nu haar wooning veel verder van dese ber- gen hebben, doen geen handel met de *Sweden*; maar die, digt by het Noorden en het Oosten sijn, dryven den handel met de *Russen* en de *Finnen*.

Groote
koophan-
del der
Lappen.

De waren die de *Lappen* verruilen sijn bestaande in Rheen, en Bestaat in
Visch; diese in zoo grooten menigte vangen, dat se een heele vis- ben
Reen, vis,
ophalen en die in haar schuitten smijten; welke zy dan na de nabuiri-
ge Proventien brengen, dese sijn *North Boshnia* en wit *Rusland*; zy
Vellē, Kle-
hebben ook geen kleine winsten van de witte vellen, diese *Armelinen* der-
eren, &c.

noemen, en andere vellen van Rheen, swarte, rosse, blaauwe en witte Vossen; Otters; van Jaerffs oft Gulsigaarts; Martel-dieren, Bevers, Eekhoorentjes, Wolven en Beeren; Laplandse Rokken, Leerfen, Schoenen; Handschoenen, gedroogde Snoek, Kaas en Melk van de Rheen.

Handel met Boekeschille.

De Lappen van 't *Mark* van *Uma* doen koophandel in Boeken ofte schillen der Boeke-boomen (diese des somers van de boomen schillen) met de *Noormegers*, die deselve niet en hebben; sy maken daar pakketten af, en leggen twee in yder korf oft kas van hare Rheen, yder pakket geven sy voor een Rijkdaalder.

Watzy voor hare waren ruilen.

Dit sijn dan de koop-waren, die de *Lappen* roulen voor silver, rijksdaalders, Wolle stoffen, Linnen, Koper, Latoen, Sout, Meel, Buffels-vellen, Naalden, Messen, Brandewijn, en ('t geen meest te verwonderen is) Tabak diese befonderlijk beminnen, want dese is haar nog niet heel lange bekend geweest.

Alle de waren sijn op prijs gestelt.

De Koning *Karel* heeft; gelijk wy gesien hebben, alle dese Waren op prijs gestelt, waar na sy sig reguleren können, om met de Kroon te reulen. Dit reglement is nog in stand by haar; want sy gaan geen contract in met ymand, dan op de gemeene prijs ofte waardy, soo van hare eygene koop-waren, als die van andere. Sy rekenen met rijksdaalders ofte twee oncen Silvers, 't welk een en de selfde saak by haar is.

Een gemeene Rhee is by de *Lappen* op twee Rijkdaalders ofte vier oncen Silvers gerekent;

Hoe veel de *Lappen* haar goderen schatten.

Een Last-dragende Rhee, of die eigentlijk met een slede het goed overbrengt, is op drie Rijkdaalders of ses oncen Silvers geschat.

De huyd van een wilde Rhee geld een Rijkdaalder en een half ofte drie oncen Silvers.

De huyd van een Huis-rhee, is 't een mannetjen, kost een Rijksdaalder; soo hy gelubt is, waardeert men se op drie vierden van een Rijkdaalder; soo het van een wijfjes Rhee is, een halve Rijkdaalder.

Het vel van een gemeene Vos, geld een Rijkdaalder;

Veertig Eekhoorentjes-vellen, 'twelk by haar een pakket of *Timber* maakt, werd op een Rijkdaalder gewaardeert.

Drie vellen van zwarte Vossen, een Rijkdaalder.

Een Beeren-huyd kost twee Rijkdaalders.

Soo veel geld ook de huyd van een Wolf.

Een

Een Laplandse Rok, diefe een gemeene *Mudd* noemen, fchattenfe op drie Rijksdaalders.

Een paar Laarfen na de wijfe oft mode van het Land, is waardig een halve Rijksdaalder: zoo veel gelden ook vier paar fchoenen oft handschoenen; als ook een groot pond van gedroogde Snoek.

Wat belang nu de Koopwaren, die men haar toebrenget, zy fchatten een elle wolle stoffe gemeenlyk op een Ryksdaalder oft twee oncen Zilvers, sijnde als de Silefifche wolle, of diefe zeggen van *Tangermijnden* te komen.

Sy fchatten ook drie pond koper op de zelfde prijs, en een tonne meel op twee Ryksdaalders en een half oft vijf oncen Zilvers.

Twee pond zout kost een halve Ryksdaalder.

Tien ellen van flegter stoffe gelijk de boeren maken, en gemeenlyk *Waldmar* genoemd werd, belopen een Rijksdaalder.

Samuel Rheen heeft alle defte prijzen zeer naukeurig aangeteikent. By aldien eenige Koopwaren te laag van prijs fijn, zoo fchatmen die nade waarde, als de grauwe Eekhorentjes vellen, met twee, drie oft meer, klimmende altijd op tot het getal van tien, welk tien getal van yellen by de *Lappen* genoemd is *Artoq* endoet zoo veel als een vierde van een Rijksdaalder. Ook fchatmen in het bofachtige *Lapland* een witte hafen vel, zoo veel als twee Eekhorentjes vellen.

S. Rheens
naukeuri-
ge aantey-
kening.

Dit fijn dan de dingen welke de *Lappen* met de *Sweden* en andere Naticen ruilen en vermagelen. Sy brengen tot de *Noorweegfe* volkeren verfcheide dingen die van Reen vellen gemaakt fijn, of wel hele Reenvellen gedroogt, levende *Rheen*, kaas van Reen-melk gemaakt, als ook veeren van verfcheide vogels. Haar werden dan weder fchepen met koper gebragt en Catoen, 't welk zy te voren van de *Sweden* ontfangen, item flechte stoffen gemaakt door de boeren van *Sweden*.

In 't reuilen nemen zy ook Offen en Koeyen, waar van zy zomers melk hebben, en des winters flagten zy die om te eten: zy reuylen ook met Geyten en Schapen, want fy konnen hare Huyden tot verfcheyde gebruyken feer nuttelijk aanveerden, en krijgen voor de zwarte Voffe vellen en die van Otters verfcheyde foorten van wolle kleeden, wolle en linne stoffen, niet alleen grove maarook wel fijne; item Kennep, Meel, gebakken brood, yfer-werk dat van vreemde plaatsfen komt, en andere boere-gereedschap. Sy krijgen dan ook wederom van haar vifch, diefe daar na aan de *Sweden* van *Bohnia* verkoopen, als daar is Haring, en gedroogde Stokvis, diefe in haare tale

Dingē die
de *Lappen*
reuylen
tegen de
andere
volkeren.

Dragen
zorg voor
de Beesten
die uyt
Noorwegen
komen.

tale *Tasfische* noemen, als ook gedroogde Rogchen en andere dierge-
lijke Vifch. Sy dragen groote fong, om eenige beesten uyt *Noorwe-*
gen te krijgen, diefe in de Herfft gewoon zijn aan hare goden op te
offeren.

't is Onfe-
ker offe by
outs vaste
markt-
plaatsen ge-
had hebbē.

Ik en weet niet wel offe by ouds vaste en bepaalde plaatsē gehad
hebben om hare koop-handel te drijven. *Olaus Magnus* spreekt na
de waarfchijnlijkheid, datfe alle jaren vergaderden op zekere plaatsē,
't zy op het vlakke veld, of op eenige vaste bevrorene ftaande waters,
om hare koopmanschappen daar met elkander te verrigten en markt te
houden. Maar dese Autheur bepaalt geen plaats noch zekere tijd.

Edict van
Karel de
IX.

De Koning *Karel* de negende heeft door fijn Edict in 't jaar-seftien
hondert en twee doen verkondigen, dat de *Birkarlen* over al sonder
tijd uyt te kiezen door gantsch *Lapland* konnen gaan; ondertuffchen
wil hy dat'er in yder *Lapmark* twee markten werden aangestelt, een
in de winter en een in de fomer, en dat op zulk een plaats daarfe het
bequaamst oordeelden.

Van de
markten in
Lapland.

Sekere
plaats der
markten.

Hy ordincert ook aan d'Overften over de *Lappen*, datfe eenige
zekere plaatsē zullen vast stellen, om markt te houden, en daartoe
de bequaamste tijd en dag bestemmen, op welke de *Lappen* mogen ver-
gaderen, als oock de *Birkarlen*, *Moscoviten*, en alle d'andere volke-
ren die daar hare Waren willen te koop brengen. Hy bepaalt ook een
tijd; hoe lange dat dese markten mogen dueren, namelijk, twee of
drie weken, in welke zy na haar wel-gevallen de koop-handel met
elkander komen drijven. Hy gebied ook aan de zelfde Overften, daaf
foo veel kramen te doen setten, als het mogelijk is, op dat de Com-
mercie des te beter en te vaster mogten gehandhaaft werden.

Tijd.

Hier uyt blijkt dan, dat men te vooren in *Lapland* van dese dingent
niet geweten heeft, tot dat Koning *Karel* zulx als yers nieuws heeft
doen ordineren, want het geene hy gebood, was voor de toeko-
mende tijd, gevende aan haar de vryigheid om tijd en plaatsē, die
daar toe de bequaamste was, te beramen. *Andriēs Bureau* verhaalt
datfe in zoort van horden des wintert by elkanderen vergaderden, en
dat op zekere bestemde plaatsē, tijd en dagen, wanneerse de fchat-
tingen voor de *Birkarlen* moesten opbrengen, op welke tyd de Koop-
luiden ook haren waren opende en te koop stelden; maar hy noemt
geen tyd nog plaats; derhalven is het wel tegeloooven, dat dese mark-
ten van zulken grooten belang niet fijn geweest, als die, welke daar
na fijn ingestelt.

Verhaal
van Bu-
reau.

De Koninginne *Christina* heeft nog laatstmaal door haar Edict in 't jaar zefstien hondert en veertig, daar groote zorg voor gedragen, stellende twee vermaarde markten alle jaren in *Lapland* vast, eene tot *Arfwisjerf* den vyf-en-twintigste dag van *Jannarius* op *St. Paulus*-Feestdag, en d' andere tot *Arieplug* den tweede dag van *Februarius*, sijnde de dag der zuivering van de heylige Maget *Maria*, gemeenlyk Asdag genoemd; dese geduurt drie volkomen dagen, in welke d' inwoonders van *Pitba*, en aan alle d' andere *Lappen* geoorlooft is, alles daar te brengen en te handelen met malkanderen: wederom wort'er geboden, dat dese markten alle jaren op de bestemde tyd en plaats moesten gehouden werden, zoo dat alle jaren naderhand daar in vervolgd is, en werd dan voor tegenwoordig in 't *Lapmark* van *Luhla* op de bekeerings dag van *St. Paulus* nog gehouden, en in 't *Lapmark* van *Pitba Torna* en *Kimi* op het Feest der zuivering: sijnde dese beide door de Koningin *Christina* eerst in gestelt; de derde werd ook gehouden in 't *Lapmark* van *Uma* op den dag van *Epiphanius*, maar 't is waarschijnlyk dat die zeer naukeurig na den tijd van Koning *Karel* onderhouden is, en dat d' andere twee geviert sijn in een *Lapmark*, dat digte by *Sweden* is.

Edict van de Koninginne *Christina*.

De *Laplandse* Natie die de bergen bewoonen, komen twee-maals des jaars hare handel in *Noorwegen* dryven, een in de zomer ontrent *St. Jan*, welke markt genoemd is *Hansmassa*; maar d' andere is in de herfst op het Feest van *St. Simon* en *Juda* en 't Alderheiligen 't welk by ons in 't begin van *November* is; dit sijn dan de tyden wanneer de *Lappen* met andere Natien hare koopmanschappen dryven.

De *Berglappendryve* handel met *Noorwegen*.

Sy plegen by ouds met een groote getrouwigheid hare Negotie te dryven, maar d' ervarentheid doet haar nu wat behendiger sijn. Want na dat de vreemden haar woord dikwils niet gehonden hebben, en datse dikwils van haar bedrogen sijn, zookonnen zy haar nu wel wederom bedriegen, en sijn daar zoo slim en subtyl op geworden, dat men nauwelyks met haar handelen kan, of men is bedrogen: en hier op beleggen zy haar nu meest, want zy bevinden datse daar door prospereren.

Plegen in de negotie getrou te zijn; maar bedriegen nu seer ligt.

V. HOOFT-STUK.

Van de Laplandse taal, woorden en reden-kavelingen; verschilt met de Tartarische Finlandse en andere talen; des zelfs declinatie om de Laplandse taal te leeren.

Tale der
Lappen.

Heeft gemeenschap
met andere.

Andere
meine datse van de
Finnen
komt.

Over een
konst met
de Fin-
landse.

DE natuurlyke *Taal* die de *Lappen* jegenwoordig gebruiken, is zeer veel verschelende van de nabuurige volkeren; 't is dan nu tyd om daar een weinig van te redeneren. Men zegt dat het een ganfch zonderlinge taal is, sijnde t'eenemaal aan de vreemde Natiën onbekent, rouw en Barbarifch. De Schryvers van dese tyd zeggen datse meer talen van de nagebueren in zich begrijpt, en datse daarom de *Laplandse-taal* by uytnemenheid genoemt is, dat is foo veel als een geraapt en oft op een *gelapte taal*, om datse gelijk d' Engelfe, uyt verfcheide talen fchijnt te zamen gehaalt te fijn. Om dit dan te bewijfen, brengen zy vele woorden te berden zoo van de *Finlandse* als *Sweedse*, gelijk *Stour* in 't *Sweeds Stoor*. *Salug* in 't *Sweeds Salsgh*; zelfs fijnder ook latijnsche woorden onder, gelijk als *Porcus*, *Cricus*, en andere diergelyke in meenigte meer. Zoo dat 'et gelooflyk fchijne dat dese taal haar oorfprong neemt, van de talen der naaft aangrensende volkeren; zy bekennen altijd datse menigte van phrafen oft fprek-wijfen van fpreken hebben, en verfcheidene uytdrukkingen van zonderlinge klanken der woorden, die men zoo niet in andere talen bevind te fijn.

Daar fijn andere Autheuren, welke gevoelen dat de *Laplandse taal* haar oorfprong van de *Finnen* neemt, want ze belyden dat beide dese talen groote gemeenschap met elkanderen hebben, zoo in woorden als ligtigheid diefe hebben om elkanders talen te leren; want d'eene kan ligtelyk d' andere verftaan, gelijk men zulx by ervarenheid zoude konnen beproeven.

Maar de *Finlandse taal*, welke men fpreekt in die Provincien, welke digt aan de Zee fijn, heeft weinig gemeenschap met de *Sweedse*, nog ook met de *Moscovifche*; ondertuffen is zy natuerlyk en eygen aan de *Lappen* die digt aan de Noorder-deelen leggen. Ik houd dat gevoelen voor de waarfchijnelykfte, en ik mene niet dat 'er ymand aan twyfelt: ik voege hier een lyfte by van verfcheide voornamen woorden welke dagelyks van de *Lappen* gelproken werden, en zeer weinig van de *Finlandse* verfcheiden fijn.

Lap-

<i>Nederduytsche Taal.</i>	Laplandse Taal.	Finlandse Taal.	Lijste van eenige na- men.
God	<i>Iubmal of Immel</i>	<i>Iumala.</i>	
Het Vuer	<i>Tolle</i>	<i>Tui.</i>	
Dag	<i>Paiwue</i>	<i>Paiwua.</i>	
Nagt	<i>Ij</i>	<i>Ta.</i>	
Een Rivier	<i>Iocki</i>	<i>Iocki.</i>	
Een Meir	<i>Iaur</i>	<i>Iarwui.</i>	
Het Ys	<i>Ienga</i>	<i>Iaa.</i>	
Een Berg	<i>Warra</i>	<i>Wuori.</i>	
Een Boschagie	<i>Medx.</i>	<i>Medza.</i>	
Een Oog	<i>Silma</i>	<i>Silmæ.</i>	
De Neus	<i>Niuna</i>	<i>Nena.</i>	
Den Arm	<i>Ketavverth</i>	<i>Kasivverfs.</i>	
De Hand	<i>Kiatt</i>	<i>Kafi.</i>	
De Voet	<i>Ialk</i>	<i>Ialka.</i>	
Kaas	<i>Poft</i>	<i>Juusto.</i>	
Leersen	<i>Sappad</i>	<i>Saapas.</i>	
Een schoen	<i>Kamath</i>	<i>Kamgett.</i>	
De tent oft Hutte	<i>Kaote</i>	<i>Kato.</i>	
Een pijl	<i>Niaola</i>	<i>Nuoli.</i>	
Den oorloog	<i>Tziaod</i>	<i>Sotæ.</i>	
De Koning	<i>Konnagas</i>	<i>Cuningas.</i>	
Vader	<i>Aikia</i>	<i>Aja.</i>	
Moeder	<i>Am</i>	<i>Ama.</i>	
Broeder	<i>Welic</i>	<i>Weli.</i>	
De Kat	<i>Morsuwi</i>	<i>Morsian.</i>	
Een Hond	<i>Piednax</i>	<i>Peinika.</i>	
Een Marteldier	<i>Nata</i>	<i>Nata.</i>	
Een Eekhorentjē	<i>Orræ</i>	<i>Orawa.</i>	
Een Vogel	<i>Lode</i>	<i>Lindu.</i>	
Een Vifch	<i>Quualie</i>	<i>Gala.</i>	
Een Salm	<i>Leſa</i>	<i>Lobi.</i>	
Een wilde pijn- Boon	<i>Quaſa</i>	<i>Cuſſi.</i>	

Dese woorden doen dan openbaarlyk ſien watmen van de Lapland-
ſe en de Finlandſe Tale te gevoelen heeft, want dit ſijn geen namen

Gemeen-
schap van
de *Lap-
lands* en
Finlandse
taal.

van vreemde zake oft die zeer zeldzaam sijn, maar natuurlyke en seer gemeenzame, diese dagelyks in haren ommevang moeten gebruiken. Dit doet my dan gelooven dat hare taal, geen tale op sijn zelve is, en niet gehelyk van de *Laplandse* verschelende; maar alleenig een spruit oft rank van de andere taal. Want zoöde *Lappen* (gelyk het berigt is van een yder) een tale hebben die heel vreemt is van de andere; waarom hebben zy dan die woorden om zulke gemeenzame zaken uyt te drukken, hebbende die geduurig in de mond, en dat ook na datse sig als een lighaam op sig zelfs van d' andere Natie afgezondert hebben? maar in tegendeel hebben zy woorden uytgekosen, daar aan niemand behoefte te twijfelen, of zy hebben hare taal van de *Finnen* ontleent.

Geen taal
is heel zui-
wer, maar
altyd ver-
bastert met
vreemde
woorden.

Men vind nergens een volk die haar eygen taal zonder mengeling van vreemde talen uyt spreken, want om dikwijls eenige natuurlyke, ja zelfs gemeene dingen uyt te drukken, zal men 'er gemeenlyk een mengelmoes van een andere taal by horen; gelyk men zulx siet in 't Hoogduits, d' oude Kranen, Spanjers, Latijnen, Grieken en diergelijken meer. Soo is het dan geen groote zaak te twijfelen, of de *Lappen* haar oorspronkelijke taal van de *Finnen* ontleent hebben, gelyk men zulx zeer ligt uyt de vergelyking met beyde talen besluiten kan. Maar van wat talen konnen de *Lappen* sig best bedienen, zoo het van die niet en was, welke zy van haar Ouders geleert hebben?

Wexionius
bevestigt
dat de
Lappen ha-
re taal van
de *Finnen*
hebben.

Aldus redeneert *Wexionius* om te tonen dat de *Laplandse* taal van de *Finlandse* af-komstig is; hy meint dat dese beyde on-af-scheidelyk sijn, en zulx uyt noodzakelykheid volgen moet; wijse van die Natie sijn uytgegaan, zoo moeten zy die talen spreken, want die anders tot de *Lappen* niet en konde overgegaan sijn. Alle dese sluitredenen doen de waarschynelykheid genoegzaam blyken.

Sommige
woorden
hebben
geen ge-
meenschap
met mal-
kander.

Maar men mogt egter zeggen, dat die gene welke beweren, dat de *Laplandse* taal een taal op sig zelve is, niet zonder eenig fundament gesproken hebben, en dat men daarom die zoo ligt niet moet de schop geven, want men vind verscheide woorden die dit fundament onderschragen en zulx bevestigen. Men kan met geen waarheid loochenen, dat 'er geen woorden in de *Finlandse* tale komen die met de *Laplandse* eenige gemeenschap hebben; en om zulx te bevestigen, zullen wy hier eenige woorden te voorschijn brengen.

Neer

<i>Niederduidsche taal.</i>	Laplandse taal.	Finlandse taal.	Voorbeelden van woorden.
De Son	<i>Beivve</i>	<i>Auringa.</i>	
Den Hemel	<i>Albmo</i>	<i>Taurvas.</i>	
Water.	<i>Kierze</i>	<i>Wef.</i>	
Regen	<i>Abbra</i>	<i>Sade.</i>	
Sneeuw	<i>Mota</i>	<i>Lumi.</i>	
Een Man	<i>Ulmagd</i>	<i>Ibminen.</i>	
Een Vrouw	<i>Niffum</i>	<i>Waimo.</i>	
Het hair	<i>Woopt</i>	<i>Hiuxi.</i>	
Het aanzigt	<i>Nialbme</i>	<i>Suu.</i>	
De kin	<i>Kaig</i>	<i>Leuca.</i>	
Het hert	<i>Waibmi</i>	<i>Sydaom.</i>	
Vleisch	<i>Ogge</i>	<i>Liba.</i>	
Een wolf	<i>Seibik</i>	<i>Sufi.</i>	
Beer	<i>Muriet</i>	<i>Karhu.</i>	
Vos	<i>Riemnes</i>	<i>Kettu.</i>	
Een getrouwt man.	<i>Albma of Olma</i>	<i>Mies.</i>	

Dit groot verschil dan heeft zonder twijfel zommige doen meinen, dat de *Lappen* een taal hebben t' eenemaal verschillig van de *Finlandse*, en gelijk dese namen aldus verschillende sijn, dat ook d' overige alsoo waren. Sy hebben geen gebrek van redenen om zulx vast te stellen, want ze zeggen dat de *Lappen* een nieuwe tale zouden uyt gevonden hebben, door vrees datse van de *Finnen* zouden verspiet werden, wanneer se beide eenderley tale spraken. Dit blijkt in 't bezonder in de Parochie van *Renga*, van de voogdyschap van *Nolna*, alwaar d' inwoonders dikwyls verspieters rontom hare tenten hebben betrapt, welke luisterden en zогten alle de heimelyke raadslagen t' ontdekken. Zoo hadden zy haartoevlugt tot de loofheid van hare voorouders, en gingen een tale formeren, dese nog heden ten dagen in gebruik houden, welke zoo verscheiden is van de *Finlandse* taal, dat men niet een *Laplands* woord vind dat met de *Finlandse* de minste gemeenschap oft overeenkomst heeft. Dese verspieters waren de *Finnen*, welke alle de raadslagen der *Lappen*, die door *Matbias Kurk* en de *Tavasten* verjaagt waren, poogden t' ontdekken.

Andere sijn van gedagten dat dese namen het overschot sijn van die welke de *Lappen* in *Lapland* gebragt hebben, en dat d' andere *Tartari-*

Redenen om te bevestigen dat de *Lappen* een eygen taal hebben.

Souden een nieuwe taal hebben gemaakt.

Sommige meingen datse van de Tartaren af komt.

sche woorden sijn. Maar de Tartarische taal, is in 't geheel zoq verscheiden van de Laplandse, dat er niet een woord is in 't welk men eenige over-een-komste bevind. Dit doet dan hare dwalende opinie verraden. En om dat men niet denken zou dat ik woorden in de wind heb gesproken, zonder zulz goette maken, zoozalik hier een aansienlyk getal van Tartarische woorden tellen; die de minste gemeenschap met de Laplandse niet hebben.

	<i>Neerduitsche woorden.</i>	<i>Tartarische woorden.</i>	<i>Laplandse woorden.</i>
Verskil der Tartarische en Laplandse woorden.	God	<i>Allah</i>	<i>Jubmel</i>
	De Zon	<i>Gynesch</i>	<i>Bievue</i>
	Den Hemel	<i>Giach</i>	<i>Alm</i>
	Het Vuur	<i>Atasch</i>	<i>Tulla</i>
	De Logt	<i>Juseer</i>	<i>Biagga</i>
	Het Water	<i>Sauf</i>	<i>Tziatz</i>
	Een Meir	<i>Dannis</i>	<i>Janur</i>
	Het Ys	<i>Buus</i>	<i>Jenga</i>
	De Aarde	<i>Fer of Toprak</i>	<i>Ennamo</i>
	Een Berg	<i>Dagda</i>	<i>Ware</i>
	Een Man	<i>Adam</i>	<i>Aolmaisz</i>
	Het Hair	<i>Sadsch</i>	<i>Wapta</i>
	Het Oog	<i>Gis</i>	<i>Tzialme</i>
	De Neus	<i>Burnum</i>	<i>Niorune</i>
	De Baard	<i>Beichlar</i>	<i>Semaa</i>
	Een Arm	<i>Ehl</i>	<i>Kiettawerd</i>
	Een Hand	<i>Cholan</i>	<i>Kietta</i>
	Een Voet	<i>Ajaah</i>	<i>Jwogbe</i>
	Het Hert	<i>Jurek</i>	<i>Waimao</i>
	Een Boog	<i>Jag</i>	<i>Tangh</i>
	Een Pyl	<i>Och</i>	<i>Niala</i>
	Vader	<i>Babam</i>	<i>Atzia</i>
	Moeder	<i>Anatse</i>	<i>Enna</i>
	Broeder	<i>Cardasch</i>	<i>Wiala</i>
	Suster	<i>Kiscardasche</i>	<i>Aobbe</i>
	Wolf	<i>Sirma</i>	<i>Kurt</i>
	Beer	<i>Ajusf</i>	<i>Kwoptza</i>
	Visch.	<i>Balich</i>	<i>Kwele.</i>

Gelyk

Gelyk nu dese woorden zeer veel van elkanderen verschelen, zo^o is het ook met alle de andere woorden gelegen, die de minste overeenkomst met elkander niet en hebben. Derhalven is 't een zotter-niet te denken dat de *Lapländsetale* uyt de *Tartarische* haar oorsprong zouden hebben: en 't is alsoo waarschijnyk, als dat de *Lappen* een zonderlinge nieuwe tale zouden uyt gevonden hebben, die niet t'eenemaal veranderde. Maar waarom souden sy maar alleen dese veranderinge in eenige woorden doen, en niet in 't geheel? my aangaande, ik ben van gevoelen dat alle de woorden die geen gemeenschap met de *Finnenschijsen* te hebben, evenwel *Fijnlandse* woorden sijn, zoo wel als d' andere: maar dat de verschilligheid veroorzaakt dat dese beide talen niet t'eenemaal overeenkomen, is, het geen gemeenlyk in alle andere talen gebeurt, datse namelyk van tyd tot tyd een groote veranderinge krygen: ook om dat de Natien met elkander handelende, dikwyls vreemde woorden in 't gebruik gehouden werden, om elkander des te beter te verstaan.

De *Lap-landse* tale komt niet van de *Tartarisc.*

Dit blykt openbaar tot een exempel ontrent de *Yslanders* en de *Noormegers*; waar van de Historie niet toe laat te twifelen, dat de *Yslanders* van de *Noormegse* volkeren niet sijn uytgegaan. En egter is het zeker dat d' *Yslanders* meenigte woorden dagelyx spreken, welke die van *Noormegen* niet en konnen verstaan, evenwel moetmen daarom niet vast stellen, dat d' *Yslanders* juist een besondere tale op sig zelve zouden spreken, zijnde t'eenemaal verschillig van de *Noormegse*.

Het blykt uyt de *Yslanders* en *Noormegers*, dat d' eene verandert en d' andere niet.

Maar dit verschil is ontstaan, door dat de *Yslandse* Natie sig geduurig van andere volkeren onthouden heeft, om datse alleenig op sig zelve woonden, en geen *Koopmanschappen* met hare nabueren deden, dan zeer zelden. Wijl zy haar altyd in dat Eyland onthielden en met andere geen gemeenschap hadden, is 't gebeurt dat zy hare tale zuiverlyk hebben konnen bewaren, zonder weinige veranderinge, gelyk zy die van hare voorouders hadden geleert. Maar ontrent de *Noormegse* volkeren heeft dit zoo geen plaats gevonden, want dese met alderhande omleggende Natien handelende en *koopmanschap drijvende*, hebben hare oude taal en Regering met 'er tyd verloren.

Reden.

Het schijnt dat d' eygenste schikking ontrent de *Finnen* ook is geweest: want na datse onder een vreemd gezag sijn geraakt, en groote *Koopmanschappen* met hare nabueren dreven, zoo hebben zy zeer veel van haar eerste oude tale verloren.

zulx is 't ook met de *Finnen*.

In

Maar de Lappen hebben die suiverder konné bewaren.

Integendeel hebben de Lappen die zuiverder na alle waarschijnlijkheid kunnen bewaren, wijsle altyd een eenzaam leven hebben geleid. Men moet sig dan niet te zeer verwonderen, indien men hendaags een grooten reeks van woorden vind, die met malkander niet over een komen, ja zelfs dat 'er niet een reden is die de Finnen van de Lappen heden ten dagen kunnen verstaan. Zoo dat het kan geschieden, dat ymand die de Laplandse taal volkomenlyk verstond, eenige zaken zouden vinden, die ons zouden doen sien dat alle de woorden die in het prononciëren oft uyt spreken zoo verschillig sijn in 't gemeene gebruik, zeer wel in haar oorsprong oft stamwoorden over-een-komen.

Even gaat 'et met de Hoogduitsen.

Dusdanig gaat 'et ook in andere talen, gelyk in 't Hoogduits, alwaar *Olaus Wormius* wat te grooten onbedagtzaamheid heeft voorgewend met zulken grooten onderscheid te maken. Want niet alleen *Nach*, maar nog *Effter*, is jegenwoordig in 't gebruik, gelyk het ook blykt in de woorden *Affterred*, *Aferdarm*, en diergelyke meer. Want de Hoogduitsen diemen sig niet alleenlyk van *Gesigt*, maar nog van *Anlitz*, niet alleen van *Verstand*, maar nog van *Vernunft*; niet alleen ook van *Essenansfangen*, *Scauff*, *Alter*, *Gefengnus*, *Auffhuh*, *Bett*, *Dopff*, en andere meer, maar ook van *As*, *Beginnen*, *Kcimen*, *Vralthaffie*, *Emdalcken*, *Lagerstad* en *Loken*, welke by na alle d' eigenste woorden sijn, die met de oude Hoogduitsen over-een-komen.

Hoe de Laplandse taal verandert is.

Mijn gevoelen dan is, dat het onderscheid van eenige woorden, niet genoeg is om te bewysen dat de Lappen by outs een besondere tale souden gehad hebben, om datse juist een veel grooter reeks van woorden vinden die met de Finlandse niet over-een-komen, als die met de zelve over-een-komst hebben. Integendeel zou dit beter dienen om te doen meinen dat alle de Lappen niet op d' eigenste tyd van Finland sijn uytgegaan; maar d' alderoudste, die eerst van haar sijn uytgegaan, hebben d' oude woorden nog onder haar bewaart, die jegenwoordig zoo zeer in 't gebruik niet en sijn; en dat de laatste door langheid van tyd sijn ingevoerd en tot gebruik geworden.

Heel Lapland door spreekmen niet d' eygenste taal.

Dit is dan mijn gevoelen aangaande de Laplandse taal, over welke men dit nog aanmerken moet, dat over het gansche land de zelve niet en werd gesproken, hebbende verscheide Dialecten oft spreekwijzen, alsook andere woorden; want de Lappen van d' eene Provintie, komen dikwyls d' andere, die in een ander Landschap wonen,

nen, niet dan befwaarlyk verftaan : even gaat 'et ook in *Duitsland*, *Frankryk*, *Engeland*, alwaar zelfs d' eene ftad zeer veel van de andere in tale verſcheelt : zelfs in groote ſteden gebeurt het , dat men aan de eene zyde van de ftad heele andere woorden ſpreekt , die men aan d' andere zyde noyt zal hooren.

Vergelyking.

Alle deſe dialeëten oft ſpreek-wiſſen kan men tot drie voornamen brengen. D'eerſte is van het *Wefter Lapland* van *Uma* en *Piſha* ; de tweede is de dialeëct van de *Noorder Lappen* , welke in *Lapland* van *Lubla* woonen ; de derde is van d' *Oofterſe Lappen* van *Torna* en *Kimi* : deſe dialeëten ſijn zoo verſcheidentlyk voorgelproten, om dat alle deſe Volkeren niet te gelyk in *Lapland* ſijn gekomen , nog ook niet in de zelfde tyd ; want d' eenē hebben ſig op d' eene plaats neder gezet en d' ander op een andere plaats van't land. De taal in't *Lapland* van *Lubla* is wel de barbaarſte en ruwſte, nog zoo beſchaafd niet als wel d' andere.

Sijn drierley dialeëten. Reden.

Om deſe groote verſchillen t' ontdekken, ſullen wy voor de Liefhebbers eenige woorden tot een voorbeeld by brengen.

Woorden van het Lapland van Piſha.

Jubmel
Iochi
Warra
Olbmo
Niſſuu
Skaigki
Kiift
Niſſu
Pardei
Seibig
Muriec
Reppi

Woorden van het Lapland van Torna

Immel
Virte
Taodar
Almai
Kab.
Kawtza.
Raopaka.
Kaa.
Alik.
Ovvre.
Kops.
Riemnes.

Gelyk dan de *Laplandſe* taal in deſe ſtand is, dat namelyk de verſcheidentheden komen van de verſcheiden Landschappen oft *Marken*, even als het in andere landen geſchiet; waar van ons *Duitsland* (als voren gezeyt is) tot een voorbeeld kan dienen, welke taal anders in *Sueden* is als in *Saxen*, en heel anders in *Nederland*. Dit heeft ook de *Laplandſe* taal met andere gemeen, dat, nadatſe nadert aan het

Verſchil der tale, waar het by toekomt.

E e

of

of het andere volk meerder naderen, zy daar ook meer en meer van ontleenen. Om dese reden is 't dat de *Lappen* van *Torna* en *Kimi*, sijnde digte by *Finland*, een taal spreken, welke in veele woorden en saken uyt te drukken, weynig van de *Finlandse* verscheelt. Sy oeffenen haar seer om de tale van hare nabueren te leeren; daarom verstaan de *Lappen* van *Torna* en *Kimi* voor het meerder gedeelte dat de *Finlandse* taal, en die van *Lubla* en *Pitha* en noch meerder die van *Uma* spreken de *Sweedse* en de *Noorweegse* taal. Die nu onder de *Laplandse* natie de meeste en netste talen spreekt, word onder haar seer veel geacht en geëert, dese hebben ook het grootste voor-regt en gesag over d'andere.

Waarom de *Lappen* Sweedse woorden gebruiken.

Men moet sich niet te seer verwonderen dat de *Lappen* veel *Sweedse* woorden onder haar tale mengen, wanneer zy eenige redenen voeren; want het is seer moeyelijk, datse alle dingen die by haar niet en zijn, kunnen noemen, dan in vreemde woorden, die van een andere tale afkomstig zijn. Dese gewoonte souwmen met vele voorbeelden kunnen bewaardeden, soo men zulcx wilde onder-nemen. Egter moet ik hier een staaltje ten toone brengen.

Exempel.

Want het wordeken dat men by de *Lappen* *Salug* segt, dat is gelukkig, is in 't Sweeds *salig*. *Niip* is een mes, en in 't Sweeds *Kniif*. *Fialo* een dak-balk, noemt men in 't Sweeds *Tilio*, en diergelijke namen sijnder in menigte.

Tornei goed oordeel wegens de verandering der talen.

Johannes Tornæus heeft met een seer goed oordeel in 't algemeen gesproken, dat de nootsakelijkheid en den ommegang van andere menschen, de kragtigste middelen zijn, om eenig volk een vreemde taal onder de hare te doen mengen: dit is dan de reden waarom de *Lappen*, die dagelijks, soo in koop-handel als anders, met de *Sweden* omme gaan, ook veel *Sweedse* woorden onder hare gemeene taal mengen: die geene nu die dagelijks met de *Finlanders* te doen hebben, hebben ook onder hare taal een menigte van *Finlandse* woorden over-gebragt; die nu gewoon zijn d'*Hoogduytsen* te hooren spreken, welke in *Noorwegen* zijn, krijgen ook de gewoonte van *Hoogduyts* te spreken.

Waar het van daan komt dat men eene saak met verscheide namen kan noemen.

Hier uyt spruyt ook, datmen eene saak met verscheide namen kan noemen; een Paard, by voorbeeld, is by de *Sweden* *Hest* genoemd, by de *Finnen* *Hapoits*, by de *Duytsen* *Rofs*, alle dese namen werden ook by de *Lappen* in 't gebruyk gehouden. Dus gaat 'et ook met het woord *Porcus* by de *Lappen*, 't welk zy niet uyt het *Latijn* (zoo ik meen) ontleent hebben, maar uyt 't *Hoogduyts*, want de

Hoog-

Hoogduyts febben een *Borck* zijnde een gelubt Verken oft Bigge; de *Lappen* welke die Verkens uyt *Noorwegen* kregen, hebben dat zelve woord buyten twijfel ook van haar overgenomen: op dusdanige wijfe hebben d'andere ook haren oorsprong gekregen.

Laat ons eens alle fluyt-redenen aen een fide fetten, en ons eygen oordeel over defe tale vellen; van zaken, die in dit Land niet elders van daan gebragt werden, maar in haar eygen Land zijn, en altijd by de *Lappen* zijn geweest, foo is 'er niet overig dan te besluyten, datfe niet is een verzamelde taal, en te famen gefelt uyt het Latijn, Hoogduyts, Sweeds en andere diergelijke meer; datfe ook niet meerder is een bezondere taal verſcheelende van alle d'andere, en eenig in fijn foort, gelijk men voorwend. Maar datfe voort-gekomen is, uyt d'oude *Finlandſe* taal, waar vanfe noch tegenwoordig veele oude woorden gebruyken, die waarlijk van de *Finnen* verſtaan werden.

Oordeel des Au-
theurs.

Vorders heeft defe taal ook haar *declinatie* en *conjungatie*. Ik meyne niet dat het den nieuws-gierigen Leſer onaangenaam ſal zijn, wanneer ik hier eenige voorbeelden tot een preuve voorſtel, om de wijfe van de *Laplandſe* tale te doen verſtaan. Voor eerſt ſal ik ſtellen een *declinatieer-naam* door al de *caſus*, by welke ik ook de *declinatie* van de *Finlandſe* tale voegen ſal, om d'eene fijn onderſcheyd met d'andere te kunnen vergelijken, en van beyde kenniſſe te dragen. Het naamwoord ſal zijn *Immel* gelijk het de *Lappen* van *Torna* uyt-ſpreken, want d'andere ſeggen *Jumel*, maar de *Finlanders* noemen het *Jumala*, dat is foo veel als God te ſeggen.

Declinatie
der naam-
woorden.

Het enkel getal.

	In 't Laplands.	In 't Finlands.
Nominativus.	<i>Immel,</i>	<i>Jumala.</i>
Genit.	<i>Immele,</i>	<i>Jumalan.</i>
Dativ.	<i>Immela,</i>	<i>Jumalalle:</i>
Accuſ.	<i>Immel,</i>	<i>Jumalaa.</i>
Vocat.	<i>ô Immel,</i>	<i>ô Jumala.</i>
Ablat.	<i>Immelin.</i>	<i>Jumalaſta.</i>

Het meerder getal.

Nominat.	<i>Immeleck,</i>	<i>Fumalat.</i>
Genit.	<i>Immeliġ,</i>	<i>Fumalden.</i>
Dativ.	<i>Immelwoth,</i>	<i>Fumalille.</i>
Accuf.	<i>Immelidh,</i>	<i>Fumalat.</i>
Vocat.	<i>ô Immaleek,</i>	<i>ô Fumalat.</i>
Ablat.	<i>Immelijo,</i>	<i>Fumalilda.</i>

Ik moet hier noch een naam-woord by voegen, dat mede door al fijn *casus* gedeclineert werd, om een veel grooter ligt daar uyt te fcheppen. Dit woord is *Olmaj*, dat foo veel te seggen is als een getrouwt man.

Het enkel getal.

Het meerder getal.

Nominat.	<i>Olmaj.</i>	Nominat.	<i>Olmack.</i>
Genit.	<i>Olma.</i>	Genit.	<i>Olmaig.</i>
Dativ.	<i>Olmas.</i>	Dativ.	<i>Olmaid.</i>
Accuf.	<i>Olma.</i>	Accuf.	<i>Olmaig.</i>
Vocat.	<i>ô Olmaj.</i>	Vocat.	<i>ô Olmack.</i>
Ablat.	<i>Olmast.</i>	Ablat.	<i>Olmajja.</i>

Alle d'andere woorden werden op de zelfde wijze gedeclineert.

Comparati-
en.

De *adjective* ofte bywerp-woorden, werden gecompareert of vergeleken door hare uytgangen oft terminatiën, gelijk als *Stowre* groot. *Stowrapo* grooter. *Stowramus* aldergrootfte.

Aldus ook *Enack* veel, *Enapo* meerder. *Enamus* aldermeest.

Uize weynig. *Uixapo* minder, *Uixamus* alderminft.

Want de *comparativus* heeft gemeenlijk *po*, tot fijn bywerp-fillabe; maar de *superlativus* neemt aan de fillabe *mus*.

Articulen.

Sy hebben ook articulen of ledekens, maar sy fetten die feer zelden voor een woord, gelijk als men wel in andere talen doet.

Genus.

Het *genus masculinum* en *femininum* ofte de woorden van het mannelijk en vrouwelijk geflagt, hebben eene uytgang oft terminatie, die van het *neutrum* is verffchillig. Want

Tels

Tolt is dese en die, maar *towt* is *neutrums*.

Van gelijken is het ook met de *pronomina*, gelijk als *mun my*, *tun pronomens*.
gy, *sun hy*, *mii wy*, *si* gylieden, *Tack* zylieden.

De *Finnen* gebruyken in plaats van dese *pronomina* oft voornamen,
Mina, *sina*, *han*, en in 't meerder getal *me*, *se*, *he*.

De *verba* oft werk-woorden hebben van gelijken hare drayingen
 en tijden: als by voorbeeld het werk-woord *ik bemin*, gaat ook soo
 in 't *presens indicativi*.

Het enkel getal.

<i>Mun pworastam</i> ,	ik bemin.
<i>Tun pworastack</i> ,	gy bemind.
<i>Sun pworasta</i> ,	hy bemind.

Het meerder getal.

<i>Mii pworastop</i> ;	wy beminnen?
<i>Sii pworost</i> ,	gylieden bemind.
<i>Tack pworost</i> ;	zy beminnen.

De andere woorden termineren gemeenlijk aldus, gelijk

Het enkel getal.

<i>Mun lem</i> ,	ik ben.
<i>Tun lack</i> ,	gy sijt.
<i>Sun lia</i> ,	hy is.

Het meerder getal.

<i>Mii lep</i> ,	wy zijn.
<i>Sii le</i> ,	gylieden sijt.
<i>Tack le</i> ;	zy zijn.

Dese voorbeelden sullen ons dan genoeg zijn om den aart en de
 natuur der *Laplandse* taal te doen verstaan, voor soo veel als ons nood-
 dig is te weten: want wy hebben niet voor hier een *Grammatica* op
 te rigten, maar van yder zake alleenlijk een beschrijvinge te doen.

Sonderlinge wijze van de woorden te spreken.

De *Lappen* hebben een zonderlinge maniere om haar woorden uyt te spreken, die men niet wel met letters, noch teykenen oft characters, noch accenten kan uyt-drukken: want zy prononciëren de werk-woorden met een volle mond, soo dat men de klink-letters oft vocalen, seer distincteljik kan hooren; maar d'andere mede-klinkers oft consonanten zijn als offe in het speekfel des monds swommen oft versmolten; alsoo houden zy ook binnens monds de achterste syllaben, voornamelijk van de naam-woorden.

Zy hebben geen letters.

Zy hebben geen *letters*, noch oyt ook gehad, en zijn daar alsoo weynig in bedreven als hare voor-ouders de *Finnen*.

Gebruykē Sweedse Almanakken.

Want zy gebruyken ook geen Almanakken, als die van d'oude *Sweden*, geschreven in *Runise* letters: ook hebben zy die niet gehad, noch eenige kennisse daar van gekregen, als zedert datse met de *Sweden* gemeenschap hebben gehouden, waar uyt zy de tijden leerden, om te weten wanneer zy de heilige dagen moesten vieren.

Colommen met opschriftē.

Bureau segt, dat hy van seer geloofweerdige luyden verstaan heeft: dat'er elders gevonden zijn, en noch in *Lapland* eenige Colommen oft steene begraaf-plaatsen gevonden werden, alwaar men eenige opschriften op gezien heeft.

Dien niet bevestigen datse letters gehad hebben.

Maar dese opschriften en kunnen ons juyst niet doen gelooven; dat de *Lappen* by ouds zich van dese letters hebben bedient, dewijl de *Finnen* daar gantsch geen kennisse van dragen, ja se weten zelfs niet hoe die daar gekomen zijn: ook hebben sy de minste wetenschap niet dat by haar lieden eenige letters oft characters gebruykt zijn geweest.

Gissing.

Men souw liever eenige gissinge kunnen maken, dat de *Sweden* op een tijd in dat Land zijn geweest, hebbende daar den Oorlog gevoert, en datse misschien daar meester zijn geworden.

Zy gebruyken de Latijnse letters.

De *Lappen* gebruyken soo wel als de *Finnen* de Latijnse letters, op de zelfde wijze als de *Sweden* en *Hoogduytsen* die gewoon zijn te schrijven, wanneerse een algemeene tale willen uyt-drukken. Al hoe-wel der weynig onder haar gevonden werden, diese kunnen lesen, en noch veel minder diese schrijven kunnen, welke zy misschien uyt de scholen geleert hebben.

Niemand is begeerig die taal te leeren.

Vorders wijl dese taal nergens dan by haar gebruykt werd, soo vind men zelden yemand die begeerig is om die te leeren, dewijls men daar niets mede kan uyt-rigten. Maar indien het gebeurt, dat men met dese vreemde Natie yets te verrigten oft te handelen heeft,

en

en men de tale niet en weet (dat zelden gebeurt) foo gebruykt men de Tolken, waar toe alleen een groot getal gehouden werd; want daar zijn weynig lieden die hare tale expres gaan leeren. Dese Tolken konnen d'andere vreemde talen niet al te wel spreken, behalven die van de *Finnen*: aldus gaat 'et met alle de andere *Lappen*, die groote moeyte hebben om vreemde talen te pronunciëren gelijk het behoort; zy maken daar gemeenlijk een mengel-moes af, voornamelijk die, welke met *Noorwegen* handelen. Sy verwerpen hare taal met de *Sweedse*. Want zy seggen, by voorbeeld, *jeghkiami*, in plaats van *jag kom*; *jeg gaong* voor *jag gaor*: als ook voor *Hustro* zeggense *koma*. Voos *Minnyssa*, *mitt hoff wud*, &c.

Tolken-

De Tolken spreken de vreemde talen niet wel.

Exempel.

VI. HOOFT-STUK.

Van de woon-plaatsen of Tenten der Lappen. Hoe die gemaakt werden, van wat stoffe en gedaante: veranderen gedurig van wooning. Hoe zy hare Rbeen laden. Wat order zy houden in het trekken. En hoe zy hare spys-kamer bouwen.

DE *Lappen* veranderen gedurig, gelijk d'andere Noordse volkeren, van wooning, hebbende geen vaste huysen; zy zijn van ouds af altijd gewoon, van d'eene plaats na d'andere te verhuysen, en alleénig maar een tense voor weinige dagen op te slaan, dan eens op een plaats daarse goede vis-vangst kunnen hebben; dan eens weder op een andere plaats om best op de Jagt te kunnen gaan.

Hebben geen vaste woeninge.

Maar *Karel* de negende heeft haar dese vryigheid benomen van over al in 't Land van d'eene plaats na d'ander te loopen, hebbende aan yeder Familie een zeker stuk Lands toegewesen, 't welk uyt sijn Edict van 't jaar seltien hondert en twee bewaarheid kan werden, 't geene behelst, dat alle Meiren en Rivieren van yeder *Lapmark* zouden getelt werden, en dat men de naam van yeder soude opschrijven, diese tot nu toe genooten hadden.

Karel de IX. heeft gebodé datse hare vaste plaatsén souden houden.

By gevolg wierden hier by getelt de Familien met de Meiren en Rivieren, soo dat men na dese optelling een volkome distributie of verdeeling hadde, en dat d'eene Familie niet meer van de Meiren ofte Rivieren hadde als de ander om zich zelve te kunnen onderhouden. Yeder *Lapmark* wierde aldus dan verdeelt, en men gaf aan zekere wijze en conscientieuse personen de commissie of last van aan yeder Familie

Laat aan yeder Familie een stuk Lands uytwijzen.

Sonderlinge wijze van de woorden te spreken.

De *Lappen* hebben een zonderlinge maniere om haar woorden uyt te spreken, die men niet wel met letters, noch teykenen oft characters, noch accenten kan uyt-drukken: want zy prononciëren de werk-woorden met een volle mond, soo dat men de klink-letters oft vocalen, seer distinctel'ijk kan hooren; maar d'andere mede-klinkers oft consonanten zijn als offe in het speeksel des monds swommen oft versmolten; alsoo houden zy ook binnens monds de achterste syllaben, voornamelijk van de naam-woorden.

Zy hebben geen letters.

Zy hebben geen *letters*, noch oyt ook gehad, en zijn daar alsoo weynig in bedreven als hare voor-ouders de *Finnen*.

Gebruykē Sweedse Almanakken.

Want zy gebruyken ook geen Almanakken, als die van d'oude *Sweden*, geschreven in *Runise* letters: ook hebben zy die niet gehad, noch eenige kennisse daar van gekregen, als zedert datse met de *Sweden* gemeenschap hebben gehouden, waar uyt zy de tijden leerden, om te weten wanneer zy de heilige dagen moesten vieren.

Colommen met opschriftē.

Burau segt, dat hy van seer geloofweerdige luyden verstaan heeft: dat'er elders gevonden zijn, en noch in *Lapland* eenige Colommen oft steene begraaf-plaatsen gevonden werden, alwaar men eenige opschriften op gezien heeft.

Die niet bevestigen datse letters gehad hebben.

Maar dese opschriften en kunnen ons juyst niet doen gelooven, dat de *Lappen* by ouds zich van dese letters hebben bedient, dewijl de *Finnen* daar gantsch geen kennisse van dragen, ja se weten zelfs niet hoe die daar gekomen zijn: ook hebben sy de minste wetenschap niet dat by haar lieden eenige letters oft characters gebruykt zijn geweest.

Giffing.

Men souw liever eenige giffinge kunnen maken, dat de *Sweden* op een tijd in dat Land zijn geweest, hebbende daar den Oorlog gevoert, en datse misschien daar meester zijn geworden.

Zy gebruyken de Latijnsē letters.

De *Lappen* gebruyken soo wel als de *Finnen* de Latijnsē letters, op de zelfde wijze als de *Sweden* en *Hoogduytsen* die gewoon zijn te schrijven, wanneerse een algemeene tale willen uyt-drukken. Al hoe-wel der weynig onder haar gevonden werden, diese kunnen lesen, en noch veel minder diese schrijven kunnen, welke zy misschien uyt de scholen geleert hebben.

Niemant is begeerig die taal te leeren.

Vorders wijl dese taal nergens dan by haar gebruykt werd, soo vind men zelden yemand die begeerig is om die te leeren, dewijl men daar niets mede kan uyt-rigten. Maar indien het gebeurt, dat men met dese vreemde Natie yets te verrigten oft te handelen heeft, en

en men de tale niet en weet (dat zelden gebeurt) soo gebruykt men de Tolken, waar toe alleen een groot getal gehouden werd; want daar zijn weynig lieden die hare tale expres gaan leeren. Dese Tolken konnen d'andere vreemde talen niet al te wel spreken, behalven die van de *Finnen*: aldus gaat 'et met alle de andere *Lappen*, die groote moeyte hebben om vreemde talen te pronunciëren gelijk het behoort; zy maken daargemeenlijk een mengel-moes af, voornamelijk die, welke met *Noorwegen* handelen. Sy verwerren hare taal met de *Sweedse*. Want zy seggen, by voorbeeld, *jeghkianni*, in plaats van *jag kom*; *jeg gaong* voor *jeg gaor*: als ook voor *Hustro* zeggen se *koona*. Voor *Minnyssa*, mist hof wud, &c.

Tolken-
De Tolken spreken de vreemde talen niet wel.

Exempel.

VI. HOOF-STUK.

Van de woon-plaatsen of Tenten der Lappen. Hoe die gemaakt werden, van wat stoffe en gedaante: veranderend gedurig van wooning. Hoe zy hare Rbeen laden. Wat order zy houden in het trekken. En hoe zy hare spijs-kamer bouwen.

DE *Lappen* veranderen gedurig, gelijk d'andere Noordse volkeren, van wooning, hebbende geen vaste huysen; zy zijn van ouds af altijd gewoon, van d'eene plaats na d'andere te verhuysen, en alleénig maar een tente voor weinige dagen op te slaan, dan eens op een plaats daarse goede vis-vangst kunnen hebben; dan eens weder op een andere plaats om best op de Jagt te konnen gaan.

Hebben geen vaste wooningē.

Maar *Karel* de negende heeft haar dese vryigheid benomen van over al in 't Land van d'eene plaats na d'ander te loopen, hebbende aan yeder Familie een zeker stuk Lands toegewesen, 't welk uyt sijn Edict van 't jaar sestien hondert en twee bewaarheid kan werden, 't geene behelst, dat alle Meiren en Rivieren van yeder *Lapmark* zouden getelt werden, en dat men de naam van yeder soude opschrijven, diefe tot nu toe genooten hadden.

Karel de IX. heeft gebodē datse hare vaste plaatsen soude houden.

By gevolg wierden hier by getelt de Familien met de Meiren en Rivieren, soo dat men na dese optelling een volkome distributie of verdeeling hadde, en dat d'eene Familie niet meer van de Meiren ofte Rivieren hadde als de ander om zich zelve te konnen onderhouden. Yeder *Lapmark* wierde aldus dan verdeelt, en men gaf aan zekere wijze en consciencieuse perfoonen de commissie of last van aan yeder

Laat aan yeder Familie een stuk Lands uytwijfen.

Familie

Familie een stuk Lands toe te wijfen, gaande daar rechtvaardig in; gevende d'eene niet meer als d'ander, anders soumen door gonfte of haat en nijd d'eene meerder kunnen toe-wijfen als d'ander: foo dat dan door dit middel weder-houden wierde, dat de *Lappen* niet meer van d'eene plaats na d'andere mogten gaan swerven.

Na dit Edict hebben sy elk een stuk Lands bezeten.

Na dit Edict dan van Koning *Karel* hebbenfe elk zeker stuk Lands beginnen te befitfen, 't welk bekwaam en groot genoeg was om haargantsche Familie t'onderhouden: zulx dat niemant meer vermogt de vryheid te hebben om op een ander mans Land zijn tente te plaatfen of aldaar te woonen.

Hebbé nog geen vaste plaats.

Doch dese wijfe van gedurige verhuifing en verplaatfing is noch niet t'eenemaal vergeten, maar geduurt noch jegenwoordig. Maar dese verandering is bepaalt in een plaats die men haar heeft gegeven, foo dat men noch kan seggen datfe geen vaste woon-plaatfen ofte huyfen hebben.

De noodzakelijkheid doet haar van plaatfe veranderen.

De noodzakelijkheid om haar kost te zoeken, dringt haar het meeste tot dese gedurige verhuifing. Want dewijfe een goed getal van Rheen, Vifch, en wilde beesten onderhouden, zijne genoodzaakt te veranderen van plaats, alwaar geen gras noch andere voeragie voor hare beesten meer te vinden is. Die geene welke van de Jacht moeten leven en van de Viffcherien, zijn verbonden plaatfen op te speuren, die tot dese dingen d'alderbekwaamste zijn, alwaar men de meeste vifch oft beesten kan vinden, zonder het gedurig t'eenemaal uyt te ledigen, ofte den overvloed uyt te bannen. Dewijl men op eene plaats alleen alle dese bekwaamheden niet kan hebben, want de vifch is dikwils niet in groote menigte, en se vorgadert menigmalen niet dan als het koud is (want d'eene is tijdig in 't eene zayfoen en d'andere in een ander) ook is d'eene foort van vifch meer in 't eene Meir, en een ander foort in een andere Reviere. Invoegen dat dan die geene welke Viffchers zijn, en haar voornaamste leef-tocht daar van hebben, niet altijd op eene plaats blijven kunnen, en genoodzaakt zijn hierom fomwijls met hare gantsche Familie van plaatfe te veranderen, foo datfe dan van d'eene na d'andere gaan. Sy nemen dan ook mede alle hare bagagie en voeragie voor hare Rheen, op dat die onderwege geen gebrek en mogen lijden, en datfe die door nood-dwang zouden moeten verlaten, of die elders gaan zoeken.

Zy trekken van

Wanneerfe foo dikwils met haar Familie van d'eene plaats na d'andere gaan, is 't niet datfe dan haar eerste vaste plaats volkomen verlaten,

ten, om niet weder te komen; maar zy trekken van d' eene plaats na d' ander, en doen zoo, gelyk men zegt een omlandsre reis, zoo datse ten lesten weder op die plaats komen, daarse haar vaste woning moeten houden. By maniere als de *Lappen* van de bergen die overvloedig hebben, wyl daar veel weide is, zoo gaanse daar na toe; en komen weder, wanneer het nieuwe gras groot is geworden, en komen op 't eind van 't jaar weder, hebbende in die tyd in alle de plaatsen geweest, daar zy haar voordeel konden vinden.

d' eene plaats na d' ander, totse weder op haar vaste plaatsse komen.

De *Lappen* nu die in de bossen woonen, komen niet eenmaal in 't jaar weder, maar dikwyls in een jaar tot d' andere van hare tenten, welke zy aan de kanten der Rivieren hebben gemaakt, en by de meiren: dit doense dan na verscheide s'aisoenen des tyds die of goed sijn tot de jacht of de visscherye, na datse hope hebben van goed geluk.

De berg-*Lappen*, komen dikwyls weder.

Zy sijn gewoon dese order ontrent hare verhuisinge te houden, dat de gene, die sig verledigen tot de visseryen, dan eens by 't eene meir woonen, en dan eens by het ander, na dat de Visch daar goed is en in meenigte by elkander vergadert; maar die sig met de jacht generen, en Rheen houden, woonen 's winters in de bosschagien, en klimmen 's zomers op de bergen van *Noorwegen*.

Order on-
de vissers
en jagers.

Samuel Rheen spreekt hier dus van, de *Lappen* kunnen des winters op de bergen sig niet onthouden, zoo om de storm van de verschrikelyke groote windē, als om de menigte van sneeu, 't welke ook d'oorzaak is dat 'er weinig boomen groeyen. Dit dwingt haar genoegzaam naar om laag te klimmen en hare tenten in de naaste bossen te maken, alwaar zy beter hare Rheen kunnen bergen, sijnde warmer in 't midden van de Hooge sneeuw: dan zoo blyven zy al geduurig op eene plaats, van Kers-tyd af tot de Boodschap van de heilige *Maget Maria* toe.

Om de winden en sneeuw kunnen zy 's winters op de bergen niet blyven.

Maar zoo ras de sneeuw begint te smelten, verlaten zy die plaats, en gaan op de naastgelegene bergen, uyt vreesse dat hare Rheen mogten afdwalen en wegloopen. Zy makense dan daar vast tot het Feest van *St. Erik*, 't welk is den agttienden van Mei-maand. Want de wyfjes Rheen gaan ontrent dese tyd haar jongen werpen: zoo dat de jonge Rheetjes op die zelfde plaatsen moeten gehouden werden tot het Feest van *St. Jan Baptist*: of tot in 't midden van de Somer. Want dan zoo is het gras en alle de andere soorten van kruiden op de bergen groot en tydig geworden, als ook in de valeyen die tussen beiden sijn. Dan zoo weiden zy haar betsten al hooger en hooger, na de menigte van haar Vee.

Wanneer zy weder na de bergen gaan.

Gaan op de bergen om de vliegen en horfels.

Een yder loop boven op den top der bergen, alwaar zy met haar beesten van de Horfels en muggen bevryd sijn. Wanneerse op dese bergen sijn, gaanse geduurig van d' eene plaatse na d' andere toe, tot dat het Feest van *St. Bartolomeus* begint te naken: na dese tyd beginnen zy allenxkens weder te keeren in de bosschafien toe, tot dat het Kersmis wert, want dan komense tot d' eygenste plaatse, daarse waren van daan gegaan.

Gaan op de jagt. Een soort van houten schoenen.

Op dese tyd gaanse dan gemeenlyk alle tegelyk uyt op de jagt, nemende met sig een soort van schoenen oft houte solen, en loopen dan achter de wilde Rheen; aan een ander zyde brengen zy haar huis-Rheen in het bosch elders, om daar met elkander te weiden tot het Feest van de boodschap der *Maget Maria*; op welke tyd zy die scheiden, nemende yder die hy gemerkt heeft, waar mede hy na sijn eerste wooninge in de bergen gaat.

Dit zy dan gesproken van de verhuifinge der *Lappen*, en de reden waarom zy niet altyd op eene plaatse konnen blyven, en de tyd wanneerse zy van de eene plaatse na de andere verhuiften.

Sy verhuiften wel eenige mijle verre.

't Gebeurt wel dat dese verhuifing oft verplaatfing van tenten niet juist altijd geschied in een naast gelegen plaats, digte by, maar zy gaan zomtijds heel verre daar van daan, ja tot twintig en meer mylen toe. Dewyl dan een gedeelte der *Lappen* gemeenlyk op de bergen woonen, een ander deel langs de meiren en aan de kant van de rivieren in de boomen, voornamelyk in de pijn-boomen; zoo heeft men reden om haar verscheide namen te geven.

Woonen in de boomen.

Verscheide namen.

Die nu op de bergen woonen aan de Frontier-plaatfen van *Noorwegen* sijn genoemt *Fiell-lappen*, want het woord *Fiell* is zoo veel te seggen als bergen. Maar d' andere sijn *Graan-lappen* geheten, want de *Swedese* en *Noorweegse* volkeren noemen hare pijn-boomen *Graan*; en dese leven meest van de visseryen en de jagt van beesten oft vogelen.

Hebben geen wegen nog straten.

Als zy verhuiften gaanse niet langs eenige wegen, want die heeft men in ganfch *Lapland* niet, ja daar is niet een straat te vinden in de *Somer*, om van d' een *Laplandse* tent na d' andere te gaan, ja daar is geen weg op haar verblijf-plaats, 't welk schijnt een eensinnigheid te sijn; evenwel komen zy zoo d' een als d' andere tenten genoegzaam vinden, zonder eenige moeyelijkheid, het zy hoe verre datse van elkander gelegen sijn. Ja die nu heel verre van hare tenten af-woonen, vinden zy zonder doolen. Op dese zelve wyse weten zy ook de beren-holen

holen t' ontdekken, en komen zonder te missen, die daar na een tyd lang nog vertoonen.

Vorders dese verhuifinge geschied des winters op een andere maniere, als in de somer; want dan nemen zy hare tente op, en zetten die op een sleden, en op een andere hare goederen of meubelen, diese alsoo door haren Rheen van d' eene plaats na d' andere laten vervoeren; dese Rheen doen zy alleenlyk een halsster om met een trektouw, 't geen door hare beenen van achteren door gaat, en onder aan de slede, daar zy op zitten, vast is.

In de somer gaanse te voet, leggende zadels op de rugge der Rheen, waar op se hare kinders en ander gereedschap zetten: hier toe hebbense twee stokken, welke zy d' eene aan d' andere om de Rhee binden, na dat de rug met eenig kleed bedekt is, op dat de zelve niet zoude gequeest werden, nog de huid open gaan of bederven, waar aan zy eenige kleine bakjes hangen, die geladen sijn.

Dese twee stokken sijn wat lang, en platagtig om te kunnen buigen; zy werden van Denne-boomen oft Mast-boomen gemaakt, waar van zy meest alle hare kassen maken. Dese houten vougen zy aan malkander door de twee einden, sijnde d' eene als een nagel die in een gat steekt van d' andere, in manieren gebogen als een hoepel, dese hangen ook boven de rug van de Rheen, op die plaats daar se aan een gevoegt sijn, d' eene aan de regter en d' ander aan de linker zyde; zy sijn ook onder aan de buik van het beest gebonden, om over al vast te mogen wezen.

De kifsjes sijn lang, en by na aan de einden rond, als een ovaal, en werden ook van Mast-boomen-hout gemaakt, die zoo rond gedaante sijn. Zy maken dese bakjes onder digt, met berken-hout in de gedaante van tuisen zeer aardiggemaakt, en boven op de met banden oft wolle touwen, welke zy zoo dikwyls toe-binden, als zy daar yets hebben uytgekregen; op dat 'er niets uyt vallen mogt, bedekken zy die nog met Berken-boome basten, of wel met kleden oft vellen.

Zy binden dese kifsjes met touwen, oft koorden, aan de einden van dese houten, zoo dat se aan d' eene zyde af hangen, en aan d' andere zyde het beest raken; het opperste des kifsjes is buiten, en het onderste binnen tegen de buik van de Rhee.

De last van een Rhee is gemeenlyk van hondert-en-vyftig of zessig-pond swaarte, en dit is zoo veel als een strek beest kan

Het verhuifen is 'swinters anders als somers.

Soomers gaanse te voet. Stokken die se de Rhee aanbinden.

Figuur der stokken.

Figuur der kifsjes.

Dese binden zy om de houten.

Hoe veel een Rhee dra-

dragē kan. dragen. Hier van kanmen de figure nader in zien.

Siet hier dan de wyse, hoe zy hare Rheen doen laden, wanneer zy niet alleen hare Rheen moeten over voeren, maar ook zelfs hare kinderen, die niet voeteren en konden, want die hangen aan de zyden van de Rhee in een soort van wiegen. In dese overvoering van haar goederen, nemen zy een order waar, die niemand zonder groote reden zou durven veranderen. Het hoofd van de ganschē Familie gaat voor af, en geleid by sig eenige Rheen die met bagasie geladen sijn. Hier na volgt sijn vrouw, met een ander de el der bagasie; zoo dat de Rheen by elkander loopen als een troepe, die alle de kinderen en al de knechts zagjes voor uyt dryven. Maar die de trommel draagt, moet d' alder achterste gaan, gelijk wy boven elders hebben aangewesen.

De order die sy hebben in het trekken.

Zy gaan met een langen sloop, sijnde de voorste met d' agterste aan een gebonden.

De berg-Lappen maken andere tenten als de bos-Lappen.

Tenten der berg-Lappen hoe die gemaakt werden.

Gelykenis.

Zy sijn gewoon d' eene Rhee voor en d' andere na te geleiden; en dat met een lange sloop, in voegen dat die gene welke volgt onder aan de halstervast is van die gene welke voor uyt gaat; zoo dat de voorste met d' eerste, aan een koord, die men aan den hals der Rhee vast maakt, gebonden is. Dan gaante in die ordere, tot dat se op die plaats gekomen sijn, alwaar se bestemt hebben eenige dagen of weken te verblijven, in welke zy dan haar tenten op slaan.

De berg-Lappen die men in 't gemeen *Fiell-Lappen* noemt, maken hare tenten op een andere wyse, als die *Lappen* welke in de bossen gemeenlijk woonen, sijnde *Graan-Lapper* geheeten. Want gene en komen niet meer dan eenmaal in 't jaar op de zelve plaats van haar land, en maken daarom hare tenten op zoo een wyse, dat se van minder geduurzaamheid sijn, vernietigende die wanneer se vertrekken, maar dese maken se valster en sterker, om die op de eygenste plaats te doen verblijven, en naar haar wederkeering te vinden.

De *Lappen* die op de bergen woonen, rigten aan de vier hoeken vier palen op, op welke zy drie latten maken op de manier van balkjes oft ribben, een op een yder van de zyden, de derde van achter, stellende geen van voren. Dan zoo nemen se andere sparren meer die veel langer sijn, die zy opregten, en stellen die dese boven de balkjes uytsteken, en boven malkander by na met d' einden raken, maar van onder sijnsē zeer verre van een gezet, staande op de aarde.

Soo een tente gelyk wel na een dak met vier zyden oft panceelen, oft een Pavilioen, dat de Figure heeft van een Pyramide, onder seer wijd en breed, maar boven zeer klein en toe-getrokken. Op dese balk-

balkjes leggen zy een soort van dek-kleeden , sijnde zoogrof van stoffe als zy vinden kunnen , welke *Waldemar* by haar genoemd werden. Die nu rijker zijn , leggen daar noch een ander kleed op van sterk groflinde gemaakt ; dit doenfe om dat dit dubbeld kleed haar beter van regen en wind befchut. Dese zijn dan de tenten der *Berg-Lappen* , welke fe met verfcheide stoffen bekleeden , diefe daar weder af doen foo ras zy van plaatfe veranderen , en nemen die met zig daarse gaan , om die weder op de zelve wijfe op te rigten.

Waar mede zy die bekleeden.

Wat belangt nu de *Bos-Lappen* , ofte *Graan-Lapper* , dese bouwen hare tenten van planken , andere ook wel van ses stammen van boomen , die boven aen malkander raken , en een spitse gedaante uyt maken. Boven op leggenfe takken van boomen , 't zy van Pijn-boomen , of 't zy fchorffen welke gemeenlijk Berken-boomen bafte zijn , diefe weten te koken en te buigen , op datfe des te makkelijker tot haar werk soude dienen : dese dekken fy dan met beesten-huiden en wel getouwt leer , ook gebruiken fy aarde-zoden tot het eygenfte werk.

Tenten van de *Bos-Lappen*.

Dese foort van tenten is van de voorige verfchillig , die niet gedekt werden dan met eenige grove stof of grof linnen , en ook maar vier hoeken hebben , maar dese hebben'er ses. *Wexionius* doet'er nog twee by , en segt dat dese tenten acht zijden hebben ; zijnde de hoogte van vijf ellen , voornamelijk by de *Lappen* van *Kimi*.

Verscheelen van de eerste tenten. Zijn van 6 of 8 voetē.

Het zelfde fchrijft ook *Olaus Petri* van de *Lappen* van *Pitba* , en segt dat hare tenten een elle diep in de grond ftaan. Dese breken fy niet af , noch nemen daar geen goed uyt ; maar laten die op de zelfde plaatfe blijven , gemeenlijk aan de kanten van de Meiren oft Rivieren , alwaarfe viffen , of ontrent de plaatfen daarse ter Jagt gaan , hier in nemen fy weder haar verblijf , als fy weder keeren , daar alleenlijk eenige takken van boomen opwerpente , of Berken-boom-fchorffen , en in plaats van die , zoden van aarde , waar mede zy hare tenten gevoeglijk konnen dekken.

Dit doen ook de *Lappen* van *Pitba*.

Behalven dese twee foorten van tenten brengt *Olaus Magnus* noch een derde by ; feggende : eenige *Lappen* maken hare tenten op de takken van boomen , welke gebogen zijn in de gedaante van een vierkant , om van de Sneeuw niet overftolpt te werden , die op het veld in feer groote menigte nedervalt , als ook uyt vreefe van de wilde verhongerde beesten , die daar dikwils in foo grooten getal vergaderen , dat het niet mogelijk is de zelve af te weeren ; en om

Nog een derde foort van tenten op de boomē.

dan niet verslonden te worden, setten sy haar tenten op boomen.

Twijfeling van dese tenten.

Ik weet niet al te wel wat den Auteurs seggen wil met vierkant geboge boomen: ik meyn dat hy wil seggen, dat de *Lappen* gewoon zijn hare tenten op vier stammen van boomen te bouwen, welke op vier hoeken staan, gelijk als men de vier voorname stukken houts op de vier hoeken van een huis set, gelijk als vier pylaren in elke hoek een, wanneer men daar op bouwen wil. Maar wy hebben noyt van zulk een soort van tenten hooren spreken.

Taciti gevoel.

Tacitus segt wel, dat de *Finlanders* hare woon-plaats nemen op eenige gevlogten takken van boomen, en misschien dat onsen Auteur daar gelegenheid uyt genomen heeft.

Tenten die op wagens staan.

Wagens zijn noch onbekent by de *Lappen*.

Amaxobii wat voor volk die zijn.

Wat aangaat noch een vierde soorte van tenten, het blijkt, dat hy dit niet en heeft kunnen ontleenen dan van *Zieglerus*, die dese *Lappen* genoemt heeft *Amaxobii*, en hier uyt besluit *Olaus* datse in tenten woonen die op wagens staan. Want de kragt van het griexse woordeken *Amaxobii* beduid soo veel als menschen die op wagens oft karren leven. Dit gevoelen van de *Laplandse* tenten heeft *Olaus* zeer bedrogen, steunende op dese opinie van *Zieglerus*, welke nogtans volkomen vals is; want de karren oft wagens zijn by dese volkeren noch teenemaal onbekend.

Want hoe souden zy die op soo een gladden ys kunnen gebruyken; als ook op sulke hooge sneeuw? hy heeft dan de regte sin van *Ziegleri* woorden niet gevat, wanneer hy van de *Laplandse Amaxobii* spreekt. 't Is waar dat de *Lappen* overal onzeker woonen en dikwils van plaats veranderden, sonder een vaste wooning te houden, niet meer als de *Amaxobii*, welke een seer bekende Natic is geweest, die wel eer zeer aanzienlijk onder de *Scyten* was: dit heeft hem eerst te vooren doen seggen, datse gelijk als heele Legers met tenten hebben, en hare wooningen soo dikwils kunnen vervoeren als sy willen.

Wooningen in boomen.

Elke tente heeft twee deuren.

De *Lappen* hebben dan geen meer soorten van tenten als d'eerste twee, die ik beschreven heb, al-hoe-wel'er noch een vijfde soort van *Paulus Jovius* ons voorgedragen werd, doch dese is van geen belang: welke alleen maar onder de *Moscovische Lappen* in gebruyk is, die haar bed in kleyne holen maken, welke zy met drooge bladen vervullen; of in tronken van boomen woonen, die door het vuur, oft door ouderdom en verrottinge natuurlijk zijn uytgeholt.

Vorders heeft elke tente twee deuren, een van vooren en een andere van agteren. De voorste poort oft deur is de grootste, en werd alle dagen

dagen open gedaan, door welke men uyt en in gaat. Maar d'achterpoort is veel kleynder, in manieren als een achterpoortjen, dese dient om in de tent alle noodzakelijke leef-tocht te brengen, en door d'andere 't geen zy in 't bosch gevangen hebben, als vogels, wilde beesten-vleys; of 't geen zy in de Meiren en Rivieren gevist hebben, zijnde allerley soorte van visch: want het zoude een groote misdaad zijn die door de groote poorte te brengen. Van gelijken (als vooren gezegt is) werd aangeen vrouw-luyden toegelaten door dese kleyne achterpoort te gaan, wyl het haar op hals en kraag verboden is, maar de man is alleenig toegelaten, alles daar door te brengen, 't geen hy op de Jagt heeft gekregen.

d'Oorsake dat de vrouwen door dese poort niet mogen gaan, is, meyn ik, om datse haren God *Thorus* achter dese tente staande hebben, alwaar sy hem offerhande brengen. Dit komt ook van daar, dat het ontmoeten of de tegenwoordigheid van een vrouw een feer quaad teiken is voor een man die op de Jagt gaat. Hier komt wel te passe 't geene *Zieglerus* segt, namelijk dat aangeen vrouw is toegelaten, door de deur van de tente te gaan, door welke de man die dag op de Jacht ging. Dit kan men dan niet anders verstaan als van d'achterpoort deser tente, door welke de vrouwen niet alleen op de dag van de Jacht niet mogen door-gaan, maar ook noit.

Waarom de vrouwen door de achterpoort niet mogen gaan.

Wexionius maakt een beschrijvinge van dese kleine agterpoort, welke wedertoe vallende sich selven kan sluyten; men heeftse regt tegen over een venster, waar door den dag komt: die uyt jagen geweest hebben, gaan door dese poort, sleepende na haar eenige stukken Rheen-vleis. De Jager doet dan sijn jagers-kleed af en legt dat in een kleeer-kas, zijnde een elle lang en drie ellen breed, welke is in de tente of in 't venster, alwaar de vrouwen niet een voet mogen in setten.

Beschrijving van de achterpoort.

Kleeer-kas.

Dit venster van *Wexionius* waar door den dag komt is de kleine poort van *Samuel Rheen*, die by na altijd toe is; dese moeit hy het vertrek oft kleeer-kas, zijnde de plaats alwaar de man sijn jagers-kleed in hangt, als ook al het geene hy tot de Jacht gebruykt. Maar de tenten der *Lappen* hebben geen afgesloten kamers van muren oft planken, door welke men kan ingaan; dese kleeer-kas is dan niet anders als het cosijn van 't venster, dat van eenige dikke balkjes gemaakt is, zijnde rontom afgepaalt, en is de tweede saak daar men van spreken moet.

De poort van *Samuel Rheen*.

Deiling
der vloer.

De vloer is in de tente zoo gedeilt, dat de haarsteden altijd in 't middé is; dese haarsteden is rontom met steenen bezet, op dat het vuur de overhand niet en nemen; zy hebben altijd een ketel over vuur hangende, by welke aan 't achterste der tent drie balken leggen, op welke zy haar Vleis en Visch hakken, en voorts ook alle andere dingen bereiden, diese tot haar spysgebruiken.

De plaats
Lops.

De plaats die tussen dese drie gesloten balken is, noemen zy *Lops*, waar van wy gesproken hebben, alwaar niemand in mag gaan; de kleine poort welke gemeenlijk aan 't Noorden is, is in 't midden van dese spatie waar aan zy de naam geven van *Posse*. De groote poort noemense gemeenlijk *Ox*, dese werd altijd aan d' over-zyde gemaakt, want zy sijn gewoon die altyd tegen het Zuiden te zetten, door welke zy de hele dag uyt en in gaan. D' andere twee zyden van de tente sijn genaamt *Loide*. De Man en de Vrouw van 't huisgesin hebben gemeenlijk haar bed aan een van dese zyden. By de Moeder slapen de Dogters, die groote zorge voor haar eerbaarheid dragen. De jongens slapen de meeste tyd aan d' andere zyde, alwaar de knechts en meisens sijn, de overige spatie die na de poort toe is, werd van haar *Kitta* genoemt, hier heeft de Vrouw haar besigheid, en is voor haar gebruik; alwaar zy gereed sijnde te bed te gaan, dat achter de gemeene poort heeft, door welke men by dage uyt en in gaat. Maar om alles te beter te verstaan, zoo siet hier de grond van het plat der tenten.

Posse.

Ox.

Loide.

Kitta.

De platte
grond der
tente.

A. De kleine poort Posse genoemt.

B. C. De plaats geheeten Lops, door de Mans bezet, alwaar haar Instrumenten sijn, diese gebruiken, en andere Meubelen meer die haar tot de Jagt dienstig sijn.

D. E. De Zyden diemen Loide noemt, waar van d' eene zyde van de Vaders des huisgezins is met zyn Vrouw, en d' andere voor de diennaars.

F. G. Is de plaats Kitta, alwaar de Vrouw is.

H. De baart-stede.

I. De gemeene poort Ox gezegt.

De houten
daar men
op hakt.

De dry stukken houdt op welke zy haar Vleis en Visch hakken, sijn desetwee welke gaan van A na I toe, en de derde is die over-dwers leid, welke bijzonderlijk de plaats afscheid van de Mannē en de andere, in de welke de poorte *Posse* genoemt, geplaatst is.

De derde oorzaak welke dient aangemerkt te werden, is datse de heele

heele plaats van dese tenten met takken van Berken-boomen beleggen, op datse van de regen niet zouden nat werden, zy hebben ook geen andere soort van vloeren, en om wat eygentlyker en netter te leven, leggen zy op dese takken eenige Rhee-vellen, op welke zy sitten en rusten. Dit zijn dan de wooningen der *Lappen*, daar zy dagelyx in leven.

De vloer bestaat uyt Boom-takken.

Onder haar ommevang hebben zy nog eenige superstitieuse-bygeloovheden; *d' eerste* is, dat niemant in d'achter-tent mag wandelen, indien hy wandelen wil, tusschen het vuur en d' andere *Lappen* die daar by zitten. *Der tweede* is dat geen Vrouw over een Mans been in't verbygaan mag stappen, want zy achten dit voor een groot ongeluk; derhalven wagten de vrou-luiden voornamelyk de getrouwde zich hier wel voor, datse zulx niet en doen.

Superstitien.

Behalven dit Logement hebben zy nog wel bezondere gebouwen, diese *Nalle* noemen, in welke zy haar provisie bewaren, Vleis, Visch, en 't geen zy tot haar leeftogt noodzakelyk hebben.

Spijs-kamer *Nalle* gezegt.

Dese bouwen zy gemeenlyk op de volgende wyse: zy halen een Pijn-boom oft Mast-boom, diese 't eenemaal van sijn schorse ontbloeten, zoo dat hy van buiten glad is en blinkend, 't zy van zelfs, of door eenig vet besmeert, op dat de Rotten oft eenige andere wilde Beesten daar niet kunnen by op-klimmen; zy kappen hem vyf oft zes ellen boven sijn wortel af, zoo dat al de takken afgehakt sijn, daar niets over blyvend als de tronk, hier boven op maken zy twee kerven in welke twee houten, kruis-wijs over malkander kunnen leggen. Dese twee houten verstrekken voor balken, boven op dese balkjes bouwen zy haar Spijs-kamer, welke zy met planken bedekken of met schorzen van Berken-boomen; met een deurtjen onder aan, om open en toe te sluiten.

Hoe syze maken.

De Figuur is hy na even als onse Duiven-hokken in Holland, die men boven op een paal maakt, of op eenige pilaar zet.

Gedaante.

Dese Spijs-kamers hebben in 't bezonder een poortjen oft deurtjen, op die wyse by na als een valle oft val-deurtjen, zulks dat als de *Lap-lander* neder klimpt het deurtjen oft valletjen (wyl het onder de Spijs-kamer is,) weder door sijn eygen swaarte toe-valt. Zy hebben een soort van ladders daarse by opklimmen, sijnde uyt een stuk houts gemaakt, welke gelijk eenige trappen sijn.

Deurtjen aan de Spijs-kamer.

De reden waarom zy dese Eet-kamer zoo hoog moeten zetten, is uyt vreesse van de Beeren, en van de Beesten *Farfs* oft Gulligaars ge-

Waarom zy die om noemt,

hooge
bouwen.

noemt, die geduurig op zulke Est-waren passen, dese kunnen dikwyls dit heele gebouw om verre werpen en eten al haar kost op, diese hebben, 't welk haar geen kleene schade bybrengt.

Woon-
plaatsen
van *Olaus
Magnus*.

Misschien dat dit de woonplaatsen sijn daar *Olaus Magnus* elders van geschreven heeft, dat de *Lappen* op de boomen zouden wonen, vreesende voor de wilde beesten. En om alle dese dingen des te beter te verstaan, zoo kan men daar van de Figuren zien.

VII. HOOFD-STUK.

Van de kleding der Lappen, zoo der Mannen als Vrouwen; hare nagtkleeden en dekens, Schoonen, Leerfen en musfen.

De *Lappen*
gaan niet
naakt.

C *Ardannus* heeft in sijn nagelate Boeken ons elders willen wijs maken (ik weet niet tyt wat Auteurs hy zulk gezogen heeft) dat de *Lappen* by outs plegen naakt te gaan, dit dan heeft hem buiten twyfel een voet gegeven om haar *Wilden* te noemen, dog dit is van geen waardy en alleenig voor een fabel te achten. Andere sijn weder van gevoelen geweest datse zich met beeste-vellen plachten te kleden, gelijk de beesten, en die komt mein ik alleenig hier van daan, datse hare kleeren 's winters met bont voeren.

Gaan in
geen be-
esten vellen.

Haar kle-
den sijn
niet een-
derley.

Vorders kleden de *Lappen* sig niet al op een en de zelve wijze: want hare kleeden sijn niet alleen eenigfins van de Vrouwen verschillende; maas zy veranderen die ook na 't saisoen des tyds en plaats, sijnde in de zomer anders gekleed als 's winters: item hebbense een ander kleed in huis aan, en een ander alle buiten op het veld sijn, of op de jagt en visseryen.

Opper
koufen.

Somers dragen de Mannen broeken, die haar langs de beenen tot op de voeten neder hangen. Dese broeken sijn zeer eng en nauw, en dekken haar de heele zyden van het Lighaam; hier over doense een rok, of liever een rok met mouwen. Dese rok is zeer breed, en komt tot over de helft van hare dyen, zy gordelense onrent de middel. Zulks datse styf frontom haar lighaam sluit; en zy in 't werken geenfins daar door verongemakt worden.

De kleren
sijn overal
niet even
eens.

Doeh de kleding is door gansch *Lapland* niet over al gelijk, nog even eens; want de *Lappen* van 't *Mark* van *Uma* hebben kleeden die meer sluiten, en sijn van voren open: in tegendeel hebben die van het *Mark* van *Lubla* breeder oft wyder kleeden, en gorden zich mer een

een gezondheid ont de lendenen over welke zy haar rok trekken, en desen laten zy zoo rontom hangen.

Dese rok doen zy zoo maar om het lijf zonder een hemd daar onder aan te trekken, 't welk tegen de order en gewoonte is van alle de volkeren die in gansch *Europa* zijn, want zy hebben geen linde, noch geen van allen, 't zy wat ouderdom sy hebben, dragen eenig linden, ook zynse by haar noyt gewoon hembden te dragen.

Dragen geen hembden.

Dese kleederen worden van wolle gemaakt. Die van de boeren zijn wit oft grauw, na dat de koleur van de wolle valt, sonder dat die geverft zijn geweest: dese stoffe is vry wat grof, welke zy van de *Bir-karlen* koopen, hebbende die uyt *Sweden* oft eldets van daar gebracht, en werd gemeenlijk by haar *Waldmar* geheeten.

Wolle grove kleeden.

De kleederen der rijke zijn ook van wolle, maar zijn wat fijnder geweven, en van een andere koleur, als groene, blauwe, en dikwils rood; maar noyt swart; want zy hebben een schrik van het swart, daarom willen zy die niet dragen; zy dragen ook wel kleeden van grover stof, maar dit is alleinig binnens huys, of op werk-dagen, of wanneer se met eenigen arbeid besig zijn, daarse sich moeten aan befnodden en vuyf maken. Maar buitens huysc zynse curieus om op sijn rijke-luis en na haar staat gekleed te zijn; met allerley soort van koleuren, en dat soo seer hare middelen dat können uytvoeren; op heilige dagen en feest-dagen zijn alle haar meubelen en kleedingen van seer sijne stoffe.

Geverfde sijne kleeden der Rijke.

Hare gordelen zijn van leer, die de rijke luyden met stukjes zilver besetten; dese werden seer dicht aan een geset, in maniere van neutdoppen, doch wat platter, gepolijst en half rond; maar die armer zijn, hebben die alleen van tin. Aan dese gordel hangen sy haar scheede met het mes, en een vierkante beurs, zijnde wat lang en breed; een leeren sak en een koker met naalden en draden.

Gordels.

Haar messen zijti, gelijk als sy die gewoon zijn uyt *Noorwegen* te krijgen; de scheede van Rheen-leer gemaakt, aan de sijden met tinne-draden genaait, waar mede die ook eenemaal verciert is, zijnde met kleyn ringetjes behangen, die daar by neder hangen.

Messen. Schede.

De beurs is mede van Rheen-leer genaait, maar dit leer is onbereid en noch met het haar daar op. Hier doet men noch een ander leersak by, al soo groot als de beurse, dese hangt onder de beurs, zijnde met drie knoopen toe-geknoopt. Dit leer is dan bedekt met een stuk rode stoffe, of van eenige andere koleur, ook met tinne-draden geborduert.

Beurs.

Lere-zak.

Dragen
een vuur-
slag.

In dese tas dragen zy dan een vuur-steen, die in 't gemeen niet en is van keyen, maar van cristal, met een stuk staals, en zwavel, om, op die plaats daar sy komen, vuur te maken; hier doense ook haar tabak in, en diergelijke andere dingen meer, die van minder belang zijn.

Kleine
beurs.

De kleyne beurs is van het zelfde leer gemaakt, en van fatsoen t'eenemaal gelijk; de Figuur is rond en lang by na peers-gewijs: in dese beurs doen sy haar geld en andere kostelikheden, welke sy in waarde houden; dese is ook gelijk de scheede, met menigte kleyne ringetjes routom bekangen.

Naalde-
koker.

De naalde-koker is mede op een sonderlinge wijze gemaakt. Sy nemen een vierkant stuk stofs, onder gemeenlijk breeder als boven, gelijkende na een lang driekant oft triangel, met af-gesneden punten. Sy voeren dese stoffe met leer, op datse seer sterck soude zijn, in welke zy dan hare naalden doen. Dese koker voeren sy weder in een ander van de zelfde gedaante, boven met roode stoffe bedekt, of van een andere colour met tinne-draden geborduert; dese naalde-koker trekken zy met een leertjen toe.

Zy hangen
kettingjes
en ringen
om het lyf.

Behalven dese dingen, hangen zy aan haar riem noch verscheide kleine kettingjes van latoen gemaakt, als ook een menigte ringen van het zelfde metaal geklonken. Dese kleine kettingjes met ringen zijn routom haar lijf gehangen; de beurs hangt beneden op de buik, maar d'andere dingen aan de zijden: dit zijn dan haar kleedingen, en het geene waar mede zy haar lighaam versieren.

Bonnetten
oft mutse.

Zy dekken gemeenlijk het hoofd met een bonnet, op d'eygenste wijze gemaakt, even als onse slaap-mutsen, met welke wy des nagts ons hoofd bedekken. De rijke nayen daar een boort van vellen aan 't zy van Vossen, Bevers, ofte Maarters. De bonnetten zijn van een roode stoffe gemaakt, en dikwijls ook wel van een andere colour, oft van witte Vosse-vellen, diese aan makander nayen gelijk wy by ons de hare zadels doen.

Mutsen
van vo-
gels-yellē.

Vorders werden dese mutsen oft bonnetten ook wel van een vogels-vel gemaakt, diese *Looms* noemen, op welke noch alle de pluymen zitten. Sy weten dese huid soo aardig en behendig van dese vogel af te doen, datse noch hoeft noch vleugels af-snijden, en volkomentlijk een aardige bonnette gelijkent.

Berigt van
Olaus.

Olaus Magnus zegt datse hare mutsen van Oyevaars-vellen maken; Endvogels oft Hanen, waar van zy in dat Land een ontscbare menigte hebben.

hebben, zoo wel als van andere vogels. Hy spreekt niet van huis-Hanen, maar van wilde-Hanen, welke sijn Faifanten en Eend-vogels: de huid weten zy ook zoo af te stroopen en te bereiden. Dese Autheur geeft elders een af beeldsel van zoo een vogel.

Zy maken hand-schoenen op een zeer ongemeene wyse, en schoenen op haar eygen fatsoen, alle van Rheen-leer, met het hair daar nog aan zittende, zelfs tot onder aan de planten der voeten toe. Zy dragen zorg dat zy se van twee zamen genaide stukken maken, van welker eene het hair na voren toe is, en d' andere met het hair na achteren toe, om dat dese zolen oft lappen zeer blinkende zouden sijn; indien het hair maar aan eene zyde was, zouw de zelve in het gaan de voet niet genoeg sluiten.

Hand-schoenen.

Schoenen.

Dit deel is niet meer gezoolt als de rest van de schoen, heel anders als men by ons doet. De gedaante is heel slegt en qualyk gemaakt, hebbende boven maar een deksel oft over-leer, dat 'er de voet in kan; van voren is de schoen als een vogels-bek die na boven omgekromt is en eindelyk puntig werd. Dese pikeren zy rontom, en hegten daar eenige kleine stukjes roode stoffe op, of van een andere koleur. Zy steken haar bloote voeten in de schoenen, en binden die onder het been met een band, diese zoo twee, drymaal om binden om vast te houden. Zy nemen daar toe het leer van het voor-hoofd van een Rhee; om dat dit deel zeer dik is en sterk, geduerende wel twee volkomene jaren achter een.

Solen.

Op dat nu dese schoenen haar niet te ruim zouden werden en van de voeten vallen, vullen zy die een weinig met hoy, 't welk een zeker langkruid is sijnde eygen aan de Lappen, dit bewaren zy om tot dit gebruik te besigen.

Vullen die met hoy.

De Mannen en Vrouwen dragen in de zomer een ander soort van kleden t' eenemaal van leer gemaakt, zonder hairigheid, want de haren sijn uytgetrokken, of met een mes afgeschoren; dese dragen se niet altijd, maar alleenig in eenige bijzondere voorvallen, om zich te beschermen voor de moeyelykheid der vliegen en horzels, op dat se met hare angels door het leer niet zouden steken.

Leere kleden.

Des winters dragen de Mannen onder-broeken gemaakt van vellen diese van de Rheen pooten halen met het hair daar aan: hare winter-kleden diese by haar Muddes noemen, sijn ook rouw met hair van het zelfde dier. Dese Muddes sijn niet alle even eens, want de eene is veel beter en kostelyker en gemakkelyker als d' andere. De meest

Winter-kleden.

Mudder.

geachtste en de kostbelykste sijn van jonge Rheen-velletjes, welke eens verhaart sijn, 't geen gemeenlyk ontrent *St. Jacob* geschied: dese kleine Rheetjes krygen dan terstond een nieuw hair, hellende na den swarten; zulke beesjes, dan op die tyd geslagen sijnde, geven zeer zachte, handzamen en makkelyke *Muddes*.

Leerzen. Zy dragen ook leerzen van het zelfde leer gemaakt, daar het hair nog aan zit. Ook dragen zy moffen en hand-schoenen al van het ey-

Mutsen. Haar hooft dekkense met een soort van breede mutsen, die haar achter op de schouders neder hangen, en de zelve voor een gedeelten bedekt, niet anders open latende als voor een gat om door te sien, dese sijn zeer gerieffelyk om de harde koude af te weren, als ook om in de regen, hagel en sneeuw te loopen.

Dragen geen hemd. Alle dese kleden dragen zy blood over het lijf, zonder eenig hemd oft hemd-rok aan te hebbē. Zy gebruiken dit hoy niet (waar van wy boven spraken) dan alleenig in haar leerzen, en schoenen; s' winters dragen zy zelden wolle kleden. Zy hebben een gordel over hare rok, die haar maar over d' helft van haar beenen hangt; het hair van dese kleden is altyd buiten, zoo datse van boven tot onder even eens gelyken als de beesten zelfs.

Dese aanmerking doet ons de beschryving van *Zieglerns* verstaan, welke aldus is luidende, aangaande de winter-kledere der *Laplanners*.

Zijn van boven tot onder in een Beren-huid. Zy gebruiken, zegt hy, in dit gety van 't jaar *Zee-kabbers*-velleten tot hare kleeding, of ook wel Beren-huiden, welke zy frattjes weten te bereiden; zy doen dese heeltemaal aan, boven met een knoop aan het hooft toegedaan, zoo datmen hare oogen alleenlyk ziet, zijnde het heele aanzigt gansch en gaar bedekt, even by na offe van boven tot onder in een deken oft zak genait waren. En al is 't dat dit kleed juist zoo vast om al de leden niet en sluit, gelyk andere kleden, zoo moetmen weten dat dit meerder gedaan is om de warmte dan om 't gemak.

Sommige meinden dat dese menschen hairig waren. Ik mein dan dat 'et hier van daan komt, dat sommige soo ligt geloofst hebben, dat dese menschen hairig sijn als de beesten, om datse met zulke hairige huiden gekleed gaan. Eenige Antheuren hebben, mein ik, zulks door onwetenheid geschreeven, en andere weder uyt genugt, konnende haar zelve in zulke buitensporigheden voldoen, voornamentlyk in landen die verre afgelegē sijn, waar over de lezers sig dan quanzuis verwonderen.

Hy zegt dat de *Laplansche* Natie van boven tot onder met hairige huiden

huiden gekleed is, en hy merkt aan dat dit by zommige ingang heeft gegeven om zich in te beelden dat daar wilde menschen sijn, die over de gansche huid ruig zouden wesen. Ik en weet egter niet of 'er elders diergelyken schryver is welke zegt dat 'er zulk een soort van menschen in *Lapland* gevonden word.

Wederlegging.

Maar wat aangaat de *Ciclopen*, die niet meer dan een oog in 't midden van het voorhoofd zouden hebben, 't welk *Adam van Bremen* in dit land meint te sijn, ik geloof, dat zulk uyt de zelfde reden is voortgesproken, om dat men door dese kleding van haar lighaam niets en ziet, want ze over al bedekt sijn met hair, alleen dat voor aan haar muts een gat is, door welke zy sien. Men heeft dan geloofd dat dit gat het eenige oog was, 't welk zy in 't midden van het voorhoofd hadden. 't Geen 'er gezegt is van de Zee-kalvers en de Beiren-huiden schijnt niet al te aannemelyk; want dese sijn onder de *Lappen* zeer ongemeen, en zy besigen die tot andere gebruiken.

Ciclopen met een oog.

Vorders de ryke *Lappen* kleden haar sierlyk op hare wyse, want op zommige plaatsen vergieren zy haar kleden met stukjes rood laken, of van eenig ander koteur, en borduuren die met verscheide gedrayde draden van tin, zy maken figuren van sterren, bloemen en andere dingen, gelyk men zulk in d' afbeeldingen zouden konnen zien.

Geborduurde kleden.

Aangaande nu de kleedingen der vrouwen, die sijn in de winter ook anders als in de zomer. In de zomer dragen zy rokken, welke haar boesem, armen en 't gansche lighaam bedekken, hebbende van voren eenige pleyen, die tot aan d' armen toe gaan; dese wyse van kleeding noemen zy *Volpi*; dese rokken hangen zy naakt om het lyf, bedienende sig niet meer van hemden als hare mannen.

Vrouwkleeding.

Volpi.

Dit heeft ook de Graaf van *Brienz* bedrogen, want dese is van gevoelen dat de *Laplandse* vrouwen, behalven hare kleeding van vellen, daar onder nog hemden hebben; die na alle waarschijnlijkheid van geen linden sijn geweest, maar van gedroogde darmen oft Zenuwen der beesten, diese met een zonderlinge behendigheid zeer dun konnen maken, waar van zy by gevolg linden zouden weven; maar dit is ganschelyk valsch. 't Is wel waar datse van dese Zenuwen oft dermen draden maken, maar zy weven daar geen linden tot hemden af, maar gebruiken die alleen om het leer te nayen.

Een dwaaling der hemden.

De rokken van slegte en gemeene vrouw-luiden, sijn van zeer grove stof welk van de Boeren in *Sweden* gemaakt werd, en is by haar *Waldmar* gehietten. Maar de ryke vrouwen, die van grooten staat sijn,

Onderfcheid der ryke en arme kledē.

sijn,

zijn, dragen seer goed Engels laken van gemeen rood oft scharlaken, 't welk zy wel weten te schikken.

De Vrouwen-riem. Sy hebben een Riem om haar leadenen, als zy haar op-pronken; dese is in sommige dingen van de riemen der mans verscheelende, want voor eerst is die veel breeder, en dikwils drie vingers breed. Dese Riemen zijn dan verrijkt en bezet, met platen soo lang als een vinger of langer, op welke eenige figuren van bloemen, kleine vogeltjes en diergelijke gegraveert zijn. Onder zijns vast gehegt door een band van leer en d'een met d'ander dicht by een geregen, tot dat de heele riem bezet is. Dese platen zijn gemeenlijk van tin, en daarom heeft *Olaus Petri* misschien gezegt, dat de zelve van tin gemaakt waren; maar de vrouwen die van goede middelen en staat zijn, dragen daar zilvere plaatjens aan, goude vind men zelden of noyt.

Tinne en silvere platen aan de riemen.

Zy hangen ringen en kettingjes aan dese riemen.

Groot gewicht.

Aan dese Riemen hangen zy menigte van latoene kettingjes, aan eene van die hangt een mes met sijn scheede, aan d'andere de beurs, aan een derde de naakde-koker, en aan dese hangen zy wederom een groote menigte van kleine ringetjes van latoen gemaakt. Dit goed doen zy niet op haar zijde hangen, gelijk de vrouwen van andere natiën gewoon zijn te doen, maar zy laten 't regt voor haar buik neder hangen. Het gewigt daar van is dikwils soo swaar dat het over de twintig ponden kan halen. Men moet zich ten hoogsten verwonderen, hoese zulk een swaarte geduerig konnen dragen, niet alleen de gantsche dag door, maar alle dagen. Egter scheppen zy groot vermaak in dit groot getal van ringen; en 't geklaak datse maken d'een tegen d'ander mogen zy seer geerne hooren, want zy beelden haar in dat dit yets doet om haar schoonheid en goede manieren te agten.

Zijn van latoen gemaakt en geen tin.

Wexianus zegt, datse ook kettingjes en ringen van tin daar onder hebben, maar ik geloof datse daar zelden tinne by hangen: dewijl zy gemeenlijk van latoen gemaakt zijn; want die van tin, konnen niet lange gedueren, en geven ook geen of weinig klank, ook werd het tin terstond wuil en wankoleurig als loot by na: in tegendeel blijft het latoen lange helder en schoon, hoe meer gehandelt hoe meerder het komt te blinken.

Dragen een verciersel op de borst.

De *Laplansche* vrouw-luiden dragen op haar borst een zeker ciersel soo breed by na als een palm van een hand: dit verciersel noemen zy *Krakka*, en is van roode oft andere couleur gemaakt. Sy hangen het om haar hals, gelijk een goude ketting, en dit hangt'er dan op de borst tusschen de mammen in, hier hangense menigte van blaasjes oft ronde

ronde bolletjes aan, digte by malkanderen, met eenige kleine plaasjes of bladen van eenig metaal, welke heet hangen en sig bewegen.

De rijke nu hebben daar zilvere bolletjes aan, of zomminsten zom zilver of vergult, waarop vercheidenlyk gefneden en gegragt carb is, die hebben niet alleen op dit hals gefaakt, maar ook op haar rok daarfe de boefem toefluiten, van meenige differente figuren, van bloemen, vogels en andere meer; en die heeft zoo wel twee of drie ryon, ad een te gefchied ander over.

Hoe de rijke die hebben.

De vrouwen die ha armfijn en de middelen niet sa hebben om fih vere te dragen; hebben die van koper of rinz, die vercierfel haegt als een fchilt: dit is haar grootfte fieraad; en zy pronken daar aldermeef mede: hier van kan men befte de figuren sien.

En arme mensched

De vrouwen luiden van het *Lapmark* van *Luhle* laten het hair neder hangen; maar die in't *Merk* van *Emm* wooten vleggen het op met linten; makende dry hair-bakken, diefe ogter af laten hangen, fijnde aan het leynd gevolgen en vast geknoopt.

Hoe fe het hair vleggen

Sy dragen een *platte bolle* daar over, zijnde rond aan de zijden; en rood van coleur. De vrouwen en dogters die nu rijk zijn, maken daar een gaton of hadrd van linderaden op, omdat zulz als men hooge ftefte dagen heeft, pyttelheid fouw lichjoen; de fe hebbenfe ook wanneer trouwen of op de jaarmarken gaan. Haar beenen dekken fy met kouffen die haat tot aan de vreden toe komen; haar fchoenen zijn als die van de mannen, diefe op de zelfde wijze binden.

Hulle op het hoofd.

Kouffen, Schoenen

Hare winter-kleeren zijn by ha van d'eygenfte wijfe als die van hermannen; want fe maken hare rokken (diefe *Mudden* noemen) van Rheen-huyden met bes fjaat daar oech op fittende en onder broeken om de fneeuw als her een quaet weder is, en gen moeyelijke weg; zijnde gemaakt van Hamel-vellen, de fe gebruiken fy ook tot rokken; met het hair buyten.

Winter-kleeden zijn als de mans.

Ook hebbenfe mutfen als de mannen, waas mede fy het gantsche hoofd bedekken. Sels in de zomer dragen fy diergelijke mutfen om het aanficht te bedekken, en dat voor de fteken der muggen te bewaren, maar die zijn alleen van eenige ftoffe gemaakt. Sy binden die met een band om den hals dicht toe; het onderfte deel hangt haar 's winters over de fchouders, fy konnen die op-halen tot boven over 't hoofd.

Mutfen.

Dit is dan van de kleding der getrouwde vrouwen en van hare dochters gefproken; want die gaan al op eene wijfe gekleed,

Vrouwen zijn als de dochters men gekleed.

men vindt geen onderscheid tusschen deen of de ander.

Nacht-kleed.

Bghalven de kleeden dese daags aan hebben in gebruyken sy noch nacht-kleeden om te slapen; maakt zy hebben geen geplaynde bedden; gelijk als wy hier be landt van verschoide veeren hebben. *Olava* *Adams* is bedrogen geweest; want hy schreef datse die gebruykten: Haar nacht-kleederen zijn van tweederley soort, die, waer op zy leggen; en enige waer mede zy sich dekken; dese zijn ook verscheyden na het zaifoen van't jaar.

Hebben geen bedden noch bedsteden.

Sy leggen op Rhasen-tellen, die slegs oprakken en bladen van Berken-boomen gespleide zijn; dit dient haar voor kafen Matrassen van strop, waer op zy zagdenoog leggen; zy hebben geen bed-steden oft slaap-banken, want sy weten daer t'eenemaal niet af: en hebben die noyt in haar Land gezien.

Dekens.

Wat aangaat de kleederen daer sy haar des zomers mede dekken, dese zijn wolle dekens; het haar van de straden der dekens is buyten gemeden lang, te welk sy *Zyans* of *Bjer* noemen. Hier mede beddeken sy niet alleen haar gantsche Lighaam; maar zelfs ook het hooft;

Menigte muggen.

op dat de muggen haar niet steken zouden, waer door sy des zomers in de nacht grootelijks verongemakt worden. Om haar zom nu wel te kunnen scheppen, en dat de zwaarte der dekens haar niet niet te grooten wadenic saltig souw vallen; hebben se de gewoonte die bovenste rouwen aan de tinte vast te maken en aldus op te hangen.

Winter-dekens.

Die zijn dan haar zomer-dekens; maar dese des winters hebben zij Hanfel oft Rhasen-dekens; over welk sy de zomer-dekens leggen, waer van wy boven gesproken hebben; en die in *Noornogen* gebruykt werden, dese hebben zy altyd winter en zomere hier legger; zy naakt onder, sonder iets anders op tier lijste hebben; en de afbeeldinge zamen best kunnen beschouwen; wat dees dlog de *Lappen* gebruyken, soo des zomers als des winters. In de

Wieg.

bovenste figure is een vrouw die een kintjen in een wiegje heeft; daer zy achter op de rugge draagt; maar d'onderste vrouw draagt het op haar arm in't wiegje, gelijk de gewoonte is.

VIII HOOFD.

...beddinge ...

VIII HOOFDSTUK

Van het Vleesch, Spys en Drink der Lappen: Kaas, Boter, Confituren, en hare bereydingen. Tafel-gereedschap, en altheden daer toe. Plegtelykbeden na de maaltijd.

Alle de Lappen hebben niet eenderley Spys; want die op de Bergen wonen, gaan zelden of noyt om te vleeschen; voedende sich alleen met het Rheen-vleesch, waar van sy gantsche treppen hebben. Sy eten het vleesch, en vergaderen de melk daar van om Kaas te maken; maar als het markt of kernis is, welke gebooden werd wanneer het *St. Jan* is (dese heeft men alle jaar in Noordwegen) dan koopen sy Ossen, Koeyen, Geyten en Schapen; waar van zy de melk in de zomer gebruiken, en de zelve beesten in de Herfstaecten, om het vleesch te eten. Maar dese zijn hier teer zelden, om dat sy die in dit Land niet en hebben, noch middelen konnen verschaffen om die te koopen; of om daar een groot getal te konnen voeden, wille dan van het voeder of dese beesten; om bloed zijn; ook loo konnen zy die 's winters niet stallen, oft van de koude bewaren; die beesten mogen daar ook niet wel lang gedueren. Dit is dan ook oorsaak dat zy die in de Herft niet en slachten, want de weyden en hee voeder haer dan begint te ontbreken.

Maar de wijse altyd een groote menigte van Rheen voeden, hebben zy ganteendlyk een ander wijse om zich te spijzen in de winter als wel in de zomer, want in de tyd van de Herft en de winter eten zy altyd gaar gekookt vleesch; maar in de Lente-tyd en somer eten sy Kaas van de melk, met het vleesch dat zy in de winter by de lugten wind gedroogt hebben.

De gewoonte van het gantsche Noorder-deel is, dat men onder de Lappen het vleesch des winters in de lugt te droogen hangt; om dat al de voerligheden door de koude wind daar uyt gejaagt werd; en boeter dat het vleesch sonder te bederven goed blijft. De Graaf van *Brunne* zegt dat dit vleesch souwels, maar zulks is niet waarachtig, soo men dit woord recht uytzeken wilde zisten, wijl het geen vleesch is, dat van een even geslagt beest af komt (gelijk men zich wel soude konnen inbeelden) maar is door de over-groote kouw vermurft en gedood, soo dat het quastikaroodig is te koken, en t werd soo gaar als het vleesch in andere Landen; t welk in de Son gebraden werd.

Haar voedsel.
Kaas.

Koopen in Noordwegen
Ossen en Koeyen

Maar konnen die niet houden.

Des winters eenly anders als zomers.

Droogen het vleesch inde wind.

Voorbeeld
uyt Hol-
land.

Men ziet by ons veele menschen die 's zomers in *Holland* om het gras te mayen komen, welke het speken vlees, dat gerookt is, eten: ook is 'er in *Holland* niet gemeender als drooge scholletjes te eten, welke daar voor een delicateit hees gaan. 't Is daar ook zeer gemeen de *Pekelharing* en *Anfjoves* rauw te eten; derhalven moet men zich soo seer niet verwonderen. In de Lente-tijd eten sy dan diergelijken vlees dat in de wind gedroogt is, maar zomers leven zy by de melk, Kaas en Kernemelk, die se *Kamada* noemen.

De kinderen
zuygen de
Rheen.

Zy zuygen dikwils de *Rheen*, voornamelijk de kleide kinderen, die se, daer onder setten, als ook de knechts, die geen oder van opvoeding hebben, dese melken m't holle van haar hand, en slurpen die soo op.

De tonge
is delicaat.

De tonge der *Rheen*, is by haar een lekker bestien, 't welk by ons ook is, wanneer se wel gerookt en gekookt op tafel gedist werd. Maar by haar luiden werden de tongen gebraden. Het vet en merg uyt de beenen, is geen seergoed en delicaat van smaak is, dat is haar beste kost die se schaffen, waar van sy geen minder gier maken, als de Hoogduytse natie van de *Oesters*, en vrugten, die nieuwelders van daar gebracht zijn.

Vet en
merg uyt
de beenen
is daar lekker kost.

Dit merg hebben sy des te gratiger, wanneer het wel gevoed is, en van een vet gemaakt best. Des zelfs beenen zijn in den Herst heel vol, maar in de Lente-tijd ledig. Het bloed van de *Rheen* doen de *Lappen* ook in water koken, het welk sy als portagie eten, en dit is haar gemeenste kost die se hebben.

Waar de
Bos-Lappen
pen en
ker
ven.

De *Lappen* die in de bossen woenen leven van de visch vangst, als ook van het vogel-schieten en de jagt van wilde besten. En al ist dat alle dese dingen in overvloed hebben ten allen tijden, soo gebruyken sy die het heel jaar door, wille niet genoodzaakt zijn een andere kost in de winter, en een andere in de zomer te gebruyken.

Nisch
Beeren-
vleis.

De woorden van *Olavus Magnus* en *Pencerus* moet men van dese *Bos-Lappen* verstaan, dat de *Lappen* namelijk van de visch vangst en de jagt moeten leyen. Het gebruyk van visch is by haer seergemeen. Wat aangaat het wilde besten vlees, hebbe sy dier het *Beeren* vlees, als van eenig ander gediert, hier mede begiffen sy zelfs haar beste vrienden. Onder de voornaamste soorten van vogels, eten se gemeenlijk zeker soort die men by de *Sweden* *Suamipor* noemt, 't welk vogels zijn met ruige pooten, gelijkende seer wel na hase-pooten.

Vogels.

Eyeren.

De *Lappen* voeden zich niet alleen van het vlees der vogels, maar eten ook haar eyeren, die se in de Lente in groote menigte vergaderen langs

lange de Meiren en Rivieren. Sy weten zich in dit eyer-soeken al vry behendig te helpen; want sy weten dat zeker vogel genaamt *Kiaot-ker*, gewoon is sijn eyeren in de holen en groeven der boomen te verbergen. Soo soeken sy dan een holle boom, diese sagen, en hangen een kogel oft kloot aan een ander boom, stoppende beyde gaten onderen boven toe met mosch; t'hans makense een gat in 't midden, daar de vogel kan in-komen, dese dan binnen zijnde, en hebbende sijn eyeren geleid, soo vangense hen in 't nest, slaan hem dood, en nemen de eyeren uyt het onderste gat, 't welk zy weder toe-stoppen. Zeker water-vogel is dan gewoon in dit nest te komen en daar sijn eyeren in te leggen, welke zy op de zelfde wijze vangen.

Hoese die krijgen.

Behalven dese gemeene kost, hebben sy noch een andere soort van spijs. Haar saucen zijn van wilde roode vrugten *Capos* gesegt, en Aard-besien, ook hebbense een zeker soort van Moer-besien, welke sy *Noorwegse Moer-besien* hieten. Noch makense een andere saus oft toe-spijs van *Steen-angelica*, en de binneste schorsse van Pijn-boomen, diese op hare wijze smakelijk konnen toe-maken; en hier mede moeten sy zich behelpen, wilsse geen specerijen uyt Indien krijgen.

Saucen en toe-spijsen.

Dit zijn dan de *Laplansse Spijsen*. Gehijk als sy niet en zayen, soo mayense ook niet, volgens het gemeene spreekwoord, de meeste hebben geen kennisse van brood, want alle spijs die van Koorn oft Meel gemaakt is, werd by haar heel zelden of noyt gevonden; want indiense die al hebben, moesten sy dat van andere Natien krijgen, en dat hebbende, eten sy daar seer weynig van. Sy hebben ook geen zout, en by aldien sy het al van andere krijgen, doen sy seer weynig in haar kost, soo dat men nauwliksproeven kan of die gezouten is of niet, dit zijn de *Berg-Lappen*, die dat gebruyken.

Sy zayen niet.

Hebben geen brood.

Neg zout.

Maar de *Lappen* van het *Mark* van *Uma* eten alderley soort van brood, in de winter koopsn zy Meel, 't welk sy uyt *Noorwegen* krijgen, die een een tonne vol, een ander twee tonnen, na datse macht en middelen hebben. Zy doen dan drie of vier lepelen van dit Meel in een pot, 't welk zy meteen weynig water beslaan, en gekneet hebbende, maken zy een soort van een koek, welke zy op de kolen leggen, zy steken hem aan een stok, en houden hem soo over het vuur om te droogen, dan eten sy die op; dit soort van brood werd in hare taal *Tegge* genoemd.

De *Lappen* van *Uma* koopen Meel.

Koeken.

Maken
brood van
visch.

In plaats van Meel oft Brood gebruiken sy visch, dieſe in de winter by een uitſtekende koude laten droogen; maar by de zomer en Lente, hangen ſyſe in de wind en zonne; en aldus gedroogt zijnde, ſtampen ſyſe tot poeder. Indien wy *Olaus Magnus* zullen gelooven, vergaderen ſy zegt hy; in 't begin van de zomer de botten van de Pijn-boomen, welker metg ſeer ſoet is, 't geen ſy in plaats van Brood oft Meel gebruiken. De ſchorſſe van deſe boomen dient haar voor zout; ma dat ſedie op deſe wiſſe bereid hebben.

Hoe zy de
baſten van
de Pijn-
boomen
bereiden,
om in
plaats van
zout te ge-
bruiken.

Voor eerſt ſchillen zy de Pijn-boomen van hare dikke grove baſt; tot beneden aan de aarde toe, dan trekken ſy de middenſte dunne ſchorſſe af, dieſe wel zuiveren, en doen die in ſeer dunne blaſden. Deſe blaſden doen ſe dan in de zonne droogen, en bakken die in kleine ſtukjes, vullende daarhaer bakken mede. Deſe bakken begraven zy onder d'aarde, die met zand bedekkende; deſe ſchorſſe laten ſy ſoo een dag lang op haar eigen warmte reeten oft koken. Zy koken vuur boyen op die plaats daar die kiſten begraven zijn, en dat wel van een groote menigte hours, zoo dat deſe ſchorſſen door dit groote vuur moeten doorkookt werden, welke dan een roode kolear krijgen, met een ſmaak die ſeer ſoet en aangenaam is. Ik heb gezegt dat zy die in plaats van zout gebruiken, om dat zy kwalijk konſt eten, daar by die niet mede bereiden; want dit is daar 106 in 't gebruik, gelijk als de zuiker by ons.

Des Vry-
dags va-
ſten zy.

De *Laplanners* onderhouden deſe plechthigheid nog ſeer religieuſe-lyk, 't welk een overblyffel is van 't geen de Catholijken haar geleert hebben, datſe alle Vrydag een zoort van vaſtendag houden. Want op die dag etenſe niet anders als viſch, dieſe van andere *Lappen* moeten koopen, indien zy die niet en hebben, of zelfs geen gelegenheid konnen krijgen om te viſſchen. En is 't dat het gebeurt, datſe geen viſch bekomen konnen, ſoo gebruiken zy melk en Kaas in de plaats.

Bereiding
van ſpijs.

Vorders hebben zy de gewoonte van alle haar ſpiſſe aldus te bereiden. Zy laten het verlich geſlagte vleeskoken; 't welk geſchied by klein vuur, en zoo lang daar omtrent over hangt als men een zoode viſch kan koken; achtende dat et dan zappiger bliſt, en dat anders de ſeu daarte veel zoude vyt koken; waar van zy ſeer veel houden; dan ſoo houden zy dat vocht voor haar drank. Datſe deſe ſpiſſe ſoo korten tijd lieten koken, is noch in 't begin van voorſeden Eeuw geweeſt. Zy laten dikwils haar vlees en drank in eene ketel te zamen koken zegt *Samuel Rben*: het andere vlees dat in de lucht en wind des winters

Drank.

en zomers hard gedroogt is, eten zy sonder dat 't meer gekookt werd; en die is het waarom de Graaf van Brienne meint dat zy het vlees rauw eten.

De melk hebben zy van haar Rheen op het uytgaan van den Herfst, dief met een goed deel waters doen koken, om datfe seer dik is; of zy zettense wel in groote vaten, en brengen die buyten des winters in de kouw, op datfe binden souw, en hard worden als een gelei, en dan kunnen zy die zeer lange bewaren, snijdende die even als Kaas.

Melk.

De Visch zijnsse gewoon op de volgende wijze te bereiden: want zy koken een gedeelte, en d'andere etense droog. Na datfe een brave zoode met visch gevangen hebben, zoo maken zy al de visch schoon diefe krijgen, voornamelijk de Snoeken; dese hangense dan op aan kleine stokjes die daar toe gemaakte zijn, en boven op bedekt; op dat de regen en sneeuw de zelve niet mocht doen bederven, en verrotten.

Bereiding van Visch.

Dit dek om de visschen te dekken is gemaakt van basten oft schillen van boomen, die d'eene op d'andere geleid werden en met kleine stokjes vast gemaakt, welke daar boven op zijn. Dit gebouw noemen zy *Luffte*. Dit hebben zy in 't gement en achter hare tenten.

Het dek is van basten van boomen.

Zy laten die by de wind oft sonniefchijn hard droogen wanneer het Lente oft zomer is; zoo datfe altijd drooge visch kunnen hebben; want des winters droogen zy die by de harde koude, konnende die het gantfche jaar door goed houden.

Het droogen der Visch.

Wat aangaat de kleine visch als baars en Zee-koning, die maken zy niet schoon, om dat het vet het ingewanden zich over d'andere deelen uiffrekt; maar zoo ras als zy die gevangen hebben, houden zy die over een helder brandende vlat, diefe van kleine Pijn-boomsrijfen stoken of wel van Ypen-boomen, als zy dan half gebraden zijn, hangen zy die in de zonne om verder te doen droogen. De visch dan op dese wijze bereid sijnde is van zeer goeden en delicaeten smaak.

Hoe zy met de kleine Vis handelen.

Vorders wat de visch belangt diefe niet en droogen, dese koken zy, en eten de zelve soo verfeh op, alsfe gevangen werd. Zy laten die in een Kettel zieden; liet zy alleen, of met vlees daar by gedaan, 't zy van vogels, of ander wilde beesten-vlees. Sy braden noit visch oft vlees; nitgenomen de tonge van de Rheen, en de merg-brenen, diefe by het vuur gaar maken, want sy breken die en eten liet merg daar uit. Ik ben verwondert dat *Olaus Magnus* het ragendeel daar van heeft

Koken eenige Vis.

Braden geen vlees noch Vis.

heeft können schryven, datse namelyk het vleis der wilde beesten braden. diese op de jagt gekregen hebben, en het zelve zeer zelden koken. My dunkt dat de woorden van *Zieglernus* hem tot dese dwaling een voet-gegeven hebben; hy heeft misschien in dese Schryver gelezen, dat de man zoo ras hy van de jagt quam, sijn vrouw het vleis toonde van het beest aan een spit *om te braden*; hy heeft dan gedacht datse dit waarlyk deden, en misschien dat den Schryver op sijn eygen houtje daar by gedaan heeft *om te braden*.

Zy koken de visch lange.

De Visch dan diese versch gevangen hebben, laten zy wel te degen lang koken, wanneer zy die niet kunnen bewaren; want zy achten dat de visch, wanneer die niet behoorlyk gekookt is, ongesond zou wesen, en koorsen veroorzaken, 't welk niet zonder reden is, voornamelyk als 'er geen zout by gedaan werd.

Confituren.

Haar *Confituren* en nagerigte bestaan gemeenlyk uyt verscheide soorten van kleine vruchten; en in plaats van Appelen, Poesen, Noten oft andere diergelyke dingen, hebben zy andere vrugten, die zy op de volgende wyse bereiden. Zy koken *Moerbessen*, die van een yder *Noorweegsch Moerbessen* genoot werden, wanneer als dese beginnen rijp te werden, laten zy se op een weinig yuns zonder water koken, in haar eygen zop, tot datse murf geworden sijn, dan snytense daar een weinig sijn gestooten zout in: dan gieten zy de zelve in een vat gemaakt van Berken-boomen, schorsen, en die wel toegestopt hebbende aan alle zyde, zetten zy het vat onder d' aard, en dekken het met aarde toe; als het dan gebeurt dat zy desen *Moerbessen* willen gebruiken; graven sy se weder open, sijnde dan zoo versch en volkomen offe daar eerst in gezet waren. Zy verkoopense ook aan de *Lappen* die op de bergen woenen, voor kaas, jonge Rheen, of voor het vleis van de zelve beesten.

Bereiden die met visch.

Dit is d' eenigste vrugt diese gebruiken, wanneer se geen andere vrugten hebben, zy hebben de gewoonte wanneer se nog versch sijn, die by haar visch te mengen, en daar een bezonder geregt van te maken: diese dan aldus koken. Zy laten eerst de visch in water koken, doen daar dan de graté uyt, en mengē die met de *Moerbessen*, stotende de zelve met een houtte stamper onder malkander, 't welk zy dan in form van Potagie eten. Dit doense niet alleen met dese *Moerbessen*, maar ook met wilde roode *Capes*, oft andere vrugten, die by de visch wel passen.

Behalven de gezeyde *Confituren* hebben de *Lappen* nog een andere

dese zooff, 't welk zy onder haar grootfte Delicateffen houden, de- Construe-
ren van
Sreen-ange-
lica.
se maken zy van *Saam angelica*, hier van nemen zy de stronken eerste
in 't saad schieten en nog mals sijn, schillen daar d' uytterste basten af,
dese zoo gezuivert sijnde, laten zy die op de kolen braden, eten die op,
en geven haar een zeer goede aangename smaak.

Noch hebben zy een *andere bereiding* om dese Angelica toetema- Een ander
bereiding
van Ange-
lica.
ken. Zy nemen de stronken eer zy in 't saad schieten, want zy anders
houtachtig werden, kappen die in kleine stukjes, en laten die dan een
gansche dag in enkele Rheen-melk koken, tot dat die heel rood van ko-
leur werd, welk kookfel zy dan voor de winter, als ook tot andere
tyden van 't jaar, bewaren. Van dese kost houden zy uytnemend
veel ('t welk genoegzaam te gelooven is) wanneer men gewoon is die
te gebruiken, want de gewoonte doet haar die zeer aangenaam wer-
den, achtende dat die kost wonderlijk gezond is: want zy bevrjyd
voor alle quade logt, en geeft een goede maag; looft winden, en
doorsnyd alle slijm: gelijk men zulx uyt de genees-boeken verder kan
betoogen.

Behalven dese hebben sy nog een ander soort van voedsel, 't geen ge- Andere
bereidfels
van zuu-
ring en
Pijn-boo-
men.
maakt werd van groote suuring met Rheen-melk gekookt: het laat-
ste eindelijk is, 't welk gemaakt werd van de Pijn-boomens-basten
diese in plaats van zout gebruiken (als boven verhaalt is) en koken,
gravende die in d' aard, ontfleken daar een groot vuur over &c. Dit
noemen zy in hare taal *Santopelzi*: maar in 't *Lapmark* van *Uma* zeg-
gen se daar *Inepeskorsmer* tegen, en de *Berg-Lappen* verkoopen die
wederom aen de *Lappen* die beneden in de bossen woenen.

Ik reken dese kost voor de laatste, want ik weet niet te wel of zy de Boter.
Boter onder hare spijs hebben; want de Schrijvers die 'er van geschre-
ven hebben, geven de minste blyk niet dat de *Lappen* de *Boter* zouden
gebruiken; ook verzekeren ons zommige datse geen *Boter* van de
Rheen-melk kunnen maken. *Samuel Rbeeu* zegt dikwils, dat men se
op dese wijze maakt; zy gieten de melk in een ketel, zy koken die dan
zoo dik als kaas, die geduurig met een stok omroerende, op datse Hoe men
die maakt.
niet mogt aanbranden; dese *Boter* is dan van een witte koleur, den
ongel zeer gelyk; hier doense wat zout boven op, en bewaren die in
eenig vat.

Ik stap nu over tot hare *Drank*, die gemeenlyk water is, 't welk Haar
drank is
warm wa-
ter.
de Graaf van *Brienne* zegt gesmolten *Ys* te sijn. Maar zulx kan niet
altijd waarachtig wesen: want het is juist niet geloofelyk, dat in een
Land,

Land, daar zoo grooten meenigte van Rivieren en Meiren sijn, het wazer over al onder het Ys zouden toevriesten. En om geen gevoren water te hebben, houden zy dat 's winters in een ketel, die ten halven over het vuur hangt in de rent, en elk neemt met een sepel daar zoo veel uit als hy van noden heeft. Deshalven drinken zy dit niet koud, maar warm, voornamelijk in de winter.

Een ander drank.

Behalven het gemette water hebben zy nog een andere gekookte drank, welke gemaakt is van gekookt Vles en Visch, en werd by haar *Labda* gehieren. *Olaus Magnus* zegt ook datse karnemelk of dunne-melk drinken.

Hebben geen bier.

Met dese dranken dan saven zy haren dorst in noodnakeijkheid, wetende van geen *Bier* oft ander koren-gebruw: al hoe wel de andere Noordse volkeren die drank gemeentlijk gebruiken. Zy drinken noyt bier, dewijl in haar land geen gerst, hoppe oft andere stoffen daar men bier af maken kan, komen te groeyen. By aldien het nu al gebeurt, dat het van andere plaatsen daar gebragt werd, wren zy het in de winter niet te bewaren, want zy in hare tenten geen kelders hebben. Die daar uyt plaaffier en debauches willen zaipen (twelk al dikwils by haar geschied) drinken Franse *Brandewijn*, oft ander *Koren-Brandewijn*; diese in *Noorwegen* op *S. Fransker* nis koopen. Daar is voor haat geen aangenamer nog smakelijker drank; ook kan men haat met geen grooter geschenk begifigen, om hare gunst te winnen, als haat *Brandewijn* te vercreen, want dan kan men van haat krygen wat men begeert. Dese drank gebruiken zy meest op hare solemnele Feest-dagen; als op Bruiloften, en andere diergelijcke yden.

Eten eenige besien tot de brandewijn.

Om dat de mond haat van de sterke *Brandewijn* niet bederven zou nog doorgeten werden, zoo eterise daar geduurig *Roude Krakebesien* toe: waar van zy des winters hare provisie op doen, om de brand en scherpe deser drank te temperen en te bematigen: want haider die niet veel anders gewoon sijn als water drinken, hebben een slappe huid in de mond, zoo dat die eer kan belodigt werden, als die de zelfde drank dagelijks gewoon sijn.

Tabak.

De *Lappen* houden ook niet minder van de Tabak, diese mede mee de *Brandewijn* en andere waren op de *Noorweege* kermis koopen. 't Is een verwonderings-waardige zaak, dat volkeren die van brood en zout berooft sijn, zulken vermaak scheppen in een kruid, dat uyt het verre gelegen *Indien* gebragt werd, willende liever van alle andere leestogt berooft sijn, als van een pijp tabak. Daarom werd de tabak ook

ook onder de vreedde koopmanschappen gerekent, die de kooplieden gewoon sijn met andere waren by de *Lappen* te brengen.

Zy weten mede de Tabak tot poeder te brengen en *Snuif-tabak* te maken, dieſe in de neufen op-ſnuiven; wanneer het dan gebeurt dat ſe geen Tabak meer en hebben, gebruiken zy de gepoederde Nieren van de Kaſtoren oft Bevers dieſe mede op d'eygenſte wijs gebruiken.

Snuif-tabak.

Laten wy nu eens ſien op wat wyſe zy haar maaltijd doen. Zy eten niet meer dan tweemaal daags. Des ogtens hebben zy zeer weinig koſt, beſtaande uyt kaas en gedroogde viſch, of een klein ſtukjen vleis, hier mede dan bedwingen zy den honger; maar het avondmaal is wat rijkelijker opgeſchaft, zijnde bequaam om een hongerige buik te verzaden, want dan eten zy vleis en allerlei andere zoort van ſpijs.

Ogrent en avondmaal.

's Winters is haar eet-plaats binnen de tent, aan de zyde, alwaar de Vader des huisgeſins, met ſijn Vrouw en Dogters haar residentie-plaats houden, zijnde aan de regter ſijde van de gemeene poort als men in komt. Maar 's zomers eten zy buiten de tent, op eenige groene zoden: zy zitten rontom de ketel en haardſtede, die in 't midden van haar tente is.

Eetplaats.

Zy geven weinig agt op d' order van op d' hooge oft lage hand te zitten, want zy agten dat de eene plaats zoo eerlijk is als d' ander; derhalven gaanſe maar zitten zoo alſhet valt, zonder d' een of d' andere plaats uyt te kieſen. Als zy rontom den diſ zullen zitten hebben zy nog ſtoelen nog banken, maar zitten op de grond neder, of ſy leggen een huid onder haar lijf, zittende met de beenen kruis-wijs gelijk de ſnyders by ons doen, makende met elkander een ronde cirkel uyt.

Hebben geen order in 't zitten.

In deſer voegen zoo in 't ronde zittende, zetten de ſpijſe niet op een tafel maar op een berd, 't welk by haar lieden voor een tafel verſtrekt; wederom ſijnder andere die geen berd nog tafel gebruiken, maar alleen haar ſpyſe op de huid leggen daerſe op zitten. De ſpyſe uyt de ketel krygende, en wel bereid weſende, leggen zy die op een ſtuk grove ſtoffe dieſe by haar gemeenlijk *Waldmar* noemen: die nu ryket ſijn hebben weder in de plaats een ſtuk linden, want zy hebben noyt bakjes, ſchotels, tafel-berden, lepels, oft diergelijke keuken-gereedschap gezien.

Hebben geen tafel.

Zy bedienen haar van eenige vierkanten berden by haar *Tello* genoemd, ontrent twee palmen groot, gemeenlijk van hout oft Rheenhorens gemaakt; waar van ikeen in mijn kabinet bewaar. D' andere

Berden om op te eten.

re makense van de binnenste bast der boomen, zetten drie stukken aan malkander, diese aan een naeyen met kleine koordjes van wortels gemaakt.

Houte vaten.

Zoo wanneerse eenige vogtige spijsen nuttigen, gelijk als potagie van melk oft andere diergelyke kost, hebben zy een groot vat gemaakt uyt een tronk van een Berken-boom, diese in 't lang uytgeholt hebben, welker Figuur naast over-een-komt met een schop daarse hee Koorn mede verschieren. Elk houd sijn stuk Vleis oft Visch in de hand; en zoo dikwils zy wat moeten hebben, krygen zy maar zelve uyt de ketel; want zy dikmaals geen linnen oft andere stoffen besitten; daar sijnder ook die eenige vaten uyt hout gemaakt hebben die rond sijn, en dienstig tot dit gebruik: dese spysen doense in haar hand-schoenen oft muts; zy drinken uyt een houte lepel, die haar voor een beker oft drink-schaal verstrekt, zy houden dese drank in vaten van schorfen gemaakt.

Zijn gulfigaarts.

Het dient ook aangemerkt dat de *Lappen* gulfigaarts en groote eters sijn, om datse veel spijsen hebben, diese by nacht en dag eten alsoe maar willen, voornamelijk het Vleis van beiren en wilde Rheen, en alles hebben zy voor de keel ten besten. Dese groote ongematigheid beler geensins; wanneer de leestogt haar komit t'ontbreken, datse den honger niet lijdsameslijk verdragen.

De Bos-Lappen sijn groeter eters als de Berg-Lappen.

Maar de *Lappen* die in de bossen wonen sijn veel ongeregelder in 't eten als die hare woning op de bergen hebben, want gene hebben goede welvoedende spijsen van Kaas, Melk, en welgemeste Rheenvleis; maar dese in tegendeel, die niet dan Visch eten sonder zout, hebbende een maag die groot en uytgerekt is.

Wanneer haar middag oft avondmaal gedaan is, sijnse gewoon twee zaken te verrigten: het *eerste* is, datse God danken in deser voegen: sy heffen hare handen naden Hemel toe, en doen dit gebed. Zeggende:

Gode zy dank, die de Spijsen tot ons onderhoud geschapen heeft.

Twee plegtelykheden na de maaltijd.

Men siet hier een innerlijk teiken door d'opheffingen der handen; en erkenenisse van 't goede, 't welke sy van God ontfangen hebben, wanneerse dese danksegginge doen. Dit werd in 't *Lapland* van *Pisba* in 't werk gestelt: maar die van *Torna* doen hare gebeden op dese wyse.

Mijn God, zyjt geloofs en gebenedijt voor de Spijsen die gy ons gegeven hebt;

hebt; maakt, dat het gene wy tegenwoordig komen te nuttigen, onse krachten bewaart en herstelt.

De tweede zaak diefe na den eten verrigten, is, datse malkander de regter hand geven: d'een d'ander aanporrende om de getrouwigheid te bewaren, als ook de vriendschap die d'een met des ander heeft 't onderhouden, zoo dat dese plechtigheid de liefde-band wederom doet vernieuwen en erinneren, welke haar verbind altijd eenhertig en vredig met elkander te sijn, gelijk zy alle een en de selfde dis hebben.

IX. HOOFT-STUK.

Van de jagt der Laplanders. Beire jagt. Eenige superstitien; order in gaan op de jagt. Honde jagt; gaan met plankjes onder aan de voeten. Vangst van Eekhoorn, Hermijnen, Hasen, Bevers, Vossen, Martel-dieren, Wolven, Linxen, Rbeen, &c. Instrumenten op de jagt. Gesangen op de jagt-maaltijden &c.

DE Jagt is een van de voornaamste oefeninge der *Lappen*, en wert niet dan aan de Mannen alleen toegelaten: *Olaus Magnus* wil evenwel ons het tegendeel verzekeren: hy segt dat de Mannen onder de pool wonende in de grootte en verre uyt gestrekte bosschafien, in 't midden sijn van een ongelooflijk getal en vervaarlijke menigte wilde beesten: zoo dat de Manluiden alleen op de jagt het werk niet kondé verrigten, indien de vrouwen haar niet mede behulpzaam waren. En dit is d' oorzaak dat sy foo wel als de Mannen ter jagt komen, en doen dan hare veerdigheid sien, welke dikwils die des Mannen verre te boven gaan.

Ik mein dat hy dit geschreven heeft gelijk meer andere dingen, niet alleen op het verhaal van sommige geloofwaardige menschen; maar dat hy zulx elders in eenige oude Schryvers gelefen heeft: misschien heeft hy wel gesteunt op het schryven van zekeren *Procopius*, wanneer hy van de *Scriefinnen* handelt, die *Olaus* agt de nagebueren van de *Lappen* te weezen. Dat de Mannen niet gewoon sijn d'aarde te bouwen, en het werken de Vrouwen onbekend is, en dat by gevolg de jagt alleen genoeg is om de Vrouw zoo veel als de Man

Jagt.
De Mannen gaan op de jagt, maar geen Vrouwen.

Olaus mislag.

werk te geven, zal misschien eenige grond vinden op de woorden van *Tacitus*, wanneer hy van de *Finlanders* gewag maakt.

Want zegt hy, een en de zelfde jagt voed zoo wel de Mannen als de Vrouwen, dieſe te zamen in Compagnie hebben, en zy verdelien de buit onder malkander. Maar als 't dat zulx van *Tacitus* en *Procopius* verhaalt werd, zoo is 't nogtans zeer waaragtig, dat de Mannen hare Vrouwen van allerley zoort van jagt af houden; zelfs laten zy haar niet toe de gereedschappen, dieſe op de jagt gebruiken, te naderen, zoo dat het zeker is; datſe op de jagt niet en gaan; ook wanneerſe van de jagt komen, zullenſe noyt door de poorte gaan, door welke hare Vrouwen gemeenlijk gewoon ſijn uyt en in te gaan: zy laten ook geenſins toe, dat de Vrouwen aan het beest met hare hand raken, 't welk zy gevangen hebben: gelijk ik zulx hier na klaarder bewyſen zal.

De Vrouwen gaan noyt te jagt.

Superſtitie op de jagt. D'eerſte is, datſe op geen ongelukkige dag op de jagt gaan.

De overgeloovigheid tot de welke zy zeer genegen ſijn, doet datſe op hare jagt verſcheide zaken waarnemen. D'eerſte is van noyt op de jagt te gaan, 't zy wat tijd oft dag het is, wanneer zy een quaaden oft ongelukkigen dag hebben. Onder d' ongelukkige dagen rekenen zy het Feest van *St. Catharine*, *St. Clement*, en *St. Markus*. Niemand in gansch *Lapland* die op deſe dagen zal op de jagt gaan; en om daar reden van te geven, ſeggen zy dat hare bogen komen te breken, wanneerſe die uyt-rekken; en behalven datſe hier ongelukkig in ſijn, zoo konnenſe het gansche jaar niets vangen.

't Tweede is, datſe de trommel gebruiken.

De *Tweede* zaak dieſe in agt nemen, is, datſe noyt een jagt zullen aanvaarden, daar wat aangelegen is, zonder de trommel (waar van te voren geſproken is) eerſt gebruikt te hebben, pogende daar uyt te weten, of het haar God aangenaam is; hierom maken zy daar verſcheide Characters van wilde beesten op.

Bere jagt met een bijl.

Maar als zy op Beire-jagt zullen gaan, nemen zy een byle, welke zy in plaats van een trommel gebruiken (dit doetmen namelijk in 't *Lap-mark* van *Uma*, en misschien wel elders meer) zy hangen deſe bijl aan het dak van haar tente met een lind, welke dan by het midden van het hand-vaſt hangt, waar over zy eenige woorden ſpreken, onder dit ſpreken beweegt en drait ſig de bijl, als die dan daar na ſtil en onbeweeglijk blijft, dan letten zy naukeurig, na wat oort de ſteel ſig wend en ſtil gehouden heeft: aan die zyde van 't land gaan zy dan des ogtens uyt jagen; en 't miſt haar dan noyt op de jagt gelukkig te ſijn, want zy vinden in de boſſen altijd wilde Rheen, Vogels, allerlei wild-braad en vangts.

Zy

Zy vereeren dikwils de God *Stoorjunkere* met een steen, diefe van de bergen gehaakt hebben; dese hangen zy op en spreken daar een reden over, gelijk als met de bijl, hier door weten zy de weg diefe moeten gaan, en dan sijnse op de jagt voorspoedig.

Of steen.

De derde zaak diefe waarnemen, is, datse noit door de gemeene poort gaan, waaneerse op de jagt trekken, door welke men gemeenlijk uit en in gaat, om alle andere zaaken te verrigten; maar zy gaan altijd door het kleine poortjen dat daar tegen over is, van haar *Posse* genoemt. Ik mein dat de Vrouwen daar d'oorzaak af sijn: want zy sijn van gevoelen dat het een quaad teiken is, wanneer haar een Vrouw tegen komt, als zy op de jagt zullen gaan, en het haar onmogelijk is eenig beest te vangen. Dit is een van de voornaamste redenen, waarom de Vrouwen verboden werd agter de tente te gaan, gelijk ik van zekeren *Olaus Mathysen* geboren *Laplander* verstaan heb, welke onder ons studeerde, op de zelfde tijd, als ik dese dingen schreef.

Het derde is datse door de agterpoort gaan. Reden.

Zieglerus heeft hier ook elders van gesproken, maar met zeer duistere woorden, het welke kan verbeterd en verklaart werden, door het gene ik hier komen te zeggen.

Getuigenis van *Zieglerus*.

Das het, namelijk; aan geen *Vrouw* geoorlooft is door de poorts van de sente te gaan, door welke haar *Man* die dag is door gegaan, om te willen jagen.

Dit gebod is niet voor een dag of anderhalf, maar voor altijd, want de *Man* gaat door geen andere deur op de jagt, als door dese agterpoort der sente, door welke de *Vrouwen* niet mogen gaan.

Ten vierde vreesen zy ongeluk te ontmoeten.

De vierde zaak, is, datse vreesen, nu datse op de jagt sijn gegaan, eenig ding te ontmoeten, dat van een quaad teiken is.

Zy ontzeer weinig tegen datse op de jagt gaan, agtende dat zulx geluk zal by brengen en dat de jagt haast zal gedaan sijn; en zoo die al lange duurt, zoo verdragen zy geduldiglijk den honger, den ganschen dag lang. Zy eeren dikwils het merg van *Rheen-beenen*, wanneer zy op de jagt van wilde *Rheen* gaan, om dat dit voedsel haar de beenen in 't loopen versterkt, en haar vele moeyelijkheden kan doen uitslaan. Dit is dan het geen zy voor haar jagen doen.

Eten weinig voor het uytgaan op de jagt.

De *Wijze van jagen* is als volgt: zy is nogtans niet altijd de zelfde, maar zeer verscheiden, zoo om de veranderlijkheid van 't faisoen des jaars, alsom de verscheidenheid der beesten diefe moeten na'speuren. De zomer jagt gaat heel anders toe als die van de winter. Ook is die

Verscheidenheid der jagt.

van

van de kleine beesten zoo niet, als wel van de groote wilde dieren. Elk moet na zijn bezondere aart ook gevangen werden, waar van de jagers in onse gewesten mede zouden weten te spreken.

Honden
om te ja-
gen.

In de zomer tijd jagen zy die se voer, en weten die met honden; die se daar toe leren, te laten bespringen, welke zeer snel kunnen lopen; want zy hebben zeer goede en moedige honden, welke niet alleen weten een beest te houden, maar daar en boven hebben zy de stoutheid om alles aan te randen; 't welk d'oorzaak is, dat zy die aan hare tenten geduurig vast leggen: want die los makende, kunnen zy zeer vuurlijk op het beest aanspringen.

Hebben
plankjes
aan de
voeten.

Des winters volgen zy de voet-stappen der beesten na, die in de snee staan, zy weten die met een groote snelligheid te krygen, door middel van zekere kleine gladde plankjes, die van voren na boven toe krom om gebogen sijn, dese maken zy aan haar voeten vast. Hier gaanse mede over de bergen en valleijen met sneeuw bedekt, zy kunnen daar mede gaan waarse willen, en in een ommesien loopen na een plaats die zeer verre afgelegen is. Zy sijn op dese wyse zeer vaardig in 't loopen, en kunnen sig hier in tijd van nood mede dienen, of 't gebeurt wel datse alleen om vermaak op de jagt trekken, doende haar profijt, volgens het deel der fortuin.

Hoese
Herminen
vangen.

Zy vangen het kleine gediert met boog en pylon, maar de groote met Hellebaarden en Mosketten. Zy vangen de *Herminen* gemeenlijk door een soort van strikken, even by na op die wyse gelijk wy de rotten en de muisen vangen. Zy zetten eenige houten dwers tegen elkander aan, waar aan zy zeer dunne koordjes doen, en konnender zoo zeven of agt gelijkelijk vangen. Zy konnense ook in putjes vangen diese boven op met sneeuw bedekken, op dat het dier de strik niet zoude gewaar werden. Zy vangense ook wel met hare honden, die zeer ras kunnen lopen, scheppende daar vermaak in, bytende die met haar tanden dood.

De jagt
van *Eekho-*
rentjes.

Aangaande d' *Eekhorentjes*, die schieten 'ty met pijlen, die van voren niet scherp sijn, maar in tegendeel stomp en polijt, anders mogt hare huid door de scherpe pijlen gequetst werden, want des zelfs moyigheid is alleen d'oorzaak dat men die vangt.

Vangst
van *Mar-*
seldieren,

De jagt van *Marsseldieren*, sijne *Martels*, en *Pivols*, sijn niet anders als soorten van *Eekhorentjes*; zy vangense op dese manier. Zy schieten die dikwils met pijlen die scherpe punten hebben, even als de *Vossen*, *Bevers* en andere dieren. Maar indiens de huid heel en

OR-

ongefchonden willen houden , weten zy die met een aardigheid dood te ftaan.

De *Voffen* betrappen zy in holen die met kleine takjes van boomen sneeuw bedekt fijn , om haar in de ftrik te doen vallen , want zy het Vlees ruikende dat in de ftrik hangt , zoo werden zy bedrogen. Men geeft haar ook dikwils wel vergiftigde fpijs om haar te doen fterven , waar toe de *Lappen* een zonderlinge zoort van boom-mos gebruiken ; 't gebeurt meenigmaalen dat de *Voffen* het Vlees niet en eten , 't geen men haar heeft gezet om 't eten , maar zy vangen hier mede zekere velt-rotten , welke dit vlees geern eten , hier op fijn de *Voffen* zeer verſot , en werden daar vet af. Men vangt ſe nog met een andere wijs van ftrikken , gemaakt van yſer in forme als een tang ; zy vangen ſe aldus by haar pooten , wanneer zy loopen op het ſpoor dat zy te voren hebben gegaan.

Voffe-
vangſt.

De *Haſen* vangen zy mede met ftrikken ; zy hangen de ftrik aan de takken van eenig boomtjen , op zulk een wyſe , dat wanneer het beeft die aanraakt , het ſig gevangen bevind , en in de logt hangeri blyft. Op diergelijken wijs vangen zy een menigte van meer andere kleine dieren. Zy fijn malkanderen ſoo getrouw , dat d' een d' andere fijn gevangen ftrikken niet naderen oft aanraken zal ; en zoo het gebeurt dat ymand ſoodanigen Haas heeft los gemaakt , of eenig ander gevangen beeft , ſoo ſal hy het brengen aan den eygenaar in wiens ftrik het gevangen is geweest.

Haſe-
vangſt.

Op deſe wyſe vangen de *Lappen* van 't *Mark* van *Uma* de *Caſtooren* oft *Bevers*. Zy maken vierkante korven , dieſe ſeer ſterk vlegten met kleine takken van Maſt-boomen ; aan d' eene zyde maken zy een gat , met een poortjen , wordende door een teentjen oft bieſe open gehouden , deſe laten zy in de korf loopen , hier in hangen ſe kleine takjes van ſwarten Populier-boomen , daar de *Bevers* zeer mede vermaakt fijn. De *Bever* daar in komende , en etende die takjes , bijt ook de teen oft bieſe aan ſtukken , daar het deurtjen meden open hangt , 't welk dan moet neder vallé , zulx dat hy geſloten blyft , door de ſteen die daar op leit en met het vallen daar voor ſchiet. Zoo de *Caſtoor* daareen uur in gevangen blyft , ſterft hy door het water. Maar zoo het gebeurt dat 'er twee fijn , een mannetjen met het wijſjen , zoo ſtaanſe malkanderen by , want die buiten is , doet het deurtjen weder open , en laat den gevangen *Bever* daar weder uyt.

Bever-
vangſt.

De *Bevers*
ſtaan el-
kander by
als zy ge-
vangé fijn.

De *Lappen* vangen de *Wolven* in kuilen , alwaar zy die doen inval-
len ;

Hoe men
de *Wolve*
vangt.

Kk

len; zy doodender nogtans weinig met een musket-schoot; zy doert haar best om die 't eenemaal uyt te royen, wijlse een zeer groote meenigte in haar land hebben, en datse al haar beesten verslinden. Zy vangense ook met scherpe pijlen, en ander gereedschap, diese on der de sneeuw verbergen, zoo dat indien de Wolven daar komen over te loopen, de zelve haar beenen doodelijk quetsen en af knypen.

Hoe men de *Linxen* en *Ferfs* vangt.

Op de zelve wyse by na gaanse met het vangen der *Linxen* oft *Hert-Wolven* en *Ferfs* oft *Gulfigaarts* te werk. De jager neemt de tijd waar wanneer de *Ferf* oft *Gulfigaart* met kragt en geweld na twee boomen loopt, om sijn buik t' ontladen, dan soo weten zy hem met pijlen te schieten, dat hy dood ter neder valt. Men krygt dit dier ook nog met twee stukken houts, en een zeer dun bind-garen, dat tussen beiden is, zoo dat dit dier dese draad een weinigjen aanrakende, geworjt werd: men kanse ook vangen in groote holle kuilen die daat toe gemaakt sijn; men doertse in sulke drade holen vallen.

Andere wijs

Men doet dit ook door middel van zekere kisten die de Sweden *Ferfbaos* noemen, dat is te zeggen kamers van de gulfigaars: men hangt daar onder een stuk vlees aan een klein stokjen oft sparretjen vast gemaakt, dat het dekzel op hout. De gulfigaart eet dit stukjen vlees, met een groote gulfigheid, en maakt dat dese sparre moet vallen, waar in hy dan gevangen is en verplettert word.

Hebben *Musketten* en honden om Elanden te vangen.

De *Lappen* bedienen sig jegenwoordig gemeenlijk van *Musketten* om de Elanden te doden, diese tegen komen, 't welk nogtans zeer zelden gebeurt. Zy houden ook *Jagt-honden*, welke afgeveerdigt sijn om die t' agtervolgen, dat gemeenlijk in den herfst geschied, wijlse dan hit sig sijn; want dit dier heeft dat in 't bezonder, dat 'et in gezelschap gaat, in 't getal van vijf of zes, en dat het na de plaats gaat, alwaar men der een heeft dood gellagen, om op te zoeken; zoo wanneer de *Laplander* met sijn musket een heeft dood gellagen, zoo kanmen ligtelijk alle d' andere vangen, welke soo ras wederom komen, als 't geluid van de slag haar heeft op de vlugt gejaagt.

Vangst der Rheen.

Daar sijn geen beesten diese met grooter yver navolgen als de *Wilde-Rheen* en *Beren*: zy jagen de *Rheen* met strikken, hellebaarts, pijlen en musketten; dit geschied in de Herfst oft Lente: in de Herfst ontrent *St. Matthias*, want dan sijn de Rheen rit sig; De *Lappen* gaan dan op de plaatsen van het bosch, alwaar zy weten dat de wilde mannetjes Rheen sijn, aldaar leiden zy hare Huys-Rheen dat wijfjes sijn, en binden die aan de boomen; het wijfjen van de Rheen roept dan
het

het mannetjen toe, en als zy by elkander sijn, heeft de jager sig elders verborgen, en slaat hem dan met een muſ ket dood of ſchiet hem met een pijl om verre. In de Lenten vangen zy die, als de sneeuw uytnemend hoog is, en dese dieren als in de sneeuw versinken en versmoren, maar de jagers komen daar seer veerdig over lopen, hebbende houte schoenen aan, die daar toe gemaakt sijn, zoo dat zy dese beesten ligtelijk komen te bespringen. *Lundius* verhaalt een *Laplander* gekent te hebben, welke op dese wyse zestien Rheen op eene dag had gekregen.

Alwaar in de bosschagien eenige Meiren en Morassen sijn, daar zetten zy staken in d' aarde, ter hoogte ontrent van twee ellen; op zulk een wyse dat d' een aan d' ander gevoegt is; zy laten daar ook eenige spatien tussen beiden, in maniere van opene poorten, alwaar sy in de logt eenige pijlen zodanig hangē, dat de Rheen niet over dwers konnen door de staken passeren, nog niet overspringen, zoo moeten zy dan door dese poorten passeren: maar zoo ras zy aan het touw raken daar de pijlen aan valt sijn, werden zy doorschoten en gedood.

Andere wijs.

Zy hitsen ook wel de honden aan, die de zelve in de strikken jagen, diese tussen twee boomen spannen, door welken zy weten dat de Rheen gewoon sijn te passeren; zy maken van gelijken diepe kuilen, en steken in de grond seer scherpe palen, dekkendē de tronk met mosch; de Rhee daar dan invallende, quetsſt sig en is gevangen.

Derde wijs.

Zy hebben ook eenige staketten in 't gebruik, welke sijn gevlogte staken op de wyſen als de groote hagen op het veld, welke met ribben aan den ander sijn, welende seer lang dikwils van een paar mijlen: de Rheen hier dan na toe gejaagt sijnde, blyven dan binnen, welke in 't vlugten gedwongen sijn in groote kuilen te vallen, die daar expres aan 't eynd van 't werk gegraven sijn.

Staketten.

De *Lappen* gebruiken dese wyse van jagen op haar eygen land, en die in de bossen woonen, laten aan de *Berg-Lappen* toe, die zeer weinig wilde Rheen hebben, datse in haar land, ontrent het Feest der Koningen, mogen komen jagen, zy gaan door haar land, om ter kermis te gaan, wanneer het markt dagen sijn; het gebeurt wel dat een *Laplander* uyt het bosch wel tien gasten krygt, welke hy onthaalt tot de dag van de Boodschap Marie.

Toelating aan de *Berg-Lappen* om te jagen.

De *Beire-jagt* is op een heel zonderlinge wyse, wanneer men na behoren zal spreken. D' eerste zaak die de *Lappen* doen, is dat sie vernemen waar de Beiren 's winters haar by-eek-komst-plaats hebben.

Beire jagt.

De *Laplander* die in den herfst, en als de eerste sneeuw begint te vallen, de voetstappen van de Beiren heeft waar genomen, en des zelve verblyf-plaats gevonden, neemt voor de jagt aan te vangen. Hy gaat d' eerste uyt tegen de Beiren, zijnde 't hooft van d' andere. Dese man is gewoon, na dat hyse ontdekt heeft, met groote blydschap sijn ouders te bezoeken, als ook alle naaste vrienden, en die op de jagt te noodigen, even of'er een groote maaltijd souden geschieden; want de *Lappen* kunnen sig niet beter vermaken, en daar is haar geen vlees smakelyker, als dat van de Beiren. Dese vergadering geschied niet voor de maand van Maart oft April, wanneer de sneeuw zeer hoog en vast gesloten is, dan is die best om daar over te loopen, en bequaamst voor de houte schoenen, maar zy zoeken dese Beiren door hare honden.

Uytkeusie
van een
trommel-
slager.

Na dat het hooft des jagers heeft by malkander vergadert, die gene, welke aan de beuyt deelagtig sullen sijn, doet hy een verkieusie van ymand die in *Lapland* best op de trommel kan slaan, en de toekomende zaken ontdekken; zoo dat, na dat hy de trommel heeft gesslagen, de uytkomst van de jagt weet te zeggen, en of hy de Beiren zal kunnen doden of niet.

Gaan met
order na
het bosch.

Zijnde dan van een goede uytkomst ontrent haar voornemen verzekert, gaanse met order na het bosch toe, zoodanig dat yder sijn rang houdt, even als de zoldaten die alle in haar behoorlijke gelederen moeten gaan. Die gene dan die het Beiren-nest eerst ontdekt heeft, gaat voor uyt als Capitein van de gansche troep, en is verbonden d' andere voor te gaan: zy moeten geen andere wapenen mede nemen als een stok: zy maken aan 't eynd deser stok een ring van Latoen. Die gene welke op de *Laplandse* trommel gesslagen heeft gaat na de Capitein, vorders komt die geene welke het belast is, d' eerste slag op de Beiren te doen, en zoo vervolgens alle d' andere in order. Elk een van haar heeft sijn besondere zaken, die hy uytvoeren moet, na dat de Beiren sijn dood gesslagen; d' eene sijn pligt is dan het vlees te koken, een andere te hakken en in stukken te houwen; zommige wederom brengen hout aan, of water, zoo veel noodig is. Elk die is dan besig, en heeft het even druk, om sijn pligt behoorlijk uyt te voeren.

Zy nemen
elk een
stok.

Gezangen
op de jagt.

Zijnde dan in dese order tot het Beire-nest gekomen, beginnen zy een zekere zang te singen, even of het een Victori-teiken was: want zy sijn gewoon in dese jagt veelderley liederen te singen, waar van het eerste aldus begint.

Kit-

Kittulis Pourra, Kittulis Fiskada, Soubbi Falla Zaati.

De zin van dese woorden is, datse de Beiren bedanken, waar doorse getuigen dat hare komste zeer aangenaam is; zy danken haar, datse haar geen quaad gedaan, nog de stok gebroken hebben oft Hellebaarts, daarse mede dood geslagen sijn. Die gene welke de stok draagt met de Latoene ring, en die de Capitein is van de gansche troepe, moet zoq wel het eerste van dese zang beginnen, als de rest, sijnde dan als meester van de Musyk, en de eerste wijs-houder van 't gezang.

Wanneer zy dan aldus haar overwinninge hebben geviert, halen zy de Beiren uyt haar holen, dan slaan en smyten zy die met stokken en kluppels. Dan leggen zy die op de sleede, latende die door een Rhee na haar tente toe voeren, alwaar zy hebben t'zaam gestemd het vlees te koken. Zy volgen malkander dan buiten maten vrolijk sijnde, gevende daar genoegzame getuigenis af, zingende met een andere zang, aldus:

Ji paba talki oggio, ij pakatalki pharonis.

De sin van dese woorden is, datse de Beiren bidden, haar geen onweder toe te senden, nog geen quaad te veroorzaken aan die gene welke metgezellen van hare dood sijn geweest. Zy schijnen al lachende te willen zeggen, gelijk zy haar gelukkig maakten voor d'aankomst der Beiren: zoo wy niet willen geloof slaan, 't geen zy sig in beelden, dat het een gevaarlyke zaak is voor een jager dit beest of een ander te dodē, 't welk een yder onder haar jegenwoordig nog gelooft.

Samuel Rhaen verhaalt een andere reden van haar singen: 't is, zegt hy, datse God dankē, om dat hy dese wilde beesten geschapen heeft tot haar gebruik, en haar met moed en kragt begiftigt, om zulk een beest furieuselijk t'overweldigen. Het kan ondertussen geschieden, datse alle op twee wysen singen, en datse dese laatste zang by d'eerste voegen.

Wat aangaat de Rhee die de Beiren heeft gesleept; het en is aan Man nog Vrouw het gansche jaar door niet geoorloft den zelve elders toe te gebruiken, ja zelfs voor geen slede te spannen: doende hem dan een gansch jaar rusten.

Zy hebben ook een gewoonte van op de selfde plaats daarse de Beiren hebben gedood een tent oft hutte op te rigten om de Beiren te villen en het vlees te koken; wijlse de materialen diese tot het bouwen van een tent noodig hebben, op die plaats bequaamlijk kunnen vinden, of ten minsten op een plaats die niet verre

Slaan de Beiren dood.

Gezang.

Gevaar van een beest te dooden.

Verhaal van Samuel Rhaen wegen het zingen.

Rust der Rhee die de Beiren trekt.

Bouwen een hutte daarse de Beiren dooden.

van daar gelegen is, alwaar boom en takken in meenigte genoegzaam te vinden zijn.

Haar vrouwen blijven onderwyl en op die plaatsen om het Beiren-vlees te eten, alwaar zy met groote blydschap haar mannen van de jagt wederom verwagten, welke dan met een ander nieuw gezang aankomen, door welke zy haar vrouwen bidden datse schorsen van elfen boom en zullen nemen, knauwende die tusschen hare tanden zeer fijn en klein, om haar te werpen en in't aansigt te smeyten:

Knauwen
der elfen-
basten.

Reden
hier van.

De reden waarom se haar dus bidde, is, na datse de Beiren in de hutte hebben over gebragt, alwaar men se moet koken, dat dan een yder van haar verplicht is in een andere tente te gaan, alwaar sijn vrouw gehouden is hem in deser voegen t'ontfangen. Zy bedienen haar van de schorsen van elfen boom, welke geknauwt en met de tanden vermaakt sijnde, een roode koleur geven, hier mede sijn de *Lappen* gewoon hare meubelen te verven, gelijk men met roode oker oft bloed doet. Dan spouwen zy dit gekoleurde spog in't aansigt van hare mannen, om datse zouden schijnen t'eenemaal in't bloed van de Beiren vangst gewentelt te sijn, om te doen blyken de kenteikenen en kragt van haar moet.

Zy gaan
van agter
in.

Spuwen
haar in't
aansigt.

Zy sijn gewoon in de tente te gaan niet door de gemeene poort, maar door 't agterdeurtjen; door het welke, na dat het is open gedaan, zy na binnen sien: onderwijl sluiten de vrouwen het een oog en sien met het ander door een Latoene ring, even oft elders wilden op mikken, houdende die als een vuurslag, dan spuwen zy haar dese geknauwe schorsen op het aansigt, en aldus sien zy der even eens uyt of se in't bloed van de Beiren gewentelt waren. *Samuel Rheen* zegt het zelfde met dit onderscheid, dat'er maar een vrouw is die zulx doet, sijnde van die geen, welke het Beiren hol eerst ontdekt hadde, wessende de voorganger op de jagt van dese *Lappen*, die om dese reden d'eerste moet ingaan, en eerst in de tente sien.

Regten
twee ten-
ten op.
Een voor
het slag-
ten, en
een ander
voor de
vrouwen.
Maaltijd.

Hare saken vaardigen zy dan aldus af; zy sijn gewoon twee tenten op te rigten, een voor de mannen, alwaar men de Beiren moet in brengen, het vel af stropen, in stukken hakken, en doen koken; d'ander tent is voor de vrouwen, in welke de mannen moeten komen om daar een deftige maaltijd aan te rigten, na datse de Beiren hebben gevangen en t' huis gebragt. Dan soo komen se in dese tweede tent, alwaar de Capitein met sijn genoodigde vergaderen. Alle dan by een verzamelt zijnde in de vrouwen tent, singen sy een laag gezang; na-
melijk:

Kit-

Kistelis pura conkeris.

Gezang.

Dat is:

Wy danken onse lieve mannen, datse ons dese roof hebben t' huis gebragt, en wy scheppen groot behagen, dat gy lieden de Beiren hebt dood geslagen.

Zy houden dan het vreugde maal in dese tent, alwaar de mannen en de vrouwen te zamen sijn, en daar alderley uytstekende rare spysen, voor zoo veel zy in die tijd by een kunnen krygen, opgedist werden, zonder yetswes van het Beiren vleis op te schaffen.

Delica-
tessen.

Soo dan, als het Feest in de vrouwen tent geëyndigt is, gaan de mannen weg; want het is aan niemant van de *Lappen* geoorlooft wanneer hy op de Beire-jagt en by het doodslaan der Beiren tegenwoordig is geweest, die nagt by sijn vrouw te sijn, nog de zelve in dry dagen aan te raken: en die gene welke Capitein van de troepe was, moet sig vyf volkomene dagen van de sijne af houden. Zy gaan dan in de tent alwaar de Beiren zijn, stropen die de huid af, houwense in stukken, koken die, en bereiden een maal, sijnde alleen voor de mannen in de zelve tente.

Die op de
Beire jagt
is geweest
moet eeni-
ge dagen
niet by sijn
vrouwen
sijn.

Maal van
de manné.

De huid behoort aan die gene, die het hol heeft ontdekt, alwaar de Beiren wilden over winteren, en die zulks aan de anderen te kennen gaf. Men laat voornamelijk het vlees van het beest koken, als mede het spek en het bloed. Men kookt 'er in ketels en men schept 'er al het boven dryvende vet af, dat men in een houten bak doet op welke men zoo veel Latoene dekzels legt, als 'er Beiren gekookt werden; men gebruikt 'ereen als 'er een Beir is, en twee als 'er twee Beiren sijn, en soo voorts als 'er meer sijn.

De huid
behoort
aan d' ont-
dekker der
Beiren.

Alle de gene welke op dese jagt hebben geweest, zitten op order rontom den haart, terwijl het vlees kookt; zoo dat 'er niemant gevonden wert, die dese order zoude durven breken, en sig in een ander mans plaats zetten. Die het Beiren-nest ontdekt heeft, sit op d' hoogste plaats aan de regterhand; de Laplander die op de trommel geslagen heeft, neemt de tweede plaats, naast het hoofd oft Capitein; die dan d' eerste slag op de Beiren gaf, heeft de derde. Die nu het hout kliest neemt d' eerste plaats aan de linker hand, de tweede is voor die het water toe bragt, en zoo vervolgens neemt een yder van dit gezelschap alsoo sijn plaats.

Order van
zitten om
den haart.

Het vlees nu gekookt sijnde, deilt men dat in twee deelen, een voor de Mannen, en een voor Vrouwen, die ook haar deel van het vlees

Deylen
van het
vlees.

vlees en vet krygen na bescheidenheid van den *Laplander* die de stok met de ring droeg, welke is de voorganger van d' andere, aan dese staat het reglement van te deilen aan de vrouwen, en hoeveel men byzonder zal leggen. In dit deilen nemen zy wel agt datse de bilstukken aan de vrouwen niet geven, noggeen van alle d' agter deelen der Beeren, want die alleen aan de mannen behoren. Zulx en nemen zy niet alleen waar ontrent de Beiren, maar ontrent alle andere dieren en Vogelen, 't zy Eekhoorentjes, Hasen oft wilde Rheen.

De Vrouwen werden haar deel t'huys gebracht.

De deylinge gedaan sijnde, send men twee *Lappen* om de vrouwen haar deel te brengen in haartente, want zy durven by de mannen niet komen, terwijl het vlees gekookt werd, 't welk haar wel uyt-drukkelyk verboden is. Desetwee mannen die de vrouwen het vlees t' huis brengen, hebben ook eenig gezang, 't welk zy onder het brengen singen, waar door zy van verre komende, te kennen geven datse met haar geschenk aankomen; 't gezang luid aldus:

Gezang.

Olmai potti snerigiflandi, Polandi, Engelandi, Frankichis.

Dat is:

Ziet hier de Mannen komende van Sweden, Polen, Engeland en Frankryk. Soo ras de Vrouwen dan horen datse komen, gaanse na voren; en om te betuygen datse met verlangen verwagten, en datse welkom zijn, antwoorden zy haar met een andere zang, seggende:

Gy Mannen die nyt Sweden, Polen, Engeland en Vrankryk komt, wy sullen nu rood wolle draad-werk om het lijf hangen.

't welk ook op de zelfde tijd gezongen werd.

Llytdeeling aan de vrienden.

Wat aangaat nu het vlees met het spek dat de mannen toebehoort, 't is de pligt van die op de trommel geslagen heeft het zelve uyt te deelen, soo dat dese deeling niet alleen geschiet aan die geene welke op de Jagt zijn geweest, maar ook aan hare makkers, en alle die op de maaltijd zijn genoodigt geworden, krijgende een yeder sijn deel van het vlees en spek.

Begraven de beenen.

Als nu al dit vlees is gegeten soo van de mannen als de vrouwen, vergaderen zy de beenen, niet om te breken en het merg daar uyt te halen, gelijk zy dat doen van andere beesten, maar zy bewaren die heel, en verbergen die alle onder d'aarde.

Schieten na de Beire-huid. Wikkeld-raming.

Die dan de *huyd* van de Beir toebehoort, hangt hem aan een groote stok, tegens welke huyd de vrouwen met een pijl schieten; even als na een doel. Zy dekken haar oogen toe met haar kleeden, en terwijl dese plechtigheid geschied, zingense dit Lied-

Batt-

*Batt-Olmai kusti suerigiflandi, Polandi, Engelandi, Frankichis,
Potte kalka woucki.*

Dat is:

*Wy fchieten jegenwoordig de pylen, tegens de gene welke komt van
Sweden, Polen, Engeland en Frankrijk.*

Die dan van defen hoop Vrouwen met haar pijl de huid eerst komt te raken, werd de voornaamfte van allen geagt te fijn, en men meint dat dit de man een goed teiken is, en dat de zelve d'opperfte van de Maatfchappy zal wesen, om een Beer te dooden. Men belaft dan dese vrouwe, datse stukken stoffe moet nemen, en met een tinne-draad op een yder van haar zoo veel *kruiffen* te nayan als hy Beiren heeft dood geflagen, 't zy een of meer, en een yder die by de jagt geweest is, is gehouden die kruiffen van stoffe gemaakt aan fijn hals te hangen, die geduurt tot op de derde dag als de Zonne onder gaat.

Hangen kruiffen om den hals.

Zeker *hand-fchrift* zonder naam, getuigt ook het zelfde, maar dese *pligt om kruiffen te nayan* behoort niet aan eene vrouw alleen, maar *elk* moet dit doen, en zy moeten die zelfs aan de hals harer mannen hangen, die gehouden fijn die flegts alleenig vier dagen te dragen. Hy doet 'er nog by, darmen ook diergelijken kruis aan de hals van de Rhee doer, die de Beiren met het hout na de tente gefleept hebben, 't welk daar zoo lange aan blijft hangen, tot dat het lind, met welke het kruis gebonden was, aan stukken gebroken is.

Getuigenis uyt een hand-fchrift.

Ik heb nog niet wel de *reden van dese plechtigheid* kunnen weten; ondertuffen verbeeld ik my, dat dese kruiffen voor de jagers fijn, even als een bewaar-middel tegens alle quaad, 't welk de duivels, die in de boomen wonen haar kunnen aandoen om de dood van de Beiren te wreken, welke zy dood geflagen hebben. Want het is een zeer out gevoelen 't geen nog huiden ten dagen in fwang gaat, dat de *duivels eenige beesten in haar befcherminge hebben*; 't welk zy alderwaaragtigft fchijnen van de Beiren te gevoelen, want zy houden een *Beer* voor de *Koning van alle wilde dieren*, gelijk als by ons de Leeuw onder de viervoetigen, en den Arend onder de vogels gerekend werd.

Reden deser kruiffé.

De duivels fijn befchermers der beesté.

De Beir is Koning der beesté.

De *Lappen* nemen niet alleen haar *Angurie* oft *Wikkel-raming* (dat is, beduiding van goede oft quade voorzeggingen) uyt de Beiren-huid, maar zelfs ook uyt de Lever; dit gewey uyt het lighaam geno-

Wikkel-raming der lever.

Wyfe. men sijnde, hangen zy 't aan een boom, en schieten daar met pylen na, even als se na de huid te voren deden; die het zelve dan raakt, is d'eerste onder hare rang, en werd voor de voornaamste aangefien, agtende dat hy door sijn vlytigheid het volgende jaar wederom andere Beiren zal dooden.

Gaan weder na de Vrouwe-tent. Het laatste deser plechtigheden is, het wederom gaan der *Lappen* na de vrouwe-tent, na datle sig dry dagen lang daar van af gehouden hebben: en dan komen zy weder in deser voegen.

Op wat wyfe. Zy vatten met de hand de ketting, daar de ketels mede over 't vuur hangen: danssende dan drymaals rontom het vuur, en gaan al lopende uyt, d'een na d'ander door de gemeene poort der tente, door welke, nainelyk, zoo de vrouwen als de mans onderscheidelyk ingaan. Ondertussen zingen de vrouwtjes dit Gezang.

Gezang der Vrouwen.

Tedna Kalka Kaino Oggjo.

Datis:

Gy lieden zult een schop vol affche over uw lijf krygen.

Smyten van affche. Welk dan een van haar liden doet, en smijt de affche op het agterlijf van een yder. *Sammol Rheu* zegt het zelve, en doet 'er by dat, als zulk gedaan is, den mannen oorlof gegeven werd om weder by de vrouwen te komen; want zy agten dat tot die tijd toe de zelve door de dood der Beiren verontreinigt sijn; zoo dat dese tweede plechtigheid een zoorte van reininge is, welke haar zuivert van alle vuiligheden, diefe op de jagt mogten gekregen hebben.

Zijnde een reininge. Dit is dan de wyse van 't Beiren jagen onder de *Lappen*; maar behalven dit, staat nog aan te merken, dat de *Vrouwen* het gevangen *Dier* niet en mogen naderen, nog met haar honden aanraken; ook mogen zy niet door de groote poort na agteren toe gaan, gelijk het ook geschied in d' andere wysen van jagen: en 't geen opmerkens waardig is, datse door dese poort, oft liever venster, alles door dat venster smyten in de tente, 't gene zy van leefrogt konden bezetten; zy brengen daar alles door, wat zy in de bossen krygen, oft in de rivieren en meiren vangen. Zy brengen het daar zoo niet in, maar smyten het daar in, misschien door eenigen zoort van superstitie oft bygeloofigheid, even of het haar van den hemel toegezonden was, en daar neder quam vallen, wordende aldus in haren schoot gesmeten

De *Lappen* smyten alle hare vangst agter door hen venster. gelijk

gelyk als door een groote en zonderlinge voorzienigheid Gods. So dat meest alle hare dingen met diergelyke superstities vervult sijn, volgende daar in simpelijk de voetstappen van hare Ouders.

Vorders is 'er geen glorieuser zaak onder de *Lappen*, dan een Beir dood gellagen te hebben, daarom begeren zy hier van publyke teikenen te dragen, zijnde quansuis Mannen, die zulke groote zaken kunnen verrigten; zy maken eenige tinne draden voor aan haar mutse vast, op datmen zoude kunnen sien, datse in haar leven zoo veel Beiren hebben gedood. Op al haar huis-raad gevense ook eenige teikenen van desen hoogmoed, voornamelijk op haar musket.

Glori ontrent de Beirendood-slagers.

Ik kan niet wel nalaten, dat d' eerste zaak die dese *Laplander* doet, voor dat hy gaat eten, of tot sijne komt, is, om dat hy de Beiren de huid moet afhalen, het vel uytspannen en in de lozt drogen; zoo ras hy dan 's ogtens vroeg op staat, gaat hy, eer hy sig te dege heeft gekleed, om het vel van dese plaats te doen, daar hy het gehangen had.

Af stropen van het vel.

Ik treed nu over tot de *Vogel-vangst*, die ook niet, dan van Mannen, gedaan werd, hier van sijn verscheide soorten, na de verscheide tijden des jaars en vogelen. De eerste schietense in de zomer met pijlen of musket-kogels, maar 's winters vangen zy die meest met strikken. Onder andere hebben se een zekere Vogel die een soort van *Patrysen* is, hebbende ruige pooten, even oft *Hals-pooten* waren. Zy weten die met een zonderlinge behandigheid te vangen. Zy leggen menigte takken van *Berken-boomen* op elkander, diese vlegten als een zeer dunne hegge, daarse menigte van kleine deurtjes aan maken, in welke zy de strikken hangen. Wijl dan dese vogels de meeste tijd op de sneeuw oft aarde gaan, en zeer weinig op de takken der boomen, zoo gebeurt het als se heen en weder loopen, datse ligtelijk in dese strikken gevangen werden. Aangaande d' andere vogelen, daar is niet zonderlings van aan te teikenen.

Vogelvangst.

Vogels met ruige pooten.

Hier by komt nu ook hare gemene bygelovigheid, want allse een vogel met een *Vuur-roer* gedood hebbē, halense uyt de linker-vleugel de twee grootste veren, diese dan op de plaats smyten, daar het beest gedood is, even als een reininge en verfoeninge aan den vertoornden God der bossen.

Superstitie in de vogelvangst

Op gelijke wijze doense gemeenlijk ook met de *Eekhoorentjes*, wanneer zy die op eenig boom doodgeflagen hebben, 't zy met een kogel, boog, hout of yser; want zy hangen aan dese boom een klein berd-

En andere beesten.

jen, dit maken zy bebloed, hier aan maken zy de vier pooten vast en hangen die aan de zelfde boom.

X. HOOF T-STUK.

Van de Wapenen en Gereedschappen, die de Lappen op de Jagt gebruyken. Hoe hare Schaatsen gemaakt zijn; dwalinge van sommige Auteurs, die van de Schaatsen geschreven hebben. Haar Stok, diase op de reys hebben. Sleden, &c.

Bogen. D'Eerste Wapenen diese meest op de Jagt gebruyken zijn *Bogen*; hebbende de langte van ontrent drie ellen, twee vingers breed, de dikte by na van een duym oft wat dikker, zijnde van twee houten gemaakt, die d'een op d'ander vast gemaakt zijn. Sy leggen op een Bercken-hout, een ander van Pijnboomen-hout, welke om de menigte van zijn harst sagt is, en ligtelijk kan gebogen werden, welke hoedanigheden zijn, die men om met de Pijlen en Schigten verre te schieten, hoog noodig heeft. Dese houten bedekken sy dan met basten van Berken-boomen, om die van de logt te bevrijden, als ook voor regen en sneeuw: want sy anders ligtelijk souden kunnen bederven.

Hoe die gemaakt werden.

Zijn van geen beenen gemaakt.

't Geen de Graaf van *Brienne* segt, dat hare Bogen van beenen der Rheen zijn gemaakt is vals; want een yder kan ligtelijk begrijpen dat de beenen daar toe al te hart zijn, en onmogelijk om te buygen. Ik ben van gevoelen dat hy dit van *Olaus Magnus* heeft. Want wanneer hy van de Rheen spreekt, soo segt hy dat de beenen en horens aan de bogemakers gegeven werden, welke Bogen en andere gereedschappen maken om met pijlen te schieten; alsook dat dese boogmakers de beenen en hoorens opsoeken, ruylende daar verscheyde andere waren voor. Hier uit heeft den Heer *Brienne* verstaan dat sy die kogten, om van deselve bogen te maken, of dat sy die in maniere van bogen konden buigen. Maar sulks is geensins de meyning van *Olaus* geweest, ook spreekt hy op die plaats in 't minste niet van bogen te maken, 't welk blijkt, wanneer hy segt, *en andere werktuygen om pijlen te schieten*, maar hy spreekt van een ander Geweer, dat een handvat sel heeft, met welke men de Pijl werpt daar men wil; zijnde foodanigen soort van bogen, die men by ons *Voetbogen* noemt. Dog dit Instrument kan men niet wel van been maken: want men is gewoon het hand-vat van yvoor te maken, of met perel-moer in te leggen,

Voes-bogen.

gen, of eenige andere dingen, en in plaats van dat met eenige andere noordse werken van Rhee-beenen gemaakt. Dit is dan de meyning van *Olaus*, dien de Heer *Brienne* niet te wel verstaan heeft.

Het zy dan hoe het zy, 't is zeker dat de bogen die de *Lappen* gebruiken van geen been en sijn, nog met geen been versien, maar van hout, hebbende geen hand-vatfel; de koorde van dese bogen, spant men niet met eenig instrument, maar met de regter hand, die de zelvige vast houdt. Ik hebbe gezegt dat dese bogen uyt twee stukken houts gemaakt sijn, sijnded' eene op d' andere gevoegt, maar ik doe daar nog by datse op elkan der met een soort van lijm gelijmt sijn.

De bogen sijn dan van geen been.

De *Lappen* maken hare *lijm* op dese wyse. Zy nemen een soort van visch die men Baars noemt, dese stropen zy het vel af, sijn de eerst gevangen; zy doen die dan in koud water, tot datse haar van haar schubben kunnen zuiveren, dan koken zy die in schoon water, onderwyl en schuimen zy die in 't koken, geduurig met een stok aan stukken vryvende, op dat die verkoke, zoo lange tot 'er geen vogt meer op en schijnt te sijn; dan zetten zy dit kooksel van 't vuur, en hard geworden sijnde, bewaren zy dat tot het gebruik, en wanneer der yetste lymen is, laten zy dese lijm in wat water smelten, gelijk men zulx ontrent andere zoorte van lijmen doet. De *Laplanders* van het *Mark de Luhlā* gebruiken in 't gemeen dese bogen, en weten daar wonder wel mede te schieten.

Hoese lijm maken.

Behalven dese bogen hebbense noch een andere soort, die men *Vaer-bogen* noemt, welkers gebruik alreeds zeer outs onder de *Lappen* is. Zy spannen die met een yzere haak, die aan haar gordel hangt, om met des te grooter kragt de koord te kunnen op-spannen, op de zelfde tijd, wanneer se de voet zetten in een yzere Cirkel, die aan het hoofd van de boog is, trekkende met al haar kragten dese haak na haar, tot datse de koord binnen in het hand-vatfel, dat van been gemaakt is, hebben gebrogt, en de boog behoorlijk gespannen is.

Voet-boogen.

Zy gebruiken twee zoorte van *Pjlen*, zommige met yzere punten, en andere wederom zonder yzere punten, plat en plomp om de Hermijnen, Marteldieren, Eekhorentjes en andere diergelijke beefjes te schieten; de scherpe pylon sijn afgerigt om groote dieren, wanneer zy die gemoeten, te schieten. De punten van dese pylon, sijn altijd niet van yser, maar zomtjids wel van been, oft hoorn, gelijk de gene welke wy in onse hande hebbē klaarlijk geruigen. *Symakē* met een heet yser een gat aan 't eind van de pijl; in het welk sy

Twederlei Pylon.

een puntige hoorn oft been inlijmen, diese met een mes oft steen eerst scherp genoeg maken.

Moskettē. Behalven dese wapenen zijnse nog gewoon *Musquetten* of andere vuur-instrumenten te gebruyken: men vind hedendaags nauwelijks een eenige Laplander, die 'er geen heeft, om op de wilde Beest-jagt te gaan, voornamelijk als sy groot en gevaarlijk zijn. Sy bereyden die door middel van eenige bygeloofige Gefangen, op datse niet mis schieten souden, wanneer 't gebeurde datse vogels oft ander wild gedierte ontmoeten: hebbende tot elk gedierte zijn eygene Instrumenten. 't Gene haar met andere Natien gemeenis, is datse een sonderlinge professie van de Jagt maken: Sy krijgen dese Wapenen uyt een seker kleyn Steedjen van 't naast-gelegen *Bothnia* of van *Helsingia* dat men *Saderhambu* noemt, alwaar grooten handel met Wapenen gedreven werd, voornamelijk met Schiet-geweer, en Musketten. De Borgers verkoopen die aan d' Inwoonders van *Bothnia*, en die weder aan de Lappen diese van nooden hebben, soo dat men gissing kan maken, dat dit groote profijten moet opbrengen. Uyt de selve plaatsen zijnse genoodsaakt mede haar kruyd en lont te hebben, als ook loot in klonten, daarse kogels van gieten: Dikwils kopen sy die dingen wel in *Noorwegen* op de Kermissen, wanneerse besten en andere waren handelen. De Lappen die in de Bergagtige Landen woonen, geven gewillig en graag agt of negen Rijksdaalders voor een Musket, want sy kunnen niet wel haar reyse daar na toe gaan maken, derhalven moeten sy die uyt de derde of vierde hand ten duursten betalen.

Krygen die van Bothnia. Ook gebruyken sy *Hellebaarden* op de Jagt, voornamelijk tegen de Beiren, maar wijl die over al gemeen zijn, en in 't gebruik niets sonderlings voorkomt, is 't niet noodig daar yets van te beschrijven.

Kruid en Loor. D' andere voorname saken diese tot de Jagt gebruyken, is een soort van *houte Schoenen* oft *Schaatsen*, met welke sy seer ras over de sneeuwbergen en in 't midden der valeyen agter de wilde dieren kunnen loopen. Dese *Schoenen* bestaan uit twee stukken houts, oft twee gladdede plankjes, die geweldig wel tot de Jagt dienen, wanneer men over seer hooge sneeuwbergen moet gaan. De Noordsche volkeren hieten die in haar tale gemeenlijk *Skider*, en door verkorting *Skier*, dat wel over een komt met het Hoogduydsche woord *Scheiter*, waar mede sy gekloven stukken houts beduyden; sy noemen die ook wel *Andrer* oft *Ondrur*.

Olaus

Laplantse Schaatse en Sleeden Ryders

van Luyck, in ven et Fort.

Olaus Magnus zijnde een Ys-lander van geboorte, poogt de form ende figuur deser hout Schoenen oft Schaatsens uit te beelden, seggende, dat het lange berdjes zijn, van vooren naar om hooge omgkromt, de langte van vijf, ses oft meer ellen, zijnde niet seer breed, ontrent dat 'er een voet op staan kan; maar sulx is qualijk aan te nemen, want ik hebbe die elders gesien, en besitte nog een paar tot mijnent, zijnde in de breette wat breeder, maar in de langte vry wat korter. *Olaus Wormius* heeft dit wel opgemerkt, welke diergelijke mede onder zijn Rariteiten bewaart, en die waardig zijn gezien te werden; desen segt datse niet langer zijn dan drie ellen: 't we'k ruim de helft verschilt, ten ware dat men elders op andere plaatsen die gebruikten, 't gent ons onbekent is.

De figuur
deser
schaatsen.

Die men te *Leyden* in *Holland* siet, sijn ook niet anders, hebbende de langte van seven voeten, en een weynig meer dan vier duim breed. Het moet noodzakelijk soo sijn, soo de proportie die *Olaus Magnus* segt, gemeenlijk waargenomen werd, waar is, daar de heele *Wæ*teld in over een stemt, datse wel een voet d'een van d'ander verschillen, en datse gemaakt zijn na de groote en langte der mannen en vrouwen; dat indien een man of vrouw agt voeten lang is, soo moet het eene hout datse aan d'eene voet hebben agt voeten zijn; maar het moet aan d'andere voet negen voeten lang gemaakt werden.

Laplandse
schaatsen
die tot
Leyden ge-
sien werdē.

D' eene
schaats is
een voet
korter als
d' ander.

De langste Schaats moet een voet langer zijn als een mensch die de selve gebruikt, en d' andere even soo lang als de man oft vrouw, die se aan heeft. Die ik onder mijn Rariteiten bewaar, is op die wijze, zijnde d' eene een voet korter als d' ander, 't is waar dat *Frisius* segt dat die te *Leyden* beyde van eene groote zijn, en dat *Wormius* ontrent de zijne geen onderscheid gesien en heeft: maar ik ben van meyning dat dese Schaatsen geen paar zijn geweest, maar misschien de grootste zijn van twee verscheide paren. De grootste van de mijne is even eens op de selfde wijze als *Frisius* die beschrijft, namelijk boven op met pek oft hars bestreken, maar de kleynste heeft niet met allen. Misschien dat dese grootste meest dient om de reise voort te setten, derhalven moet men sig niet te seer verwonderen, over 't geen de *Au*theuren aan de vreemde schrijven. En alhoewel die te *Leyden* alleenig twee van de grootste zijn, zijnde van twee groote menschen voortgekomen, gelijk *Frisius* sig inbeeld, soo zijns eger van een mensch, die even ses voeten lang was, waar van men een groot getal in *Lapland* vind. Dit is dan de breete en de langte der schaatsen, en de verschei-

Zijn zes
voeten.
ontrent
lang.

scheidenen groote die de zelve in hare paren hebbn.

Schaatsen
van *Olaus*
Magnus.

D' andere figuur is by *Olaus* den Yslander redelijk wel uytgedruk, want die sijn simpel, plat en egaal, maar van voren wat op gaande, en niet van agteren, gelijk als die van *Wormius*, misschien meer by versinning van de Schilder als wel van den Autheur zelve, sijnde heel anders op de eerste plank van sijn kabinet, die hy aan een yder ver-
toont, welke daar Curieus na is.

Een bogt
in 't mid-
den van de
schaats.

Ik merk aan mijn grootste schaatsen welke ik heb, datse over al niet volkomen regt is, maar in 't midden een weinig *hoog gekromt*, op die plaats daarse de voet gemeenlijk zetten. Soo dat *Frisius* een figuur daar van gegeven heeft die qualijk gemaakt is: om dat die alleenig is een eenige schaats, vertonende geensins dese kromte: ik geef een figuur van de mijne, op de wyse als een *Laplander* daar mede loopt.

Cirkel op
de schaat-
zen.

Vorders maken zy dese schaatsen gemeenlijk om de voeten vast, door middel van een kleine houten gebogen *Cirkel*, die over dwers is, aan de zyden der schaatsen vast gemaakt, want soo se van onder vast was, zouden dese schaatsen niet glad sijn, waar door het veerdig loopen belet moest werden, en af slytende zouden zy ligtelijk afbreken, 't welk *Frisius* in sijn figure niet heeft aangemerkt. Dese kleine *Cirkel* is by na in 't midden, zoo dat d' eene helft voor is en d' andere helft agter, invoegen de voet in 't midden staat. Dese voet in dese *Cirkel* vast staande, is aan de schaatsen door banden vast, die van agter aan het been gebonden sijn. Het afbeeldsel dat men op verscheide plaat-

Quade af-
beelding
van schaat-
zen.

sen by *Olaus Magnus* siet, en ook van *Frisius* afgeschets is, is maar een enkel verdigzel des Schilders, welke in *Italien* woonende, niet wel heeft konnen bevatten hoe dese houten *Laplandse* schaatsen gemaakt sijn, en hy heeft sig niet konnen ontslaan om die te maken als houten schoenen die van voren uyt nemende lang sijn, hebbende aan het eynd een omgekromde punt, sijnde van agter uytgeholt, zettende de voeten daar in gelijk als in klompen, en andere soort van houten dingen die men aan de voeten doet. 't Is dan een groote misflag, niet overeenkomende met de beschryvinge die *Olaus* van dese platte schaatsen heeft gegeven, ook zoo merkt men dat die de schop hebben gekregen en uyt d' andere figuren van sijn werk sijn uytgebotst. Zy zetten haren voet niet aan 't eynd van de schaats, maar op het midden, en dat niet zonder goede reden; want indien men die op het eynd zettende, zoo kan men se om haar groote langte niet bewegen, welke van voren zouw sijn, kon ook niet wel aan de voet vast sijn, wijl men ook zoo

grooten

grootengewigteniet kon opheffen, wanneer het alleen van voren hing.

Men kan dan wel besluyten waarom dese schaatsen aldus uitgevonden sijn, namelijk om hare voeten daar in vast te zetten, en met verzekerdheid over de sneeuw te kunnen loopen, 't welk niet en zoude komen geschieden, indien ymand op het eynd van de schaatsen stond, konnende niet dragen de swaarte van sijn gansch hghaam. Maar wijde voet nu in 't midden van de schaatsen staat, kan het lighaam zoo wel steunfel van agteren als van voren hebben, en beletten dat het niet agter in de sneeuw weg sinkt.

De *Lappen* dan loopen over de sneeuw in deser voegen. Hebbende dese schaatsen onder hare voeten, bedienen zy haar nog van een stok, die in de hand hebben; aan 't een eynd is een rond plankjen, anders zouden zy door de sneeuw steken, maar met dit plankjen kunnen zy sig voort stooten, zoo dat haarvoorgenomene reis daar louter door gelpoed werd.

Dusdanig dan tot de reis toegetakelt zijnde, kunnen zy daar mede op en neder klimmen zoo als sy begeren, en op de snee-bergen regtsom, en linksom drayen, zoo als zy willen; zy gaan met een wonderlijke snelligheid, en kommen met een vrynemende lichtigheid in het bevroren Ys met haar stok steken.

De *Lapmisten* hebben geen eygen naam om dese manier van loopen sijn te drukken; de wijfs daar geen kennisse van gehad hebben. De *Sweden* welke den *Lappen* zeer nabuertig sijn noemen het *Skrude*, want zy gaan zoo op het Ys of bevrore sneeuw, wanneer die hard is, hebbende aan hare voeten niet anders als dese houten schaatsen.

Paulus Warnesfridus houdt voor zeker dat de *Skrivobins* haar oorspronkelijke naam van het springen hebben, om datse sekere danssen oft springen gebruiken, hebbende een hout, dat als een boog krom gebogen is, die weten zy zoo te voegen, datse door dese aardigheid de wilde dieren kunnen vangen. Hy doet hier nog verscheide dingen aangaande de *Rheen by*, en al hoe wel se altijd haar eyge en besondere troepen met beesten gehad hebben, zoo ist evenwel by na niet mogelijk te twijfelen, of se sijn d' eygenste volkeren, die, eermense met de naam van *Lappen* noemden te voren *Skrivobins* gehieten hebben.

Hier komt het dan van daan dat *Adam van Bremen* het minste gewag van de *Lappen* niet en maakt, sprekende geduurig alleen van de

Waarom men de voet in 't midden moet sette

De *Lappen* hebben een stok in de hand.

Loopen met zeer groote veerdigheid.

Hoemen dit loopen in verscheide talen uytddrukt.

Skrivobins wie die sijn.

Adam van Bremen maakt

geen gewag van *Lappen*.

Skrivabius, die hy zegt tegen het Noorden te woenen, en gelijk de loop der wilde beesten te gaan. Hy spreekt daar niet van de gemeene loop, maar van die, welke hy met de naam van *Skrivabius* noemt, gelijk als *Paulus Warnfridus* te kennen geeft, diese doen met de gekromde houten, dat is, met een soort van schaatsen oft schoenen, waar van wy een afschetsel vertoon. Wijl dan dese volkeren zoo behendig en veerdig tot verwonderens toe op de sneeuw waren (dat de Noordse Volkeren *Skrida* noemen) en datse van d' andere zyde van de Fingen uytgegaan sijn, hebbense met regt en reden de naam van *Skridfinus* gekregen.

Loopen op de toppen der bergē.

Dit loopen geschied niet alleen op effene en gelijke plaatsen, maar ook op hooge, verhevene en ongangbare wegen, ja zelfs op de toppen van de Hoogste bergen, gelijk d' ervaring ons dagelijks heeft doen leeren. *Saxo* zegt het zelvigs van de *Scrichnus* of *Skridfinus*, wanneer hy van haar is schryvende. Dese Natie heeft sig gewent aan een

Ry-schoenen.

soorte van *Ry-schoenen*, die nergens anders in 't gebruik sijn, sijn, de aangemoedigt door een brandende begeerte tot de jagt, klimmende op de hoogste bergen, zoo dat 'er niet een klip van uytstekende hoogte is, of zy durven het wagen om daarop te loopen en haar te keeren. Zy verlaten eerst de lage valleyen, en allenkens hooger gaande, komense aan de voeten der Heuveltjes, drayende geduurig in 't rond, alsoo datse hare weg met menigte van drayingen moeten doen, koggende zoo allenkens tot den top, na datse veele omkringen hebben gedaan. Dese houtse schaatsen noemt hy *Skrider* zijnde *Ry-schoenen* die in geen andere Landen meer in 't gebruik sijn, gelijk het overige van de beschryvinge genoegzaam doet blyken.

Drayen geduurig in 't rond.

Olaus Magnus heeft 'er dese woorden van *Saxo* in gevoegt, op de plaats daar hy van dese schaatsen en die *lopende volk* gewag maakt. Zy gebruikense dan (zegt hy) om op de toppen der bergen te klimmen. Niet door rechte en korte wegen, zegt *Samuel Rberm*, maar door omkringen; zoo dat het de Paus *Paulus* de derde niet konde gelooven, al-hoe-wel *Olaus* hem zulx verzekerde. Maar als hy het zeer swaar met dese lange schaatsen op de toppen der hooge bergen te klimmen, zoo kunnen zy ook van de opperste neerkomen, gelijk als van die, welke op de Frontieren van *Noorwegen* sijn, en dat niet beschromt en langzaam, maar met een ongelooflijke snelligheid, zonder eens te struikelen of neder te vallen: zoo dat het, voor die gene, die het noyt gesien hebben, by na ongelooflijk schijnt.

Ongelooflijkheid voor Paus *Paulus* de derde.

Het

Het schaats-ryden, dat men in Holland en d' omgelegene Proven-
ciën den winters doet, werd van andere Natiën die het zelve noyt ge-
fien hebben, als voor toefenye gehouden, en zy meinen dat 'er do
duivel mede speek, en dat is het een zaak die daar seer gemeen is, niet
alleen aan mannen en vrouwen, maar zelfs aan kinderen, die nauyls
op haadheeren konnen staan. Geen volk van de Nederlanders, die
gauwer op het schaats-ryden sijn als de Vriessen, en zy werden van
het ryden ook *Bederby* hant gehoeuit. Het Hollandse woord *Schaat-
sen* schijnt mede zijn afkomst van het woord *Strijder* wel te hebben.

Het Hol-
landse
schaats ry-
den.

Behalven dat de *Lappen* hier mede seer verdrag sijn, hebben se
nog seker seer met jong Reiden seer verlesin, welke ook gemakliker
vallen om op zeer hooge en ongenagte bergen te klimmen, waab
mede zy heel ligt loopen en beter de groote laagten en gevaarlijke
plaatsen konnen overkomen, sig aan d' andere zyde omdayende,
om niet ligt neder te vallen, wijl dat zy naar om hoig moeten gaan
en kragt doen om op te klimmen, en dat het haar verstaftroevig is,
gelijk dat van een Reel, komende door een wonderlijke delig van de
Natuur, wederhouden en belotten, dat se vallen. *Wermar* heeft
dit zelve mede in d'agtig geweest, wanneer hy de *Lapländse* schaatsen,
die in sijn kabinet waren beschryft, maar hy legt dat dit een vel was
van een Zee-kalf; misschien dat dese schaatsen wel van een *Siafs* of
Lapländer die aan de Zee woont gebruik sijn, omdat die Natie zeer
zelden de Rhee hyden gebruikt.

Schaatsen
met leet

Aangaande de *stok* daarse mede loopen, zoo moet men aanmerken,
dat se, in plaats van een rond berdjen daar aan te hebben, daar een
klein rond hoepeltjen aan vast maken, van groote ontrent als onse ta-
felborden sijn, sijnde meer twee touwen gebonden, die d' eene op
d' andere gaan, stekende die door twee gaatjes, die aan 't eynd van de
stok sijn, zijnde dan in 't midden door dit middel vast gemaakt. Dese
hoepel is van goud gebruik, konnende daar veel ligter mede gaan van
d' eene zyde na d' andere, zy steken daar beter mede in de snee, en se
gelyen zoo ligt niet uyt.

Stok daar-
se mede
gaan heeft
een hoe-
peltjen on-
der aan.

Dit is dan *veerste* zaak waar van zy zich op de jage bedienen, als
ook voor andere dingen, die se in de winter moeten uytvoeren;
want men anders in dit gety van 't jaar niet gaan en kan, wijl de
snee zeer hoog legt. Soo dikwils dan als de *Lappen* zulx in 't werk
stellen, reppen zy al haar best, en gaan zoo ras, dat se een Wolf,
Rhee, oft andere wilde gedieften konnen agter halen, en dood

Dit is 't
eerste
waar mede
zy sig op
de jage be-
dienen.

D' eene
zoort van
Lappen is
vry vaar-
diger in 't
loopen
als d' ande-
re.

Werden
naulijks
moede
van het
loopen.
Sleden.

staan; 't welk ook *Adam van Bremen* van de *Skytyens* getuigt.
Zy sijn juist alle niet even vaardig om op de sneeuw te loopen met
dese schaatsen; want de *Lappen* van het *Mark de Umea*, om dat 'er
een groot getal van wilde beesten is, die sig in haar land ophouden,
zijde gewoon aldus van haar jonkheid af te loopen, zijn hier vry wat
vaardiger in, als wel die gene, welke het *Lapmark van Lubbe* be-
woonen.

Men moet ook aantmerken, dat dese *Lappen* nauwelijks moede
werden van disse loopen, zoo lange als zy op de reyse sijn. Ik heb
een *Laplender* gekend, welke, na dat hy een reys van twaalf mylen
hadde gespoed, des avonds in sijn logijs komende, een kop wijn
dronk, en zoo sterk en fris was, even als of hy niet uyt sijn huys was
geweest.

Wat aangaat het andere 't gezey op de reis hebben, 't sijn *sleden*,
welke op alle reysen in de winter zeer bequame sijn, zy leggen daar
haare gereedschap op, wanneer zy uyt gaan om wilde Rheet te ja-
gen, welke zy mede pylen schieten, die se van hare sleden halen. Men
behoorde te deser plaats wel te spreken om dese sleden te konnen
maken, en die te gebruiken, 't welk onder andere besigheden nog
niet is afgeleget; maar wij zy die zoo zeer niet gebruiken op de jagt als
nam te reysen; en hare vragen van d' eene plaats na d' andere over te
brengen, zoo werden wy hier door genoudzaakte die alhier ogter te
laten, en elders daar van na behooren te spreken.

XI. HOOFD-STUK.

Van de Laplandse Handwerken. Keuken-gereedschap, Schepen ma-
ken, Schuuten, Argen die op baar schouders. Tuimaren van allest-
lay sleden. Schaatsen. Ladan en koffers maken. Korven en man-
den te vleegen. Verscheyde huys-raad. Lepels, Wasfing. Kor-
men om Tin te gieten. Tonnen. Drink-schalen &c.

Heteerste
handwerk
is de keu-
ken te ver-
zorgen.

Heteerste ambagt oft hand-werk dat de *Lappen* leren is het keu-
ken werk te doen; 't welk niet dan door de mannen verrigt
werd, welke alles koken en bereiden, 't geen tot de spyse be-
hoort, 't zy dat se van de jagt hebben mede gebragt, of gevisst hebben.
Dese konst bestaat in een groote veerdigheid, en is van klein belang by
de *Lappen*: de vrouwen weten daar weinig af, want dese koken niet
dan

dan in de groote noodzakelijkheid, of wanneer zy reifen, of als 'er geen man volkin huis is om zulx te verrigten, 't welk gebeurt wanneer zy op de jagt of uyt viffen fijn.

De tweede dezer konften is, welke ook tot de mannen behoort, datfe fchuiten leren maken. De *Lappen* gebruiken die aldermeest om mede te viffchen, bouwende die van Pijn-boomen oft Denne-boomen-hout, diefe in het bosch tot zeer nettes planken maken; dese voegense niet met yfere spykers, gelijk als onse fcheep-timmermans doen, aan malkander, maar met buigend hout, gelijk by ouds de *Istrijfsche*pen, diemen *Liburnifche* noemt, plegen gemaakt te werden, of met touwen, en daarom genayde fcheepjes genoemt. Hier toe gebruiken zy zekere zoort van dunne *Boom-worteljes*, diefe verfhuyt d'aarde halen, drayende die op een wonderlijke wyfe, even by na of het kennip-touwen waren. Andere nemen de *darmen* van beesten, en voornamelijk van Rheen, welke zy week maken en vermorwen, drayende die als touwen of snaren, die dan in de wind oft zonnen moeten droogen. Zy naye dan waarlijk de planken van haar fchuit aan malkander, met dese touwen oft snaren, of 't goudenlijk met wortels van boomen; even op de zelfde manier gelijk men het laken oft linnen met garen nayt; de gaten en spleten die tuffen beyden fijn, vollen zy met mosch, op dat het water nergens mag in loopen.

Het tweede is fcheepen makē

Hoe dese fchuiten genayt werden.

Tot dese fchuiten hebbenfe dikwils twee *riemen*, zomtijds ook wel vier, welke zy aan de zyde vast maken aan groote spykers, diefe geloof ik van hout hebben, dese weten zy zoo te plaatfen, dat een man met twee riemen kan royen. Zy varen met dese barken oft fchuiten over de aldersnelste rivieren, die tuffen de bergen van *Lapland* lopen. Des zomers fijn zy heel naakt, om des te beter te konnen fwemmen, om hare wasen van perykol te houden en die behouden over te brengē.

De *Figuur* desen *fchuiten* is aldus, zy fijn ontrent drie vamen lang, maar nauwelijks eenē breed, want zy niet breder fijn dan dry elle-bogen. Zy maken die van Denne-boomen plankjes, om dat die zeer ligt fijn, en tot dit werk bequaamt. Zy gebruiken zeer zelden yfere spykers, dan aan de voor en agter fteven, en onder aan de bodem, en by gebrek dor zelvige, moeten zy haar belyden met het geen zy hebben. Dese fchuitjes fijn altijd zoo ligt gemaakt, dat een man se gemakkelijk kan dragen, halende die uyt het water, dragen zy die zoo verre als zy

Figuur der fchuiten.

Kommen die dragen.

begeren: hierom als het sterk waait, moeten zy die niet stroomen wisselen, om se in goede order te houden; zy bepekkense ook zeer ligt, op datse in het dragen niet te swaar zouden werden, wanneerse te veel bepekte waren.

Hoezy
pek make.

Op dese wyse, dan vergadaren zy het pek in het *Lap-mark* van *Uman* zy maken een groote kuil in d'aarde, ontrent dry ellen diep, op de grond zetten zy een groote kopere ketel, welke zy boven op met schorsen van Pijn-boomen bedekken, zettende in 't midden een groote tronk van een boom die in 't midden, gelijk een kanaal uytgehokt is, dan zoo nemen zy de wortels van Pijnboomen en Mast-boomen, welke vol hars schijnen te sijn, dese klieven zy also in zeer kleine stukjes, en leggen die boven op het gat alle dicht by elkander. Zy dekkense dan alle met een groote monigte van zoden, makende een groot vuur, 't welk de hars deser klein gehakte houtjes in de bevedenstaande ketel doet loopen.

Stoutheid
op haar
schuiten.

De *Lappen* sijn zeer vaardig in met haer schuitjes te vaaren; daar se in andere zaken zeer vreesagtig sijn, sijnse in tegendoel op die klein gebouw zeer stout, gaande daar mede na de solemnelle Eestten en groote vergaderingen, voornamelijk die van *Uma*; door rivieren, welke water-vallen hebben, van meer als een halfuue lang en vol klippen sijn, zy gaan daar dan stoutmoedig heen, zeggende datse daar door hulpe van hare Natuur-Goden gekomen sijn.

Derde ambagt.

Timmeren
van sleden.

Het derde ambagt deser luiden is het *Timmeren*, of liever allesley werk tuigen te maken, met welke men de goederen vervoert; want zy maken alderley soorten van sleden, diese in de winter tot haargebruik hebben. Dese, op welke zy zelyer op de reise zitten, sijn niet van de zelfde figuur, als die, op welke zy hare goederen vervoeren, derhalven gaven zy die ook d'eygenste naam niet. Een gaat 'er ook by ons alwaar men aan de zelve verscheide benamingen geeft als Karossen, Kaleffen, Chæsen, Wagens, Karren, Sleden en diergelyke meenigte meer.

Zijn genoemt
Pulca.

Figuur.

De Sleden op welke zy in 't reisen zelyer sitten, sijn *Pulca* genoemt, en sijn gemaakt als een halve schuit; of klein schuitjen, met een scherpe voorsteven, welkers punt opwaarts staat, maar d' agtersteven is plat, en van eene plank gemaakt. Het heele lighaam deser sleden is uyt verscheide planken gemaakt, zoo lang als de sleden is; sijn de aan vier of meer ribben vast gespykert, en dat met houtte spykers van binnen

hollen vast geslagen; de ribben sijn boven dik; en van onder neer gaande als een schip. De grond oft bodem is zoo breed als de palm van een hand, gekromt na de voorsteven, en na boven toe verheven, alwaar een gat is, aan het welk het touw vast is 't geen men aan de Rhee bind, welke de sleden moet trekken; d' andere stukken hout sijn wat enger. Onder hebben se geen plank gelijk d' andere gemeene sleden hebben, op welke het lighaam van de gansche slede steunt; gelijk als op yets daer op drait, maar die is geheel bloot en open, sijnde om laag niet plat, maar bultig en half rond, soo dat se eens op de sene zyde hellen, en dan eens op d' andere want zy kunnen ook veel ligher hier mede, dwers door de hooge sneeuw ryden.

Dit is dan de ware beschryving van een *Lapländsche* Slede, zoodanig als ik een in mijn Kabinet beware. *Herbstenius* heeft elders daar van ook geschreven; redenerende alleenig met weinig woorden. *Olaus Magnus* zegt dat se van d' andere verschillen, om dat se van voren aan het einde na om hoog omgekromt sijn gelijk een schaafte; gevondt daer dese figuren, om haar ligt voor de sneeuw te kunnen bevryden. Vorders dat de sneeuw de slede niet en zouden bedekken, en de *Lapländer* die daar op sit niet en zoude bevriesen, oft hy groot ongemak van de koude lyden.

Beschryving van *Olaus Magnus*

Zy hebben ook de gewoonte van de gansche voorsteven te bedekken, zoo lang ontsent oft wel langer als een elle, die welk gemeenlyk gefloosd met de huid van een zee-kalf, zijnde aan kleine stukjes hout vast gemaakt, die boven over de slede als hoepels sijn gespannen. Vorders vullen zy d' overige ledigheden met hoy oft mosch, om de voeten warm te houden en die van de koude te bevryden. De figuren van de *Lapländsche* sleden kunnen hier genotgraam sien.

Bedekken de sleden met een zee-kalfs vel.

Behalven dese soort van sleden tinnieren zy nog een *andere*, die se *Ashka* noemen, die in manier van gestel der eerste zeer weinig verscheelt, als dat se veel grooter sijn, sijnde wel vyf ellen lang, ja zomwijls wel langer, daar d' eerste maar dry ellen of daar ontrent is. Zy is ook aan de voorsteven niet bedekt, maar over al open, en meest geslakte ommyns raad over te voeren; want den Heer *Waxönius* beschryft die elders; ik bemerker van die meening gelijk als hy, dat men hier agterste met eenig linnen dekt tegen de sneeuw, want daar walt geen hennep in *Lapländ*, en 't linde is daar geensins in gebruik, alsoo weinig als linde kleden. Want de *Lappen* maken niet eens zoo veel werk om hare sleden te stikken, of het goed van hare meubelen dat se

Andere soort van sleden om men beleden te vervoeren.

Werden met geen linde oft hennep bedekt.

ver-

vervoeren zoo te bezorgen, maar zy dekken het wel met leer, vellon of schorslen van Berken-boomen.

Aangaande nu de wagens met wielen, welke men by *Olau Magnus* verbeeld ziet, die hebben de *Lapländers* niet in't gebruik, ja zelfs daar noyt van hooren spreken; hy segt wel, datse de Huys-Rheen aan wagens vast maken, en datse die zeer gemakkelijk over het veld heenen trekken, maar hy zegt niet wat voor een soort van wagens het zijn, of op hoedanigen wijze zy zijn gemaakt. De Schilder heeft op verscheide plaatsen te grooten vryheid gebruikt, en de saken afgeschetst na sijn eigen begriip. Ik weet niet, of hy in dese gelegenheid, niet over al sijn doolende inbeeldinge liever gevolgt heeft, dan d'eige beschrijvinge van *Olau*. Het is een saak die zeker is, dat die volkeren de zelvige niet en kennen, en dat'er niet een wagen met wielen onder de *Lappen* te vinden is, want wanneer zy des zomers reifen leggen zy hare bagagien en kinderen op de rugge der Rheen: gelijk wy elders vooren ook verhandelt hebben.

Zy hebben geen wagens met wielen. Dwaling des schilders.

Voet-sleden.

Behalven dese twee soorten van wagens, maken zy ook dese houtte schaatsen, oft *voet-sleden* van de *Kriesen* niet qualijk *redon* genoemd, om dat zy daar op rijden; met dese dan komen sy op de sneeuw loopen: waar van wy te vooren wijdloopig gesproken hebben.

Vierde handwerk is laden en koffer maken.

Het vierde handwerk der mannen is Kisten en Laden te maken, want zy maken Koffers en Laden van allerley soort, maar gemeenlijk ovaal rond; zy maken ook eet-kassen en Kabinetten, dese met Ingeloiden verciereu, 't welk in form van linien en ronden geschied. Ik bewaarder soo een in mijn Kabinet oft Ratiteit-kamer, die ik van den Heer *Louis Otto van Bohmia* gekregen heb. Sy is te eenemaal van een Berken-plank, seer dun, in't rond gebogen als een ovaal oft ey-wijs rond, aan d'einden soo te zamen gevoegt; dat men nauwelijk daar yets van kan sien, want daar is geen spyker aan, nog geen banden van basten oft toemen. Het dekzel is uyt een stuk houts gemaakt; maar de rand die rontom is, is van het zelvige hout dat soo gebogen is. De verciersels die daar aan sijn, maken se van Rhee-boomen, sijn de in seer dunne platte stukjes gesneden, van welke sommige lang sijn, en andere rond, met verscheide bogten van linien rontom gemaakt: en om dit des te beter te begrypen, soo voegen wy hier een afbeeldzel by, want al die dingen konnen beter in Figuur getoont werden, dan beschreven.

Hoe die gemaakt is.

Werden met beenen in geleid.

Vyfde handwerk

Het vyfde van haar handgebaar is manden en korven te maken, waar

waar in de *Laplanders* veele andere Natien te boven gaan. Dese is korven manden en korven vlegten zy van boomwortels te samen, welke zy en manden te maken. slaan en zagt maken om datse makkelijk zouden gebogen konnen werden, zy splytense dan in manier van zeer sterke banden, om die op alle wyfen te konnen buigen. De manier van vlegten verschiedt Worden van boomwortels gevlogten. zeer van die van andere Natien. Maar dit sijn hoepels, die zeer groot sijn; als zy de korf willen maken, sijnde met dese wortel banden zeer sterk op elkander gebonden, tot datse gekomen sijn zooverre tot dat de hoogte der mand oft korf hoog genoeg is. Zy sijn gewoond wanneer zy de moeyte willen doen, die met zulken aardigheid te vlegten, en dese banden d' een op d' ander zoo sterk by elkander te voegen, datse zoo dicht sijn als een plank, zoo dat'er geen water uyt zouw konnen loopen; invoegen dat zy die konnen gebruiken om water en andere vogtigheden in te dragen.

De korven oft manden sijn niet altijd van een vorm; want zy hebben groote en klein, en gemeenlijk rond met een dekzel; zy hebben boven op het dekzel altijd een rond hanvassel oft oor, om die aan den arm des te makkelijker te konnen dragen; d' andere sijn lang en vierkantig. De *Lappen* gebruiken niet alleen dese korven; maar zelfs ook de *Sweedse* Natie, alwaarse seer gemeen sijn; en brengen die zelfs over tot andere vreemde Natien; want het is een werk dat sterk, duurzaam en wel gemaakt is. Ik hebbe daar van een Figuur elders in dit werk getoont, gelijk als die in't gemeen gemaakt werden.

Behalven dese dingen maken de mannen nog van hout oft beenen haar *Huys-raad*, dat zy te tot haare gebruik van doen hebben. Haar *Lepels* maken zy van de hoorns van Rheen, en weten met de punt van een mes daar verscheide figuren in te graveren, welke strepen zy dan met swarte vervullen; ik bewaarder een in mijn Kabinet, die met haar steel zeer aardig gemaakt is. Onder dese Rariteiten hebben zy nog ringen en neerhangende plaatjes aan het eynd van de steel hangende: geheel gemaakt van een stuk hoorns oft been. Dese en diergelijke kanmen in de figuren genoeg besigtigen. Ik heb ook nog eenige *werktuigen om te weven* van been gemaakt, en op de zelfde wyse Weef-tuigen. bearbeid; met een *wevers-spoel* die twee vingers lang op het eynd door gaat, met een kam de langte van een palm genes hands. Dit sijn gereedschappen met welke zy wolle lind van verscheide koleuren weven; zy sijn alle van een zelfde werk, en verdienen wel aangemerkt te

Doos. te werden. Ik heb ook nog een *doos* om de tabak tot poedet te brengen, zijnde van been gemaakt, en seer geestig uytgevrogt, met hare gespen oft knip-ringetjes die wonderlijk fray met een mes uytgesneden sijn.

Haar ingenueusheid. Alle dese aardige werk-stukken sijn genoegsame blyken, dat dese volkeren zoo bot nog ongeschaaft niet en sijn, als men ons voor desen wel heeft doen gelooven. Dese dingen maken zy zoo voor de vuist weg, zonder daar veel over te praktiseren, of haer hoeft daar over te breken: suo dat'er fundament van hoop genoeg is, dat, indiense het verstand hadde gekregē oft tenige andere fraye werken hadden gesien, sy daerbyde konst heerlijk zoude makē, tot spijt van alle andere Natie.

Vormen van verscheide zoort, om tin te gieten. Daar is nog een zaak over, die wel aan teeknens waardig is, welke is, datse gewoon sijn in de beenen allerley figuren van Bloemen, gedierten, en andere zaken te graveren en uyt te hollen, dese greven dan, sijn haer zoo veel als voranen, in welke zy tingieten, hier van maken zy kleine schildjes, knoopen, en plaatjes, die de mannen en vrouwen aan hare gordels vast maken. Dog zy gebruiken niet alleen dese vormen om daar uytstekende door te schijnen, maar nog tot menigte andere dingen meer, diese van buiten mot tin verqieren en pronken: zy gebruiken die ook om kogels te maken, daerse mede konnen schieten.

Verscheide instrumenten.

D'Instrumenten die de mannen gebruiken sijn niet alle van eend zoort, maar zy gebruiken die tot verscheide werk; want zy hebben der van het keuken-gereedschap, andere wederom voor die op de beesten passen; voor de jacht; en het reifen: *Johannes Turians* zegt datse hare jacht-instrumenten seer geestig met been weten te maken; gierende die aardig op: hy zegt niet dat dese jacht-instrumenten van been sijn; maar datse het hout met dese beenen verqieren en op pronken; even gelijk als haer ander gereedschap, en het kisten is, t welk ik by de print vertoon.

Tonnen en tobben.

Zieglerius spreekt ook van *tonnen*; die de *Laplanders* zouden gefabrikt hebben, welke om eygenlijcke spreken, buiten twyfel, niet anders sijn; dan groote tobbens oft kuipen, diese van een groot uytgeholte stnk-houts maken, gelijk men in Vrankrijk gebruikt als het wijn-tijd is; of ten minsten dier gelijcke.

Drink-schaalen.

Mexionius maak ook gewag van tenige *drink-schaalen* om uyt te drinken, sijnde uyt boom-schillen gemaakt. Haer ander huis-raad, t geen te gemeen is hier op te halen, is, dunkt my niet waardig:

derhalven spoeden wy ons werk veel liever tot andere dingen.

De mannen zijn eenigfins gedwongen, zulken huis-raad te maken, een yder in fijn eygen familie, fonder te voren eenig meefter gehad te hebben, dan alleenig haar vader, en vorders haar kragten en haar geest; want een yder onder haar in 't bezonder, is daar bequaam genoeg toe, zoo dat het niet te verwonderen is, datfe alle op dit werk even vaardig zijn.

Een yder is hier in geoeffent.

XII. HOOFD-STUK.

Van de befigheden der Vrouwen. Spinnen draden van plat geflagen fenuwen om te wagen. Verfcheide foort van draden; bereiding. Wolle gaaren, kuffen breiden, als ook manfen en wansen. Wevery van lind. Het maken van tin-draad. Hoe andere draden met tin omwonden wendens. Verfcheide borduurwerken.

DE Laplandfe Vrouwen bemoeyen haar mede met de fnyeryen en kleeden te maken, item fchoenen en handfchoenen; want dewijle de Mannen alle de andere gereedschappen maken, zijn de Vrouwen verbonden, ook hare Mannen, kleeden te verfchaffen; want men vind in *Lapland* geen andere Snijders nog Pelsters oft handfchoenmakers. Behalven dit, maken fy ook het gene van diergelijken werk tot de fleden en de Rheen behoort, gelijk als de borft-riem, en 't geen op de rugge leyd, de halfters, en andere dingen meer, daar men fe mede toetakelt. Maar om alle defe dingen wel te veruygen, hebbense verfcheydene Konften daar toe van nooden.

Befigheden der Vrouwen.

D'eerfte Konft diefe leeren, is, datfe door het middel van spinnen, allerley foort van garen drayen, 't welk gemeenlijk uit Rheedarmen en zenuwen gemaakt word, zijnde plat geflagen, datfe foo fijn werden als vlas, welke ftoffe zy daar na fpinnen; want d'overgrootte koude van die Landen, laat niet toe, dat'er vlas voortgebracht werd. Ik bewaare in mijn Kabinet eenige draden, die van fulke fenuwen gemaakt zijn; alhoewel *Olaus Magnus* fegt dat defe draden tot het gebruyk der kleeden zijn gefchikt.

Spinnen.

Deze woorden een weynig duyfter zijnde, hebben den Heer *De Brienne* doen gelooven, dat de Laplandfe Vrouwen daar Linden van maken, en van het felvige hemden naeyen. Ik heb op verfcheyde plaatfen aangemerkt, dat hy de Boeken van *Olaus Magnus* heeft gelefen,

Dwaling van *Brienne*.

lesen, om de *Lapländse* beschryvinge daaruyt te kunnen halen, makense zelfs het minste gewag niet van sijn reise in die lande gedaan, en dat hy niet een ware sin van *Olai* woorden heeft verstaan; want ik hebbe alrede op verscheide plaatsen laten blyken, dat sijne redeneringen vals sijn; men kan genoegzaam verstaan, dat *Olaus* niet een enkel woord meer heeft willen zeggen, als ik begonnen heb, want door dese woorden verstaat hy een en de zelfde zaak, gelijk hy zegt in 't tiende hoofdstuk van sijn vierde boek, namelijk datse uyt dese zenuwen, een zeer sijn vlas bereiden; 't geen men van elkander doet, om het tot draden te maken. Hy zegt geensins dat men daar eenige stoffen van weeft, maar dat men het sijnste uyt het groffte en hardste neemt, alwaarse draden van maken, om daar mede de klederen te kunnen naven. Dat dit dan waar en zeker is, blykt genoeg hier uyt, namelijk; datmen hedendaags geen kleding by de *Lappen* vind, 't zy rokken, mouwen, leersen, schoenen oft eenig ander aantrekzel, dat niet met zulk een soort van draden genayt is.

Vlas van
senuwen.

Verschei-
de soort
van drade.

Dese draden nu sijn niet alle van een gelijke soort, wantmen vind 'er zeer grove, sijne en heel sijne, besonderlijk daar tin-draad onder loop, sijnde alle tot verscheide gebruiken. Dese draden sijn ook niet d' een aan d' ander vast, nóg niet wonderlijk lang gelijk de kennip draden, maar zeer kort; niet boven een oft twee ellen, na proportie der langte van de senuwen.

Verkla-
ring van
Olai
woorden.

Men vind elders een plaats in de schriften van *Olaus Magnus*, die de gedagten van de Heer *Brienne* grootelijks schijnt te begunstigen; te weten, dat de *Lapländse* vrouwtjes linde maken met de senuwen van beesten; maar dese passagie is by *Olaus* vry al wat duister; want ik mein dat hy daar wil zeggen, dat de vrouwen in *Lapland* juist niet absoluut het linde daar van maken, gelijk d' andere vrouwen van het Noorden doen, zoo dat het zeker is dat dit woord van linde, soo volkomentlijk in sijn volle beteikenisse niet en moet genomen werdē, maar alleenig voor de draden; en indien *Olaus* al gemeent heeft datse daar waarlijk linden van maaken, soo isser egter geen twyfel aan, of hy is bedrogen.

Bereidinge
der drade.

Vorders wanneerse dese draden willen maken, reinigen zy die eerst wel, werende het hardsten en ruwste daar af, zy doense dan drogē, daar na slaan zy die, gelijk men by ons het linde doet; en weyken die stoffe in 't vet van visschen, soo datse eyndlijk seer sagt en handelbaar word.

Behalven dese draden uyt Rhee-senuwen, maken zy ook nog dra-
den

den uyt Schape-wol, om banden en lind te maken, fomtijds ook wel met hair van Hafen, om mutfen en mouwen te maken. Want zy zijn gewoon daar toe wit Hafen-hair te nemen, en daar mutfen uyt te breiden, even op de zelfde wyfe als men zyde en wolle kousens in d'andere deelen ven gansch Europa breid, zy drayen de draad van de wolle om en breiden met dry of vier kleine dunne priemen van yfer. De mutfen diefe daar van maken zijn zoo zagt als een Swane-dons, of de hals van een Swaan: defe mutfen zijn wonderlijk warm, en befchutten by gevolg de koude zeer wel. Op de zelfde wyfe maken zy ook handfchoenen oft een zoort van moffen, wanten gezegt, daar alleen een duim aan is, die deftig de kouden tegenftaan.

Wolle
draden.

Breiden
van Kouf-
fen, Mut-
fen en
Wanten.

Aangaande vorders de Manufacturé om lint te makē, die is inder daat niet te verwerpē, want zy hebbē eenig zoort van weef-werk, van benen gemaakt (gelijk ik te voren hebbe gezegt) en dat by de figure te sien is, die na de instrumentē, welke ik in mijn Kabinet bewaar, afgeschets zijn.

Wevery-
en van
Lint.

Het vierde hand-werk dat de *Lapländfo* vrouwen doen, is, datfe hare draden van fenuwen met tin-draad bewerken, waar van wy te voren wel hebbengefproken. Zy doen twee dingen, eerste datfe tinne-draden maken, gelijk als men gout-draad by andere Natien maakt; ten tweeden de zenuw-draden der Rheen met tin 't omwinden. Wat aangaat het eerste werk, daar toe hebbense een stuk van een hoorn, daar veele gaten in zijn, sijnde d' een groot en d' ander klein, dit vullen zy met een stukjen tin zoo lang ontrent als een elle, dit trekken zy met de tanden uyt, latende dat geduurig dooreen klein gat gaan, dit werd dan allenxkens dunder en dunder, hebbende de dikten van een draad. Maar als dese tinne-draden zoo getrokken zijn, worden zy rond, en zy konnē die derhalven om de andere niet winden, nog te degen vastheggen, fo dienē sy wel plat en breed aan eene fyde te wesen: hierom steken sy in 't gat van de hoorn een klein beentjen, 't geen de helft van dat gat toefluit, en trekken aldus het tin door het gat, zoo sijn de draden aan d' eene helft plat, 't welk men in d' afbeelding van de figuur kan sien.

Hoeft tin-
draad ma-
ken.

De tweede zaak daar sy sig van bedienen is d'aardigheid dat zy dese zenuw-draad met de tinne-draad bedekken, zy hebben een kloffe, met welke sy dese twee draden aan elkander winden, zodanig dat de zenuw-draad van de tinne bedekkeis. 't Welk sy gedurig doen fo rassy een draat van tin getrokken hebben, uit vrese dat sy haar werk bederven mogten, en dat het door het by een mengelen mogt komete breken; fo dat wanneer sy de langte hebben getrocken van een elle, doen sy 't terstont om

Hoe de
draden
met tin-
draad
omwon-
den wer-
den.

het hoofd en hals of om de voet; dan zoo voegen zy die aan een andere dunne draad, door middel van een klein klosjen, even gelijk men elders doet met gout en zilver-draad.

Vorders wat aangaat het gebruik van dese tinne draden, die is zeer gemeen, onder de *Lapländse* Natie, want zy verçieren daar de kleeden mede, gelijk als of het borduur-werk was; en dese konst is de vyfde daar de *Lapländse* Vrouwen in uytstekende sijn. *Zieglerius* heeft die konst niet vergeten, maar dat hy 'er nog by doet, datse, namelijk de kleeden met gout of zilver doorweven, 'k weet zeker niet of het waar is, daar van is by de *Lappen* nog weinig zekerheid. Want zy en werken in geen stoffen van kleeden eenige metalen, 'tzy datse van wolle oft linden sijn; want de wolle stoffen zelfs, maken zy niet, maar koopen die opgemaakt van de Koopluiden van *Bothnia* oft *Noorwegen*, of ruilen die wel voor andere dingen; en dan zo doen zy die draden daar niet in als zy gemaakt worden; maar in de beste kleeden weten zy die met de naald daar in te werken; wij nu *Wexionius* spreekt van de schoenen en hand-schoenen, datse moy bewerkt sijn, dat moet verstaan werden van het borduurwerk dat zy door de naald met tinne draden doen.

Wat dingen zy borduren.

Zy hebben de gewoonte datse by na allerley soort van kleeden hiet mede verçieren, en die vrouw, welke daar in d'uytstekenste is, en 't beste borduurwerk maakt, is de meeste geagt en boven alle d'andere geëstimeert. De dingen welke zy meest borduren sijn rokken, die se by haar *Muddar* noemen, voorts ook leersen, handschoenen, schoenen aan de voeten, en allerley gereedschap, 't geen tot de Rhee behoort om een sleden voort te trekken.

Op wat plaatsen zy borduren.

Het leer waar op het hair nog sit en ruig is, pronken zy met dese verçiersels niet op, maar weten daar eenige stukjes blauwe wolle stoffe op te nagen, of ook wel groen en donker koleur, voornamelijk rood, met zulke en diergelijke boorden zy dan zodanige vellen. Zy borduren dan zulke stoffe op haar rokken oft *Mudden*, te weten om den hals en mouwen, zulkx doen zy ook van boven over de buik en aan de zyden; ook versien zy daar haar handschoenen mede, niet boven op de hand, maar onder en boven na de armen toe; de laarsen borduren zy ontrent de knyen; de schoenen ontrent het hol daat men de voet in steekt, of na het eynd toe.

Maken verscheide figuren.

Daar is al yets aardigs in dese verçierselen; want zy maken met dese tinne draden verscheidene figuren, niet alleenig van sterren, bloemen

men en rofen ; maar zelfs ook vogels , en viervoetige gedierten , voornamelijk Rheen , dat vermakelijk om te sien is : en om dit werk meer blinkent en glad te maken , weten zy verfcheyde stukjes plat geflagen tin tuffen beiden te voegen , sijnde zoo dun als stroo en glad ; zoo dat , wanneer de zonne daar op valt , de zelve door de ftralen komen te blinken.

Hier doen fy nog by de linten , neftelingen , en diergelijke neerhangende dingen meer , gemaakt van tinne draden met quifpels aan 't eynd , te zaam gefteit van verfcheide stukjes gekleurde stof , sijnde in fmalle riemtjes gefneden. Ik heb in een figuur de beffe daar van vertoont , van gelijken ook de laarfen , wanten , en fchoenen.

Linten ,
neftelen en
quaften.

Zy verçieren haar gansche kleeding zoo niet alleen , maar zelfs ook de toetakeling tot de Rhee , en voorts alles dat men op de Rheen tot een pronk-gieraad kan leggen : men fiet over al de benaying van de tinne-draden ; de boorden zelfs fijn verçien van stukken stofs , die in form van franje gefneden fijn. Om kort te wesen , zy maken geen verçiersels daar op , of zy fijn waardig van d' heele Waereld beschout te werden. In mijn Rariteit-kamer heb ik beurfen zoo van mannen als vrouwen , als ook kokers tot naalden ; fcheden met maffen ; en diergelijke dingen meer die op die wyfe geborduurt fijn , welke men alle niet fonder verwonderinge kan befchouwen. En om dit niet gezegt te hebben om quansuis het werk op te pronken , en den nieuws-gietrigen lefer te voldoen , ziet zoo heb ik eenige dier dingen uyt mijns Kabinet laten uyt-teykenen , en by het werk gevoegt.

Borduren
ook de
toerusting
van de
Rhee.

XIII. HOOFT-STUK.

Van de gemeene befigheden , zoo der Mannen als der Vrouwen. Doen fware werken te zamen. Hoefe in de fleden zitten. Hoefe des zomers en des winters reifen ; vifferyen. Honte vifch-baken. Een drytandig yfer om Snoek te vangen. Viffchen onder Ts. Om geluk en ongeluk in 't viffen te weten. Toveryen ontrent de vis-vangft.

DE grootste en fwaarste werken zijn gemeen zoo aan d' eene als aan d' ander sexe , voornamelijk op de reysen die zeer dikwils onder de Lappen gefchieden en by na altijd geduurig fijn. Hierom dragen de wyven in de winter zoo wel onderbroeken als de mannen , om dat 'er zeer groote sneeuw valt ; en des zomers als zy verhuizen ,

Sware
werken
doen man-
nen en
vrouwen
te zamen-
fen.

fen, soo geleyd de vader des Huysgefins yder Rhee die met een deel der Meubelen geladen is, en sijn Vrouw geleyd een ander partye, soo datse dit werk te samen verrigten.

Hoefe in de Sleden sitten.

Des Somers gaanse te voet, soo wel de Vrouw als de Man; maar des winters sitten sy in een slede, elk in de sijne besonder. Die nu in de slede is gaan sitten, vervult deselve tot aan zijn middeltoe, en zy gelijkenen wel Kinderen die in de risten oft luyren gewonden zijn, want zy zijn met leere banden rontom gefwagtel, sijnde aan beyde zyden van de Slede vast, soo dat het overige van het lighaam daar buyten is, hebbende het hoofd en armen vry; maar de rug leunt agter tegen een berd aan, 't welk gelijk de agter-steven van de slede is.

Spannen een Rhee voor de Slede.

Voor dese slede spannen sy dan een Rhee, maar op een heel andere wijze, als men by ons de Paarden doet: men bind om den hals een grote band die seer breed is, in form van een halster, zijnde gemaakt van een ander Rheen-leer, waar op het hair nog sit; aan 't eind des selfs of onder de borst, is het trek-touw van 't selfde leer met zijn hair, gaande door de beenen heen, soo van vooren als van agter, zijnde vast gemaakt in 't gat van de voor-steven der slede, soo dat een Kind die ligtelijk soude kunnen regeren.

Mislag des Schilders van Olasi werk.

De Schilder die de Figuren van *Olasi Magni* Boeken gemaakt heeft, is grootelijks bedrogen geweest; dat hy de Rheen voor de sleden spant, even als men de Paarden doet, met twee trek-touwen aan de zijden. In plaats van de groote band, die de borst der Rhee omringt en bedekt, heeft hy een halve houten halster, de Rhee om den hals gehangen; even gelijk men gemeenlijk voor de Karren doet. Men is ook wel gewoon de Paarden aan de sleden te voegen door middel van twee houten aan de zijden, in plaats van dat men twee trek-banden aan de zijden doet, op dat het Paard, dat in 't midden deser houten loopt, des te vryer mogt loopen, en daarom doet men se ook een houten halster om den hals, zijnde half rond, daar dese twee lange houten aan vast gehegt zijn; hy noemt dese halve cirkel *Lochbrancha*. Even op sulke een wijze heeft de Schilder de Rheen toegetakelt, die niet kan gebruykt werden als om dese twee houten, met welke men noit de Rheen aan de sleden spant, maar alleenig met een enkele band, of een enig trek-touw, gelijk ik hebbe gesegt.

Men heeft geen Karren in Lapland.

Hy heeft het niet wel getroffen, wanneer hy de wijze vertoont, die de *Lappen* des Somers ontrent de Rheen gebruyken. Hy vertoont daar van twee Inspanningen op de wijze van een Karre, die twee wiel-

len

len heeft (welke men noyt in *Lapland* heeft gevonden) ook gebruiken de *Lappen* zomers geen Karren, leggende al haar bagasie op de Rheen.

Nog heeft hy een fout begaan die minder verschoonelyk is als d'andere, wanneer hy elders een *Laplander* vertoont, op de rug van een Rhee sittende, gelijk als op een Paart met een zaal en Paarde-deken, als ook een toom en 't gebit in de hand. 't Is wel waar 't geen *Olaus* zegt, dat de Rhee door de groote sneeuw loopt, met een man op zyn rug; maar de *Lappen* weten van dat gebruik niet; ook heeft *Meglerus* al voor hem zulx opgemerkt, dat op de Rhee geen man en sit, nog dat hy geen zadel heeft, maar dat hy alleenig met sijn borst de slede trekt: Wanneer het zomer is, gebruiken zy zelfs geen beesten om op te ryden in het reifen; ja zy klimmen ook op geen wagens met wielen, gelijk verbeeldingen in *Olai* werken uytwyfen, maar gaan te voet: doende sig alleen in de winter trekken; sijnde yder in 't bezonder in sijn eygen slede door middel van banden vast gebonden.

De *Laplander* nu die in sijn slede sit regeert het beest zelfs door middel van een toom, welke een breede riem is, van een Zee-houds-huid gesneden; dese maken zy aan de smoel van de Rhee niet vast, maar aan de hoorns en om het hoofd. Die nu getrokken werd, hout de zelve aan een stok vast die in sijn regterhand is, om die dan aan de regter, dan aan de linker zyde der Rhee te konnen laten vallen, welke dan weet door de verscheidene bewegingen aan wat zyde hy trekken moet: zoo dat de meester van het bestier de Rhee dan aan d'eene zyde en dan aan d'andere kan doen trekken; want de slede is als een schuitjen 't welk dan aan d'eene zyde helt en dan aan d'ander, by gevolg moet hy dit zomwylen voorkomen, 't zy door het gewigt van sijn lighaam dan aan d'eene, dan aan d'ander zyde hellende, of door de hand zelve, om niet t' eenemaal om te vallen.

Herbestenius heeft dese wyse van reifen op de zelfde maniere beschreven; maar door het woord van Hert, moet verstaan werden een Rhee; en de stok die hy in sijn regterhand heeft, is niet om de slede te houden, maar om het beest te bestieren, sijnde de toom aan het eynd vast; de man sittende zoo veel lager kan die aan beyde zyden, zoo aan de regter als het linker deel der Rhee laten gaan; sig niet houdende met dese stok aan de slede; want de swaarte van sijn lighaam en de andere hand kan hem genoegzaam in balans oft evengewigtigheid houden. Ziet hier verder van in de Figuren.

Zy sittèn op de Rheen niet.

Hoe de Rhee gewend wert.

Herbestenius beschryving.

Hoefe des
winters
reifen.

Op die wyse reise zy des winters, want dan is het aartrijk met sneeuw 't eenemaal bedekt. Zy hebben geen gebrek van sieraden wanneer zy een Rhee toetakelen, gelijk als kleden die over het lijf leggen; de groote band, die met een schelletjen om den hals hangt, want door dese klank werden de Rheen verheugt; vorders sijn dese sieraden met de naald gepikeert, sijnde met franjen van verscheide kleuren versiert.

Reifen
sontijdt
zeer traag,
en zom-
tijds ras.

Zy reifen zomwijls zeer traag en zomwijls zeer ras, na dat de zaken diese verrigten moeten, haastig sijn. Soo het alleenig is om van woning te veranderen, zoo sijnse niet zeer haastig, wijl al haar meubelen en bagasie met andere sleen trekken, sijnde zoo een sleet veel grooter en langer, by haar *Achtkio* genoemd, voor welke een Rhee gespannen werd. De man of de vrouw is aan het hoofd van sijn slede; dese Rheen dan volgen hem d' een na d' ander, of ook wel zonder elders aan vast gehegt te sijn; want de gewoonte diese krygen van met de menschen te leven, maakt, datse haar gewillig volgen.

Wanneer
zy om ge-
wigtige sa-
ken reifen,
spoeden zy
hare weg.

Soo wanneer het gebeurt dat zy om eenige gewigtige zaak moeten reifen, beladen zy haar zelve met geen bagasie; maar spoedigen hare weg uytnemende ras, zoo datse schijnen te vliegen. *Zieglerns* verhaalt dat zekere *Laplanner* vijf duisent passen, dat is dertig mylen, in vier-en-twintig uren heeft afgereist; 't welk zy noemen datse dry reifen van Horison oft oog-einder verandert sijn; dat is, datse dry reifen zoo verre sijn gekomen, alszy van verre met het oog konde sien.

Hoe veel
mylen de
Rheen op
een dag
loopen.

Herbestenius zegt, datse in eene dag tijds, een-en-twintig mylen kunnen verre reifen, hy spreekt hier van een natuurlijke dag, die aldaar vier-en-twintig uren doet. Het schijnt by na onmogelijk te sijn, dat men met de slede door een en de zelfde Rhee getrokken, soo veel wegs op een dag zoude kunnen spoeden. De beste vind werks genoeg om twintig op de beste wegen te doen, al is 't dat de sneeuw zeer goet en glad genoeg is. In de spatie van tien uren kunnen zy gemeenlijk af doen twaalf, veertien of ten hoogsten zestien mylen, en dat is al een vaardige loop, wanneer een Rhee zoo veel wegs spoed; indien men de spatie van de tijd verdubbelde, zal men bevinden, dat na de rekeninge van *Zieglerns* een Rhee dertig mylen in vier-en-twintig uren tijds heeft afgelopen. Maar 't is by na niet wel te gelooven dat een Rhee gestadiglijk zoo veel tijds agter een zouw loopen; 't is ook vals, datse twaalf mylen kunnen afdoen, dat, indien zulx gedaan is, en de Rhee niet en sterft, zoo moet de zelve des anderen daagsten minsten rusten.

Dese

Dese reis is aan de beide sexen gemeen, en de mannen bedienen **Mannen** sig daar niet beter af, als de vrouwen, om over de sneeuw te ryden; en **Vrou-** gelijk wy zelfs gezien hebben en *Olaus Magnus* ook getuigt, en nog **wen reifen** meerder in onse tijd ervaren is. Maar desen Autheur is van gevoelen beide op dese wyse. dat de vrouwen op houte schaatsen ryden, wanneer se op de jagt gaan: daar zy nogtans van de jagt werden geweert, derhalven gebruiken zy die niet tot de jagt: maar wanneer 't gebeurt dat de noodfakelijkheid zulx vereyft, gaanse met dese schaatsen, al zoo wel als met de sledge, om hare zaken te verrigten.

Gelijk als nu de mannen en de vrouwen beide te gelijk de moyelij- **De besig-** heden, die op de reis ontstaan, dragen; en 't geen noodzakelijk is, omtrent dese verhuifingen, die zy dikwils gewoon sijn, of als zy elders weder sijn aangekomen en op die plaats eenige tijd verblyven; helpen zy malkander d'een d'ander, zoo om de beesten te weiden, als omtrent de visscherye. Aangaande de Rheen, ist een algemeene waarheid, dat de *Lappen* zoo de mannen als de vrouwen, beide gezamentlijk de besigheden op sig nemen, om die te weiden en voeder te geven; beide melken zy ook de Rheen, 't welk zoo wel door de jonge als door de oude van beyde sexen verrigt werd.

Wat nu de *Visscheryen* belangt, is het zeker dat de mannen daar ontrent geen meer werk doen als de vrouwen, welke dikwils in 't afwesen van hare mannen heel verre van huis gaan visschen, geduerende wel heele weken lang, zy vangen dan de visschen, zeg ik, halen die d'ingewanden uyt, hangense in de wind te drogen, en bewarense tegen de winter. **Vissche-** rye.

De wyse van hare besigheden in dese gelegenheid, is zeer weinig verschelende van andere Natien, want zy stellen de fuiken, spannen de netten, vangen daar visschen in, en krygen, die dan in een sleepnet. Wat dat *Paulus Fovius* wil zeggen, weet ik niet; wanneer hy meint dat de *Lappen* op een wonderbaarlijke wyse visschen, hebbende de minste eygenschap niet. Maar ik heb niet zonderlings ontrent haar visscheryen gezien; en ik weet niet of zy al andere instrumenten daar toe gebruiken, dan men over al doet: of 't moet wesen, dat hy, wanneer hy dit schreef, oogmerk heeft gehad op haar visch-haken, welke voor het meerder gedeelte niet van yser, maar van hout sijn. Zy nemen een tak van een Jenever-boom, daar zy een klein speertjen van maken, hebbende twee einde in manier van een vork, **Houte** een deser eynden snyden zy op de wijs van een visch-haak, zy maken **visch-ha-** ken.

hem aan een draad vast, en binden hem aan een stok, en steken dese stok elders in de Rivieren, Zy hebben een menigte van zulke stokjes, die daar toe gesneden sijn, in de grond van 't water vast gemaakt, als dan de groote visschen komen om het aas op te slokken, blyven zy aan dese vork vast hangen, en werden ligtelijk gevangen. Zy hebben noyt zulke lange rieten oft visschers hangels gesien, aan welke men aan het eynd met een lange streng paarden-hair een haak hagt, latende die in 't water hangen.

Verscheidene visscheryen.

Haar Visscheryen sijn verscheiden, na de verscheidene tyden des jaars; want zy visschen in de zomer weinig anders dan met het sleep-net, 't geen se met twee schuitjes uytgespannen houden, zoo dat wanneer als dese schuitjes by elkander komen, het net om draait, en zy de visch daar in besluiten.

Groote profijten der visch.

Uyt dit visschen halen zy groote profijten, want zy krygen op die wyse een groote menigte van visch, voornamentlijk in de lente wanneer de visch sijn kuit schiet: uytgenomen op tyden wanneer de Rivieren overlopen, uyt oorzaak dat de menigte van wateren, de visschen te wijd van elkander verspreid.

Een dry-tandig yser instrument om te vissché.

Zy gebruiken tot het visschen nog een groot yser instrument, 't geen zy byzonderlijk besigen, hangende aan 't eynd van een groote stok, zoo lang als een hellebaard, hebbende de Figuur van een Neptuni dry-tand welke wy by ons een gaffel oft vork noemen; en zoo der geen dry tanden aan en sijn, gebeurt het wel dat 'er meer aan gemaakt hebben. De Snoeken weten zy hier voornamelijk mede te vangen, wanneer de zelve sig van de grond naar om hoog begeven, om sig in de stralen van de zon te koesteren en te bakeren. Des nagts doen zy ook dit zelfde, brandende een droog hout aan de voorstevan van een schuit, want dan komen dese snoeken boven, om van het ligt deses brandenden houts beschenen te werden.

Visschen onder 't Ys.

Des winters halen zy de netten onder door het Ys, dat se op verschéyde plaatsen open byten, komende door hulp van een klein stokjen, sijnde zoo lang als de wytte is, tussen de twee byten, waar mede zy de netten onder het water slepen, tot dat se aan d'andere kant der Riviere komen; makende daar boven op een groot gefchreeuw en geweld, waar door se de vischen in de netten jagen.

Visschrykheid.

De Vrouwen doen de meeste tijd alle dese dingen alleenig, en men moet sig aldermeest verwonderen, dat de Rivieren in Lapland zulk een overvloed van visch in sig hebben.

Hier

Hier kan men nog by voegen, dat de *Lappen* eerſte uytgaan om te viſſchen, eerſt door middel van haar trommel beſoeken, of de vangſt gelukkig zouw ſijn; maar dit geſchied op een heel andere wyſe, als gemeenlijk: want in plaats van een kopere ring, leggen zy daar een zekere ſteen op, indien zy daar vaſt op blyft leggen, iſt een ontwyfelbaar teiken van een goed gevolg, dan zoo keren zy de trommel om; welke ſijnde in water geſmeten, by aldien die maar tot de helft toe inſinkt, iſt een teiken dat de viſch-vangſt in die Rivier zeergoed is, en wanneer die ophoud meerder gelukkig te ſijn, begint de ſteen na de grónd te ſinken.

Door haar trommel weten zy geluk of ongeluk in 't viſſen.

De *Lappen* dragen deſe ſteen groote eere toe, beſtrykende die met het ſmeer van de viſch. Ziet daar van de Figuur: hebbende aan de zyden in 't midden een kanaal oft hol, 'tgeen beiden de helften van elkander ſcheid, en de zelve rontom omringt.

Eere voor deſe ſteen.

Op deſe volgende wyſe weten zy ook een quaaide oft goede uyt-komſt haarder viſſcheryen te voorſien; als zy, nameljk voor d'eerſte reis niet meer dan een viſjen krygen, gelooven zy dat het in 't toekomende niet gelukkig nog voordeeligt te viſſchen zal zyn; zy nēme dan die viſch en byten die in twee ſtukken met haar tanden, en werpen het eene deel aan d' eene zyde van de Rivier, en 't ander deel aan d' andere zyde, waar over zy eenige woorden ſpreken, even offe met de viſch ſpreken.

Een andere wijs om geluk oft ongeluk te weten.

Zy weten ook door de geheimeniſſen van hare toveryen, de viſſcheryen van hare vyanden ongelukkig te maken, doende aan hare netten drie of vier latoenen ringen, of liever een hair van yder man: dit doet dat de meeſter van de viſſcheryē ter waereld geen viſch kan vangē, welke eenig quaad vermoeden krigende, gaat heen en zoekt na deſe ringen, die hy ligtelijk vind en komt weg te weren. Even zoo gaat het ook met het hair, en hy verwekt om de zelfde oorzaak zoo een diſordere, tot dat de haren ſijn afgebroken oft van ſig zelve daar afvallen.

Toveryen om geen viſch te vangen.

Behalvē deſe dingen ſijnder nog verſcheidene andere, daar man en vrouw dagelijx te gelijk aan arbeiden, helpende d'een den anderen, gelijk als om hout te dragen; om heiningen te maken in welke de Rheen beſloten werden, en meer andere van diergelijken ſoort.

XIV. HOOFD-STUK.

Van 't vermaak en divertiffementen der Lappen. Haar leuygheid. Honden veel van malkander te bezoeken. Verscheide spelen; springen om verft. Springen om hoogft. Boog-fchieten. Premie. Balflaan oft kolven. Worstelen. Kaartspelen. Taarling-fpel. Kogels-fpel. Beproeuen malkanders kragten.

DE *Lappen* (in 't generaal gefproken) fijn liefhebbers van leeg te loopen en weinig te doen, fig weinig tot den arbeid begevende, ten zy fe door noodfakelijkheid daar toe gedwongen waren, of door gebrek van leef-togt: Het fchijnt dat dese doenieten dusdanigen leugen aart van hare voor ouders de *Finnen* in geboren is; de koude Complexie die haar over komt, veroorzaakt door de quade hoedanigheden van dat lant, en door de rigoreuse oft gestrenge logt, dat de menschen aldaar zeer traag en leuy werden om yets te doen. 't Welk zelfs in *Holland* geschied, wanneer het sterk vriest, gebeurt het dat wy om yets te doen niet zeer rustigen vaardig fijn. Hier toe doen ook de lange nagten en 't veelvuldig slapen, 't geen de menschen dof en traag maakt. Om niet te spreken van hare swakheden en siekten, die haar noodzaken van het werken op te houden, voornamelijk als het werk wat swaar is.

De *Lappen*
fijaleuy.

Oorzaak.

Divertiffementen der
Lappen.

De vermakelijkheden met de welke de *Lappen* haren tijd verslyten, fijn de befoeken diese malkanderen aan doen. Hier in fcheppen zy groot vermaak, om met malkander te verkeeren en te praten. Want dewijl zy een eenig leven leiden, en dikwils zeer verre van elkander afwoonen, en dat yder huisgefin fig in haar eygen tente onthout, dit doet dat zy haar plaizier nemen om hare ouders vrinden en goede bekende te gaan befoeken, en die met verscheide zaken 't onderhouden. Zijnde hare Natuur uytnemend zeer tot het spelen en andere vermakenen genegen.

Befoeken.

Dese befoekingten bestaan voornamentlijk in redenvoeringen van gemeene zaken, die men dagelijks gebruikt, als te vragen na de stand dergezondheid, hoe het met de besigheden is en andere diergelijke meerder van dien aart. Ook komen dikwils by haar luiden, eenige vreemde Natiën, die van haar naam, manieren, seden en stand door de dagelijkse koopmanschappen gehoort hebben, hier scheren

zy

zy wat de gek mede, en geven haar uyt schertfery wat toenamen. De rijkfte onder die Natie onthalen de vrienden zeer feestelijk makende daargoede cier mede, willende hier hare blydschap mede te kennen geven, dat haar zulk een eer aangedaan werd.

Behalven dese befoeking, hebben zy nog verscheide zoort van Spelen. *Spelen*, met welke zy haar kunnen vermaken, voornamelijk in de winter, wanneer zy soo verftroit niet en sijn, als des zomers, maar zy vergaderen dan eerder by een, want zy moeten dan op zekere plaatsen by een komen om Justitie te oefnen, en hare waren te koop te stellen, waar van wy in 't voorgaande genoegzaam gesproken hebben. Sommige spelen sijn gemeen alleenig aan de Mannen en het jonge volkjen; maar d'ander hebben de Mannen met de Vrouwen gemeen.

Het spel van de mannen en de jongens is aldus. Zy trekken een linie over de sneeuw, welke zoo veel is als een merk-paal, enige stappen over dese linie maken zy een doel oft wit; dan soo loopt een yder van dit doel na de linie toe, en daar komende geven zy een sprong, zoo ver van de linie af als het mogelijk is; die dan de verfte heeft gesprongen, wint het van al d'andere. Want de *Lappen* sijn zeer ligt van lighaam, en daar toe wel gesteld, springende over eenige waterlopen die agt of negen ellebogen lang sijn.

Springen om verft.

• Nog hebben zy een ander spel, dat niet en is om 't verft te springen, maar om 't hoogft. Twee mannen oft twee jongens lopen van eenig eynd oft merk, dat verre d'een van ander gelegen is, hebbende in haar hand een stok of een koorde, 't zy wat lager oft wat hoger, na dat de spelende met malkanderen hebben opgestemt, welke in 't gemeen zoo hoog sijn als een gemeen man. Dan zoo pogen zy d'een na d'ander om over dese stok te springen, nemende haar loop van een zekere bestemde plaats, die dan het beste kan springen is overwinnaar van alles, sijnde meester van het spel.

Springen om hoogft.

Haar derde manier van spelen geschied met de boog en pylon; op zekere bestemde plaats maken zy eenig doel-wit, alwaar eenige distantie tusschen beiden is; die dan het meeste van allen dit doel komt te treffen, is meester en overwinnaar van alle de spel-kameraats. Dit sijn dan zoo de spelen, met welke zy haar tijd doorbrengen, sijnde alleenig maar aangesteld om eer een en naam van glorie te maken.

Boog-schieten,

Zy hebben dikwils geschil om het loon oft premie, 't welk tusschen de speelders is bestemt, 't geen zy in 't midden van de plaats zetten, daar

Premie.

se

fe spelen, waar over zy veeltijds krakkelen hebben. Dese premie bestaat zeer zelden in stukken gelds, gelijk men by ons doet, maar is dikwils om vellen, voornamentlijk die van Eekhorentjes, zomtjids om een, en zomwijls om meer, na datse met malkanderen hebben afgesproken.

Balslaan
oft kolven.

De Vrouwen en Mannen spelen te zamen met een bal die van binnē met hoy gevult is, hebbende de groote van een vuift. De gansche menigte zoo der mannen als der vrouwen, verdeelt sig in twee hoopen; d'ene heeft d'ene spatie, en d'ander de andere, stellende tussen beide eenige wijtte. Zijnde dan dus gestelt, zoo slaan zy alle de bal een yder by order d'een na d'ander, 't welk zy met een stok doen, slaande die veer in de logt als zy kunnen, dan soo is d'andere party verbonden om die waartenemen en t'ontfangen. De mannen en de vrouwen, de jongens en meisjes, spelen dit spel alle met malkanderen: in welke spul de vrouwen al zulke groote basinnen schijnen te sijn als de mannen basen sijn.

Een ander
soort van
kolven.

Met diergelijke ballen hebben zy nog een ander soort van spelen. Zy halen, naamelijk, twee linien op de gevroren sneeuw, hebbende een zekere wyde distantie van elkander; vorders verdeelt sig het gezelschap onderscheidentlijk in twee delen van malkander; d'ene party neemt d'eenelinie waar, en d'ander d'andere linie. Zy vergaderen dan alle in 't midden tussen de beide linien, alwaar zy de bal na toe werpen, diese met groote kragt met een stok slaan, d'ene party tegens d'andere, en d'andere na de linie van d'andere party. Indien d'ene party met dese stokken oft kolvē (want het is daar niet geoorloft de bal met de hand te slaan) slaat op de linie van d'ander, en door dit middel sig meester maakt van de gansche wijtte, die hy waarneemt, die werd dan geagt het spel gewonnen te hebben, en voor overwinnaar verklaart.

Worstelē.

De spelen waar van ik kome te spreken, zoo die welke de mannen alleen eygen sijn, als die welke gemeen sijn met de vrouwen, behoren zoo wel tot jonge perzoonen, als tot die van hoger jaren sijn. Maar daar sijn ook spelen die alleenig tot de mannen van jaren behoren. Want zy hebben een gewoonte van sig in twee hopen te verdeelen, en d'ene tegen d'andere party te *Worstelen*. D'ene hoop stelt sig op een linie van sijn Frontier, gelijk als een rang van soldaten die in de batalie staan; d'andere order stelt sig op een linie die daar tegen over gemaakt is.

Eca

Een yder van fijn partye vat fijn vyand by de riem; want een yder Vatten el-
 der *Lappen* draagt een riem, gelijk ik boven getoont heb. Elke riem kándér by
 is twee of drie maals om het lighaam vast gemaakt, diefe zeer vast om de riem.
 delendenen heen fluiten. Dit zoo fijnde, doet een yder fijn beft om
 die gene, welke hy by fijn middel ofte riem heeft gekregen, ter aarde
 te doen neder vallen. Soo hy dit dan niet door loofheid kon doen,
 oft eenig bedrog, wetende fijn party een voetjé te ligten, of door dierge-
 lijke middelen meer, die verklaart men als een man zonder geloof, en
 defe werd als een onwaardige gevangen geleid, die niet verdient in
 eenig fpiel te komen.

Dit fijn dan fpielen die de *Lappen* onder haar befonder hebben, maar Kaart-spe-
 zy gebruiken nog anderen, diefe van vreemde Naticn geleert hebben. len.
 D'eerfte van defe fpielen gefchiet met kaarten. Waar in *Lapländers*
 groot vermaak nemen, fijnde gewoon defe kaarten (wijl zy die zel-
 ver niet maken konnen) van de Koopluiden der naaft gelegene landen
 te kopen, welke jaarlijks hare koop-waren in *Lapland* verhandelen.
 Dit kaart fpielen is by haar op de zelfde wyfe, als by andere volkeren,
 daar zy dit fpeleerft van geleert hebben.

De taarling is ook een fpiel, dat de *Lappen* van haar gebueren ont- Taarlingé.
 leent hebben: defen maken zy van hout, even op die wyfe als men fe
 by ons van been oft yvoor maakt, dog zomtijds met dit onderscheid,
 dat de gemeene zoort van taarlingen, op alle hare zyden een getei-
 kent nomber heeft, maar de *Lappen* hebben maareen zyde geteikent
 met de letter X. Soo dat de fpeelders het gewonnen hebben, welke
 twee taarlingen met de X werpen, fijnde op d'opperfte zyde van een
 der twee fteenen.

Wanneer fe fpielen, werd'er gemeenlijk een prijs oft premie voor Premie.
 de fpeelders gefelt, 't zy van Eekhorentjes-vellen, 't zy van eenige
 andere dingen die van hoger oft lager waardye fijn.

Zy fpielen ook met moket kogels, welke zy op de jagt gebruiken. Spelen om
 Dit doense zomtijds om de fchade diefe geleden hebben weder in te ha- kogels.
 len; maar die aldus fijn kogels verloren heeft, komt daar geen groter
 moeyelijkheid van over, als dat hy op de jagt niet kan gaan, fijnde het
 door dit verlies als verbodé; derhalven moet hy veel van fijn leefstogt
 derven, wanneer hy fijn voorraad niet kan gaan fchieten, en opdoen.

De *Lappen* hebben ook nog de gewoonte van te beproeven wie dat Beproeven
 de fterkste onder haar is, wie de meefte kragt in de armen heeft; zy malkan-
 vatten malkanderens armen oft vingers. Dit gebeurt dikwils op de ders krag-
 Jaar- ten.

Jaarmarkten: d'eene zoort van *Lappen* van 't eene *Mark*, beproeven d'andere van 't andere *Mark*; en als 'er dan een de sterkste is onder den hoop, dat werd dan rugtbaar gemaakt over het gansche *Mark*,

XV. HOOFD-STUK.

Van het Vrouwen en de Bruiloften der Lappen. Waar de Vryer na siet. Verzoek van 't Houwelyk. De Vryer moet buyten staan hout-hakken. Beschenken met Brandewijn. De Vryer wert binnen geroepen, begroet zijn Vryster. Geschenken. Hoe het ja-woort gegeven werd. Steentjes die de liefde verwekken. Lange mystel. Bezoek al zingende. Regt der Vryer en Ouders. Bruiloft. Bruilofs-kleden. Wijse van trouwen. Verborgentheden van 't Houwelyk by een vuur-steen vergeleken. Speel-noods. Order in 't gaan. Droefheid des Bruid. Order aan tafel. Hebben geen Musyk-instrumenten. De nieuw-getrouwde moet een jaar dienen. Historie. Falsoersheid.

Waar na de Vryer siet; als hy trouwen wil. Houwelyks goed.

WAnneer een *Laplender* geresolveert is te trouwen, zoekt hy een ryke Dogter, daar hoop is van veel goeds te wagten, met welke hy veel Rheen en andere dingen hebben kan, want de *Lappen* hebben gemeenlyk voor een gewoonte, aan hare kinderen, wanneer se geboren sijn, eenige Rheen te geven. Dese beesten werden dan gerekent als niet toebehoortig aan de Vader ofte Moeder, maar aan de kinderen, aan welke zy gegeven sijn; even op die wyse by na als men by ons de kinderen een Pillegift geeft. Dog dit kan voor Houwelyks-goed gerekent werden. Soo dat wanneer een *Laplender* veel kinderen heeft, en 'er eene wil uyt-houwelyken, soo werpt de Vryer d'oogen op de Susters, en besiet welke de schoonste Rheen heeft, en de meeste jongen krygt; derhalven indien een dogter veel goede Rheen heeft, kan se ligtelyk een Vryer vinden. Vorders geeft men op geen andere ding agt; men ziet 'er nie eens op deugden, oft se wijs oft eerlyk is, zelfs niet op 'er schoonheid, of yets anders 't geen een jong mensch tot het trouwen bekoren kan.

Wat de arme doë.

De armste merken alleenig aan, of de Vader van de Dogter, een goed land in besitting heeft, of daar ontrent veel wilde beesten sijn, of men daar in de Rivieren gelukkige Viscf-vangst heeft, of de jagt en 't vissen wat geeft, vorders siet men na geen andere rijkdommen nog hoedanigheden.

Wan-

Wanneer dan een jongman wel heeft overgelegt, en alles wel overdagt aangaande de Vryfter die hy begeert, zoo komt hy by haar op de openbaare en gewoonlijke vergaderingen welke ingestelt zijn, eensdeels om de schattingen te betalen, anderdeels om hare waten te reulen en te verkopen; hy gaat dan d' ouders besigtigen oft begroeten; 't zy Vader, Moeder, of de voogden deses Dogters, nemen de met sig sijn eygen Vader, zoo hy nog in 't leven is, en een oft twee van sijn naaste Bloedverwanten, onder dese is 'er gemeenlijk een die het woord doet als een middelaar, om de Vrienden en Ouder van de Dogter daar toe te bewegen. Dese goe-man oft middelaar legt haar voor het voornemen van de Jongman, zoekt de geest en gemoederen van d' ouders te winnen, stellende het Houwelijk voor. Hy neemt dan met sig eenige Botteljes van de beste Brandewijn die hy kan vinden. Wanneerse dan tot de tente sijn gekomen, noodigt men haar alle in te komen, behalven de Vryer, welke moet buiten blyven staan, gelijk als een deurwaarder oft liever een Hond, sig onderwylen met hout te hakken besig houdende, of doet wel eenig ander werk van klein belang, tot dat men hem binnen roept en by 't gezelschap noodigt. Want indien het quam te gebeuren, dat hy ongeroepen binnen quam, zoumen hem voor een onbeleefte en onbeschaamt persoon houden, 't welk niet verschoont zoude kunnen werden, en sijn gansche werk in duigen doen vallen.

Verzoek van 't Houwelijk.

De Vryer moet buiten staan.

De middelaar gaat dan binnen by de toekomstige Schoon-vader en Schoon-moeder van dese Jongman, staande de Vader aan de deur met de Bottelje Brandewijns in sijn hand, welke de jonge man daar gebragt heeft om d' eer te doen van sijn voorstel voor te dragen. De Vader presenteert haar de Brandewijn te drinken, welke zy noemen *Pouristovotin*, dat is te zeggen, de Wijn van wellekomst, of de Wijn van geluk te wenschen aan de Schoon-vader en Schoon-moeder; of zy noemen het wel *Soubowijn*, dat is zoo veel te beduiden, als de Wijn van liefde oft Minne-wijn, diese aan de Vader en de Moeder moeten schenken om verlofte krygen datse van wegen haar Dogter mogen spreken, als ook om de goede gratie en genegentheid der ouders te gewinnen. Na datse dan een weinig gedronken hebben van dese Brandewijn, soo begint dese middel-man sijn last aan te vaarden; hy verhaalt dan de liefde en genegentheid van dese Jongman, verzoekende vriendelijk aan de Vader van de Dogter, of het Houwelijk tusschen dese twee mogte voortgaan.

Voorstel door de middelaar.

Beschenken met Brandewijn.

Eertytels
aan de
Vader.

En om des te beter sijn oogwit te bereiken, geeft hy de Vader seer hooge en glorieuse namen, zoo goed als hy kan vinden, en vernedert sig zoo seer, even of hy met een groot Prins te doen had. Hy noemt hem een Groot-vader, als of hy een Patriarg was, Eerwaardige Vader, goede en Opper-vader, Souvereine Vader, doende by elk woord een kny-buiging; zoo haar nog de titel van Koninklijke Majesteit bekend is, hiet men hem Vader van Majesteit en groot gezag. *Johannes Tornæus* verhaalt alle die plechtigheden en die woorden, hebbende die zelfs bygewoont en gesien.

De Vryer
werd bin-
nen geroe-
pen.

Gaat sijn
Vryster
begroeten.

Onderwylen werd de Dogter nog niet gesproken, maar men stelt het eerst de Ouders voor; ook spreekt de Vryer niets, tot dat hy verlof gekregen heeft om binnen te komen; na dat hy haar allen heeft gegroet, komt hy tot haar in de tent, alwaar men hem te eten geeft. Men send de Dogter dikwils verre daar van daan, om de Rheen in het bosch te weiden, of men sendse wel in een andere tent, om dat de Vryer en het heele geselschap haar niet en zoude komen te sien. Indien zy, oft eenige andere getrouwde vrouw van de Ouders oft Bondgenoten verlof heeft gekregen om hem te spreken, gaat hy dadelijk na het middag-maal uyt de tente, en haalt uyt sijn slede de wolle kleden, en meer andere dingen, welke men gewoon is op groote Feest-dagen oft Bruiloften aan te hebben; in dese stand dan sijnde, gaat hy sijn Matresse begroeten.

Nette
schoenen.

Zy dragen goede zorge om nette schoenen te hebben, diese van vorentoesluiten, met banden, zijnde boven op met tinne plaatjes belegt, en tussen beide met verscheide koleuren benayt; even eens verciereren zy ook de mouwen: want diergelijken werk is zeer hoog by de *Lappengeagt*, voornamelijk wanneer het wat kostelijk opgepronkt is.

Op wat
wyse zy te
zamen
komen.

De eerste t' zamen-komst geschied voor eerst met een kusjen, maar zy vernoeogen sig niet alleen met het aanzigt te soenen, maar zy stoten de neusen ook zeer hart tegen malkanderen aan, want anders souden sy niet geloven, datse malkanderen behoorlijk verwellekomt hadden.

Geeft haar
geschenke.

De minnaar brengt dan in sijn schoot eenige van de alderedelste spysen die men in *Laplant* kan vinden, als een tonge van een Rhee, het vlees van een Kastoor oft Bever, en diergelijke spysen meer: dese dingen bied hy haar aan, na dat hysse gegroet heeft; maar zy weygart sulx opentlijk in de tegenwoordigheid van hare susters en't gansche gezelschap.

Zy

Zy geeft hem op de zelfde tijd een teiken om uyt de tente te vertrekken, sijnde dan beide buiten gegaan in't byzonder oft alleen, zoo vraagt hy haar verlof om de zelfde dingen haar weder op te offeren, wanneer zy het toelaat en die van hem aanneemt; dese Vryer bid haar dan op d'eigenste tijd verlof om by haar in de tent te mogen slapen; foo se niet en wil, smytse alle de presenten en vereeringen op d'aarde neder, 't welk een teiken is, datse zulx weigert; maar indiense dese giften houd, dat beteikent zoo veel als het ja-woort, en dat hy by haar mag onderkruipen.

Hoe het ja-woort gegeven werd.

Zy weten te voren malkander met eenig liefde-kruid te betoveren, op datse van hare Matresse mogten bemind werden; dit bestaat in een klein rond en plat gesteente, sijnde een Oostindisch boontjen oft wik gelijk, van een bruin-groene koleur, van het welk de Figuur eenige over-een-komst heeft met het mannelijke deel; zy houden dan dit steentjen in de mond, zoo lange d'eerste by-een-komste geduurt.

Steenjes die liefde verwekken.

De toestemming van d'Ouders, als ook het houden van de Brui-lost, is gemeenlijk een ruime tijd opheschort, ja niet zelden tot twee a dry jaren toe. D'oorzake van zulk een lang vertoef, is, datse vernemen of haar dogter ook een rijk man mogt krygen, en dese is dan verbonden groote geschenken en vereeringen-aan de Vader te geven, als ook aan de Moeder, en al d'andere vrienden, om haar te gewinnen, zonder welker toestemming het onmogelijk is sijn Vryster te trouwen.

Lange uytstel.

Vereering aan de vrienden.

Het geschenk ofte de gift welke hy ter eeren doet, moet heerlijk sijn, na de kragten en middelen van hem kunnen lyden. Zy sijn gewoon die *Peck* te noemen, 't welk te zeggen is, *de deelen*. Het minste van dese delen, bestaat in twee mark zilvers, dat is zoo veel als ses oncen; men vind'er die twintig oncen vereeren, item veertig en dikwils wel tot sestig toe. Sy gevē dit silver niet in een klomp oft maffe, maar het is bewerkt, of daar sijn eenige andere dingen van gemaakt; dit geduurt zoo lange tot de Vryer alle de delen heeft gegeven, 't welk hem vsy wat tijd ophoud.

Hoe veel zy geven aan silver.

Onderwylen als hy sijn Matresse gaat bezoeken, houd hy sig besig met een minne-lietje te singen met het welk hy sig onder wege vermaakt. Zy sijn gewoon gemeenlijk dese zangen te singen zoo lange zy onderwegen sijn, niet wel juist op een sekere maat van singen, maar op so een toon als't een yder lust en geliefte, dat is, soo als het hem maar in het hoofd valt, en alder moyst geagt; dit geschied niet altijd opeen en de zelfde wyse, maar dan eens dus en dan eens soo, na datse denken dat het haar aangenaamt is.

Gaat sijn Matresal singende bezoeken.

XIV. HOOFT-STUK.

Van 't vermaak en divertissementen der Lappen. Haar leuygheid. Honden veel van malkander te bezoeken. Verscheide spelen; springen om verst. Springen om hoogst. Boog-schieten. Premie. Balslaan oft kolven. Worstelen. Kaartspelen. Taarling-spel. Kogelspel. Beproeuen malkanders kragten.

DE Lappen (in 't generaal gesproken) sijn liefhebbers van leeg te loopen en weinig te doen, sig weinig tot den arbeid begevende, ten zy se door noodzakelijkheid daar toe gedwongen waren, of door gebrek van leef-togt: Het schijnt dat dese doenieten dusdanigen leugen aart van hare voor ouders de *Finnen* in geboren is; de koude Complexie die haar over komt, veroorzaakt door de quade hoedanigheden van dat lant, en door de rigoreuse oft gestrengte logt, dat de menschen aldaar zeer traag en leuy werden om yets te doen. 't Welk zelfs in *Holland* geschied, wanneer het sterk vriest, gebeurt het dat wy om yets te doen niet zeer rustig en vaardig sijn. Hier toe doen ook de lange nagten en 't veelvuldig slapen, 't geen de menschen dof en traag maakt. Om niet te spreken van hare swakheden en siekten, die haar noodzaken van het werken op te houden, voornamelijk als het werk wat swaar is.

De Lappen
sijaleuy.

Oorzaak.

Divertissementen
der
Lappen.

De vermakelijkheden met de welke de Lappen haren tijd verflyten, sijn de bezoeken diese malkanderen aan doen. Hier in scheppen zy groot vermaak, om met malkander te verkeer en te praten. Want dewijl zy een eenig leven leiden, en dikwils zeer verre van elkander afwoonen, en dat yder huisgesin sig in haar eygen tente onthout, dit doet dat zy haar plaizier nemen om hare ouders vrinden en goede bekende te gaan bezoeken, en die met verscheide zaken 't onderhouden. Zijnde hare Natuur uytnemend zeer tot het spelen en andere vermakken genegen.

Bezoeken.

Dese bezoeking en bestaan voornamentlijk in redenvoeringen van gemeene zaken, die men dagelijks gebruikt, als te vragen na de stand der gezondheid, hoe het met de besigheden is en andere diergelijke meerder van dien aart. Ook komen dikwils by haar luiden, eenige vreemde Natien, die van haar naam, manieren, seden en stand door de dagelijkse koopmanschappen gehoord hebben, hier scheren

zy

zy wat de gek mede, en geven haar uyt fchertfery wat toenamen. De rijkfte onder die Natic onthalen de vrienden zeer feestelijk makende daargoede cier mede, willende hier hare blydfchap mede te kennen geven, dat haar zulk een eer aangedaan werd.

Behalven dese befoekingē, hebbēn zy nog verſcheide zōort van Spelen. *Spelen*, met welke zy haar konnen vermaken, voornamelijk in de winter, wanneer zy ſoo verſtroit niet en ſijn, als des zomers, maar zy vergaderen dan eerder by een, want zy moeten dan op zekere plaatfen by een komen om Juſtitie te oeffenen, en hare waren te koop te ſtellen, waar van wy in 't voorgaande genoegzaam geſproken hebben. Sommige ſpelen ſijn gemeen alleenig aan de Mannen en het jonge volkjen; maar d'ander hebben de Mannen met de Vrouwen gemeen.

Het ſpel van de mannen en de jongens is aldus. Zy trekken een linie over de sneeuw, welke zoo veel is als een merk-paal, eenige ſtappen over deſe linie maken zy een doel oft wit; dan ſoo loopt een yder van dit doel na de linie toe, en daar komende geven zy een ſprong, zoo ver van de linie af als het mogelijk is; die dan de verſte heeft geſprongen, wint het van al d'andere. Want de *Lappen* ſijn zeer ligt van lighaam, en daar toe wel geſteld, ſpringende over eenige waterlopen die agt of negen ellebogen lang ſijn.

Nog hebben zy een ander ſpel, dat niet en is om 't verſt te ſpringen, maar om 't hoogſt. Twee mannen oft twee jongens lopen van eenig eynd oft merk, dat verre d'een van ander gelegen is, hebbende in haar hand een ſtok of een koorde, 't zy wat lager oft wat hoger, na dat de ſpelende met malkanderen hebben opgeſtemt, welke in 't gemeen zoo hoog ſijn als een gemeen man. Dan zoo pogen zy d'een na d'ander om over deſe ſtok te ſpringen, nemende haar loop van een zekere beſtemde plaats, die dan het beſte kan ſpringen is overwinnaar van alles, ſijnde meeſter van het ſpel.

Haar derde manier van ſpelen geſchied met de boog en pylen; op zekere beſtemde plaats maken zy eenig doel-wit, alwaar eenige diſtantie tuſſch beiden is; die dan het meeſte van allen dit doel komt te treffen, is meeſter en overwinnaar van alle de ſpel-kameraats. Dit ſijndan zoo de ſpelen, met welke zy haar tijd doorbrengen, ſijnde alleenig maar aangefield om eer een en naam van glorie te maken.

Zy hebben dikwils geſchil om het loon oft premie, 't welk tuſſen de ſpeelders is beſtemt, 't geen zy in 't midden van de plaats zetten, daar

Springen om verſt.

Springen om hoogſt.

Boogſchieten.

Premie.

se spelen, waar over zy veeltijds krakkelen hebben. Dese premie bestaat zeer zelden in stukken gelds, gelijk men by ons doet, maar is dikwils om vellen, voornamentlijk die van Eekhorentjes, zomtjids om een, en zomwijls om meer, na datse met malkanderen hebben afgesproken.

Balslaan
oft kolven.

De Vrouwen en Mannen spelen te zamen met een bal die van binnen met hoy gevult is, hebbende de groote van een vuist. De gansche menigte zoo der mannen als der vrouwen, verdeelt sig in twee hoopen; d'ene heeft d'ene spatie, en d'ander de andere, stellende tusschen beide eenige wijtte. Zijnde dan dus gestelt, zoo slaan zy alle de bal een yder by order d'een na d'ander, 't welk zy met een stok doen, slaande die veer in de logt als zy konnen, dan soo is d'andere party verbonden om die waartenemen en t'ontfangen. De mannen en de vrouwen, de jongens en meisjes, spelen dit spel alle met malkanderen: in welke spul de vrouwen al zulke groote basinnen schijnen te sijn als de mannen basen sijn.

Een ander
zoort van
kolven.

Met diergelijke ballen hebben zy nog een ander zoort van spelen. Zy halen, naamelijk, twee linien op de gevrozen sneeuw, hebbende een zekere wyde distantie van elkander; vorders verdeelt sig het gezelschap onderscheidentlijk in twee delen van malkander; d'ene party neemt d'ene linie waar, en d'ander d'andere linie. Zy vergaderen dan alle in 't midden tusschen de beide linien, alwaar zy de bal na toe werpen, diese met groote kragt met een stok slaan, d'ene party tegens d'andere, en d'andere na de linie van d'andere party. Indien d'ene party met dese stokken oft kolven (want het is daar niet geoorloft de bal met de hand te slaan) slaat op de linie van d'ander, en door dit middel sig meester maakt van de gansche wijtte, die hy waarneemt, die werd dan geagt het spel gewonnen te hebben, en voor overwinnaar verklaart.

Worstelē.

De spelen waar van ik kome te spreken, zoo die welke de mannen alleen eygen sijn, als die welke gemeen sijn met de vrouwen, behoren zoo wel tot jonge perzoonen, als tot die van hoger jaren sijn. Maar daar sijn ook spelen die alleenig tot de mannen van jaren behoren. Want zy hebben een gewoonte van sig in twee hoopen te verdeelen, en d'ene tegen d'andere party te *Worstelen*. D'ene hoop stelt sig op een linie van sijn Frontier, gelijk als een rang van soldaten die in de batalie staan; d'andere order stelt sig op een linie die daar tegen over gemaakt is.

Een

Een yder van fijn partye vat fijn vyand by de riem ; want een yder **Vatten el-**
der *Lappen* draagt een riem , gelijk ik boven getoont heb. Elke riem **känder by**
is twee of drie maals om het lighaam vast gemaakt , diefe zeer vast om **de riem.**
delendenen heen fluiten. Dit zoo zijnde , doet een yder fijn beft om
die gene , welke hy by fijn middel ofteriem heeft gekregen , ter aarde
te doen neder vallen. Soo hy dit dan niet door loofheid kon doen ,
oft eenig bedrog , wetende fijn party een voetjé te ligten , of door dierge-
lijke middelen meer , die verklaart men alseen man zonder geloof , en
defe werd als een onwaardige gevangen geleid , die niet verdient in
eenig fpiel te komen.

Dit fijn dan fpielen die de *Lappen* onder haar befonder hebben , maar **Kaart-spe-**
zy gebruiken nog anderen , diefe van vreemde Natien geleert hebben. **len.**
D'eerfte van defe fpielen gefchiet met kaarten. Waar in *Lapländers*
groot vermaak nemen , zijnde gewoon defe kaarten (wijl zy die zel-
ver niet maken konnen) van de Koopluiden der naaft gelegene landen
te kopen , welke jaarlijks hare koop-waren in *Lapländ* verhandelen.
Dit kaarte fpielen is by haar op de zelfdewyfe , als by andere volkeren ,
daar zy dit fpeleerft van geleert hebben.

De taarling is ook een fpiel , dat de *Lappen* van haar gebueren ont- **Taarlingé.**
leent hebben : defen maken zy van hout , even op die wyfe als men fe
by ons van been oft yvoor maakt , dog zomtijds met dit onderscheid ,
dat de gemeene zoort van taarlingen , op alle hare zyden een getei-
kent number heeft , maar de *Lappen* hebben maareen zyde geteikent
met de letter X. Soo dat de fpeelders het gewonnen hebben , welke
twee taarlingen met de X werpen , zijnde op d'opperfte zyde van een
der twee fteenen.

Wanneer fe fpielen , werd 'er gemeenlijk een prijs oft premie voor **Premie.**
de fpeelders gefteft , 't zy van Eekhorrentjes-vellen , 't zy van eenige
andere dingen die van hoger oft lager waardye fijn.

Zy fpielen ook met moket kogels , welke zy op de jagt gebruiken. **Spelen om**
Ditdoenfe zomtijds om de fchade diefe geleden hebben weder in te ha- **kogels.**
len ; maar die aldus fijn kogels verloren heeft , komt daar geen groter
moeyelijkheid van over , als dat hy op de jagt niet kan gaan , zijnde het
door dit verlies als verbodé ; derhalven moet hy veel van fijn leeftogt
derven , wanneer hy fijn voorraad niet kan gaan fchieten , en opdoen.

De *Lappen* hebben ook nog de gewoonte van te beproeven wie dat **Beproeven**
de fterkste onder haar is , wie de meefte kragt in de armen heeft ; zy **malkan-**
vatten malkanderens armen oft vingers. Dit gebeurt dikwils op de **ders krag-**
Jaar-
ten.

Jaarmarkten: d'eene zoort van *Lappen* van 't eene *Mark*, beproeven d'andere van 't andere *Mark*; en als 'er dan een de sterkste is onder den hoop, dat werd dan rugtbaar gemaakt over het ganfche *Mark*,

XV. HOOFT-STUK.

Van het Trouwen en de Bruiloften der Lappen. Waar de Vryer na fiet. Verzoek van 't Houwelyk. De Vryer moet buyten staan hout-bakken. Beschenken met Brandewijn. De Vryer wert binnen geroepen, begroet zyn Vryfter. Geschenken. Hoe het ja-woort gegeven werd. Steentjes die de liefde verwekken. Lange uystel. Bezoek al zingende. Regt der Vryeren Onders. Bruiloft. Bruilofs-kleden. Wijsse van trouwen. Verborgentheden van 't Houwelyk by een vuur-steen vergeleken. Speel-noods. Order in 't gaan. Droefheid des Bruid. Order aan tafel. Hebben geen Musyk-instrumenten. De nieuw-getrouwde moet een jaar dienen. Historie. Jaloersheid.

Wanneer een *Laplander* geresolveert is te trouwen, zoekt hy een ryke Dogter, daar hoop is van veel goeds te wagten, met welke hy veel Rheen en andere dingen hebben kan, want de *Lappen* hebben gemeenlijk voor een gewoonte, aan hare kinderen, wanneer se geboren sijn, eenige Rheen te geven. Dese beesten werden dan gerekent als niet toebehoortig aan de Vader ofte Moeder, maar aan de kinderen, aan welke zy gegeven sijn; even op die wyse by na als men by ons de kinderen een Pillegift geeft. Dog dit kan voor Houwelyks-goed gerekent werden. Soo dat wanneer een *Laplander* veel kinderen heeft, en 'er eene wil uyt-houwelyken, soo werpt de Vryer d'oogen op de Susters, en besiet welke de schoonste Rheen heeft, en de meeste jongen krygt; derhalven indien een dogter veel goede Rheen heeft, kan se ligtelijk een Vryer vinden. Vorders geeft men op geen andere dingé agt; men ziet 'er niet eens op deugden, oft se wijs oft eerlijk is, zelfs niet op 'er schoonheid, of yets anders 't geen een jong mensch tot het trouwen bekoren kan.

Waar na de Vryer fiet; als hy trouwen wil. Houwelyks goed.

Wat de arme doe. De armste merken allecnig aan, of de Vader van de Dogter, een goed land in besitting heeft, of daar ontrent veel wilde beesten sijn, of men daar in de Rivieren gelukkige Visch-vangst heeft, of de jagt en 'e vissen wat geeft, vorders sietmen na geen andere rijkdommen nog hoedanigheden.

Wan-

Wanneer dan een jongman wel heeft overgelegt, en alles wel overdagt aangaande de Vryfter die hy begeert, zoo komt hy by haar op de openbaare en gewoonlijke vergaderingen welke ingestelt zijn, eensdeels om de schattingen te betalen, anderdeels om hare waren te reulen en te verkopen; hy gaat dan d' ouders besigtigen oft begroeten; 't zy Vader, Moeder, of de voogden deses Dogters, nemen de met sig sijn eygen Vader, zoo hy nog in 't leven is, en een oft twee van sijn naaste Bloedverwanten, onder dese is 'er gemeenlijk een die het woord doet als een middelaar, om de Vrienden en Ouder van de Dogter daar toe te bewegen. Dese goe-man oft middelaar legt haar voor het voornemen van de Jongman, zoekt de geest en gemoederen van d' ouders te winnen, stellende het Houwelijk voor. Hy neemt dan met sig eenige Botteljes van de beste Brandewijn die hy kan vinden. Wanneerse dan tot de tente sijn gekomen, noodigt men haar alle in te komen, behalven de Vryer, welke moet buiten blyven staan, gelijk als een deurwaarder oft liever een Hond, sig onderwylen met hout te hakken besighoudende, of doet wel eenig ander werk van klein belang, tot dat men hem binnen roept en by 't gezelschap noodigt. Want indien het quam te gebeuren, dat hy ongeroepen binnen quam, zoumen hem voor een onbeleefte en onbeschaamt persoon houden, 't welk niet verschoont zoude kunnen werden, en sijn gansche werk in duigen zou doen vallen.

Verzoek van 't Houwelijk.

De Vryer moet buiten staan.

De middelaar gaat dan binnen by de toekomstige Schoon-vader en Schoon-moeder van dese Jongman, staande de Vader aan de deur met de Bottelje Brandewijns in sijn hand, welke de jonge man daar gebragt heeft om d' eer te doen van sijn voorstel voor te dragen. De Vader presenteert haar de Brandewijn te drinken, welke zy noemen *Pouristovotin*, dat is te zeggen, de Wijn van wellekomst, of de Wijn van geluk te wenschen aan de Schoon-vader en Schoon-moeder; of zy noemen het wel *Sonbowijn*, dat is zoo veel te beduiden, als de Wijn van liefde oft Minne-wijn, diese aan de Vader en de Moeder moeten schenken om verlof te krygen datse van wegen haar Dogter mogen spreken, alsook om de goede gratie en genegtheid der ouders te gewinnen. Na datse dan een weinig gedronken hebben van dese Brandewijn, soo begint dese middel-man sijn last aan te vaarden; hy verhaalt dan de liefde en genegtheid van dese Jongman, verzoekende vriendelijk aan de Vader van de Dogter, of het Houwelijk tussen dese twee mogte voortgaan.

Voorstel door de middelaar.

Beschenken met Brandewijn.

Eertytels
aan de
Vader.

En om des te beter zijn oogwit te bereiken, geeft hy de Vader feer hooge en glorieuse namen, zoo goed als hy kan vinden, en vernedert sig zoo feer, even of hy met een groot Prins te doen had. Hy noemt hem een Groot-vader, als of hy een Patriarg was, Eerwaardige Vader, goede en Oppervader, Souvereine Vader, doende by elk woord een kny-buiging; zoo haar nog de titel van Koninklijke Majesteit bekend is, hiet men hem Vader van Majesteit en groot gezag. *Johannes Tornaus* verhaalt alle die plechtigheden en die woorden, hebbende die zelfs bygewoont en gesien.

De Vryer
werd bin-
nen geroe-
pen.

Gaat sijn
Vryster
begroeten.

Onderwyl en werd de Dogter nog niet gesproken, maar men stelt het eerst de Ouders voor; ook spreekt de Vryer niets, tot dat hy verlos gekregen heeft om binnen te komen; na dat hy haar allen heeft gegroet, komt hy tot haar in de tent, alwaar men hem te eten geeft. Men send de Dogter dikwils verre daar van daan, om de Rheen in het bosch te weiden, of men sendse wel in een andere tent, om dat de Vryer en het heele geselschap haar niet en zoude komen te sien. Indien zy, oft eenige andere getrouwde vrouw van de Ouders oft Bondgenoten verlos heeft gekregen om hem te spreken, gaat hy dadelijk na het middag-maal uyt de tente, en haalt uyt sijn slede de wolle kleden, en meer andere dingen, welke men gewoon is op groote Feest-dagen oft Bruiloften aan te hebben; in dese stand dan sijnde, gaat hy sijn Matresse begroeten.

Nette
schoenen.

Zy dragen goede zorge om nette schoenen te hebben, dese van vorentoeluiten, met banden, zijnde boven op met tinne plaatjes belegd, en tusfen beide met verscheide koleuren benayt; even eens verçieren zy ook de mouwen: want diergelijken werk is zeer hoog by de *Lappen* geagt, voornamelijk wanneer het wat kostelijk opgepronkt is.

Op wat
wyse zy te
zamen
komen.

De eerste t'zamen-komst geschied voor eerst met een kusjen, maar zy vernoegen sig niet alleen met het aansigt te soenen, maar zy storen de neusen ook zeer hart tegen malkanderen aan, want anders souden sy niet geloven, datse malkanderen behoorlijk verwellekomt hadden.

Geeft haar
geschenke.

De minnaar brengt dan in sijn schoot eenige van de alderedelste spysen die men in *Laphand* kan vinden, als een tonge van een Rheet, het vlees van een Kastoer oft Bever, en diergelijke spysen meer: dese dingen bied hy haar aan, na dat hysse gegroet heeft; maar zy weygert sulx opentlijk in de tegenwoordigheid van hare susters en't gansche gezelschap.

Zy

Zy geeft hem op de zelfde tijd een teiken om uyt de tent te vertrekken, sijnde dan beide buiten gegaan in't byzonder oft alleen, zoo vraagt hy haar verlof om de zelfde dingen haar weder op te offeren, wannees zy het toelaat en die van hem aanneemt; dese Vryer bid haar dan op d'eigenste tijd verlof om by haar in de tent te mogen slapen; soo se niet en wil, smytse alle de presenten en vereeringen op d'aarde neder, 't welk een teiken is, datse zulk weigert; maar indiensse dese giften houd, dat beteikent zoo veel als het ja-woort, en dat hy by haar mag onderkruipen.

Hoe het ja-woort gegeven werd.

Zy weten te voren malkander met eenig liefde-kruid te betoveren, op datse van hare Matresse mogten bemind werden; dit bestaat in een kleen rond en plat gesteente, sijnde een Oostindisch boontjen oft wikkeltje, van een bruin-gröene koleur, van het welk de Figuur eenige over-een-komst heeft met het mannelijke deel; zy houden dan dit steentjen in de mond, zoo lange d'eerste by-een-komste geduurt.

Steentjes die liefde verwekken.

De toestemming van d'Ouders, als ook het houden van de Bruiloft, is gemeenlijk een ruime tijd opheschort, ja niet zelden tot twee a dry jaren toe. D'oorzake van zulk een lang vertoef, is, datse vernemen of haar dogter ook een rijk man mogt krygen, en dese is dan verbonden groote geschenken en vereeringen aan de Vader te geven, als ook aan de Moeder, en al d'andere vrienden, om haarte gewinnen, zonder welker toestemming het onmogelijk is sijn Vryster te trouwen.

Lange uytstel.

Vereering aan de vrienden.

Het geschenk ofte de gift welke hy ter eeren doet, moet heerlijk sijn, na de krachten en middelen van hem kunnen lyden. Zy sijn gewoon die *Peck* te noemen, 't welk te zeggen is, *de deelen*. Het minste van dese delen, bestaat in twee mark zilvers, dat is zoo veel als ses oncen; men vind'er die twintig oncen vereeren, item veertig en dikwils wel tot zestig toe. Sy geve dit silver niet in een klomp oft masse, maar het is bewerkt, of daar sijn eenige andere dingen van gemaakt; dit geduurt zoo lange tot de Vryer alle de delen heeft gegeven, 't welk hem vry wat tijd ophoud.

Hoe veel zy geven aan silver.

Onderwylzen als hy sijn Matresse gaat bezoeken, houd hy sig besig met een minne-lietje te singen met het welk hy sig onder wege vermaakt. Zy sijn gewoon gemeenlijk dese zangen te singen zoo lange zy onderwegen sijn, niet wel juist op een sekere maat van singen, maar op so een toon als 't een yder lust en geliefte, dat is, soo als het hem maar in het hoofd valt, en alder moyst geagt; dit geschied niet altijd oopen en de zelfde wyse, maar dan eens dus en dan eens soo, na datse denken dat het haar aangenaamt is.

Gaat sijn Matresal singende bezoeken.

Olaus Matthias geboren *Laplander* van *Torna*, heeft my een copie van diergelijke gezang gegeven, datse in de winter singen, waar van de sin aldus is.

Gezang.

Kulnasatz, mijn kleine *Rhee*, wy moeten ons haasten, want wy kunnen wel over weg, de waterige landen zijn vast en hard. Gy *Zee* oft *Moras Kaise* sult my niet verdrietig vallen; *zulk* zeg ik ook van uw gy *Moras Kailwa* by God. Menigte gedagten zullen in mijnen geest om en weder rollen en spelen, tot dat ik over het *Moras Kaise* ben getrokken. Mijn *Rhee* wy zijn vlug en ligt, aldus zullen wy haast het eynd van onsen arbeid zien, en wy zullen arriveren, of wy zijn geresolveers te gaan; ik zal daar mijn *Matresse* sien wandelen. *Kulnasatz*, mijn *Rhee* ziet toe en overweegt, zo gy haar niet en vind elders wasschen.

Dit is dan een zang van liefde, door welke de *Lappen* hare *Rheen* vermanen sig te haasten; want de minste vertoevinge valt de minnaar dan zeer lang.

Zy sijn gewoon sig met eenige andere Gezangen te vermaken, wanneer se nog zeer verre van haar jonge *Matresse* sijn; door dese zang herdenken zy dikwils de minne-zaken, denkende op hare schoonheid en goeden bevalligheden. Den zelfde *Olaus* heeft my weder een ander gegeven, waar van ik alleen de sin zal verhalen.

Minne-
zang.

Gy zeer belder-schijnende *Son*, werp uwe stralen op het *Meir Orra*, dan zal ik gelooven dat gy op de hooge takken van de *Pijn-boomen* zijt geklommen; dan kan ik het *Meir Orra* ontdekken, ik zal onder de bloemen sien, of mijn *Matresse* daar wandelt, ik zal de boomjes af bakken die niet doen dan groeyen, ik zal al de takken af snyden, ja de groene takken. Ik volgde de loop van de wolken, welke hare weg na het *Meir Orra* namen, kon ik met vleugels tot uw vliegen, met de vleugels van een *Kray*, maar die heb ik niet; met de vleugels van een *Teling*, en met de pooten, ja de pooten van een *Gans*, en met goede planten der voeten, die my konden tot uw brengen. Gy hebt wel een lange tijd gewagt, gedurende soo veel dagen, zoo veel goede dagen, met uwe zoete oogen en uw hert dat zoo doordrongen is van liefde. Dat indien gy wilt verre weg vlieden, zal ik uw ondertuffen wel haast vinden. Alwaart gy nog zoo opgesloten, en met zeer sterke gedrayde sennwen gebonden, of met ysere kettingen, daarmen de sterkste mede bund. Want de liefde doet ons het hoofd omloopen, betovert onse gedagten en voornemens. De wille der kinderen, de wille winds, de gedagten van een jongen, de langduurige gedagten. Indien ik alles hoor den, alles, zeg ik, ik zouw my van de weg begeben, van de

de ware weg. Ik moet een raad aanvragen, en ik weet waar door ik de kortste weg zal vinden.

De *Lappen* noemen dese zangèn *Morse Fawrog*, 't welk zoo veel te zeggen is als Bruilofts-gezangen, diefe op zulk een wyfe beginnen, of op een andere, zijnde die by na gelijk; fingende d'eene tijd veel, d'andere tijd weinig, na dat een yder van haar gelooft dat hy fe wel zeggen oft 't famen ftellen kan, daarom verhalen zy de zelfde dikwils agtereen. Maar zy hebben geen vaste toon oft maat daar zy na fingen, gelijk als wy; nog niet eene zang die bepaalt is, fig vergenoe-gende met die alleen te fingen zoo het haar beft gevalt en in de fin komt, alleenig volgenfe een zekere gewoonte oft gebruik, nadat het haar aangenaamt in d' ooren fchijnt te klinken.

Houden geen toon nog maat in 't finge.

Elke reife wanneer zy hare Vryfter gaan bezoeken, fijnfe gehouden Brandewijn met haar te nemen, welke by haar lieden voor een deftig gefchenk gaat; maar om nog aangenamer te maken, moet men daar toebak by doen: of de gedroogde Nieren van een Kaftoor, die tot poeder geklopt fijn, daarfe zeer veel van houden, en die fe door de mets of snuyven, gelijk men by ons de snuif-tabak doet.

Gefcheken.

Soo het komt te gebeuren, terwijl defen uytftel geduurt, dat d' ouders van de dogter eenige reden weten voor te brengen, om het trouwen te weren; dan heeft de Vryer terftond fijn toevlugt tot den regter, de d'ouders fijn verbonden aan de jongman al de kosten te vergoeden die hy gedaan heeft terwijl hy vryde, behalven die van de Brandewijn, fijnde *Poufivuin* genoemd, welke de Vryer geeft, wanneerfe elkander eerst komen begroeten: Want het gebeurt zeer dikwils, dat de Vader geen gedagten heeft om fijn Dogter aan de Jongman te geven, fijnde alleen een middel om fig dronken te maken in Brandewijn, wanneer de Vryer fijn Dogter komt befoeken, houdende hem geduurig in hope, 't Houwelijk van 't eene jaar in 't ander uytftellende; dit geduurt zoo lange tot de Jongman bevind dat hy bedrogen is, en niets te hopen heeft als de betaling van fijn Brandewijn.

Regt der Vryers.

Maar indien 't in tegedeel gefchied dat de Ouders hem enkelijk met woorden hebben afgeflagen, en dat hy niet te min dagelijks volhard en het bezoeken fig niet laat verdrieten; mitsgaders dat hy onderwylen fijn edelmoedigheid en mildigheid wil betoonen, groote kosten doende, fijn de Ouders niet fchuldig hem een fpeid daar van te vergoeden. Maar de *Lappen* ontfeffen gemeenlijk hare dogtets niet; hou-

Regt der Ouders.

houdende de Vryers alleenlijk van jaar tot jaar op, eerste hem antwoord geven.

By een-komst om een dag vast te stellen.

Wanneer het nu gebeurt dat de zaak zoo wel na wensch uyt-valt als men begeert, komt men alle by elkander, om een dag van de Bruiloft vast te stellen. Beide Ouders en de Vrienden zoo van de Bruigom als Bruid, komen op *St. Martens* avond in de tent van de Ouders der Dogter. Wanneer men dan tot accoort is gekomen, geeft de Bruidgom geschenken aan alle de Disgenoten des Bruilofts. Want hy is aan de Vader verplicht een zilvere kroes te vereeren, en dit eerste geschenk noemen zy gemeenlijk *Srijcke*; de tweede gift is een groote koperen ketel: de derde, een bed, of alle kleding en andere stoffen die noodzakelijk sijn om een bed te behangen en te bekleeden.

Geschenken aan de Vader

En Moeder.

De geschenken die hy aan de Moeder doet, sijn, voor eerst een zilvere gordel: ten tweeden een sierlijke pronk-rok, welke zy gewoon sijn *Volpste* noemen; ten laastten een hals-sieraad om den hals, gelijk de Vrouwen aldaar dragen, sijnde overal met zilvere knoopjes versien, 't welk zy *kraks* hieten.

Als ook aan de Vrienden.

Behalven dese giften, die men aan de Vader en Moeder vereert, schenkt men ook eenige vereeringen aan de Broeders, Sisters en aan de naaste Bloed-verwanten der Ouders, bestaande uyt hals-dragten van zilver gemaakt, met eenige andere dingen, welken men om den hals kan hangen: op dese wyse dan moet de Jongman de gunst van alle de Vriende zoeken te gewinnen, indien hy het genot van sijn Matresse wil hebben; dit doet hy dan in de tente van de Schoon-vader in de tegenwoordigheid van de geheele vergadering.

Bruiloft.

Des anderen daags houd men dan de Bruiloft, en men begint de Ceremonie door de trouw, die de Prieester in de kerke doet, en dese eindigt door een groot en deftig maal.

Bruiloftskleden.

Dan vertoonen sig de nieuw getrouwde Bruid en haar Bruidgom, en gaan met de rijkste, kostelijkste en beste kleden, dese na hare middelen kunnen koopen, gekleed. Want het zoude onder de *Lappers* een zeer veragtelijke zaak sijn, dat men de Bruiloftskleden zouw gaan leenen, 't welk daar ook niet geschied: en dit moet men niet alleen verstaan van de kledē, maar zelfs ook van alle pronk-sieraden en kostelikheden, waar van men sig in diergelijke gelegentheden gewoon is te bedienen; gelijk als wanneer men een Kroon met gesteenten op het hoofd van de Bruid zet, een snoet met Paarlen om den hals doet, en Ringen aan de vingers geeft, 't welk haar Juweelen sijn. Dese en dier

ge-

Trouwen der Laplanders van Luyken Inven et fecit.

gelijke kan men by ons voor een zekere zomme gelds te huer krygen. Dog dit werd by de *Lappen* niet gedaan, welke niet anders dragen dan haar eygen kleden, en niet en pronken dan met haar eygen Juwelen, sonder die elders van ymand te gaan leenen, want hier zouden anders verscheide bedriegerye uyt konnen ontfstaan.

De nieuw getrouwde Bruidegom is dan met zulken kostelijken gewaat van 't hooft tot de voeten bekleed en verciert, 't geen *Olaus Magnus* over dit onderwerp mede schijnt te willen aanmerken. Hy draagt dan kleden van een Los oft Lynx en van Martels-vellen, gaande met zulk een pompe of hy een groot Edelman van *Venetiën* was, en dese dingen sijn daar in alsoo groote achtig, indien men let op de rijkdom van sijn kleden; want de prijs, of 't waarde deser kleden gaat het vergulde zilver te boven, als ook alle andere kostelijke gesceate. Maar het moet sijn dat van *Olaus* by outs is geoeffent geweest, of ten minsten ten sijnen tijde. Want ick twyfel daar grootelijks aan, of de *Lappen* oyt met Los en Martel-vellen sijn bekleed geweest. Zeker alle de Schryvers die dese Volkeren afgeschets hebben, maken geen ander gewag, dan van Rhee-vellen: en de beste kleden die de *Lappen* heden ten dage op haar deftigste Feesten en grootste vergaderingen dragen, sijn niet van vellen gemaakt, maar van de beste wolle stoffen diemen vinden kan. De Bruidegom draagt dan over dese kleden een zilvere gordel.

Kleden van de Bruidegom.

De Bruid ontvlegt eerst haar hair, en geeft de hair-snoeren, met welke die tot nog toe waré gebondé geweest, aan een van de naaste Bloedvrienden. Zy kamt dan het hooft-hair, 't geen se neder laat hangen, en doet op haar ontbloote hooft een of twee vergulde banden oft snoeren, van die soort daar de vrouw-luiden gewoon sijn vrongen af te maken; in dier voegen, dat in dien de snoer te breed is voor het hooft, maakt men die tot strikken, en men doet de eynde naar agteren toe hangen; dan gord zy sig om haar middel met een zilvere gordel; dit sijn dan zoo de sieraden van de nieuw getrouwde Bruid.

Verciering des Bruids ontrent het hooft.

Gordel om de middel.

Zy doen wel eenig lint op het hooft in form van een sluyer oft huld-sel, 't welk de vrouw-luiden in andere gelegentheden meer doen om haar zelve wat op te sieren en wel te monstren. Aangaande nu de kleeding, zoo hebben wy reeds gesproken van die de Bruidegom en Bruid eygen sijn, en op de beste en grootste Maaltyden van haar gebruikt werden, sijnde van de vrouwen *Volpi* genaamt, wesende van de alderbeste wolle stoffen gemaakt. Waar uyt blijkt, dat *Olaus*

Hooft-huld-sel.

Dwaling
van *Olaus*.

Magnus sprekende dat de bruid met *Hermine* kleden en *Mattel-Zibeline* vellen zouden bekleed zijn, verre van de weg is afgedwaalt, wijl zulx tegenwoordig niet gebruikt en werd, en of dit by outs is geweest, kan men uyt geen Schryvers bewaarnheden.

Hoefe
trouwen.

Beide dus toegetakelt sijnde, gaat men heden-daags na een kerk oft Priester, om aldaar de zegeninge van haar trouw t'ontfangen. Maar by outs gebruikte men een andere wyse, indien men *Olaus Magnus* geloof mag geven; want dat trouwen geschiede binnens huis, volgens sijn zeggen; en niet door een Priester in de kerk, want dit werk wierde door d'ouders zelfs voltrokken, in tegenwoordigheid van alle de vrienden en bloedverwanten; 't welk geschiede door het vuur dat met yser uyt de kei-steen geslagen werd. Dit heeft hy zonder twyfel, soo wel als d'andere dingen uyt *Zieglerns* genomen, die niets segt na alle waarheid van d'ouders, maar dat hy aldus d'oude maniere van trouwen verhaalt. Zy maken een verdrag (zegt hy) van trouwen door het vuur, 't welk zy uyt een kei-steen slaan, sijnde als een natuurlijke verbeelding van de verborgenheid des Houwelijks; welke, gelijk de vuur-steen het vuur in sig verbergt, sig niet openbaart, ten zy men de zelve slaat; aldus zeggen zy is het leven ook verborgen in beide zexen; sig niet openbarende, dan wanneerse by elkander kinderen gekregen hebben, die zulx ontfangen door d'omhellinge haarder ouders. *Olaus* dan dit zelve zeggende, doet genedigsame blyken, dat hy *Zieglerns* van woord tot woort heeft gevolgt, daar zomtijds by doende, dat men de getrouwde dogter alleenig op een Rhee zet, en vergezelschapt sijnde met de uytgelesenste van haar geslagte; geleid men haar in 'er verblyf-plaats oft tente; haar alle voorspoed en gesondheid; huppelende en springende tot teiken van vreugde. Ik ben van gevoelen dat zulx geschreven is opt enkel geloof van een quaad gerugt; want de *Lappen* ryden noyt op Rheen, gelijk men wel elders op Paarden en Ezels doet. Behalven dat hy niet aan en teikend van wat plaats men de Bruid daar henen geleid; wijl het niet waaragtig is; dat men de zelve niet geleid van de tente der ouders, in welke men de plechtigheden van de Bruiloft begint en voleyndigt; en dat de kamer oft verblyfplaats des Bruids op de selve plaats is. Men kan die niet elders brengen, want een yder van d'andere huysgeninnen hebben alle haar eygene tenten: derhalven kan men met geen waarschijnlijkheid de Bruid na haar verblyf-plaats geleiden, als met die uyt des ouders tente weg te brengen, en zoo't gebeurt, dat

haar

Verbor-
genheden
des Hou-
welijks by de
vuur-steen
vergeleke.

haar verblyf-plaats in des ouders tente zy, ift maar een overvloedige en een ingebeeld geleid.

Odertuffen zoo geleid men diegene welke men hedensdaags op de Bruiloft van de Bruidegom en Bruid als Speel-genoten gebruikt; maar dit is in de kerk of by de Priester, of indien de weg te lang is om te gaan, en het in de winter mogt voorvallen, bedient men fig van een Rhee, niet om daar op te gaan fitten, maar fy laten fig met een ftede trekken, gelijk het aldaar in 't reifen de wyfe is.

Speel-
noods
werden
geleid.

De reis dan te voet of met de ftede by na afgeleid hebbende, en digte by de kerk gekomen zijnde, let men op een zeker order in 't gaan; de Mannen hebben de voortogt, en de Vrouwlieden volgen agtet aan. Een van de *Lappen* gaat voor uyt, zijnde geleider van 't heele gezelfchap; die nu dese pligt bedient; noemen zy gemeenlijk *Amo-
molma*, dat beduid zoo veel als geleider; ook hieten zy hem wel met een andere naam *Ausomwatze*; met welke zy een *deurblaader* beteikenen, of een *Pedel* die voorgeat; gelijk by ons de Professoren hebben, wanneer zy na d' Academie geleid werden. Hier volgt de Bruidegom terftond na, en hem volgen wederom alle de mannen van 't gefelfchap.

Order in 't
gaan.

Eenige dogters geleiden d' andere troep, volgende de mannen; de Bruid volgt, hebbede aan hare zyden een Man en een vrouw, waat op alle d' andere vrouwen agter aan komen. Dit moet wel aangemerkt werden, dat de Bruid groote doefheid betoont; wijl zy weet, datfe door verbond gehouden is haar Vader en Moeder te verlaten, werdende tegens hare wille door dese man en vrouw, welke haar verfeldfchappen, voorgefleept; zijnde niet wel gemoed datfe haar door trouw verbonden heeft, gevende de teikenen van d' doefheid door haar droevig gefigt te kennen.

Geleid des
Bruids.

Droefheid
des Bruids.

Wanneer zy dan in de kerk gekomen fijn, ontfangen zy de zegen over het Houwelijk, na dat 'er door de Priester eenige gebeden fijn uygeftart, gelijk men in de Chriften-Kerken gemeenlijk gewoon is te doen. Het zelfde werd ook van *Johannes Tornaus* verhaalt, behalven, dat hy zegt, dat de Bruid van twee mannen geleid werd: namelijk door de Vader en de broeder, wanneer zy nog in 't leven fijn, of door twee andere van de naafte bloed-verwanten. Zy gaat dan met het hoofd nederbukkende, even als of men ymand by ons na den Scherp-regter leide, om geregt te worden; by aldien men haar vraagt of het met haar fin is, en of zy dese Jongman tegenwoordig

Ontfangen
de zegen in
de kerk.

Gang des
Bruids.

wel tot haar man wil nemen, swygtse stil, even of se stom was, soo lange, tot dat d'ouders haar tot het spreken hebben aangeport en als gedwongen: zy bewijst dan eyndelijk, maar spreekt seer zag, dat het de Priester nauwelijks horen kan.

Teiken
van
Schaamte.

Dese ingetrokkenheid is by de *Laplanners* een teiken van schaamte en eerbaarheid; maar wanneer zy getrouwt sijn, doetse groote blyken van genegenheid en liefde tot haar man. Ziet hier van in de bygevoegde Figuur, hoe sy volgens *Tornæus* tusschen twee mannen gaat.

Gaan na
huistoe.

Na datse dan op dese wyse in de kerk door de Priester getrouwt sijn, gaanse of rydense met de siede na de tente der ouders van de Bruid, alwaar een yder die tot het Eerst genodigt is, des avonds te voren sijn spyse gebragt heeft om daar t'eten; sijnde op de zelve tijd, wanneer de Bruidegom sijn giften aan d'ouders en de Bruids vrienden omme deilt. Het grootste deel van dese spyse is gekomen zoo van des Bruidgoms als des Bruids ouders, diese alle rauw aanzekere *Laplanner* geven, welke daar toe gestelt is, omde zelve van een yder t'ontfangen en te koken, die hy daar na de vrienden voorzet om te eten en vrolijk te maken.

Order die
se houden
aan de ta-
fel.

Wanneerse aan de tafel gaan zitten, hebben zy haar order: de Bruid en de Bruidegom gaan eerst aan de tafel sitten, d'een na d'ander, daarna d'ouders en alle de vrienden. De Vader en de Moeder van de Bruidegom, en alle sijn Bloedverwanten, die daar genodigt sijn, sitten aan d'eene zyde, maar de Vader en Moeder van de Bruid met haar vrienden voegen sig aan een andere zyde.

Werden
voorge-
dient.

Niemand van haar neemt zelfs de spyse, maar zy nemen het van een voordienter, die het dat sijn pligt is voor te dienen. Hy begint van de Bruidegom en Bruid gevende elk sijn deel, en zoo vervolgens aan alle d'andere. Wat aangaat die welke in de tente niet en kunnen, sijnde te klein om elk een te konnen doen aansitten, gelijk als daar sijn de kinderen en meisjes, dese klimmen op het dak, en daar op sijnde, laten zy eenige touwtjes neder, aan de welken eenige haken oft krommens vast gemaakt sijn, waar aan men stukjes vlees hangt en andere diergelijke dingen meerder, zoo datse op die wyse mede haar deel van het Feest krygen.

Drinken
na de Brui-
loft Bran-
dewijn.

Het Feest geëindigt sijnde dankt men God, en zy geven malkanderen de rechter hand volgens de gemeene gewoonte. De laatste blydschap van het maal, besluiten zy met Brandewijn te drinken, soo se

die

die maar te koop kunnen vinden; de getrouwde koopen eerst, daar na d'ouders en zoo vervolgens alle d'andere, elk voor sig in 't bysonder, hier mede maken zy sig vrolijk. Voornamentlijk doen zulx de rijkste, en alle die de gelegenheid hebben om te koopen, door de tegenwoordigheid van de verkopers dier waren; d'andere vervrolijken sig alleen met onderling te praten, en sig met eenige vermakkelijkheden t' onderhouden.

Wat aangaat het gene dat *Olaus Magnus* van de Violonnē en dansen segt, het is een groote leuge, seggende: datse op hare aldervermaartste Feest-tyden, om de gasten te verheugen, dans-spielen aanrigten; waar mede zy een groote blydschap maken, singende met eenen op de zelfde tijd de dechtigste en groote daden der Helden en Reusen, sijnde gestelt in versen en rijmen, en dat in de talen diese sels spreken, dat is te zeggen hare deugden, diese door groote lof en glorie verkregen hebben, waar door zy sugten en haar de tranen over de wangen rollen, soo dat door dit groot gekrijt, menigte van haar ter aarden neder in swijm vallen. Maar is 't dat *Olaus* zulx van d' oude *Sweden* verhaalt heeft, is hy niet t' eenemaal van de waarheid afgedwaalt; want by de *Lappen*, sprekende daar van, weten zy nergens af te seggen, even of het een ongehoorde zaak was. Alle de Musicale instrumenten in 't algemeen, als Fiolen en alle diergelijke sijn in *Laplant* tot nog toen niet bekend geweest: zy dryven de spot met het dansen en springen, sijnde na haar begrijp dingen zonder oordeel en belaggeijk. Zy hebben d' alderminste gedagten niet van Helden en Reusen; ja weten zelfs het minste niet van het gene over hondert jaren gebeurt is: 't welk my *Olaus Matthysse* Student in *Laplant* menigmaals gezegt heeft. Ik kan niet bedenken hoe *Olaus Magnus* daar aan gekomen is, aangesien niet een van al d' Aitheuren daar gewag van maakt, als hy alleen, die dit eerst op de baan brengt, daar d' andere alle swygen.

Hebben geen musyk instrumenten.

Weten van geen dansen.

De *Lappen* die nog Heidēnen sijn, hebben de gewoonte van op zulke Feest-dagen het overige der Kaas, Vleisch, Vifch, Vet, Merg en andere dingen te bewaren, en in een toegedekte korf te doen, sijnde gemaakt uyt baltten van boomen; dit brengen zy dan tot haren afgod, ontrent welke zy een kuil in d'aarde maken, daar zy dese korf in begraven, en dadelijk met aarde toe bedekken.

Begraven het overige van de maaltijd by den afgod.

De Bruiloft op dese wyse geëindigt sijnde, is het nog aan de nieuw-

De nieuw getrouwde man niet geoorloft zijn vrouwe weg te leiden met alle haar goederen, die 'er toebehoren, want eer hy van d'ouders dit verlof krygt, is hy verpligt by zijn Schoon-vader te blyven woonen, en hem een volkomen jaarte dienen. Dit jaar geëindigt sijnde, zoo het de Regter is voorgedient, maakt hy dat beide Familien gescheiden werden, op dat elk op zijn zelfs ga woone. De Schoon-vader laat dan zijn dogter gaan en blyven in de magt van zijn Schoon-zoon, met alle de Rheen welke haar toebehoren.

Houlijks-goed.

Indien het gebeurt dat een dogter hondert Rheen heeft of meerder in eigen besitting. Dan zoo geven d'ouders voor dese hondert Rheen een Houwlijks-goed van zilver oft geld, koper, Latoen, een tente, de bekleedzels tot een bed, en alle andere meubelen meer: met een woord alles wat tot een huys behoort. D'andere Swagers, als daar zijn de Broeders en Sisters, en alle die een destig geschenk van de Bruidegom gekregen hebben, sijn gehouden elk na haar rang een ander geschenk daar voor te geven; gelijk als wanneer ymand van haar een of twee mark zilver gekregen had, die geeft tot vergelding weder een of twee goede Rheen. Soo dat een *Laplander*, rijk sijnde, en als hy Bruidegom is, veel giften kan uytdeilen zoo aan d'ouders als vrienden, en hy kan op dese wyse menigte van goederen en Rheen vergaderen.

Avance-ment voor die rijk sijn.

Mogen maar een vrouw hebben, en geen van 't naaste bloed trouwen.

Dit is dan de wyse en maniere ontrent het trouwen en Bruiloften der *Lappen*: dog eer wy van dese materie afbreken, zoo dient hier ook wel aangemerkt te werden, dat 'et by haar niet is toegelaten, een van het naaste bloed te trouwen, daarom werd ook niemand, die soo na vermaagtschap is, gepretendeers. Ook is by haar verboden een tweede vrouw te nemen zoo lange d'eerste vrouwe nog in 't leven is, derhalven moeten zy haar, gelijk als wy, met een vrouw behelpen: Item diese eens getrouwt hebben, ist ongeoorloft de zelve te verlaten; waar van zy ook niet en weten, zelfsook ten tyde niet van het Heydendom, nog ook jegenwoordig niet terwijl zy Christenen sijn, hebbende altijd zeer eerlijk en vreedzaam met elkander geleest.

Misschien dat by ouds de gemeenschap van vrouwen zoo zeer niet is verboden geweest, en voornamelijk dat die aan de vreemdelingen en buiten gasten was toegelaten. *Tornæus* verhaalt een voorbeeld dat niet zeer lange geleden is, in dese termen.

Historie.

Namelijk dat hem verhaalt was dat ten tyde van sijn voorzaat, een zeer boosaardigen *Laplander* van 't *Lap-mark de Lubla* was, sijnde van een

een zeer rijk man van goederen in 't *Lapland* van *Torna* met zijn gansche Familie in zijn woon-plaats gelogeert geweest, welke lesen kon, en destig wist te leven, sijnde om dese reden, uyt raillerye *Zuan Biskop* ghieten, 't welk zoo veel beduid als Bisschop oft opsiender van *Zuan*. Desen *Laplander* van *Luhla* hebbende sig met Brandewijn dronken gemaakt, wilde, des nagts de huis-vrouw van zijn hospes beslapen; de man dede dadelijk zijn klagte aan twee oversten, welke op die plaats waren, en daar Brandewijn deden verkopen. Desen *Zuan Biskop* onderrigten haar, dat desen vreemdeling zijn vrouwe wilde schenden, en bloed-schanden met haar bedryven, en indiese zulk niet toe en liet, haar zoude ombrengen; dese Officiers van de Kroon gestelt sijnde, die grepen hem aan, en zetten hem in 't gevangenis, alwaar hy verwesen wierd tot een gansche nagt aan een boom vast gebonden te werden, sijnde bitter kouwd, wyl het een harde winter was. Eyndelijk was hy gedwongen dit met geld af te kopen, zeggende tot zijn ontschuldiging, dat 'er een gemeen gebruik was gansch *Lapmark van Luhla* door, want, zeide hy, wanneer men een ander gaar bezoeken zoo mag men daar vryelijk by een vrouw-mensch onder kruipen, die aan een ander getrouwt is.

Dog *Tornaus* twyfelt niet zonder reden aan de waarheid, want desen schelmagtigen *Laplander* heeft na alle oogen schijnlijkheid dese versierde leugens tot zijn verschooning listiglijk weten by te brengen; want niemand heeft oyt gehoord, dat zulken disordre by de *Lappen van Luhla* in swang gaat. Aangaande d'andere, ik weet dat dese gemeenschap by haar t'eenemaal onbekend is, ja zy konnen zelfs niet lyden dat hare vrouwen andere mannen aansien, en sijn zoo jaloers (onder allen die meest na Noorwegen wonen aan de Rivieren van *Torna*) dat, indien 't gebeurde dat een vrouw onder wege een man ontmoete, en dat zy een weinig stil stond met hem te spreken, zou de man terstond quaad genoeg hebben.

Eyndelijk laten de *Lappen* niet toe dat de verloofde by elkander slapen, voor en al eer de dag des Bruilofs gepasseert is; en zoo het al gebeurde, werd dat kind voor bastaart verklaart, zo dat de tijd van dragen genoegzaam openbaart, dat de by-een-komst na de belofte of trouw-giften geschied is. Dit kind 't zy jongetjen oft meisjes, indien het een bastaart is, moet altijd onder d'andere broeders en susters de minste sijn en de veragste; wanneer het groot werd, en de Rheen door sijn toedoen veel vermeerderen, zod jaagt men hem buitens huise weg.

Indien

Jaloersheid.

De verloofde mogen niet by elkander slapen.

Bastertkinderen.

Indiense dan geen andere kinderen hebben, zoo is hy d'eerste en voornaamste, anders werd hy de minste geagt en gerekend; werden de zoo wel niet opgevoed als d'andere kinderen, ondertussen moet hy veel lyden en verdragen.

XVI. HOOFT-STUK.

Van de geboorte en opvoedinge der kinderen. Verlangen zeer na kinderen. Oudgebruik van t'byslapen. Oorzaak der onvrugbaarheid. Hoese weten of een vrouw een meisje oft jongetjen draagt. De vrouw werd by de maan vergeleken. Teikenen of het kind gezond is. Kraamleggen. Wassen het geboren kind. Blyven niet lanze in de kraamleggen. Doopen. Namen der kinderen. Verandering der namen. Zuygen. Wiegen. Kinderen speel-goed. De Soons werden van de Vader geleerd en de Dogters van de Moeder. Boog-schieten. Rheen diese aan de kinderen geven.

Verlangen
zeer na
kinderen.

Oudge-
bruik van
slapen der
vreemde.

DE *Lappen* sijn zeer verlangende na kinderen, nogtans sijnse weinig vrugtbaar, zelden meer als een, twee of dry kinderen krygende: het getal gaat noyt boven de agt, welke is de grootsten van hare nazaten. Zomtijds sijnse wel zes of zeven jaren by malkander sonder een kind te hebben. Daar is nu die gelegentheid niet, welke onder haar wel certijds wierde in 't werk gestelt, namelijk dat de vrouwen hare vreemdelingen mogten naderen: gelijk als *Herbestenius* verhaalt: dat zy wanneer se na de jagt toe gingen, de Koop-luiden en vreemdelingen by haar vrouwe t' huis lieten; en van de jagt komende, en haar wel in 'er schik vindende ontrent het gezelschap deser vreemdeling, zoo geven zy een vereering aan de man; maar indien zy haar moeyelijk aanstelde, joegen zy hem weg met schande.

Dog Olaus Magnus verzekert daar van het tegendeel, zeggende dat de vrouwen aldaar vrugtbaar sijn; en *Torneus* verhaalt datse in vrugtbaarheid d'andere vrouwen van t' Noorden niet hoeven te wyken, waar door haar Natie niet minder aan-was en krygt. Maar hy doet door dit gevoelen blyken, dat hy weinig kennis van de *Laplandse* saken gehad heeft, en 't is te gelooven dat *Torneus* sijn oogmerk op haar oorspronk genomen heeft, onderstellende datse doe ter tijd in een klein getal waren, en haar jegenwoordig siende in groote menigte aanwassen, by die tijd vergelijkt. 't Is anders zeker genoeg (dat zedert de Koning Karel de Negende, die een register van 't getal dede maken,

maken, als ook van hare Familien, welke in gansch *Lapland* sijn) datse zoo zeer vermeerderd sijn, dat'er liever meer aan gebreken, als aan gewassen sijn. Dat blijkt nog onder de *Lappen* die hier en ginder door *Sweden* swerven, want men vind'er geen, die een groot getal van kinderen hebben.

De quade hoedanigheden der spyse en d'uytstekende koude van dat klimaat, sijn buiten twyfel d'oorzaken van hare onvrugtbaarheid. Zy sijn ook niet minder nieuwsgierig en kurieus ontrent de geboorte van hare kinderen, als ontrent alle andere zaken. Zy pogen het toekomstend' ontdekken, en die kennisse meinen zy door hare overgelovige plechtigheden te vinden.

Oorzaak der onvrugtbaarheid.

D'eerste sorg van hare opmerkingen is agt te slaan op de sexe, zoo ras zy gewaar werden dat hare vrouwen swanger sijn, beelden zy haar in te konnen weten, of't een jongetjen of een meisjen zal wesen; 't welk door dit middel geschied; zy observeren terstond de Maan (want zy sijn van gevoelen dat de swangere vrouw haar gelijk is, en datse met elkanderen een sympathie hebben) zy merken dan een Sterre aan die boven de Maan staat, hier uyt besluiten zy dat het kind een mannetjen zal wesen; maar istdat de Ster daar onder is, verzekeren zy dat'er een meisjen zal komen.

Hoefe weten datse een jongetjen oft meisjen zullen baren.

Ik verwonder my datse de vrouw by de Maan vergelijken; want wat gelijkenis heeft se daar mede? 't is misschien dat haar vrugt allenxkens aanwast op die wyse als de Maan, en dat haar moeder allenxkens wederom vermindert en afgaat wanneer zy van haar vrugt verlost is. Maar ik mein veel liever dat dit nog godloose overblyfsels van 't heydendom sijn, welke stelden dat de Maan gelijk als een bescherm-godinne van de swangere vrouwen was. Want dit was een der aldergemeenste gevoelens van d'Heydenen, welke allenxkens t'eenemaal in't vergeet geraakt sijn: dese dan zegik hadden een ingebeelde gelijkenis tussen de Maan en een swangere vrouw.

De vrouw werd by de Maan vergeleken.

De derde kurieusheid diese gade slaan, is ontrent de gezondheid oft siekten die het kind toekomstende sijn; dese kennisse meinen zy ook uyt de Maan te bekomen. Want indien der by de Maan eenig gesternt verschijnt, en dat het na voren toe gaat, dat agten zy een onsefelaar teiken te sijn, van dat het kind gezond zal wesen, en voorts groeyen en zonder eenige siekte voorspoedig sijn; maar indien dese Ster agter de Maan gaat, dat houden zy voor een ongelukkig teiken, dat het kind namelijk zal siek werden en niet lang zal leven.

Teykenen of het kind gezond of ongezond zal wesen.

Kraam-
leggen.

Na alle waarschijnlijkheid komt dese vrouw in hare tente in de kraam; men hoeft geen swarigheid te hebben om te gelooven, dat de plaats in de winter te koud is, want het vuur is ten halven in de tente altijd aangestoken en brandende, zoo dat de heele tente daar door kan verwarmt werden. D'eerste hulp en gelijk als het eerste verkwikmiddel dat men de kraam-vrouw geeft, is een sop met vet van Walvissen, 't welk men veel in Noorwegen verkoopt, want de smaak is weinig verschelend van de Zee-kalvers, als men die kookt. Wanneer het onvolmaaktelijk ter wereld komt, wyten zy dat op de quade en boose hoedanigheden van de aarde daar de tente op staat, dese dan daarna van plaats veranderen.

Wassen
het eerst
geboren
kind af.

Het kind dat eerst geboren is, wassen zy af in koud water oft sneewater, tot datse sien dat het begint te ademen, en by na niet meer ademen kan, daarna wassen zy zulx met warm water af. Zy observeren nog dit, wanneer zy het water in een ketel warm maken, dan steken zy het tot de hals toe in 't water, foodanig dat'er niet een drop op het hoofd valt, tot dat het de Priester heeft gedoopt. Dan wentelen zy terstond het kind in een hasen-vel, in plaats van luken en andere windsels.

Plaats der
kraam-
vrouw.

De kraam-vrouw heeft haar besondere plaats in de tent, digte by de poort aan de linker zyde, alwaar zy op het bedde leid, tot dat de kraam over is: dese plaats is daar toe bereid; wijl het daar alderstijlt is; aldaar brengt men haar alles watse van noden heeft: om dese reden gaatmen daar weinig, op dat de kraam-vrouw door al het gewoel niet en mogte verontrust nog verfwakt werden.

Blyven
niet lange
in de
kraam leg-
gen.

De *Lapländse* vrouwen blyven gemeenlijk weinig dagen na het kraamen te bedde leggen, in 't gemeen maar vier of vijf dagen of wat meer, na welke zy wederom allenkens haar oude kragten krygen, dan staan zy op en doen wederom haar vorig werk. Dan zoo schikken zy haar kind op om te laten doopen; want na datmen zorgvuldiglijk haar in de Christelijke Religie heeft beginnen te onderwyfen, zoo dragen zy groote zorg om haar kinderen ten eerste ten doopte brengen. Want voor dese dede men heel anders, elk stelde het doe soo lange uyt als zy konden, maar nu doense dat niet meer gelijk als de Koning *Gustavus* d'eerste zulx in sijn patenten getuigt waar van wy reeds gesproken hebben.

Doopen
der kinde-
ren.

D'andere wagten langer, en men heeft die gewoonte allenkens doen inkruijen van de kinderen niet te doopen, ten zy die ouder wa-

ren;

ren; 't geen *Gustavus Adolphus* in zijn brieven heeft aangemerkt, en in der zelve voorreden, in 't jaar zestien hondert, vier-en-dertig gepubliceert, alwaar hy van de stand der Relige in *Lapland* verhandeld. Men doet haar het Sacrament van den doop gebruiken, maar alleenig tweemaal des jaars en dat in de winter; d'eerste reis geschied het ontrent het Feest der besnydinge in 't begin van 't jaar; maar de tweede ontrent de Boodschapping van de *H. Maget Maria*; want dan predikte men, en men bediende haar de Sacramenten voor. Indien de kinderen zoo lange tot die tijd toe leefden, was alles wel, zoo niet, stierven zy zonder het Heilige Sacrament van den Doop t'ontfangen. Een yder van hare kinderen wagte wel een rond jaar lang, en dan is het by haar qualijk de pyne waart om te late dopen. Dit pleeg men voor die tyden niet in 't werk te stellen; want de *Lappen* sijn nu verplicht eens oft tweemaal des jaars tot de naastgelegen (weerde kerken te komen, sijnde gelegen in *Angermannia* of in *Boschnia* om daer de kinderen, welk nog aan de borsten leggen te doen doopen, sijnde in korven geleid, diese agter op de rugge dragen.

Maar op die tijd, indien de vrouwen sterk ofte gezond sijn, en weinig siekte hebben, geven zy sig al vroeg op de weg, dikwils wel de veertiende dag na datse in de kraam gelegen hebben; zy klimmen op de toppen van de hoogste bergen; gaan langs de Meeren de ruime vlakke heen; loopen door de dikste Bosschagien en Foreesten, om haar kinderen by de Priester ten Doop te brengen. De kerken die in *Lapland* gebouwt sijn, en de predicatien die men daar in 't *Laplands* doet, heeft daar geen kleine werkingen voortgebragt. Neemt ook waar, dat de meeste zorg van het kind ten doop te brengen op de vrouw staat, en dat zy haar best doen, om die de kinderen te doen ontfangen, zooras zy tot het werken maar bequaam sijn, dan zijns zeer geduldig om menigerley moeyelijkheid uyt te staan, zonder sig daar grimmig over te toonen: en al is 't datse niet veel anders dan slegte kost gebruiken, en niet dan water drinken gedurende dese moeyelijkheid, zoo is 't evenwel dat de siekte oft swakheid van haar kraam-leggen wel haast genesen werd, en dat zy binnen korte dagen weder te voet sijn, om haar werk te verrigten.

Des winters hebben zy een andere wyse om de kinderen ten Doop te brengen als wel's somers. Des winters maken zy haar kind vast aan de siede daarse op sitten; maar des somers maken zy het zadel van de Rhee vast, aan welke hy sijn lasten draagt, niet op de

De zorg van 't kind te laten doopen itaas op de vrouw.

Hoe het kind ten Doop overgebragt rug werd.

rug van het beest, maar aan de zyden van de zadel, zeg ik, daar hangen sy het kindjen aan in een wiegjen van berken-basten gemaakt, hebbende de gelijkenisse van een schuitjen, even als men in de Figuur sien kan.

Misslag
van *Olaus*.

Olaus Magnus vertoont dese kinders in een soort van manden, die op de rug van hare ouders gebonden sijn; dese sijn Figuur vertoont niet alleen een vrouwe, maar ook een man die op de zelfde wijs geladen is, elk met twee kinders, even op die wyse, als die het leger volgen, vier kinders op de rugge dragen, hebbende houte klompen aan haar voeten. Maar ik ben van gevoelen dat de Schilder op die plaats sijn eygen gedagten gevolgt heeft: want de korven die hy daar aan maakt, hebben geen gelijkenisse met die, welke men in *Lapland* maakt: ook konnen de *Lappen* sulke soort van manden niet, ook sijn hare korven niet gemaakt met stokken die dooreen houte plank heen gaan, welke de bodem is, en naar om hoog gaande als een plank sig toont, maar hare manden en korven maken zy van hoepels, die d'een boven d'ander geschikt sijn.

Namen
diese de
kinderen
geven.

Vorders soo doense haar best om in den Doop hare kinders met de naam van hare ouders oft bloed-vrienden te noemē: sy gevensē geern heidense namē, als daar is *Thor, Guttarm, Finne, Pagge*, maar de Priesters doen haar best om haar zulke namē af te raden. De namen diese dikwils de kinderen geven sijn *Andries, Matthijs, Kanut, Ionas, en Nicolaus*; maar de dogters noemense *Margriet, Elsa, Katrjyn, oft Sigride*.

Verandere
de namen
zomtijds.

Dit hebben zy nog befonder, datse haer kinderen namen dikwils veranderen, en andere namen geven, en noemen die van hare ouders oft bloet-vrienden, diese meest beminne, om als zy komen te sterven een gedenk-naam door dit middel te behouden. Dit doense meest wanneer het kint nog seer jong is, en tot eenige siekte komt te vervallen, want op die tijd, geven zy 't een andere naam, behoudende die mede, welke het kind in den doop ontfangen heeft, die dan voor een toenaam verstrekt.

Werden
van de
man bin-
nen zes
wekē niet
bekend.

Na het kramen sijn de *Laplandse* vrouwen zoo sterk, dat se wanneer se op de reis sijn, wel agt of veertien dagen konnen de moeyelikheden der reis uytharden; wanneer se ter kerken hebben geweest, en de Priester, na dat hy de gewoone plegtelikheden heeft afgelegd, haar weder na huis toe heeft laten trekken; soo werden zy voor het verloopen van zes weken voor onsuiver van hare mannen gehouden, in welke tijd zy haar niet en naderen. Dese tijd dan verstreken sijnde, zoo brengen zy haar tente op een andere plaats, agtende dat de vorige plaats door het kramen van haar vrouw besmet is.

Dit is dan belangende de geboorte van de *Laplandse* kinderen: ik trede

trede dan over tot hare opvoedinge. De *Laplandse* vrouwen weten daar van geen minnemoers, gevende zelfs de kinderen te zuigen, gedurende de tijd van twee, drie en zomwijls vier jaren. Is 't dat het gebeuert dat se sick werden, of dat se om eenige andere oorzaak haar kind niet kunnen zuigen, zoo geven sy dat Rheen-melk te nuttigen met een lepel; maar als se seer dik is, kan men die de kinderen niet geven, door een hooren; nog men kan se niet door een suigkan, late zuigē, gelijk men elders doet.

Opvoedinge.
Zuigen.

Behalven de melk van haar eigen borsten, hebben zy nog veeltijds de gewoonte van de kinderen allenxkens tot de spys te gewennen, stekende haar een weinig Rheen-vlees in 'er mond, op dat, als se zulx zuigen, zy daar ook een weinig voedsel kunnen uyt trekken.

Gewennen haar tot vaste kost.

Om d' order van ons werk te houden, sullen wy een weinig spreken wegens de wyse van de kinderen te wiegen. De wiegen sijn gemaakt van een groot uytgeholt stuk houts, hebbende de gelijkenisse by na van de vaten daar men in Duitsland de druiven in verkoopt. Van binnen voeren zy dat met leer, en aan het hoofd-einde maken zy daar een hui-ve over, rond, gelykende een weinig na onse wiegen. Zy leggen daar haar kind t'eenemaal blood in, en in plaats van luiren, leggen zy daar een soort van rode mosch onder, sijnde seer sagt, die se in de somer wel doen drogen, welke sy gedurig omschudden, soo dikwijls men het kind daar in legt. Langs de syden voeren sy het met tenger jong Rheen-leer, daar zy ook de kindertjes boven op mede bedekken.

Wiegen.

Deze wiegen sijn korven genaamt, soo dat ik geloof dat de Schilder van *Olaus Magnus*, of misschien hy selver, gelegentheid gegeven heeft om sulke manden te verbeelden; hebbende horen seggen dat de *Lappen* hare kinderen in korven dragen, derhalven hebben sy sig niet kunnen inbeelden, dat se anders gemaakt sijn geweest, als wy hier in dit kapittel beschryven. En boven dat segt hy nog dat de *Lappen* haar kinderen op de rugge in manden dragen: 't is waar dat se hare kinderen dragen, dog niet op de rug, nog in een mand, maar in een wiegje, even eens als in een sak; en dat op soo een wyse dat het hoofje van het kind, wat hoger leid als d' andere delen, waar van wy elders een Figuur hebben getoont.

Dwaling van *Olaus*.

Vorders wijl het kind niet altijd kan gedragen werden, maar somtijds het wiegen van doen heeft, soo hangen sy de wieg aan het dak van de tent, en dus in de loft hangende, weten zy het van d' eene zyde tot d' andere te bewegen, terwijl het kindjen slaapt.

Hoe zy wiegen.

Zy weten ook met het kind te spelen en 't selve met rinkels te vermaken, dese doen se aan de wieg, bestaande uyt verscheide Latoene ringe; met welke zy geluid maken, dit dient in plaats van een ratel, rinkel of bel-

Speel goed
voor de
kinderen.

belletjes, hier doen se eenige teikenen oft merken op, sijnde tot goeder geluk dienende van het kind, als ook op des zelfs conditie en roekomende bediening. Indien 't een jongetjen is, maken zy een klein boogjen aan sijn wiegjen vast, als ook kleyne pijltjes, en een klein hellebaartje, die alle netjes gewerkt sijn, gemaakt van tin oft Rhee-hoorn, op dat de kinderen van jongs aan bequaam en moedig zouden werden op datse in haar oudere jaren met de boog en hellebaart mogten omgaan en haar kost zoeken. Maar zoo 't een dogtertje is, dan zoo hangt men aan de wieg vleugels, poten, en de kop van een zeer witte vogel, sijnde een soort van vogels die haar aan haar poten hebben, om haar daar door t' onderrigten datse seer zuiver sijn, als ook datse zeer vlug en agijl sijn als een vogel en zeer veerdig om alles uyt te werken, daar zy verstand van hebben.

De kinde-
ren groe-
yen traag.

De *Laplansche* kinderen groeyen niet ras, maar zeer traag, en niet dan van langerhand, 't welk men aan d'uytstekende koude wyten moet en de quade spysse, ook sijn de Vaders en Moeders gemeenlijk van een korte statuur.

De Vaders
leren de
foons en de
Moeders
de dogters.

Sooras hare kinderen groot worden, leren zy haar die konsten welke haar noodzakelijk sijn; de Vaders nemen de last op sig om de jongetjes te leren, en de Moeders wederom de dogters; want zy hebben noyt andere meesters als hare ouders, voornamentlijk ontrent die dingen welke alleenig by haar luiden in 't gebruik sijn.

De Vaders
leren de
kinders
met de
boog
schieten.

De Vaders leren voornamelijk de jongens met pijl en boog na eenig doel-wit te kunnen schieten, waar toe zy van ouds gedwongen sijn, gelijk als de volkeren van de *Balearische* Eylanden, als ook van *Majorque* en *Minorque*, welke al haar leefstogt door middel van pylen moeten hebben; want het meeste gedeelte van de *Lappen* heeft geen andere kost als van de jagt. Derhalven sijns gedwongen groote sorg te dragen dat hare kinderen zulx leren, en schieten alle daag na het doel van eenige berken-boomen-bast, diese elders aan op hangen, sijnde gemeenlijk het wit daarse na schieten: men dreigt de kinderen dikwils geen eten te geven, voor en al eer zy eens geraakt hebben; dese strengigheid maakt haar dan zeer vaardig om met de boog te schieten.

Sorg der
Vaders.

Olaus Magnus verhaalt van de zorg die de Vaders hebben om haar jongetjes met de boog te leren schieten, om het doel-wit te raken, hy zegt datse haar een witte gordel tot prijs stellen, waar van de kinderen groot werk maken, en behalven dit zomtijds nieuwe bogen.

Hy

Hy zegt dat hy zulke vaardige fchieters in 't jaar vijftien hondert en agtien heeft gezien, zonders eens te missen: komende van verre een deuyt, spelt oft naald raken, die zoo verre van de fchietter is, dat men se nauwelijks met het oog kan sien.

Vaardige fchieters.

De zelfde Autheur fchrijft dat men ook de dogters leert boog-fchieten, daarom vertoont hy in zijn platen eenige vrouwluiden die met pijn en boog toegeruft zijn. Maar zulx is hedendaags niet meer in 't gebruik. Myn leert de *Laplandse* meisjes leerfen naven, als ook fchoenen, hand-fchoenen, kleden, en al de toetakeling die men tot een Rhee met een ftede nyt te ruften van noden heeft.

Wat de meisjes leeren.

Gelijk als de *Lappen* dese voorsienigheid hebben om hare kinderen te leren, in de tijd wanneer zy die leeren konnen tot onderhoud van 't leven, zoo sijne egter nog zorgvuldig om haar van nog andere dingen te voorsien. Zy geven, als boven gezegt is, aan yder dogter al tijd na d'ontfangenis van den Doop, een wijfjes Rhee, en grayeren of fnyden op de zelfde tijd op de hoorns het teyken van de dogter, op dat men daar niet meer over twiften zouw. Zy geven nog aan yder dogter een andere Rhee, wanneer de zelve begint tanden te krygen. Soo ras de Vader, Moeder of ymand van d'andere vrienden gewaar werd dat se tanden krygt, die is dan gehouden de selve een wijfjes Rhee te geven, die by haar *Pannikeis* genoemd werd, dat is te zeggen de *Rhee van de tanden*. *Johannes Tornans* zegt dat het vrouwen zijn, welke een Rhee moeten geven.

Geven een Rhee aan de meisjes na het dopen

En tanden krygen

Dese gewoonte fchijnt zijn oorsprong gekregen te hebben van dat, na dat de kinderen tandē hebben beginnē te krygen, zy een vaster spysē van noden hebben, sijnde het vlees der Rheen daar toe meest gebruike-lijk. Men bewaart dan de Rhee zeer zorgvuldig; en al de jongen die daar uyt voort komen werden tot profijten van het kind bewaart. Zulx doet men ook met d'andere wijfjes-Rhee, die d'ouders al tijd daar nageven, 't zy aan haar dogter ofte zoon, 't welk zy *Waddom* hieten, dat is zoo veel te zeggen als een *gegeven Rhee*: Alle de jongen nudiē van dese Rheen voort komen behoren tot het kind; welke indien zy diar ruden voor geld van zilver, koper, Latoen oft kleden, verstrekt allemaal ten dienste van het kindjen; en dit doet geloven dat dese Rhee de tweede niet en is, maar de derde, ten zy men misfchien zulx op verscheide plaatsen verscheidentlijk in 't werk stelde: want de *Lappen* van *Torna* geven d'eerste Rhee even na den Doop, maar d'andere geven zy zoo ras het kind sijn eerste tandjes heeft gekregen.

Gewoonte

Profijten van het kind.

Soo

Voogden. Soo het komt te gebeuren dat d' ouders ondertuffen komen te ster-
ven, zoo geeft men aan de kinderen behoorlijke voogden, gelijk
andere Natien doen, die de zorg op sig nemen van de kinderen op
te voeden, waar toe men gemeenlijk de naaste vrienden verkiest.

XVII. HOOFT-STUK.

*Van de ziekten der Lappen, haar dood en begrafenisse. Oog-quaalen:
Pijnen. Scheur-buik. Branden daar pijn is. Lende-pijn. Ver-
vrore leden. Kragt der Rbeen. Kaas kragten. Hoogen ouderdom.
Weten door toueryen of ymand steroven zal. Lijk-maal. Bowinder
der dooden. Ring tegen de Graf-goden. Dood-kist. Begraaf-
plaatsen en wijse. Superstien. Offer. Lof der doode. Ronw.
Verdeiling van goederen.*

Weten
van weinig
siekten.

AL-hoe-wel de *Lappen* een erbarmelijk leven leyden, zoo sijne
egter zeer gesond: zy hebben geen medicijns, en meinen ook
datse die niet van doen hebben, sijnde zoo veel siekten niet on-
derworpen als d' andere Natien. Zy weten daar ook van geen siek-
ten, en sijn met de meeste soorten niet besmet als wel elders op ande-
re plaatsen. Zy kennen ook geen heete koorsen, Pest of diergelij-
ke siekten. Want zoo ras by eenig toeval een quade logt in *Lapland*
voort komt, verliest het fenijn dadelijk sijn kragt. De pest is daar
wel gebracht geweest door de hennep, welke uyt een zeer besmettelijke
plaats was gevoert; maar niemant is daar mede besmet geworden,
stervende daar niet meer dan een mensch van, als alleen de vrouwen
die de zelve hadden gesponnen en gehaspelt; want de Noordse logt
doet ligtelijk zulken quaadaardigheid dempen.

Oog-qua-
len.

Zy hebben dikmaals *quade oogen*, die haar zeer ontsteken, geduu-
rig tranen en leepagtig sijn: met dese quaal sijne menigmaals bevan-
gen, en is dikwils een oorzaak van hare blindheid dit is haar herkom-
stig uyt derook, met welke haar tente meenigmaals vervult is, als
ook van het schijnzel des vuurs, by welke zy, kinderen sijnde, by
na geduurig zitten, en dit maakt haar die oog-quaalen. De *Lappen*
die op de bergen wonen hebben groote moeyelijkheid wegen het ligt
der Sonne, welke op het Ys schijnende, naar om hooge reflecteert,
en haar oogen doet blind werden.

Pijnea.

Zy werden ook wel met long-ziekten gequelt; en sijn dikwils met
de

de pleuris oft fyde-wee, pijn in de fchouders, rugge-graat, maagen hoof-fwymelgequelt, dog dit gebeurt haar zoo dikwils niet.

Tegens alle innerlijke fiekten bedienen fy fig van *Bever-nieren* in Brandewijn gekookt, 't welk haar gemeenste remedie is. Zy gebruiken nog een drank gemaakt van wortels van eenig mos, zijnde by haar *Ferib* genoemd, of, in plaats van dat, nemen fy *Angelica*. Zy fijn gewoon de trunk van dit kruid in Rheem-melk te koken; en dit afziedfel dient haar tot een medicene.

Remedie van *Bever-nieren*
En *Angeli- ca*.

Wanneer 't gebeurt dat zy met *Scheurbuik* beladen fijn, daar voor drinken zy *Rheem-bloed*; als zy *Tand-pijn* hebben, dat zeer zelden gebeurt, foo nemen fy het hout van een boom die van de blixem geflagē is, daar van maken fy tand-ftokers. waar mede fy in het tand-vlees vroeten, tot dat 'er bloed uytloopt.

Scheur- buik.
Geneefing van tand- pijn.

Als de *Lappen* in eenig deel van haar lighaam pijn gevoelen, foo is de gemeenste middel, een foort van *Tondel* oft *Padde-ftoelen* te nemen, die aan de Berke-bomen in form van koekjes waffen, welke aan het vuur ontstoken zijnde, leggen het foo brandend op het pijnlijke deel, dat daar na een sweertjen open laat, waar uyt alde quade vogten vloeyen, waar door de pijn vermindert; welke branding na behoren gedaan zijnde, foo trekt de padde-ftoel die uyt, en de pijn houdt op door het vlakjen dat in gebrandis. Zulx doet men ook in *Ægypten* met wol en in *Indien* met een foort van wol diefe *Moxa* noemen: de ouden noemen die *Muketes*, waar mede fy brandeden op alle pijnlijke plaatsē, gelijk by *Hippocrates* te lezen is.

Daar pijn is werd ge- brand.

Wanneer zy pijn in de lenden oft fchouders hebben, befmeren fy de plaats met flangefsmout; offe nemen wel de tanden van een Caltoor, diefe agter aan haar gordels hangen; misschien door superstitie, namelijk wanneer d'eerste donderslag in de lente komt, werpen fy fig op d'aarde neder en vringen fig van d'eenē fyde tot d'ander, en dit agten zy een diftige remedie tegen de lenden-pijn te fijn.

Geneefing van lende- pijn.

Zy hebben geen betere bereidingen nog zalven tot de wonden, als de hars die uyt Mast-bomen druipet, welke fy daar op leggen. Of in plaats van dat gebruiken zy het Rheem-vet.

Hars.
Rheem- vet.

Wanneer der eenige leden vervroren en verftijft fijn door de koude, zoo hebben fy geen veerdiger nog kragtiger middel dan de kaas van Rheem-melk gemaakt, dese nypen fy tuffen een gloeyend yfer, waar uit dan een olie loop, waar mede fy het beledigde deel ftryken, 't welk dadelijk de pijn ftult door een ongeloofelijke kragt die daar terftond op-

Vervrore leden.
Kragt der Rheem- kaas.

volgt. Andere gebruiken dese Kaas op een andere wyse: sy nemen daat een dunne snede van, diese op de beledigde partye leggen. Het kooksel van dese Kaas in melk gedaan, is ook wonderbaarlijk goed tegen den hoest, alle long en borst qualen, als ook tegen de maag siekten, die door de groote koude veroorzaakt sijn, welke seer verwarmt. Dese Kaas is ook dienstig om de rouwigheid des waters te verbeteren, en te besorgen, dat de maag niet on verslapt nog en bederft door het menigvuldig gebruik deses dranks.

Krygen Dewijl sy, onder haar met weinig siekten onderworpen sijn, gebeurt het ook dat sy tot hoge ouderdom kunnen komen, want men vind 'er selfs die over de hondert jaren hebben, en krygen gemeenlijk 't seventig, tagtig en t'negentig jaren. *At-hoe*, wel dese jaren uuy hoog lopen, sijnse niet te min nog altijd blymoedig, en vaardig om hare dagelijkse saken te verrigten, sy geven sig op weg, lopen in de bossen en op de bergen tot verwondering toe. Behalven dit is het seldzaam dat haar hairen op het hoofd of de baard grijs werden; soo dat de meeste *Laplancers* meer uyt ouderdom dan uyt siekten komen t' overlyden.

Weten Indien ymand in een sware en gevaarlijke siekte vervalt, 't sy door door tove- ouderdom, of door eenige ander toeval oft siekte; soo pogen sy eerst, rye of door middel van haar trommel, te weten, of de sieke sal gefond werdē, ymand of dat hy sterven moet: want sy meinē door dit middel van toveryen sterven zal te weten op wat wyse de sieke sterven sal en wat uur hy sterven moet. of niet. **Bereiden** Zijnde dan verzekert dat de lyder sterven moet, en niet lang meer sal het lijk- leven, en als de omstanders eenige genegentheid de Christelijke religie maal eer toedragen, vermanen zy de worstelende om wel te sterven, als ook God de sterven- met het Lyden Christi in sijn gedagtenisse en herte te hebben. Maar is 't de dood is. datse weinig werks van dese Gods-dienst maken, soo laten sy de ster- vende leggen, en verrigten niet anders dan het lijk-maal te bereiden, 't welk zy gemeenlijk doen eer de sieke sterft.

Verhaal. *Stenchins* verhaalt een voorbeeld dat onlangs geschied is, sijnde ge- beurt aan een seer ryke *Laplancer*; dese man seer siek sijnde, en sig siem- de buiten hoop van genesen te werden, liet al sijn vrienden en bekende komen. Dese merkende dat hy niet lang meer mogt geven, gingen de waart van de herberge soekende. Het was het volk dat uyt *Noorwegen* en *Famptland* kwam, die sy kochtē van hem bier en Brandewijn, om een nederig loon te hebben; d'andere nog leefde; hebbende soo een dag rijkdom en goede pier gemaakt, en gingen sy weder na de herberge, en hem dood leggen.

Soo

Soo ras dan als de sieke de geest gegeven heeft, verlaten d' omstanders op d' eigenste dag de tente; want sy meinen dat de doode yets na laat, 't geen by d' oude latijnen graf-goden oft *Manes* genoemd werd: dit doet haar voor het doode lighaam vervaart werden.

Verlaten de tente na de dood.

Zy hebben de gewoonte indien ymand rijk is, het lighaam in een linne laken te leggen; maar indien ymand arm is, soo begraven sy hem in eenige wolle stof; sy bedekken niet alleen het lighaam; maar selfs ook het hoofd: die nu de Christelijke plegtelijkheden mede seer devotig aannemen, gebruiken die mede; andere trekken den doden de beste kleden aan die in haar leven gedragen hebben.

Hoefe het doode lighaam bewinden.

Het lighaam dus toegestelt sijnde, doense 't in een dood-kist, 't welk door een *Laplander* werd verrigt, sijnde 't selve door een man, vrouw oft vrienden toegelaten om de gestorvene dese plegtelijkheden aan te doen: dese moeten sy een latoene ring geven, en hem aan de rechter arm binden, die daar soo lange aan blijft, tot dat hy dese plegtelijkheden heeft af gelegd. Zy sijn van meining dat dese ring een bewaarmiddel is tegens het kwaad, dat de graf goden hem sou'en konnen doen, en dat se daar door versoenlijk sijn: dit schijnt nog een oude superstitie der *Grieken* te sijn, soo wel als die der *Romeinen*: het is dusdanig dat sy geen dooden begraven of dese plechtigheden moeten in 't werk gestelt werden.

Ring tegen de graf-goden.

De Dood-kist is gemeenlijk van een uytgeholde tronk eenes booms gemaakt; maar die op de bergen van de Frontier-plaatsen van *Noorwegen* wonen, werpen by gebrek van boomen het doode lighaam in sijn eyge slede, die se *Ackia* noemen.

Dood-kist;

In d' eerste Eeuwen eerste Christenen waren, en eenige tijd daar na, begroeven sy hare doden maar daar het haar goed dagte, voornamelijk in de Bosschasten, 't welk sy heden ten dagen nog niet vergeten hebben, want se gemeenlijk verre van de kerk afgelegden sijn. Sommige begraven alleenlijk haar doden in de slede leggende, in d'aarde, die se daar mede bedekken, voornamelijk op 't land daarse niet dan klippen sonder bomen hebben. Sommige besetten de slede met het doode lighaam rontom met stukken hout, voornamelijk in de bossen. Op dat de dood-kist daar onder niet ligt bederven nog rotten sou: dit geschiedde n alle syden en ook boven op, om de wilden beesten daar van te beschutten en of te weren. Daar sijnder ook die se in spelonken en holen leggen, welke zy met stenen weten toe te maken.

Begraaf-plaatsen.

Aangaande 't geen *Pencernus* schrijft, dat de *Laplancers* gemeenlijk

Fabel van *Pucerus*, ver-

vervaart en bevreest zijn voor de geesten na haar ouders dood, en dat zy om dit te beletten en van schade bevrijd te zijn, de lighamen onder de haartstede begraven; 't geen het eenigste middel zoude zijn, om sig tegens de quellingen des duivels te beschermen, en sig van alle vrees te bevryden; want dit eens gedaan sijnde komen de geesten niet weder nog vertoonen sig niet meer; maar zoo se dit niet en achten en verzuimen, zoo werden zy geduurig van de zielen harer ouders vervolgt en angstig gemaakt. Dog 't geene *Pencerns* hier betoogt, daar van heeft men by de *Lappen* noyt gehoort of gezien datse de dooden onder de haart-stede begraven, maar zy begraven die in d'aarde zoo verre van haar tente als het mogelijk is.

Begraven
ook de
bijl, met
een key en
staal,

Die geene welke de plechtigheden van het Christendom niet wáar en nemen, begraven met het doode lighaam ook de bijl van de gestorvene, als ookeen key met een stukjen staals om vuur te slaan. Zy geven nog reden van die sotte superstitieuse gewoonte, dat namelijk de doode sig op den jongsten dag in de duisternisse zal bevinden, zoo dat hy eenig ligt van nooden zal hebben, 't welk hy met een key en staal zal kunnen slaan; en dewijl hy op de weg sijnde, wel hage-doorn en takken van boomen zal vinden, die hem in zoo een dikke boschchagie tegen houden, kan hy die met een byle doorhakken; om dat de Wet de dooden heeft opgelegd, datse door vuur en yser zullen in den Hemel komen. Zy redeneren daar tegenwoordig dan alsoo van, zedert datse van de laatste dag hebben hooren spreken, als ook van het oordeel en d'opstanding der dooden.

Reden.

Oude superstitien.

Wat my aangaat ik geloof dat het een oude bygeloovigheid is van alle de Provintien, en dat die by de *Lappen* niet alleen eygen is. Ik hebbe by mijn Heer *Stenom Bielke* groot Threforier van *Sweden*, een key met een staal die uyt een graf gehaalt was, gesien, sijnde weinig mylen van de stad *Upsal*, alwaar de plaats en de verhooging van steenen die daar op gesmeten waren genoegsame kenteykenen waren van eenig Heiden.

Opinie der Heidenen.

Seker d' oude Heidenen hebben altijd gemeint, dat de dooden in geen goede plaatsen logeerden, ten zy datse de duisternissen hadden door gepasseert; sijnde de wegen met groote duisternissen beladen: zoo dat d' Afgoden-dienaars van dat land schijnen begrepen te hebben, dat 'et land onder zoo een klimaat is, alwaar de nagten zeer lang

lang zijn en de duifterniffen zeer dik.

Wat vorders de bijl belangt , daar over moet men sig niet verwonderen ; want het was een gewoonte die over al ingeslopen was, namelijk, datse hare Wapenen op het lighaam van de doode leiden ; sijnde de bijl een van de voornaamste Wapen-tuigen die de *Lappen* gebruiken. Maar wat aangaat d' hedendaagse *Lappen* die meinent dat de lighamen der dooden, na d' opstaudinge het eygenste leven zullen hebben als zy jegenwoordig leyden en op d' aarde zullen blyven ; de kinderen smyten ook in de kist van de vader sijn boog en pylen om vuur te kunnen maken. Hier by smyten zy nog een klein sakjen met allerley spysse, want zy geloven dat de doode wanneer hy in de helle komt , daar niet moet van berooft sijn.

Begraven
de wape-
nen.

Dit is dan na de waarheid van die gene welke niet waardig agten de Christelijke Ceremonie te hand-haven gezegt , en van die welke verre van de kerken af woonen ; want d' andere hebben in gebruik hare dooden op het Kerk-hof te begraven, dat digte by de kerk geplaatst is , want de Priesters haar daar toe verbinden en de hand aan houden. En zedert zy gewoon sijn geworden de lighamen der dooden aldaar te begraven, zoo vind men der onder haar, die zoo een ydelheid en eerzucht hebben , dat se voor geld en andere dingen, liever een plaats in de Kerk dan op het Kerk-hof hebben te koopen:

Begraven
ook hare
dooden op
het kerk-
hof en in
de kerk.

Vorders is 'er niet een *Laplender*, ten zy hy heel arm was, die vrywillig een graf wil delven : daarom geven de rijkste geld aan eenig Sweed oft arme *Laplender* om een graf te maken : dan soo begraven zy de lighamen, gelijk als onder de Christenen, na dat de vrienden van de doode hebben geschreit en teykenen van droefheid gegeven ; dese verschijnen niet op de begrafenis dan met haar slegste kleeden.

Willen
geen graf
maken.

Dit hebben zy nog in 't besonder, dat se hare sleden op het graf laten , op welke zy het doode lighaam bragten , met alle de kleeden die hy aan had terwijl hy siek was, te weteri het bed, dekens, en al het geen om en by hem was. Ik meen datse dit goed op het graf setten , op dat 'er niet sterfelijks van de doode zouw na blyven , en niets aan de gene , welke sig daar van bedienen wilden, zoude schaden.

Brengen
het bed
&c. van de
zieke op
het graf.

De doode dus ter aarde gebragt sijnde, houd men het lijk-maal Lijk-maal

Sf 3

dry

dry dagen na dat hy is begraven geweest ; dan zoo komen daar alle de vrienden en bekende te zamen. Daar eetmen dan het Rheen-vlees van de Rhee die de doode voort trok tot het kerk hof oft begraaf-plaats, na datse dieter eeren van de doode hebben opgeoffert ; zy belasten dat de benen van het beest niet verloren gaan , daarom doen zy die zorgvuldiglijk in een korf , op welke sy een man van goederen maken , en dat soo goed als sy kunnen , sijnde groot oft klein na de proportie van de doode , en begraven dit alles in de aard. Dit doense ter eeren van haar Af-god oft quade God , leggende daar op stukken houdts , diefe dan nog met groote steenen beladen.

Slagten
der Rhee.

Offer.

Drinken
van Bran-
dewijn.

Zy sijn nog gewoon , wanneer se Brandewijn kunnen bekomen , met malkanderen in 't rond te drinken ter gedagtenisse van den overledenen : dese Brandewijn noemen zy *Saligavijn* , dat is te seggen *de gelukkige wijn* , sijnde de wijn die men drinkt om te denken aan de doode die gelukkig is geworden en bevrijd van alle de ellende deses waerlds. Het blijkt door dese woorden , dat de vriende van desen *Laplander* , met namen *Thomas* , waar van ik gesproken heb in 't relaas van *Sten-chius* , hebbende voor gekomen en de bestelde tijd om Brandewijn te drinken verrast.

Lof der
dooden.

De *Lappen* onderhouden nog dese Ceremonie van het eind des vingers in de Brandewijn te steken , en het aansigt daar mede te vryven in manieren van reininge ; en soo ras zy dronken sijn , spreken zy alle lof van de sieke diefe kunnen , tellende menigte van sijn goede qualiteiten ; indien het een man is geweest van een groot oordeel en vaardig in alle dingen , begaaft met een zonderlinge kragt ; die behagen nam in de Boffchastien , en alle arbeid en besigheden waar nam ; die met sijn vrouw wel over een quam , en sijn kinderen in vreedzaamheid op trok , vorders alle vriendschap met sijn huis genoten hiel : item dat hy de trommel wonderlijk wist te gebruiken ; dat hy een familiaren geest had , diefe in haar taal *Sueie* noemen , sijnde seer magtig ; die sijn slag altijd waarnam , en niets voorby liet gaan : dan zoo halen zy die alle op.

Offering
van Rhee.

Rouw.

De plechtigheden van de begrafenis eindigen dan aldusals gesegt is ; indien de doode seer rijk is geweest , soo houden de vrienden jaarlijks een maaltijd , offerende twee jaren agter een eenige Rheen tot sijner gedagtenisse na sijn dood. Het beklag oft rouw der *Lappen* geduert seer lange , voornamelijk over de vrouw oft kinderen. Dese rouw geschied niet dan in het hert , hebbende daar van geen uyerlijke teikenen , want zy gebruiken dagelijks haar gewoonelijke klederen.

Nu

Nu stap ik over de zuccessie oft deiling van goederen, die men gemeenlijk na de dood doet. Alwaar men eerst moet aanmerken dat der *Lappen* rijkdom mé en goederen, voornamelijk in meubelen bestaan, als daar sijn de troepen der Rheen, zilver, en boven alle andere dingen gemunt geld, kopere en latoene vaten en diergelijke dingen meer. Maar het gene meest van haar geagt werd, is een groot getal van Rheen, want daar sijn *Lappen* die hondert Rheen hebben, andere duisent en zommige meerder. *Olaus* bemiddelt dit getal wat, seggende dat yder *Laplander* tien, vyftien, dertig, zeventig, vier en vijf hondert hebben, welke van Herders geweit werden: want sommige hebbē soo grootē getal, dat mé haar ligt een onthalē kan sonder te sien dat het getal vermindert is.

Successie van goed.

Menigte van Rheen.

Daarom sijn de *Lappen* die op de bergen woonen veel ryker als die in de Boffchagien woonen, want zy sijn werksamer en houden grooter getal van Rheen, de bergen geven haar allerley noodzakelijk voedsel, en de Koopmanschappen sijn haar veel gemakkelijker met de *Noorwegers* en de *Bos-Lappen*, sijnde tussen beiden gelegen.

Welke de rijkste *Lappen* sijn.

Wat aangaat d' andere middelen, waar van men sig dagelijks bedienen moet, die sijn voor de heele wacrelt open gestelt; maar het zilver, en byfondelijk t' gene gemunt is, dat verbergen zy in een kuil in d'aarde, welke plaats by haar *Roggai* genoemd werd. Hier toe nemen zy een groote kopere ketel of zomtijds wel van latoen gemaakt, dese setten zy in de grond van dese kuil, en sluiten hem met een korf en een flot daar aan, in welke haar geld en zilver is; dese dekken zy dan met planken, waar op sy aarde smyten, als ook wel takken van boomen en mosch, op dat niemant de plaats daar dat begraven leid, mogt vinden. Dit weten zy met zulken aardigen heimelijkheid te doen, dat zelfs haar vrouw nog kinderen daar van weten; want zoo se haastig komen sie te werden en te sterven, blyft dat onder d'aarde begraven, en d' erfgenaamen kunnen daar niet van genieten.

Hoe zy haar zilver begraven.

De goederen nu die de erfgenamen in handen krygen, werden onder malkanderen verdeilt, een broeder neemt zoo veel als ordinantie en gewoonte in *Sweden* is, namelijk twee derde, en een zuster het overrige derde. Eer zy deilen zetten zy de Rhee die aan het kind gegeven was, wanneer het sijn eerste tanden begon te krygen apart, en d' andere Rhee, wanneer het geboren wierd, als ook al de d' andere die daar van sijn voort gekomen, welke dikmaals tot een groot getal werden.

Deilen der goederen.

Aangaande nu de goederen welke geen meubelen of huis-raad sijn, als

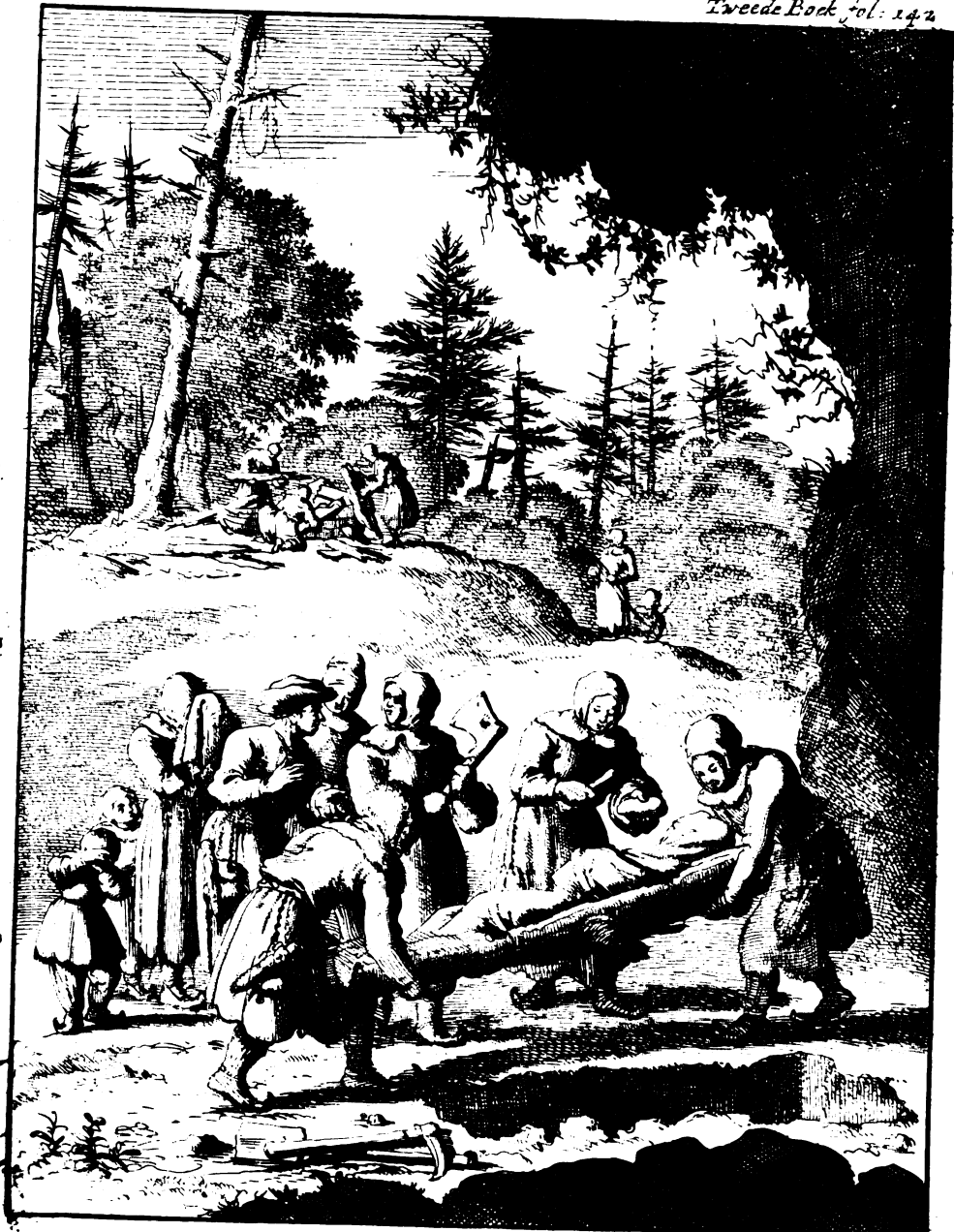
Goederen
die niet
gedeelt
werden.

als daar zijn Landen, Meiren, Bergen, en wateren daar men in vischt, die deilen zy niet; maar de kinderen zoo van d' een als d' andere zexe besittten die ongedeilt, en bedienen sig daar van als een eygen erfdeel, 't welk haar door regt van successie toekomt. Dog dit gebruik is niet gegrond op haar eygen phantasie, maar op de verdeilinge die *Carolde* negende gedaan heeft over gansch *Lapland*, gevende aan yder Familie zijn besonder stuk lands, als ook Meiren, Rivieren, Bosschagien en bergen. Hier uyt mein ik dat dan voortkomt, dat dese goederen onder de erfgenamen niet gedeelt werden, gelijk d' andere goederen, blyvende altijd ondeilbaar aan yder Familie; maar om na waarheid te spreken, zoo zijn dit geen ware eyge goederen, gelijk wel d' andere zijn, hebbende daar alleen de vrugten af, waar voor zy verbonden zijn jaarlijks sekere schattingen te betalen.

E Y N D E

Des tweeden Boeks.

Begraven der Laplanders

van Luyken, teyken en scult.

Speel-goed
voor de
kinderen.

bellertjes, hier doenſe eenige teikenen oft merken op, ſijnde tot goeder geluk dienende van het kind, als ook op des ſelfs conditie en toekomende bediening. Indien 't een jongetjen is, maken zy een klein boogjen aan ſijn wiegjen vaſt, als ook kleyne pijltjes, en een klein hellebaartje, die alle netjes gewerkt ſijn, gemaakt van tin oft Rbee-hoorn, op dat de kinderen van jongs aan bequaam en moedig zouden werden op datſe in haar oudere jaren met de boog en hellebaart mogten omgaan en haar koſt zoeken. Maar zoo 't een dogtertje is, dan zoo hangt men aan de wieg vleugels, poten, en de kop van een zeer witte vogel, ſijnde een zoort van vogels die hair aan haar poten hebben, om haar daar door 't onderrigten datſe ſeer zuiver ſijn, als ook datſe zeer vlug en agijl ſijn als een vogel en zeer veerdig om alles uyt te werken, daar zy verſtand van hebben.

De kinde-
ren groe-
yen traag.

De *Laplandſe* kinderen groeyen niet ras, maar zeer traag, en niet dan van langerhand, 't welk men aan d'uytſtekende koude wytean moet en de quade ſpyſe, ook ſijn de Vaders en Moeders gemeenlijk van een korte ſtatuur.

De Vaders
lerende
foons en de
Moeders
de dogters.

Sooras hare kinderen groot worden, leren zy haar die konſten welke haar noodzakelijk ſijn; de Vaders nemen de laſt op ſig om de jongetjes te leren, en de Moeders wederom de dogters; want zy hebben noyt andere meesters als hare ouders, voornamentlijk ontrent die dingen welke alleenig by haar luiden in 't gebruik ſijn.

De Vaders
leren de
kinders
met de
boog
ſchieten.

De Vaders leren voornamelijk de jongens met pijl en boog na eenig doel-wit te kunnen ſchieten, waar toe zy van ouds gedwongen ſijn, gelijk als de volkeren van de *Baalriſche* Eylanden, als ook van *Majorque* en *Minorque*, welke al haar leeftogt door middel van pylen moeten hebben; want het meeste gedeelte van de *Lappen* heeft geen andere koſt als van de jagt. Derhalven ſijne gedwongen groote ſorg te dragen dat hare kinderen zulx leren, en ſchieten alle daag na het doel van eenige berken-boomen-baſt, dieſe elders aan op hangen, ſijnde gemeenlijk het wit daarſe na ſchieten: men dreigt de kinderen dikwils geen eten te geven, voor en al eer zy eens geraakt hebben; deſe ſtrengheid maakt haar dan zeer vaardig om met de boog te ſchieten.

Sorg der
Vaders.

Olaus Magnus verhaalt van de zorg die de Vaders hebben om haar jongetjes met de boog te leren ſchieten, om het doel-wit te raken, hy zegt datſe haar een witte gordel tot prijs ſtellen, waar van de kinderen groot werk maken, en behalven dit zomtijds nieuwe bogen.

Hy

Hy zegt dat hy zulke vaardige fchieters in 't jaar vijftien hondert en agtien heeft gezien, zondess eens te missen: komende van verre een deuyt, spelt oft naald-raken, die zoo verre van de fchietcr is, dat men se nauwelijks met het oog kan sien.

Vaardige fchieters.

De zelfde Autheur schrijft dat men ook de dogters leert boog-fchieten, daarom vertoont hy in zijn platea eenige vrouwliden die met pijl en boog toegerust sijn. Maar zulx is hedendaags niet meer in 't gebruik. Men leert de *Laplandse* meisjes leerfen naven, als ook schoenen, hand-schoenen, kleden, en al de toetakeling die men tot een Rhee met een slede uyt te rusten van noden heeft.

Wat de meisjes leren.

Gelijk als de *Lappen* dese voorfienigheid hebben om hare kinderen te leren, in de tijd wanneer zy die leren konnen tot onderhoud van 't leven, zoo sijne egter nog zorgvuldig om haar van nog andere dingen te voorfien. Zy geven, als boven gezegt is, aan yder dogter al tijd na d'ontfangenis van den Doop, een wijfjes Rhee, en graveren of fnyden op de zelfde tijd op de hoorns het teyken van de dogter, op datmen daar niet meer over twiften zouw. Zy geven nog aan yder dogter een andere Rhee, wanneer de zelve begint tanden te krygen. Soo ras de Vader, Moeder of ymand van d'andere vrienden gewaar werd datse tanden krygt, die is dan gehouden de felve een wijfjes Rhee te geven, die by haar *Pannikeis* genoemt werd, dat is te zeggen de *Rhee van de tanden*. *Johannes Tornans* zegt dat het vrouwen sijn, welke een Rhee moeten geven.

Geven een Rhee aan de meisjes na het doopen

En tanden krygen.

Dese gewoonte fchijnt sijn oorfprong gekregen te hebben van dat, na dat de kinderen tandē hebben beginnē te krygen, zy een vaster fpyse van noden hebben, sijnde het vlees der Rheen daar toe meest gebruikelijk. Men bewaart dan de Rhee zeer zorgvuldig; en al de jongen die daar uyt voort komen werden tot profijten van het kind bewaart. Zulx doet men ook met d'andere wijfjes Rhee, die d'ouders altijd daar nageven, 't zy aan haar dogter ofte zoon, 't welk zy *Waddom* hieten, dat is zoo veel te zeggen als een *gegeven Rhee*: Alle de jongen nu die van dese Rheen voort komen behoren tot het kind; welke indien zy dit ruilen voorgeld van zilver, koper, Latoen oft kleden, verftrekt allemaal ten dienfte van het kindjen; en dit doet geloven dat dese Rhee de tweede niet en is, maar de derde, ten zy men misfchien zulx op verscheide plaatsen verscheidentlijk in 't werk stelde: want de *Lappen* van *Torna* geven d'eerste Rhee even na den Doop, maar d'andere geven zy zoo ras het kind sijn eerste tandjes heeft gekregen.

Gewoonte

Profijten van het kind.

Soo

Voogden. Soo het komt te gebeuren dat d' ouders ondertullen komen te sterven, zoo geeft men aan de kinderen behoorlijke voogden, gelijk andere Natien doen, die de zorge op sig nemen van de kinderen op te voeden, waar toe men gemeenlijk de naaste vrienden verkiest.

XVII. HOOFT-STUK.

Van de ziekten der Lappen, haar dood en begrafenisse. Oog-qualen: Pijnen. Scheur-buik. Branden daar pijn is. Lende-pijn. Ver-vrore leden. Kragt der Rheen. Kaaskragten. Hoogen ouderdom. Weten door toevryen of ymand sterven zal. Lijk-maal. Boxinder der dooden. Ring tegen de Graf-goden. Dood-kist. Begraaf-plaatsen en wijse. Superstuien. Offer. Lof der doode. Rouw. Verdeiling van goederen.

Weten van weinig siekten.

AL-hoe-wel de *Lappen* een erbatmelijk leven leyden, zoo sijns eger zeer gesond: zy hebben geen medicijns, en meinen ook datse die niet van doen hebben, sijnde zoo veel siekten niet onderworpen als d' andere Natien. Zy weten daar ook van geen siekten, en sijn met de meeste soorten niet besmet als wel elders op andere plaatsen. Zy kennen ook geen heete koorsen, Pest of diergelijke siekten, Want zoo ras by eenig toeval een quade logt in *Lapland* voort komt, verliest het sijn dadelijk sijn kragt. De pest is daar wel gebragt geweest door de hennep, welke uyt een zeer besmettelijke plaats was gevoert; maar niemant is daar mede besmet geworden, stervende daar niet meer dan een mensch van, als alleen de vrouwen die de zelve hadden gesponnen en gehaspelt; want de Noordse logt doet ligtelijk zulken quadaardigheid dempen.

Oog-qualen.

Zy hebben dikmaals *quade oogen*, die haar zeer ontfteken, geduurig tranen en leepagtig sijn: met dese quaal sijns menigmaals bevangen, en is dikwils een oorzaak van hare blindheid dit is haar herkomstig uyt derook, met welke haar tente meenigmaals vervult is, als ook van het schijnzel des vuurs, by welke zy, kinderen sijnde, by na geduurig zitten, en dit maakt haar die oog-quaalen. De *Lappen* die op de bergen woonen hebben groote moeyelijkheid wegen het ligt der Sonne, welke op het *Ys* schijnende, naar om hooge reflecteert, en haar oogen doet blind werden.

Pijnca.

Zy werden ook wel met long-ziekten gequelt; en sijn dikwils met de

de pleuris oft fyde-wee, pijn in de fchouders, rugge-graat, maagen
hoofst-fwymelgequelt, dog dit gebeurt haar zoo dikwils niet.

Tegens alle innerlijke siekten bedienen fy sig van *Bever-nieren* in
Brandewijn gekookt, 't welk haar gemeenste remedie is. Zy gebruiken
nog een drank gemaakt van wortels van eenig mos, sijnde by haar *Ferb*
genoemt, of, in plaats van dat, nemen sy *Angelica*. Zy sijn gewoon de
trunk van dit kruid in Rheen-melk te koken; en dit afziedfel dient
haar tot een medicine.

Remedie
van *Bever-
nieren*
En *Angeli-
ca*.

Wanneer 't gebeurt dat zy met *Scheurbuik* beladen sijn, daar voor
drinken zy *Rheen-bloed*; als zy *Tand-pijn* hebben, dat zeer zelden ge-
beurt, soo nemen sy het hout van een boom die van de blixem geflagē is,
daar van maken sy tand-stokers. waar mede sy in het tand-vlees vroe-
ten, tot dat 'er bloed uytloopt.

Scheur-
buik.
Geneefing
van tand-
pijn.

Als de *Lappen* in eenig deel van haar lighaam pijn gevoelen, soo is de
gemeenste middel, een soort van *Tondel* oft *Paddes-stoelen* te nemen, die
aan de Berke-bomen in form van koekjes waffen, welke aan het vuur
ontstoken sijnde, leggen het soo brandend op het pijnlijke deel, dat
daar na een sweertjen open laat, waar uyt alde quade vogten vloeeyen,
waar door de pijn vermindert; welke branding na behoren gedaan sijn-
de, soo trekt de padde-stoel die uyt, en de pijn houdt op door het vlak-
jen dat in gebrandis. Zulx doet men ook in *Egypten* met wol en in
Indien met een soort van wol diefe *Moxa* noemen: de ouden noem-
den die *Muketos*, waar mede sy brandeden op alle pijnlijke plaatsen,
gelijk by *Hippocrates* te lesen is.

Daar pijn
is werd ge-
brand.

Wanneer zy pijn in de lenden oft schouders hebben, besmeren sy de
plaats met slangefmout; ofse nemen wel de tanden van een Caltoor,
diefe agter aan haar gordels hangen; misschien door superstitie, name-
lijk wanneer d'eerste donderslag in de lente komt, werpen sy sig op
d'aarde neder en vringen sig van d'eene fyde tot d'ander, en dit agten zy
een distige remedie tegen de lenden-pijn te sijn.

Geneefing
van lende-
pijn.

Zy hebben geen betere bereidingen nog zalven tot de wonden, als
de hars die uyt Mast-bomen druipet, welke sy daar op leggen. Of in
plaats van dat gebruiken zy het Rheen-vet.

Hars.
Rheen-
vet.

Wanneer der eenige leden vervroren en verstijft sijn door de koude,
zoo hebben sy geen veerdiger nog kragtiger middel dan de kaas van
Rheen-melk gemaakt, dese nyphen sy tussen een gloeyend yser, waar uit
dan een olie loop, waar mede sy het beledigde deel stryken, 't welk da-
delijk de pijn stilt door een ongeloofelijke kragt die daar terstond op-

Vervrore
leden.
Kragt der
Rheen-
kaas.

volgt. Andere gebruiken dese Kaas op een andere wyse: sy nemen daat een dunne snede van, diese op de beledigde partye leggen. Het kooksel van dese Kaas in melk gedaan, is ook wonderbaarlijk goed tegen den hoest, alle long en borst qualen, als ook tegen de maag siekten, die door de groote koude veroorzaakt sijn, welke seer verwarmt. Dese Kaas is ook dienstig om de rouwigheid des waters te verbeteren, en te besorgen dat de maag niet en verslapt nog en bederft door het menigvuldig gebruik deses dranks.

Krygen
groten ou-
derdom.

Dewijl sy onder haar met weinig siekten onderworpen sijn, gebeurt het ook dat sy tot hoge ouderdom kunnen komen, want men vind 'er zelfs die over de hondert jaren hebben, en krygen gemeenlijk t' seventig, tagtig en t'negentig jaren. Al-hoe wel dese jaren zey hoog lopen, sijnse niet te min nog altijd blymoedig, en vaardig om hare dagelijkse saken te verrigten, sy geven sig op weg, lopen in de bossen en op de bergen tot verwondering toe. Behalven dit is het seldsaam dat haar hairen op het hoofd of de baard grijs werden; soo dat de meeste *Laplancers* meer uyt ouderdom dan uyt siekten komen t' overlyden.

Weten
door tove-
rye of
ymand
sterven zal
of niet.

Bereiden
het lijk-
maal eer
de sterven-
de dood is.

Indien ymand in een sware en gevaarlijke siekte vervalt, t' sy door ouderdom, of door eenige ander toeval oft siekte; soo pogen sy eerst, door middel van haar trommel, te weten, of de sieke sal gefond werdē, of dat hy sterven moet: want sy meinē door dit middel van toveryen te weten op wat wyse de sieke sterven sal en wat uur hy sterven moet.

Zijnde dan verzekert dat de lyder sterven moet, en niet lang meer sal leven, en als de omstanders eenige genegenheid de Christelijke religie toedragen, vermanen zy de worstelende om wel te sterven, als ook God met het Lyden Christi in sijn gedagtenisse en herte te hebben. Maar is 't datse weinig werks van dese Gods-dienst maken, soo laten sy de stervende leggen, en verrigten niet anders dan het lijk-maal te bereiden, t' welk zy gemeenlijk doen eer de sieke sterft.

Verhaal.

Steuchius verhaalt een voorbeeld dat onlangs geschied is, sijnde gebeurt aan een seer ryke *Laplander*; dese man seer siek sijnde, en sig siende buiten hoop van genesen te werden, liet al sijn vrienden en bekende komen. Dese merkende dat hy wel haast de geest mogt geven, gingen de waart van de herberge zoeken, welke gewoon was het volk dat uyt *Noorwegen* en *Famptland* komt, te huis-vesten; sy kochtē van hem bier en Brandewijn, om een maal te bereiden, terwijl d'andere nog leefde; hebbende soo een dag met suipen toegebracht en goede sier gemaakt, gingen sy weder na de tente der sieke en vonden hem dood leggen.

Soo

Soo ras dan als de sieke de geest gegeven heeft, verlaten d' omstanders op d' eigenste dag de tente; want sy meinen dat de doode yets na laat, 't geen by d' oude latijnen graf-goden oft *Manes* genoemd werd: dit doet haar voor het doode lighaam vervaart werden.

Verlaten de tente na de dood.

Zy hebben de gewoonte indien ymand rijk is, het lighaam in een linne laken te leggen; maar indien ymand arm is, soo begraven sy hem in eenige wolle stof; sy bedekken niet alleen het lighaam; maar selfs ook het hoofd: die nu de Christelijke plegtelijkheden mede seer devotig aannemen, gebruiken die mede; andere trekken den doden de beste kleden aan die in haar leven gedragen hebben.

Hoefe het doode lighaam bewinden.

Het lighaam dus toegefelt sijnde, doense 't in een dood-kist, 't welk door een *Laplander* werd verrigt, sijnde 't selve door een man, vrouw oft vrienden toegelaten om de gestorvene dese plegtelijkheden aan te doen: dese moeten sy een latoene ring geven, en hem aan de rechter arm binden, die daar soo lange aan blijft, tot dat hy dese plegtelijkheden heeft af gelegd. Zy sijn van meining dat dese ring een bewaarmiddel is tegens het quaad, dat de graf goden hem sou ten konnen doen, en dat se daar door versoenlijker sijn: dit schijnt nog een oude superstitie der *Grieken* te sijn, soo wel als die der *Romeinen*: het is dusdanig dat sy geen doden begraven of dese plechtigheden moeten in 't werk gestelt werden.

Ring tegen de graf-goden.

De *Dood-kist* is gemeenlijk van een uytgeholde tronk eenes booms gemaakt; maar die op de bergen van de Frontier-plaatsen van *Noorwegen* woonen, werpen by gebrek van boomen het doode lighaam in sijn eyge slede, die se *Ackia* noemen.

Dood-kist;

In d'eerste Eeuwen eerste Christenen waren, en eenige tijd daar na, begroeven sy hare doden maar daar het haar goed dagte, voornamelijk in de Bosschastien, 't welk sy heden ten dagen nog niet vergeten hebben, want se gemeenlijk verre van de kerk afgelegten sijn. Sommige begraven alleenlijk haar doden in de slede leggende, in d'aarde, die se daar mede bedekken, voornamelijk op 't land daarse niet dan klippen sonder bomen hebben. Sommige besetten de slede met het doode lighaam rontom met stukken hout, voornamelijk in de bossen. Op dat de dood-kist daar onder niet ligt bederven nog rotten sou: dit geschied aan alle syden en ook boven op, om de wilden beesten daar van te beschutten en of te weren. Daar sijnder ook die se in spelonken en holen leggen, welke zy met stenen weten toe te maken.

Begraaf-plaatsen.

Aangaande 't geen *Pencernus* schrijft, dat de *Laplanders* gemeenlijk

Fabel van *Pucerus*, ver-

vervaart en bevreest sijn voor de geesten na haar ouders dood, en dat zy om dit te beletten en van schade bevrijd te sijn, de lichamen onder de haartstede begraven; 't geen het eenigste middel zoude sijn, om sig tegens de quellingen des duivels te beschermen, en sig van alle vrees te bevryden; want dit eens gedaan sijnde komen de geesten niet weder nog vertoonen sig niet meer; maar zoo se dit niet en achten en verzuimen, zoo werden zy geduurig van de zielen harer ouders vervolgt en angstig gemaakt. Dog't geene *Pencerns* hier betoogt, daar van heeft men by de *Lappen* noyt gehoord of gezien datse de dooden onder de haartstede begraven, maar zy begraven die in d'aarde zoo verre van haar tente als het mogelijk is.

Begraven ook de bijl, met een key en staal,

Die geene welke de plechtigheden van het Christendom niet waart en nemen, begraven met het doode lighaam ook de bijl van de gestorvene, alsoo een key met een stukjen staals om vuur te slaan. Zy geven nog reden van die sotte superstitieuse gewoonte, dat namelijk de doode sig op den jongsten dag in de duisternisse zal bevinden, zoo dat hy eenig licht van nooden zal hebben, 't welk hy met een key en staal zal kunnen slaan; en dewijl hy op de weg sijnde, wel hage-doorn en takken van boomen zal vinden, die hem in zoo een dikke bosschagie tegen houden, kan hy die met een byle doorhakken; om dat de *Wet* de dooden heeft opgelegd, datse door vuur en yser zullen in den Hemel komen. Zy redeneren daar tegenwoordig dan alsoo van, zedert datse van de laatste dag hebben hooren spreken, als ook van het oordeel en d'opstanding der dooden.

Reden.

Oude superstitien.

Wat my aangaat ik geloof dat het een oude bygeloovigheid is van alle de Provincien, en dat die by de *Lappen* niet alleen eygen is. Ik hebbe by mijn Heer *Stenon Bielke* groot Thresorier van *Smeden*, een key met een staal die uyt een graf gehaalt was, gesien, sijnde weinig mylen van de stad *Upsal*, alwaar de plaats en de verhooging van steenen die daar op gesmeten waren genoegsame kenteykenen waren van eenig Heiden.

Opinie der Heidenen.

Seker d'oude Heidenen hebben altijd gemeint, dat de dooden in geen goede plaatsen logeerden, ten zy datse de duisternissen hadden door gepasseert; sijnde de wegen met groote duisternissen beladen: zoo dat d'Afgoden-dienaars van dat land schijnen begrepen te hebben, dat 'et land onder zoo een klimaat is, alwaar de nagten zeer lang

lang zijn en de duifterniffen zeer dik.

Wat vorders de bijl belangt , daar over moet men sig niet verwonderen ; want het was een gewoonte die over al ingeslopen was, namelijk, datse hare Wapenen op het lighaam van de doode leiden ; sijnde de bijl een van de voornaamste Wapen-tuigen die de *Lappen* gebruiken. Maar wat aangaat d' hedendaagse *Lappen* die meinen dat de lighamen der dooden, na d' opstaudinge het eygenste leven zullen hebben als zy jegenwoordig leyden en op d'aarde zullen blyven ; de kinderen smyten ook in de kist van de vader sijn boog en pylen om vuur te kunnen maken. Hier by smyten zy nog een klein sakjen met allerley spyse; want zy geloven dat de doode wanneer hy in de helle komt , daar niet moet van berooft sijn.

Begraven
de wape-
nen.

Dit is dan na de waarheid van die gene welke niet waardig agten de Christelijke Ceremonie te hand-haven gezegt, en van die welke verre van de kerken af woonen ; want d'andere hebben in gebruik hare dooden op het Kerk-hof te begraven, dat d'zite by de kerk geplaatst is , want de Priesters haar daar toe verbinden en de hand aanhouden. En zedert zy gewoon sijn geworden de lighamen der dooden aldaar te begraven , zoo vind men der onder haar , die zoo een ydelheid en eerzucht hebben , dat se voor geld en andere dingen, liever een plaats in de Kerk dan op het Kerk-hof hebben te koopen:

Begraven
ook hare
dooden op
het kerk-
hof en in
de kerk.

Vorders is 'er niet een *Laplander*, ten zy hy heel arm was, die vrywillig een graf wil delven : daarom geven de rijkste geld aan eenig Sweed oft arme *Laplander* om een graf te maken : dan soo begraven zy de lighamen, gelijk als onder de Christenen, na dat de vrienden van de doode hebben geschreit en teykenen van droefheid gegeven ; dese verschijnen niet op de begrafenis dan met haar slegste kleeden.

Willen
geen graf
maken.

Dit hebben zy nog in 't besonder, dat se hare sleden op het graf laten , op welke zy het doode lighaam bragten , met alle de kleeden die hy aan had terwijl hy siek was, te weten het bed, dekens, en al het geen om en by hem was. Ik meen datse dit goed op het graf setten , op dat 'er niet sterfelijks van de doode zouw na blyven , en niets aan de gene, welke sig daar van bedienen wilden, zoude schaden.

Brengen
het bed
&c. van de
zieke op
het graf.

De doode dus ter aarde gebragt sijnde, houd men het lijk-maal Lijk-maal
Sf 3 dry

rug van het beest, maar aan de zyden van de zadel, zeg ik, daar hangen sy het kindjen aan in een wlegjen van berken-basten gemaakt, hebbende de gelijkenisse van een schuitjen, even als men in de Figuur sien kan.

Misflag

van Olaus:

Olaus Magnus vertoont dese kinders in een soort van manden, die op de rug van hare ouders gebonden sijn; dese sijn Figuur vertoont niet alleen een vrouwe, maar ook een man die op de zelfde wijs geladen is, elk met twee kinders, even op die wyse, als die het leger volgen, vier kinders op de rugge dragen, hebbende houte klompen aan haar voeten. Maar ik ben van gevoelen dat de Schilder op die plaats sijn eygen gedagten gevolgt heeft: want de korven die hy daar aan maakt, hebben geen gelijkenisse met die, welke men in *Lapland* maakt: ook kunnen de *Lappen* sulke soort van manden niet, ook sijn hare korven niet gemaakt met stokken die door een houte plank heen gaan, welke de bodem is, en naar om hoog gaande als een plank sig toont, maar hare manden en korven maken zy van hoepels, die d'een boven d'ander geschikt sijn.

Namen
diese de
kinderen
geven.

Vorders soo doense haar best om in den Doop hare kinders met de naam van hare ouders oft bloed-vrienden te noemē: sy gevense geernheidense namē, als daar is *Thor*, *Gustarm*, *Finne*, *Pagge*, maar de Priesters doen haar best om haar zulke namē af te raden. De namen diese dikwils de kinderen geven sijn *Andries*, *Matthijs*, *Kanut*, *Jonas*, en *Nicolaus*; maar de dogters noemense *Margriet*, *Elsa*, *Katrijn*, oft *Sigride*.

Veranderē
de namen
zomtijds.

Dit hebben zy nog befonder, datse haar kinderen namen dikwils veranderen, en andere namen geven, en noemen die van hare ouders oft bloet-vrienden, diese meest beminne, om als zy komen te sterven een gedenk-naam door dit middel te behouden. Dit doense meest wanneer het kint nog seer jong is, en tot eenige siekte komt te vervallen, want op die tijd, geven zy 't een andere naam, behoudende die mede, welke het kind in den doop ontfangen heeft, die dan voor een toenaam verstrekt.

Werden
van de
man bin-
nen zes
wekē niet
bekend.

Na het kramen sijn de *Laplandse* vrouwen zoo sterk, dat se wanneer se op de reis sijn, wel agt of veertien dagen können de moeyelikheden der reis uytharden; wanneer se ter kerken hebben geweest, en de Priester, na dat hy de gewoone plegtelikheden heeft afgelegd, haar weder na huis toe heeft laten trekken; soo werden zy voor het verloopen van zes weken voor onsuiver van hare mannen gehouden, in welke tijd zy haar niet en naderen. Dese tijd dan verstreken sijnde, zoo brengen zy haar tente op een andere plaats, agtende dat de vorige plaats door het kramen van haar vrouw besmet is.

Dir is dan belangende de geboorte van de *Laplandse* kinderen: ik trede

trede dan over tot hare opvoedinge. De *Lapländse* vrouwen weten daar van geen minnemoers, gevende zelfs de kinderen te zuigen, gedurende de tijd van twee, drie en zomwijls vier jaren. Is 't dat het gebeuert datse sick werden, of datse om eenige andere oorzaak haar kind niet kunnen zuigen, zoo geven sy dat Rheen-melk te nuttigen met een lepel; maar als se seer dikis, kan men die de kinderen niet geven, door een hooren; nog men kanse niet door een suigkan, latē suigē, gelijk men elders doet.

Opvoedinge:
Zuigen.

Behalven de melk van haar eigen borsten, hebben zy nog veeltijds de gewoonte van de kinderen allenxkens tot de spysse te gewinnen, stekende haar een weinig Rheen-vlees in 'er mond, op dat, als se zulx zuigen, zy daar ook een weinig voedsel kunnen uyt trekken.

Gewennen haar tot vaste kost.

Om d' order van ons werk te houden, sullen wy een weinig spreken wegens de wyse van de kinderen te wiegen. De wiegen sijn gemaakt van een groot uytgeholt stuk hout, hebbende de gelijkenisse by na van de vaten daar men in Duitsland de druiven in verkoopt. Van binnen voeren zy dat met leer, en aan het hoofd-einde maken zy daar een hui-ve over, rond, gelykende een weinig na onse wiegen. Zy leggen daar haar kind t'eenemaal blood in, en in plaats van luiren, leggen zy daar een soort van rode mosch onder, sijnde leer sagt, die se in de somer wel doen drogen, welke sy gedurig omschudden, soo dikwijls men het kind daar in legt. Langs de syden voeren sy het met tener jong Rheen-leer, daar zy ook de kindertjes boven op mede bedekken.

Wiegen.

Deze wiegen sijn korven genaamt, soo dat ik geloof dat de Schilder van *Olaus Magnus*, of misschien hy selver, gelegentheid gegeven heeft om sulke manden te verbeelden; hebbende horen seggen dat de *Lappen* hare kinderen in korven dragen, derhalven hebben sy sig niet kunnen inbeelden; datse anders gemaakt sijn geweest, als wy hier in dit kapittel beschryven. En boven dat segt hy nog dat de *Lappen* haar kinderen op de rugge in manden dragen: 't is waar datse hare kinderen dragen, dog niet op de rug, nog in een mand, maar in een wiegie, even eens als in een sak; en dat op soo een wyse dat het hoofdje van het kind, wat hoger leid als d' andere delen, waar van wy elders een Figuur hebben getoont.

Dwaling van *Olaus*.

Vorders wijl het kind niet altijd kan gedragen werden, maar somtijds het wiegen van doen heeft, soo hangen sy de wieg aan het dak van de tent, en dus in de logt hangende, weten zy het van d' eene zyde tot d' andere te bewegen, terwijl het kindjen slaapt.

Hoe zy wiegen.

Zy weten ook met het kind te spelen en 't selve met rinkels te vermakē, dese doense aan de wieg, bestaande uyt verscheide Latoene ringē, met welke zy geluid maken, dit dient in plaats van een ratel, rinkel of

Speel goed voor de kinderen.

belletjes, hier doense eenige teikenen oft merken op, sijnde tot goeder geluk dienende van het kind, als ook op des zelfs conditie en toekomende bediening. Indien 't een jongetjen is, maken zy een klein boogjen aan sijn wiegjen vast, als ook kleyne pijltjes, en een klein hellebaartje, die alle netjes gewerkt sijn, gemaakt van tin oft Rhee-hoorn, op dat de kinderen van jongs aan bequaam en moedig zouden werden op datse in haar oudere jaren met de boog en hellebaart mogten omgaan en haar kost zoeken. Maar zoo 't een dogtertje is, dan zoo hangt men aan de wieg vleugels, poten, en de kop van een zeer witte vogel, sijnde een soort van vogels die hair aan haar poten hebben, om haar daar door t' onderrigten datse seer zuiver sijn, als ook datse zeer vlug en agijl sijn alsoen vogel en zeer veerdig om alles uyt te werken, daar zy verstand van hebben.

De kinderen groeyen traag.

De *Laplansche* kinderen groeyen niet ras, maar zeer traag, en niet dan van langerhand, 't welk men aan d'uytstekende koude wyten moet en de quade spysse, ook sijn de Vaders en Moeders gemeenlijk van een korte stature.

De Vaders leren de soons en de Moeders de dogters.

Soo ras hare kinderen groot worden, leren zy haar die konsten welke haar noodzakelijk sijn; de Vaders nemen de last op sig om de jongetjes te leren, en de Moeders wederom de dogters; want zy hebben noyt andere meesters als hare ouders, voornamentlijk ontrent die dingen welke alleenig by haar luiden in 't gebruik sijn.

De Vaders leren de kinders met de boog schieten.

De Vaders leren voornamelijk de jongens met pijl en boog na eenig doel-wit te kunnen schieten, waar toe zy van ouds gedwongen sijn, gelijk als de volkeren van de *Baalrische* Eylanden, als ook van *Majorque* en *Minorque*, welke al haar leeftogt door middel van pylen moeten hebben; want het meeste gedeelte van de *Lappen* heeft geen andere kost als van de jagt. Derhalven sijnsse gedwongen groote sorg te dragen dat hare kinderen zulx leren, en schieten alle daag na het doel van eenige berken-boomen-bast, diese elders aan op hangen, sijnde gemeenlijk het wit daar se na schieten: men dreigt de kinderen dikwils geen eten te geven, voor en al eer zy eens geraakt hebben; dese strengigheid maakt haar dan zeer vaardig om met de boog te schieten.

Sorg der Vaders.

Olaus Magnus verhaalt van de zorg die de Vaders hebben om haar jongetjes met de boog te leren schieten, om het doel-wit te raken, hy zegt datse haar een witte gordel tot prijs stellen, waar van de kinderen groot werk maken, en behalven dit zomtjids nieuwe bogen.

Hy

Hy zegt dat hy zulke vaardige fchieters in 't jaar vijftien hondert en agtien heeft gezien, zondess eens te missen: komende van verre een deuyt, spelt oft naald-raken, die zoo verre van de fchietcr is, datmen se nauwelijks met het oog kan sien.

Vaardige fchieters.

De zelfde Autheur schrijft dat men ook de dogters leert boog-fchieten, daarom vertoont hy in zijn platen eenige vrouwmiden die met pijl en boog toegerust sijn. Maar zulx is hedendaags niet meer in 't gebruik. Men leert de *Laplandse* meisjes leerssen naven, als ook schoenen, hand-schoenen, kleden, en al de toetaking die men tot een Rhee met een slede uyt te rusten van noden heeft.

Wat de meisjes leren.

Gelijk als de *Lappen* dese voorzienigheid hebben om hare kinderen te leren, in de tijd wanneer zy die leren kunnen tot onderhoud van 't leven, zoo sijne egter nog zorgvuldig om haar van nog andere dingen te voorzien. Zy geven, als boven gezegt is, aan yder dogter al tijd na d'ontfangenis van den Doop, een wijfjes Rhee, en graveren of snyden op de zelfde tijd op de hoorns het teyken van de dogter, op datmen daar niet meer over twiften zouw. Zy geven nog aan yder dogter een andere Rhee, wanneer de zelve begint tanden te krygen. Soo ras de Vader, Moeder of ymand van d'andere vrienden gewaar werd datse tanden krygt, die is dan gehouden de selve een wijfjes Rhee te geven, die by haar *Pannikeis* genoemt werd, dat is te zeggen de *Rhee van de tanden*. *Johannes Tornau* zegt dat het vrouwen sijn, welke een Rhee moeten geven.

Geven een Rhee aan de meisjes na het doppen

En tanden krygen.

Dese gewoonte schijnt sijn oorsprong gekregen te hebben van dat, na dat de kinderen tandē hebben beginnē te krygen, zy een vaster spys van noden hebben, sijnde het vlees der Rheen daar toe meest gebruikelijk. Men bewaart dan de Rhee zeer zorgvuldig; en al de jongen die daar uyt voort komen werden tot profjten van het kind bewaart. Zulx doet men ook met d'andere wijfjes-Rhee, die d'ouders aktijd daar nageven, 't zy aan haar dogter ofte zoon, 't welk zy *Waddom* hieten, dat is zoo veel te zeggen als een *gegeven Rhee*: Alle de jongen nu die van dese Rheen voort komen behoren tot het kind; welke indien zy disruilen voor geld van zilver, koper, Latoen oft kleden, verstrekt allemaal ten dienste van het kindjen; en dit doet geloven dat dese Rhee de tweede niet en is, maar de derde, ten zy men misfchiet zulx op verscheide plaatsen verscheidentlijk in 't werk stelde: want de *Lappen* van *Torna* geven d'eerste Rhee even na den Doop, maar d'andere geven zy zoo ras het kind sijn eerste tandjes heeft gekregen.

Gewoonte

Profjten van het kind.

Soo

Voogden. Soo het komt te gebeuren dat d' ouders ondertuſſen komen te ſterven, zoo geeft men aan de kinderen behoorlijke voogden, gelijk andere Natien doen, die de zorge op ſig nemen van de kinderen op te voeden, waar toe men gemeenlijk de naaſte vrienden verkieſt.

XVII. HOOFT-STUK.

Van de ziekten der Lappen, haar dood en begrafeniſſe. Oog-quaalen: Pijnen. Scheur-buik. Branden daar pijn is. Lende-pijn. Vervrore leden. Kragt der Rheen. Kaas kragten. Hoogen ouderdom. Weten door tooveryen of ymand ſterven zal. Lijk-maal. Bowinder der dooden. Ring tegen de Graf-goden. Dood-kift. Begraaf-plaatsen en wiſſe. Superſtitien. Offer. Lof der doode. Rouw. Verdeling van goederen.

Weten van weinig ſiekten.

AL-hoe-wel de *Lappen* een erbatmelijk leven leyden, zoo ſijnſe egter zeer gefond: zy hebben geen medicijns; en meinen ook datſe die niet van doen hebben, ſijnde zoo veel ſiekten niet onderworpen als d' andere Natien. Zy weten daar ook van geen ſiekten, en ſijn met de meeſte zoorten niet beſmet als wel elders op andere plaats. Zy kennen ook geen heete koorſen, Peſt of diergelijke ſiekten. Want zoo ras by eenig toeval een quade logt in *Lapland* voort komt, verlieſt het ſenijn dadelijk ſijn kragt. De peſt is daar wel gebragt geweest door de hennep, welke uyt een zeer beſmettelijke plaats was gevoert; maar niemant is daar mede beſmet geworden, ſtervende daar niet meer dan een menſch van, als alleen de vrouwen die de zelve hadden geſponnen en gehaspelt; want de Noordſe logt doet ligtelijk zulken quaadaardigheid dempen.

Oog-quaalen.

Zy hebben dikmaals *quaade oogen*, die haar zeer ontſteken, geduurig tranen en leepagtig ſijn: met deſe quaal ſijnſe menigmaals bevangen, en is dikwils een oorzaak van hare blindheid dit is haar herkomstig uyt derook, met welke haar tente meenigmaals vervult is, als ook van het ſchijnzel des vuurs, by welke zy, kinderen ſijnde, by na geduurig zitten, en dit maakt haar die oog-quaalen. De *Lappen* die op de bergen woonen hebben groote moeyelijkheid wegen het ligt der Sonne, welke op het *Ys* ſchijnende, naar om hooge reflecteert, en haar oogen doet blind werden.

Pijnen.

Zy werden ook wel met long-ziekten gequelt; en ſijn dikwils met de

de pleuris oft fyde-wee, pijn in de fchouders, rugge-graat, maagen
hoof. fwymelgequelt, dog dit gebeurt haar zoo dikwils niet.

Tegens alle innerlijke siekten bedienen fy fig van *Bever-nieren* in Remedie
Brandewijn gekookt, t welk haar gemeenste remedie is. Zy gebruiken van *Bever-*
nog een drank gemaakt van wortels van eenig mos, sijnde by haar *Ferib* *nieren*
genoemt, of, in plaats van dat, nemen sy *Angelica*. Zy fijn gewoon de En *Angeli-*
trunk van dit kruid in Rheen-melk te koken; en dit afziedfel dient *ca.*
haar tot een medicene.

Wanneer 't gebeurt dat zy met *Scheurbuik* beladen fijn, daar voor Scheur-
drinken zy *Rheen-bloed*; als zy *Tand-pijn* hebben, dat zeer zelden ge- buik.
beurt, foo nemen fy het hout van een boom die van de blixem geflagē is, Genefing
daar van maken fy *tand-ftokers*. waar mede fy in het tand-vlees vroe- van tand-
ten, tot dat 'er bloed uytloopt. pijn.

Als de *Lappen* in eenig deel van haar lighaam pijn gevoelen, foo is de Daar pijn
gemeenste middel, een foort van *Tondel* oft *Padde-ftoelen* te nemen, die is werd ge-
aan de Berke-bomen in form van koekjes waffen, welke aan het vuur brand.
oortstoken sijnde, leggen het foo brandend op het pijnlijke deel, dat
daar na een sweertjen open laat, waar uyt alde quade vogten vloeyen,
waar door de pijn vermindert; welke branding na behoren gedaan fijn-
de, foo trekt de padde-ftoel die uyt, en de pijn houdt op door het vlak-
jen dat in gebrandis. Zulx doet men ook in *Ægypten* met wol en in
Indien met een foort van wol diefe *Moza* noemen: de ouden noem-
den die *Muketos*, waar mede fy brandeden op alle pijnlijke plaatfen,
gelijk by *Hippocrates* te lefen is.

Wanneer zy pijn in de lenden oft fchouders hebben, befmeren fy de Genefing
plaats met *flangefmout*; offe nemen wel de tanden van een *Caftoor*, van lende-
diefe agter aan haar gordels hangen; miffchien door *superftitie*, name- pijn.
lijk wanneer d'eerfte donderslag in de lente komt, werpen fy fig op
d'aarde neder en vringen fig van d'eene fyde tot d'ander, en dit agten zy
een diftige remedie tegen de lenden-pijn te fijn.

Zy hebben geen betere bereidingen nog zalven tot de wonden, als Hars.
de hars die uyt *Mast-bomen* druipt, welke fy daar op leggen. Of in Rheen-
plaats van dat gebruiken zy het *Rheen-vet*. vet.

Wanneer der eenige leden vervroren en verftijft fijn door de koude, Vervrore
zoo hebben fy geen veerdiger nog kragtiger middel dan de kaas van leden.
Rheen-melk gemaakt, defe nypen fy tuflen een gloeyend yfer, waar uit Rragt der
dan een olie loop, waar mede fy het beledigde deel ftryken, t welk da- Rheen-
delijk de pijn ftilt door een ongeloofelijke kragt die daar terftond op- kaas.
volgt.

Voogden. Soo het komt te gebeuren dat d' ouders ondertussen komen te ster-
ven, zoo geeft men aan de kinderen behoorlijke voogden, gelijk
andere Natien doen, die de zorge op sig nemen van de kinderen op
te voeden, waar toe men gemeenlijk de naaste vrienden verkiest.

XVII. HOOFT-STUK.

*Van de ziekten der Lappen, haar dood en begrafenisse. Oog-qualen:
Pijnen. Scheur-buik. Branden daar pijn is. Lende-pijn. Ver-
vrore leden. Kragt der Rheen. Kaaskragten. Hoogen ouderdom.
Weten door tooveren of ymand stervenzal. Lijk-maal. Boxinder
der dooden. Ring tegen de Graf-goden. Dood-kist. Begraaf-
plaatsen en wyse. Superstitien. Offer. Lof der doode. Rouw.
Verdeiling van goederen.*

Weten
van weinig
siekten.

AL-hoe-wel de *Lappen* een erbatmelyk leven leyden, zoo sijns
egter zeer gefond: zy hebben geen medicijns, en meinen ook
datse die niet van doen hebben, sijnde zoo veel siekten niet on-
derworpen als d' andere Natien. Zy weten daar ook van geen siek-
ten, en sijn met de meeste soorten niet besmet als wel elders op ande-
re plaatsen. Zy kennen ook geen heere koorsen, Pest of diergelij-
ke siekten. Want zoo ras by eenig toeval een quade logt in *Lapland*
voort komt, verliest het sijn dadelijk sijn kragt. De pest is daar
wel gebragt geweest door de hennep, welke uyt een zeer besmettelijke
plaats was gevoert; maar niemant is daar mede besmet geworden,
stervende daar niet meer dan een mensch van, als alleen de vrouwen
die de zelve hadden gesponnen en gehaspelt; want de Noordse logt
doet ligtelijk zulken quadaardigheid dempen.

Oog-qua-
len.

Zy hebben dikmaals *quade oogen*, die haar zeer ontsteken, geduu-
rig tranen en leepagtig sijn: met dese quaal sijns menigmaals bevan-
gen, en is dikwils een oorzaak van hare blindheid die is haar herkom-
stig uyt derook, met welke haar tente meenigmaals vervult is, als
ook van het schijnzel des vuurs, by welke zy, kinderen sijnde, by
na geduurig zitten, en dit maakt haar die oog-quaalen. De *Lappen*
die op de bergen wonen hebben groote moeyelijkheid wegen het ligt
der Sonne, welke op het Ys schijnende, naar om hooge reflecteert,
en haar oogen doet blind werden.

Pijnea.

Zy werden ook wel met long-ziekten gequelt; en sijn dikwils met
de

de pleuris oft fyde-wee, pijn in de fchouders, rugge-graat, maagen
hoofc-fwymelgequale, dog dit gebeurt haar zoo dikwils niet.

Tegens alle innerlijke siekten bedienen fy sig van *Bever-nieren* in Remedie
Brandewijn gekookt, 't welk haar gemeenste remedie is. Zy gebruiken van *Bever-*
nog een drank gemaakt van wortels van eenig mos, sijnde by haar *ferib*
genoemt, of, in plaats van dat, nemen fy *Angelica*. Zy sijn gewoon de *nieren*
trunk van dit kruid in Rheen-melk te koken; en dit afziedfel dient *En Angeli-*
haar tot een medicine. *ca.*

Wanneer 't gebeurt dat zy met *Scheurbuik* beladen sijn, daar voor Scheur-
drinken zy *Rheen-bloed*; als zy *Tand-pijn* hebben, dat zeer zelden buik.
gebeurt, soo nemen fy het hout van een boom die van de blixem geflagē is, Geneefing
daar van maken fy *tand-ftokers*. waar mede fy in het tand-vlees vroet- van tand-
ten, tot dat 'er bloed uytloopt. pijn.

Als de *Lappen* in eenig deel van haar lighaam pijn gevoelen, soo is de Daar pijn
gemeenste middel, een foort van *Tondel* oft *Padde-ftoelen* te nemen, die is werd ge-
aan de Berke-bomen in form van koekjes waffen, welke aan het vuur brand.
ontstoken sijnde, leggen het soo brandend op het pijnlijke deel, dat
daar na een sweertjen open laat, waar uyt alde quade vogten vloeyen,
waar door de pijn vermindert; welke branding na behoren gedaan sijn-
de, soo trekt de padde-ftoel die uyt, en de pijn houd op door het vlak-
jen dat in gebrandis. Zulx doet men ook in *Ægypten* met wol en in
Indien met een foort van wol diefe *Moxa* noemen: de ouden noem-
den die *Muketos*, waar mede fy brandeden op alle pijnlijke plaatsen,
gelijk by *Hippocrates* te lesen is.

Wanneer zy pijn in de lenden oft schouders hebben, befmeren fy de Geneefing
plaats met flangesmout; offe nemen wel de tanden van een Caftoor, van lende-
diefe agter aan haar gordels hangen; misschien door superstitie, name- pijn.
lijk wanneer d'eerste donderslag in de lente komt, werpen fy sig op
d'aarde neder en vringen sig van d'eene fyde tot d'ander, en dit agten zy
een distige remedie tegen de lenden-pijn te sijn.

Zy hebben geen betere bereidingen nog zalven tot de wonden, als Hars.
de hars die uyt Mast-bomen druipt, welke fy daar op leggen. Of in Rheen-
plaats van dat gebruiken zy het Rheen-vet. vet.

Wanneer der eenige leden vervroren en verftijft sijn door de koude, Vervrore
zoo hebben fy geen veerdiger nog kragtiger middel dan de kaas van leden.
Rheen-melk gemaakt, dese nyphen fy tuffen een gloeyend yfer, waar uit Kragt der
dan een olie loop, waar mede fy het beledigde deel ftryken, 't welk da- Rheen-
delijk de pijn stilt door een ongeloofelijke kragt die daar terftond op- kaas.
Sf volgt.

Voogden. Soo het komt te gebeuren dat d' ouders ondertussen komen te ster-
ven, zoo geeft men aan de kinderen behoorlijke voogden, gelijk
andere Natien doen, die de zorge op sig nemen van de kinderen op
te voeden, waar toe men gemeenlijk de naaste vrienden verkiest.

XVII. HOOFT-STUK.

*Van de ziekten der Lappen, haar dood en begrafenisse. Oog-qualen:
Pijnen. Scheur-buik. Branden daar pijn is. Lende-pijn. Ver-
vrore leden. Kragt der Rheen. Kaaskragten. Hoogen ouderdom.
Weten door tooveryen of ymand sterven zal. Lijk-maal. Bominder
der dooden. Ring tegen de Graf-goden. Dood-kist. Begraaf-
plaatsen en wijze. Supersticien. Offer. Lof der doode. Rouw.
Verdeiling van goederen.*

Weten
van weinig
siekten.

AL-hoe-wel de *Lappen* een erbatmelijk leven leyden, zoo sijns
egter zeer gezond: zy hebben geen medicijns, en meinen ook
datse die niet van doen hebben, sijnde zoo veel siekten niet on-
derworpen als d' andere Natien. Zy weten daar ook van geen siek-
ten, en sijn met de meeste soorten niet besmet als wel elders op ande-
re plaatsen. Zy kennen ook geen heete koorsen, Pest of diergelij-
ke siekten. Want zoo ras by eenig toeval een quade logt in *Lapland*
voort komt, verliest het senijn dadelijk sijn kragt. De pest is daar
wel gebragt geweest door de hennep, welke uyt een zeer besmettelijke
plaats was gevoert; maar niemant is daar mede besmet geworden,
stervende daar niet meer dan een mensch van, als alleen de vrouwen
die de zelve hadden gesponnen en gehaspelt; want de Noordse logt
doet ligtelijk zulken quaadaardigheid dempen.

Oog-qua-
len.

Zy hebben dikmaals *quaade oogen*, die haar zeer ontsteken, geduu-
rig tranen en leepagtig sijn: met dese quaal sijns menigmaals bevan-
gen, en is dikwils een oorzaak van hare blindheid dit is haar herkom-
stig uyt derook, met welke haar tente meenigmaals vervult is, als
ook van het schijnzel des vuurs, by welke zy, kinderen sijnde, by
na geduurig zitten, en dit maakt haar die oog-quaalen. De *Lappen*
die op de bergen woonen hebben groote moeyelijkheid wegen het ligt
der Sonne, welke op het *Ys* schijnende, naar om hooge reflecteert,
en haar oogen doet blind werden.

Pijnea.

Zy werden ook wel met long-ziekten gequelt; en sijn dikwils met
de

de pleuris oft fyde-wee, pijn in de fchouders, rugge-graat, maagen
hoofst-fwymelgequalt, dog dit gebeurt haar zoo dikwils niet.

Tegens alle innerlijke fiekten bedienen fy fig van *Bever-nieren* in Remedie
Brandewijn gekookt, 't welk haar gemeenfte remedie is. Zy gebruiken van *Bever-*
nog een drank gemaakt van wortels van eenig mos, zijnde by haar *ferib* *nieren*
genoemt, of, in plaats van dat, nemen fy *Angelica*. Zy fijn gewoon de En *Angeli-*
trunk van dit kruid in Rheen-melk te koken; en dit afziedfel dient *ca.*
haar tot een medicene.

Wanneer 't gebeurt dat zy met *Scheurbuik* beladen fijn, daar voor Scheur-
drinken zy *Rheen-bloed*; als zy *Tand-pijn* hebben, dat zeer zelden buik.
beurt, foo nemen fy het hout van een boom die van de blixem geflagé is, Genefing
daar van maken fy *tand-ftokers*. waar mede fy in het *tand-vlees-vroe-* van *tand-*
ten, tot dat 'er bloed uytloopt. pijn.

Als de *Lappen* in eenig deel van haar lighaam pijn gevoelen, foo is de Daar pijn
gemeenfte middel, een foort van *Tondel* oft *Padde-ftoelen* te nemen, die is werd ge-
aan de Berke-bomen in form van koekjes waffen, welke aan het vuur brand.
ontstoken zijnde, leggen het foo brandend op het pijnlijke deel, dat
daar na een sweertjen open laat, waar uyt alde quade vogten vloeyen,
waar door de pijn vermindert; welke branding na behoren gedaan fijn-
de, foo trekt de *padde-ftoel* die uyt, en de pijn houdt op door het vlak-
jen dat in gebrandis. Zulx doet men ook in *Ægypten* met wol en in
Indien met een foort van wol diefe *Moxa* noemen: de ouden noem-
den die *Muketos*, waar mede fy brandeden op alle pijnlijke plaatfen,
gelijk by *Hippocrates* te lefen is.

Wanneer zy pijn in de lenden oft fchouders hebben, befmeren fy de Genefing
plaats met *flangefmout*; offe nemen wel de tanden van een *Caftoor*, van lende-
diefe agter aan haar gordels hangen; miffchien door *superftitie*, name- pijn.
lijk wanneer d'eerfte donderslag in de lente komt, werpen fy fig op
d'aarde neder en vringen fig van d'eene fyde tot d'ander, en dit agten zy
een diftige remedie tegen de lenden-pijn te fijn.

Zy hebben geen betere bereidingen nog zalven tot de wonden, als Hars.
de hars die uyt *Mast-bomen* driipt, welke fy daar op leggen. Of in Rheen-
plaats van dat gebruiken zy het *Rheen-vet*. vet.

Wanneer der eenige leden vervroren en verftijft fijn door de koude, Vervrore
zoo hebben fy geen veerdiger nog kragtiger middel dan de kaas van leden.
Rheen-melk gemaakt, defe nypen fy tuffen een gloeyend yfer, waar uit Kragt der
dan een olie loop, waar mede fy het beledigde deel ftryken, 't welk da- Rheen-
delijk de pijn ftilt door een ongeloofelijke kragt die daar terftond op- kaas.
volgt.

volgt. Andere gebruiken dese Kaas op een andere wyse: sy nemen daat een dunne snede van, diese op de beledigde partye leggen. Het kooksel van dese Kaas in melk gedaan, is ook wonderbaarlijk goed tegen den hoest, alle long en borst qualen, als ook tegen de maag siekten, die door de groote koude veroorzaakt sijn, welke seer verwarmt. Dese Kaas is ook dienstig om de rouwigheid des waters te verbeteren, en te besorgen dat de maag niet en verlappt nog en bederft door het menigvuldig gebruik deses dranks.

Krygen Dewyl sy onder haar met weinig siekten onderworpen sijn, gebeurt het ook dat sy tot hoge ouderdom kunnen komen, want men vind 'er selfs die over de hondert jaren hebben, en krygen gemeenlijk 't seventig, tagtig en t'negentig jaren. *Al-hoe* wel dese jaren uyt hoog lopen, sijnse niet te min nog altijd blymoedig, en vaardig om hare dagelijkse saken te verrigten, sy geven sig op weg, lopen in de bossen en op de bergen tot verwondering toe. Behalven dit is het seldsaam dat haar hairen op het hoofd of de baard grijs werden; soo dat de meeste *Laplancers* meer uyt ouderdom dan uyt siekten komen t' overlyden.

Weten Indien ymand in een sware en gevaarlijke siekte vervalt, 't sy door door toverrye of ymand sterven zal of niet. ouderdom, of door eenige ander toeval oft siekte; soo pogen sy eerst, door middel van haar trommel, te weten, of de sieke sal gefond werdē, of dat hy sterven moet: want sy meinē door dit middel van toveryen te weten op wat wyse de sieke sterven sal en wat uur hy sterven moet.

Bereiden Zijnde dan verzekert dat de lyder sterven moet, en niet lang meer sal het lijkmaal eer de sterven de dood is. leven, en als de omstanders eenige genegenheid de Christelijke religie toedragen, vermanen zy de worstelende om wel te sterven, als ook God met het Lyden Christi in sijn gedagtenisse en herte te hebben. Maar is 't datse weinig werks van dese Gods-dienst maken, soo laten sy de stervende leggen, en verrigten niet anders dan het lijk-maal te bereiden, 't welk zy gemeenlijk doen eer de sieke sterft.

Verhaal. *Steuchius* verhaalt een voorbeeld dat onlangs geschied is, sijnde gebeurt aan een seer ryke *Laplancer*; dese man seer siek sijnde, en sig siende buiten hoop van genesen te werden, liet al sijn vrienden en bekende komen. Dese merkende dat hy wel haast de geest mogt geven, gingen de waart van de herberge zoeken, welke gewoon was het volk dat uyt *Noorwegen* en *Fampland* komt, te huis-vesten; sy kochtē van hem bier en Brandewijn, om een maal te bereiden, terwijl d'andere nog leefde; hebbende soo een dag met suipen toegebracht en goede cier gemaakt, gingen sy weder na de tente der sieke en vonden hem dood leggen.

Soo

Soo ras dan als de sieke de geest gegeven heeft, verlaten d' omstanders op d' eigenste dag de tente; want sy meinen dat de doode yets na-laait, 't geen by d' oudelatinen graf-goden oft *Manes* genoemd werd: dit doet haar voor het doode lighaam vervaart werden.

Verlaten de tente na de dood.

Zy hebben de gewoonte indien ymand rijk is, het lighaam in een linnelaken te leggen; maar indien ymand arm is, soo begraven sy hem in eenige wolle stof; sy bedekken niet alleen het lighaam; maar selfs ook het hoofd: die nu de Christelijke plegtelijkheden mede seer devotig aannemen, gebruiken die mede; andere trekken den doden de beste kleden aan die in haar leven gedragen hebben.

Hoefe het doode lighaam bewinden.

Het lighaam dus toegestelt sijnde, doense 't in een dood-kist. 't Welk door een *Laplander* werd verrigt, sijnde 't selve door een man, vrouw oft vrienden toegelaten om de gestorvene dese plegtelijkheden aan te doen: dese moeten sy een latoene ring geven, en hem aan de rechter arm binden, die daar soo lange aan blijft, tot dat hy dese plegtelijkheden heeft af gelegd. Zv sijn van meining dat dese ring een bewaarmiddel is tegens het quaad, dat de graf goden hem soulen konnen doen, en dat te daar door versoenlijker sijn: dit schijnt nog een oude superstitiedes *Grieken* te sijn, soo wel als die der *Romeinen*: het is dusdanig dat sy geen dooden begraven of dese plechtheden moeten in 't werk gestelt werden.

Ring tegen de graf-goden.

De *Dood-kist* is gemeenlijk van een uytgeholde tronk eenes booms gemaakt; maar die op de bergen van de Frontier-plaatsen van *Noorwegen* wonen, werpen by gebrek van boomen het doode lighaam in sijn eyge slede, diefe *Ackia* noemen.

Dood-kist.

In d'eerste Eeuwen eerste Christenen waren, en eenige tijd daar na, begroeven sy hare doden maar daar het haar goed dagte, voornamelijk in de Bosschastien, 't welk sy heden ten dagen nog niet vergeten hebben, want se gemeenlijk verre van de kerk afgelegden sijn. Sommige begraven alleenlijk haar doden in de slede leggende, in d'aarde, diefe daar mede bedekken, voornamelijk op 't land daarse niet dan klippen sonder bomen hebben. Sommige besetten de slede met het doode lighaam rontom met stukken hout, voornamelijk in de bossen. Op dat de dood-kist daar onder niet ligt bederven nog rotten sou: dit geschied aan alle syden en ook boven op, om de wilden beesten daar van te beschurten en of te weren. Daar sijnder ook diefe in spelonken en holen leggen, welke zy met stenen weren toe te maken.

Begraaf-plaatsen.

Aangaande 't geen *Peucerus* schrijft, dat de *Laplanners* gemeenlijk

Fabel van *Peucerus*, ver-

vervaart en bevreest sijn voor de geesten na haar ouders dood, en dat zy om dit te beletten en van schade bevrijd te sijn, de lighamen onder de haartstede begraven; 't geen het eenigste middel zoude sijn, om sig tegens de quellingen des duivels te beschermen, en sig van alle vrees te bevryden; want diteens gedaan sijnde komen de geesten niet weder nog vertoonen sig niet meer; maar zoo se dit niet en achten en verzuimen, zoo werden zy geduurig van de zielen harer ouders vervolgt en angstig gemaakt. Dog 't geene *Pencerns* hier betoogt, daar van heeft men by de *Lappen* noyt gehoord of gezien datse de dooden onder de haartstede begraven, maar zy begraven die in d'aarde zoo verre van haar tente als het mogelijk is.

Begraven
ook de
bijl, met
een key en
staal.

Die geene welke de plechtigheden van het Christendom niet waar en nemen, begraven met het doode lighaam ook de bijl van de gestorvene, als ookeen key met een stukjen staals om vuur te slaan. Zy geven nog reden van die sotte supersticieuse gewoonte, dat namelijk de doode sig op den jongsten dag in de duisternisse zal bevinden, zoo dat hy eenig licht van nooden zal hebben, 't welk hy met een key en staal zal kunnen slaan; en dewijl hy op de weg sijnde, wel hage-doorn en takken van boomen zal vinden, die hem in zoo een dikke bosschagie tegen houden, kan hy die met een byle doorhakken; om dat de Wer de dooden heeft opgelegd, datse door vuur en yser zullen in den Hemel komen. Zy redeneren daar tegenwoordig dan alsoo van, zedert datse van de laatste dag hebben hooren spreken, als ook van het oordeel en d'opstanding der dooden.

Reden.

Oude su-
perstitien.

Wat my aangaat ik geloof dat het een oude bygeloovigheid is van alle de Provincien, en dat die by de *Lappen* niet alleen eygen is. Ik hebbe by mijn Heer *Stenon Bielke* groot Thresbrier van *Sweden*, een key met een staal die uyt een graf gehaalt was, gesien, sijnde weinig mylen van de stad *Upsal*, alwaar de plaats en de verhooging van steenen die daar op gesmeten waren genoegsame kenteykenen waren van eenig Heiden.

Opinie der
Heidenen.

Seker d' oude Heidenen hebben altijd gemeint, dat de dooden in geen goede plaatsen logeerden, ten zy datse de duisternissen hadden door gepasseert, sijnde de wegen met groote duisternissen beladen: zoo dat d' Afgoden-dienaars van dat land schijnen begrepen te hebben, dat 'et land onder zoo een klimaat is, alwaar de nagten zeer lang

lang zijn en de duifterniffen zeer dik.

Wat vorders de bijl belangt , daar over moet men fig niet ver-
wonderen ; want het was een gewoonte die over al ingeslo-
pen was, namelijk, datse hare Wapenen op het lighaam van de doode
leiden; sijnde de bijl een van de voornaamfte Wapen-tuigen die de
Lappen gebruiken. Maar wat aangaat d' hedendaagse *Lappen* die
meinen dat de lighamen der dooden, na d' opftaudinge het eygen-
fte leven zullen hebben als zy jegenwoordig leyden en op d'aarde
zullen blyven ; de kinderen smyten ook in de kift van de vader fijn
boog en pylen om vuur te konnen maken. Hier by smyten zy nog
een klein fakjen met allerley fpyfe; want zy geloven dat de doode wan-
neer hy in de helle komt , daar niet moet van berooft fijn.

Begraven
de wape-
nen.

Dit is dan na de waarheid van die gene welke niet waardig agten
de Christelijke Ceremoniente hand-haven gezegt, en van die welke
verre van de kerken af woonen; want d'andere hebben in gebruikt
hare dooden op het Kerk-hofte begraven, dat digte by de kerk ge-
plaats is , want de Priefsters haar daar toe verbinden en de hand
aan houden. En zedert zy gewoon fijn geworden de lighamen der
dooden aldaarte begraven , zoo vind men der onder haar, die zoo
een ydelheid en eerzucht hebben , dat se voor geld en andere din-
gen, liever een plaats in de Kerk dan op het Kerk-hof hebben te
koopen:

Begraven
ook hare
dooden op
het kerk-
hof en in
de kerk.

Vorders is 'er niet een *Laplander* , ten zy hy heel arm was, die
vrywillig een graf wil delven : daarom geven de rijkfte geld aan
eenig Sweed oft arme *Laplander* om een graf te maken : dan fo
begraven zy de lighamen, gelijk als onder de Christenen, na dat
de vrienden van de doode hebben gefchreit en teykenen van droef-
heid gegeven; dese verschijnen niet op de begrafenis dan met haar
flechte kleeden.

Willen
geen graf
maken.

Dit hebben zy nog in 't befonder, dat se hare sleden op het graf
laten, op welke zy het doode lighaam bragten , met alle de klee-
den die hy aan had terwijl hy siek was, te weten het bed, dekens,
en al het geen om en by hem was. Ik meen datse dit goed op het
graf fetten , op dat 'er niet sterfelijks van de doode zouw na bly-
ven , en niets aan de gene, welke fig daar van bedienen wilden,
zoude fchaden.

Brengen
het bed
&c. van de
zieke op
het graf.

De doode dus ter aarde gebragt sijnde, houd men het lijk-maal Lijk-maal
Sf 3 dry

dry dagen na dat hy is begraven geweest ; dan zoo komen daar alle de vrienden en bekende te zamen. Daar eetmen dan het Rheen-vlees van de Rhee die de doode voort trok tot het kerk hof oft begraaf-plaats, na datse dieter eeren van de doode hebben opgeoffert ; zy belasten dat de benen van het beest niet verloren gaan , daarom doen zy die zorgvuldiglijk in een korf , op welke sy een man van goederen maken , en dat soo goed als sy kunnen , sijnde groot oft klein na de proportie van de doode , en begraven dit alles in de aard. Dit doense ter eeren van haar Af-god oft quade God , leggende daar op stukken houdts , diese dan nog met groote steenen beladen.

Slagten
der Rhee.

Offer.

Drinken
van Bran-
dewijn.

Zy sijn nog gewoon , wanneerse Brandewijn kunnen bekomen , met malkanderen in 't rond te drinken ter gedagtenisse van den overledenen : dese Brandewijn noemen zy *Saligavijn* , dat is te seggen *de gelukkige wijn* , sijnde de wijn die men drinkt om te denken aan de doode die gelukkig is geworden en bevrijd van alle de ellende deses waerlds. Het blijkt door dese woorden , dat de vriende van desen *Laplander* , met namen *Thomas* , waar van ik gesproken heb in 't relaas van *Sten-chius* , hebbende voor gekomen en de bestelde tijd om Brandewijn te drinken verrast.

Lof der
dooden.

De *Lappen* onderhouden nog dese Ceremonie van het eind des vingers in de Brandewijn te steken , en het aansigt daar mede te vryven in manieren van reininge ; en soo ras zy dronken sijn , spreken zy alle lof van de sieke diese kunnen , tellende menigte van sijn goede qualiteiten ; indien het een man is geweest van een groot oordeel en vaardig in alle dingen , begaast met een zonderlinge kragt ; die behagen nam in de Bosschastien , en alle arbeid en besigheden waar nam ; die met sijn vrouw wel over een quam , en sijn kinderen in vreedzaamheid op trok , vorders alle vriendschap met sijn huis-genoten hiel : item dat hy de trommel wonderlijk wist te gebruiken ; dat hy een familiaren geest had , diese in haar taal *Sueis* noemen , sijnde seer magtig ; die sijn slag altijd waarnaam , en niets voorby liet gaan : dan zoo halen zy die alle op.

Off-ring
van Rhee.

Rouw.

De plechtigheden van de begrafenis eindigen dan aldusals gesegt is ; indien de doode seer rijk is geweest , soo houden de vrienden jaarlijks een maaltijd , off'rende twee jaren agter een eenige Rheen tot sijner gedagtenisse na sijn dood. Het beklag oft rouw der *Lappen* geduert seer lange , voornamelijk over de vrouw oft kinderen. Dese rouw geschied niet dan in het hert , hebbende daar van geen uyerlijke teikenen , want zy gebruiken dagelijks haar gewoonelijke klederen.

Nu

Nu stap ik over de zuccessie oft deiling van goederen, die men gemeenlijk na de dood doet. Alwaar men eerst moet aanmerken dat der *Lappen* rijkdom en goederen, voornamelijk in meubelen bestaan, als daar sijn de troepen der Rheen, zilver, en boven alle andere dingen gemunt geld, kopere en latoene vaten en diergelijke dingen meer. Maar het gene meest van haar geagt werd, is een groot getal van Rheen, want daar sijn *Lappen* die hondert Rheen hebben, andere duisent en zommige meerder. *Olaus* bemiddelt dit getal wat, seggende dat yder *Laplander* tien, vyftien, dertig, zeventig, vier en vijf hondert hebben, welke van Herders geweit werden: want sommige hebbē soo grootē getal, dat mē haar ligt een onthalē kan sonder te sien dat het getal vermindert is.

Successie van goed.

Menigte van Rheen.

Daarom sijn de *Lappen* die op de bergen woonen veel ryker als die in de Boffchagien woonen, want zy sijn werksamer en houden grooter getal van Rheen, de bergen geven haar allerley noodzakelijk voedsel, en de Koopmanschappen sijn haar veel gemakkelijker met de *Noorwegers* en de *Bos-Lappen*, sijnde tussen beiden gelegen.

Welke de rijkste *Lappen* sijn.

Wat aangaat d' andere middelen, waar van men sig dagelijks bedienen moet, die sijn voor de heele waerelt open gestelt; maar het zilver, en byfondelijk 't gene gemunt is, dat verbergen zy in een kuil in d'aarde, welke plaats by haar *Roggai* genoemd werd. Hier toe nemen zy een groote kopere ketel of zomtijds wel van latoen gemaakt, dese setten zy in de grond van dese kuil, en sluiten hem met een korf en een slot daar aan, in welke haar geld en zilver is; dese dekken zy dan met planken, waar op sy aarde smyten, als ook wel takken van boomen en mosch, op dat niemant de plaats daar dat begraven leid, mogt vinden. Dit weten zy met zulken aardigen heimelijkheid te doen, dat zelfs haar vrouw nog kinderen daar van weten; want zoo se haastig komen siek te werden en te sterven, blyft dat onder d'aarde begraven, en d' erfgenamen kunnen daar niet van genieten.

Hoe zy haar zilver begraven.

De goederen nu die de erfgenamen in handen krygen, werden onder malkanderen verdeilt, een broeder neemt zoo veel als ordinantie en gewoonte in *Sweden* is, namelijk twee derde, en een zuster het overrige derde. Eer zy deilen zetten zy de Rhee die aan het kind gegeven was, wanneer het sijn eerste tanden begon te krygen apart, en d' andere Rhee, wanneer het geboren wierd, als ookal de d' andere die daar van sijn voortgekomen, welke dikmaals tot een groot getal werden.

Deilen der goederen.

Aangaande nu de goederen welke geen meubelen of huis-raad sijn, als

Goederen
die niet
gedeelt
werden.

als daar zijn Landen, Meiren, Bergen, en wateren daar men in vischt, die deilen zy niet; maar de kinderen zoo van d' een als d' andere zexe besitten die ongedeilt, en bedienen sig daar van als een eygen erfdeel, 't welk haar door regt van successie toekomt. Dog dit gebruik is niet gegrond op haar eygen phantasie, maar op de verdeilinge die *Carole* de negende gedaan heeft over gansch *Lapland*, gevende aan yder Familie zijn besonder stuk lands, als ook Meiren, Rivieren, Boschagien en bergen. Hier uyt mein ik dat dan voortkomt, dat dese goederen onder de effgenamen niet gedeelt werden, gelijk d' andere goederen, blyvende altijd ondeilbaar aan yder Familie; maar om na waarheid te spreken, zoo zijn dit geen ware eyge goederen, gelijk wel d' andere zijn, hebbende daar alleen de vrugten af, waar voor zy verbonden zijn jaarlijks sekere schattingen te betalen.

E Y N D E

Des tweeden Boeks.

Begraven der Laplanders

van Luyken, zeynen et fecit.

Doopen der Laplanders

van Luyken, Invel et fecit.

Zeldzame en Aanmerkenswaardige
HISTORIE
 VAN
LAPLAND.

DERDE BOEK.

Handelende van de Gedierten, Gewassen, Gebergten, Steenen, Metalen en Wateren.

I. HOOFSTUK.

Van de Rheen. Taranden. Onderscheid der Hertten en Rheen. Rheen met dry, vier en ses hoovens; satsoen der hoovens. De Rheen berkauwen niet. Wilde en tamme Rheen. Tijd van Renjen, Lubben, Melken, Kaas, Stremfel; konnen geen Boter maken. Weiding, Voeder, Swemmen en Ziekten der Rheen. Schade door Ziekten en Tovery, onderdom, Jagt-honden.

E twee voorste Boeken afgehandelt hebbende van hare Landen, Taal, Koopmanſchappen, Bedrijf, Jagt &c. konnen wy niet nalaten van de Gedierten, Bergen, Gewassen, Wateren, Metalen, Gelteenten &c. te ſpreken: en om een aanvang te maken, ſullen wy eerſt van de Rheen handelen.

Een van d'alderaanmerkelykſte ſaken van gantsch *Lapland*, ſijn de Gedierten met vier pooten, van welke men in *Duytſland* geen ſoorten vind, alhoewelfe in andere naaſtgelegene plaatſen gemeen zyn; eenige vind men in *Lapland*,

Wat Beest in Lapland niet te vinden sijn. *land*, die in andere Landen niet gesien werden. In *Lapland* heeft men geen Paarden, Esels, Stieren nog Koeven, Hamels oft Geiten. Ook maken de *Lappen* geen het minste werk van de Paarden, wijl die haar om d'overvloedige Sneeuw geen vrugt kunnen doen, ook kunnen sy niet te wel tegen de felle Koude. Van haar naaste gebueren koopen sy sommijds wel Koeven, Buffels, Schapen en Geiten, en dat alleenig om de Wol en het Vleis, diese alleen maar Somers kunnen behouden, want wanneer de Winter nadert, slagten zy die.

Taranden. De viervoetige Gedierten die in *Lapland* voortkomen sijn voornamelijk de Rheen. Ik kan my niet besinnen hoe *Pencernus* haar de naam van *Taranden* geeft, zeggende dat de *Lappen* die in de Winter in plaets van Paarden gebreyken, wanneer de Wateren bevroren sijn, en de bittere koude alles verhard heeft. Want indien men de beschryving van de *Taranden* van *Plinius* met die van de Rheen vergelijkt, vind men nauwelijks diergelijken; een *Tarand* heeft de grootte van een *Oss*, en een hoest veel grooter als van een Hert, met lang hair als van een Beir, dat men allerlei soorten van coleuren kan geven, 't welk de Laplandse Rheen niet en hebben.

Rheen. *Olaus Magnus* spreekt beter, gevende die de naam van Rheen. Hy segt dat men se soo noemt, om dat se op het hoest een hout dragen, dat seer hoog is, gelijkende na de Takken van een Keten, en dat het gereedschap, 't geen men haar aandoet aan de horens, om de steden in de Winter te trekken, in hare tale *Ranchs* en *Lochs* genoemd werd.

d'Eerste die gewag van de Rheen maakt, is *Paulus Diacre*, welke gebloed heeft omtrent het jaer een duisent twee hondert en zeventig. De *Laplanders*, segt hy, hebben in haar land een seker soort van Beesten, die de Hertten niet seer ongelijk sijn; ik hebbe, segt hy, ook Kleederen gesien die van de vellen met het hair daar aansittende, gemaakt waren.

Onder-scheid der Hertten en Rheen. De Rheen en de Hertten hebben in sommigdingen verschilligheden; een Rhee is veel grooter en hooger dan een Hert, ook sijn al de Hertten niet van eenderlei soort: die platte horens hebben, sijn wel kleinder als d'andere, en men siet by na geen ander in het gansche Noorder quartier. Maer daer is veel onderscheyd tussen de hoogte en grootte; want alhoewel der veele seer hooge Hertten sijn, die door haer hooge en dunne Pooten hooger schijnen, sijn de lighamen egter kleinder als die van de Rheen.

De Rheen met dry Hoorns. De Rheen hebben niet alleen twee hoornen, alwaer de Hertten die staen.

staende hebben, maar volgens 't gevoelen van *Olaus* sijne nog met een derde voorfien, staende in 't midden van het hooft, met hare takken rontom, sijnde kleynder als d'andere; dese dienen om sig te befchermen tegens allerlei loorten van Beesten, voerende daer oorloog mede, voornamelijk tegens de Wolven. Daer sijnder wel, die sulx loochenen, maar dese verstaen de fin van *Olaus* niet, want hy segt niet dat het een derde hoorn is, sijnde van d'andere beide gefcheiden, en in 't midden van de beide staende, alleenig verschillende in kleinte, volgens de figure die daar van afgebeeld is. Maar desen Schryver heeft alleenigh willen seggen, dat het een tak is tuffen beide de groote hoornen groeiende, hebbende sijn fatoen als een hoorn in 't midden van de beide, stekende voor uit, en wyl die in eenige punten oft toppen verdeilt is, soo schijnt die wel een derde hoorn te vertoonen.

Men fiet hedendaags meer Rheen, zijnde op sulx een wijfe gewapent; fy hebben twee hoornen die na agter toegaan, gelijk men in de Hertten gemeenlijk fiet, maar in 't midden van dese twee hoornen lchiet een kleinen horen uit, soo verdeelt in takken als een Hertshoorn, gaende na voren toe, so dat de gedaente en stand, gelijk als een derde hoorn vertoont. Alhoewel het menig reis gebeurt, dat een yder deser hoornen, diergelijken tak uitschiet, soo dat er niet alleen dry hoornen schijnen te zijn, maar somtijds wel vier, twee na agter toe gaande gelijk men in de Hertten fiet, en twee na voren toe gestrekt, 't welk de Rheen in 't besonder eigen is.

Sommige hebben vier hoornen.

Den Heer *Brienne* heeft ook diergelijks in sijn voagie te kennen gegeven, dat de Rheen daar in van de Hertten verschelen, sijnde begaaft met twee ryen hoornen; hy wil seggen een ryen na vooren toe op het voorhoof, en een ander agter na de Rugge toe, gelijk sulx uit sijn figuur genoegsaem af te meten is, alhoewel sijn Schilder 't overal niet te wel getrefsen heeft, als wel onse Schilder, die sulx na het leven heeft afgeschetft.

't Gevoelen van Brienne

Albert de Groot maekt dit dier af met dry regels hoornen (dat op d'eigenste wijfe dient verstaen te werden) namelijk dat yder regel twee hoornen heeft, soo dat het heele hooft niet dan sprietten schijnt te gelijken. De twee grootste deser hoornen (seg hy) staan in 't midden, daar de hoornen der herten staan, dese wasschen tot een uitnemende groote, krygende de langte van vijf ellebogen, sijnde elk van vijf en twintig takken. De hoornen van de tweede regel, staan op het midden van het hooft, gelijk men in sommige gedierten fiet, hebbende kleine

Rheen met ses hoornen

Wat Beesten in Lapland niet te vinden sijn. *land*, die in andere Landen niet gesien werden. In *Lapland* heeft men geen Paarden, Esels, Stieren nog Koejen, Hamels oft Geiten. Ook maken de *Lappen* geen het minste werk van de Paarden, wijl die haar om d'overvloedige Sneeuw geen vrugt kunnen doen, ook kunnen sy niet te wel tegen de felle Koude. Van haar naaste gebueren koopen sy somtijds wel Koejen, Buffels, Schapen en Geiten, en dat alleenig om de Wol en het Vleis, diese alleen maar Somers kunnen behouden, want wanneer de Winter nadert, slagten zy die.

Taranden. De viervoetige Gedierten die in *Lapland* voortkomen sijn voornamelijk de Rheen. Ik kan my niet besinnen hoe *Peucerus* haar de naam van *Taranden* geeft, zeggende dat de *Lappen* die in de Winter in plaets van Paerden gebryken, wanneer de Wateren bevroren sijn, en de bittere koude alles verhard heeft. Want indien men de beschryving van de *Taranden* van *Plinius* met die van de Rheen vergelijkt, vind men nauwelijks diergelijken; een *Tarand* heeft de grootte van een *Os*, en een hoofd veel grooter als van een Hert, met lang hair als vaneen Beir, dat men allerlei soorten van coleuren kan geven, 't welk de *Laplandse Rheen* niet en hebben.

Rheen. *Olaus Magnus* spreekt beter, gevende die de naam van Rheen. Hy segt dat men siefoo noemt, om dat sie op het hoofd een hout dragen, dat seer hoog is, gelijkende na de Takken van een Keten, en dat het gereedschap, 't geen men haar aandoet aan de horens, om de sleden in de Winter te trekken, in hare tale *Ranby* en *Lotha* genoemd werd.

d'Eerste die gewag van de Rheen maakt, is *Paulus Diacre*, welke gebloed heeft omtrent het jaer een duisent twee hondert en zeventig. De *Laplanders*, segt hy, hebben in haar land een seker soort van Beesten, die de Herten niet seer ongelijk sijn; ik hebbe, segt hy, ook kleederen gesien die van de vellen met het hair daar staatsende, gemaakt waren.

Onderscheid der Herten en Rheen. De Rheen en de Herten hebben in sommige dingen verschilligheden; een Rhee is veel grooter en hooger dan een Hert, ook sijn al de Herten niet van eenderlei soort: die platte horens hebben, sijn wel kleinder als d'andere, en men siet by na geen ander in het gansche Noorder quartier. Maer daar is veel onderscheyd tussen de hoogte en grootte; want alhoewel der veele seer hooge Herten sijn, die door haer hooge en dunne Pooten hooger schijnen, sijn de lighamen egter kleinder als die van de Rheen.

De Rheen met dry Hoorns. De Rheen hebben niet alleen twee hoornen, alwaer de Herten die staen.

staende hebben, maar volgens 't gevoelen van *Olaus* sijne nog met een derde voorsien, staende in 't midden van het hoofd, met hare takken rontom, sijnde kleynder als d'andere; dese dienen om sig te befehermen tegens allerlei soorten van Beesten, voerende daer oorloog mede, voornamelijk tegens de Wolven. Daer sijnder wel, die sulx loochenen, maar dese verstaen de sin van *Olaus* niet, want hy segt niet dat het een derde hoorn is, sijnde van d'andere beide gescheiden, en in 't midden van de beide staende, alleenig verschillende in kleinte, volgens de figure die daar van afgebeeld is. Maar desen Schryver heeft alleenigh willen leggen, dat het een tak is tussen beide de groote hoornen groeiende, hebbende sijn satsoen als een hoorn in 't midden van de beide, stekende voor uit, en wyl die in eenige punten oft toppen verdeilt is, soo schijnt die wel een derde hoorn te vertoonen.

Men siet hedendaags meer Rheen, zijnde op sulx een wijze gewapent; sy hebben twee hoornen die na agter toegaan, gelijk men in de Herten gemeenlijk siet, maar in 't midden van dese twee hoornen schiet een kleinen horen uit, soo verdeelt in takken als een Herts-hoorn, gaende na voren toe, so dat de gedaente en stand, gelijk als een derde hoorn vertoont. Alhoewel het menig reis gebeurt, dat een yder deser hoornen, diergelijken tak uitschiet, soo dat'er niet alleen dry hoornen schijnen te zijn, maar somtijds wel vier, twee na agter toe gaande gelijk men in de Herten siet, en twee na voren toe gestrekt, 't welk de Rheen in 't besonder eigen is.

Sommige hebben vier hoornen.

Den Heer *Brienne* heeft ook diergelijks in sijn voagie te kennen gegeven, dat de Rheen daar in van de Herten verschelen, sijnde begaaft met twee ryen hoornen; hy wil seggen een ryen na vooren toe op het voorhoofd, en een ander agter na de Rugge toe, gelijk sulx uit sijn figuur genoegsaem af te meten is, alhoewel sijn Schilder 't overal niet te wel getroffen heeft, als wel onse Schilder, die sulx na het leven heeft afgeschetst.

't Gevoelen van Brienne

Albert de Groot maekt dit dier af met dry regels hoornen (dat op d'eigenste wijze dient verstaen te werden) namelijk dat yder regel twee hoornen heeft, soo dat het heele hoofd niet dan sprieten schijnt te gelijken. De twee grootste deser hoornen (seggt hy) staan in 't midden, daar de hoornen der herten staen, dese wasschen tot een uitnemende groote, krygende de langte van vijf ellebogen, sijnde elk van vijf en twintig takken. De hoornen van de tweede regel, staan op het midden van het hoofd, gelijk men in sommige gedierten siet, hebbende kleine

Rheen met ses hoornen

korre horentjes; de twee andere eindelijk van de laetste order, staen heel na voren toe, en schijnen beter twee beenen te sijn, met welke het beest, wanneer het strijd, sig beschermt.

Albert heeft hier niet gesproken als ofte altijd soo waren, maar daer werden alleen sommige gevonden, die haar horens aldus gestelt hebben, **Gevoelen van Albert.** twee namelijk gekromt na achter toe; twee kleinder na om hooge toe gaende, en nog twee kleyndere, die na voren omgekromt sijn, hebbende een yder alle hare takken, en niet meer dan eene wortel, die gene, welke op het voorhoofd komen, soo wel als die sig naar om hooge oprigten, werd niet eigentlijk van gesproken: sy verwisselen hare groote horens, namelijk die welke de Rheen van agteren hebben. Ik moet hier aanhalen de ses en dertigste tasel van *Fonsson*, in welke hy van de wonderbare Hertzen handelt, 't geen alleenig maar na het begrijp der Schilders gemaakt is, die by gevolg gedwaelt heeft, 't welk verbeterd moet werden.

Dryhoorns. Vorders is dit niet gemeenlijk; men siet menigmaals Rheen met dry hoornen, alhoewel het getal van die vier hebben, waar van wy te voren handelden, grooter is. 't Geen wy tegenwoordig van de hoornen gesproken hebben, dat moet men verstaen van de Mannetjes, die de grootste, breedste en de meest gerakste hebben, want de Wijfjes hoornen sijn in alles kleinder, en minder getakt.

't Gestel der hoornen. Zy sijn altijd soo aen de Mannetjes als de Wijfjes gesteld, dat de toppen niet na agter toe omkrommen, gelijk als die van de Geiten en Bokken; ook steken sy niet tegen elkander aan, gelijk als die der Hertzen en Elanden, maer strekken sig na voren toe gelijk als die van de Wilde Geiten en andere diergelijke Gedierten; 't welk in dese Dieren wel moet aangemerkt werden.

Donsigheid der hoornen. De hoornen der Rheen sijn dan dusdanig in 't besonder; sy sijn bedekt met een soorte van Mos oft sagte donsigheid, 't welk gemeenlijk geschied wanneer de jonge hoornjes weder uit sullen komen, na dat d'eerste sijn afgevallen. Want als sy in de Lente beginnen uit te groeyen, sijnse tenger en sagt, vol saps en bloeds en van buiten hairig; maer wanneer sy haar natuurlijke groote krijgen, valt het hair in de Herfts uit, tegen die tijd datse weder verwisselen.

Gekraak der Leden. Dit dier verscheelt nog van een Hert, om dat het grooter en korter Pooten heeft, gelijkende wel na Buffels Pooten. De Klauwen sijn natuurlijker wijs in twee gespleten en byna rond, gelijk als die der Stieren en Koeyen. Wanneerse sagt of hard loopen, so maken haare gele-

de-

deren van haer beenen een seer groot gekraak, of geraes, even of er twee Keyen op elkander vielen, of dat men een Neut kraekte; als men dan dit gerammel hoort, weet men dat'er een Rhee na by is, 't welk ontrent dese gedierten iets sonderlings is.

De koleur verscheelt van die der Hertten hoornen, want dese helt meerder na den asgrauwen, en onder dese is niet alleen het hair onder aen de buik wit, maer ook aan de sijden en de schouders. Ik weet geen reden waerom *Olaus Magnus* haer lang hair toeschrijft: 't is wel waer datse hair genoeg hebben, dat lang is onder aen den hals, maar 't is 't eenmael gelijk de Bokken en Geiten hebben, by na als dat van d'andere gedierte, dog het komt niet te pas by het hair der Wilde Geiten.

Dit is nog ontrent de Rheen aen te merken, datse niet herkauwen, alhoewelse gespletene Pooten hebben, en in plaats van een galblaas aen de Lever, gaet'er een Pip van de Lever na de Darmen toe; even gelijk men in de Paarden en andere weinige Dieren siet volgens het geruigenisse van den Edele Heeren *Ruyssch* en *Blankaart*. Vorders kanmen de rechte afbeelding van de Rheen in de figuren afgebeeld sien.

Wijders is dit dier van natuuren Wild, en men vind'er een groote menigte in *Lapland*, maer sy werden getemt, om tot dienstbaarheid te gebruyken. De Rhee welke uit een andere voorkomt, is van gelijken sagt en tam, waar van men meenigte troupen ganstch *Lapland* door siet weiden.

Men vind'er nog een derde soort die tusschen de Wilde en de Tamme is, en van beide te samen voortgeteelt werd. Want de *Lappen* hebben de gewoonte, als sy Wilde Rheen willen vangen, datse die in een Bosch setten daer alleen tamme Wijfjes by elkander sijn gebragt; voornamelijk in die tijd, wanneer sy hitzig sijn of reujen; dat gebeurt het dikwils, dat, als dese Wijfjes werpen, sy dese derde soorte voortbrengen, die van de *Laplanders* *Kattzigjar* of *Peunach* genoemd werden, welke grooter en sterker sijn als d'andere, en daerom vry wat beter om de Sleden te trekken. Dit is dan een sonderlinge soort van Rheen, welken de wreden aart eenigfins behouden, daarom sijns vry boosaardig, quaad en koppig; stootende dikwils op die geen; welke in de Sleden sitten, gevende hem zoo veel schoppen en slagen, dat hy'er van sterft. Sy hebben geen ander middel in dit voorval als agter over te leggen en sig gedeckt te houden, tot dat de hoofdigheid van dit Beest wat overgegaen is. Want dese Dieren sijn seer sterk, soodanig datmense niet kan temmen, en die in de slede sit heeft geen tijd oft middel om hem anders te doen bedaren.

Koleur der hoornen.

Hair.

Herkauwen niet.

Wilde en Tamme.

Derde soort van Rheen.

Reujen ontrent Sint Mattijs.

Ontrent het Feest van Sint Mattijs reujen dese Beesten, en loopen daarom door het Land, en Paren met malkander op d'eigenste wijze als de Bokken en Hertten, foodanig, dat wanneer men een Mannertjen in die tijd slaght, heeft het vleis alsoo geilen reuk als dat van de Bokken; daarom slagten de *Lappen* die altijd op een ander tijd van 't Jaar, wanneer het vleis beter smaakt, en uitstekender is, gelijk als ik te voren gezegt heb.

Dragt der Jongen.

De Wijfjes van de Rheen, welke de *Lappen* in hare Taal *Waiar* noemen, dragen hare jongen veertig weken lang, en werpen die in de maand van Maart ontrent *Sint Jacob* en *Sint Philips*, of op de derde dag, dese de misse van 't Kruys noemen: of ook wel ontrent het Feest van *Sint Erick*; somwijls ook wel op *Sint Urbanus* Feest, dat is wanneer de Son en de Kruiden op haar krachtigste beginnen te werden. Sy dragen ieder reis niet meer dan een Jong gelijk, en sijn in 't gemeen seer vrugtbaar, ja soo dat men onder hondert Rheen Wijfjes, naulijks tien vind die onvrugtbaar sijn, welke dan om haer onvrugtbaarheid in 't besonder de naam dragen van *Raones*. Dese hebben een seer sappig vleis in de Herst, even ofse daar toe vet gemaekt waren; daarom hebben sy ook de gewoonte vanse tegen die tijd te slagten.

Raones.

Aanfokken der Jongen.

De Jongen nu dese anfokken en opvoeden, spyfisen sy met haer eige melk, en dat in 't midden van het Veld, sonder die onder eenig dak te brengen en eenig letsel oft schade te lijden. Elke moeder oft Wijfjen kend altijd de haare, soo wel aen de stem als het gesigt, en ieder Jong volgt altijd sijn moeder sonder sig daar in te bedriegen, al was het onder hondert andere, want sy soeken soo lange tot sy by haer regte moeder gekomen sijn. Alse nu wat grooter zijn, werden sy met kruiden gespijst, want sy eten bladen en andere groente dese op de Bergen vinden, sonder egter de groote geneztheid van het suigen te verliefen: want men liet somwijls de Jonge Rheetjes haer moers soo lange suigen totse wederom op nieuw een ander Jong geworpen hebben; op welke tijd de moers d'oude Jongen affetten: dit verbindt de *Lappen*, wanneer se Rheen melk willen hebben, dat se aen de muil van de Jongen een Scherp-hout binden, op dat, alse alsoe komen suigen, zy de moeder seer mogen doen, en dat dese by gevolg niet ontkent dat hare eujers getrokken werden.

Hair der Jongen.

De koleur des hairs van de Jonge Rheetjes is eerst rood met geel gemengt, en eenigzins roodagrig; dit hair valt haar uit ontrent *Sint Jacob*, en dan komt er een ander soort van hair, dat wat na den swarten helt.

helt. *Johannes Tornæus* zegt niet dat dit hair swart is, maar dat het is als hooft-hair, hier door verstaat hy hair dat uit den donker blond, en byna swart is, dat is *Castanie bruin*.

De Jongen en sijn in 't eerst niet veel grooter als een Kat, behalven dat de Pooten langer sijn en sterker, want sy op de derde dag al loopen kunnen, welke dan de moer volgen, met soo een suetheid als de moer loopen kan. Grootte der Jongen.

Een Rhee van vier jaren heeft sijn volkomene groote. Soms onderscheid men wel de jaren van de Rheen met verscheidene namen. Onder- scheid der jaren. Want een Rhee van een jaar, noemen sy *Mees*, van twee jaren *Orach*, van dry jaren *Worsu*, en van vier jaren *Namiloppu*, dat is soo veel te seggen als die geen naam hebben. Is 't een Mannetjen hieten sy die *Hiruas*, maar een *Wijfsen Herki*.

Wanneer 't gebeurt dat de Rheen sterk genoeg, en tot werken en goede dienst te doen bequaem sijn, soo temt mense, men dresseert haar, en leert haar de Sleden trekken, en vaardig loopen; alse dan nu soo afgerigt sijn, werden sy van de *Lappen Vajomberki* geheeten. Dresseren der Rheen. Wanneer sy lading trekken, noemen sy haar daarom *Lijkantierki*, soo dat 'er sijn om bagacie te trekken, andere om te trekken en Sleden te voeren.

De *Lappen* hebben de gewoonte van de Rheen te lubben, wanneer sy die tot werken willen gebruiken, wantse dan tamer sijn, en handfamer; die niet gelubt sijn, hebben een quader en boosaardiger aart. Men lubbe dan wanneer een jaer oud sijn, 't welk de *Lappen* met de tanden doen, die sy afbreken door het bijten, soo datse dan tot het reelen onbequaem werden. d' Andere, welke nu niet gelubt sijn, bewaren sy om voort te teelen, en werden *Servi* genoemd; het getal van die is soo groot niet als van de *Wijfsen*: want onder hondert *Wijfsen* vind men nauwelijck twintig *Mannetjes*. Lubben der Rheen.

Uit de *Wijfsen* melken de *Lappen* haer Melk, maken daer *Kaes* uit, en krijgen daer *Jongetjes* van; de *Mannen* melken soo wel als de vrouwen, vallende op de knyen, houdende in d' een hand een hout nap in welke de melk vloeid, en met d' andere hand melken sy het Beest, dat dik wijs aen een Paal vast gehegt is, en som wijs wel ongebonden staat. Dit melken geschied des namiddags ten twee of dry uuren, en dat maer eenmaals daags. Want het overige datse in haar eujers krijgen, laten sy om de jongen te voeden; 't welk tot s'ogtens toe gederft. Sy krygen meerder melk als sy haar Jongen behouden dan olse gessorven of geslagt waren. De grootste meenigte diers dagelijks van een *Wijfsen* kon- Melken.

nen hebben is een goede Sweetsfe maat vol; welke een weinig meerder is dan een vierde van een Pot, waar mede men gemeenlijk langs den Rijnkant gewoon is de Wijn te meten.

Kaas.

De melk der Rheen is gemeenlijk natuurlijker wijs vet en dik, even byna of er eyeren in gekookt waren; daerom isse seer voedsaem, waer van de *Lappen* leven. Het overige datse niet koken, gebruiken sy om Kaas te maken; de Vrouwen doen dat aldus; eerst laten sy de melk schiften oft stremmen, dan doen sy die uit de Ketel; en hebbende een vorm daar mede vervult, setten sy daar een ander boven op, dan doen sy daer nog een derde by van d'eigenste fatsoen, dat setten sy soo lange op elkander tot'er seven of agt dus op elkanderen vervult sijn; dan keeren zy die alle om, soo dat, die te voren onder stond, nu boven geraakt te staan; soo datse de Kaas met de handen niet drukken, maar d'eene perst op dese wijze d'andere.

Stremsel.

Sy stremmen de melk met d'ingewanden van Snoeken, diese in de Soete-melk smijten, en maken aldus op die wijze hare Kaas. Nu de *Lappen* van de Bosschen hebben aen de Rivieren de Snoeken in groote meenigte, daarse d'ingewanden uithalen, behoorlijk droogen, en dan aan de *Berg-Lappen* verkoopen, welke geen Vissen hebben.

Figuur der Kaas.

Om een Kaas te maken, moet men wel soo veel Melk hebben, als'er van tien Wijfsjes Rheen kan gemolken werden; De figuur der Kaas is rond, als een houten berd, dat wy op de tafel gebruiken; sy werden gemaakt van een duim of twee vingers dikte. Dese Kaas is van seer vette en dikke Somer-melk der Rheen gemaakt, wanneer de kruiden op het kragtigste sijn en vette sappen in sig hebben; dese wassen in de valleyen en op de Bergen van Noorwegen. Alhoewel der Kaas gemaakt werd, weetmen nogtans van geen Boter te karnen, gelijk als tommige dat hebben willen in 't werk stelfen, dog vergeefs. Evenwel hebben sy in plaats van Boter, eenige stoffe die weinig van het smeer verscheelt, gelijk ik elders getoont heb.

Konne geen Boter karnen.

Maken veel werks van de Rheen.

Dewijl de *Lappen* soo veel gemakken en andere nuttigheden van de Rheen hebben, soost ook, datse daar groot werk van maken, en dag en nacht oppassen soo wel des Somers als 's Winters, doende die op een verskerde plaatse weiden, op datse niet komen af te dwalen, en dat'er de wilde Dieren by komen. Eindelijk dewijl sy daar groote sorg voor dragen hebben sy de gewoonten, wanneer hare Rheen weiden, met hare Vrouwen daar by te wesen, als ook hare kinderen, knegts en meiskens, en omringen die, roepende na die gene welke verre af dwalen, die

die zy door haar roepen en vreemde gebaren dwingen om van de Tro-
pen niet af te dwalen, voornamelijk als de tijd van te melken genaakt,
vergaderenfe allenxkens binnen de Plaats die met Palissaden omheint is,
en binden die aan de palen vast.

Alle dese befigheden vermoyen de Knechts en Meisjes louter, wan-
neer de Lappen seer rijk sijn en veel werks hebben: voornamelijk wan-
neer de winter seer streng is enfe op de Bergen *Fellices* genoemd de
Rheen moeten gaan weiden, want aldaar dienen sy die van de Wolven
te beschermen en te verhoeden dat die d' een d' ander niet aanvatten,
en datse niet van elkander verstrojen. Alle desen swaren arbeyd is al-
leen om een weinig huur, die de dienaars van hare Meesters krijgen,
daarom verdriet het somwils de knechts; zo datse verlopen en niet lang
in haar dienst blijven, ja, alle Jaar een nieuwe huur hebben, selds
dikwils om het half Jaar, voor een Jaar dienst geven sy haar een twee-
jarige Rhee, welke van de Lappen *Aorak* gebieten werd, sijnde geen
twee Rijksdaalders waart.

Sy hebben haar perk oft plaats digte by de Bosschagien, alwaar sy
een groote wijte afschutten, welke bequaam genoeg is om hare Reen
te weiden, dese heyning werd gemaakt van stokken en lange palen,
hier aan sijn kleine deurtjes, een om de Rheen in te doen komen, en de
ander omse te doen uytgaan. Wanneerse op de hooge Sneebbergen
sijn, alwaar geen hout of Bosschagie is, soo binden sy de Wijfsjes Rheen
aan kleine paaltjes, tot datse gemolken sijn.

Het voeder der Rheen is in de Somer tijt het aangename kruid,
't welk in de Valleijen groeyt; sy eten ook de malse en tengere blaad-
jes, sijnde dik en vet, dese groejen aan de Boomtjes, die aan de syde
der Noorweegse bergen wasschen. De Rheen die int *Lap-mark* van *Uma*
sijn eten garen een seker soort van kruid, datse aldaar *Misne* hieten,
't welk omtrent de Zee wast: de Wortel is seer dik, hier Spruiten drie
bladen uit, strekkende sig naar om hoog toe, en scheiden sig van el-
kander. 's Somers eten sy ook d' argelica, die aan de kanten van de
Rivieren wast, als ook aan de Water groeven, flooten en Waters van
Bergen en Klippen. Sy hebben een afkeer van de biesen en eten die
noyt, nog ook eenig kruid dat wat ruw en vreed is. Sy staan int
Weiden over einde, en doen het beter al gaande, dan datse nederbok-
ken om de Bloemen en Kruiden af te eten, want de Hoornen die haar
op het voorhoofd lang uit wassen, beletten zulx.

Op andere tijden eten sy een sekere soort van witte Mosch, die met
Bbb

Eten's
Winters
grootte Mosch.

groote menigte op de Bergen wast, als ook in de Boffchen, gantsch *Lapland* door. Want als het aardrijk met Snee bedekt is, weten dese Beesten (even als de wilde Paarden,) door een natuurlijke ingeeving, de Snee met hare pooten open te graven en een kuil te maken om dit Mofch te mogen eten, 't geen sy hebben bloed gekrapt. 't Is een sonderlinge en opmerkelijke zaak, dat dese beesten, in de Winter, niets anders eten als dese Mofch, egter vet en glad werden, beter ofse eenig ander kruid geeten hadden; sy hebben zelfs sulken schoonen haar op haar huid dat 'et ongelooflijk schijnt. De reden waaromse beter sijn in de herfst en winter als wel in de Somer, is datse de warmte niet kunnen verdragen, welke sy des Somers moeten uitstaan, soo dat des Somers dik wils het vel over de Beenen hangt, en sy voor het oog sig seer qualijk op doen.

Swemmen
der Rheen.

De Rheen kunnen wonderbaarlijk Swemmen, en weten met de grootste snelheid en lichtigheid heele breede Rivieren over te komen, want een Schuytjen met goede riemen kanse niet volgen. De bobbels van het water datse uitblasen, doet hare kragt int Swemmen sien, sy steken hare ruggen tot aan de helft van hare ribben, buiten het water. Het schijnt haar qualijk de pijn waart om die int water van de Rivieren in te dompelen.

Siekte der
Rheen.
Pest.

Dese Dieren sijn ook *Siekten*, gelijk andere, onderworpen, onder welke de pest in een troep komt 't ontsaken, blijft 'er niet een int leven, en desen armen *Laplunder*, moet dan weder nieuwe kopen; dog dese siekte komt weinig in *Lapland*. Daar is nog een ander siekte, die alle Jaren in swang gaar; ontrent de maand van Maart, want dan groeyender Wormen agter in haar rugge, en dese kruypen daar soo ras uit als sy levendig sijn, want als men in die tijd een Rhee slagt, vind men het vel vol kleyne gaatjes, even als een wyde seef, 't welk men dan nergens anders kan toegebruiken.

Wormen.

Aas der
Beren.

Voor de *Beren* maken sy van de doode Rheen een karweitjen, maar wijl sy soo hard niet loopen kunnen, weten sy haar op een andere wijze te betrappen: sy omringen de Rheen rondom, en werpen sig daar boven op, foodanig dat mense ligt vangen kan.

Schade der
Wolven.

De *Wolven* sijn gedierten die de Rheen groote schade bybrengen, wantse vliegense aan, en bijten haar de Kele af; maar de Rheen verweeren haar soo veel met de hoornen als sy kunnen. De *Lappen* weten sulx ook door quaadaardige boosheid te verrigten, namelijk door haer

Tooveryen *tooveryen*, dat de Wolven de Rheen aenpakken, al ist dat de tovenaardaar

daar

daar verre van daar woont; sy konnen hare vyanden daar soo veel schade mede doen als sy begeren, want sy beleezen de Wolven door het tooveren seker getal Rheen aan te vaardigen, en soo veel als sy ook gelegd hebben, werden om hals gebracht.

Maar om my niet langer op te houden met andere byzonderheden, soo segt ik dat de Rheen niet altijd hoornen hebben, want sy verwisselen die alle Winter, en de nieuwe groeyen niet dan van langfamer hand in de Somer; sijnde tenger en met donfige hairigheid beset. De Wijfjes verliefen de hare niet, ten sy die volwassen sijn. De Rheen vegten niet alleen met te hoornen tegen de Wolven hare gefwore Vyanden, maar zelfs ook met'er Pooten, gevende haar groote stooten, wanneer se aan haar lijf genaken. Sy beminnen seer datse hare vyanden op de vlugt mogen jagen; want indien de Sneeuw niet te hoog is, soo legt haar behoud en verferkeerde verwinning alleen in hare snelligheid in 't loopen, want hier door konnen sy ligtelijk de Wolven op de vlugt jagen en sig selven redden en behouden. Maar het gebeurt menig reis datse door dit loopen van boven neder de Bergen vallen, en hals en Beenen komen te breken, veranderende hare blyde onvlugtingen in de dood.

De Rheen hebben altijd geen hoornen.

Het derde ongemak is, dat indien men se niet sorgvuldig gade slaat, sy hier en ginder komen te verstroyen en verre af te dwalen, waarom sy tot onderscheid van andere daar altijd een merk op teikenen, want aldus van andere gevonden sijnde, nadert d'eigenaar die selve weder. Dese teikenen snijden sy op de hoornen, of indien die nuogten afvallen, merken sy die aan d'ooren, soo dat het meenig reis gebeurt, dat ymant op de Jagt van Wilde Rheen gaande, sijn eigen merk op de Rheen vind, van die hy vangt. Dese merken snyden sy op de hoornen met een mes, als de Rheen nog jong zijn.

Merken op de hoornen

Het vierde quaad dat de Rheen overkomt is op de Bergen Fellices genoemt, en dit gebeurt des Winters, wanneer het Aardrijk met veel Sneu bedekt is, soo dat de gejaagde Rheen niet konnen loopen, derhalven sy uit nood-dwang in de Sneeuw moeten neder sinken en eindelijk van honger sterven; of door de sterke winden sig niet konnende houden, vallen sy van boven neder te bersten.

Sneeuw doet haar quaad.

De Rheen welke alle ongemakken en swarigheden van ziekten te boven komen, leven selden langer dan dertien jaren; 't gene nog seldsaem is: 't gebeurt menigmaals, wanneer een Laplander die Rheen besit, gestorven is, dat ook alle de Rheen sterven, of ten minsten de meeste hoop.

Ouderdom.

Dit is dan het gene wy van de Rheen te seggen hadden, sijnde alleen de Dieren daar de *Lappen* hare profijten en voordeelen meest van hebben, even als andere natien van Bokken, Schapen en andere vee Beesten leven: derhalven verpligt dit dese volkeren die op te passen en niet te versuymen of te verwaerloofen: hier toe houden sy ook Honden om op haar Tente en Beesten te passen en om de selven op de Jagt te gebruiken, soo datse niet anders hebben als dese twee huisdieren. Sy hebben seer goed slag van *Jagt Honden*, diese d'een aan d'ander voor een, twee en dry Rijkxdaalders dik wijs verkoopen: dese Honden sijn verscheidentlijk asgerigt, d'eene tot de Wilde Rheen, diese op een vlak veld kunnen besetten soo lange tot'er een mosket is doorgeschoten; andere sijn wederom tot de Bere Jagt dienstig, of om Otters, Marteldieren en Eckhorentjes te vangen.

Jagt Honden.

I I. H O O F T S T U K.

Van de Beiren, Herten, Wilde Rheen, Elanden, Onderscheid tusschen Rheen en Elanden, Wolven, Gulfigaart, Bevers, Marteldieren, Eckhoornsjes, Sabels, Herminen, Berg-muisen, Hasen, Wezels &c. hjaar aart, eigenschap, voortteling, verandering des buids.

Beiren.

DE *Beiren* hebben d'eerste rang onder de Wilde Gedierten in *Lapland*, de *Lappen* noemen haar ook de Koning van de Boschen. Men heeft menigte deser Gedierten in *Lapland*, sy sijn hier gevaarlijker en wilder als wel elders in andere landen; voornamelijk die een witte kring met haar om den hals hebben, welken men seer veel in de Noordse landen vind. Sy doen groote schade ontrent de Rheen; eten hare spijs op diese in besondere spijs-kassen, oft eetkammers op staken bewaren, oft liever afgehouden boomen, daar alleenig een hooge stomp is van blijven staan; hier bewaren sy haar voorraad in van vleis, visch en andere noodzakelijke eetwaren, waar van wy elders gesproken hebben: 't welk de *Beiren* beklimmen en om verre hilen, tot dat sy haar gerief daar uit hebbende, daar mede als met een gevonden buit, henen gaen en na haer hollen loopen.

Elanden.

Na de *Beiren* volgen wel de *Elanden*, welke *Olaus Magnus* wilde E-

lets.

sels genoemd heeft, alhoewel sulx een heel ander soort van Beesten is. *Scaliger* maakt tusschen de Elanden en Rheen ook weinig onderscheid, hy zegt dat de Elanden haar hebben als de Esels welke van de Sweden *Rangiers* gehieten werden, en van eenige Gohten *Rangifer*; de Hoogduitsche noemense *Elland*, de Moscoviten *Lozzi*; in sommige Commentarien heeft men bevonden datse *Rheen* genoemd wierden in Noorwegen: ik weet egter niet wat Commentarien *Scaliger* daar van gelezen heeft, maar ik ben wel indagtig dat by de Hoogduitsche een Eland *Ellen* gehieten is, dog dat noemt men in 't Noorweegs geen *Rehen*, maar *Alg*, welke naam aldaar en int ganse Noorden hedendaags nog seer gemeen is. *Olaus Magnus* verzekert ons dat de naam van *Eland* uit de Noordse spraak herkomstig is, en aldaar gemeenlijk *Elg* oft *Elgar* gesegt werd. Dit blijkt ook genoegzaam uit het beest dat de Moscoviters *Lozzi* hieten en datze in lithuanien *Loss* noemen 't geen dan met het Hoogduitsche woord *Ellen* seer na by komt, 't welk de Latynen de naam van *Aice* geven. Soo dat de woorden *Loff*, *Lozzi*, *Aelg*, *Eland* een en het selfde beest betekent, zijnde van d' andere dieren die in Noorwegen de naam van *Rehen* en by ons *Rheen* gehieten sijn verschillig. Want dat Beest is vooreert veel kleinder als een Rhee, hebbende de groote omtrent als een van de aldergrooſte wilde Geiten. De Eland heeft ook veel korter Hoornen, sijnde wel twee handen breed, hebbende aan hare syden eenige wenige korte rakjes. Sy hebben geen runde Pooten, maar de voorste langer, stappende daar mede bottelijk voort; aan de einden sijn klauwen, waar mede sy de honden en Menschen stooten diese onderwegen vinden. Het hooft gelijkt ook soo seer niet, sijnde langer, met groote en grove neerhangende lippen, de *Koleur* is ook soo wir niet, als die van de Rheen; maar zy sijn over al gelijk van een seer donker gele koleur, met wat aschgrauw gemengt. Alse ook gaan, hoort men het gekraak der beenen in de gewrigten so niet, gelijk men sulks in de Rheen bespeurt. Eindelijk soo 't een als het ander dier, wel in gesien sijnde (gelijk my menig reis gebeurt is) is 'er zulk een onderscheid, dat men sig verwonderen moet over die Luiden, welk dese beide dieren voor een en de selfde saak aannemen.

Vorders sijnder in *Lapland* seer weinig Elanden, en men krijgt die elders van daan, bysonderlijk uit *Lithouwen*. Daarom heeft Koning *Karel* de negende door een edikt alle d' Elanden-vellen, die in *Lapland* geslagt wierden, voor sig selven bedongen; men vindse int zuider deel van *Lapland*, alwaar men se vangt, wanneerte eerst van de *Lappen* aldaar

Onder-
scheid tus-
sen Rheen
en Elanden.

Weinig
Elanden in
Lapland.

daar sijn gejaagt, 't zy door geweer, of door 't jagen van de Boeren; maar in het andere *Lapland* vindmense selden. *Lundius* verfekert ons datse in 't *Lapmark* van *Uma* gevonden werden, maar niet in het *Mark* van *Luka*. Het is seker dat de Elanden tweemaal des jaars by elkander loopen aan de Riviere *Nirva* in *Karelien*; namelijk in de Lente komen zy in *Karelien*, en in de Herfst keeren sy weder in *Rusland*.

Herten.

Men vind ook wel *Herten* in *Lapland*, maarse sijn daar seer raar, en daar by nog vry klein als een wilde Geit byna, hebbende plate horens, met gelijkning na een Geit en een Hert; en alhoe wel dese Herten juist met de Herten van andere landen t' eenemaal gelijkenen; soo sulden wy ons vernoeogen met het weinige dat wy van de Herten gesproken hebben.

Wilde Rheen.

Gansch *Lapland* door heeft men een seer groot getal van *Wilde Rheen*, maar die hebben geen vertchil met de Huis-Rheen, als datse grooter sijn en dat het hair swarter is.

Wolven.

De *Wolven* sijn in dat Land in seer groote menigte, sijnde verschellende van de gemeene *Wolven* in andere Landen, en meest hier in, dat het hair van de *Laplandse* *Wolven* witter is; daarom werden sy, buiten alle twijffel, van andere Schryvers witte *Wolven* genoemt, ook hebben zy harder hair, 't geene langer en dikker is. Zy stryden dikwils met de *Rheen*, die sig met haar hoornen verdedigen.

Aanmerking.

Maer dit is iets sonderlings, en behoort wel opgemerkt te werden, dat, namelijk, een *Wolf* soo lange hy een *Rhee* aan een pael gebonden siet, hem geen leed sal doen, maar soo ras hy hem ontbonden vind, sal hy terstond op hem aapvallen, en hem verslinden. d'Oorsaak hier van kan aldus afgeleid werden, dat de *Wolf*, ziende de *Rheen* aan een touw gebonden, vreesst door het selve in den strik te geraken, en onderwijlen twijfellende is, of er menschen by mogten wesen om hem te dooden, want het is een dier dat vol quaad vermoeden is, en geduurig mistrouwende. De *Lappen* hebben altijd de gewoonte wanneer se de *Wijljes* van de *Rheen* melken, haer aan palen oft staken vast te maken.

Gevaar der Wolven.

De *Wolven* randen niet alleen de *Rheen* aen, mer zelfs de menschen, voornamelijk de *Vrouwen* als sy swanger sijn. Hier over neemt *Olaus Magnus* eenige aanmerkingen (als voren gesegt is) dat eenige *Lappen* hare huiten op Boomen bonwen, welke kruis-wijs gemaakt sijn, soo om niet op het bloote veld te woonen, dat met snee bedekt is, als wel om niet van de *Wolven*, *Beiren* en andere wilde gedierten verslon-

flonden te werden, welke sig in groote meenigte verlamelen, en de meester spelen, ten sy men hare troepen door het Jagen weet te verminderen. Dese Beesten nemen groote acht op de swangere Wijfjes en jonge Kindertjes op welke deselve passen en die sy soekken te verslinden, want die sijn by haar als lekkere en aengenome beetjes. Hierom dienen de reisigers altijd op de weg gewapent te sijn, voornamelijk als sy Vrouwen by sig hebben, welke op het uiterste swanger gaan, 't geene zy aen de reuk weten te kennen, daarom laet men niet toe dat een vrouw alleen sal gaan reizen, ten sy daar een gewapend man haar convoeert, soo dat hier uit blijkt dat het meeste gevaar voor swangere Vrouwen van de Wolven voortkomt, welke in *Lapland* meer gevreesd werden als eenig andere gediert.

De *Gulfigaarts* sijn aldaar ook in groot getal. Dit Beest heeft een Gulfigaarts rond hoofd, sterke en scherpe tanden, even als de Wolve tanden, een breed Lichaam, en korte Pooten, gelijk de Otters hebben. Het vel is uitnemend swart, van 't welk een sekere witte blinkende glans afscheynt, even eens als de bloemen die op het Satyn gewerkt sijn. Sommige vergelijken die by de Sabels. Alhoewel dese een sagter en delicaater hair hebben. Dit Beest heeft sijn verblijf plaats niet alleen op de aarde, maar ook in waters, even als de Otters; daarom gelooven sommige dat 't een soort van Otters is; alhoewel de *Gulfigaarts* nog wel ruim soo groot sijn; sy eten wonderlijk veel, en daarom geeft men haer de naem van *Opstokkers* oft *Gulfigaarts*. In de Slavenisc taal werden sy *Rosomacha* genoemd, de Sweden hieten die *Ferff*, en de Hoogduitsen *Vilefrass* of *Wildfrass*; dog dese naam betduyt geen Dier, 't geene veel opstokt en gulfig is, gelijk *Scaliger* wil, maar eer een Wild dier dat in 't Bosch is; want het woord *Wild* beteikend in Hoogduitsland niet meer dan wreede wilde dieren, derhalven moet *Scaliger* die Hoogduitse woordje niet verstaan hebben, of wel ('t geen waarschijnlijkt is) dat de Uitschryvers of de Drukkers het originele schrijft niet trouwelijk gevolgt hebben. Hier uit blijkt sigtelijk, dat de *gulfigaart* niet alleen de wilde Beesten maar zelfs ook de tamme vervolgt, 't welk men dagelijks wel in Sweden gewaar werd; zelfs ook werden de vischen in het water van dese Beesten niet met vreden gelaten.

Daer sijn ook veel *Beyers* oft *Castoren* in *Lapland* soo uit oorlake van Beyers. de menigvuldige Visch, die haar overvloedige kost beschaft om van te leven, als om datse stilletjes in de rivieren kunnen verblijven, sonder van Schuitjes en Scheepjes, als in den *Donauw* en den *Rbyn* geschied, ge-

gemoeit te werden. Sy hebben niets bysonders verscheide van de Bevers die men in andere landen vind; de Otters sijn ook aleens gelijk men elders siet.

Vossen.

Zy hebben in *Lapland* een ongelooflijke verscheidentheid van *Vossen*, en behalven de gemeene heeft men verscheydene swarte, gele, gemerkt met een kruis, item asch-grauwe en witte. De swarte sijn de kostelijkste, en de meest geagte, want die sijn alderraarfst en selsaamst; de aanzienlijkste luiden in *Moscovie* maken daar *Mutsen* van, derhalven sijnse ook duur, werdende voor tien *Goude Efcus* gekogt in stukken en somwijls wel voor vijftien stukken. De gele *Vosse vellen* sijn minder in achtung dan de swarte en de gemeene roodagtige. Die nu met een kruis geteikend sijn, die noemtmen gekruisde *Vosse vellen*, sy hebben een swarte linie van het hooft over de rugge gaande na de staart toe, en nog een ander die van de voorste pooten over de schouders gaat en dese linie met regte hoeken doorsnijdt, soo dat dese twee linien de gedaante van een kruis uitmaken. Men maakt 'er meer werks van als van de roodagtige; sy sijn gemeenlijk grooter en dikker van hair. De asch-grauwe *Vossen* sijn die gene welken van *Fonston* de naam van *Isattides* gegeven werden, om datse tusschen haar asch-grauwe koleur eenig blauw gemengt hebben, gelijkende na het kruid datmen *Weede* oft *Isattis* noemt. Sy hebben egter overal dese koleur niet; want hare langste hairen sijn aan de einden swartagtig, maar het korste hair is byna als witte dons, en de mengeling van dese twee koleuren maakt dese derde blauwe uit. *Olaus Magnus* noemt die *Hemels blauw* oft *lafuur koleur*, en teikent aan, datmen doen ter tijd daar minder werks van maakte als van d' andere, en dat de witte diese blinkende noemen om hare blankigheid de *Lamprayen* gelijk sijnde, geen andere gemengelde koleur hebben, maar sijn minder geagt als d' andere, om datse seer gemeen sijn, en dat het hair van dese twee soorten binnen korten tijd uitvalt. De reden waarom dese witte *Vossen* in soo grooten overvloed sijn, is, om datse die veel ligter kunnen jagen, en datse sig niet in de *Bossen* verbergen, en niet gevangen werden dan alleen op de *Bergen* met *Sneuw* bedekt, welke tussen *Noorwegen* en *Sweden* sijn.

Martel dieren.

De *Martel-dieren* sijn in *Lapland* ook by menigten: 't is altans seker dat mense nergens beter van vel, nog in soo grooten overvloed vind als hier; sy sijn ook verscheiden van waardye, en de beste sijn welken het hair aan den hals meer geel is als wit. Maar dit moet aangemerkt werden, dat de *Marters* in *Lapland* nergens anders gevonden werden, dan

dan alleenig in de Boffchen , en datze sig befonderlijk van Eekhoorentjes en Vogeltjes bedienen , om tot aas te gebruiken , want fy hebben feer fcherpe tengels ; des nagts klimmen fy op de Boomen , alwaer de Eekhoorentjes sig in groote menigte onthouden om , aan de Marteldieren niet ten proye te geraken .

d' Eekhoorentjes sijnde een kleinder gediert , en by gevolg fwakker van kragten , weten sig niet te min door hare radheid te redden , springende van d' eene tak des Booms tot d' andere , foo dat hun vyand ftill moet ftaan , en van fijn voorgenomen oogmerk ophouden . De Marteldieren agtervolgen niet alleen d' Eekhoorentjes , maar zelfs ook de Vogels foo kleine als groote ; fy vattenfe met haar fcherpe tengels , wanneerfe des nagts op de Boomen fitten , werden fy geloert en van de Martels verfehurt . De groote Vogels gevoelende dat fy gevat werden ; willen terftond wegvliegen maar de Martels houden haar aan de rug foo vaf , dat fy niet weg vliegen kunnen ; voorts werden fy foo lange gebeten , datfe dood moeten ter aarde neder vallen .

Eekhoorentjes en Vogels fijn het aas der Martels.

Daar is in *Lapland* een ongelooflijk getal van *Eekhoorentjes* ; dit is yts byzonders , datfe , namelijk , alle jaar hare koleur veranderen , en in plaats van Rood , werden fy tegen de Winter Grijs , 't welk de koleur is van welke men groot werk maakt en die veel gaegt is . Daar onthouden sig feer veel Eekhoorentjes ontrent het Noorden , en hoe verder de tijd van de Winter af is , hoe meer het hair bederft en verandert , dat is , minder gemengt met Rood , daarom jaagtmen alleen in het midden van de Winter , en niet in de Somer . Dan foo vangtmen een ongelooflijke menigte : fy hebben de gewoonte op sekere tijnden des jaars met heele troepen uit te gaan , en men vangt dan alles foo fchoon , dat' er naulijks iets overblijft ; want de eene tijd fijnfe feer veel , en d' andere tijd feer fchaars . Men hoeft de oorfaak defer fchaarsheid dan naulijks t' onderfoeken ; sommige fehryvers meinen dat het uit vrefe van honger is , wetende dat' er in die tijd voor haar weinig t' eten is , en dat de fpijfe haar voor een tijd fal ontbreken ; andere meinen wederom dat het is om d' ongematigdheid des logts t' ontwijken . 't Welk haar doet vertrekken , komende dan op de stranden van de Meiren , fetten zy sig neder op ftukken van Pijn-boomen , en Mast-boome fchorfen ; fy houden haar ftart regt , om haar als een Seilsteen te dienen ; fy verlaten ook de Meiren , als haar een goede Wind begunftigt , die haar dagelijks vervoert en geleid , tot dat de werrelwinden en d' Orkanen de kleine Scheepjes te gronde fmyten , en de

Overvloed van Eekhoorens.

Scheeplieden schade aan brengen. Het lighaam der Eekborentjes is soo danig gestelt datte niet te gronden gaan; van leetsogt berooft sijnde, vergaderen sy in groot getal menigmaals aan de kanten van de Meiren, dan is haar huid op het alderbeste, en tot vele gebruiken bequaam.

Menig vul-
diging.

Als het het gebeurt dat er weinig overblijven vermenigvuldigen sy wederom in soo korten tijd, dat het byna ongelooflijk is; want elk Wijfje draagt ten minsten vier of vijf Jongen, ja somtijts wel ses en seven. Dit is dan van de wilde gedierten waar af *Samuel Rbeen* elders gewag heeft gemaakt. Maar daar sijnder nog meer daar by niet van gesproken heeft.

Sabelh.

Op d' eerste order komen dan de *Sabels*, van *Olaus Magnus Sabelo* genoemt, welke vellen seer duur sijn, die ons van de *Lappen* en *Tartaren* toegesonden werden: den selven *O. Magnus* zegt dat de *Lappen* sig daar mede versieren, voornamelijk ten tijde van hare bruiloften. Sy sijn in dat land seer weinig, werdende dan selden gevangen. Sommige *Autheuca* schrijven dat dit dier van satoen is als een *Weseltjen*, en d' andere, waar onder ook *Sealiger* is, dat het eenigzins de *Martel* geliijkt, soo ten opzichte van haar grootte des lighaams als des zelfs figuur. De koleur is aldernaast met die des huids overeenkomstig, sijnde seer veel geagt; men vindte wel blinkende en wit, getijk als wy eens hebben gesien die door d' *Ambassadeurs* van *Moscovien* aan onsen Koning van *Sweden* gepresenteert, sijnde een vereering van goote waardya, dat selden gelien werd. Dit sijn misschien die, waar van *Adam van Bremen* wel eertijts heeft willen spreken, in sijn verhandeling van *Scania*, onder de naam van witte *Marters*.

Nog hebben de *Lappen* een soort van *Bessjes* in haar land, die men *Hermiaen* *Hermelinen* oft *Herminen* noemt, welkers huid seer wit is, en voor allerlei *Koopwaren* gereult werd. Dese *Hermelins*, die men ook de naam geeft van *Armeline* is niet anders soo van figuur als natuur, dan een wit *Weseltjen*, hebbende op het eind van haar steert een buiten gemeene swartigheid. De verscheide koleur verandert het beest niet; dit kleine diertjen is niet wit dan in de *Winter*, want het is dan aan alle syde van de koude en *Sneuw* beset, daar na verandert de huid wederom, gelijk sulx aan andere *Weseltjes* geschied, hernemende sijn voorige roodagtige kleur, tot aan het eind van *Mei*, wannersede wederom by elkander komen om te paren. De *Herminen* vangen ook *Muisen* even als de *Weseltjes*, daarom werden zy in *Sweden* mede *Katten* genoemt.

Olaus

Olaus Petri, wanneer hy die onder getal van de Welsetjes stelt, spreekt daar van dusdanig, als of sy daar geenfins aan twijfelde, hebbende daar van by menigte in andere landen gefien, en 't gansche Noorder quartier door; daarom wil ikse met *Sooliger* de naam van *Sweedse Muifsen* niet geven.

Met goed recht foumen sekere soort van kleine Beesjes, *Lemmus* oft *Berg-muis* *Lemmer* genoemd, onder de Muifsen kunnen rekenen die de Herminen *sea*. tot haer aas gebruiken en daer vet van werden: Dese werden in *Lapland* by groote menigten gevonden, en aldaer *Berg-muisen* en *Lemlar* geheeten. *Olaus Wormius* heeft daer van een beschryving in sijn Kabinet, met een Seer net afschetsel, waer in men bemerkt dat dese Beesjes seer korte steertjes hebben, met digt hair bewassen, dog sy sijn de Muifsen niet t'eenemaal gelijk; sonder van de koleur te spreken, welke verschelende is, namelijk rood met swart gemerkt. Men heeft opgemerkt dat dese Beesjes niet alle jaren verschijnen, maar alleen op sekere tijden onversiens, en dat in sulken grooten menigte, datse het heele land bedekken, even als de Vogels in de Lente gewoon sijn. *Olaus* merkt aan, dat sulx geschied als het geregend heeft, stormwinden vallen, en grote stort-regenen komen; men gelooft dat dese Beesjes met den regen vallen, 't sy dat de wind haar opligt, en van de ver-gelegene eilanden overbrengt; of het sy datse in de Wolken geformeert of gegeneert *Oorsprong*. werden, waer aan men dikwijls twijfelt. *Wormius* is van gevoelen datse in de Wolken geboren werden; 't welk *Isaak Vossius* tegen spreekt, en meint dat dese Beesjes uit haar hollen niet voortkomen, ten sy hare hollen met water, na een groote regen, vervult werden, latende sig te voren niet sien; *Strabo* gelooft sulx mede, datse alleen voor den dag komen, als hare hollen door den regen vol water loopen. Want sy wassen in een ongeloofelijke menigte, even na den regen, aan; en dit doet sommige gelooven als offe uit de Wolken met de regen neder vielen: dog dese meening is niet seer waarfchijnlijk.

Dese Beesjes sijn in 't minste niet vreesagtig voor de verby passerende, maar in tegendeel stout en kloekmoedig, gaen vooren en agter die gene, welke haar willen aantaffen; sy kryten en schreeuwen by na als de kleine hondjes: indien men se wil slaen, soo vreesen sy nog stok, noch spies, springende en bytende na die gene, welke haar willen leed aan doen; sy werden rasend dol, even als verwoede hondjes, bytende in de stok van die haar slaan willen. Dit hebben dese Beesjes in 't besonder, datse in de huifsen niet en komen, nog in de Tenten gaan,

om daer schade te doen, houdende sig altijd in digte Bosjes en Hagedoornen te schuil en verborgen, en verre van heuvelen.

Voorspelling.

Sy hebben somtijds de gewoonte van tegens elkanderen slag te voeren, sig als in twee Armeen in Batailje stellende, vergaderende langs de Meiren en Beemden. Wanneer de *Lappen* diergelijke vergaderde troepen sien, nemen sy daar eenige, onseilbare voorteikenen uit van oorlogen in Sweden. Sy sien ook van wat oort den oorlog deser Beesjes komt, soo van 't Oosten, agten sy dat'er oorlog met de Russen sal sijn; maar komen sy van het Westen, meinen dat'er een oorlog van de Deenen sal aanstaan.

Haar vyanden.

Deze Beesjes hebben ook nog wel andere vyanden als haar eigene; voor eerst moeten sy sig somtijds tegens de Herminen aankanten, die sig daar mede vet maken: daar na tegens de Vossen, die haar vangen en in haar holen slegen, in welke sy die by duisenden vergaderen, en daar van leven; 't welk de *Lappen* geen kleine schade aanbrengt, want soo lange dese voorraad duurt, soo loopen de Vossen om geen aas uit, want sy dicgenoeg in haar holen hebben, soo dat men se dan op die tijd niet vangen kan. Vorders eten de Rheen ook dese loort van Berg-muisen, voornamelijk in de Somer. De Honden gaen daarom ook op de Jagt, en eten se op: dog met dit onderscheid, datse alleenig het voorste opeten en het agterste laten leggen, misschien dat'er in de agterste deelen iets verborgen is, dat dese Honden schaden mogt.

Haar dood.

Deze Beesjes werden dan aldus verdreven, sy eten een seker kruid datse uittrekken, en maken dat het voor de tweede reis niet weder uit waft, waar van sy selver sterven; of sy klimmen op Boomen, alwaar sy sig aan gesplete takken verhangen en aldus sterven; of sy vergaderen met heele troepen by een even als de Swaluwen doen, wanneer se vertrekken, sy springen dan in het water, soo dat men dikwijls ettelijke Duisenden by elkander op eene plaatse verdronken siet.

Hafen.

Van de laatste soort van Beesten, daar siet men ook een goede menigte van in *Lapland*, voornamelijk int *Lapmak* van *Uma* by de Berge *Fellices* genoemt. Deze werden *Hafen* gehieten, welkers vel in de Winter, een seer naukerige en volmaakte wittigheid, krygt, dat men in haar soo wel als in de Vossen bespeurt. Want het is seker dat de *Hafen* in de Noordse quartieren hare huid alle jaren van koleur veranderen; beginnende in de Herfst (wanneer dag en nacht even lang is) hare huid grijs en wit te werden, dan soo valt de eerste Sneeuw, men siet ook menigmaals datse aan d'eene syde half grijs en aan de andere syde

de.

de half wit sijn, 't welck wy dikmaals gesien hebben; maar int midden van de winter worden sy volkomenlijk wit.

De Reden hier van werptmen op een sonderlijke voorsienigheid der natuur, die dese koleuren tot aangenaamheid der Menschen weet te veranderen: ik meen dat de reden hier meest in bestaat, namelijk, dat, dewijl het in die Landen teer koud is, ook salpeter deeltjes in de logt moeten sijn, welke alleenig de koude veroorfsaken; dese nu een groote scherpe fuirigheid by sig hebbende veroorfsaken een sagte effervescentie met het *Alkali* dat in de Hairen des huids is, welke na het effervesceren noodzakelijk een andere verstel van deelen moeten na laten, welk verstel van deelen de stralen des ligts regtlinig afslaande, noodzakelijk een witte koleur onse ziel doet géwaar werden.

Reden van de Wittigheid der Huiden.

III. H O O F T S T U K.

Beschryving van de Laplandse Vogels, sijn alle wild, Swanen, Hoopvogels, Knypers, Loomvogels, Kraders, Faisant, Wilde hanen, Veldhoenders, Patrijfen, Arenden, Raven en diergelijken.

MEn vind in *Lapland* Swanen, Ganfen, Eendvogels, Hoopvogels, Spechten, en andere Reviervogels meer, soo wel als die op de Boomen en Bosschafien sig onthouden, als faisander, Wilde Hanen, Pauwen, en Patrijfen, voornamelijk in de voortijd omtrent Pinxter, dan Vliegen sy uit; d' eene Vliegt op de toppen der Bergen; andere vlieden na verre gelegene Wateren en Meiren om sig te vermaken. Alle dese vogels sijn een yder welbekend, maar d' andere sijn aan d' andere natien soo bekend niet, want men vindt die niet dan slechts in de Noordse quartieren. Dit groot getal komt allenig door de groote menigte van Meiren, Moraffen en andere Wateren; als ook de Bosschen en Bergen, 't welk alle bequame plaatfen sijn, om de selve te doen voortelen, waar van geheel *Lapland* wel versien is.

Laplandse Vogels.

De Swanen sijn Vogels die alle Revieren gemeen sijn, en soo wel Alle Vogels bekend als de Ganfen en Eendvogels; dese werden onder de Wilde sijn Wild- Vogels gerekend: dog de *Lappen* hebben soo geen Huis-Vogels, want

de bovenverhaalde, als ook de Duiven, Hanen en Hoenders zijn by haar onder geen tamme gerekend.

Voorfigtig-
heid der
Swanen en
Eenden.

De Swanen en d' Eend- Vogels hebben onder haar een groote voorfigtigheid, diese observeren; want als sy de Somer gewaar werden, vallen haare Pluimen uit; dan vliegense in onganbare plaatsē, en in d' Eilandjes welke in verre gelegene Meiren en Moraffen leggen, tot dat haar de Pluimen wederom gewassen zijn, en dat sy over alle Wateren kunnen vliegen: want loofe ongepluimt bleven daar de Menschen woonen, soumen haar ligtelijk met de hand grijpen, 't welk op die plaatsē, daar geen Menschen woonen niet geschieden kan.

Yts fonder-
lings in de
Wilde Vo-
gels.

De Wilde Vogels hebben dit bysonders, datte van het Westen komen in de Noordse quartieren, alwaar se hare Nesten maken, Eijeren leggen, de selve uitbroeden, haar Jongetjes voorttelen, en dat wel in zo grooten menigte als wel elders; om datse (foo ik verrrouw) niet vermakelijker nog verfekender kunnen leven, nog elders haar voedsel in soo grooten menigte vinden, als wel in dit Noordse Land. Dit is in 't algemeen een waarheid aangaande de Vogels die sig aen de Rivieren onthouden. De Swanen telen in groote menigte voort aan de kanten van de Zee en aan den duitten Oceaen, voornamentlijk int begin van de voortijd.

Hopvogels.

De Hopvogels brengen hare Jongen mede op de selfde tijd voort, en dat in soo grooten menigte, datse schijnen den Hemel te verduistren wanneer sy vliegen. Op de plaatsē, alwaar sy des nagts haar verblijf houden, of alwaar sy haar leeftogt moeten soeken, aldaar kanmen 't geschreuw wel een halve mijle verre hooren.

Knijpers.

De Knijpers, sijnde een soort van Spechten, die een Vogel is, welke in Lapland eigen is, dese heeft een Swarre Kop met een Swarre rug, en van gelijke koleur een groot gedeelte van de vleugels, op de Maag en Buik sijne wit, de Bek rood, seer lang, en met Tandē beset, boven aan een weinig gekromt: de Pooten sijn rood en kort, met vel als de Ganfen tussē de Tengels beset, gelijk als alle de Vogels meest hebben, die haar aan de Rivieren onthouden: d' afbeelding kan men best uit de Figueren bespeuren.

Loom Vo-
gels.

Daar is in dat gewest nog een Vogel, die men gemeenlijk Loom noemt, zijnde mede een der Water-vogels, welke Samuel Rbeen onder dat geslagt heeft gerekend, indien men niet en wil seggen sulx vergeten te hebben. Sy sijn daar in soo grooten getal en in soo menigte onderscheidelijke soorten, dat het onmogelijk is, die met weinig woorden

uit

uit de drukken. Den vermaarden Heer *Olaus Worm* bewaart een beschryvenisse daar van in zijn rariteyt Kamer, alwaar men de afbeelding kan sien; zijn bek is seer scherp, en geensins langwerpig, soo dat wy die niet te wel onder de soorten van Eendvogels kunnen rekenen. De **Eigenschap** se Vogel heeft dit sonderlings, dat hy niet op de aarde gaat, gelijk andere Water-vogels; derhalven vliegt hy en swemt hy altijd over het water: zijn Pooten sijn ongemeen kort, na Proportie van het gansche lichaam, en 't agterlijf is soodanig gestelt, datse seer bequamenlyk kunnen swemmen, maarse kunnen het lijf op d'aarde niet wel houden om voort te gaan, en veel minder om te loopen. Daarom geeft men die de naam van *Loomvogels*, 't welk soo veel beduidt als manke Vogels die niet gaen kunnen.

De *Kiader*, waar van men elders gewag heeft gemaakt, is onder het **Kiader** getal van de Boschvogels, welke ik hebbe vertaalt *Urogallus* dat is steert Vogel, oft *Faisant*, sijnde de generaalste soort, welke men *Cedron* noemt zijnde een woord, seer na het eerste gelijkende, indien men den geleerden *Medicus Gesnerus* sal geloof geven, welke meer andere eigenschappen van dit dier beschreven heeft. 't Geen men egter gelooft, dat namelijk het *Mannerjen* van het *Wijtjen* in koleur niet en verscheelen, als datse soo swart niet souden sijn, is vals; want de koleur is t' eenemaal geel, met kleine swarte vlekken gemerkt.

Deze saak dient ook in de *Faisant* aangeteikent, die men wel **Faisant** *Kleine Wilde Hanen* heet, gelijk den *Autheur* die noemt, de koleur des *Wijtjes* is seer verscheiden van de *Mannetjes*; want de *Mannetjes* sijn byna heel swart, en de *Wijtjes* geel, gelijk de *Wijtjes* van de andere *Faisanten* oft groote *Wilde Hanen* dit hebben, wijl die in geen den deelen van elkander verschelen, dan allen in de groote vant lighaam maar *Olaus Magnus* verzekert ons datse asch-grauw van koleur sijn, maar als een gemengelde koleur hebben tusschen geel en asch-grauw, die meest na den vaalen oft asch-grauwen heft.

't Is een soort van Vogels, die hy aldus beschrijft. Zy hebben, segt hy, in de Noordse Landen een soort van *Wilde Hanen*, in groote de **Beschry-** *Faisanten* gelijkende, als alleen dat de *Staert* wel wat korter is, en datse **ving van** se over het heele lighaam swarte veren hebben, met eenige witte blinkende **O. Magnus.** *Pluimen* aan d' einden der *staart* en de *vleugels*. De *Mannetjes*, segt hy vorders, hebben roode en hooge hane *Kammerjes*, maar die van de *Wijtjes* sijn laag en neerhangende, doch van koleur t' eenemaal grijs.

Deze

Wilde Hanen. Dese Wilde Hanen sijn de selfde, welke de Sweden in haer tale Orrar noemen: de Grieken hieten se *Tetraones*, de Latinisten *Vrogalls Minores*, de Francen *Faisans* oft *Petits Coqs Sauvages*, dat is *Faisanten* oft *kleine Wilde Hanen*. Het schijnt datse de naam van Hanen gekregen hebben, om dat'er een Kam op het hoofd staat, en die geen andere vogels hebben, dan alleen de Wilde Hanen, niet alleenig boven op het hoofd, maer aan beide sijden van d'ogen, 't welk de tekenaar van *Olaus* niet al te wel heeft getroffen; want men heeft in plaats van dese vogels, de gemeene huis-hanen geteikent, 't geen van de weg afgedwaalt is, en den besigtiger af doet dwalen.

Onder-scheid. Dese kleine wilde Hanen oft *Orrar*, hebben soo wel als de groote (diemen *Kiedrar* noemt) hare Wijfsjes van haar verschelende in koleur; de groote hebben een koleur die meer na den gelen trekt, maer d'andere hebbe een grijsse oft asch-grauwer koleur, gelijk ik te voren gesegt hebbe. Daar sijn Autheuren die haar enkelijk de naam van *Faisanten* geven, maerse sijn egter seer van onse gemeene soort verschelende; 't welk men ligt gewaar kan werden, indien men allenig de moyte gelieft te nemen, om d'een tegen d'ander te vergelijken. Alhoe wel dese tweederhande soorten in *Lapland* gevonden werden namelijk *Kiedrar* en *Orrar*, soo sijn nogtans dese twee laatste soorten veel raarder en in kleinder oft minder overvloed als wel d'eerste. De menigte van de andere Wilde Vogels is soo wel als dese altijd niet egaal en de selfde, want sy gaan dikmaals seer haestig weg, ja wel voor een jaar kunnen sy agter blijven, dat seer wonderlijk schijnt. Soms tijds komen sy wel eens weder met sulken overvloed, dat de *Lappen* die alte veel hebben omse te kunnen gebruiken.

Veldhoenders. Nu tred ik dan over tot een soort van Vogels, die men *Hasel-boenders* of *Veld-boenders* noemt, welke men in *Lapland* in soo groot en menigte heeft, dat de *Lappen* sig daar mede kunnen voeden.

Patrijfen. Ook heeft men in *Lapland* een groote quantiteit van Patrijfen, sijnde der zelve Pooten heel ruig en donsig als of het Hale Pooten waren; dese Nestelen in de Bossen en op seer hooge Bergen, daar geen Bomen sijn, en nog bedekt met Sneeuw, voornamelijk op de Noorweegse Bergen, alwaar men dese Vogels vind, sijnde op sekere getyden des jaars aldaer in grooten overvloed. *Samuel Rbeen* geeftse de naam van *Fial Rispor* ofte *Sniærisor*, de Hoogduitse en de Sweden hieten se *Schnæbiiver*, dat soo veel te seggen is als *Sneeuw-boenders*, oft *Schnævogel*, dat is Vogels die sig in de Sneeuw vermaken, en sig op de toppen der Bergen

gen van Sweden en die der *Alpes*, welke met Sneuw bedekt sijn, onthouden. Dese Vogels hebben Pooten even eens als Hase Pooten seer donsig met hair versien in plaats van Pluimen. Sy sijn heel wit in de Winter als Sneuw; de Wijfjes alleen hebben in elke Vleugel een swarte Pluim. Wanneer de Lente aankomt, krijgen sy weder haar oude grijse koleur, even als de Wijfjes van de kleine Wilde Hanen. Dese Pluim hebben sy tot de Winter toe, wanneer sy weder volkomen wit werden. De Autheuren hebben noit dese veranderingen van koleuren aangemerkt; *Olaus Magnus* segt seer wel, dat de Vogels, welke op de Sneuw leven, veranderinge onderworpen sijn, namelijk dat hare witte koleur asch-grauw werd: doch hy spreekt niet van dese Patrijfen met ruige donsighe Pooten, maar hy geeft haar roode Pooten, gelijk hy ook aan de Ojevaars swarte toeschrijft. Dese Patrijfen loopen gemeenlijk over de aarde of over de Sneuw, maar sitten weinig op de Bomen; t welk in de Figuren van *Olaus Magnus* qualijk is afgebeeld. Vorders sijn dese Vogels nytstekende net, en in een geduurige beweginge, loopende dan hier dan ginder, sonder lang op een plaats te verblijven. Waar van men de Figure kan sien.

Behalven de Vogels welke dienen of om te eten, of om daar kleedingen van te maken, vindmen nog dese die onnut en gevaarlijk sijn, en onder die sijn de *Arenden* op de Bergen *Felices*, die sig des Somers op de kleine Rheetjes neder laten, en die dooden. Men siet daar seer selden *Raven*, welke, indien se daar af gevonden werden, niet wit sijn gelijk als sekeren *Martiniere* ons toekt op de mouw te spelden.

IV. HO O P T S T U K.

De Laplandse Visch-vangst van Salm en deszelfs overvloed. Wat Lax en Salm is. Snoeten. De Neden sijn Meesters van de Vangst, Neden daat af Syks, Dants, Ræding, Oerlax, Har, en nog andere sorten van Visch.

NU stap ik over tot de *Visschen* diemen in Lapland vangt. Men heett'er daar sulck een grooten overvloed, dat se die by menigte in Tonnen dooren na andere Landen overvoeren. *Paulus Fovius* segt dat de *Visschen* die aan de Zee geschieden seer groot sijn;

Visch-
vangst.

D d d

maar

maar hy spreekt van de *Lapländers* welke aan de Kust van Moscovien woonen, die hy ook beschrijft. D' andere *Lappen* vangen die alleen in Meiren en Rivieren.

Salm.

De beste Visch dieder in *Lapland* gevangen werd, is de *Salm*; ik geloof dat 'er in gansch *Europa* geen plaats is daar men die in grooter overvloed vangt, dan in de *Bothnise Zee*, alwaar de soete Rivieren sig ontlofen en invloeyen, welke van de Bergen van het ontdoyde *Sneewater* afloopen.

Abondanci van Salm.

Men heeft verstaan dat 'er een ongelooflijke menigte van *Salm* met de netten gevangen is. Sy komen in *Lapland* door de Rivieren by menigte, en dit geduert soo lange tot sy door den aandrang des Waters gesteut werden, keerende in den Herfst weder ontrent *St. Martijs*.

Wanneer sy komt.

De *Salm* komt int *Lap-Mark* van *Lule* int midden van de *Somer*, tot ontrent de Kerk die de *Lappen* *Joakmoeh* hieten, alwaar seker Water loop haar belet verder te swemmen. Sy sijn veel magrder wanneer sy weg gaan, dan als sy komen; misschien dat sulx komt door dien datse hare kragten hebben afgemat, en datse afgelooft sijn, door het geduurig swemmen tegen de stroom of te loop des Waters; of misschien datse hare behoorlijke verfrissing, spijs en water verlieten als sy de Rivieren hoog op swemmen en verre van de Zee sijn.

Wat Salm en Lax is.

Om dese reden noemen d' inwoonders van *Straatsburg* dese Visschen wanneer sy uit de Zee landwaard in swemmen, *Salm*, en die woer weg gaat, hieten sy *Lax*, om dat hy *Lax* dat is *Lassus* oft moede geworden sijn, sijnde door sijn lange reisen als afgemat en sonder kragten.

Verhaal van Lundius.

Lundius doet hier by, dat de *Salm* komende int water, dat van de Bergen *Fellices* afloopt, gewoon is soo swart te sien als een Kool, brakende terstond alles uit wat hy in de Maag heeft, en hy by na geen voedsel gebruikt soo lange de *Somer* geduert. Men kan wel afmeten wat een grooten menigte van dese salm in *Lapland* moet sijn, want seker Officier van de raad kamer van *Torna*, heeft op die plaats afconing sien binnen komen in een jaar tijde dertien hondert barken met *Salm*.

Snoeken.

De tweede soort van Visschen welke men in *Lapland* vind sijn de *Snoeken*, die men van alderley groote in de Meiren vangt. *Olaus Magnus* verhaalt dat 'er in 't berggelege *Lapland* gevonden werden van vier hondert duisent Italiaanse mijlen in de langte, en wel hondert duis-

dulfend of meer mijlen in de breete, in welke allerlei foorten van Vifch voortgeeteit werden; men vangt aldaar soo een groote menigte van Snoek, dat vier aanfienelijke Noordfe Koningrijken daar van konnen gevoed werden, waar vanfe nog een groot gedeelte gansch Duitsdoor vervoeren, soo gefoute Vifch als die in de Son oft Wind gedroogt is. Dese Snoeken oft water Wolven noemt *O. Magnus* int Sweeds *Giæddor*, welke int foete water Swemmen, sijnde de heele Weireld door genoegzaam bekend, hebbende een langwerpig hoof, Kakebeenen die vol fijn van feer fcherpe Tandén, welke alle op elkander paffen.

Men vind'er die een ongemeene groote hebben, zijnde dikwijls veel grooter als een Man. 't Is feker indienfe daar bequaam vers water hadden, en haar behoortijk voedsel, dat fy allenxkens wel agt voeten lang fouden werden. De Sweden welke woenen in het Land by haar genaamt *Graanon*, fes uiren van de School die de Lappen *Ljksala* hieten; int land van *Uma* vangen verfcheide diertgehjke snoeken, 't welk de *Lappen* niet geern zien.

Grooten
Snoeken.

De Sweden fijn Meesters deser Meiren alwaar fy met haar Barken en kennepe Netten komen; dese Barken zijn soo ligt, dat menfe ligtelijk van d' eene Meir in d' ander overbrengen kan. Sy konnen van een Man gedragen werden, welke gemeenlijk fes hondert pont konnen opligten; dese Snoeken gevangen hebbende, nemen fy mede en yder Boer geladen met dry, vier en vijf hondert pond Vifch: want dese Meiren fijn tot verwonderens toe met menigte Vifchen opgepropt.

De Sweden
zijn Meesters
van de
Vangst.

Zy leggen dat het regt van Vifchen haar toebehoort als een Patrimonie van goederen, 't welk hare voorouders gekogt hebben, want men heeft langen tijd opfijters over *Lapland* gehad. Wanneer de *Lappen* hare fchattingen niet en konden betalen, hebben dese opfijters het regt der Vifcheryen deser Meiren verkogt, aan de boeren oft inwoonders van Sweden, die daar feer wel over te vreden waren, ftellende dese Vifcheryen alle Jaren in het werk, fonder dat de *Lappen* daar eenig misnoegen over derven toonen.

Reden.

De derde foort van Vifchen werd *Syk* by de Sweden genoemd, hebbende een weynig verfchil van de *Brafem*, behalven dat het hoof wat langer is en fcherper, maar soo breed niet. Sy werden nauwlijks soo groot als Kerpers int gemeen, alhoewel mer in *Lapland* wel vind die tien of twaalf pond wegen. Men vangtfe in kleine Meiren, hebbende

Syk.

somwijls de langte van een elle; sy sijn vet, goed van smaak en soo delicaat, dat'er, soo my dunkt, geen beter Visch ter Weireld is.

Baars.

De *Baars* is de vierde soort van Visch die daar seer gemeen is, sijnde dikwijls van een ongelooflijke grootte. Men siet in de Kerk van *Lubla* hedensdaags nog een gedroogt hoofd deser Vischen, 't geen meer als twee hand palmen breed is, boven van het hoofd af tot de kaken toe te meten.

Men vind in de Meiren Nog, welke in de lager landen sijn na de Zee toe, *Grundeling*, *Zee-koning*, *Wit-visch* en diergelijke.

Røding.

Onder de Meir-Vischen vind men nog int hooger-land tussen de Noorwegse Bergen dikwijls nog twee andere soorten van Visch, die de Sweden *Røding* en *Oerlax* noemen; ik weet niet of men dese soorten elders meerder vind. De *Røding* krijgt sijn naam van datse onder aan de Buik rood is, dat wat na den Purperen trekt, sijnde moy om te sijn.

Oerlax.

De *Oerlax* is een soort van Visch die de Salm heel wel gelijkt, behalven in grootte, wantse veel kleinder is. Sommige schrijvers zijn van gevoelen dat het Jonge Salmtes zijn, maar 't geen dese meining om verre stoot, is, dat dese Visch in Meiren gevangen werd, die seer verre van de Zee gelegen sijn, weskende rontom met aarde aan alle zyden omringt, alwaar men ook noit Salm gesien heeft. Ik soue liever onder de soorten van *Voren* willen stellen, om dat het verschil, ten bitterlijken aansien, deser Vischen soo veel niet verschilt; alleen dat het vlees der *Vorens* veel rooder, sager en lekkerder is.

Har.

Men vangt'er ook een Visch van de Sweden *Har* genoemd, sijnde byna een soort van Visch als de *Syk*, waar van wy vooren gesproken hebben.

Nog andere
Vitsch.

Behalven dese voornoemde Vischen, sijnder in *Lapland* nog wel eenige andere, waar van men weinig cier maakt, welke daar ook, om datse niet bekend sijn, niet gegeten werden. *Olaus Petri* noemt'er eenige op by namen als *Salaris de Cobitis*, *Barreel*, *Zee-koning*, *Barboche*, *Oxiate*, *Wyting*, *Karper*, *Stekende Cobitis*, &c.

V. HOOFT.

V. H O O F T S T U K.

*Van de kruypende Gedierten: allerley foort van Muggen. Vlo-
jen en Luysen: en Wefpen die veel ongemaks aanbrengen.*

SY hebben in *Lapland* weinig oft geen *Kruypende gedierten* oft *Ge-
wormen*, nog ook geen foorten van *Slangen* voornamelijk in *Dieren*.
het hooger deel van *Lapland*; 't welk ontrent de *Bergen* van
Noorwegen is; maar int lager deel, alwaar geboomten en *Boschafieu*
sijn, siet men'er nog wel eenige.

De *Insecten* oft *Diertjes sonder Bloed* sijn daar niet gemeen; men *Vloeyen* en
weet'er ook van geen *Kloeyen*, want sy sijnder 't eenemaal onbekend. *Luysen*.
Maar sy hebben genoegzaam kennisse van *Luysen*, waar van sy som-
wijls kunnen krielen, wijl sy geen verschooning van *Hemden* hebben,
en in lange tijd haar kleederen niet ververfen, soo datse vuil, smerig en
na het *Sweet stinkende* moeten wesen. De *Luysen* suiveren sy in de
Somer uit, maar in de *Winter* hangen sy die in de koude, op dat de
Luysen mogten sterven.

Maar sy hebben een foort van *Muggen* sijnde van *drijderlei* groote, *Muggen*.
kleine, middelmatige en groote; de kleine sijn byna onsigbaar;
maar kunnen somwijls dapper steken, en steken soo heftig even of
het een *Naalde steek* was: zy verschynen gemeenlijk in een *Duistere*
lugt tegen dat het sal gaan *Regenen*. De grootste overtreffen in groo-
te de gemeene *Muggen* van dat *Land*, en quellen die luiden op ver-
scheiden wijzen. De groote *Muggen* sijn ook teer moeilijk, wijl sy
seer hevig steken, voornamelijk ontrent plaatsen daar veel water is. *Dryderlei*
Dese *Muggen* vallen niet alleen de *Menschen lastig*, maar zelfs ook de *soort van*
Beesten, voornamelijk de *Rheen*, diese seer steken en quetsen, 't welk *Muggen*
de *Lappen*, om dese moeilijkheid t'ontgaan, op de toppen der *Ber-*
gen doet vertrekken, alwaar sy van 't gestek deser *Muggen* kunnen
vry sijn. De *Menschen* beschermen sig van dese *Muggen* en *Paarde*
Vliegen door middel van rook, diese geduurig moeten maaken, ja
selfs int midden van de *Somer* in hare *Tenten*; dit geschied dan de *Hoe sy de*
Lighaam en het hoofd met een grof wolle deksel. *Wanneer sy des* *steken der*
Muggen *ontgaan*.

Somers moeten uitgaan en een Reife doen, bedekken sy haar Lichaam met hyuden, of om beter te seggen, soo dragen de mannen soo wel als de Vrouwen kleedereu van Leer gemaakt, waar door de Beesjes niet konnen steken; hier toe setten sy ook Mutsen op het hoofd, die, byna haar geheele aanzigt bedekken. Sommige der Lappen hebben my verlekert, dat'er geen beter middel is tegen dese onverdragelijke last, dan sijn'gansche aanzigt te beschilderen, behalven d' oogen, met een sekere soort van hars of pik.

Wespen.

Behalven dese Muggen, hebben sy nog een soort van groote *Wespen* die de Rheen seer lastig en moeijelijk vallen; dese steken haar ganschelijk door de Huid heen, soo dat'er ettelijk gaatjes na blijven, welke men sien kan als de huid afgehaald is: dese gaatjes noemen de Lappen *Kaorm*. De rook is hier ook wel een der beste middelen om dit gedierte van de Rheen af te weren; de groote noodzakelijkheid verplicht de Lappen bywijlen tot groote vuuren aan te steken, doende de rook over de Rheen henen gaan, op datse van de dese Wespen Mogten bevrijd sijn. Hier toe weten sy eenig Mosch op stukken van Bomen vast te maken, om des te grooter rook te verwekken, 't welk de Wespen verjaagt. En wanneer het Vuur haar ontbreekt, laten sy de Rheen int water loopen, op dat de selve van dit gedrogte mogte bevrijd werden, of ten minsten om haar pijn te doen versagten.

VI. H O O F T S T U K.

Verscheide Geboomten, Kruiden en Mossen in Lapland. Boomen Wassen gansch Lapland niet door. Boffen, Heesters, Kruijsbesien, Wilde Kersen, Jenever, Moerbiesien, Framboysen, Krakebesien, Roodde Biesien, Swarte Biesien. Steen Angelica, Suiring, Rheen-kool MOSARDOOTH, WELKGNIGROES, Dolkruid: Droogen en verscheyde soorten van Mosch.

Verscheide
geboomten

MEn heeft in *Lapland* seer weynig Vrugten, nog Appelen, Peren, Kersen oft eenige Vrugt-boomen, want'er geen soete logt is; ook is d'aarde al te ontvrugtbaar om yts te konnen voortbrengen. *Olaus Petri* teikend ook aan, datmen aldaar zelfs

telfs in de Boffchafien geen Boomen vind; als die de koude kunnen verdragen, want de Eiken, Hafelaer, Hagedoorn Andoorn en Lindeboom, kunnen die niet uitftaan; maar men vind'er alleenig Mastboomen, Pijnboomen, Jenever, Berken, Sorbenboom, Wilgen, Ypenboom, Elfen, Cornoeljen, Kruisbefien, Populieren en diergelijke meer welke tegen de koude gelijk als gehard fijn.

Maar de Boomen, die in *Lapland* groyen, waffen van allerlei foorten juist niet op een en de zelfde plaats; want sommige plaatfen fijn, t' eenemaal daar van ontblood, gelijk als fulx genoegzaam blijkt op de Bergen welke men de naam *Fellices* geeft, die gelegen fijn tuffchen Noorwegen en *Lapland*, makende een gedeelte uit van den Berg *Servo* oft de Noordfe *Alpes*; alhier, zeg ik, ftaan geen Bomen, ook fijn der andere plaatfen meer, alwaar niet een eenige Boom te vinden is. Miffchien dat fulx wel ontftaat, door dien hier, als voren gefegt is, de heftige winden fchriklijk woeden: het kan ook wel fijn, dat d' uitnemende en vervaarlijke bittere koude de waare oorfaak is, dat op dese Bergen niet een Boom kan waffen.

Waarom op sommige plaatfen geen Boomen waffen.

De Landeryn nu die by de Bergen fyn, hebben wel *Boffchagien*; Boffen. maar met dit onderscheid, dat op de naafte Plaatsen niet anders wast dan *Berke-boomen*, welker groote en hoogte ongemeen aangenaam is om te befichtigen; want fy fijn in foo goeden order gefteit, datfe van verre wel een der voornaamfte en aanlokkelykfte luffhoven gelijken. Aangaande de plaatfen die wat verder van de Bergen afgelegen fijn, aldaar heeft men fchoone hooge *Mastboomen* en *Pijnboomen*, tuffchen welke men wel eenige *Berken* fiet groenen, die foo fchoon gelijken ofse daar eerst geplant waren; fy ftaan niet feer digt by een maar verre van elkander af met eenige tuffen plaatfing.

Selden vindmen in *Lapland* andere geboomten, als daar wy nu meinen van te fpreken. De Heefters groyen daar in groote menigte; voornamelijk heeft men daar overvloed van *Kruis-Doorn*, die feer fchoon en groot op het hooge land by de Bergen gefien werden: maar de Lappen maken 'er geen werk af; miffchien om dat hare vrugt fwart, fuur en van een quade fmaak is. Sy hebben niet alleenig dit geboomte, t' geen haar als elders roode Befien voortbrengt, maar nog andere welke fwarte dragen, en dese fijn daar gemeen, en in grooten overvloed.

Heefters. Kruisbefien.

Op het gebergte *Fellices* groyt ook nog een foort van *Wilde Kerfen*, Wilde Kerwelkers vrugten de Lappen by menigte vergaderen, en in het Sweeds fen. *Jancher Haggelber* genoemd werden. De

Jenever.

De *Jenever-boom* is in *Lapland* wel soo gemeen niet als op andere plaatsen, dog groeyt daar vry weelderig en seet hoog.

Moerbe-
sien.

In *Lapland* groeyd ook allerlei soort van Grein oft kleine vrugten. d'Uitstekende daar van sijn *lage Moerbesien* oft *Noordse Moerbesien*. Sy sijn die seer gelijk welke aan de hagen wassen; want dese vrugtes sijn verdeelt in menigte kleine Greinen, welkers koleur eerst uit den geel bleeken siet, maar ryp geworden sijnde, krygen zy een Rode koleur; sy wassen zeer gaarn op vogtige en brockagige plaatsen. De vrugten sijn seer gefond gegeten, men vind geen beter oft gereeder gehees-middel tegens de scheurbuik als dese besien. De *Lappen* eten dese niet alleen versch afgeplukt; maar weten die ook elders mede te bewaren, gelyk ik hier voor hebbe gesegt.

Framboy-
sen.
Krake-
besien.

Daar groeit by haar ook een vrugt die wy by ons *Framboysen* noemen: item een soort van *Krakebesien*, welke seer kleine Bladjes hebben, en by de kruidbeschryvers *Chamaejas* genoemd worden; de Sweden hietense *Kraakebær*, uit oorlake (mein ik) dat de Krayen die seer beminnen. Men vind'er ook *Roase besien* welke klein sijn, die men in het Sweeds *Lingon* noemt. Daar sijn ook nog andere *Swarte Bessen*, welken sy in de selfde taal *Blaobær* hieten, en by de Hoogduitsen *Myrtilli*: dese zijnder al zoo overvloedig als de andere soorten. Daar sijn nog wel andere vrugten, waar van dat volk weinig werks maakt, zoo dat men, om kort te gaan, aldaer allerlei soorten van Bessen vind.

Steen-an-
gelica.

Laplana brengt ook seer veel droogen voort, als daar is voor eerst de *Steen Angelica* by de Kruid-ichryvers *Angelica Petrosa* gelegt, maar de *Lappen* noemen ze in 't speciaal, het *Lapland-Kruid* oft *Stumigraas*, omdat die geern eten, en dat het een goede gefonde smaak heeft: hiet werd by haar ook wel *pasco* gehieren. De stonken sijn mals en kort, maar grof en wel gesloten, die men daar in groote menigte heeft. Ook heeft men'er een overvloed van groote *Suiring*, welke de *Lappen* eten; gelyk wy elders gesegt hebben.

Suiring.

Rheen-
kool.
Kleine
Laplandse
Schoenen.

Men siet'er ook veel andere kruiden, die in geen andere plaatsen meer groeyen, derhalven sijnse seldsaam; onder allen is'er een kruid datse *Rheen-kool* hieten, of wel *kleine Laplandse Schorn*; om dat des selfs bloem t'eenmael een *Laplanders Schoen* gelyk is, de koleur der bloem is blauw, met dry ryen trosjes in een Schaaltjen oft Kokertjen, de bladen sijn seer breed, even als die van de gemeene Kool; de stonk heeft de dikte van een vinger, maar de Wortel is buiten gemeen bitter. Dit kruid krijgt sijn groote in seer kortentijd; het strekt sig uit aan alle sijden

den, en regt sig feer hoog op, ja zelfs tot dry ellebogen hoogte, en somtijds wel hooger. 't Is een kruid dat niet gebruikt werd, en schadelijk is, zulks dat 'et qualijk van eenig beest gegeten werd, en dat zy selve vlieden als een Fenijn.

Nog waft 'er een ander kruid in *Lapland*, dat feer nut en medicinaal is, en zelfs van de *Lappen* in groote waarde gehouden werd, hebbende met de jonge Pinkster-nakels eenige over-cenkomst; sy noemen dat kruid *Mofarooth*, 't heeft de Bloemen en smaak als Pimpernel; het waft langs de Meiren en loopende Waters. De naam *Mofarooth* schijnt geen *Mofarooth*, *Laplandse* taal te wesen, maar een Sweedse naam, en 't is soo veel te seggen als een kruid dat in Broekagtige Landen voortkomt, alwaar veel Mofch groyt; hoe dat sulx de *Lappen* hieten, heb ik nog niet konnen gewaar werden. Volgens de meining van *Lundius* werd het selve tegenswoordig van de *Lappen Welkgnigroes* genoemd, die 'er dese beschrijving van geeft.

Dit kruid, segt hy waft op verhevene aarde oft kleine heuveltjes, en dat in morasagtige plaats en; het schiet sijn wortel feer diep in d'aarde; het is grof en gelijkend van koleur en Figuur na de Tabak; van binnen wit, d'uitschietende bladen sijn feer smal en scheiden d'een van d'andere in verscheidene takken. *Johan Frankenius* stelt die onder de soorten van wilde Pinksternakelen; de Wortel van dit kruid is niet alleen medicinaal, maar ook feer bequaam om den honger te versadigen, volgens het getuigenisse dat de *Lappen* daar van hebben gegeven; 't is in de medicijne een deftig middel tegen het kolijk, en dient tegens alle buik-pijne gebruikt te werden.

By dit kruid groyt gemeenelijk nog een ander klein kruidjen, welkers wortel en bladen het vorige byna gelijk sijn; men moet sig wel wagten van het in plaats van het andere te eten, want het verwekt een buitensinnigheid oft ylhoofdigheid, 't welk de Wilde Pinksternakelen in Holland en Engeland mede doen, waar van by den vermaarden *Th: Willes* een voorbeeld te lesen is.

Dit quade toeval is ook eens aan een jonge *Laplander* gebeurt, welke in de School van 't *Lapmark van Uma* studeerde, dese van dit kruid etende, verloor op de selfde tijd sijn verstand, en liep in het Bosch wel twee maanden lang sonder te eten. 't Gebeurde ten laatsten dat hy elders onder een dak gedroogde Visch vond en daar van at, waar door hy van sijn quaal genesen wierd. Weder by sijn sinnen gekomen sijnde, getuygde hy dat hy negen Rivieren overgeswommen was, en dat

E e e

hcm

hem niets foo swaar te voren quam , of hy souw het konnen hebben uitstaan.

Dit sijn dan nu de kruiden die wy sonderling in *Lapland* meinen te wesen ; vorders wat d'andere kruiden aangaat is'er niemand tot nu toe geweest die een nauwkeurige beschryving van de *Lapländse* kruiden gedaan heeft , en eenige figuren daar van in 't ligt heeft doen komen.

Weinig
droogen.

Alhoewel in *Lapland* eenige simpele droogen wassen , en van sommige genoeg gekend zijn (soo sijnder egter soo menigerlei soorten niet) als wel gansch Sweeden door gevonden werd. *Olaus Petri* heeft aldaar des Somers niet geweest , soo dat hy weinig heeft konnen aantekenen ; in 't Westler *Botania* op de Frontieren , alwaar het beste deel van *Lapland* gelegen is , heeft hy ontrent vier en twintig-derlei soorten van simpel en aangeteikent. Men vind daar neit *Agrimonie* , *Scherlei* , *Leuwerk-voet* , *Hypericon* oft *Sint Jans Kruid* , *Perforata* gesegt , *Pimpetnel* , *esullá* , nog meer andere kruiden die men in Sweden siet wasschen.

Boom-
Mosch.

Ik treed nu over tot sekere soorten van *Mosch* , welke in *Lapland* veelderlei , en met verscheidene koleuren werden voortgebracht. d'*Eerste* onder de *Mossen* , is de *Boom-Mosch* , die wel meest aan de takken van de mast-boomen hangt , waar uit een hars voortkomt ; ook wast wel de *Mosch* aan verscheidene andere geboomten , even op die wijze of het zeer lang hair was , 't welk de Sweeden *Laaf* noemen.

Laaf.

Aardmosch
dat de
Rheen e-
ten.

De *tweede Mosch* groyt in een groote overvloed gansch *Lapland* door , 't welk de *Rheen* in de Winter tijd voor voedsel strekt , het wast op d'aarde , selfs onder de Sneeuw , want de *Rheen* , als voren verhaalt is , weeten de Snee met haar Pooten weg te schrabben , en dese *Mos* op te zoeken : de selvige is wit van koleur , met langagtige bladen , maar klein en dun , wassende wel een voet hoog.

Mosch om
Vossen te
vangen.

De *derde* soort van *Mosch* groyt mede op d'aarde , maar is vry wat korter ; ook sijn de bladeren veel dunder en de koleur nog schoonder , namelijk uit den geel-groenen. Dese *Mosch* is voor de *Vossen* een doodelijk vergift ; daarom weten de *Lappen* die sijn te stampen en te verbryfelen , mengende die onder eenig aas , dat de *Vossen* gern eten , waer door sy dan sterven en dus gevangen werden.

Zagte
mosch om
bedden te
maken.

De *vierde Mosch* siet men van gelijken op de aarde wassen , sijnde gansch *Lapland* door seer gemeen ; des selfs koleur is rood : zy is kort , uitnemende sagt en delicaat. Dese groote sagtigheid en teederheid maakt dat de *Lappen* die in plaats van pluimen gebruiken , gelijk wy te voren elders hebben gesegt , want sy bezigen die selfs om d'*eerstgebooren* kindertjes in te leggen.

Men

Men heeft my nog van een *wijds soort van Mosch* verhaalt, die seer breede en lange bladen heeft, de *Lappen* geven die de naam van *Fathna*; dese is wonderlijk goed tegens d'ylhoofdigheid, wanneer men ze tot een sijn poeder stamp, en met eenig sop inneemt. Maar ik twijfel zelfs of men die onder de rang der *Mossen* mag tellen; ik souw eer van gevoelen sijn dat het kleine *Rijsjes* oft *Veseltjes* van de *Angelica* waren, sijnde seer klein gesneden oft gehakt, vorders bereid en onder d'aard gekookt, waar van wy genoegzaam op een ander plaats gesproken hebben.

Fathna een soort van Mosch tegens d'ylhoofdigheid.

Het laatste daar wy eindelijk van dienen gewag te maken, is een soort van kruid; dat in *Lapland* op verscheidene wijzen wast; de *beste* van allen vind men in de *valleyen* oft *laagten* van de *Bergen Fellices* gesegt, sijnde sagt, kort en vollappig. Maar 't *geen* op andere plaatsen voortkomt, is veel langer, rouwer en drooger. Nog is 'er een *derde* specie die seer lang en soet is; welkers bladen seer dun en puntig sijn.

Kruid om sig warm te houden.

De *Lappen* vullen daar haar *Leerlen* mede, gelijk wy te voren verhaalt hebben, ook steken sy dat in haar *Schoenen* en *Mossen* oft *Wanten*, om sig van de bittere koude te beschermen.

Nut:

Het wast aan de kanten van loopende *Watertjes*, die over het land loopen van de *Bos-Lappen*; sy vergaderen het in de *Herfts*, bereiden het, en weten 't selve in gedaante van groote cirkels te drayen, 't welk sy aldus aan de *Berg-Lappen* verkoopen, om de jonge *Rheedjes*, *kaas*, en diergelijke dingen meer, in te leggen.

Plaats.

VII. HOOFSTUK.

Van de Minen die in Lapland gevonden werden. Ontdekking van Silverminen; Loot-aders; Loot-minen. Silverminen. Marcasita. Werkhuus. De Luithed der Lappen is d'oorzaak dat de Minen niet ontdekt werden. Koperminen. Verscheide Yserminen. Goudminen zijn nog niet gevonden.

Ouden hebben onbedagtelijk gesegt, dat 'er enige Metalen in *Lapland* gevonden wierden, en dat aan d'uiteerste einden van *Scaninavien* en 't Noorden; alleenig isser een die dat niet en schrijft, want *Olaus Magnus* loochent ten hoogsten, dat 'er tot sijner tijden

Daar sijn geen Minen in Lapland voor de tijden van *Olaus*.

tijden toe eenige Minen van yfer, koper, silver of 't diergelijckè metalen in de vergelegene Landen van 't noorden zijn ontdekt; alhoewel den feer Heiligen man *Job* elders segt, dat het Goud van de zijden van 't Noorden komt. Dese Minen aldaar dan niet gevonden werdende, noodzaakte haar al haar gereedschap met houten Spijkers en teenen aan malkanderen valt te hegten, wantle geen yfere Spijkers of iets diergelijcks hebben.

Ontdekking van een Silver-mine.

Maar in 't jaar vijf en dertig deser eeuw, onder de de Regeringe van de Koninginne *Cbristina* heeft men Silver-mijne in 't *Lapland* van *Pitba* ontdekt, by de *Nasafjell* niet verre van den oorsprong der Riviere *Skælleffibeo*, na de hoogten toe van de Bergen *Fellices*, die Sweden van Noorwegen scheiden. Dese feer abundant Silver-mine doet genoegsame blijken, dat'er in alle de vaste Landen noodzakelijk een groote menigte metalen moeten zijn: derhalven moet men soo seer de voorsegginge van den vermaarden stof-scheider *Paracelsus* niet volkomenlijk verwerpen, dat men namelijk in de Noordse Landen tusschen de seftigste en seventigste graad breete, zulk een Schat-kamer van Metalen souw vinden, als men oit diergelijcks in 't Oosten niet ontdekt heeft; dese rekening van d'ontdekking des tijds, neemt hy uit openbaring. Dit is dan d'eerste Mine, welke oit in *Lapland* ontdekt is geworden.

Ontdekker.

Seker *Laplander* met namen *Loens Person* wonende in 't steenagtige *Pitba*, welke Diamanten sleep en Paarlen sogt, heeft die ontdekt. *Eric Femming* Fransman Baron de *Lais*, Raads-heer van 't Koninkrijk, wierd President en opsigter gemaakt van die Compagnie om 't uitgraven deser metalen te bevorderen; dese wierd gefonden met zijn medegefel *Hans Philips*, door de Gouverneurs des Rijks van die tijd tot de Mine van *Nasa*. Hy deedte dan door Koninklijke last openen, stellende aldaar een Magafijn-huis van allerlei noodzakelijkheden om in de Mine te werken en het Silver daar uit te halen.

Loot-ader.

De *Loot-ader* is daar seer goed en rijker als die van het Silver; om dat het soo hard niet is, maar alleenig een steen, die men ligtelijk tot sand kan brengen, welk men sonder groote moeyte bewerken kan, 't geen aldaar door konst gefuivert werd en in zijn behoorlijke form gegoten. Men heeft de gewoonte van desen Berg te openen niet met yfers, om daar uit te houwen, 't sy hamers, beitels oft anders, maar met hollen, welke zy met Bos-poeder vullen, 't welke ontsteken sijnde door het vuur, dese berg in vercheiden stuckjes doet berste en open springen.

Men heeft nog seer weinig tijds in dese Mine gewerkt, want in den

oor-

oorlog tuffchen Sweden en Denemerken; onder het gebied van Koning *Karel Gustavus*; omtrent het jaar seftien hondert agt en vijftig, was er seker Gouverneur van Noorwegen *von Anen* genoemd, komende voor de Koning van Denemarken, en deze heeftse bedorven, na dat hy alle de Werken hadde geruineert. Soo dat'er tot nu toe niemand gevonden is, die de kosten heeft willen doen, om dese Mine te suiveren en te doen bewerken; want daar hooren seer veel kosten toe, eer dat men daar eenige profijten uit soude kunnen verhoppen, derhalven is het voor een particulier swaar om aan te tasten.

Loot-mine
bedorven.

In de derde Mine vind men Silver, zy is 't *Lap-Mark* van *Lubla* gelegen, dertig Sweeefe mijlen van de Kerk in de Parochie van *Lubla*; sijn de *Kiedtiewary* genoemd, dat is soo veel te seggen als *Steene-bergen*; dese wierde in 't jaar seftien hondert en seftig door sekeren *Jonas Pietersen*, die tot *Torpenjaur*, was gevonden. Dese is by na in 't midden van dit Land gelegen, alwaar het quartier is dat de naam draagt van *Torpenjaur*, plaatst op een seer hoogen Berg, hebbende twee mijlen op den top, scheidende Sweden van Noorwegen, en is ses mijlen van *Rædsfad*, een klein Landtjen van Noorwegen, tusfen 't welken *Kiedtkievarri* een seer hooge top is, sijn de onder de *Lappen* seer vermaart genaamt *Daorfiell*, gelegen op de weg, welke gaat van dese Silvermine na Noorwegen toe, waar over het onmogelijk is in de Winter te reifen; en dat om de uitstekende hoogte; behalven dit sijnder nog seer verschrikkelijke en vervaarlijke dwerrel winden en stormen, welke beletten den reisiger daar over te passeren.

Silver-
mine.

d'Ader deser Mine heeft vry veel Silver, sijnde aan alle zijden verre uitgebreid; men vindse vol *Marcafite* oft *Vuur-steen* van een witte kleur. Men heeft verschidene openinge gemaakt om daar in te komen, maar over al vind men het silver even goed en van de selfde alloi. Sy heeft dese moyelijkheid, dat'er geen Boffchagien digte by sijn. Want het hout moet'er wel een mijle of anderhalf van daar na toegebracht werden: daarom moeten sy in plaats van hout, Kannon Poeder oft Bus-poeder gebruiken, op die wijze als ik hier na seggen sal.

Marcafite

Het *Werk-buss* alwaar men wast, of daar men d'Aarde suivert en wast, die eerst uit de Ader gegraven is, is wel vijf mijlen van de mine af gelegen, welke plaats seer vernakelijk is, alzo'er veele Rivieren te laanen loopen, zijnde de voornaamste *Quikiok* gebieten, de Rivier genaamt *Davrijok* vloyt daar ook na toe; het Bosch is seer groot, bestaande uit een groote menigte Boomen, voornamelijk stekel besien,

Bequame
Plaats tot
het Werk-
huis.

menigte Kruiden en hoy. Op die plaatse is het Visschen mede seer goed, want daar is overvloed van allerlei Viscch, gelijk als groote Salm, kleine Salm, Snoek, Boars en andere diergelijke meer. Men kan der van de Kerk van *Lubba* in de Somer met Schuytjes komen, behalven op eenige weinige mylen na, en aldus brengt men niet zeer kleine kosten alle noodzakelikheden tot het Werkhuis; ook kan men al het gesuivert Silver door de golf van *Botbna* daar van daan voeren. Men werkt hedensdaags nog aan dese silver-mine, want die de kosten daar willen aan doen, konnen daar geen kleine profijten uithalen.

Andere
Minen.

Behalven dese twee Silver-minen sijnder nog meer andere, maar niemand heeft tot nog toe ondernomen die te bearbeiten, wijsse seer verre gelegen sijn, de meesters daar het opsigt niet over konnen nemen, ten sy met groote moyelijkheid; wijl dan niemand dese sware kosten wil aanvangen, soo ist dat'er tot nog toe geen profijten sijn uitgehaalt, derhalven moeten sy ledig blyven leggen.

Ontdekker
van minen.

Laurens Andriessen geboren *Laplander* heeft'er eene getoont tot *Torpenjaar* in 't gebergte van *Fiorovari* de selve heeft'er nog een gewelen alleenig een mijle gelegen van de andere mine genaamt *Kiedikyvari*. Nog isser twee mijlen daar van daan een andere, sijnde een weinig Oostwaart gelegen; dese Ader is in een dunne steen beslooten, maar welke seer hard schijnt om te breken. d'Eerste deser dry Minen is gevonden in 't jaar sestiën hondert seventig, in de Somer. Sijnde in een steen die seer hard was en een menigte van aderen had, gaande van een klip van twintig ellen hoogte af (dat is te seggen twintig maal de distantie van het een eind des arms tot het ander) gelegen op een seer groote hoogte des Bergs van *Fiorovari*, op welke men niet kan klimmen dan met groote moyte en gevaar des levens.

De Leuheid
der Lappen
verfuymt
de minen.

d'Andere Minen sijn te voren al ondeckt geweest, en daar is groote hoop dat men nog meer andere sal vinden; ja sekeren *Laplander* heeft beloofd meer anderen te sullen toonen. Sy weten wel waar se zijn, maar de vrees doet haar die verbergen om niet te sullen werken, en op dat sy van hare vryheid en soet leven niet mogten berooft werden. Dit doet dan haar de selve verfwijgen, want sy soeken geen verdrietig nog slaafagtig leven te leiden.

Koper-
minen.

Lapland heeft ook Koper-minen. Men heeft'er een in *Lapmark* van *Toina* genoemt *Suappawaboa*, ontrent twintig mijlen van de Stad *Taorna*, niet verre van de Riviere *Taorna*. Dese is gevonden in 't jaar sestiën hondert vijf en vijtig door sekeren *Laplander*, welke een steen oft klomp

klomp kopers aan sekeren *Erik Erikson* vertoonde, die het eerst uitgebragt heeft. Dese Mine is suiver, en seer rijk, daarom agt men het de mooyte waardig te zijn, om de daar toe vereischt werdende noodfakelijkheden na toe te brengen.

Ik hebbe hier voren wel eenig persoon genoemd, maar men meint voorseker, dat de Mine door sekeren *Mr. Abraham Rbeenstjern* assessor van de Minen, die men gemeenlijk *Norna* noemt, in 't jaar seftien hondert vier en vijftig, is ontdekt; desen bragt eerst tot *Stokholm* d'eerste steen deser mine; welke de bewerkers bevonden hebben dat uit hondert pond Steen een vierde suiver en deftig metaal is voortgekomen: desen heeft dan het besluit genomen van op sijn eige beurs de kosten te doen om dese mine te bewerken. Hy heeft my dit geschreven, en een gedeelte deser eerste steen gefonden, welke tot *Stokholm* is beproeft geweest.

Vinder der Mine.

Men heeft'er nog een ander in 't selfde *Lap-Mark*, leggende na 't Noorden, ontrent dry mijlen van de vorige; dese is gevonden ontrent het jaar seftien hondert agt en seftig door een seker *Laplander*; dog dese ader is soo goed niet om het yser, dat'er onder gemengt is, daarom werkt men daar soo hevig niet in, als men wel in de vorige doet; sy werd *Wittangi* genemt. Men voert het Koper van dese mine door middel van Schuitjes na het Werkhuis *Kangis*, om aldaar gesmolten en in d'Ovens gezuiverd te werden. En als dan bringe men het na *Torna*.

Een ander Mine.

Weinig tijds daar na heeft men nog een ander *Koper-mine*, in 't Gebergten van *Lap-Mark de Torna*, ontdekt, genoemd *Ranawara*, sijnde alleenig een mijle van den Noordlen Oceaen en van *Tittsforden* na het Noorden toe, gelegen, die alle d'andere in goedheid overtreft: soo dat hondert vijftig pond steen, die uit de mine gegraven is, wel hondert pond suiver Koper geeft, volgens het getuigenisse dat my *Mr. Rbeenstjern* daar van heeft gedaan, hebbende my daar een goed monster van gefonden.

Andere Koper-mine.

Ik heb nog een ander monster van hem gekregen dat uit een vierde Koper-ader komt, sijnde gevonden in 't jaar seftien hondert vier en seventig. Dese Ader is mede in 't *Lap-Mark* van *Torna*, in het gebergte genaamt *Mangnawarra*: Dit is een goede mine, dog tot nog toe niet seer bewerkt, bestaande meest uit Koper-steenen, die d'een op d'ander gestapelt sijn.

Koper mine.

Men vind'er ook nog *Yser-minen*. Daar werd'er een in 't *Lap-Mark* van *Torna* gevonden, sijnde vast aan een Koper-mine, genaamt *Suwap-pe-*

Yser mine.

perwabra, strekkende ook na een Berg, die daar tegen over leid. Het Yser dat'er uit gehaald werd, is seer goed. d'Andere Yser mine, is in 't selfde *Mark*, genaamt *Junesuando*; zy is ontrent het veertigste jaar deser euwe gevonden, door sekeren *Laurens* wonende op de selfde plaats, sijnde van de Stad *Torna* ontrent twee en twintig mijlen gelegen, van daar brengt men het yser na de Smitse oft Werkhuis te *Rangis*, alwaar het rauwe Koper gesuivert werd, en aldaar smeed men het Yser in Platen oft staven met de Hamer.

Een derde
Yser ader.

In het selfde *Mark* heeft men nog een derde yser ader in 't gebergten genaamt *Gillemara*, ontrent vijf mijlen verre van *Suappewabra*. Dese mine is mede seer goed: ik hebbe 't geluk gehad, dat ik van de selfden affesloor een proefsen gekregen heb, die my door brieven geschreven heeft, dat dese ader seer groot is, en 't heele gebergte overgaat.

Het beste
Yser.

Dit metaal is het beste dat men van die soort kan vinden, ook heeft men daar zulk een groote menigte, dat het ongelooflijk is, dat soo een Mine niet uitgeledigt werd, derhalven is dese Ader niet weinig te achten.

Een ander.

In de Bergen *Fellices*, is een uitstekende metaal ader tót *Petzivara* in 't *Lapmark* van *Lubla*, ontrent vijf quart van een mijle van 't Werkhuis oft Smitse *Quikjok* gehieten, alwaar ook een groote menigte van metaal-stenen van de Bergen gevallen leggen. Men werkt egter maar alleen aan de twee eerste aders deser Mine; want niemant heeft die swaare kosten, dat ik weet, willen uitstaan, om de derde ader t'ondernemen.

Goud-
mine.

Men heeft in dese Minen verscheidenene soorten van metalen in de voorgaande jaren gevonden, in 't jaar seftien hondert twee en seventig, geloofde men dat'er eene van *Goud* was, maar men heeft'er nog geen sekere ontdekkinge af: ik sal hier niet meer van spreken; en verge-noeg my dan alleen in dese gelegenheid met d'authouren aangeteikent te hebben, welke schryven dat dese Mine ontdekt is. Maar in Sweden-ten tijde van *Gustavus* d'eerste, schijnt *Olaus Magnus* sulx met dese woorden te kennen te geven. *Job* seyt dat de *Goud-minen* uit het *Noorden* komen; men seyt ook dat *Gustavus* d'eerste die ontdekt heeft, en dat se seer geagt sijn. Maar dit was alleen een enkel uitsproeytel, dat door een onseker authour is gedivulgeert, sonder dat'er eenig gevolg na gekompen is; want dese Mine is tot nog toe van niemant bekend geweest.

VIII. HOOFSTUK.

Laplandse Gefleenten , waar voor Gods-dienst gedaan werd. Platte ronde Steenen. Seilsteen is daar niet te vinden. Diamanten oft Cristal, met welke men ook vuur staat. Amethijsten, Topaas, Paarten, in wat Schulpen de Paarten wasschen.

MEn vind een vervaarlijke menigte van groote *Steenen* in *Lapland*, maar die sijn rouw, hard, en geensins glad, ook kannense nauwelijks met een hamer fationeren, en tot eenig goed werk bequaam maken. Sy sijn byna alle alch-grauw, gelijk als de *Klippen* gemeenlijk sijn. Men vind'er veel ontrent de kanten van de *rivieren* en *Meiren*, welke by na eenige figuren van *Beesten* vertoonen. De *Lappen* maken daar groot werk af, regten ze op in form van *Goden*, en eerenze onder de naam van *Stoorjunkare*. Steenen.

In 't *Lapmark* van *Torna*, ontrent de mine *Junesuando* vind men aan de kant van de *Riviere*, *Toma* een menigte van *platte* en *ronde* *Steentjes*, even of het *stukken* gelds waren, so groot by na als een halve *Rijksdaalder*, geel van *koleur*, en schijnen wel uit een etter geformeert te wesen; maar wijken de *keyen* nauwelijks in *hardigheid*. Ik heb hier een figuur by gedaan geteikent met de *Letter B*. Werden als Goden ge-eert.

In de *Minen* van de *Metaal-steenen* vind men wel agtderlei gedaanten, die volkomenlijk glad, gepolijst, glinsterende, en als foodanig door de *natuur* gemaakt sijn; Sy sijn altijd klein, niet veel grooter als *Hafenoten*, of wel soo klein. Daar is weinig of geen *koper* in; maar ze hebben niet minder *Swayel*, welker figuur op de *Letter C* uitgedrukt staat. Platte ronden steenen.

Men kan nog niet te wel seggen of er *Magneet-steen* oft *Seilsteen* in *Lapland* gevonden werd of niet; *Olaus Magnus* segt aldus, dat *veel* op de *einden* van de *Noordse Bergen* *Seilsteen* vind, waar door de *Scheevaart* meest geoesent werd; het schijnt datle daar door eenige *Bergen* onder de *Pool* verstaan hebben, welke eenige *autheuren* versieren dat vol *Seil-steen* sijn; maar sulcx bewijst geensins dat in *Lapland* sulke *Bergen* sijn; want ze word daar niet gevonden: daar sijn egter *autheuren* welke verfekeren dat'er *Seil-steen* in *Lapland* gevonden werd. Ander gedaante.

Fff

Men Seilsteen.

Men fiet evenwel een seer groote menigte van andere kostelijke gesteenten in de gebergten, onder allen is'er de *Diamant*, *Anesbyst* en *Topaas*;

Diamanten
of Kristal.

Men noemtse gemeenlijk *Diamanten*, maar ze zijn in der daad niet veel meer dan *Cristallen*, gelijk als de figure te kennen geeft. Sy werden aan alle kanten van *Lapland* gevonden, hangende aan de klippen en aan de Steenen van verscheiden groote, sijnde d'eene van d'andere in groote en verscheidentheid onderscheiden. Sommige sijn soo groot als een kindshoofd, gelijk ik gesien heb by den roem-rugtigen Graaf *Magnus Grbiel de la Gardie* Groot Kamelier van het Sweedse Koninkrijk; Sy zijn seer groot, rouw, ongelijk en ongeschikt; de koleur is seer schoon, aangenaam, helder, klaar en glinsterende, behoevende voor het Indiaanse *Cristal* niet te wijken; daar sijn eenige Wolkjes en Vlekken in die geel en swartagtig sijn; beminnende somwijls hare glans en luister. Men vind'er eeter seer zuivere en heldere, d'andere vind men hier en daar in de *Myn-aderen*, schijnende eenige spleten te hebben; d'een is uit de natuur veel gladder en netter gepolijst; d'andere sijn rouwer, quaastagtiger en oneffender; 'eene *Cristal* is ook somtijds harder als het andere *Cristal*, zelfs ook onder die, welke men *Boheemse Kristallen* noemt.

Vuur slaan
met kristal.

De *Lappen* gebruiken se ook by gebrek van keyen om vuur te slaan, want se geven meer vuur als de keyen zelfs, wanneer men daar met een staal op slaat. Ik hebber in mijn Kabinet, met welke men de preuve kan nemen, dese is met een stuk Staals in een *Laplansche* Beurs gelegen, sijnde tot een vuurslag seer bequaam.

Polijsting
der Cristal-
len.

De *Saen-slijpers* weten dese Kristallen oft *Laplansche* Diamanten te polijsten, soo datse door konst gemaakt werden als sijne Diamanten, want die niet beter weten, zouden de selve daar voor erkennen. Sulke Kristallen oft Diamanten heb ik in een figur onder de Letter *A* ver- toont, hebbende de natuurlijke groote en behoorlijke form, gelijk als ik die in mijn Kabinet beware.

Amethi-
sten.

Diergelijks spreekt men ook van de *Laplansche Amethesten*, maar die sijn seer bleek, duister en met verscheide vlekjes beset, soo dat ze by de *Boheemse* in geen vergelyking komen; want se aldaar veel schoonder gevonden werden, ook sijne veel raarder, d'een nog d'ander is soo gemeen niet als de oerste Diamanten.

Topaas.

Hier dient ook van de *Topaas* gesproken; ik bewaarder een in mijn kabinet, die van *Lapland* gekomen is, sijnde soo helder als kristal, be-

behalven de koleur welke na den bleik gelen helt; en men verkeert my dat byna alle d'andere zoodanig fijn, en soo vuurig nog fchijnend niet vallen als wel d'andere, die men elders vind. 't Is soo veel dat men in *Lapland* allerlei gefteenten heeft, maar alle haar koleuren nog luifter zijn soo fchoon en helder niet als van de geen en die uit *Indien* komen.

Ik fal dit Hooft-ftuk met de *Paarlen* befluiten, alhoewel die onder de gefteenten niet en behooren. Men vind fommige *Paarlen* in de *Laplandfe Rivieren*; derhalven fijnder eenige *Lappen*, die haar werk maken van die te *Viffchen*; de *Laplander Johan Pieterfen* oft *Peterfon*, welke d'eerfte *Silver Mine* van *Nafafjæll* ontdekt heeft, is van die gene geweest; want hy heeft wel uitdrukkelijk gefegt. Dat zijn ambagt was *Diamanten* te flijpen en *Paarlen* te foeken. Men heeft in de *Noorder deelen Rivieren*, in welke de *ftaalen* gevonden werden, want men ziet'er *Schulpen*, daar de *Paarlen* in waffen, zijnde feer fchoon, en niet te veragten, alhoewel bleek en flauw fchijnen, miffchien dat de grote koude d'oorzaak is, datfe het meeste van hare levendigheid verliefen, welke men in de *Indiaanfche Paarlen* fiet. Het gebeurt evenwel fomtijds dat'er eenige gevonden werden, welke voor de *orientaalfche* in genen deelen behoeven te wijken: want fy overtreffen de felve gemeenlijk in groote en volkomene ronte: dog die fijnder feer weinig onder de genen, welke rijp en volmaakt zijn te vinden, want de meeste vallen niet al te rond. Daar is een groote overvloed van onrijpe en onvolmaakte *Paarlen*, waar van fommige wel rond zijn aan eene zijde, maar aan d'andere zijde plat; welker agterdeel bleek en geel is, of van een roode koleur, of die doodverwig en duifter is; maar aan d'andere ronder zijde zijnfe helder, levendigen fchoon; waar van ik fommige in mijn rarieteit kas bewaar. Men heeft my over eenige jaren een *Perlaten* sien, die van *Botbnia* tot *Stokholm* was gebragt, zijnde soo groot, volkomen rond, en van soo een fchijnende en heldere glans, dat sekere *Dame* van groote staat daar geern hondert en twintig *Rijksdaalders* wilde voor geven; de *Juweliêr* feide, indien hy'er nog een diergelijke by had, dat hy ze dan voor niet minder wilde verkoopen als voor vijf hondert *Rijksdaalders*.

Derhalven heeft *Lapland* nog iets waar voor het fig kan doen achten. De *Paarlen waffen* alhier niet in fulke *Schulpen* gelijk als in *Indien*, brede, platte en byna ronde gelijk de gemeene *Oesters* doen; maar dese *Schulpen* zijn lang en hol, even eens byna als de *Moffelen*, diemen niet in de *Zee* vangt, maar in de *Rivieren*. De onvolkomene *Paarlen*, die

Paarlen.

Hoe de
Paarlen
waffen.

niet volkomenlijk sijn geformeert, sijn aan de Schulpen alleenig vast gehegt; maar welke volkomen sijn, sijn nergensaan vast, maar los in de Schulpen, soo datse daar uit vallen kunnen.

IX. H O O F T S T U K.

Laplandse Rivieren, Meiren, Fonteynen en Watervallen, des selfs oorsprongen, gronden en beuamingen.

Lapland is een van de aanzienlijkste Landchappen om haar menigvuldige wateren, Fonteynen, Rivieren en Meiren met de welke het besproyt werd. d' Aldervermaarste Rivieren, welke hare namen van hare *Lapmarken* gekregen hebben sijn de Rivier

Umeao,

Pitbeao,

Lubleao,

Torneao, en

Kimiao.

Rivieren.

Deze Rivieren komen van de Noortse Bergen afdalen, makende vorders veel kleine waterjes en Riviertjes, waar van sommige groot genoeg sijn; dese ontlossen sig in de Gelp van *Bothnia*.

Umeao.

De Riviere *Vindela* doet de Riviere *Umeao* stellen.

Oorsprong.

De *Lappen* sijn van gevoelen dat de Riviere *Umeao* sijn oorsprong neemt uit een kleine Fonteyn zijnde in het gebergten *Fellices*, welken Noorwegen van Sweden scheid; dat ook dese Fonteyn byna altijd onder d'aarde bedekt is, berstende elders ontrent eenig Meir uit, alwaar sijn water uitloopt en uitvloyd, makende alsoo verscheide Meiren, en loopende wederom daar van uit, waar door dese Wateren aanwassen, en een groot getal Rivieren uitmaken.

Pitbeao.

Vorders de Riviere *Skellefte* maakt de Riviere *Pitbeao*.

Kimiao.

De Riviere *Arvilajoki* vermeerdt de Riviere *Kimiao*, en dese dry Rivieren sijn de kleinste niet.

Lubleao.

De Riviere *Lubleao* heeft twee oorsprongen; d'eerste is een andere kleine Rivier, die dikwijls de selfde naam voert, ontfangende in 't *Lapmark* de *Lubla* seer veel kleine Riviertjes, welke van de Bergen *Fellices* komen, namelijk de Rivieren

Oorsprong.

Pyrrijaur,

Kardijoch,

Darryoch,

Quikkioch,

Kittagioch,

Laitjoch, en

Sistijoch.

Die

Die sig alle ontlofen in de kleine *Lubleao*.

d'Andere oorsprong oft groote Rivier van *Lubleao*, is wel de grootste welke men *Stoor Lubleao* hiet, dese ontfangt ook veer veel Rivieren in sig.

Van gelijken ook de Rivier *Torneao* krijgt ook in sijn boesem de rivieren.

Keungema, en *Tangeleao*.

Als ook eenige kleine mindere takjes van andere Rivieren. Soo dat dese Rivier weinig voor d'anderen behoest te wijken, eensdeels om haar snellen loop; anderdeels om haar overvloedig water.

't Gebeurt menigmaals om het vierde of vijfde jaar, dat het Ys en de Sneeuw van de Bergen *Fellies* komt te smelten, waar door dese Rivier foodanig opgevult werd, datse over haren oever wel dertig of veertig ellebogen hoog kan vloyen.

Dewijl nu dese Rivieren, vol water sijnde van de Bergen, het Land doorvlieten en somtijds overstromen, hebben sy aldaar eenig Water-^{loo-}pen. ^{Water-^{loo-}pen.} *Water-loopen* oft *Water-vallen* waar door het Water met een groot geraas van boven neder stort, 't welker snelle loop geen Schuiten kunnen wederstaan.

Zy hebben een sekere *Water-val* in 't Landschap van *Lubla*, dieze *Muskaumokke* hieten: item nog een tweede *Sao* genoemd; met nog een derde welke men de naam van *Niomelsaski* geeft, dat is soo veel te seggen als *Hafensprong*, *Saltus Lepormus*, om dat de Rivier *Lublao* seer eng is, en foodanig tussen twee Bergen, die so dicht aan malkanderen reiken, dat een Haas van den eenen Berg op den anderen over het water kan springen gedrukt word.

Diergelijke Water-vallen heeft men ook in 't Landschap *Torna*; waar van de namen der aanzienlijkste volgen.

d'Eerste is *Tarrators* niet seer verre van de Noorweegse Bergen gelegen, sijnde een van d'aldersterkste en de kragtigste Water-vallen.

Die, welke men *Coengerbruks Fors* noemt is de tweede. Vorders die van *Lappia Fors* en nog dry andere, ontfangen met elkander het water dat van boven afloopt, dese noemt men *Pellofors*, d'andere *Kettilla Fors* en de laatite *Kukula fors*, sijnde niet verre van de Stad *Torna*.

Dese Water-vallen beletten grootelijks de Scheepvaart, maar geven groot voordeel aan de Werkhuisen en Smitten der metalen: dese, seggen ik, hebben daar groote nut af, behalven dat ik van d'overvloedige visch kom te spreken, die daar uit gevangen werd.

Meiren.

Behalven de Rivieren, is'er ook een groot getal *Meiren* gansch *Lapland* door; daar sijnder egter maar weynig bekend, onder de welken het Meir *Lulatræsk* is, in 't Landschap *Lubla*, door welkers midden de Rivier *Lublao* vloyd; dit noemt men het groote; item het Meir *Lugga*.

Salm.

Soo d'een als d'andere hebben meenigte van Salmen, soo wel als het Meir *Subbaig*.

Langs de Riviere genaamt kleine *Lublao* zijn veel Meiren, en onder allen sijnder

Saggati,
Risfak,
Pirrijaur,
Skalka,

Sytiok,
Waykjaur, en
Karragien.

Welke laatste het grootste van allen is: hebbende allerlei foorten van Visschen.

Het selfde is ook in 't Landschap *Pisba*, alwaar seer aenmerkelijke Meiren zijn, als

Hornasraudjaur,
Arfusjerf, en

Pieskejaur.

Voornamelijk is het voornoemde Meir *Stoor Afuan*, soo wijd en uitgebreid, dat men'er soo veel Eilanden in telt als'er dagen in 't Jaar sijn.

Lundius segt dat het Meir genaamt *Arfusjerf* wel agtien mijlen groot is.

Enaretresk.

Het Meir *Enaretresk* sijnde gelegen in het Landschap *Kimi*, overtreft in groote alle de Meiren in 't gansche Land; het nadert seer aan de Pool; heeft byna ontelbare Eilanden, in welke kleine gebergten sijn, die in manier van Pyramiden opstaan; dog dese sijn niet bewoont. Men kan dese Eilanden niet voor een aanwas oft ophooping rekenen, maar voor een valtigheid; want dese Eilanden, alhoewelfe klein sijn, hebben soo grooten getal, en d'Oevers deses Meirs sijn soo wijd, dat'er n'it eenig *Laplander* geweest is, dese alle van zijn leven heeft besigrigt.

Eftime
voor de
Meiren.

Men heeft in *Lapland* verscheide Meiren, welker omkring niet seer groot is, daar een groote menigte van Visch gevangen werd. De *Lappen* noemen die in haar taal *Saiwo*, dat is soo veel te seggen als *Heiligen* en *Heiligdommen*; sy sijn in foodanigen achtung, dat'er niemand gevonden werd, die de selve derft profaneren, en ontreinigen.

Fouteinen.

Laplana heeft ook een menigte van *Fouteinen* en *Water-bronnen*, welke in de Somer seer helder en verfrissende sijn, sy komen uit het Sand

op

op borrelen, als een loopende Rivier, sig omdrayende als een kleyn rond, even als een tol sig omdrayt; of als een water dat van den Stok in een vat omgedrayt werd.

Men heeft anderhalf mijle van *Lijksala* Schole der *Lappen* in 't *Lap-Mark* van *Uma* sekere Fontein, welkers water seer gefond is en medicinaal: des selfs water is verdeilt in dry Beekjes, waar van het eene tegen het Oosten is; het ander loopt na het Westen, en het derde na het Noorden toe. De Sweden gebruiken die om de Tandpijn te versoeten, het Water bevriest noyt, al hoewel men het in een Bekken of in eenig vat doet.

Medicinale Waters.

Een yder deser Meiren in 't besonder heeft twee gronden, een seer hooge, welkes welle in 't midden is als tusfen twee oppervlakten, en nog een isser lager en veel dieper, welke is als een onderscheiden Meir; invoe-gen dat het menigmaals gebeurt, dat de visschen het oppermeir verlaten, en in de diepte van het opperste gaan en sig verbergen. d' Alderbygeloovigste onder de *Lappen* geloven dat eenig God dese Meiren bestiert en gouverneert, welke de selve doet bewegen en de Visschen laat verdwijnen, tot teiken dat hy verontwaardigt is, daarom offeren sy hen offerhanden om sijn toorn te bevredigen, en van hem te verkrijgen dat de Visch wederom kome.

Grouden.

X. H O O F T S T U K.

Verseidene Aarde in Lapland. Zanden, des selfs schade in de Sommer. Gevaar op de Bergen Fellices. Beschryving der Bergen Fellices. Spoken op de Bergen. Toppender Bergen, namen. Seker gebouw ten tijde des Sondvloeds gemaakt; wederlegging. Vlakten.

d' **A** Aarde waar van ik spreek op 't eind van dit werk, heeft niet de selfde hoedanigheden ganfch *Lapland* door. Sy is beter dat geen na *Bohemia* toe, zijnde bequamer om te bouwen en allerlei zaadvrugten, Moeskruyden, Erten en Boonen te doen voortspriiten, die gene welke Tuinen op die selfde plaatsen hebben gemaakt, en aldaar Kool, Rapen, Pinafternakelen, Radijs en diergelijke Kruiden hebben gesait, konnen van de waarheid getuigenisse geven. Op andere plaat-

Verseide Aarde in Lapland.

plaatfen is *Lapland* vry wat vogtig, uit oorfake van de meenigvuldige Meiren, of dat het te fteenagtig en klippig is.

Zanden.

Daar fijn byna overal feer veel onvrugtbare Sanden, die aldaar door de fterke Winden gins en weder gedreven werden, vervullende en bedekkende de meefte vlakten des lands in de Somer, even als de Sneuw in de Winter, voornamelijk ontrent plaatfen digte by Noorwegen gelegen; 't welk by na een algemeene onvrugtbaarheid veroorfaakt, brekende in de Somer alle de wegen.

Schade des Zands.

Dit Sand dusdanig door de Wind opgeheven zijnde, verwekt groote moyelijkheid aan de reisigers; want aan alle zijden leggen groote Sneuw-hoopen, die door de Koude Winden niet ontdoyt fijn; als ook de kleine en fwakke warmte der Sonne, en de kouden nagten doen boven op de Sneuw een korft bevrofen, welke in der daad niet anders dan Ys fchijnt te fijn. Wanneer dit Sand door de Wind gedreven zijnde, alle de Sneuw volkomelijk bedekt, kunnen de reisigers het gevaar niet weten, maar reifen daar over met groote voorfichtigheid, om het infinken voor te komen. Want als het gebeurt datfe op de Heuveltjes fonder agterdocht klimmen, welke met Sand bedekt fijn, en de opperkorft begint te breken, foo fakken fy neder, fonder dat'er ymand fig kan redden, moeende aldaar noodfakelijk alften grave nederdalen.

Gevaar op de Bergen Fellices.

Daar is ook geen minder gevaar voor die gene, welke op de Bergen *Fellices* hare reife nemen; want indien'er een Storm-wind komt, foo ift een groot gevaar, en voor een reisiger geen kleen geluk, daar door te konnen komen fonder fijn leven te laten; foo dat het gevaar des Winters met de feer hooge Sneuw is, en des Somers met de Sanden, die van de Gebergten afwayen, met welke de menfchen des Somers fchielijk overvallen werden.

De Bergen Fellices.

Lapland heeft aan de fijde van Noorwegen feer veel hooge Gebergten; de Sweden noemenfe in haar oude Taal oft in d'Yslandfe Taal *Fiaeli*; in 't Latijn *Fellici*, en *Fellices*; de Finnen noemenfe *Tundur*, en de *Lappen* geven die de naam van *Tudderi* of *Tuddur*. *Cluverius* noemt den ganschen aanhang defer Bergen in 't Latijn *Mons Sevo*, wyl hy fegt dat d'Oofter-zijde van Noorwegen daar mede gefloten werd; hier in volgt hy *Plinius*, welke in die Termen fpreekt in 't Vierde Boek, en 't dertiende Kapittel. *De reputatie begint van daar grootelyks fig op te doen, door de natfe Injevons, die aan defe fijde d'eerfte is van Duiffland. De Berg Sevo is daar feer breed uitgeftek, de Riphoeer Bergen van boogte geenfins wijken te in dat Land; Jy maakt een feer groote golf Codanus ge-*

noemt,

noemt, tot aan het hoofd der Cimbrén; die met Eslanden besaajt is, welke voornaamste het Scardia is. Doch Adam van Bremen geeft dese Bergen in Lapland de naam van *Montes Riphaei*; maar het komt hier van daan dat hy *Plinius* met niet al te grooten aandacht gelezen heeft, als ook geen andere schrijvers gelijk *Solinus* en *Orosius*.

Het zy wat naam men die geven wil, het is altans seker, dat het gene *Plinius* van dese Bergen zegt seker moet sijn; sijnde seer wijd uitgestrekt, weseude niet minder als d' Oude *Riphaer Bergen* der Oude *Ripzi*. *Scijthen*. Men rekend die onder het getal der *Alpes* en dat onder de voornaamste. Des selfs hoogte en ver uitgestrektheid gaan boven het geloof; want haar Opper-toppen schijnen den Hemel te doorboren, werdende ettelijke mijlen van de Reifigers gesien; sy sijn ook eenige mijlen hoog boven de wolken; en strekken ook voor een Baken om naar Noorwegen te reifen. Hoogte.

Op dese hooge Bergen staat niet eenen Boom, zijnde de zelve altijd met Sneuw bedekt, soo wel des Somers als des Winters, of van Sand en Klip-stecnen. Zijn son-
der Bomen

De rang deser Bergen begint sig allenzkens te verheffen digte by *Zempr-land*, en dat door een geduurige hoogte, geleidende na het Noorden toe, sig uistreckende wel hondert mijlen verre, tot die by *Tituffjord* eindigt, of misschien langs de golf van de Ys-zee. Soo dat Noorwegen door de reeks deser Bergen als door een Bolwerk oft natuurlijk op geregte muur van de Provincie Sweden is afgescheiden, welke sijn wester *Botbnia*, *Angermannia*, *Medelpadia*, *Zemprtia*, *Herrendalia*, *Helsingia*, *Gestricia*, en *Dalia*. Begia.

Wanneer de *Lappen*, die aan de voeten deser Bergen wonen, eenig groot geraas tegens den avond maken, of datse eenige honden aan het blaffen brengen; soo siet men daar terstond eenige vervaarlijke spooken verschijnen, die een naar en afgrijselijk geluid van zich geven, hier by siet men Vuur en Vlam, die de *Lappen* meinen dat door hare *Goden Storjunkare* oft *Sedde* gemaakt word, welke sy seggen op de Bergen te wonen. Sy doen daar nog by, dat in dien ymant de stoutheid heeft van met een vinger de verblijf plaats der *Sedde* te wijfen, terstond de Snee neder valt, en dodelijke storm-winden, door het geslag van dese verstoornde *Sedde* oprijfen. Spoken.

Aangaande d' overige Bergen, zy zijn alle met een geduurige order aan de anderen voort verbonden, sy hebben egter eenige toppen en uitstekende punten, die d' eene van den anderen onderscheid, als Toppes
der Bergen.

ook om de hoogte en de lengte te beimen; d' uicsteekfels sijn in een seer groot getal, hebbende verschelde namen onder de *Lappen*; waar van de voornaamsten van't *Lapmark* de *Lalla* de volgende zijn.

Wusjawari,
Skipoive,
Nasawari,
Cerujotve,
Kioldawari,
Niotturwagg,
Kidstiwaari,
Zeknawaari,
Fierrowaare,
Cardawaari,
Steikawaari,
Skalopacht,
Darrawari,
Woggoujaari,
Nymmas,
Kaskaoine,
Wallewaari,
Skieldawaari,
Harrawaari,
Portawaari,
Kasla,
Seggoek
Altirvis &c.

Deze gebergten noemense in d' andere provincien van *Lapland* met een anderen naam; maer het is seer moeyelijk alle de naamen te weten: doch dat is ook geensins mijn oogwit.

Men moet hier niet vergeten. dat 'er in het *Lapmark* de *Uma*, ter plaatse alwaar de Bergen *Tellices* beginnen, eene is, sijnde veel hooger als alle d' andere Bergen, hebbende op sijn top een vertrek, op een seer vaste aarde, soo groot als een gemeene kamer gebouwt en gemaakt van groote quastige planken: de *Lappen* seggen dat dit Stuk-werks al-tijde Noags daar ten tijden *Noë* als de Zond-vloed was, soude gebouwt sijn, en dat door die gene welke dagten dat de Water-vloed soo hoog nier soude komen, maar men twijfelt of dat Land doe ter tijd al bewoont is geweest; ook is het te gelooven dat d' Historie der Sond-vloed aan de

Lap-

Lappen niet en is bekend geweest , als ten tijde wanneer het Christendom by haar een begin nam ; ook ben ik niet van gevoelen dat dese *Wederleg. Planken* d' onmatige logt soo veel Jaren , souden hebben kunnen tegen staan , sonder te bederven. Misschien datse elders eenige byzondere Diluvie met die van *Noach* verwarren , en by gevolg aan d' eene toeschrijven dat in d' andere gebeurt is.

Het Bolchagrige *Lapland* heeft een groot getal van seer schoone *Vlackten. Vlaksen* , soo dat het een mensch die wel sien kan , naulijks mogelijk is het eind te bereiken , dese sijn koel , vogtig , groen , en zodanig met kruiden versien , dat 'er heele troepen beesten soo des Somers als des Winters gaan weyen en voedsel genoeg hebben.

Dit is dan het gene , 't welk ik volgens mijne geheugenisse hebbe kunnen opstellen , derhalven sal ik een einde maken van het Sweedse *Lapland* te beschrijven. Ik hebbe mijn best gedaan om de waarheid soo veel my mogelijk was , als mijn Rigt-snoer , te volgen. Vaart wel.

EINDE DES DERDEN BOEKS.

Naukeurige beschrijving

VAN

FINLAND,

en des zelfs

INWOONDERS.

VIERDE BOEK.

I. HOOFSTUK.

Kort begriip van de gansche Historie
der Finnen.

F*Inland*, beteikent soo veel in onse taal als of men seyde *Schoonland*, wijl het gemakliker en plaijeriger is dan *Sweden*; eertijds heeft het de d'ernaam van Koninkrijk gevoert; doch Hedendaags is het niet meer dan een heerlijkheid. *Munster* schrijft elders, dat de Slavonische Natie eertijds de Heerlijkheid van *Finland* beseten hebben; hebbende hare Taal aangenomen, en levende by na op de selfde wijs als de *Moscoviters* en *Griekken*. Maar dese Landen sijn hedendaags toebehoortig aan de *Sweedse Kroon*. Dit landschap brengt goed Koorn voort, want het is een vlakke Landsdouwe, mer veel Neeroger Bergen en Morassen versien als wel *Sweden* omringelt is.

De voornaamste plaatsen sijn *Gust*, sijnde een burgt; *Abogeen* Steden; *Bischoppelijke stad*; *Rasburg*, *Wijburg*, het Hertogdom van *Carel*.

Ggg 3

en diergelijke meer. *Wyborg* legt op de grenzen naar de Russen en Moscoviters. De ingezetenen van *Finland* voertrgedturing Oorlog tegens de Moscoviters, die aan de zee woonen, zijnde des Winters toe bevoren, dog des somers bequaam genog om in te varen.

Taal. Aangaande de Finlandse Taal, die seg ik, is tweederlei, de Bor-
gers van *Wyborg* spreken al int gemeen de Slavonische Taal, en dat tot
Sibbon en Borge toe: maar die aan de zyde van de Zee woonen, ge-
bruiken meest de Sweetse spraak: dog die int midden van *Finland* wo-
nen, hebben een tael op haar selven. De Sweetse Taal is de Gottische
niet seer ongelijk, hebbende groote gemeenschap met die van de Deen-
nen en Noorwegers. Sy hebben, onder haar veel. Laten die seer na
met onse duikle woorden avereen komen, dewijl hare Taal van d' Ou-
de Duitschen schijnt voorkomtig te sijn.

II. HOOFSTUCK.

Beschrijving van Finland.

Gelegent-
heyt.

Finland sijnde een Landschap Noordwaars gelegen, werd onder
de deelen van Noorwegen getelt. 't Is soo groot, wijd en lang,
dat het in de voorledene eeuwen voor een Koninkrijk op sijn sel-
ven plagt te staan.

Woud be-
huuwte.

Al hoewel dit Land onder een seer koud Climaat gelegen is, werd
het nogtans van de inwoonders bebouwt, besait en bewoont van seer
sterke en moedige Luiden, die in vorige tijden hare Vyanden kloek
moedelijk wilsten tegen te gaan, om voor hare privilegien en vrucht-
den tot den uitersten Druppel bloeds te strijden, en den aanval der
genen die de selven trachten te schanden af te weeren.

De Logt.

De Finlandse Logt valt al vry wat koud en scherp, even als in *Lapland*,
en andere daar omtrent gelegene landen, dog niet te min seer suiver en
klaar sijnde, weinigh besmettelijkheid en pesten onderhavig, soo
daer dese Logt bysonder gezond is om onse sappen en bloed voortste-
ken, en behoorlijk voort te doen loopen, waar doot men lang geland
kan leven. Dese Logt, seg ik, is dan soo getempert, dat men de
Viseh die alleen in de son gedroogt is, sonder eerik te smelten, bewa-
ren kan, ja al was het een dofsjn Jaar, behoudens datte van vogt moet
bewaart werden.

Van

Van den 21 Maart tot den 8 September heeft men daar geduig Lange da-
 dag, sonder eenige nagt of duisternis gewaar te werden; yder 24 uren ge-
 ren is het weder een nieuwe dag, want van den vierden Mei tot den
 eersten Augusti schijnt de Son geduig sonder ondergaan, alhoewel
 hy altijd eenigzins boven het Aardrijk gesien werd. Het Noorder-
 deel van *Finland* legt wel drie Honderd en vijftig Gottische mijlen van
 Zuid-gotland af, alwaar op sekeren plaatsen (alst *Lincapmen Searen*) de
 Son sijnde in 't begin van de Kreeft, men 't in midden van de Naga,
 sonder eenig Kaars-licht gemakkelijk lesen en schrijven kunnen, al was
 het het kleinste schrift dat'er te vinden is. Ook kan men alderhande
 soort van geld gemakkelijk tellen; alwaar ter plaats, als ook op de
 daar omtrent gelegene, aldaar de Noordse Pool boven den horifont
 festig graden verheven is, soo liet men van d'eerste van Mei, tot int
 begin van Augustus t'eenemaal geen sterren in de logt, maar alleen de
 Maan, de welke vol sijnde, als een brandend vuur heel rood gesien
 werd, drayende omtrent het vlakke der aarden, waar over d' inwoon-
 ders seer verschrikt en verbaast sijn.

III. HOOFSTUUCK.

*Van de Krachtige Winden die in Finland heerschen, missgaders van
 de Donder, Blixem, en overmatige koude, Rijp, Sneeuw en Ys,
 Kastelen van Sneeuw, Gevecht in de Sneeuw, Renbanen met Paar-
 den op het Ys.*

Finland is niet minder de selle woedende winden onderhavig als Winden.
 een van haar naastgelegen Noorder volkeren. De Noordwesten
 Wind heerscht hier seer vreeslijk, sulks daar ymant over de
 Bergen gaande, sonder af te vallen niet gedwairn kan. 't Is derhalven
 niet dan met gevaar, wanneer men in windig weer een Reis sal aan-
 vangen.

De Noorde winden sijn daar soo sterk, dat heele Schepen uit de
 Zee genomen, en in de Bosschagien neer gesmeeren worden; als ook
 Molens werden van haar plaats verzet, sonder eenige schade te lijden.
 Heele Bergen van kleine Steenen werden door de Winden by een ge-
 samelt, even ofse aldaar door Menschen handen gemaakt waren.

Blixem en Donden : Hoewel dese gewelften seer koud sijn, heeft men 'er egter veel *Donden*, *Blixem*; en *Worlpisten*; ja 't *Dondett* 'er en *Blixomt* 'er dickwils so afgrijpelijk; dat men naeuwelijks weet waer men zich van angst tal verthecken; en hier door geschiedt aan Menschen en Vee geen kleine schade. Sob' aldaar yst verhevens is van Toorens en Huisen, dat vliegt terstond in de Brand, wyl sy met pek besmeert sijn. De *Boomen* werden daar dikwils wonderlijk uit d'aarde gedrait, 't welk door geen menschen konst dus soude konnen geschieden.

Koude. De *Koude* is in onse landen des Winter nauwelijks verdraaglijk, maar dat men sig des Winters ter plaetsen, daar de koude, om de vergeleentheid der Sonne, eigen is met geen huden van Beesten behilp, seker sydsuw niet uit te staan sijn; daarom hebben de Beesten sulken warmte, by sig, dat wanneer men hare lighamen opend; sy soo heet sijn, dat men daargeen hand in kan verdragen.

Rijpen Sneuw.

In dese Landen heeft men behalven de groote storm Winden, den *Rijp*, en overvloedige *Sneeuw*, die valt soo dik en soo duister, dat de Luiden tegens malkander aanloopen, sonder dat d' een den anderen te voren gesien heeft: 't maakt de wegen ook seer ongebruikelijk, want men stgelyk door de *Sneeuw* daar van afgeleid werd. 't Gebeurt by wijlen, dat door de *Wind* de *Sneeuw* zich soo hong stapelt als *Bergen*. Op het *Ys* door de *Sneeuw* te reisen is soo gevaarlijk niet dan over land. Door de *Boschagien* is het mede seer swaar te reisen, vermits, de *Boomen* swaar van *Sneeuw* geladen ligtelyk seer groote takken afscheuren; en aldus de wegen onbruikbaar maken. Daar en boven als sy door de *Bossen* reisen, en de *Boomen* sig door de wind bewegen, vallen daar heele hoopen met *Sneeuw* van boven neer, 't welk moijelijk is voor die daar onder sijn.

Verscheide Figuren van Sneuw en Ys.

Daar werden wel veertien of vijftienderley gedaante van *Sneeuw* gevonden. Ook siet men aan de *Glasen* van de *Badstoven* wonderlyke *Figuren* van *Boomtjes* en *Bloemen*, die daar aan bevroesen; soo dat sommige liefhebbers die hebben afgeschelt, en als een *Rariteit* in onse Landen gebracht.

Bolwerken van Sneuw

De *Jongens* hebben een *Manier* van heele *Kasteelen* en *Sloten* van dese *Sneuw* te maken; veggende aldus met elkanderen om strijd, voornamelyk des *Sondaags* als sy niet en werken: dese *Kasteelen* hebben haar vensters en deuren, met hare *Schansen* en *Bolwerken* rondom; zy begieten de *Sneeuw* met water, om de zelve des re harder te doer bevrieten: dan soo verdeelen sy elkander in *Compagnien*, en veggten
met

met Sneeuwballen, hebbende swarte Vaandels: als fy lang genoeg alsoo Gevegt met Sneeuwballen. gevogten hebben, komen fy wel met vuiften aan malkanderen. Dese Strijd gaar met fulken hevigheid, even of 'er leven en land by te verliefen was. Die nu als schelm uit 't Vaandel weg geloopt is, steken fy de hals vol Sneeuw by de rugge neer, hem by na met veel vuile woorden vervloekende.

Op den 26 December plagten op het Ys van alle plaatsen een menigte volks by een te famelen, welke alle te Paard faten: dese dan reden Renbanen met Paarden op het Ys. alle om het snelste, die overwinnaar was, kreeg de prijs, welke bestond in eenige maten Koorn oft nieuwe kleederen, als ook het Paard dat tot de Merk-paal niet en konde loopen.

Sommige van dese Natie loopen menigmaals te voet op het Ys om Loopen om prijs. het snelst: en in plaats van dat, hebben sommige Schaatsen, gelijk als de Lappen, hier is mede een prijs toe gestelt van silvere Lepels, kopere Vaten, Degens, Kleeren, jonge Paerden, en diergelijke dingen.

Als nu de Strijden soo op het Ys geschieden, hebben sommige soete- Tenten op het Ys. laars de gewoonte van eenige Tenten op het Ys op te slaan, die daar veel mede winnen, sijnde seer gerieflijk voor die aldaar te samen sijn gekomen.

Wanneer fy over het Ys gaan, hebben fy houten schoenen aan met Ys-sporen. scherpe yfere Tandens onder aangemaakt. Ook hebben fy driehoeken met yfere pinnen. Als ook ronde yfere reepen met yfere ringen rontom met scherpe tanden, aan welke voorseide werktuigen seer sterke riemen sijn, om aan de voet vast te maken en vast daar mede te gaan en staan.

IV. H O O F T S T U C K.

Van de Spoken die hy nagt danffen, mitsgaders van de Toveressen, Tovenaers, Wind-verkoopers, enz.

DE *Nagt-spoken* doende Reifers en Herders des nagts seer veel Nagt spoken. moijelijkheid aan, werdende daar somtijds geheel van omringt. De Koning *Lioterus* heeft eens drie Nijmphens van diergelijke spoken tot haar holen toe vervolgt, en de Riem met de gordel tot overwinning gekregen.

Hhh

Wan-

Wanneer sy danssen, drukken sy de voeten soo diep in d' aard, dat de plaats daar sy gedanst hebben door de groote hitte moet versengen, soodanig, dat 'er daar na niets meerder wil wassen. Sy noemen dese spoken *Alvendans*. Sy meinen dat het geesten van menschen sijn, die al haar leven lang tot groote wellusten sijn genegen geweest, welke begerlijkheden nog inde zielen leeven, en zich op deze wijs aan hen vertoonen.

Exempelen van Toveren. Met weinig voorbeelden sal ik aanwijzen, dat de Toverijen grootelijck by dese Noordse volkeren in swang hebben gegaan. *Hagberta*, Dogter van de Reus *Vornofus*, vertoonde sig nu in een ongewone grootheid, dan klein, dan weer dun en teeder van lighaam; somtijds gefronst, dan weder effen en glad van huid, konnende haar lighaam na believen veranderen. d' Eene tijd was sy tot den Hemel toe verheven dan weer soo laag als een dwerg. Soo dat hier ongelooflijké dingen van vertelt werden.

Wanneer 't gebeurde dat Koning *Hadingus* 't Avontmaal hield, verscheen hem een andere tooveres, die een bundel Scharlei by sig had, stekende haar hoofd uit d' aarde by den haart, en, haar Boesem toereikende, scheen te vragen in wat gedeelte des Weerelds soo een kruid in de winter gewassen waar. De Koning begerig sijnde om hier van de waarheid te weten, wierd door haar onder d' aarde getrokken, en zy bragt hem daar na weder op het aardrijk, na dat sy onuitsprekelijke helse gedrochten aan hem vertoon had.

Crata sijnde een Noorweegse Vrouw, begerig sijnde te weten hoe haar Soon al voer, maakte een pap, waar in sy het sijnijgige vogt van dry Slangen, die aan een dun touwtjen hingen, liet druppen, dog *Erik* nam dit Banket voor sig, en het zelve gegeten hebbende kreeg hy de hoogste trap van menschelijke wijsheid. Want dese spijs had de kragt om in ymand een overvloed van wetenschappen te storten, soodanig dat hy uit het geluit der dieren kon verstaan; wat sy begerden.

Finlandse Toveraers. Ons voornemen is in 't kort te toonen, wat kragt de Toovenaers hebben, in de hoofd-stoffen, soo door zich selven, als door andere betovert, te bedwingen, op dat sy of sagter of strenger de natuurlijke ordening marigen; dog eerst zullen wy aanwijzen, dat Finland en lapland, d' uiterste deelen van de Noordse Landen, eertijds in de Herderse staat sijnde, soo geleert en ervaren in 't Toveren was, even of sy *Soroaster* de Persiaen in dese verdoemde oefeningen tot hun leermeester hadden

gehad: schoon ook, gelijk men segt, d' andere volkeren, aan de groote Zee woonende, in dese uitsinnigheid betooveret sijn geweest. Soodanig heeft de gansche Weereld, in dit en diergelijk quaad eenstemmig en yverig geweest in dese Toverkonst te eeren. De *Finnen* hadden, onder d' andere Heidense dolingen, voor een gewoonte dat sy aan de zeevarende luiden, door onweer en twegenwinden aan de stranden belemmert, de Wind te koop veilden en verkogten, en de penningen ontfangen hebbende, drie knoopen in een koort leiden, waar in men dese maat moest houden, dat als men een knoop los deê, tamelijke wind kreeg; maar de tweede los gemaakt sijnde, wierdse felder; dog de derde ontknoot werdende, wierd de wind soo fel, dat het onweerde, en de Schepen tegen de Klippen stukken stieten, soo dat het Schip niet te regeren was. Dit hebben sommige wel tot hun leedwefen met groote schaade gesmaakt. Dog na dat Christi Euangelium begon door te breken, is dese konst noit in 't openbaar meer geschied, maar werd nog onder den duim wel gedaan.

Sivaldus sijnde een Sweed, een navolger van de Koning *Haldanus*, had seven Sonen, die alle soo bedreven en in de Toverkonst afgeregt waren, dat sy dikwijls, door de kragten van een schigtige woede aangedreven, plegen te schuimbekken, op hun tanden te knersfen, vuurige kolen in te swelgen, en door vuur en vlam te loopen; ja soo danig dat de bewegingen en uitwerkselen van hun dwaasheid door geen andere middelen gestilt konden worden, dan door de kracht der banden, of door het storten van menschelijk bloed.

V. H O O F T S T U C K.

Seker werksuig der Toovenaars. Manier om te weten wat men in verre Landen doet. Hoe de Tovenaars siekten aan andere verwekken. Toveryen van Hollerus en Oddo. Tovery van Othni.

IN dese Landen woonen menschen, die de oogen van andere weten te begogelen en te bedriegen, dat hun aansigten, als ook die van ander een heel andere gedaante schijnen te krijgen. Dit deden niet alleen de Worstelaars en Kampvegters, maar zelfs ook allelei soort van

Toove-
naars.

Vrouwen en maagden, die gewoon waren na haar welgevallen hun gedaante, welke van smoddigheid verschriklijk was, en hun aanzigt vol van vuile plekken, van de dunheid des logs te veranderen, en, dese valsche schijn verdrijvende, weer hun vorige gedaante aan te nemen. Men bevind dat hun Toverdigten, soo-grooten kracht gehad hebben, dat sy een ding, seer verre van daar en heel verwart en belemmert sijnde, klaar, helder en voor oogen konden maken. Dese Toverijen vertoonden sy dan aldus.

Manier om
te weten
wat men in
verre Lan-
den doet.

Die begerig waren om te weten, in wat staat haar vrienden in verre gewesten woonende, waren, gingen by een Finlander of Laplander, sijnde in dese konst te dege asgerigt, gaven hem eenig geschenk, namelijk, een linne kleed, of boog, dan versogtmen hem, dat hy haar bekend souw maken, waar haar vrienden of Vyanden waren, en wat sy deden. De Toovenaar met een medegefel, oft gemalin ver- noegt, ging in sijn kamer, en sloeg by gefette slagen een kopere Kik- vorch oft slang, en, sijn Toverdigten binnens monds mompelende wende sig nu naar d' een, en dan na d' ander sijde, viel elke reijs in swijm, en bleef een korten tijd voor dood leggen. Hy wier onder- tuffen sorgvuldig van de voornoemde medegefel: bewaart op dat geen levendig dier, 't sy Mug, Vlieg, of yts anders hem aanvoeren souw. Want door de kracht van Tooverdigten bragt sijn geest, door een qua- geest geleid, van verre eenig teiken ('t zy een ring ofte mes) tot ge- tuignis van dat hy sijn gefantschap afgedaan had; en hy, terstond weer opstaande verklaarde de selve teekenen, met d' andere omstan- digheden, aan die geen, die hem gehuurt had.

De Toove-
naar ver-
wekken
siekten
aan andere.

Sy vertoonen ook geen minder kracht om den Menschen en Beesten eenige siekten op de hals te doen komen, en haar te doen sterven. Want sy maken Tover-pijlen van loot, een vinger dik, dog kort. Sy schieten die door verschide plaatsen, welke van malkander gelegen sijn, tegens de gene, aan de welke sy sig wreken willen, en brengen de Kanker of het vuur aan dees of gene leden, zulks datse somtijds bin- nen dry dagen in schrikkelijke pijn komen te sterven.

Toverye
van Holle-
rus.

Sekeren Toovenaar *Hollerus*, sijnde by de Noordse volkeren ge- agt als een God, wist door sijn Tooverijen met een been soo snel over Zee te varen als een ander met een Schip.

En Oddo

Nog isser een geweest geweest genaamt *Oddo*, desen was soo in de Tooverijen asgerigt, dat hy sonder Schip of iets anders over Zee sworf, en de Schepen deē vergaen; hy was streng tegens de Kooplie, maar

goe-

goedertieren tegens die van 't Land, houdende de boerſſe opregtigheid in meerder agting, dan de vuile winſt der Kooplieden. Hy was ook ſeer geleert om het ſtaal door ſijn Tooverijen ſtomp te maken. Maar door ſijn Vyanden verſchrikt zijnde, ſonk hy in de Zee, alhoewel hy op de Baren pleeg te gaan.

Othin een van de grootſte en oudſte der Toovenaars, brogt de Koning *Hadrig* door Tooverijen te Paard over Zee in ſijn Rijk.

Toverije
van *Othin*.

VI. H O O F T S T U C K.

Van de gebonde Toovenaar.

IN 't meir *Veter* leid een klein eiland, op welkers midden twee Kerken gebouwt ſijn. Onder een van deſe Kerken is een hol gemaakt met een lange en diepe ingang, als ook een uitgang van een ongemeene diepte; dit hol werd van geen andere menſchen beſogt, dan van de foodanige, die ſeer nieuwsgierig ſijn; wanneer ſy daar in klimmen nemen ſy een liggende Lanteern mede, met een kluwen gaarn, om d' uitgang weder te vinden. 't Geen nu haar beweegt daar in te gaan, is om ſeker Toovenaar, *Gilbert* genaamt, te ſien, die door ſijn Tooverijen, waar uit ſijn elende ſproot, van over ſeer lange tijd, door ſijn eigen Meester, met namen *Catillus*, welke hy begeerde te vermeesteren, verwonnen en gebonden is. Deſe Toverie is aldus geſchied.

Van de gebonde Toovenaar.

Catillus had een kleine ſtok, op de welke eenige Gottiſche en Ruſſiſche letters gelneden waren, welke van de Leermester weg geworpen wierd. *Gilbert* de ſtok vangende, bleef onbeweeglijk en gebonden, ja foodanig, dat hy ſig nog reppen nog roeren kon; want ſijn tanden waren als met valthoudende lijm gelijmt, en ſijn voeten, door de looſe raad van ſijn Meester, daar aan gevoegt, blijven vaſt daar aan gekleeft. Hoe wel veele roekeloofe menſchen om dit ſpektakel te ſien, uit groote verwondering hier in treden, evenwel durven ſy door ſchrik daar niet na by komen, wijl het in dat hol vreeſlijk ſtinkt, waar door ſy ligtelijk louden komen te ſtikken. d' Eeigen inwoonders, dammen en Drayboomen daar voor makende, beſchikken ook dat de verogters van haar eige gevaar, als buiten ſinnen zijnde, en noit weer te voorchijn komen fullende, daar niet ingaan. Wijders, men heeft ook

Hu 3.

door.

door een strenge wet, als van de gene, die sig de dood op den hals halen, wel scherpeijk geboden, dat de genen die kennis van dit gevaar hebben, geen andere sullen aanlokken, of aangelokt sijnde, om dese geheimenis te doorfoeken, aenbrengen, dit Eiland *Visingxoe* is seer vermaart, wjl de Koningen daar haar verblijf nemen, en vele daar gestorven en begraven zijn.

VII. H O O F T S T U C K.

Van de Straf der Tooveresse. Van een Engelschen Vrouw, die van de Duivels uit het graf gehaald wierd. Verhaal van Saxo, wegens de straffen der Tooverijen. Schade die de Duivels doen.

Verhaal
door Vincent.

OP dat het niet souw schijnen dat de Tooveressen van die Landen alleenlijk tot dese droevige schouwspelen by gebragt werden, soo sal ik alhier beschrijven 't geen *Vincent* elders in zijn Histori-boekken verhaalt, daar hy verskert dat een Engelsche Vrouw, door Tooverkonst uitgesteken, na schrikkelijke pijnen van de Geesten, met grouwlijk gedruis, in de logt weggerukt wierd. Sijn woorden luiden dan dusdanig.

Van een
Engelsche
Vrouw.

Sekere Vrouw die haar woning by *Bethelia*, een Dorp in Engeland, had, en sig met Tooveren en Waarfeggen behielp, op een dag maaltijd houdende, hoorde haar Kray, daar sy haar vermaak in sचेpte, iets, ik weet niet wat, luider dan de gewoonte was klappen. Sy dit hoorende liet het mes uit haar hand vallen, en wierd geheel bleek, seyde: mijn glas is heden ten einde gelooopen, my sal van daag een groot ongeluk wedervaren. Terwijl sy nog sprak, quam tot haar een Bode, seggende: uw Soon is heden gestorven, en uw geheel Huisgefin is een haaltige dood overkomen. Sy dit gehoord hebbende, viel door een geweldige droefheid getroffen, neder, en beval datmen haar overgeblevene kinderen, een Monnik en een Non, roepen soude, tot de welken sy al hikkenden seide: ik heb, ik weet niet door wat rampsalig noodlot, altijd aan de Duivelsche werken ten dienst gestaan. Ik heb d' oorsprong van alle sonden, en de Meesteres van alle gruwelen geweest, en wanhoop van mijn selven. Maar wjl ik weet dat de Duivelen, die ik tot aanraders van mijn bedrijven gehad

gehad heb; mijn pijnigers in de straf sullen zijn, soo bid ik uw, by 't moederlijk ingewand, dat gy poogen sult mijn pijnen te verligten; want gy sult het vonnis van mijn verdoemenis, 't geen over mijn siel gevelt is, niet herroepen. Benait derhalven mijn gestorven Lighaam in het vel van een hart, begraaft het in een steenen graf, maakt het deksel met Yser en Loot valt, en bind het graft zelfs met groote ketenen. Indien ik aldus dry nagten blijf leggen, soo sult gy my op de vierde dag in d' aard' begraven. Dog ik vrees dat d' aarde my niet, om mijn begane misdaden, sal ontfangen. Gy sult vijftig dagen Psalm singen, en ook soo veel dagen misse voor my laten doen. Dit alles wierd op haar bevel gedaan, maar ten kon niet helpen. Want doe in d' eerste twee nagten de Chooren der Geestelijke Psalmen by 't Lighaam songen, quamen de Duyvels, en braken de deur van de Kerk, die met een sware grendel gesloten was, als ook de twee Ketenen, maar sy konden de middelste, die sterker gemaakt was, niet breken. In de derde nacht, ontrent het Hanengekray, scheen dat heele klooster, door 't druis der aankomende Vyanden, van de grondvest af bewogen wierd. Want, een van gedaante schrikkelijker als d' ander, en hoog van gestalte, sloeg met soo grooten geweld tegen de deuren aan, dat sy aan stukken sprongen, en met een verwaant gebaar tot aan 't graf komende, en haar by 'er naam geroepen hebbende, beval dat sy opstaan souw. Sy antwoorden hier op, dat sy niet en kon, uit oorzaak van de Banden. Gy sult seide d' andere weer tot u ongeluk ontbonden werden. Hy brak de Keten die van d' andere niet gebroken had konnen werden, sonder eenig geweld, gelijk als een draad, stiet het deksel van het graf met de voet af, en haar by de hand gevat hebbende, trok haar voor d' oogen van de Weerelt uit de Kerk naa de deuren, daar een swart Paart, dat moediglijk briefften, gereet stond. Dit Paart was over al met ysere haken behangen, daar dese Rampzalige Vrouw op geset wierd, en met het geheel gefelschap voor d' oogen der aanschouwers verdween. Men hoorde egter een schrikkelijk geroep by na vier mijlen verre, dat deerlijk om hulp bad.

Hoe sy van de Duyvels uit het graf gehaalt wierd.

Saxo verhaalt ook in 't 14 Boek, hoedanig een spot en schande des Duivels; uit oorzaak van de dienst der quade geesten, den Rampzalige *Rugianen* in de Stad *Karenten* overgekomen is, daar door d' ingeving der Geesten eerst de Hoererije en ongebonden leven bedreven waren, en eindelijk, int bedrijven van dese vuiligheid, gestraft wierden.

Verhaal van Saxo.

den. Want de Mannen van die Stad, sig met hun Vrouwen vermengende, volgden daar in het voorbeeld en wijze der honden, en konden niet van haar gerukt werden, invoegen dat sy, somtijds aan palen, van malkander staande, gehangen, door dese ongewoone verknoping een belaggenlijk schouwspel vertoonden. Door de schrikkelijkheid van dit wonder, begon men plegtelijke diensten aan de Beelden te bewijzen; en men geloofde dat het geen, 't welk door de Tooverijen der Duivelen ontworpen was, door de krachten deser Beelden uitgewerkt wierd. Soodanige dingen werden (volgens het getuigenis van den Heiligen *Augustijn*) door 't gerechtig en opperste Oordeel Gods toegelaten, uit oorzaak van de verdiensten der gener, die van hen geregeld, of alleenlijk geplaat, of onderworpen en bedrogen worden. Derhalven de geene, die geen leven, dat voor 't aanstaande gelukkig, en tegenwoordig Godvrugtig is, begeert, moet voor soodanige heilige dingen de dood by d' onder aarsche Geesten soeken. Maar de geest die geen gemeenschap met d' onderaarsche geesten wil hebben, moet sig van 't schadelijk waangelooft, daar mede sy geërt werden, onthouden, en de ware Godsdienst, daar mede sy verwonnen en verdelgt werden, aannemen.

Schade der Geesten.

In de Noordse Landen, daar, na de Letterlijke sin, de setel van de Satan is; quellen de Duivelen met velerhande spottingen, en onder verscheide gestalten d' inwoonders van dese plaatsen, ja doen hen ook groote schade aan, namelijk met d' omwerping der huizen, verdelging van Vee verwoesting van Landen, en geheele omkeering der Burgten en Beeken.

VIII. HOOFSTUCK.

Van de Schuytjes en Scheepjes, die met Tjesen en Wortelen gebonden werden. Houe Ankers.

OM dat tot nog toe in d' uiterste Noordse Landen geen of weinig Mynen van Yser, Koper of Silver gevonden sijn, soo hebben sijn verscheide andere middelen van nooden tot haar Schuiten en Booten, die men anders by ons met Yser aan malkanderen vast hegt, om de groote Wateren te kunnen door ploegen. Derhalven

Schepen.

halven als fy Schepen fullen timmeren, voornamelijk ten dienft van de Vissery, soo nemen fy heel konstelijk gekloofde Pijnboomen of Deneboomen, die in hun Bossen tot dunne Planken, gemaakt, en (om dat fy geen spijkers hebben) met dunne Wortelen van Boomen, die versch uitgetrokken sijn, als met touwen aan malkanderen genaait werden.

Andere nemen takken en teenen van Populierboomen, of ook wel van andere, maar van geen eiken, die daar te verre van daan wassen, met welke fy hun Schepen binden. Maar de Dennen en Pijn Boomen sijn daar soo hoog en regt, dat fy tot allerhande gebruik bequaam sijn; en de gene die gewinlugtig sijn, kunnen die ook aan de Kooplieden, die over zee komen, verkoopen.

Werden met Wortels vast gebonden.

Andere voegen om Schepen te maken de Planken te sammen, die fy geweve en bereide Senuwen der Beesten, en voornamelijk der Rheen welke in de Son en Wind gedroogt sijn, te sammen binden. Maar dese Senuwen sijn van de Fijnste slag der Senuwen oft Pefen, die in plaats van gaarn gebruikt werden, afgescheiden, gelijk als het vlas van het werk. Derhalven alle schepen, hoedanig fy ook geschikt en gebonden sijn, worden met Pek van Pijn-boomen (waar van de Finnen groote overvloed hebben) sorgvuldelijk besmeert, en van binnen en buiten, daar het noodig is, met houte nagels vast in een geslagen. De Schepen, die fy maken, sijn seer kort, en niet diep, maar tamelijk breed, naar de behoorlijke overeen-koming, die by Stormig weder, ten dienft der Seilen noodzakelijk is, om dat de golven niet hoog gaan, en veel schuim uitwerpen, uit oorzaak van de Klippen, die onder 't water verborgen sijn: ja fy buigen gemeenlijk voor de baren, gelijk een leren sak voor de weerstuyl der golven, om dat fy niet met hart en onbuiglijk yfer, maar met sagte en dunne takken en senuwen gebonden sijn. Dese Schepen duuren ook een lange tijd, en sijn de bederving niet seer onderworpen, wyl fy met peck betrekken sijn.

En met Senuwen.

Sy maken *Ankers* van kromme Wortels van sterke Boomen, die door de Swaarde der Steenen vast blijven, en *Seelen* van Populieren of van Berke-boomen, waar af fy lange kabels tot haar gebruik maken.

Houte Ankers. Touwen.

Sy gebruiken tot haar *Seilen* wolle Lakens, met stroncken van Boomen, voornamelijk in de staande Wateren, maar seer selden in de Zee. Haare Schepen noemen zy *Haapar*, dat is soo veel gelegd als *Schuitjes*. Dese Schuitjes sijn niet alleen seer lang maar ook seer snel,

ja foodanig dat sy van een kleinen stoot schiften te vliegen, en werden alleen in de snelle vloed, uit hooge plaatsen af-vloeiende, en tot de Visserie in de Somer gebruikt.

IX. HOOFSTUK.

Van 't onderrigt om te schieten.

AL de Noordse volkeren hebben groot vermaak in het schieten, zijnde een werk dat haar als in geboren is, voornamelijk met de Boog, die in alle ouderdommen, tijd en plaatsen en gelegentheden aan hen geoorlooft is, en dit van hun eerste jonkheyd af, in de welke d'Ouders, groote zorg dragende, hun Kinderen, soo Mannelyke, als Vrouwelyke, maar in 't besonder de Sonen, onderwijfen, namelijk, hoe se de Hand-bogen (want sy gebruiken geen ander geschut), sullen houden, opheffen, afrekken, of krommen in 't uitschieten van de schigten, en hoe men de pijl, soo sy, sonder de doel te treffen, in de Boomen, Kruiden oft Sneuw verloren is, of uit de hoogte in 't aardgewas, en groen Kruid nedervalt, weder krijgen sal; dat is, dat sy, of een of veel pijlen, met een selve opheffing van de Boog, verte en hoog uitgeschoten, door de gene die sy op een selve wijze derwaars schieten, soeken; want sy vinden dan de Pijl die sy eerst uitgeschoten hebben, niet verre van de geen, die sy daar na uitsenden.

Al de Boog-schutters van 't Noorder gewest, gebruiken dese wijze, om dese Pijlen weer te vinden. Sy stellen voor de jongens, op dat sy te vieriger na het doel souden schieten, een witte gordel (daar in sy groot vermaak scheppen) en nieuwe Bogen tot een Prijs voor, en voor de Meisjes een linne kleed. Hier door werden zy soo ervaren, dat sy een penning of naald, van soo verre als sy kunnen sien, sekerlyk treffen. Dit volk is ten meestendeel van gestalte, en flauwherheid van gemoed, om dat het sonder Steden of Burgten in Dorpen, Hutten, Wagens, of in een diepe Wildernis sijn wooning heeft, ja de meesten maken haar Huisen in Boomen, die in 't vierkant wassen, op dat sy niet door de dikke Sneuw welke op 't Veld neervalt, verstikt of van de hongerige beesten, in een groote menigte te samen loopende, verscheurt souden worden. Men houd derhalven seer nauwagt voor de bevrugte vrouwen, en kleine kinderen daar het wilde gedier te vieriglijker, als lekkerder spijs, op loert.

Tien-

X. HOOTSTUCK.

Van de Beking der Noord en Oost Finlanders.

D It volk aan d' uiterfte gewesten van 't Noorden woonende, werd eertijds gelijk veel gebuirige Landen, door 't Heidens waangelooft verleit, en, van de weg der waarheid afdwalende, betoonde zig lafterlijk tegens God, en geweldig tegen zijn naaften. Maar na dat dese twee heldere ligten, *Erik Koning van Sweden* en *Hendrik Aarts Biffchop van Upsal*, hen, in 't Jaar 1155, doe fy de verkondiging van Gods woord, en de Vrede die hen aangeboden was, vermaakt hadden, met een verwinnende haud tot het Christelijk geloof, en onder 't Koninkrijk van Sweden gebragt, Kerken gestigt, en Priesters over haar gestelt hadden, soo zijn dese lieden beminners van alle deugden geworden, maar voornamelijk van de mildadigheid, en herbergzaamheid, die d' inwoonders met de hoogste goedheid, welke men begeeren kan aan de vreemdelingen bewijfen.

Beking der Finnen.

Sijn Herbergzaam.

Sy zijn onder elkander vriendelijk en fedig, en traag tot gramfchap: maar in dien sy lang daar toegeterget werden, soo sullen sy de lankzaamheid met de grootheid van de wraak vergelden.

Sijn fedig.

Sy wonen in Buerten als kleine Dorpen onderscheiden. Sy hebben Kerken die heerlijk gebouwt zijn, en doen groote neerftigheid om nog meer Kerken te Bouwen. Sy betoonen groote eerbiedigheid aan de Priesters, gevende aan haar de tiende van haar goed, sy werden ook tot vergelding hier af, soo danig van de Priesters in de Goddelijke Wet onderwefen, dat sy, hun voorgaande doolingen verwerpende, door lekere eigenschap des vernufts heel wakker en vaardig werden, om al 't geen dat eerlijk is, te volgen. d' Inwoonders van West Bothonien werden met dese niet ongelijk geagt. Want sy, gebrek van d' onderwijfing der Schoolen hebbende, zijn door de natuurlijke Wet sodanig onderwefen, dat sy de sonden verfoeijen en de deugden omhelfen; vermits sy bevinden dat de gene, die opregtelijk leven, en niemant hinderen, alle goederen toevlocijen; en in tegendeel dat, om de verfoeijelijke misdaden, namelijk Hoererye, Overspel, Dievery en Doodflagen, de Vogelen en Beesten, de Bosschen, en de Vifchen hun Wateren dikwijls verlaten hebben, en niet weer-

Kerken.

gekeert zijn, voor dat door de gebeden en zegeningen der Heilige Dienaars de vergramde Godheid verfoent was.

XI. HOOFSTUCK.

Van sekèren Arngrimus, en de Tooverijen der Finlanders.

Arngrimus
is een sterk
Krijgsheer.

DE Sweedse worstelaar *Arngrimus* streed in zijn tijd tegens groote en magtige Koningen van 't uiterste deel des Weerelts, *Egbert* Koning der Biarmers, en *Tengildus*, Koning der Schrikfinnen. Invoegen dat hy om de overwinning, op hen verkregen, voor zijn verdiensten en segenpralingen, *Osura*, de Dogter van *Frosbo*, Koning der Deenen, tot zijn bedgenood verkreeg, gelijk sedert d' uitgang betoont heeft. Dog hy ondertussen tegen een Bosvolk ten Oorloog trekken sullende, versterkte sig met een dapper Heir, en trok daar mede derwaars. Hy bevond in 't eerst, dat hy niet tegen Wilde en Woefte menschen, maar ook tegens de wreedste Hoofdstoffen Oorloog aanvangen souw.

Gebruyken
Pijlen.

Dese lieden zijn seer ervaren in d' Oeffening der Schigten en gebruyken in de Strijd breede en groote Pijlen. Sy zijn niet min geleert om met beswingingen en Tooverijen aah te tasten, en konnen met kromme houten op 't midden van de Sneeuw weg-vlugten, of aanvallen.

Arngrimus, volgens 't getuigenisse van *Saxo*, dese lieden aantastende, om vermaarthheid voor sig te verkrijgen, verdelgde hen, die met ongelukkig te strijden in de vlugt geslagen, door dry steentjes, over de schouder geworpen soo veel Vyanden, gelijk Bergen, deden te voorschijn komen. *Arngimus* dan, door dooling verstrikt, en wanende vrugteloozen arbeid te doen, weerriep het Heir van de Vyand te dooden, vermits hy meende dat hy door de hooge rotsen, tusschen beiden staande, belet wierd. Sy quamen in de volgende dag weder ten strijd, en, verwonnen sijnde, wierpen Sneeuw op d' aarde, en maakten dat dit een groote vloed scheen. De Sweeten dan, door een groote doling van 't gesigt in een valsche waan der dingen bedrogen, meenden dat sy een groote en bovengewone Watersluis hoorden ruisen. De Finnen raakten derhalven met de vlugt weg, vermits de verwinner voor een ydele inbeelding van 't water verschrikte. Sy geraak-

geraakten ten derden dag weer in 't onderspit, sonder middel van 't ontvlugten: want sy, siende dat hun slagordening waggelde, begaven sig in de magt van den verwiner. Hy daagde daar na *Egberus*, een overste der Biarmers in een lijstgevegt uit, en verwan hem. Hy dan dese roof en segeteikenen verkregen hebbende, trouwde *Osura* Dogter des Konings van Denemarken, by welke hy twaalf Sonen kreeg, die sig alle met Zee-roven geneerden, en daarom gedood wierden.

XII. H O O F T S T U C K.

Van de strijden der Finnen tegens de Moskoviters.

Gelijk het Vorstendom van den Groot Vorst der Moskoviters feer breed en magtig is, soo vermeerdert en vergroot hy ook de benaming van sijn gebied, gelijk sijn brieven, onlangs door feker *Demetrius* aan *Klemens* de levende overgefonden, in deler voegen betuigen: *de groote Heer Basilus, door Gods genade Keiser en bebeerscher van geheel Ruffen, groot Hertog van Voldemarien, Moskovien, Nieuwgroden, Plefcovien, Smolencien, Iffetsen, Jugorien, Permien, Verschien, Bolgarien &c. &c. Bebeerscher en groot Vost van Nederland van Nieuwgrode, Cernigovien, Rasansen, Volorchien, Rosetien, Belchien, Roschovien, Saroflavien, Beloserien, Udorien, Obdorsien, Condienien &c. &c.* Gegeven in onse Stad Moscou in 't Jaar 1037. Maar de gebuurige volkeren zijn meer over dese groote en breede cernamen verwondert dan sy krachten daar al vreesen, insonderheyd de Finnen, die, dikwijls geterget, niet aflaten sijn magtige cernamen, en ook sijn volken te beligen: dog niet soo gewoonlijk in 't veld (ten waar dat het feer hard Ys maakte) als op de wateren die in veel Vloeden en Meiren verdeelt sijn. Maar sy sijn ten meestendeel van weersyde geen andere, dan Roovers, die, uit begeerte van te rooven de strijd aanvangen, sonder dat de Vorsten der Noodse Landen sig om soo geringe oorsaken in openbare Oorloog begeven.

Strijd der
Finnen te-
gende Mos-
koviters.

XIII. H O O T S T U C K.

Hoer de Finnen op verscheide wijze Strijden.

Manier van
strijden der
Finnen.

Hoe wel by de Finnen of Einlanders, volken van de Noordse Landen, om hun al te groote wreedheid, op sware straffen, of op Koninklijke straf, geboden is, dat sy t' huis geen wapenen van Oorlog, als Spenen, Pijlen, Schigten, Swaarden en Poken tot malkanders verderf en ondergang sullen gebruiken; soo is egter het gebruik van Bertels en Bijlen aan hen toegelaten, om sig in haar Huifelijke noodzakelijkheid te redden, met welke sy ook wonderlijke gebouwen maken. Maar op dat het niet sou schijnen dat sy gebrek van Oorlog's Wapenen hadden, om sig ter bequame tijd van de Moscovitse roovers, die al te na aan hen sijn, te beschermen, soo wederstaan of verdrijven sy d'eerste aanval met slingers, daar sy ylere spiefen mede uitwerpen.

Voorts als sy van naby hand aan hand strijden, soo werpen sy werpsteen, die aan hun gordels gebonden sijn. Want sy sijn seer sterk van armen, en voornamelijk in 't werpen wel ervaren, ja soodanig dat'er niet een werp vrugteloos gedaan werd.

Sy hebben ook seer lange spiefen van Denehout, die in de Sonne-schijn gedroogt sijn, welker einden sy met Pennen en Nagels scherp maken, waar mede dan de voorsten de Schermutsel, of d' aanval der ligt gewapende Ruiters tegenstaan. Sommige gebruiken koorden, gelijk Netten, die sy met groote kragt uytwerpen, en na sig trekken: want als sy strijd gemeen sijn geworden, soo werpen sy dese Koorden, gelijk strikken, over het hoofd der gener, die hen tegenstaan, om de Mannen of Paarden tot sig te trekken. Sommige gebruiken ook Steenen, soo groot als vuisten, die in een Touw gewonden sijn, 't welk aan een stok van vier ellen lang vast gemaakt is, (vermits sy geen Ysere of Looode Koegels of Ylere ketens hebben) daar mede sy d' armen der Ruiters, en de voeten der Paarden treffen en bedraijen, en dus tot een schigtige val brengen. De selve Finnen hebben ook groote hulp en onderstand van de groote en wreede Honden: want de Paarden der Moscoviters schrikken en vlugten niet minder van hen, dan de Paarden der Perlianen van de kemels; vermits dese Honden, na
dat

dat sy onderwefen fijn, aan de Neufen der Paarden fpringen en hen daar in bijten; Waar door te weeg gebracht werd dat fy, van defe fchrik getroffen, op hun agterfte pooten fteigeren, en den opfitter af-smijten, die dan terftond gedood of gevangen werd.

XIII. H O O F T S T U K.

Van de Finlandfè Wapenen.

DE Finnen of Finlanders gebruyken ook tot befcherminge van haar Lighaam, Borstharnaffen, ten deele van Leer der Zee-kalveren gemaakt, die met kalk bereid fijn, en ten deele met het hairige Leer der Rheen: 't welk fy, alsze in de winter Oorloo-gen, met water begieten, en dus laten bevriefen, in voegen dat het Ys, van buiten aan het hair handende, niet door het Sweet van de geen, die het draagt, vermurwt werd, en niets, van fijn aangenome hardigheid verliest.

Krijgsge-
weer der
Finnen.

Eenige gebuiken, gelijk de Schubben van Vifch, Helmen die van de Teugels der Rheen vernuftelijk aan elkander gehegt fijn, en andere wederom de Vellen van sekere Vogels, inwendig met groote nairftig-heid met Yfere draden in malkanderen gevlogten.

Sommige beforgen tot haar verfekering, haar hooft met leere Helmen, die van digt en vogtig Leer gemaakt fijn, dat, in Kalk geweikt over een hout, de gedaante van een hooft gelijk, getrokken, en al- lengs in de logt gedroogt is. Maar op dat defe Helmen door de warmte van 't hooft niet weer murw fouden werden, foo voyert men die met een jonge fchors van Populier Boomen, en met Lijm der Vifchen, daar de vogtigheid tegen flaat.

XV. H O O F T.

XV. HOOFSTUCK.

Van de Viſſchen en Swarte vloed te Nieuwburg in Finland; mitsgaders van een wonderlijke Harpenaar in de zelve.

- Burgt.** Op d' uiterſte grenſen van Finland, onder de Pool gelegen, is een Burgt; het Koninkrijk van Sweeden onderworpen, de Nieuwe Burgt genoemt; om dat ſy met wonderlijke behendigheid geſticht, en door konſt en natuur ſterk gemaakt is. Want ſy ſtaat op een ronde Berg, die met meer dan een ingang en uitgang na de Welt-ſyde heeft, ſchoon men van die ſyde nog op geen andere wiſje daar by kan komen, dan met een vlot, aan groote Yere Ketenen gebonden, 't welk dagelijx met grooten arbeid, door middel van Blokken en Touwen, uit oorſaak van 't geweld van 't Water, by nagt van de beſettingen des Konings van Sweeden, of van ſijn Leenhouders, daar geſtelt, aan d' eene ſyde van de Vloed getrokken werd.
- Voorby deſe Burgt ſtroomt een ſeer breede vloed, die een ongrondelijke diepte heeft, ſijn oorsprong ontſtaat uit het witte Meir, en ſtroomt allekens af. Sijn water werd ſwart van de grond af, voornamentlijk by deſe Borgt, daar alle de Viſſchen die hy heeft, en voortbrengt, ſwart ſijn. Sy werden egter niet onaangenaam van ſmaak geagt; en de Viſſchen die ſig daar onthouden, ſijn Salmen, Voorens, Baarſen, Snoeken, en meer andere ſagte Viſſchen.
- Viſſchen.** Hy heeft ook een Viſch *Tribium* genoemt, die des Somers ſwart en des Winters wit is, en in de groote Zee mager werd, en ſchoon niet langer dan een voet, vijf vingeren dik Spek heeft, 't welk, geſouten ſijnde, Gout, hoewel in de Diepte gevallen, uit het water trekt, en van de grond doet boven komen. Eindelijk deſe vloed maakt een ſwart Meir, en vloeyd door *Wyburg*, gelijk de *Nilus*, een ſwarte vloed, daar in hy ſig ontlaaft.
- Tribium.**
- Harpenaar.** Men ſiet ſomtjids in deſe vloed de beeltenis als van een Harpenaar, 't welk een wonderlijk voortteken is: te weten dat de Borgt-voogt, of Overſte wel haalt ſal ſterven, of dat de Schildwagt, die verſuimelijk of in ſlaap gevonden is, na de wetten des Oorlogs, van de Muur geworpen ſal werden, om aldus zijn leeven te eindigen. Dit water is ondertuffen noit vry van ſpoken en gedrogten, die daar t' allen tijden verſchijnen. Men hoort daar ook het geluid van Fluiten, en de klank van bellen langs d' oever van de Zee.

XVI. HOOFST.

XVI. H O O F T S T U K.

Van de Viervoetige Gedierten; mitsgaders van het Gevogelt.

DE Beesten die men in Finland vind sijn alle wild. en worden ^{Rheen.} in de Bossen en op de Bergen gejaagt. De voornaamste soorten hier af sijn de Rheen, welke men hier gebruikt als Paarden om te trekken: d' eigenschappen daar van sijn hier voor in de beschrijving van Lapland wijdloopiger te sien.

Voorts heeft men hier veel wilde Katten, Herminen, Otters, ^{verschelde} Vossen, Bevers, Wolven, Beiren, Martels, Hasen, Lochsen ^{Gedierten} en diergelijke, alle bequaam om 'er goede pelterijen af te maken; dewijl men sig hier niet anders kleed dan met Bont.

't Gevogelte is hier in de Bosschafien in groote menigte, bequaam om 'er goede Bedden af te maken, alhoewel dese natie die niet gebruikt. Men heeft hier Havikken en Arenden, die wederom hare verscheidene soorten hebben; gelijk ook Eynd Vogels, Telingen en Ganfen. Daar sijn veele Vogels in 't water, sijnde een soort van Pingvins, als ook veele Sneevogels, waar van men in de beschrijving van Lapland breeder sien kan.

Ik soude van dese beschrijving van *Finland* een geheel Boek kunnen maken, maar vermits sulx gelegd is in Lapland, soo heb ik het onnoedig gedacht een ding tweemaal op te halen, want dewijl dese volkeren met elkanderen in Taal, ommeegang, policie en manier van leven bysonder wel overeen komen, sullen wy van dit werckjen een eind maaken.

Kkk

REGIS-

REGISTER,

der

Voornaamste zaken in 't Eerste Boek begrepen.

A Fgodens-verbranding.	44	God <i>Aijerke.</i>	53
<i>Ayerke.</i>	53	God <i>Jumala.</i>	24
		<i>Storjunkare.</i>	50
		De Son.	50
		<i>Wircu-accha.</i>	51
		<i>Tbor.</i>	52
B Anning der onchristenen.	20	Goden in de Logt.	48
Begraven van het Offer.	68	Gods-dienst aan de Seiten.	64
Beleeding door de Trommel.	92	Graf goden.	51, 68
Bende der Juhlen.	96		
Biarmers sijn Toovenaers.	71	H.	
Biarmen sijn Finnen van afkomst.	18	H Amer des Trommels.	82
Te voeren geen Lappen genoemd.	19	Heilige Berg.	58
Boek, welk het eerste by de Lappen is.	34	Hoff, wat beteikent.	27
Bos-ringen aan de Trommel.	81	I.	
Bossen.	8	I nkomsten der Priesters.	42
Braken van Slangen	99	<i>Jumala</i> God der Lappen en Biarmen.	24, 25
Brood en Souts gebrek.	43	Eerpligten.	26
Bygeloovigheden.	48	Is van hout gemaakt.	27
		Tempel.	27
		K.	
		K Apiteins der Lappen	18
		Kerken in Lapland.	32, 33
		Kleeden die geborduurt sijn.	2
		Koord met Knoopen voor de Reisigers.	93
		Veroorsaken dryderlei wind.	93, 94
		Kurk siet M. Kurk.	
		L.	
		L Ange Nagten en Dagen.	5
		<i>Lapia</i> een meir.	21
		<i>Lapland</i> hoe het by de onden genoemd is.	3
		Gelegentheid.	3
		Bepaling.	3
		Langte en Breete	3
		Tafel der Langte en Breete.	4
		Glimaat.	5
		Aart.	5
		Verdeiling.	8
		Manieren der Volkeren.	10
		Trommels.	82
		Lappen haar manieren.	10
		Natuur.	10
		Sijn kleine Menschen.	10
			Ver-
A.			
A Fgodens-verbranding.	44		
<i>Ayerke.</i>	53		
B.			
B Anning der onchristenen.	20		
Begraven van het Offer.	68		
Beleeding door de Trommel.	92		
Bende der Juhlen.	96		
Biarmers sijn Toovenaers.	71		
Biarmen sijn Finnen van afkomst.	18		
Te voeren geen Lappen genoemd.	19		
Boek, welk het eerste by de Lappen is.	34		
Bos-ringen aan de Trommel.	81		
Bossen.	8		
Braken van Slangen	99		
Brood en Souts gebrek.	43		
Bygeloovigheden.	48		
G.			
C Hristendom, wanneer by de Lappen bekend is.	28.		
D.			
D Oopen, hoe het geschied.	31		
Duivel, vertoont sich al singende.	73		
In wat gedaente hy verschyut.	73		
Duivels.	52		
E.			
E Rrik-brieven.	29		
Experiment in een Laplander.	73		
F.			
F iguren op de Trommels. 76, 77, 78, 79	17		
<i>Finmarken</i> gelegentheid.	17		
<i>Finnen.</i>	5		
Sijn sterck	14		
Gestalte.	14		
Kleeding.	15		
Verscheelen weinig van de Lappen	15		
Gebouwen.	21		
Trommels.	82		
Fontein.	21		
G.			
G An gelykend na een vlieg.	95, 96		
Geesten.	52		

REGISTER.

Oorzaak.	10, 11
Syn Leelyk.	10
Koning.	10
Toveri.	10
Boosheid.	10
Leuheid.	10, 13
Konnen buiten haar land niet leven	12
Maken haer eigen gereedschap.	14
Oorsprong.	14, 16, 18
Kleeding.	15
Verfchelen weinig van de Finnen.	15
Contributie.	23
Syn niet afkomstig van de Ruffen of Tartaren.	24
Eerste Religie.	24
Heidendom.	24
Zijn groote Toovenaars.	70
Laplandse Lier.	51
M.	
M <i>Aner.</i>	51
<i>Mark</i> , wat te seggen is.	8
<i>M. Michel</i> eerste Priester.	32
<i>M. Kurk</i> is niet seer ouwt.	17
Van den Adel.	22
Brengt de Lappen onder contribu- tie.	23
Mist.	6
<i>Motte</i> Koning der Lappen.	12
Moscovisch Lapland.	5
N.	
N Aam der Lappen.	24
Wat die te seggen is.	1
O.	
O fferen aan wie toegelaten.	63
Hoe die door de Trommel geschied.	63
In de Herft.	64
Aan <i>Storjunkare</i> .	65
Oorloog Tegens de Finnen en Sweden.	19
De Cajaners.	19
Van <i>Erik</i> .	20
Wanneer geweest.	20
P.	
Paard kan niet in 't Laplands genoemt worden.	21
<i>Paredri</i> , der Ouden.	75
Patentbrieven.	37, 39

<i>Pallonpeko</i> .	26	Priesters.	36, 42
Q.			
Q uaal die de Toovenaars onderworpen sijn.			72
R.			
R ingen aan de Trommel.			81
<i>Rongarbous</i> .			26
S.			
<i>Sarnojedem</i> .	2	<i>Scritfinnia</i> der ouden.	5
Naam.	18	Wat te seggen is.	18
Schalen in Lapland.			32, 34
<i>Seitans</i> zijn tronken van Boomen.			61
<i>Seiten</i> .	5	<i>Seita</i> .	50
<i>Skijt</i> wat het is.			95
<i>Snee</i> .	5	Sagten van een Rhce.	91
<i>Sneebergen</i> .	5, 6	Spoken.	52, 57
<i>Storjunkare</i> .	50	<i>Stourapasse</i> .	54
Superstitie.	46	Sweeds-Lapland.	5
T.			
T <i>Arami</i> .	53	<i>Tiermes</i> .	53
<i>Tbor</i> .	25, 52	<i>Tboron</i> .	53
Eerpligten.	53	Gedaante.	61
Vernieuwing.			64
<i>Thorus</i> .			25
Tooverbeurs vol blauwe vliegen.			95
Tooveren der Lappen.			70
Biarmers.			71
Toverkonst door Woorden.			98
Tovermeesters.			71
Tooveren wert verborgen gehouden.			92
Toverye is erf-goed.			72
Toverpylen.			94
Trommel om te Toveren.			75
Waar sy van gemaakt is.			75
Figuur.			76
Is de Keteltrom gelijk			76
Gebruik.			84, 89
<i>Turrisas</i> God der Oorlogen.			25
<i>Tye</i> . wat.			97
V.			
V Introeying van Superstitie.			46
Vlieg by de Toovenaars.			88
W.			
W Eyn.	7	Wint-verkoopen.	93
Winden.	5, 6	Winnen der Demons.	27
<i>Wirka-accha</i> een God der Lappen.			51
Z.			
Z icke gaat uit het Lighaam der Toove- naars.			87, 91

REGISTER,

der

Voornaamste saken in 't tweede Boek begrepen.

<p style="text-align: center;">A.</p> <p>Agterpoort der tente hoe die is. 47 De vrouwen mogen daar niet door gaan 47 Almanakken. 38 <i>Amazobit</i>, wat voor volk. 46 Assche smyten 82</p> <p style="text-align: center;">B.</p> <p>Balslaan. 114 Bedden nog Bedsteden, sijn by de Lap- pen niet. 58 Begraaf-plaatsen. 141 Begraven der Beenen des Beers. 80 Beere-jagt. 70, 75 Beer is Koning der dieren. 81 Beeren vlees. 60 Hoeft die vangen. 61 Berden om te eten. 67 Bereiding van Spijs en drank. Visch. 62 Bergmenschen. 63 Beroeken der Lappen. 110 Berglappen dryven handel met Noorwe- gen 25 Bever-vangst. 73 Beurs. 51 Birkarlen sijn de principaalste handelaars. 21 Bogen. 84 Boogschieten. 111 Bonnetten. 52 Borduiren. 102 Breiden van Kouffen, &c. 101 Borst-vercierfel. 56 Boter. 65 Brandewyn. 66 Brood hebben de Lappen niet. 61 Brood van Visch. 62 Branden daar pyn is. 239 Bruyloft. 122 Bruyloft Kleeden. 122</p> <p style="text-align: center;">C.</p> <p>Commercie. 8 Confituiren. 64 Cyclopen met een oog. 55</p> <p style="text-align: center;">D.</p> <p>Dak is van Basten van Boomen gemaakt. 63 Declinatie der Laplandse en Finlandse woorden. 85</p>	<p style="text-align: center;">Dekens.</p> <p>Delicatessen. 79 Deuren der Tenten sijn twee. 46 Divertissementen der Lappen. 110 Doopen der Kinderen. 132 Dronk der Lappen. 65 Droogen der visch. 63 Duivels sijn bechermers der Beesten. 81</p> <p style="text-align: center;">E.</p> <p>EDikt van Koninginne Christina. 25 Eekhogens-jagt. 72 Ee-plaats. 67 Eyeren. 60 Erik, is een Goud-smit geweest. Des selfs verspieding. 3 4</p> <p style="text-align: center;">F.</p> <p>Finlandse Taal. 27, 29</p> <p style="text-align: center;">G.</p> <p>Geld is daar weynig bekend. 19 Gefangen op de Jagt. 76 Gordels. 51 Gouverneurschap. 1</p> <p style="text-align: center;">H.</p> <p>HAir-vlegting. 57 Handschoenen. 53 Handwerken. 92 Hasevangt. 73 Hellebaarden. 86 Hembden dragen de Lappen niet. 51, 54 Herminen hoe die vangen. 72 Hoofd-hulsel des Bruids. 123 Hout-schoenen. 42 Vaten. 68 Visch haken. 107 Houwelijks verfoek. Goed. 117 128</p> <p style="text-align: center;">L.</p> <p>Leerse vangst. 74 Iagt. 69 Geschied alles door mans. Verscheidenheid. 70 72 Justitie. 11 Kj</p>
--	--

REGISTER.

	K.		
K Aart-spelen.		115	
Kaas.		59	
Kettingtjes van Catoen die sy om het lijf hangen.		56	
Kwjes.		43	
Figuur.		43	
<i>Kina.</i> , wat het is.		48	
Kleerkas in de tent.		47	
Kleding is niet eenderlei.		50	
Koeken: 61 Koffermaken.		96	
Koning <i>Motte</i> .		2	
Kolven. 114 Koopmanschappen.		18, 21	
Hoe die geschied.		8	
Hoe sonder spreken toegaat.		18	
Geschied by Wisseling.		19	
Waar in die bestaat.		21	
Korven maken. 97 Kouffen.		17	
Kraam-leggen.		132	
Kruisen diefe om den hals hangen.		81	
L.			
L And-voogt der Lappen.		11	
Laplandse taal.		26	
Woorden.		27	
Lappen woonen in de Boomen.		47	
Leeren. 54 Lendepyns genesing.		239	
Letters der Lappen. 38 Linxen-vangt.		74	
Lof der dooden. 144 <i>Loidse</i> , wat het is.		48	
Lops-wat. 48 Lijk-maal.		143	
Lijm hoe het gemaakt werd.		48	
M.			
M Aaltijd van de mannen.		79	
Magnus Ladulaus eerste Koning der Lappen.		3	
Manden maken.		97	
Marteldieren-jagt.		71	
Markten.		24	
Melk der Rheen.		63	
Mefchen: 51 Minne-gang.		120	
Moerbefien, hoefe die bewaren.		61	
<i>Motte</i> Koning. 2 Moskatten.		86	
<i>Mudde</i> , wat.		53	
Muggen fijn by de Lappen in menigte.		58	
Muffen.		52, 54, 57	
N.			
N Aaldekooker.		52	
Naam der Lappen.		2	
Nagt-kleeden.		58	
	Nalla, wat.		
	O.		
O Nvrugtbaarheid der Lappen.		131	
Oorzaak.		131	
Oog-qualen. 138 Opperkouffen.		50	
Ouderdom der Lappen.		140	
<i>Ox</i> , wat het is		48	
P.			
P Ek hoe het gemaakt werd.		64	
Plankjes aan de voeten.		72	
<i>Poffe</i> , wat		48	
Presidenten van Lapland.		6, 7, 10	
<i>Pulca</i> wat.		94	
Pylen.		85	
Pynboomen botten en basten hoe die be-reid werden.		62	
Pynen.		133	
R.			
R Egten der Birkarlen.		8	
Remedie van Bevernieren en Angelica.		239	
Republyk der Lappen.		1	
Rheen hoe veel die dragen kunnen.		44	
Rheen-vangft.		74	
Hoefe voor de Sleede gespannen werden.		104	
Rigt-kamers fijn dry.		12	
Ring regen de Graf-goden.		141	
Rouw der Lappen.		145	
Ry-fchoenen.		90	
S.			
S Aucen 61 Schaatsen.		86	
Figuur.		87	
Langte.		87	
Met leer.		91	
Schattingen der Lappen.		10, 11, 13	
Schede. 51 Schepen.		93	
Scheurbuik.		239	
Schieten in de Beeren huid.		80	
Schoenen der Lappen.		53, 57, 86	
Schuiten. 92 Sleden.		92	
Siekten. 138 Snuif-tabak.		67	
Solen.		53	
Sout hebben de Lappen niet.		61	
Spinnen der Vrouwen.		99	
Spijs-kamer.		49	
Gedaante.		49	
Spouwen in 't Aanzigt.		78	

REGISTER

Speelgoed voor de Kinderen.	136	Vlees-droogen in de Wind.	59
Spelen der Lappen.	111	Vlas van Senuwen.	100
Springen der Lappen.	111	Voedsel der Lappen.	59
Statuten van Koning Karel.	14	Voet-bogen. 84, 85 Voetkleden.	98
Steen angelica hoe die geconftjt werd.	65	Vogels: 60 Vogelvangft.	83
Stokken diefe de Rhee aan binden	43	Volpi, wat.	54
Figuur.	43	Vormen om tin te gieten.	98
Superftitien de Lappen. 49, 70, 82, 142		Voffe-vangft. 73. Vrouwe-riem.	36
Swedens gefag over de Lappen.	5	Vrydags Vaften de Lappen.	62
T.		Vryen der Lappen.	116
T Aal der Lappen.	26	Vuurflag hebben de Lappen altijd by fig.	52
Komt met die der Finnen over een.	26, 28	W.	
Tabak.	66	W eeftuygen.	97
Tand-pyns geneefing.	239	Wegen nog ftraten fijn in Lapland.	100
Tand-ftokers.	239	Weveri van Lint.	101
Tartarifche Taal.	30, 31	Niet.	42
Tenten der Lappen.	39, 44, 45, 46	Wieg. 58, 135 Wikkel-raming. 80, 81	
Tienden.	15, 16	Winterdekens.	58
Timmeren van Sleden.	94	Winterkleeden.	53, 57
Tin-draad hoe het gemaakt werd.	101	Wiffeling ontrent de Koopmanfchappen.	19
Toefpyfen.	61	Wolle grove kleeden.	57
Tooverkonft werd geftraft.	12	Wolven-vangft.	73
Tooveryen om geen vifch te vangen.	111	Woonplaats der Lappen.	39
Tractaat tot upfal.	8	Woorden van <i>Pifka</i> .	33
Trommels gebruik om de Jagt.	70	<i>Torns.</i>	33
Trouwen der Lappen.	124	Wortfelen.	114
V.	43		
V erhuifing der Lappen hoe die gefchied.			
Vifch. 60 Viffcherye.	107		

REGISTER

der

Voornaamfte zaken in 't derde en vierde Boek begrepen.

A rd-mofch, dat de Rheen eten.	34	Bekeering der Noord en Ooffinnen.	67
Aas der Beeren.	10	Bergmuifen.	19
Amcthiifen.	42	Befien rood en fwart.	32
Angelica.	9	Bevers.	15
Arents.	25	Blixem in Finland.	56
		Boffchen.	31
		Bolwerken van Snee.	56
B Aars	28	Boter kan in Lapland niet gemaakt wer-	
Beiren.	12	den.	8

REGISTER.

D.				
D iamanten.	42	Kruid om sig warm te houden.	35	
Dolkruid.	33	Kruisbesien.	31	
Donder in Finland.	56	Kryftal.	42	
		Bequaamheid om vuur te slaan.	42	
E.		L.		
E khorentjes.	17	L af, wat	34	
Eenden.	22	Lange dagen in Finland.	55	
Elanden.	12	Laplandfe Kool.	32	
Onderscheid.	13	Schoenen.	32	
F.		Lax , wat het voor Vifch is.	26	
F aifant.	23	Logt van Finland.	54	
Finlandfe befchryving.	53	Loot-ader.	36	
<i>Fabna</i> , een foort van Mofch.	35	Minen.	37	
<i>Fallices</i> , Bergen.	48	<i>Loom</i> vogel.	22	
Franboifen.	32	Lubben der Rheen.	7	
		Luisen.	29	
G.		M.		
G ebonde Tovenars.	61	M <i>Arcafus</i> .	37	
Gebouw ten tijde Noags gefigt.	50	Marteldieren.	16	
Gekraak der Leden der Rheen.	4	Melken der Rheen.	7	
Gelegenheid van Finland.	54	Minen.	35, 36	
Goud-minen.	40	<i>Mifne</i> wat voor een kruid.	9	
Gulfigaarts.	15	Moerbefien.	32	
		<i>Mafaroath</i> , wat	33	
H.		Mofch werd van de Rheen gegeten.	9, 34	
H Art, wat voor Vifch.	28	Om Voffen te vangen.	34	
Harpenaar by de Finnen.	72	Om Bedden te maken.	34	
Hafen.	20	Muggen.	29	
Hafesprongs Waterval	45			
Heefters.	31	N.		
Herkauwen der Rheen.	5	N agtſpoken.	57	
Herminen.	18			
Herten.	14	O.		
Hopvogels.	22	O <i>Erlox</i> , wat voor Vifch.	28	
Houte Ankers.	65			
I.		P.		
I agt-honden.	12	P Aarlen.	43	
Ienever.	32	Patryfen.	24	
		Pijlen der Finnen.	68	
K.		R.		
K as der Rheen.	8	R <i>Aones</i> , wat het is.	6	
Kerken der Finnen.	67	Reeding, wat.	28	
Kerfen.	31	Renbanen: met Paerden op het Ys.	57	
Kiedervogel.	23	Rheen.	2	
Knypes-vogels.	22	Gedaante.	2	
Koper-minen.	38, 39	Hoogte.	2	

REGISTER,

<p>Met dry Horens. 374</p> <p>Onderfcheid. 2</p> <p>Met vier Horens. 3</p> <p>Met zes Horens. 3</p> <p>Voeder. 9</p> <p>Siekte. 10</p> <p>Ouderdom. 11</p> <p>Kool. 32</p> <p>Rivieren. 44</p> <p style="text-align: center;">S.</p> <p>SAbels. 18</p> <p>Salm. 26</p> <p>Schepen. 64</p> <p>Seilsteen. 41</p> <p>Schieten. 66</p> <p>Silver-minen. 36. 37</p> <p>Sneeuws verscheide Figuren. 56</p> <p>Sneeuwballems gevegt. 57</p> <p>Snoek. 26</p> <p>Spoken. 49</p> <p>Steen Angelica. 32</p> <p>Steenen. 41</p> <p style="padding-left: 2em;">Werden als Goden geëert, 41</p> <p>Suiring. 32</p> <p>Swanen. 22</p> <p>Syk, wat voor Vifch. 27</p> <p style="text-align: center;">T.</p> <p>Taal der Finnen. 54</p> <p>Taranden, wat voor Beesten. 2</p> <p>Tenten op het Ys. 57</p> <p>Tooveryen die voor de Rheen schadelijk fijn. 10</p> <p>Toovenaars. 60</p>	<p>4</p> <p>2</p> <p>3</p> <p>3</p> <p>9</p> <p>10</p> <p>11</p> <p>32</p> <p>44</p> <p>18</p> <p>26</p> <p>64</p> <p>41</p> <p>66</p> <p>36. 37</p> <p>56</p> <p>57</p> <p>26</p> <p>49</p> <p>32</p> <p>41</p> <p>41</p> <p>32</p> <p>22</p> <p>27</p> <p>54</p> <p>2</p> <p>57</p> <p>10</p> <p>60</p>	<p>Tooveryen in Finland. 18</p> <p style="padding-left: 2em;">Exempelen. 18</p> <p>Tooverye van <i>Hollerus</i> en <i>Oddo</i>. 60</p> <p>Tooverye van <i>Oshin</i>. 61</p> <p>Topaas-steen. 42</p> <p style="text-align: center;">V.</p> <p>Veldhoenders. 24</p> <p>Vifchvangst. 25</p> <p>Vlakten. 5</p> <p>Vloeyn. 29</p> <p>Vogels der Lappen. 21</p> <p>Voffen. 16</p> <p style="text-align: center;">W.</p> <p>Waterloopen. 45</p> <p style="padding-left: 2em;"><i>Welkgnigroes</i>, wat voor een kruid 33</p> <p>Wefpen. 30</p> <p>Wilde Hanen. 24</p> <p>Wilde Kerfen. 35</p> <p>Winden in Finland. 55</p> <p>Wind-verkooppen. 59</p> <p>Wolven. 14</p> <p>Wormen in de huid der Rheen. 10</p> <p>Wortels van Boomen, bequaem om Sche- pen te binden. 65</p> <p style="text-align: center;">Y.</p> <p>Yfer-mine. 39, 40</p> <p>Ys-fporen. 57</p> <p>Ys-vogel. 22</p> <p style="text-align: center;">Z.</p> <p>ZAnden. 48</p> <p style="padding-left: 2em;">Schade. 48</p>
---	---	--

E I N D E.

Handwritten notes and scribbles, possibly including the number 33.

the

$$\begin{array}{r} 2 \cdot 0 \\ 1 \cdot 40 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 3 \cdot 30 \\ \hline \end{array}$$

$$3 \cdot 65$$

$$4 \cdot 75$$

$$\begin{array}{r} 16 \cdot 75 \\ 1 \cdot 13 \\ \hline \end{array}$$

$$18$$

$$40$$

$$80$$

$$150$$

$$40$$

$$40$$

$$240$$

$$4 \cdot 75$$

$$12 \cdot 50$$

$$70 \cdot 10$$

